

**Q. SEPTIMII|| FLORENTIS|| TERTVLLIANI||
CARTHAGINIENSIS|| PRESBYTERI, OPERA|| QVÆ
HACTENVS REPERIRI|| POTVERVNT OMNIA:||**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Antverpiae, 1584

Opervm Tertvlliani Tomvs Qvinctvs, qui continet ea quæ in hæresi, siue
aduersus Ecclesiam scipsit, cum iis quæ aliena sunt.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-73633](https://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbz:466:1-73633)

Q. SEPTIMII FLORENTIS.

TERTVLLIANI

CARTHAGINIENSIS

PRESBYTERI OPERVM

TOMVS QVINCTVS.

QVI CONTINET EA QVÆ IN HÆRESI

SIVE ADVERSUS ECCLESIAM SCRIPSIT,

cum iis quæ aliena sunt, nouis Argumentis

& Adnotationibus aucta, per

Iacobum Pamelium.

De Exhortatione Castitatis.	1123.
De Monogamia.	1137.
De Fuga in persecutione ad Fabium.	1158.
De Ieiuniis aduersus Psychicos.	1174.
De Pudicitia.	1195.
Nouatiani Liber de Trinitate.	1233.
Eiusdem de Cibis Iudaicis Epistola.	1272.
Eiusdem Epistolarum de vera Circumcisione & vero Sabato Notulae.	1278.

BBB

IACOBI PAMELII DE ORDINE
HVIIS TOMI QVINCTI, AD LECTOREM
PRÆFATIVNCVLA.

MERITO in calcem operis dilatos esse Libros huius Quincki mecum, Lector studiose, senties; vbi animaduerteris, aut IN HÆRES scriptos esse, qualis de EXHORTATIONE AD CASTITATEM, aut ADVERSVS ECCLESIA M, quemadmodum quatuor sequentes inscribuntur à B.Hieronymo Catal. Script. Eccles. & post eum Nicophoro Lib. 4. Histor. Eccles. cap. 12. & 34. nempè: DE MONOGAMIA, DE FVGA IN PERSECUTIONE AD FABIVM, DE IEIVNIIS ADVERSVS PSYCHICOS, & DE PUDICITIA. Quorum (quum scriptores illi in ordinem non conueniant per omnia) priores duos, vt potè eiusdem planè argumenti, & verbis subinde iisdem compositos coniunximus; maximè quòd Liber de Monogamia citetur in Libro de Ieiuniis; intermedio reliquo Libro de Persecutione, quòd de alia tractet materia; denique subiecimus reliquo Librum de Pudicitia; quòd, quum ibi sit vehementior, appareat postremò conscriptum. Porro inter SCRIPTA ALIENA, cur LIBRVM DE TRINITATE, & EPISTOLAM DE CIBIS IUDAICIS, atque adeò & EPISTOLARVM DE VERA CIRCVMCISIONE AC DE VERO SABBATO Notulas collocauerimus; non miraberis, vbi NOVATIANO adscribi à B.Hieronymo (quod sub finem Argumentorum ynius cuiusque pro more nostro comprobabimus) intellexeris. Ceterū Deo Opt. Max. de opere hoc absoluo vnā mecum quæso, Lector, gratias agito; cui quidquid id est, totum acceptum refero.

Q. SEPT.

Q. SEPTIMII FLOREN.

TIS TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI SCRIPTA IN HÆRESI,
& Aduersus Ecclesiam.

ARGVMENTVM LIBRI DE EXHORTATIONE CASTITATIS, PER IACOBVM PAMELIVM.

XHORTATVR US amicum Tertullianus ad Castitatem post uxorem in pace premissam, incipit à sanctificatione nostra (eam distinguis in virginitatem à natuitate, secundam virginitatem à matrimonio ex compacto, aut viduitate, & Monogamiam) quam voluntatem Dei dicit Apostolus.

Et proinde videri non tam ex voluntate Dei, quam ex libero hominis arbitrio restaurari nuptias. Et proinde ad liberum arbitrium hominis potius quam ad voluntatem Dei pertinere.

Eandem probat, tūm quod ipsas nuptias indulgentiam appelleret Apostolus, tūm quod ex sua persona dixerit: Melius esse nubere quam tri.

Quodque nos ad exemplum suum velit esse continentes, & fæliciorem dicat esse eam qua sic perseverauerit.

Deinde ex eo quod unam fæminam Adamo prospexerit Deus, unius Christi & unius Ecclesia figuram.

Et vero Tempus iam in collecto esse, & in noua Lege paulatim obsolescere illud: Credeite & multiplicamini.

Huc pertinere etiam, quod unius matrimonij esse oporteat in utroque Testamento qui alleguntur in ordinem sacerdotalem.

Si vero dicitur liceat denuo nubere, non tamen expedire.

Optimum enim esse mulierem non tangere.

Denique quibus quotidie omni momento oratio necessaria est; utique & continentia.

Iam vero repetendum, inquit, apud Deum, pro cuius spiritu postules, pro qua oblationes annuas reddas; offeres itaque pro duabus, dicitur commemorabis illas duas per sacerdotem, circumdatum virginibus & uniuiris.

Nihil etiam facere contra Monogamiam necessitates adminiculorum quae aliunde haberi poterunt, multo minus liberorum importunitatem potius quam solatum.

Postremo Monogamiam confirmari exemplis tum ethnicorum, tum earum quae ab Ecclesia ordinari solent, quae Deo nubere maluerunt, sequitur iam pudoris filias dedicauerunt.

II.

III.

IV.

V.

VI.

VII.

VIII.

IX.

X.

XI.

XII.

XIII.

Ceterum hactenus tolerari possent omnia ea, quae verbis ipsis Auctoris in Argumentum retuli (qualia etiam habes Tom. 2. lib. 1. ad Vxor.) verum inter disputandum etiam prouehitur Auctor, ut secundas nuptias omnino damnnet, immo ut stupri accusare videatur, in quo Montanum secutus, etiam cum illo ab Ecclesia damnari meruit. Quod factum, ut inter scripta in heresi retulerim hic Librum, maxime quod hoc addudat B. August. lib. de heres. quum scribit: Tertullianum factum haereticum secundas nuptias contra doctrinam Apostolicam tamquam stuprum damnare; maxime quum etiam Nicephor. lib. 4. Hift. Eccles. cap. 34. hunc librum primo loco inter eos recitet, qui contra Ecclesiam scripti sunt; nos ad singulas rationes, quibus suum errorem conatur defendere, Antidotum adposuimus. Adnot. nostris, & partim inter Paradoxa in Prolegomenis. Vbi etiam de altero paradoxo, quo nuptias ipsas etiam primas a stupro videtur non excusare; De qua re etiam B. Hieronymum Rome male audisse adnotauit Rhenanus; ut potest ob librum scriptum De Monogamia ad Geruntiam, seu potius Ageruchiam iuxta MS. codices, in quo usque adeo hunc & de Monogamia libros Tertullian. imitatur, ut tantum non etiam errores ad verbum transcriperit. Et verò Auctoris germanum eodem titulo hunc esse factum, vel sola illa huius libri clausula conuincit: Memento in orationibus tuis TERTULLIANI AD HÆC EXHORTANTIS. Atqui Librum hunc, quem MS. viderunt Trithemius & Politianus, primo cum scholis, deinde Adnotationibus edidit Rhenanus, emendatum ad Hirsaugense ac Paterniacense & Gorziense exemplaria, nos iterum ad tria MS. Vaticana exemplaria castigauimus, simul & ex conjecturis aliquot Dn. Latinij & Harrisij, nouisque Argumento & Adnotationibus auximus.

Q. SEPT.

TERTULLIAN
Cum Annotationibus
PAMELII
A. V.
J. 6.

Q. SEPTIMII FLOREN
TIS TERTULLIANI CARTHAGINENSIS
PRESBYTERI DE EXHORTATIONE
Castitatis Liber.

NON dubito, Frater, te post uxorem in pace præmissam ad compositionem animi conuersum, de exitu singularitatis cogitare, & utique consilium dirigere. Quanquam & huiusmodi cum fide sua conloqui debeat vnumquisque, eiusque vires consulere: tamen quoniam in ista specie, carnis necessitas cogitatum mouet querere apud eandem conscientiam quæ fidei restat, opus est fidei extrinsecus consilium, tanquam aduocatum aduersus carnis necessitatē. Que quidem necessitas circumserit. Si potest, si voluntas potius Dei, quam indulgentia consideretur. Nemo indulgentiā audendo promeretur, sed voluntati obsequendo.

Voluntas Dei est sanctificatio nostra. Vult enim imaginē suam C. A. P. I. 1. Thess. 4.

nos etiam similitudinē fieri, vt simus sancti, sicut & ipse sanctus est, inquit. Id bonum, Sanctificationem dico, in species distribuit complures, vt in aliqua earum deprehendamus. Prima species est, ⁴ Virginitas à nativitate. Secunda, Virginitas à lauacro aquæ, ⁶ aut in matrimonio purificat ex compacto, ⁷ aut in viduitate persecuerat ex arbitrio. ⁸ Tertius gradus superest Monogamia, quom post matrimonium unum intercepsum exinde sexui renunciatur. Prima felicitas prima virginitas est, non nosse à quo postea oprabis liberari, in totum. Secunda virginitas est, contemnere vim quā optimē noris. Reliqua species ⁹ haec nubendi post matrimonium morte disiūctum, præter virtutes etiam modestia laus est. Modestia enim laus est, ablatus non desiderare, & ablatum à Deo Domino, sine cuius Matth. 10. [10] Quām C. A. P. II.

voluntate nec folium de arbore labitur, nec passer affis vnius ad terram cadit. Eccles. 15.

denique modestia illa vox est, Dominus dedit, Dominus abstulit: vt Dominus vobis est, ita factū est: Ideo si nuptias ablatas restauremus, sine dubio contra voluntatem Dei nitimus, volentes habere rursus quod habere nos noluit. Si enim voluisset, nō abstulisset. Nisi & in hoc voluntatem Dei interpretamur, quasi rursus vellet in nos, quod iam noluit Deus. ¹¹ Nō est bonæ & solidæ fidei, sic omnia ad voluntatem Dei referre, & ita adulari ad vnumquenque, dicēdo nihil fieri sine iussione eius: vt non intelligamus aliquid esse in nobis ipsis. Ceterū excusabitur omne delictum, ¹² si cōtinuerimus, nihil fieri à nobis sive Dei volūtate. Et ibi definito, istam destructionem totius disciplinæ etiā ipsius Dei, si & quæ non vult de sua voluntate producit, aut nihil est quod Deus non vult. Sed quomodo vetat quædā, quibus etiam supplicium æternum comminatur? Vtique etiam quæ vetat non vult, à quibus & offenditur: sicut & quæ vult, præcipit, & accipit, ¹³ & aternitatis mercede dispugnit. Itaque quum utrumque ex præceptis eius didicrimus, quid velit, & quid nolit, iam nobis est voluntas eligendi alterum, sicut scriptum est, ¹⁴ Ecce posui ante te bonum & malum: gustasti Gen. 3.

enim de arbore agnitionis. Et idēo non debemus quod nostri expositum est arbitrio, in Dei referre voluntatem, quos vult ipse & velle, qui malum non vult. Ita nostra est voluntas, cùm malum volumus aduersus Dei voluntatem, qui bonum vult. Porro si quaris, vnde veniat ista voluntas qua quid volumus aduersus Dei voluntatem: Vt dicam, Ex nobis ipsi. Nec temere, semini tuo respondeas necesse est. siquidem ille princeps generis & dei Adam voluit, quod deliquit. Neque enim diabolus voluntatem ei imposuit delinquendi, sed materia voluntatis subministravit. Ceterū voluntas Dei in obaudientiam venerat.

BBB iii

Proinde & tu si non q̄baudieris Deo, qui te p̄ proposito p̄cepto liberæ potestatis instituit, D per voluntat̄ libertatem volens deuergis in id quod Deus noluit. Ita te putas à diabolo subuersum, qui et̄ vult te velle quod Deus non vult, non tamen facit vt & velis: quia nec tunc inuitos Protoplastos ad volūtatem delicti subegit, immò neque inuitos, neque ignorantes quid Deus nollet. Vtique enim nolebat fieri, cui admiss⁹ mortem destinabat. Ita diaboli opus vñ est, tentare quod in te est, arvelis. At vbi voluisti, sequitur ut te sibi subigat, non operatus in te voluntatem, sed nactus possessionem voluntatis. Igitur quum solū erit in nobis velle, in hoc probatur nostra in Deum mens, an ea velimus quæ cū voluntate eius sapiant.

CAP. III. [15] Altè, imp̄resè recogitandam esse dico Dei voluntatem, quid siem in occulto vēlit. Quæ enim manifesto, scimus omnes, cāque ipsa qualiter in manifesto sint, perspicie dūm est. Nam si quædam videntur volūtatem D̄ci sapere, dum à Deo permittuntur, nō sat in omne quod permittitur, ex mera & tota voluntate procedit cius qui permittit.

i. Cor. 7. Ex indulgentia est, quodcunque permittitur. Quæ c̄stī sine voluntate non est, quia tamen aliquam habet causam in loco cui indulgetur, quasi de inuita venit voluntate passa causam sui, quæ cogit voluntatem. Vide qualis sit voluntas eius, cuius altera fit causa. Secunda iteru species consideranda est puræ voluntatis. Vult nos Deus sibi plācita, in quibus non indulgentia operatori patrocinatur, sed disciplina dominatur. Sitamen alia, ista pr̄ponit vtique qua magis vult, dubiumne est, ea nobis taxanda esse, quæ maualt, quam ea, quæ minus vult. Qui alia magis vult, proinde habenda sum. Nam offendendo quæ magis velit, minorem voluntatē maiore deleuit. Quantóque noritiae tua vtrā E que proposuit, tanto definiuit id te sectari debere, quod paruit eum magis velle. Ergo si ideo declarauit vti lectoris quod magis vult, sine dubio nisi ita facis, contra voluntatē eius sapis, sapiendo contra potiorem eius voluntatem, magisque offendis quām promerces, quod vult quidem faciendo, quod maualt respuendo. Ex parte delinquis, non tamen promerces. Porrò & promerces nolle, delinquere est. Secundum itaque matrimonium, si ex illa Dei voluntate quæ indulgentia cogitur, negabimus meram cui indulgentia est causa: si ea cui potior alia pr̄ponitur, continentia magis appetendæ, didicerimus non potiorem à potiore scindi. Hæc pr̄struxerim, vt iam Apostoli voce decurrām. In primis autem non videbor irreligious, si quid ipse profitetur continentia magis appetendæ didicerim, iam animaduertam omnem illam indulgentiam nuptiarū de suo, id est, de humano sensu, non de diuino pr̄scriptu induxisse. Nam & quum de vidui & innuptis definiuit vti nubant, si continere non possunt, ¹⁷ quia melius est nubere quām vri, conuersus ad aliam speciem, Nuptis autem denuntio, inquit, non ego, sed Dominus. Ita ostendit, extra rationes personæ suæ Dominum: & quod suprà dixerat, id non ex persona Domini, sed ex sua pronuntiâsse. Melius est nubere quām vri. Quæ vox licet ad eos pertineat, ¹⁸ qui sunt innupti, vel vidui, qui tamen nubendi licentiam amplectuntur, velim retractare, ¹⁹ quale bonum ostendat quo. Melius est poena; quod non potest videri bonum, nisi pellim comparatum; vt ideo bonum sit nubere, quia deterius est ardere. Bonum ita est, si persone non hoc obtinet, sine comparatione non dico mali, sed etiam boni alterius; vt & si bono alij comparatur, & ab alio adumbratur, nihilominus remaneat in boni nomine. Ceterum si per mali collationem cogitur dici, non tam bonum est quām genus mali inferioris quod à superiore malo obscuratum ad nomen boni impellitur. Aufer denique dictiōnem comparationis, vt non dicas, Melius est nubere quām vri; & quero, an dicere audeas, Melius est nubere, non adiiciens quid sit id quo melius est. Ergo quod non melius, vtique facit alio, ita bonum haberi cogit. Melius esse nubere quām vri, sic accipiedum est, ac si melius uno oculo quām duobus carere. Si tamen à comparatione difcedas, non erit melius unum oculum non habere, quām & bonum. Nemo igitur captet ex hoc capitulo defensionem, quod propriè ad innuptos & viduos spectat, quibus nulla adhuc coniunctio numeratur. Quanquam ostenderim etiam illis numerādam esse permittiſſi coniunctio numeratur.

i. Cor. 7. Ceterum de secundo matrimonio scimus tamen Apostolum pronuntiāſe: Solutus es ab vxore, ne quæfieris vxorem. Sed & si duxeris, non delinques. Proinde tamen & huius sermonis ordinem, consilio suo, non de diuino pr̄cepto introducit. Multum autem interest inter Dei pr̄ceptum & consilium hominis. Pr̄ceptum Dei, inquir, non habeo, sed consilium do, quasi misericordiam consecutus fidelis esse.

²¹ Quoniam neque in Euangelio, neque ipsius Pauli Epistolis ex pr̄cepto Dei inuenias permisſam

TERTULLIAN
Cum annotationib⁹
PAMELLI
AV.
J. 6.

Ibidem.

Ibidem.

A permissam matrimonij separationem. Vnde vnum habendum confirmatur, quia quod à Domino permisum non inuenitur, id agnoscitur interdictum. Adeo quod & hæc ipsa huius consilij interie&tio²² quasi inrecognitionem excessus sui passa, statim se refrenat & reuocat, quum subiungit: Veruntamen huiusmodi, pressuram carnis habebunt, quum parcer se eis dicit: Quum tempus in collecto esse adiicit, quo oporteat etiam habentes matrimonia pro non habentibus agere: ²³ quum sollicitudinem nuptorum committit. Per hæc enim docens cur non expedit nubere, dissuadet ab eo quod suprà indulserat. Et hoc ne primo matrimonio, quanto magis secundo. ²⁴ Quum nos vero ad exemplum suum ^{Ibidem.} horratur, vtique ostendens quid nos vélit esse, id est continentes, pariter declarat quid nos esse nolit. Id quod non vult, nec sponte nec veritate permittit. Si ergo vellet; non permisisset, immo imperasset. ²⁵ Sed ecce rursus, Mulierem defuncto marito dicit nubere posse, si cui velit, tantum in Domino. At enim felicior erit, inquit, si sic perseverauerit secundum meum consilium. Puto autem, & ego spiritum D'ni ab eo. Videmus duo consilia, quo supra nubendi veniam facit, & quo postmodum continentiam nubendi indicit. Cui ergo, inquis, consilio adsentabimur? Inspice & lege. Quum ~~veniam~~ facta, hominis prudentis consilium allegat. Quum continentiam indicit, Spiritus sancti consilium adfirmat. Sequere admonitionem cui diuinitas patrocinatur. Spiritum quidem Dei etiam fideles habent, sed non omnes fideles Apostoli. Cur ergo quum fidem dixerit, adiicit postea, spiritum se Dei habere, quod nemo dubitat etiam de fidelis? idcirco hoc dixit, vt sibi Apostoli fastigium redderet. Propriè enim Apostoli spiritum sanctum habent, qui plenè habent in operibus prophetia efficaciam virtutum atque documentorum linguam, non quasi ex parte, quod ceteri. Ita spiritum sanctum auctoritate ad eandem speciem adire fecit, cui nos magis obsequi voluit: & factum est iam non consilium diuini spiritus, sed pro eius maiestate præceptum. [²⁶ Ad legem semel nubendi diri- CAP.V. gam. Ipsa origo humanæ generis patrocinatur, contestans quid Deus ab initio constituerit, in formam posteritatis recensendum. Nam quum hominem figurasset, eique parem ^{Gen. 2.} necessarium prospexit, vnam de costis eius mutuatus, vnam illi foemina finxit, quum vtique nec artifex, nec materia defecisset: plures costæ in Adam, & infatigabiles manus in Deo, sed non plures vxores apud Deum. & ideo homo Dei Adam, & mulier Dei Eua ²⁷ vnis inter se nuptiis defuncti sunt. Formam hominis Dei, de originis auctoritate, & primam Dei voluntatem sanxerunt. ²⁸ Erunt duo, inquit, in vnam carnem: non tres, neque quatuor. Alioquin iam non vna caro, nec duo in vnam carnem. Tunc erunt si continetio & concretio duum in unitate semel fiat. Si vero rursus, aut tripiùs, iam vna esse desit: & erunt iam non duo in vnam carnem, sed vna planè caro in plures. ²⁹ At quum ^{Ephes. 5.} Apostolus in Ecclesiam & Christum interpretatur, erant duo in vnam carnem, secundum spiritalis nuptias Ecclesiæ & Christi, vnu Christus, & vna eius Ecclesia, agnosceremus duplicitam & exaggeratam esse nobis vnius matrimonij tam secundum generis fundamentum, quam secundum Christi firmamentum. Vno matrimonio ^{Gen. 4.} Confemur virtobique, & carnaliter in Adam, & spiritualiter in Christo: Duarum nativitatum vnum est monogamia præscriptum. Vtraq; degenerat, qui de monogamia exorbitat. Numerus matrimonij a maledicto viro ceperit. Primus Lamech duabus maritatus, tres in vnam carnem effecit. ³⁰ Sed & benedicti, inquis, Patriarchæ non modò pluribus vxoribus, verum etiam concubinis coniugia miscuerunt. ³¹ Ergo propterea nobis quoque licebit in numerum nubere? Sanè licebit si qui adhuc typi alicuius futuri sacramenti supersunt, quos nuptiæ tuæ figurent; ³² aut si etiam nunc locus est vocis illius? Crescite & multipli- ^{Gen. 1.} camini, id est, si nondum alia vox superuenit, Tempus iam in collecto esse, restare ut & ^{1. Cor. 7.} qui vxores habent, tanquam non habentes agant. Utique enim continentiam indicens, & compescens concubitum seminarium generis, ³³ absolescit Crescite illud & multipli- ^{Gen. 16. 29.} camini. Ut opinor autem vnius & eiusdem Dei vtraque pronunciatio & dispositio est, qui tunc quidem in primordio sementem generis emisit indulxis coniugiorum habenis, donec mundus repleretur, donec nouæ disciplinæ materia proficeret: nunc vero cum extremitatibus temporum compressit quod emiserat, & reuocauit quod indulserat, non sine ratione propagationis in primordio, ³⁴ & repastinationis in ultimo. Semper initia laxantur, fines contrahuntur. Propterea syluanæ quis instituit, & crescere sineret, ut tempore suo cedat syluam. Erat vetus dispositio, quæ in Euangelio novo deputatur; in qua & securis ad radicem arboris posita est. Sic & Oculum pro oculo, & dentem pro dente, iam ^{Matth. 5.}

Tertulliani

1126

Exod. 21. senuit; ³⁵ ex quo iuuenuit, Malum pro malo rem reddat. Puto autem etiam humanam D
 Rom. 12. constitutionem atque decretum postea pristinis praevalere. [36] Cur autem de pristinis
 CAP. VII. exemplis non ea porius agnoscamus, quæ cum posteris communicant disciplinæ, for-
 mam vetustatis ad nouitatem transmittunt? Ecce enim in veteri lege animaduerto ca-
 Lem. 2. stramat licentiam sepius nubendi. ³⁷ Cautum est in Leuitico: Sacerdotes mei non plus
 nubent. Possum dicere, etiam illud plus esse quod semel non est. Quod non vnum est,
 numerus est. Denique post vnum incipit numerus. Vnum autem omne quod semel est.
 Sed vni Christo seruabatur, sicut in ceteris, ita in isto quoque legis plenitudo. Inde-
 1. Tim. 3 &
 Tit. . gignitur apud nos plenius atque structius præscribitur; ³⁸ vnius matrimonij esse oportere, quos
 Apoc. I. a legi liceat in ordinem Sacerdotalem. Vsqueadè quosdam memini digamos loco de-
 jectos. Sed dices: Ergo ceteris licet, quum quibus non liceat excipit. Vani erimus, si puta-
 uerimus quod sacerdotibus non liceat, laicis licere. ³⁹ Nónne & laici sacerdotes sumus?
 Scriptum est, Regnum quoque nos & sacerdotes, Deo & patri suo fecit. Diferéntiam inter
 Ordinem & Plebem constituit Ecclesiæ auctoritas, & honor per Ordinis confessum fan-
 tificatus à D. Vbi Ecclesiastici ordinis est confessus, & offert & tinguit sacerdos qui
 est ibi solus. ⁴⁰ Sed & ab aliis, Ecclesia est, licet laici. Vnusquisque enim de sua fide vivit.
 Matth. 18. Nec est personarum acceptio apud Deum, quoniam non auditores legis iustificabuntur
 Rom. 2. à Deo, sed factores, secundum quod & Apostolus dicit. Igitur si habes ius sacerdotis in
 temcipro, ubi necesse est habeas, oportet etiam disciplinam sacerdotis necesse sit ha-
 bere ius sacerdotis. Digamus tinguis, digamus offert: quanto magis laico dicat, quod
 ad salutem erit agere pro sacerdote. Quām ipsi sacerdoti dicitur, qui eo facto commu-
 nicatur actione sacerdotis. Sed necessitatibus, inquis, indulserit. Nulla necessitas excusa-
 tur, quā potest non esse necessitas. Denique digamos reprehendi & necessitate admini-
 strantes quod non licet. Dicam, omnes nos Deus ita voluit dispositos esse, ut vbi que
 sanctiones eius obeundi sit disciplina. Vsqueadè nisi laici ea obseruent, per quā presby-
 teri adlegantur, quomodo erunt presbyteri qui de laicis adlegantur? Ergo præferre de-
 bemus ante laicum iussum à secundo matrimonio retinere, dum presbyter esse non alius
 CAP. VIII. potest quām laicus qui semel fuerit maritus. [41] Liceat nunc denū nubere, si & om-
 ne quod licet, bonum est. Idem Apostolus exclamabat, Omnia licent, sed non omnia
 1. Cor. 6. pro salute. Quod non prodest, oro te, potest bonum dici? Si lieita sunt & quā non pro
 salute, ergo & quā non bona sunt, licita sunt. Quid autem magis velle debebis, quod
 ergo bonum est, quia licet, an quod ergo quia prodest? Multum existimo esse inter li-
 centiam & salutem. De bono non vincit, scilicet quia bonum permitti non expectat.
 Sed adsumi permittitur, ut quod an bonum sit, in dubio est, quod potest etiam non per-
 mitti, si non habeat aliquam sui causam primam. Quia propter incontinentiae periculum
 permittitur nubere secundum: quia nisi licentia alicuius non bona rei subiacet, non
 esset in quo probaretur, qui diuinæ voluntati, & qui suæ potestati obsequatur: quis no-
 strum utilitatis presentiam sectetur, & quis occasionem licentia amplexetur: quis diuinæ
 voluntati, & quis suæ voluntati obsequatur. Licentia plerunque tentatio est discipli-
 na, quoniam disciplina per temptationem probatur, tentatio per licentiam operatur. Ita
 fit ut omnia licant, sed non omnia expediant: dum tentatur cui permittatur, & vinca-
 tur dum in permissione tentatur. ⁴² Licebat & Apostolis nubere, & vxores circunduce-
 re. Licebat & de Euangeliis viuere. ⁴³ Sed qui his vlsus non est in occasionem, ad exem-
 plum nosuum prouocat, docens in eo esse probationem, in quo licentia experimen-
 tum. [44] Astantia prestruxerit superiorem, ne sensus eius interpretetur. Non illud
 dicendum erit, ⁴⁵ secundum matrimonium quasi speciem stupri? Quum enim dicat: Ma-
 ritos hoc in sollicitudinem habere quoniam modo sibi placeant: non vtique de moribus
 (46) nam ut bonam sollicitudinem non subleuaret, sed de cultu, & ornatu, & omni stu-
 dio formæ, ad illecebras mouendas sollicitos iungi: velut de forma & cultu placere car-
 nalis concupiscentie ingenium sit, quæ etiam stupri causa est. Ecquid viderit tibi stupri
 affine esse matrimonium, quoniam ea in illo deprehendo quæ stupro competitur. Inter-
 rim Dominus ipse dicit, ⁴⁷ Qui viderit, inquit, mulierem ad concupiscendum eam,
 iam stuprat eam in corde suo. Qui autem ad ducendum viderit, minus perficit: quid si
 etiam duxerit? quod non faceret, nisi ad ducendum concupisset. Nisi potest ducivx, si
 quam & si non videris, at concupisces saltē, quum ipsam ducere coeperas. Multum fa-
 nè abest maritus ab zelo, non concupisces. Omnis mulier zeliuira est, quandiu aliena,
 nec

TERTULLIAN
 Cum annotationib.
 PAMELLI

A. V.
 16.

A nec per alium sit marita , nisi per quem & adultera. Legis videtur matrimonij & stupri differentia. Alioquin res & viris & foemini eadem imponit; est enim & matrimonium & stuprum commixtio carnis. Scilicet certandum cuius concupiscentianos stupro adaequauit. Ergo, inquis, iam & primas, id est, vnas nuptias destruis. Nec immerito: quoniam & ipse ex eo constant quod est stuprum. Et ideo optimum est homini mulierem non tangere, quia cara est stupri admittate. Sed cum haec etiam de primis & vnis nuptiis prætendit ad causam continentiae possint, quanto magis secundo matrimonio recusando præuidebuntur? Gratus esto, si semel tibi Deus indulxit nubere, gratus enim eris, si & iterum indulsisse tibi nescias. ^{1. C. 7.} ⁴⁸ Ceterum vteris indulgentiam, cum nec modestiam uteris. Modestia à modo dicitur. Non tibi sufficit ⁴⁹ de summo illo inuxoræ etiam virginitatis gradu in secundum deliquisse nubendo, sed in tertium adhuc de solueris, & futuri impelli potes, qui in secunda statione continens non fuisti, quia nec prohibere plures nuptias voluit, qui de secundis prouocandis retrahit. Nubamus igitur quotidie; ⁵⁰ & Matth. 24. ^{Gen. 19.} nubentes ab ultimo die deprehendamur; tanquam Sodoma & Gomorra: quo die adimplebitur Vx illud super prægnantes & lactantes, id est maritos incontinentia. De nuptiis omnibus ^{Matth. 24.} ^{C. 8.} vteri & vbera infantis. Et quando finis nubendi? Credo post finem subandi. [⁵¹ Re- nuntiant tandem carnalibus fructibus, vt aliquando spiritualia retractemus. Rape occa- cionem eti si non exoptatissimam, attamen desisti habere cui debitum solueres. O te fœli- cem, amisisti debitorem, simile dannum, quid diximus dannum lucrum sentientem. Per continentiam enim negotiaberis, magnam substantiam necessitatis parsimoniam carni seruientis acquirens. Recogitemus enim ipsam conscientiam nostram, quam alius alium se homo sentiat, cum sua foemina cessat. Si orationem facit ad Dominum, impro- pè est celo. Si scriptura incubit, totus illic est. ⁵² Si psalmum canit, placet sibi. Idem Apostolus purificationi orationem commendavit, cauſatus id quod ad tempus permis- erat: semper nobis exercendum esse, quod semper profit. Si quotidie omni momento o- ratio hominibus necessaria, vtique & continentia, quæ orationi necessaria sit. Oratio de conscientia procedit. Si conscientia erubescit, erubescat oratio. Spiritus dicit orationem ad Deum. Si spiritus reus apud se fit, conscientia erubescit, quomodo audebit ora- tionem dicere ad altare? Sic etenim est prophetica vox veteris Testamenti: Sancti cri- ^{Lenit. 11.} mus, quia & Deus sanctus. & rursus: ⁵³ Cum sancto sanctificaberis, & eum viro inno- ^{Psal. 7.} cente innocens eris, & cum electo electus eris. Debemus enim ingressi in disciplina Domini, vt Deo dignum fructum non secundum carnis esquialentia concupiscentiam. Ita enim & Apostolus dicit, quod sapere secundum carnem, mors est: ⁵⁴ Secundum spi- ^{Rem. 8.} ritum vero sapere, vita æterna sit in Christo Iesu Domino nostro. Si haec obtusio, etiam quum in vni nuptiis in nos caro exerceatur, spiritus sanctum auertit, quanto magis quum in secundo matrimonio agitur? ⁵⁵ Duplex enim iste rubor est; quia in secundo ^{C. 11.} matrimonio duas vxores eundem circumstant maritum, una spiritu, alia carne. Nec enim pristinam poteris odiſſe, cui etiam clariorem reseruas affectionem. Et iam repetit apud Deum ⁵⁶ pro cuius spiritu postules, pro qua oblationes annuas reddas. Stabis ergo ad Deum cum tot vxoribus, quot illas oratione commemoras, & offeres pro duabus, & commemorabis illas duas per sacerdotem de monogamia ob pristinum de virginitate fanicatum, circundatum virginibus ac vniuersis: & ascendet sacrificium tuum libera fronte: & inter ceteras voluntates bonæ mentis postulabis tibi & vxori castitatem. ⁵⁷ Scio quibus excusationibus coloremus infatibilem carnis cupiditatem; ex quibus necessitates administrorum descendunt; administrandam familiam, regos loculos, ⁵⁸ claves custodiendas, lanificium dispensandum, viatum procurandum, curas domesticas. Scilicet solis maritorum dominibus bene est. Perierunt celibatum familiæ, spadonum, militum, aut peregrinantum sine vxoriis. Non enim & nos milites sumus, eo quidem maioris disciplinæ quo & tanti Imperatoris? Non & nos peregrinantes in isto seculo sumus? cur autem ita dispositus est Christianus, vt sine vxore non possit? Nunc & consor- tium onerum domesticorum necessarium est. Habe aliquam vxorem spiritalem. Adfu- me de viduis, fide pulchram, paupertate dotatam, etate signatam. Bonas nuptias fecerit huiusmodi vxor, Has te plures habere Deo gratum est. Sed de posteriori tempore cogi- tant Christiani, quibus castinum non est. Hæredes Dei seruus desiderabit, qui semet ipsum de secula exhereditauit? Ut ergo quis repetit matrimonium, quem de pristino non habeat liberos? Itaque hoc primum diutius uti volunt, ipso Apostolo festinante ad Do-

minum in persecutionibus, constantissimum in martyriis, promptissimum in communionibus regum, & imperatisimum in acquisitionibus, postremò vñuris, morte relinquentis, filiis. Forsan Republicæ prospectu aguntur, ne diuites deficiant, si soboles non habent: ne leges, ne iura, ne commercia delabantur;⁵⁹ ne tempora derelinquantur, ne modo non sint qui exclamat: Christiani ad bestias. Hæc enim audire desiderant, qui filios querunt. Sufficiat ad consilium viduitatis vel ista præcipua causa, importunitas liborum.⁶⁰ Ad quos suscipiendo legibus compelluntur homines; ⁶¹ quia sapiens quicquid nunquam libens filios desiderasset. Quid ergo facies, si nolis, si vxorem de tua conscientia impleueris, dissoluturus es medicamine conceptum?⁶² Puto nobis non licet nasci necare, quam & natum. Sed forte illo tempore prægnantis vxoris remedium à Deo petes. Tanta sollicitudine à Deo petere audebis, quod in te possum recusari? Opinor aliqua sterilis prospicietur, vel etiam anus sibi enixa. Quod à Domino magis eueni potest, si quis præscriptionem *jus pro Dei æmulatione* prouocaret. Scimus denique quendam ex Patribus quum propter familiam suam, secundo matrimonio sterilem captafer vxorem, tam iterum patrem factum, quam & iterum maritum. [⁶³ Ad hanc meam contentionem, frater dilectissime, videamus etiam seculi exempla, quæ sapientia nobis etiam in testimonio posita sunt, quum quod bonum, & Deo placitum videtur, testimonio oneatur. Monogamia apud ethnicos in summo honore est, vt & virginibus legitimè nubentibus ⁶⁴ viuira pronuba adhibeat, & si auspici initium est. Item in quibusdam Solennibus & Auspicis, vt prior sit viuira locus. ⁶⁵ Certè Flaminica non nisi viuira est, quæ & Flaminis lex est. Nam duo ipsi Pontifici Maximo iterare matrimonia non licet, quod Monogamia gloria est. Quum autem Deus summus tantum, Satanus ad perficiendum prouocatio est nostra, immo subfusio pigrissimorum ad continentiam Deo exhibenda,⁶⁶ qua diabolo qui antistant,⁶⁷ nunc virginitate, nunc viduitate euirant,⁶⁸ Noueram virgines Vesta⁶⁹ & Iunonis apud Achaeas ganeun,⁷⁰ & atrociis apud Delphos, & Mineru^z, & Diana^z, quibus locis, Noueram continentes viros, & quidem Taurillius Ægyptij antistites; ⁷¹ Fœminas verò Cereris Aphricanae, cui etiam sponte abdicato matrimonio adsenescunt, exinde adempto contactu masculorum, usque ad oscula filiorum. Inuenit diabolus, post luxuriam castitatis perditricem, quomodo reus sit Christianus, qui castitatem recusauerit conseruaticem. Erunt nobis in testimonium & fœminæ quædam seclares, ob viuirus obstinationem famam consequeræ, vt Dido, quæ profuga, in alieno solo, ubi nuptias regis Ultrò optasse debuerat, ne tamen secundas experiretur, maluit è contrario viri quam nubere; Vel illa Lucretia, quæ ut semper vim & inuita alium virum passa est, sanguine suo maculatam carnem abluit, ne viueret iam non sibi viuira. Plura exempla certa de nostris inueniā, & quidem tanto potiora, quanto maius est viuere in castitate, quam pro ea mori: hoc est animæ id bonum misericordi, quam viuendo separari animam. ⁷² Quantæ igitur & quæ in Ecclesiis, ordinari in Ecclesia soleat,⁷³ quæ Deo nubere maluerunt, quæ carnis sua honorem instituerunt, quæ se iam illius pudoris filias dicauerunt, occidentes in se concupiscentiam libidinis, & totum illud quod intra Paradisum non potuit admitti. Vnde præsumendum est hos, qui intra Paradisum recipi volunt, tandem debere cestare ab eare, à qua Paradisus obstrutus est. Gratia ergo cum intelligenti hæc. Memento in orationibus tuis ⁷⁴ TERTULLIANI ad hæc exhortantis.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE EXHORTATIONE CASTITATIS.

I. DE EXHORTATIONE CASTITATIS.]
Hunc ritulum huins libri maluimus, quam quem elegante gratia inveniuerat Benanus, EXHORTATIO AD CASTITATEM, tum quod magis accedat ad prefatis Tertullianicam, tum quod illum legant MS. 3. Vatican. codices, & etiam codex ille MS. quem vidit

Politianus.

CAP. I.

2. Non dubito frater, te post vxorem, &c.] Ceterum hoc inscripsimus: De triplici sanctificatione. Apparet autem hic singularitas, sicut in titulo libri De singularitate clericorum Origenis Tom. 3. Oper. B. Cypriani,

priani, pro vita singulari seu solitaria, sine femine, aut uxori confortio. Placeat vero castigatio Rhenanis ex cod. Gorzieni: & utique consilium dirigere, pro eo quod etiam MS. legunt: digere; quia illud magis est Tertullianum. Quia etiam recte ad vocatum adiecit explicat, tamquam acceptum simpliciter, aut in aduocationem; & circumscribi interpretatur: reprimi, tolli, superari; nam etiam alibi non semel sic usurpatum est ab Auctore.

3. Voluntas Dei est sanctificatio nostra, &c.] Locum hunc Apostoli 1. Thess. 4. latius tractatum habet Tom. 3. lib. 5. aduers. Mar. cap. 15. Vbi Auctor, sicut alijs veteres omnes, sanctificationem, seu sanctimoniam, solummodo interpretatur de duabus virginitatis, id est continentia generibus, non de tertio, quod hic facit Monogamiam; ut stupro opponatur cum matrimonio. Hoc est enim quod immediate in eadem periodo subiungit Apostolus: Ut abstineatis vos a fornicatione, seu stupro, sicuti vertere solet Auctor.

4. Virginitas à nativitate.] De hac complures locos inuenire poteris Lector in Indice tum Tertulliani, tum B. Cypriani nostri.

5. Secunda, virginitas à lauacro aqua, &c.] Ego sic prosua restitu hunc locum, omisso verbis illis hic superfluis (nam mox repetuntur) ut ex arbitrio suo vidui permaneat, id est, maximè quam similiiter dixerit supra lib. 1. ad Xorem c. 6. Quot enim sunt qui statim à lauacro carnem suam obsignant? vbi vide Adnotat. nostras num. 37.

6. aut in matrimonio purificat ex compacto, &c.] Similiter ibidem: Quot item sunt qui consensu parti inter se matrimonii debitum tollunt? de quo ibidem num. 38. & lib. de Patient. c. 12. num. 78. Istud vero imitatus B. Hieron. dicta Epist. ad Agoranum, quum dicit: Castrant se propter regna celorum, vel à secunda nativitate post lauacrum ex consensu, vel post nuptias ex ardore fidei.

7. aut in viduitate perseverat ex arbitrio, &c.] Toties viduitas ab Auctore commendatur post supernum foret locos hic citare; querat Lector in Indice tum Tertulliani, tum B. Cypriani nostri; hic dumtaxat adlegamus dict. lib. cap. 8. num. 53. & lib. de Veland. virg. c. 10. num. 75. & 83.

8. Tertius gradus superest Monogamia, &c.] De hac exstat supra dictus lib. 1. ad Xorem, & qui hunc sequitur: De Monogamia Liber, quo Lectorum remittimus ob eisdem scripturas ab Auctore citatas. Elegans est autem Metaphora Tertullianica, qua dixit: secundum renunciatur.

9. Haecenus nubendi, &c.] Hic Haecenus ab Auctore accipitur pro: non ultra, eodem modo quo dicit Suetonius in Neron. cap. 40. Haecenus excendit, ut malum in qui deficiunt, minaretur.

C. II.

10. Quam denique modesta, &c.] Capiti huic titulum dedimus: Quod restaurentur nuptiae potius ex libero hominis arbitrio, quam ex Dei voluntate. Vbi quod dixit nimis erone, etiam contra voluntatem Dei fieri, sic magis B. Hiero. vbi supra. Cui inquit, vidua que iudicio Dei virum habere desit, non illud larabunda congerinet: Dominus dedit, Dominus minus abstulit? Neque vero sicuti contendit Auctor, id probatur ex suprascripto Apostoli loco; nam vel ipso teste, solum stuprum sanctificationi opponitur ab Apostolo.

11. Non est bona & solidæ fidei, &c. dicendo nihil fieri sine iustitione eius, &c.] Et hoc etiam locus contra eos, qui Denim auctoren malum & peccati facere non verentur, contra quos latissime supra Auctor Tom. 3. lib. 2. adu. Mar. cap. 5. 6. 7. 8. 9. 10. & 14. vbi vide & Adnotat. nostras, patissimum n. 32. & 83. ibidem simul de homini liber arbitrio pulcrum tractatum videree est.

12. si continuerimus, &c.] Hoc est (inquit Rheganus) si mordicus tenere voluerimus; nisi quis malit legere ex conjectura Dn. Latinij: quod tenderimus. Illud itē. Et ibi definito, interpretatur tamquam certi quid pronuntiat, istam nempe sententiam, destructionem esse, &c.

13. & aeternitas indecedit dispungit, &c.] Vistatus (inquit dem) Tertulliani serm, quem usurpat cerebrime. Scilicet de Resurr. carnis. c. 56. Aliam substantiam operari, aliam mercede dispergit. Atque eterne que hic locus facit pro aeternitate, mercede operum bonorum, sicuti alijs complures supra.

14. Ecce posuit ante te bonum & malum, &c.] Ad istud adiunxit Auctor supra lib. 2. adu. Mar. cap. 5. Hic præterea addit explicationis causa: gustasti enim de arbore agnitionis, quamquam interim neque illud ad verbum legatur Ecclej. 15. unde citari videtur. Vbi dūtaxat legitur: Ante hominem &c. bonum & malum. Atqui mox legimus: Neque enim diabolus voluntatem ei imposuit delinquendi, pro eis, tum quid loquatur de solo Adam, tum quid magis accedat lectio M. S. cod. eius. Sunt autem Tertullianica: obaudientiam, & si nox obaudieris, sciripio iterum legimus pro eo quod mendo typographicō omisso erat neganda particula, que alibi habebatur.

C. III.

15. Altè, impressè recognitandam esse dico, &c.] Inscriptionem huius capituli facimus: Quod Monogamia ex Apostolo probetur, qui indulgentiam vocat nuptias, & melius dicit nubere quam viri. Adnotat autem Rhenanus illud: Quæ enim manifesto, accipi pro: quæ in manifesto.

16. Ex indulgentia est quodcumque permititur, &c.] Adiunxit ad illud 1. Cor. 7. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium nam paulopost: hac praefruxisse scitibit, vt Apostoli voce decurrat. Et vero non ibi modo ita Apostolum ex parte detorquer, sed etiam infra lib. de Monog. cap. 3. penes idem verbis, nec a similiter B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin. Verum quod illi ad matrimonium, rectius referit B. August. Enchirid. cap. 78. ad illud: Nolite fraudare inuicem; & illud: Iterum ad id ipsum reuertimini, vt probet indulgentia seu venia indigere conniunctionem cum coniugio filiorum procreacionum gratia, ita tamen quod inter leuia peccata privilegio matrimonij recenseretur. Atqui Rhenanus, ibi: Vult nos Deus sibi placita, subintelligit: velle, Latinus operari. Rhenano vero acceptam debemus castigationem verborum sequentium; qui etiam taxanda recte explicat: estimanda, & proinde habenda, pro plurimi facienda. Item: negabimus meram, nempe voluntatem. Atqui intermedium dicimus distinguiimus: magisque offendis quam promeritis; quod vult quidem faciendo, quod maius respundo. Adnotas denique Rhenanus præscriptu, iuxta quartam inflexionem usurpari; si etiam pauperrimus vox Tertullianica: paruit, pro: apparuit.

17. quia melius est nubere quam viri, &c.] sic necessario castigauimus & hic, & mox, pro: nubi, &c.

similiter sub finem huius capitis, tum quod illud legitur bis in interlineis lineis, & supra lib. 1. ad proximum cap. 3. & infra quaterlib. de Monogam. cap. 3. insuper etiam ab B. Hieron. utroque loco iam citato, & Epist. 4. ad Saluianum, ubi ad verbum ferè hunc locum imitatur, tum quod sic transferant etiam alii veteres.

18. qui sunt innupti vel vidui, &c.] Etiam hoc commendamus pro: nuptiis, sicut sub finem huius capituli: ad iunctos vel viduos, quod praecesserit de viduis & innuptis, & Graciliter tuis & yuosis. Est vero ex Tertullianica: retractate.

19. quale bonum ostendat quod melius est persona, &c.] Similes prorsus sunt loci Authoris & B. Hieron. locis mox citatis, et in eisdem ipsis verbis; verum si non tam bonum est nubere quam genus natali inferioris, ut loquitur Author; non magis bonum poterit dies matrimonii primum atque secundum; cuius tamen contrarium dicit lib. 1. ad proximum, ubi bonas quidem facetur nuptias, sed continentiam preferri tamquam bono isto melius bonum; & B. Hieron. lib. 1. adiuv. Iouin. post eandem cum Author, quam paulopost haber, & lib. sequ. comparationem, ac sic dicatur: melius est uno oculo catere quam duobus; tandem sic concludit: Ego autem non leuis malum, sed simplex per se bonum volo. Quid? quod B. Hieron. Epist. de Monogamia Apostolis fateatur admitti secunda, & si necesse est, certa maritonia, sed incontinentibus. Ad hunc etiam locum videtur respicere B. August. lib. 1. de Bonis viduit. ubi quoniam Tertulliani fecisset metionem, quod secunda nuptias maledicio dent concidisset: Ab hac, inquit, sanitate doctrina nullius doctri disputatione moriaris; nec ita extollas bonum tuum, ut quod malum non est, tamquam malum crimineris. Sextus Papa lib. de Castit. sua similia verba sic interpretatur, ut malum accipitur, quod multo inferiore gradum teneat; malum est enim cupiendum id non esse quod melius est. Et vero exercitam esse illam interpretationem, patet vel ex ipsa usitate pseudeoxov, que rarissime melius transferunt, sed frequenter accipiunt pro potius & magis eligendum, sive satim, sicuti veritus interpres Latinus ex synaco.

CAP. III.

20. Ceterum de secundo matrimonio, &c.] Caput hoc inscriptissimum: Iterum ab Apostolo probari Monogamiam, quam omnes vult esse continentem ad exemplum suum, & feliciorem dicat mulierem defuncto viro, si sic perseuerauerit; denique multa adfert, cur non expedit nubere. Atque in isto imitatur Author utroque B. Hieron. & similis quaque fuit supra loca lib. 1. ad proximum, cap. 7.

21. Quoniam neque in Euangelio, &c.] Non permisam esse matrimonij separationem, late tractavit Author supra lib. 4. adu. Marc. cap. 34. ubi vide & Ednotat. nostras num. 537. & 541. ac 542. & lib. 5. c. 7. et hoc ipso loco. Cor. 7. Confirmatur vero hinc nostra sententia, quod etiam Author diuorum simpliciter a Christo prohibuit senserit.

22. quasi inrecognitionem excessus sui passa, &c.] Ex Gor. 1. (inquit Rhenan.) codice scriptissimum: excessus sui, hoc est nimis indulgentia. Vsurpat autem: inrecognitionem, pro: incognititia, sive inconscientia; quo posteriori vocabulo Tranquillus etiam utitur in Claudio Cesare. Atqui sequentia distinximus, ut sint dicimata, non periodi: quoniam parcere, &c.

23. quoniam sollicitudinem nuptiorum commitit, &c.] Hoc est (inquit idem Rhenan.) confert & comparat inter se. Iunalias: Commitit vates, & comparat inde Maronem. Diuinus Hieronymus aduersus Helvidium in fine: Molestias nuptiarum commitit cum libertate virginum, & earum que matrimonio defuncta sunt. Ibi autem: Et hoc ex primo matrimonio, subintelligitur, expedire mabece docet Apostolus.

24. Num nos vero ad exemplum suum, &c.] Facit etiam hic locus pro continentia B. Pauli Apostoli a nuptiis, de qua latius lib. sequ. de Monogam. cap. 8. Sicut autem leges cum excusis: continentiam nubendi inducit, sive cum MS. 3. Vatic. inducit, perinde est.

25. Sed ecce rursus, Mulierem defuncto matito dicit nubere posse, &c.] Hic adhuc satius moderate agit Author, non propositus problematis digamiam, sed feliciorum probans Monogamiam: quare & B. Hieron. fatetur his verbis Apostolorum secundas & tertias imprias concedere in Domino.

CAP. V.

26. Ad legem semel nubendi dirigamus, &c.] Tolum huic capituli imponsumus: De una Adamo uxore, in figuram vnius Christi & vnius Ecclesie. Quis efficitur latius lib. de Monog. sequ. cap. 4. & ad verbum ex Tertulli. defuncta sunt & B. Hieron. tum episcopediata ad Ageruchiam, tum in fine Epist. ad Saluianum de Virginitate. Lugo autem pro suis: in formam potestatis recensendum, pro: recensendam, quia praedictum quid Deus ab initio constituerit. Atqui quem ei parat dicit, recte Rhenanus intelligit: comparem sine sciam, substantiæ.

27. Vnde inter se nuptiis defuncti sunt, &c.] elegantissime dictum (inquit Rhenan.) Sic Liui: Defuncta morbis capita salabiora esse capere. Suetonius in Nerone cap. 40. Britannia Armeniisque amissa, ac rara utraque recepta, defunctum se salabili malis existimat.

28. Erunt duo, inquit, in unam carnem, &c.] Sic ter bicastigamus, pro eo quod erat: in carne una, quod illud Graec apud Apostolum, atque etiam ab frequenti ijsimè ab Author legatur maxime quod sequitur mox: & erunt iam non duo in unam carnem, sed una planè caro in plures.

29. At quoniam Apostolus in Ecclesiam, &c.] Ipsi Ephes. 5. lib. sequ. etiam tractatur cap. 5. quod vero sequitur de Lamech duabus matritis, ibidem cap. 4. quae B. Hieron. simul coniungit. Recte vero adhuc Rhen. ibi: agnoscere debemus duplicatum et exaggeratum esse nobis vnius matris boni, discedari Amatus; ut poterit felicitatem, aut aliquod simile: quare etiam retinuum crucem adiectam in editione Basiliensi, ex qua pateat locum esse multum.

CAP. VI.

30. Sed & benedicti (inquit) Patriarche, &c.] Inscriptiōnē dedimus huius capituli: Quod veteris Legis, qua dicebatur: Crelcite & multiplicamini, noua lex sit restituētio. Atqui quod hic in plurali numero de Patriarchis dicit, peculiariter lib. sequ. de Monogamia cap. 6. de Abraham digamus filio obicit, intermissionem faciens Davidis & Salomonis quibus Isaac et Ioseph, Moysen & Aaron omnes opponit. Neq; aliter B. Hier. Epist. de Monog. ad Ageruchiam. Qui eis præmissi tuto suo spiritualiter ijsid interpretetur, et Author, ibi dicit

fidem Abrahæ in Monogamia præcessisse; palice tamen B. Aug. lib. 2. contra adu. Legu & Prophetarum: iste (inquit) Abrahæ etiam usque ad decrepitam etatem fornicationis obicit crimen, profecto et quia post mortem sara alteram (nemp̄ Cethurā) duxit. Vbi et si nullum intellegitur rei abdita sacramentum, propter hoc solum facere debuit Abraham, ne postarent aduersus Apostolum heretici (quibus etiam Tertullianus ad stipulatur) post uxoris mortem crimen esse ducere vxorem. Agit sic etiam (inquit Rhen.) benedictum vocavit Eleutherium Martyrem Pontificem Romanum, & Martires benedictos, & mulieres Christianas benedictas.

31. Ergo propterea nobis quoque licebit in numerum nubere: &c.] Ad hanc interrogacionem respondens Author: Sane licebit, si qui adhuc typi aliqui futuri sacramenti superflunt; non obsecrare significat, se sentire, numquam in veteri Testamento proprie licuisse plures vxores ducere, sed dictaxat permisus duas uxores, seu uxorem unam & concubinam Abraham, Gen. 16. et plures Iacob, Gen. 29. ac 30. in typum futurorum, quem typum pulcre explicat B. Hier. Epist. de Monog. p. p. citata; Autorem imitatus de Abraham uxoribus duabus, infra lib. de Monog. ex Apostolo Gal. 4. Eodem pertinet quod dicit et preceps. Author: Nō plures uxores apud Deum, &c. Numerus matrimonij à maledicto viro capitur. Primus Lamech duabus maritatis, similiter lib. iam citato de Monog. postquam dicta exp̄la Abraham, Iacob, Dauidis, & Salomonis adduxerit: meliora (inquit) fætari iussus, habes & Ioseph vniugum; & hoc nomine audeo dicere, patre meliorem. Item illud cap. seq. Sed dices: Ergo ceteris licet plus nubere; quum quibus non liceat, excipit. Vanierimus, si putauerimus quod sacerdotibus non licet, laici licere. Id ipsum sentit Innocentius 3. Papa c. Gaudemus, de Diuor. sii. idque eodem argumēto, quo Author usus est, precepit, quod ex una coita facta sit feminā, nō ex pluribus, et quod dictū sit. & erunt duo in carnem vñ, non in plures. Quare quippe B. Aug. & B. Hier. alicubi Patriarchas excusent, scribunt nulla lege prohibitum, illis plures habere uxores, aut id illis lege concessionē esse; videntur potius intelligendi de permissione (sicuti repudium in lege permisum fuit quād de veri nominis concepcione, maxime quād cōdem verbo concessio[n]is vtatur dicto loco Innocentius, ubi tamen tradit. iure diuino prohibitam fuisse uxorum pluralitatem. Certe in noua lege minime id licere probat idem ex illo Matth. 19. Qui alteram duxerit, mactatur.

32. aut si etiam nūc locus est vocis illius: Crefcite, &c.] Tractat hoc ipsum iisdem penē verbis Author lib. de Monog. cap. 7. & post illum B. Hieron. ubi supra.

33. absoluescit, &c.] Actuē (inquit Rhenan.) pro absoluſtū ſit, ſine abolet.

34. & repastinationis in ultimo, &c.] Repastinationem (inquit idem) opponit propagationem, & accipit eā pro amputacione & evulsione ſiſe reciſione; ut in lib. de Culic. & minarum, c. 9. Non repastinantes diuītariū vestrum vel elegantiarum vñum, quæ ad gloriam faciunt. Quea verba paulo ante exponens ipse, dixerat: Proinde vobis curata est amputatio & decussio redundantioris nitoris.

35. ex quo iuueniuit, &c.] A iuueniēndo (inquit idem) qui etiam recte interpretatur: pristinis præualere, id est prioribus.

CAP. VII.

36. Cut autem de pristinis exemplis, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quod vnius matrimonij oportue-

rit esse sacerdotes, tam in veteri quād noua Lege. Et verò etiam hoc repetit lib. seq. de Monog. cap. 7.

37. Cautum est in Leuitico. Sacerdotes mei non plus nubent, &c.] Similiter infra lib. de Monog. Deniq; prohibet eadem (nemp̄ Lex in Leuitico, ex qua precedētia sum p̄frat) Sacerdotes denud nubere. Quid interim peculiare est Author; neque enim in Leuitico immo nec in legi Moysi reperire licuit. Quid à quod B. Hier. Epist. ad Oceanum plane contrarium scribat, nemp̄ etiam sacerdotibus multarum uxorum partite arbitrium, si modo castigati sunt codices; ego vero, uti mecum subesse existimat, fact quod de Moyse id ipsum remittat; cuius tamen non nisi unius uxoris fit mentio in Postatecho, quem adeo etiam Author infra lib. de Monog. c. 6. inter Monogamō numerat. Disputat curiosus Letter, anno post illud Leuitici 21. Mulierem meretricem & prophanam et misericōrem repudiavit a viro suo non accipient, & additum fuerit; & non plus nubent, seu, denud non nubent; aut iuxta editionem Symachi seu Theodotionis illud aliter nemp̄ hoc modo, translatum fuerit. Maximè quād, quod citat de filiis sacerdotis, et denud nubant, dicto loco infra Author, & post eum B. Hieron. l. 1. contra Iouim. multo aliter legatur apud LXX. qui hodie exstant.

38. vnius matrimonij esse oportere, quos adlegi licet in ordinem sacerdotalem, &c.] Recepit adnotauit Dr. Joannes Harrisius Anglus murilum, q̄is locum, vñi subintelligatur: licet; quod adeo contextui adiecimus eo quid eadem voce mox Author vtatur. Ex eiusdem etiā conjectura castigamus: vsqueadē quosdam memini digames loco dielectos; & prorsus iuxta sensum Authoris, omīſa nō particula legitim: Sed dices: Ergo ceteris (nemp̄ laici, vel Rhenano interprete) licet; quum, quibus non licet, excipit. Adiudicat autem ad illud Apostoli 1. Tim. 3. & Tir. 1. vnius uxoris virum, tum hic, tum lib. de Monog. c. 11. &c. Item supra lib. 1. ad Vxor. c. 7. lib. verbis, quibus etiam Apostolum explicat. Disciplina Ecclesiæ & prescriptio, &c. Apostoli digamos non fini præsidere. Verū in eo falli scribit Cartharos Euphan. har. 59. quod que ad sacerdotium tradita sunt propter emendationem celebrationis sacerorum, ea ad omnes equaliter referri potent. Vbi latè etiam tractat de secundis nuptiis laico non prohibitis. Sicut etiam contra Montanum, har. 48.

39. Nōnne & laici sacerdotes sumus, &c.] Quums iſtud probet scripture. Spec. 1. Regnum nos & sacerdotes Deo & patri suo recit; minime iſtud fauere poterit Lutheri barefi, qui omnes laicos facit sacerdotes; sed ita intelligi debet, quod Reges et sacerdotes spiritales, fideles omnes confeantur, ut patre qui sacrificia spiritualia offerant; alioqui eodem arguento posset quis concludere omnes Reges esse. Quam siūl sententiam atq; indicat verbi sequentibus Author: Differētiam inter Ordinem & plebem constituit Ecclesiæ auctoritas, & honor per Ordinis confessum sanctificatus à Deo. Vbi Ecclesiastici ordinis est confessus (si enim proſsus castigamus, etiam hic omīſa negādi particula non,) & offert & tinguit (sic iterum Tertullianus more, pro: tingit, maximè quam paulo p̄st legatur; tinguis) sacerdos qui est ibi folas. Item ex qua persona tale quid dicat, explicat lib. de Monogam. cap. 12. Sed (inquit) quum extollimur & inflamur aduersus Clerum, tunç vñum omnes sumus, tunc omnes sacerdotes, quia sacerdotes nos Deo & patri fecit. Quād ad peræquationem disciplinæ Sacerdotalis prouocamus, deponimus infulas, & parēs sumus; atq; sup̄q; indicās propterea laicos CCC

sacerdotes dici, quod ad disciplinam sacerdotalem teneantur. Quo pertinet etiam, quod (verbis obscurioribus, & quantum appareat corruptum, & bis superfluo repetitum) hic sequitur: Igitur si habes ius sacerdotis, &c. & quod apertius est: Dicam, omnes nos Deus ita voluit dispositos es, ut vobique sanctiones eius obviandi sit disciplina. Vnde adeo nisi laici ea obseruent, per quae presbyteri adlegantur; quomodo erunt presbyteri qui de laicis adlegantur? Atque hoc est quod Auctorem interpretatus scribit B. Hieron. ita: *Quamquam lege sacerdotali teneatur & laicus; qui talem præberet se daret, ut posset eligi in sacerdotium. Non autem eligitur si dignus fuerit; porro eliguntur ex laicis sacerdotes; ergo & laicus teneat mandato, per quod ad sacerdotium peruenientur.* At qui de differentia inter Ordinem & Plebem, atque adeo de Ordinis sacramenta, ac singulis eius gradibus, vide supra Tom. 3. Adnot. nostras in lib. de Prescript. adu. heret. c. 40. n. 247. & cap. 41. num. 267. 268. 269. 270. & 271. Item de eo quod sacerdotalis officij offerre, Tom. 2. lib. de Orat. num. 1. lib. de Cor. milit. cap. 3. num. 35. (vbi etiam de nomine Prepositorum seu Præsidentium) & lib. de Veland. virgin. cap. 9. num. 67. & 68. Denique quod propterum eius in sacerdotis tinguere, ibidem n. 66. & Tom. 2. lib. de Prescript. adu. her. num. 263. ac lib. de Bapt. cap. 17. num. 115. 116. & 117.

40. Sed & vbi tres, Ecclesia est; licet laici, &c.] Similis locus est supra lib. de Pantheon. cap. 10. In uno & altero est Ecclesia. Verum ibi loquitur de sacerdoti, apud quem sicut Exomologesis, tamquam Ecclesiæ prepositum. Hic adludere videtur: *Vbi enim sunt duo vel tres, congregati in nomine meo; ibi sum in medio eorum.* Verum ad hanc in Montani videtur pertinere, quod addat: licet laici, ut potest in causa sacerdotum potissimum competit illud lib. de Prescript. adu. her. cap. 1. Hodie presbyter qui cas latius Nam & laicus sacerdotalia munera in jungunt. *Econtrario B. Cypriano teste Epist. 69. ad Florentium Pupianum:* Ecclesia plebs est sacerdoti adunata, & pastori suo greci adherens. Negue etiam in paucis est Ecclesia (sicut hinc colligunt Magdenburgenses) sed iuxta eundem lib. de Virtut. Ecclesia: Ecclesia in multitudinem latius incremento facundi, & excedit, & Domini luce perfusa per totum orbem radios suos parigit, & ramos suos in universam terram copia libertatis extendit. Nec vero etiam dissentit ab illo Auctor in libris prioribus, quos ante omnem hanc in scriptis, quam Præsidentium meminit Apolog. cap. 39. & lib. de Coron. milit. cap. 3. ac lib. de Bapt. Annullitis, denique Episcoporum ac Prepositorum dicto loco lib. de Monog. aliusque locis citatis in lib. de Prescript. cap. 32. num. 183. & cap. 41. num. 267. Quod quod etiam Eccliam i.e. sua etate apud omnes mundi nationes diffusam fuisse faciat supra Tom. 2. lib. adu. Ind. cap. 7. & 12. Valeant itaque Magdenburgenses cum ceteris plerisque hereticis, qui quoniam videant se dissentire ab Ecclesiæ universalis & catholica, scilicet iustitiae solent de paucitate fidelium in Ecclesiæ non scire atque olim Donatisti, qui in sola Africæ Ecclesiæ esse contendebant; contra quos multis voluminibus disputauit B. Augustinus; quo Lectorem remittimus, virpotest qui omnes adversariorum rationes latissime confutet, ubique docens catholicam esse & uniuersalem Ecclesiam. Quam etiam agnouit Auctor lib. de Prescript. adu. her. cap. 20. quum dicat: Statione igitur Apostoli, primò per Iudeam & hinc & in orbem profecti, Ecclesiæ apud unamquamque ciuitatem considerunt, à quibus traducem fiduci &

semina doctrinæ, ceteræ exinde Ecclesiæ mutuantur sunt, & quotidie mutuantur, ut Ecclesiæ siant, &c. Econtrario Auctori Ecclesiæ hereticorum, qui de paucitate fidelium ferè gloriaris solēt, comparat, & apifismi, vespariam favu, lib. 4. adu. Marc. c. 5. vbi vide & nostras Adnot. n. 4. Atqui rursus reposimus iuxta Hieroni castigationem ex codice Goricensi: communicatur actione sacerdotis, pro eo quod substitutum erat: excusinatur, quia illud legit etiam etiam 3. MS. Vatic. adiu. Est autem illud valde obscenum, & quantum appare mendosum: Ergo preferre debemus ante, & Pro qua Vatic. 3. legunt: perferre, & unus eorum: aut pro ante, sed nec illi (atis) faciunt, ibi denique: quā laicus quicquid fuerit maritus, accipitur: semel, pro semel damnataxat, id est non bis.

Cap. VIII.

41. Liceat nunc denudu nubere, &c.] Titulum huic capituli impossumus: Liceat denudu nubere, sed non expedit: pro quo Paraphrasis veritatis Auctor, sed non omnia pro salute. Mox autem clariss. omisiss. his vocet, ergo, legeretur: Quid autem magis velle debebis, quod bonum est quia licet, an quod bonum quia prodest: sed nolimus tantum verbū mutationis summe. 42. Licebat & Apostolis nubere, & vxores circumducere, &c.] Quoniam adludat ad illud 1. Cor. 9. Numquid non habemus potestatum, mulierē, Græc. γυνῆς, circumducere: istud, vñque ad: Sed qui his viis non est, non ex persona Auctoris dici, sed eorum qui secundas nuptias inde videbantur comprobare velle, satis manifestum est ex lib. seq. de Monog. c. 8. vbi verba Apostoli trahuntur: Nec enim (inquit) si penes Græcos communī vocabulo cententur mulieres & vxores pro consuetaudinis facilitate (ceterū est proprium vocabulum vxorum) idēcō Paulum sic interpretabimur: quasi demonstrat Apostolos vxores habuisse. Si enim de matrimonii disputeret, &c. rectè videtur dicere: Non enim habemus potestatem vxores circūducas; quas & qui non habent, potestatem tamen manducandi & bibendi: nō vxores demontrat ab Apostolis circūducas; quas & qui non habent, potestatem tamen manducandi & bibendi habēt; sed simpliciter mulieres, quae illis comedem instituto quo & Dominum comitantes ministrabant. Quia ipsa verba ad verbū penitentia & Hieron. lib. 1. adu. Iouin. in confirmatione adducent illud, quod legitur in emendatoribus exemplaribus sororem mulierem, V. de coll. git. Clemens Alexan. 1. 3. Stromat. Apostolos qui vxores habuerunt, eis tamquam sororibus ejus. Quare valeant Magdenburgenses, qui ex Tertulliano intitulur probare conjugia sacerdotum, quas Apollonis & prædicti sacerdotibus licuerit nubere, & vxores ducre. Maxime quoniam ibidem premittit: Petrum solum inuenio maritum; per socrum, &c. Ceteros, quoniam maritos non inuenio; aut spadones intelligam necesse est, aut continentes; quod etiam de Epiph. 10. & 11. B. Hieron. etiam initiatum est: Si quotidie omni momento otabet hominibus necessaria; vñque & continentia, quæ orationi necessaria sit. Quod, est si etiam de laicis prima facie dixisse videtur, quāto magis in ministros alterius conuenit, quibus (sicut Auctorem & B. Hieron. initiatum scribit Innocentius Papa 1. Epiph. 2. c. 9.) nō solum orandi, sed & sacrificandi iuge est officium; nec aliter Epiph. her.

59. **O. B.** Ambros. in Comment. Quo magis absurdum crede, Tertullianum sensisse, quod licuerit Apostoli, atque adeo sacerdotibus nubere; maxime qui continentiam fuerit adductus, ut illius amore in absurdiss. Montani heres lapsum sit. Et certe id sibi licet non fuisse, ipse Apostoli plus satis indicarunt, aliis id interdicens, quem Can. Apoll. 26. ex non conjugatis ad Clerum eue-
tis coniuges accipere volentibus soli id permittunt Lecto-
ribus & Cantoribus; super quo Zonaras dicitur verba ad-
firmat, si post ordinacionem Presbyteri, Diaconi & Hypo-
diaconi uxores discant, a ministerio remoueri. Quem cano-
nem haud dubie respicit Nicena 1. Synodus verbis paulo-
post citatis, & B. Epiphani. ados. Montanum her. 48. in
haec verba: Denique honorat imprimis sacerdotij charismata,
per eos qui vel post unas nuptias deinceps se a secundis ab-
stinent, vel in virginitate eternam exigunt, &c. quemadmodum & Apostoli eius Ecclesiasticum sacerdotij Cano-
num sancte & recto ordine constituerunt. Citant etiam eundem Patres syn. 2. & 3. Carthag. can. 2. quum post
continentiam indicant in qui diuina ministrant sacramen-
tis, adiungunt: ut, quod Apostoli tradidissent, & a
prijs temporibus Ecclesia tenuit, & nos seruemus. Ad
eundem addidit Syricus Papa Epist. 4. quum de capitulis
agens 80. in Synodo Episcoporum editis, quorum unum
est de celebatur sacerdotum Ordinum, ea dicit Apostolica
& pulchra constitutione constituta. Denique & 6. Syno-
dis cap. 6. verba ipsa Canonis Apostolici interserit. Post
Apostolos item interdictum per nos perduravit. Idque
imprimis in Ecclesia Latina, scilicet ex predictis testimoniorum
Patrum & Conciliorum patet, & praterea ex B. Cypr.
Epist. 63. ad Pompon. de virginibus. nam 16. Concil. Rom. sub
Silvestro Papa primo, Concil. Telephi alicubi, B. Hieron.
Apolo. ad Pammach. lib. adua. Vigilant. B. August.
locis compluribus, Sisto 3. lib. de castitate, Leone 1. Epist.
62. ad Anastasium, Aratore in Act. Apost. c. 16. Cone.
Tolet. 1. cap. 4. Conc. Agath. cap. 28. Conc. Antisidor. c.
21. Cone. Tolet. 2. cap. 1. & 2. Aurel. 3. cap. 1. Turon. 2. cap.
15. Tolet. 3. cap. 5. Tolet. 4. cap. 26. & Tolet. 5. cap. 4. Pelag.
2. Pap. B. Gregorio te Re, & ipso B. Gregor. lib. 1. Epist. 42.
ac 60. & lib. 3. Epist. 5. ac 34. Beda in Lucam, Zacharia
Pap. Epist. ad S. Bonif. Vibam 2. alicubi, Calixto 2. ver-
bis à Gratiano citatus dist. 27. cap. Presbyteri, Lucio 2.
Epist. ad Epis. Gall. & Germ. ac Concilio Romano 110.
Episcoporum sub Gregorio 7. Denique ex Epistolis Petri
Damiani ad Cunibertum Taurinensem Episcopum, ac
Leonis Papa 9. aduersus Nicetam, & libris Umberto Ce-
nomaniensis eiusdem Leonis levatis ad Constantino polita-
nos, quos scripsit adiutorius eundem Nicetam, & aduersus
columnam Michaelis Patriarche, ubi ex professo hanc ma-
teriam tractant. In Ecclesia etiam Graeca sine Orientali,
id ipsum manifestum sit ex Concil. Ancy. can. 10. Neocor.
cap. 1. Actis Niceni 1. & 6. Synodi in Trullo, item B.
Cyrill. Hieros. catechesi 7. Gregor. Naxian. lib. de Virgin.
cap. vlt. Epiphani. locis citatis, & Orat. de fide cathol. &
Apost. Ecclesi. Mart. Bracarensi Syn. Graec. cap. 4. & Ma-
ximo lib. ad quest. Thalassii, denique Nomocanone Pho-
tij Tit. 9. cap. 29. apud Balsamonem, ubi citat Nostram
Iustitiam De permissione vel prohibitis matrimoniorum ex lib.
1. Cod. Tit. 13. Quibus omnibus canonibus, qui post ordinacionem
uxorem duxerit, a Clero euictari. Verba reliquorum
compendij gratia pretermittimus hic damtaxat adiungen-
tes quod ex Actis Niceni Cont. 1. & 6. Synodi citavimus,
et quod quidam pro se illa citare non vereantur in contra-
rium. Acta Synodi Nicene sic habent apud Socratem hi-
stor. Eccles. lib. 1. cap. 11. & 20. Lom. lib. 1. cap. 23. Quapro-

pter (inquit in Synodo Paphnutius) pro eo atque antiquius (nempe ab Apostolorum astate) seruari solitu-
mum est, deinceps quoque ab inuenire oportet, ut qui sacerdotalem fuisse per dignitatem celibes, po-
stea quoque a coniugio abstineant. Sexta Synodi in
Trullo Patres hanc absumiliter e. 6. Quoniam (inquit)
in Apostolicis Canonibus dictum est, eorum qui non dueta vxore in Clerum promouentur, solos
Lectores & Cantores vxorem posse ducere, & nos
hoc seruatis decernimus, vnde deinceps nulli penitus
Hypodiacoно vel Diacono vel Presbytero, & tui
fui ordinacionem, coniugium contrahere liceat.
Si autem fuerit hoc aequalis factum, deponatur. Cete-
rū profligis eidem pertinent testimonia omnia tam Gre-
corum quam Latinorum de continentia Clericorum etiam
& propriis uxoriis, & nobis supra citata Tom. 2. lib. ad Cul-
tu femin. cap. 9. num. 51. Si enim etiam a propriis uxori-
bus contineat oportuerit, modo minus licet nouas uxores
ducere. Quamquam in Ecclesia Orientali non videtur ea
continencia ubique seruata, qui pertinet illud Stephanus
Pape, cap. alter. Dist. 31. ubi in hoc (non vero, ut calum-
mantur quidam, in matrimonio ministris altaris concessa)
aliā dicunt esse Traditionem Ecclesiarum Orientalium
quam Occidentalium. Hec paulo latius cont. Magden-
burgenses. Poteris vero Lector etiam confidere Claudijs
Espinensi lib. 4. de Continentia, & alios nostris ecclisiis eius-
dem argumentis tractatores complurimos. Hoc dumtaxat
adiungamus, quod fuit hoc etiam heres Nicolastarum, ut
pateat qui mox omnibus, atque adeo etiam altaris mini-
stris non modo concedebant, sed etiam contendebant non
licere illis abique uxore esse. Deinde etiam condemnata in
Iouiniano, qui B. Hieron. testis ita nuptias predicabat, ut
virginitatem deraberet. Denique etiam in Vigilantio, ut
pote de quo in haec verba B. Hieron. Pro nepis, Episcopos
susciteleris discutunt haberet. Insortes, si tamen Episcopi no-
minandi sunt, qui non ordinati Diaconi, ne prius uxores
duxerint, nulli calibi credentes padicunt.

43. Sed qui visus non est in occasionem, &c.]
Hic adludit ad sequentia verba 1. Cor. 9. Sed non vis
sumus haec potestare, ne quod offendiculum de-
mus Euangelio Christi. Atque hoc est quod dicit: in
occasione.

CAP. IX.

44. Abstinentia praestinxerit superiorum, &c.]
Huc capiti inscriptionem fecimus: Quod optimum sit
mulierem non tangere, subintelligit autem superiorum
senium etiam Rhenano interprete; qui adnotat, Non, in
eo quod sequitur, accipi pro: Nonne.

45. secundum matrimonium quasi speciem stu-
pri, &c.] Nempe: esse, ut idem adnotauit. Eodem sensu
moxi dixit: ut pti ad fine. Nequi ad hunc locum haud
dubie respicit B. August. lib. de heresibus, quum dicit:
Tertullianum nuptias secundas tamquam stupra
damnasse, ubi quia addit: contra doctrinam Apostolicam;
videtur id ex professo fecisse, ut intelligat Lector, per
peram hic profecti citari Apostolum ab Auctore. Nam ne-
que illud i. Corinth. 7. maritos hoc in follicitudinem
habere, quomodo libi (id est uxoriis), nam non mo-
do, sibi usurpat placeat; neque etiam quod paulopost
cit: Optimum est homini muliere non tan-
gere, fact is comprobationem eius, quod n. atrimonium
sit forniciatio sine stupri, ut more suo loquitur Auctor.

46. nam ut bonam follicitudinem non sub-
uaret, &c.] Id est (inquit Rhenan.) non prohiberet eam
follicitudinem qua de moribus est, ut potest bonam. Veritate

quum ex voce illius significatio alibi nusquam legatur, puto potius legendum cleuaret; id est, verbis minueret et deprimeret. A que quod illud legant etiam MS. Vatic. nihil immutare volui.

47. Qui viderit (inquit) mulierem ad concupiscendum eam, iam stupravit eam, &c.] Etiam hoc ad hanc in Auctori pertinet, quod stupri accuset qui viderit mulierem ad ducendum eam, quia si id verum sit, non solunmodo secundas, sed & primas nuptias, ut ipse etiam constitutus dixeret. Verum de hoc latius in re Prolegomena. Hic dum taxat ducendum, quum matrimonium (vel ipso Auctore teste pluribus in locis) sanctum sit, non peccare que mulierem ad ducendum videbitur, curia enim finis bonus est, etiam concupiscentia illius bona sit necesse est. Vt ac eadem de re locum similem lib. de Monog. cap. 10. & excusationem, quamquam fruolam, Auctori ibidem p. 14.

48. Ceterum vteris indulgentiam, &c.] Vtor (inquit Rhenanus) cum Accusatio, ut & infra cap. 12. Itaque hoc primum (scilicet matrimonium) diutius vi volunt.

49. de summo illo inuxorae virginitatis gradu, &c.] Nihil (inquit idem) suffragantibus exemplaribus, pro iuxter verbo, quod hic locum non haber, substituimus compostam dictiōnē in uxora. Nam (ni fallor) inuxora virginitas est Tertulliano, quam dicitur Graci vocant. Atque etiam istud ad verbum penē descripsit B. Hieron. Epist. ad Perugiam de Monog. Quis honestius expressit: ut tunc sit finis nubendi, quando terminus vita, pro eo quod nunc apud Auctorem legitur: Et quando finis nubendi? credo post finem subandi. Quo sit ut existimem, hic aliquid aliud scriptum fuisse ab Auctore, forte, vivendi, maximē quum in tribū Vatic. MS. cod. legatur (quamquam etiam mendosum) iterum: nubendi, penē earundem litterarum dictio.

50. & nubentes ab ultimo die deprehenduntur, &c.] Isdem penē verbis B. Hier. in exemplum Sodoma & Gomorae ab ultimo die deprehenduntur nubentes, & nuptrui tradentes. Et vero coniungit Auctor universas scripturas Matth. 24. cum exemplo Sodome & Gomorae, scilicet etiam infra lib. de Monog. c. 16. & supra l. 1. Ad Vxorem cap. 5. de quo ibi vide Adnot. nostras n. 33.

C. A. P. X.

51. Renuntient tandem carnalibus fructibus, &c.] Caput hoc inscriptum: Quod quibus quotidie oratio necessaria, ritique & continentia. Quod ipsum penē ad verbum transcriperunt BB. Hieron. Ambros. Epiphian. Innocent. Pap. 1. Syricus Papa & Beda, locis supra citatis num. 42. Supplevimus autem iuxta 1. additionem iterum ex MS. Vat. 3. Ote foelicem, amissisti debitorem; ut ad foelicem referatur id quod sequitur: luctum sentientem. Est vero validus curum illud: Magnam substantiam necessitatis patrimonia carnis seruensis adquirens; pro quo 1. editio & 1. MS. parcionij carnis sentientis, alij duo: patrimonij carni sentientis; sed neque illi satisfaciunt. Atque Rhen. illud: quum sua foemina cessat, interpretatur, que abstinet a congre- fusu, seu potius petendo debito, cuius paulopius fecit mentionem.

52. Si Psalmum canit, &c.] Loquitur iuxta primi- tive Ecclesia Vrem, cuius meminit non semel, & maxi- me 1. Cor. 14. Apostolus, quo Psalmi canebantur in Ecclesiis, à fidelibus viris. Eodem refertur illud quo ex Plinio ad Traianum refert Auctor Apolog. ca. 2. de ceteris an- telucanis ad canendum Deo & Christo, & illud de cetero

fidelium cap. 39. prouocatur in medium Deo can- re, ubi de cantu Psalmorum & hymnum ab Apollini instituto contra Magdenburgensem calumnias latinas Adnotat. nostris num. 120.

53. Cum sancto sanctificaberis, &c.] Sic profus lego, tum quod sequitur: innocens eris, & electus eris, tum quod illud Hebraicæ, Chaldaicæ, Grac., & Latine legatur iuxta additiones omnes psal. 17. Ibi autem vt Deo dignum fructum, subintelligi debet handib; adferre, aut quid similes; ubi etiam est vos obsoleta: eloquenter, ut editio Lugdun. sine exquaintia, iuxta codices Basilienses, de qua nihil etiam adgitat Rhenanus.

54. sapere secundum carnem, morte, &c.] Me- ruis sensum magis quam verba Apollini exprimit Rom. 8. & in hoc differt, quod legit: secundum spiritum ve- rō sapere, vita eterna sit, quum ibi legitur: vita & pax est, adiens aliande: In Christo Iesu domino no- stro. Mox autem & antea post MS. 3. Vat. cit. legit: in vniuersi nuptiis, sed magis placet vñque in vniuersi nuptiis, quare hic retinuumus. At castigamus ibidem: in nos caro exerceretur: carnis.

C. A. P. XI.

55. Duplex enim iste rubor est, &c.] Titulum huic capituli impensis: Duplice verecundiam effici duabus vxoribus. Tractatur autem idipsum lib. de Monog. cap. 10. Vxorem vero unam spiritu, inteligit cum que defuncta est, carne alias, qua adhuc superest est.

56. pro cuius spiritu postules, pro qua oblatione annuas reddas, &c.] Eodem pertinet illud: & offeres pro duabus, & commemorabis illas duas per sacerdotem; item quod loco iam citato legitur: Enime & pro anima eius orat, & refrigerium interim adpostulat ei, & offert annuis diebus dormitionis eius. Rekte autem adnotat Rhenan. huic Veterum consuetudinis meminisse Auctorem lib. de Corn. milit. nempe cap. 3. in hac verba: Oblationes pro defunctis, ubi vide Adnot. nostras num. 36. & in B. Cypr. quem etiam ille citat Epist. 6. 6. num. 13. Rekte autem dicitur: of- feres per Cerdotem, quia solus sacerdos, non vero laicorum, est offerre sacrificium, scilicet paucis adrogamus supra num. 39. Denique recte etiam adnotauit Rhenan Ironiam esse, quum alicuit: postulabis tibi & vxori ca- stitatem.

C. A. P. XII.

57. Scio quibus excusationibus coloremus, &c.] Inscriptiōnē huic capituli deudum: De variis ex- cusationibus pro secundis nuptiis. In quo ad verbum ferē Auctorem imitatur B. Hieron. Epist. sapientia de Monog. & sub finem lib. 1. adu. Iustin. Ipse vero Auctor eadem penē habet supra lib. 1. & Vxorem cap. 5. & infid. lib. de Monog. cap. 16.

58. claves custodiendas, &c.] De clavis que vxoribus committuntur, citat Dn. Latinus B. Ambros. Epist. 6. 1. ad Syagrium Veron. Epist. ad Ciceron. Philipp. 2. quod in diuinitate adimi soleant. Rekte autem adnotat Rhenanus ibi: Scilicet solis matitorum dominus bene est, & in sequentibus, esse Iraniam. Atque vero iterum: Non, bis, pro: Nonne, & tertio proinde loci- gendum potius erat pro: Num. sed sensu sequentium verborum magis conuenit lectio Vatic. 3. MS. Nunc & con- fortium, &c. sine interrogative nota: ex quibus etiam legitimis: exhaeredauit, pre: exhaeredauit, & Vtergo quis, pro: quid; ubi: Ut, accipiter pro: Cur. Qua vero sequitur periodus: Itaque hoc primum, & obscurus est, & quantum apparet mendoſus: sed mederi non licet, quod

TERTULLIAN.
Con. annotationib; RHE-
NAM.
A. V.
16.

Exhortatione castitatis.

1135

similiter legant MS. nec ex loco simili supra, castigari potuerit.

59. ne tempula derelinquantur, &c.] Loqui Exhortem de templis ethnorum patet ex quod sequitur: ne modo non sint (nam sic supplementum ex 3. Vatic. MS.) qui exclamat: Christiani ad bestias; quod sere siebat in spectaculo, sicuti patet eiusdem titulus Tom. 2. cap. 2. num. 196. Et vero morte fuit Veteribus: tempula ethnici adtribuere, Ecclesiæ Christiani, sicuti etiam adnotauimus supra lib. de idol. cap. 7. num. 29. sub finem.

60. Ad quos suscipiendo legibus compelluntur homines, &c.] Hoc ipsum (inquit Rhenan.) alius verbis dixit lib. ad Vxorem 1. (nempe cap. 5.) que etiam à genitum prophanis vitantur, quae legibus locantur. Quod Lectorem remittimus ad Adnot. nostras nu. 31. & ad Apolog. cap. 4. num. 52. & infra quoque lib. de Monog.

61. quia sapiens quique numquā libens filios defiderat, &c.] Legimus quicq; ex 3. MS. Vatic. cod. more Tertullianico, pr: quicque. Adludit autem ad aureolum Theophrasti librum de Nuptiis, in quo definit, non esse uxorem dicendum sapienti; cuius totius argumentum latè prosequitur B. Hieron. sub finem lib. 1. adu. Iouin.

62. Puto nobis, &c.] Ibi na centem, subanditur: tam, Huius formule multas orationes iam in Tertulliani precedentibus libris passim indicavimus, usque ad fastidium. Similiter nobis, scilicet Christianis.

CAP. XIII.

63. Ad hanc meam contentionem, &c.] Caput hoc inscripsimus: De exemplis Monogamiae apud ethnicos. Que ipsa videtur est partim supra l. 1. ad Vxor. cap. 6. & 7. partim infra lib. de Monog. ca. vle. & eadem penè omnia descripta etiam B. Hieron. Epist. adpedita & lib. 1. adu. Iouin.

64. vniuira pronuba, &c.] Pronuba, teste Donato, ex parte uxoris nuptiis praenudis & comitandis praerat; scilicet Auspex (cuius etiam hic meminit Auctor) ex parte viri; sic dictis, quod auspicia (sic dicta, quasi auspicia) pro nuptiis ex volatu avium captare solet.

65. Certe Flaminica non nisi vniuira est, &c.] Proferimus sic castigamus ex 3. MS. Vatic. cod. antea etiam admonitus ab Harrisio & Latino, pro: Flaminia, tū quod illud legatur in infra l. de Monog. et apud B. Hier. loco priori, iuxta quod nunc castigatus est à Victorio, tum quod distinguit Gellius lib. 10. c. 15. inter Flaminicam Flaminis uxorem, & Flaminiam Flaminis Dialis domum. Legimus item: quae Flaminis lex est, pro: Flaminia, nam hoc est quod sequitur de Pontifice Maximo, id est, Flamine. Nam duo ipsi Pontifici Maximo iterare matrimonia non licet, & quo lib. de Monog. latius.

66. qua diabolo qui antistant, &c.] Non ignoret (inquit Rhenan.) Lector pro: quidam stant, supposuisse nos: antistant; ut sit: antistant, pro Antifitites agunt, Deorum scilicet Gentilium.

67. nunc virginitate, nūc viduitate euirant, &c.] Inuitus (inquit idem) ab exemplariorum lectione disfido, sed tamē hic pro: perturant, ansus sum scribere: euirant. Cu[m] mutationis hoc est ratio. Videbam verbum perturant hic non habere locum; deinde memineram adnotasse Erasmus nostrum in schola ad Gerontiam, in versibus Hieronymi codicibus legi: Hierophanta apud Athenas euirat virum. Ut si figura Graeca: euirat virum, id est secundū virum, & euirat accipiatur absolute, pro definit agere virum. Hinc inductus sum ut hoc loco pro: perturant, supposuerim euirant. Nec docti improbabile, ut spero. Si quidam

Tertullianus imitatus est B. Hieron. Quod vero dicit hic: nunc virginitate, nūc viduitate euirant, idem scriptus lib. de Prescript. cap. 40. de diabolo Dei amulatore: Habet (inquit) & virgines, laber & continentres.

68. Noueram Virgines Vestæ, &c.] De his idipsum habes supra & infra, & apud B. Hier. utroque loco. Vide etiam Adn. nostras ad l. iam dictu 1. ad Vxor. c. 6. n. 40.

69. & Iunonis apud Achaia ganeum, &c.] Prorsus hic adiucendum fuit: & Iunonis; nam præterquam Vestra No[n] fuerit agnita in Achaia, supra sic loquitur Auctor: Achæa Iunoni apud Aegiam oppidū virgo fortuit, & infra: Iunonis Achaicæ, & B. Hieron. priori loco: Iunonis Achicæ; de quo ubi supra num. 41. Hinc autem patet hallucinari Rhenan. in coniectura, qua conicis legendum: apud Acharenenses.

70. & attocis apud Delphos, &c.] Sic habent (inquit Rhen.) exemplaria. Catoni voce Hieratus at vocem, hoc est constantem, ut exponat Aerom Grammaticus. An hoc sit Pythij epipheton propter constantiam in conficiendo diacone, nescio. Nec liquet an ἀρχέρης, quod verum significat, quo vocabulo Pindarus virut, mutari sit in atrox. Cui correspontet illud, quod infra voces has virgines Apollinis Pythij; ubi de iis latius, sicut etiam de Minerue ac Diana virginibus, & Tauri illius Aegyptij Antistitibus.

71. fæminas vero Cereris Africanæ, &c.] De his vide supra lib. 1. ad Vxor. nostra Adn. num. 43. An ad eadem adludit B. Hieron, dum priori loco scribit matronas trecentas Gentis Thebenum, quam captiuitatis conditio ne Consuli se tradendas didicissent, deprecata ut templo Cereris in seruitium tradicerentur, dispiciat Lector curiosus. De Didone vero vide supra Tom. 1. Apolog. cap. vlt. num. 622. De Lucretia vero Tom. 2. lib. ad Martyras cap. 4. num. 47. Vtriusque etiam meminit Auctor supra & infra, & utroque loco B. Hieron.

72. Quantæ igitur & que in Ecclesiis ordinari solent, &c.] De iis loquitur, quarum meminit Apostol. 1. Tim. 3. Mulieres similiter pudicas, &c. & Tit. 2. Anus similiter in habitu sancto ubi Graecæ est πρεσβύτερας καὶ γεράρχαι εἰπον πεπτεῖς. Denique 1. Ti. 5. Vixit eligatur non minus 60. annorum. Sic enim Apostolum interpretatur non sémel B. Epphanianus; obseruans interim appellari πρεσβύτερας, τὸ πρεσβύτερον, ne quis existimat, aliquid munierit sacerdotalem ab illis in Ecclesia administrari posse. Contra quam supra docuimus To. 3. ad lib. de Prescript. adu. hæret. cap. 41. n. 260. 261. & 262. et ipse quoque Epiphanianus adu. Peplianos, Montanistas, & Collyridianos. Qui indicat earum & Diaconissarum ministerium (præter officium docendiodi adolescentiores, cuius meminit Apostol. ad Titum 2.) in lauandis ante baptismum mulierum corporibus & postea abstergendis. Quibus addit ministerium Apostolorum, cuius Act. 6. fit mentio, in procurandis vita necessariis; & quod nulla mulier ad Episcopum accederet, nisi Diaconissa Diaconum adiret, & ille Episcopo nunciareret, iuxta B. Clementem Romanum Confit. Apostol. lib. 2. cap. 30. qui etiam ibidem l. 6. cap. 17. tradit Diaconissam eligi debere virginem, aut unius viri viduam. Quo sit ut subiungat hic Auctor eas Deo nubere. Quod confirmatur, dum can. 15. Synodi Chalcedo. & Syn. 6. in Trullo can. 14. interdicuntur eis nuptria. Vbi atas illarum, quam Apostol. prescriperat 60. annorum, relaxatur ad annos 40. Et insuper ordinatio eius eadem sit mentio; in qua interim nullam suisse adhibitam manus impositionem, & ideo pro laicis habitas, patet ex 1. Syn. Nicena can. 19. Immo vero Presbyterarum

CCC iii

ordinatio (quas Presbyterorum uxores fuisse subindicat B. Clemens) probabile fuit postmodum Concilii Laodiceni can. 11. ubi iuxta secundam traditionem vocantur etiam Matriculariae. Sicut etiam Diaconissarum interdicta fuit Co-cūsorū Arasianī 1. can. 26. Epauen. can. 21. & Au-relian. 2. can. 18. Et vero etiam Theodorus Balsamon indit. syn. Calced. suo tempore illarum ordinationem exoluiss. scribit. Quare videtur B. Grego. dum Concil. Rom. ca. 1. 2. & 3. vetat in coniuges duci Presbyteram, Diaconi-sam, & Monacham: alia significatio priores illas accipere, nempe pro Abbatis & Prioris Sanctione.

73. Quae Deo nubere maluerunt, &c. [Quemadmodum Deo nubant, explicat addendo: quæque se iam illius pudoris filias dicauerunt. Verum de Voto castitatis feminarum, ad quod hic adludit, supra Tom. 2. Adnotat. nostris in lib. de Veland. virgin. num. 1.]

74. TERTULLIANI ad hæc exhortatis, &c.] Sicut etiam sub finem argumenti adnotauimus, hinc manifestum est librum hunc Tertulliani esse fatum germa-num.

ARGUMENTVM LIBRI DE MONOGAMIA,
PER IACOBVM PAMELIVM.

I. **D**E MONOGAMIA scripturus Tertullianus annis circiter 160. post Apostolos, imprimis, inter haereticos qui nuptias auferunt, & eos qui non semel nubunt, medium sese sequi sententiam scribit de uno matrimonio.

II. In hoc lapsus, quod Montanum, quem in hac sequitur, Paracletum vocet, & haereticum neget; nihilque contra Catholicam religionem docuisse, quum tamen super lib. de Prescript. adu. haeret. ca. 52. haeresis condemnat eos, qui contra prophetas dicebantur, eo quod dicerent Paracletum in Montano plura meliora & maiora dixisse, quam Christus in Euangeliū protulerit.

III. Deinde docet nihil noui esse Monogamiam, quod Christus & Apostoli nuptiis continentiam prætulerint.

IV. Antiquitatem eiusdem probans, ex eo quod unam feminam masculo Deus finixerit.

V. Ad quod principiū reciprocanda eſe uniuersa in Christo spadone, immo cum una Ecclesia Monogamo.

VI. Digamia Abrahæ, Davidis & Salomonis; opponens Monogamiam Iſaac, Ioseph, Aaronis, & Moysi.

VII. Aliam item rationem Veteris Legis & Nouæ, quæque interim etiam utraque Lex prohibeat sacerdotes denuo nubere.

VIII. In noua tamen Lege occurrere, Monogamiam Zachariae, Annae viduae, & Petri; continentiam etiam Ioannis antecursoris, Simeonis Iusti, & ceterorum a Petro Apostolorum.

IX. Facere etiam pro Monogamia sententias Christi, quas premisit in repudijs retractatu.

X. Maximè, quod repudium quoddam Auctori, quamquam perperam, videatur, nondum separato quantum apparet apud Deum matrimonio; ut potest quum pro anima viri oret, & refrigerium ei adpostulet, & offerat annuis diebus dormitionis eius.

XI. Deinde Apostolum permittente nubere in Domino defuncta uxore (quamquam etiam perperam, & sensu Apostoli contrario) interpretatur de ea quæ ante fidem amissa sit.

XII. Quemadmodum etiam quod eos qui sunt in Clero, Monogamie iugo adstrinxerit, aliis fruſtrâ nititur applicare.

XIII. Item & alios duos Apostoli locos detorquere non veretur.

XIV. Addens (sed nec hoc recte) si permiserit Apostolus in fide amissio matrimonio nubere, id indulſisse initio fidei, quod postea interdixerit Paracletus.

XV. Et vero Apostolum eos notare, qui in totum nubere prohibebant.

XVI. Redit deinde varias excusationes secundarum nuptiarum.

XVII. Denique exemplis ethnicorum Monogamie & virginitatis, librum suum concludit. Cete-

TERTULLIANI
Cum Annotationibus
PAMELI.

A. V.
J. 6.

Ceterum citat hunc Librum Auctor ipse infra Libro de Ieunio aduersus Psychicos cap. i. in hac verba: De modo quidem nubendi iam edidimus MONOGAMIAE defensionem. At scriptum contra Ecclesiam disertis verbis scribunt B. Hieron. & Nicephorus locis citatis ad calcem Argumenti Libri precedentis. De eodem sic scribit B. Hieronym. in Epist. ad Titum: Montanus, & qui Nouati (seu potius Nouatiani, si cuti emendandum censeo) schisma sectantur, nomen sibi munditia presumere, putant que secunda matrimonia ab Ecclesia communione prohibenda; quum apostolus de Episcopis & Presbyteris hoc praecepit, utique in ceteris relaxari; non quod hortetur ad secunda matrimonia, sed quod necessitatibus carnis indulget. SCRIBIT & TERTULLIANVS DE MONOGAMIA LIBRVM hereticum; quem Apostolo contrarie nemo qui Apostolum legerit, ignorabit. Haud aliter B. Augustin. Hinc maxime Cataphrygarum & Nouatianorum heresies tumuerunt, quas buccis sonantibus, non sapientibus TERTULLIANVS inflauit, dum secundas nuptias tamquam illicitas malodico dente concidit, quas omnino licitas Apostolus sobria mente concedit. Quae testimonia antiodi loco hic adducenda putauimus. Atqui Librum hic iam olim viderunt MS. Trithemius & Politianus, edidit autem Rhenanus primum cum scholiis, deinde & Adnotationibus castigatum ex tribus saepdicitis MS. codicibus, deinde ex codice Britannico recognouit Gelenius; nos nunc denique ad tria Vaticanana & unum Anglicum Dn. Doctoris Ioannis Clementis MS. exemplaria, & ex una atque altera conjecturis Dominorum Latinij & Harrisij iterum castigauimus, nouisque Argumento & Adnotationibus locupletauimus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRES-
BYTERI, DE MONOGAMIA LIBER.

A **E**RETICI¹ nuptias auferunt, Psychici ingerunt. Illi nec semel, isti CAP. I.
non semel nubunt. Quid agis Lex creatoris?² Inter alienos spadones
& aurigas tuos tantundem quereris de domestico obsecro, quantum de fastidio extraneo: proinde & teladunt qui abutuntur, quemadmodum qui non vtuntur. Verum neque continentia eiusmodi laudanda, quia haeretica est, neque licentia defendenda, quia Psychica est. Illa blasphemat, ista luxuriat. Illa destruit nuptiatum Deum, ista confundit. Penes nos autem, ⁴ quos Spiritales meritò dici facit agnitio spiritualium carissinatum, tam continentia religiosa est quam licentia verecunda, quandoquidem ambæ cum creatore sunt. Continentia legem nuptiarum honorat, licentia tempusat. Illa non cogitur, ista regitur. Illa arbitrium habet, haec modum.³ Vnum matrimonium nouimus, sicut unum Deum. Magis honorem refert lex nuptiarum, ubi habet & pudorem. Sed Psychicus non recipientibus spiritum, ea quæ sunt spiritus non placent. Ita dum quæ sunt spiritus non placent, ea quæ sunt carnis placebunt, ut contraria spiritui. Caro, inquit, ad Gal. 5.
uersus spiritum concupiscit, & spiritus aduersus carnem. Quid autem concupiscit caro,
quam quæ magis carnis sunt? Propter quod & in primordio extranea spiritus facta est,
Non, inquit, permanebit spiritus meus in ipsis hominibus in eternum,⁶ eo quod caro sint.
[⁷] Itaque Monogamiae disciplinam in haeresim exprobrant. Nec illa magis ex causa Paracletum negare coguntur, quam dum existimant nouæ disciplina institutorem, & quidem dutissimæ illis, ut iam de hoc primum consilendum sit in generali retractatu,⁸ Ap-
capiat Paracletum aliiquid tale docuisse, quod aut nouum deputari possit aduersus Catholicam traditionem, aut onerosum aduersus leuem sarcinam Domini: De vtroque au-
CCC iiiij

Gen. 6.
CAP. II.

- Ioan. 16.* tēm ipse Dominus prōnuntiauit. Dicens enim¹⁰ Adhuc multa habeo quā loquar ad vos, sed nondum pōtestis portare ea: quum venerit Spiritus sanctus, ille vos ducet in omnem veritatem; satis vtique prātendit ea a cōtrū illum quā & noua existimari possint, vt nūquam retrō edita, & aliquanto onerosa, vt idcīcō non edita. Ergo, inquis, hac argumentatione quiduis nouum & onerosum Paraclete adscribi poterit, et si ab aduersario spiritu fuerit. Non vtique. Aduersarius enim spiritus¹¹ ex diuersitate prādicationis appareret, p̄imō regulam adulterans fidei, & ita ordinem adulterans discipline: quia cuius gradus prior est, eius corruptela antecedit, id est Fidei, quā prior est disciplina. Ante quis de Deo hereticus sit nō esse est, & tunc de instituto. Paracletus autem multa habens edocere quā in illum disfūlit Dominus, secundum prāfinitionem, ipsum primō Christum cōtestabit, quemal credimus, cum toto ordine Dei creatoris, & ipsum glorificabit, & de ipso commemorabit: & sic de principali regula agnitus, illa multa quā sunt disciplinarum reuelabit, fidem dicente pro eis in trinitate prādicationis, licet nouis, quia nūc reuelantur: licet onerosis, quia nec nūc sustinentur, non alterius tamē Christi, quām qui habere se dixi, & alia multa, quām à Paraclete edocerentur, nō minus istis onerosa quā illis à quibus nondūcuntur tunc sustinebantur. [11] Sed an onerosa Monogamia, viderit adhuc impudens infirmitas carnis. An autem noua, de hoc interim conserit. Illud enim amplius dicimus, etiam si totam & solidam virginitatem sue continentiam Paracletus hodie determinasset, vt ne vñis quidem nuptiis feruorem carnis despūnare permetteret, sic quoque nihil noui inducere videretur; ipso Domino spadonibus aperiante regna celorum, E
- Matth. 19.* 12 vt & ipso spadone; 13 ad quem spectans & Apostolus, propterea & ipse castratus, continentiam manuit. Sed saluo, inquis, iure nubendi, planē saluo, & videbimus quoque: nihil omnis iam ex ea parte destrōt oqua continentiam prāfert. Bonum, inquit, homini mulierem non contingere. Ergo malum est contingere. 14 Nihil enim bono contrarium nisi malum. Ideoque supereſſe, vt & qui habeant vxores, sic sint, quasi non habeant; quo magis qui non habent, habere non debent. Reddit etiam causas cur ita suadeat, quod innupti de Deo cogitēt: nupti verò quomodo in matrimonio quis suo placeat. Et possum contendere, non merē bonum esse, quod permittitur. Quod enim merē bonum est, non permittitur, sed vltro licet. Permissio habet caufam, aliquando & necessitatib. Denique in hac specie non est voluntas permittentis nubere. Aliud enim vult: Volo vos, inquit, omnes sic esse quomodo & ego. Et quā ostendit melius esse, quid vtique se velle confirmat, quām quod melius esse prāmisit. Et ita si aliud quām quod voluit permittit, non voluntate, sed necessitate permittens, non merē bonum ostendit, quod invituit incolit. 15 Denique quām dicit: Melius est nubere quām vri, quale id bonum intelligēdū quod melius est p̄cna: quod non potest videri melius, nisi pessimo comparatum. Bonum illud est quod per se hoc nomen tener, sine comparatione non dico mali, sed etiam boni alterius: vt si & alio bono comparatum adumbretur, remaneat nihilominus in boni nomine. Ceterū si per mali collationem cogitur bonum dici, non tam bonum est quām genus mali inferioris, quod ab altiore malo obscuratum ad nomen boni impellitur. Aufer denique conditionem, vt hon dicas, melius est nubere quām vri, & quārō au dicere audias, melius nubere, non adiiciens quo melius sit. Fit ergo iam non melius, & dum non melius, nec bonum, sublata conditione, quādum melius illud facit alio, ita bonum haberi cogit. Melius est vnum oculum amittere quām duos. Si tamen dicas a comparatione mali vniusque, non erit melius vnum oculum habere, quia nec bonum. Quid nūc, si omnem indulgentiam nubendi de suo, id est, de humano sensu accommodat ex necessitate qua diximus, quā melius sit nubere quām vri? Denique conuersus ad alteram speiem dicendo, Nupti autem denuntio, non ego, sed Dominus: ostendit illa qua suprà dixerat, non dominica auctoritatis fuisse, sed humanæ estimationis. At vbi ad continentiam reflecit animos, Volo autem vos sic esse omnes. Puto autem, inquit, & ego spiritum Dei habeo: vt si quid indulferat ex necessitate, id spiritus sancti auctoritate revocaret. 16 Sed & Ioannes monens sic nos incedere debere quemadmodum & Dominus, vt que etiam secundum sanctitatem carnis admonuit incedere, adeo manifeste. Et omnis, inquit, qui spem istam in illo habet, castificat se, sicut & ipse castus est. Nam & alibi, Estote sancti, sicut & ille sanctus fuit, scilicet carne. De spiritu enim non dixisset, quia spiritus eius. Caro autem docetur sanctitatem, quā & in Christo fuit sancta. Igitur si omnia ista oblit-
- 1. Ioan. 2.*
- 1. Ioan. 3.*
- Lemit. 11.*

A obliterant licentiam nubendi, & conditione licentia inspecta, & prælatione continen-
tia imposta, cur non potuerit post Apostolos idem spiritus superueniens ad deducēdam
disciplinam in omanem veritatem, per gradus temporum (secundum quod Ecclesiastes,
Tempus omni rei, inquit,) supremam iam carni fibulam imponere, iam non oblique à
nuptiis auocans, sed exerte; quum magis nunc tempus in collecto factum sit, 17 annis cir-
citer c. l. x. exinde productis? Nónne ipse apud te retractares, Vetus hæc disciplina est
præmonstrata iam tunc in carne Domini, & voluntate, dehinc in Apostolorum eius tam
consilii quam exemplis. Olim sanctitati huic destinabamur. Nihil noui Paracletus indu-
cit. Quod præmonuit, definit. Quod sustinuit, exposcit. Et nunc recogitans ista, facile
tibi persuadebis multò magis vnicas nuptias competit Paracletu[m] praecipue, qui prædicta
& nullas: Magique credendum temperasse illum quod & abstulisse decuisset, si qua[re] velit
Christus intelligas. 18 In hoc quoque Paracletum agnoscere debes aduocatū, quod à tota
continentia infirmitatem tuam excusat. 19 Secundatunc mentio Paracleti, vt nostri a- CAP. III.
licuius auctoris. Euoluamus communia instrumēta scripturarum pristinarum. Hoc ipsum
demonstratur à nobis, neque nouam, neque extraneam esse Monogamia disciplinam,
immò & antiquam & propriam Christianorum, vt Paracletum restitutorēm potius sen-
tias eius quam institutorem. Quod pertineat ad antiquitatem, quæ potest antiquior for-
ma proferri, quam 20 ipse census generis humani? Nam fœminam masculū Deus fixit, Gen. 2.
vna costa eius decerpta, & vtique ex pluribus. Sed & in præfatione ipsius operis, Non est,
B inquit, bonum homini, solum eum esse: faciamus adiutorium illi. Adiutores enim dixi- Gen. 1.
set, si pluribus eum vxoribus destinasset. Adiecit & legem de futuro. Siquidem Propheticè
dicitur est: Ererunt duo in vnam carnem, non tres, neque plures. Ceterū iam non duo, Gen. 2.
si plures. Stetit lex. Denique perseverauit vniō coniugij in auctoribus generi. Ad finem
vtique, non quia non erant fœminæ aliae, sed quia ideo non erant, ne primitiae generis du-
plici matrimonio contaminarentur. Alioquin si Deus voluisse, esse & potuissent: certè
de filiarum suarum numerositate sumpisset, non minus ex ossibus & ex carne sua habens
Euam, si hoc p[ro]p[ter]e fieret. At ybi primum scelus, homicidium, 21 in fratricidio dedicatum, Gen. 4.
tam dignum secundo loco scelus non fuit, quam duæ nuptiæ. Neque enim refert duas
quis vxores singulas habuerit, an pariter singulae duas fecerint. Idem numerus coniunctio-
rum & separatorum. Semel tamen vim passa institutio Dei per Lamech, constituit postea
in finem usque gentis illius. Secundus Lamech nullus extitit, quomodo duabus marita- Ibidem.
tus. Negat scriptura quod non notat. Aliæ diluvium iniq[ue]tates prouocauerunt, 22 semel Gen. 6.
defonse quales fuerunt; non tamen septuagies septies; quod duo matrimonia meruerunt. Gen. 4.
23 Sed & reformatio secundi generis humani Monogamia matre censetur. Iterum duo in
vnam carnem crescere & redundare suscipiunt. Noe & vxor, filiique corum in vnicis nu- Gen. 9.
ptis. Etiam in ipsis animalibus Monogamia recognoscitur, ne vel bestia de mechia na- Gen. 6. et
scerentur. Ex omnibus, inquit, bestiis, ex omni carne, duo inducunt in arcum, vt vivant 7.
C tecum: masculus & fœmina crunt. De animalibus volatilibus secundum genus, & de om- Gen. 6.
nibus serpentibus terræ, secundum genus ipsorum; duo ex omnibus introibunt ad te ma-
sculus & fœmina. Eadem forma & septena ex binis adlegi mandat ex masculo & fœmina, Gen. 7.
vno & vna. Quid amplius dicam? Immundis quoque alitibus cum binis fœminis introire
non licuit. 24 Hæc quātum ad primordiorum testimonium, & originis nostræ patroci- C A P. V.
nium, & diuinæ institutionis præiudicium. Quæ vtique lex est, non monumentum, quo-
niam si ita factum est à primordio, inuenimus nos ad initium dirigi à Christo: sicut in qua- Matt. 19.
stione repudij, dicens illud propter duritiam ipsorum à Moyse esse permisum, ab initio
autem non ita fuisse, sine dubio ad initium reuocat matrimonij individualitatem. 25 Ideo-
que quos Deus ab initio coniunxit in vnam carnem duos, hodie homo non separabit.
26 Dicit & Apostolus scribens ad Ephesios: Deum proposuisse in semetipso ad dispensa- Ephes. 1.
tionem adimptionis temporum, ad caput, id est, ad initium reciprocare vniuersa in
Christo, quæ sunt super celos & super terras in ipso. 27 Sic & duas Græciae litteras sum- Apoc. 1. et
mam & ultimam sibi induit Dominus, initij & finis concurrentium in se figuras: vt quem- 22.
admodum ad & usque voluitur, & rursus ad & replicatur, ita vt ostenderet in se esse &
initij decursum ad finem, & finis recursum ad initium: vt omnis dispositio in eum desi-
nens per quem coepit est, per Sermonem scilicet Dei, qui caro factus est, proinde definat
quemadmodum & coepit. 28 Et adeò in Christo omnia reuocantur ad initium: vt & fides Ephes. 2.
reuersa sit à circuncisione ad integratatem carnis illius, sicut ab initio fuit: & libertas cibo- Gal. 4.

rum & sanguinis solius abstinentia, sicut ab initio fuit: & matrimonij induviditas, sicut ab initio fuit: & repudiij cohibitio, quod ab initio non fuit: & postrem totus homo in Paradiso reuocatur, ubi ab initio fuit. Cur ergo vel Monogamum illo debeat Adam referre, qui non potest tam integrum praestare quam inde dimisus est? Quantu pertinet itaque ad initij restitutionem, id a te exigit & dispositionis, & spei tuae ratio, quod ab initio fuit, secundum initium quod tibi in Adam censetur, & in Noe recensetur. Elige in quo coru initium tuu deputes. In ambobus te sibi Monogamiae censura defendit. Sed & si initium transmittit ad finem, ut ad eum, quomodo finis remittit ad initium, vt ad eum, atque ita census noster transferitur in Christum, animalis in spiritalem, quia non primò quod spiritale est, sed quod animalia, dehinc quod spiritale: proinde videamus an id ipsum debeas huic quoque cœsi secundo, an in cande re formam conueniat nouissimus quoque Adam in quam & primus quando nouissimus Adam, id est Christus, innuptus in totum, ²⁹ quod etiam primus Adam ante exsiliu. Sed donato infirmata tuæ, carnis suæ exemplo, perfectior Adam, id est Christus, eo quoque nomine perfectior quam integrior, volenti quidem tibi spado occurrit in carne. Si vero hoc officis, Monogamus occurrit in spiritu, vnam habens Ecclesiam sponsam, secundum Adam & Ezequiel figuram, quam Apostolus in illud magnu sacramentum interpretatur, in Christum & Ecclesiam cōpetisse, carnali Monogamiae per spiritalem. Vides igitur quemadmodum etiam in Christo nouans censem, non possis enim sine Monogamia professione deferre, nisi carne sis quod spiritu ille est; licet & quod fuit in carne, quæc cœde bueris. ³⁰ Sed adhuc nobis queramus aliquos originis principes. Non placent enim ^E Matth. 23. quibusdam Monogami parentes, Adam & Noe, fortasse nec Christus, Ad Abraham denique prouocant; prohibiti patrem alium præter Deum agnoscere. Sit nunc pater noster Abraham, sit & Paulus. In Evangelio, inquit, ego vos generau. Etiam Abraham te filium exhibe. Non enim ³¹ passiuus tibi census est in illo. Certum tempus est, quo tuus pater est. Gal. 3. ³² Si enim ex fide filii deputamur Abraham, vt Apostolus docet, dicens ad Galatas: Cognoscitis nempe, quia qui ex fide, isti sunt filii Abraham; quando creditit Abraham Deo, & deputatum est ei in iustitiam: opinor adhuc in Monogamia, quia in circuncisione nondum. Quod si postea in utruque mutatus est; & in Digamiam ^a per ancillæ cōcubinatum; ^b Gen. 17. & in ^b Circuncisionem per testamenti signaculum, non potes illum patrem ^c agnoscere, nisi ^c Gen. 15. tunc; cum Deo credidit, siquidem secundum fidem filius eius es, non secundum carnem. ³³ Aut si posteriorem Abraham patrem sequeris, id est Digamum, recipie & Circuncisionem. Si recte Circuncisum, ergo reculabis & Digamum. Duas dispositions eius binis inter se modis diuerias, miscere non poteris. Digamus cum circuncisione esse ortus est, Monogamus cum Præputiatione. Recipis Digamiam, admisit & circuncisionem. Tueris Præputiationem, teneris & Monogamiam. Adeo autem Monogami Abraham filius es sicut & præputiati, vt si circuncidaris, iam non sis filius, quia non eris ex fide, sed ex signaculo fidei in præputiatione in classata. Habes Apostolum, disce cu Galatis. Proinde eti Digamiam iam tibi intuleris, non es illius Abraham filius, cuius fides in Monogamia præcessit. Nam eti postea pater multarum nationum nuncupatur, sed earum quæ ex fide Digamiam præcedente filii habebant deputari Abraham. Exinde res viderint. Aliud sunt figura, aliud formæ. Aliud imagines, aliud definitiones. Imagines transcendent adimplentæ, definitiones permanent adimplendæ. Imagines prophetant, definitiones gubernant. Quid Digamia illa Abraham portendat, idem Apostolus edocet interpretator utriusque Testamenti, sicut idem semen nostrum in Isaac vocatum determinat. ³⁴ Si ex libera es, ad Isaac pertinens, ^a 2. Reg. 11. hic certe unum matrimonium pertulit. Iste itaque sunt (vt opinor) in quibus censetur. Ceteros nescio. Quorum si exempla circumpolio; ³⁵ alicuius ^b Daud etiam per sanguinem Gen. 41. nuptias sibi ingerentis; alicuius ^c Salomonis ^d etiam vxoribus diutis: meliora sectari iussus, ^e Gen. 19. habes; & ^e Joseph vniugum; & hoc nominis audeo dicere, patre meliore. ^f Habes ^g Moyse Dei de proximo arbitru. Habet Aaronem principalem sacerdotem. ¹⁹ Secundus quoque Moyse populi secundi, qui imaginem nostram in promissionem Dei incepit. ^{6.} Exod. 25. duxit, in quo primò nomen Domini dedicatum est, non fuit Digamus. ⁴⁰ Post vetera exempla originalium personarum, æquæ ad vetera trascamus instrumenta Legatum scripturam, & per ordinem, de omni nostra paratura retractemus. Et quoniam quidam interdum nihil sibi dicunt esse cum lege; quam Christus non dissolvit, sed adimplevit; interdum quæ volunt legis arripimus; plane & nos sic dicimus decessisse legem, vt onera quidem eius secundum sententiam Apostolorum, quæ nec patres sustinere valuerunt, con-

TERTULLIAN
 Cum Annotationib.
 RAMELLI.

A. V.
 36.

A concessarint; quæ vero ad iustitiam spectant, non tantum reseruata permaneant, verum & ampliata; vt scilicet redundare possit iustitia nostra super Scribarum & Phariseorum Matth. 3. iustitiam. Si iustitia, vtique & pudicitia. Si ergo quoniam in lege præcipitur,⁴¹ vt quis fratri suo Deut. 25. semen; idque sacerdos eueniens in unam personam potest secundum callidam illam quæstionem Sadducæorum: ideo & aliæ putant permisam frequentiam nuptiarum; intelligere Matth. 22. debebunt primò rationem ipsius præcepti, & ita scient illam rationem iam cessantem ex eis esse quæ euacuata sunt legis. Necessariò succedendum erat in matrimonium fratris sine liberis defuncti. Primum; quia adhuc vetus illa benedictio decurrere habebat: Crescite & Gen. 1. redundant. Dehinc; quoniam patrum delicta etiam de filiis exigeabantur⁴² Tertio; Exod. 20. niam spadones & steriles ignominiosi habebantur. Itaque ne proinde maledicti iudica- Isai. 31. rentur, qui non naturæ reatu, at mortis præuentori orbi deceffient, id est illis ex suo genere vicaria & quasi⁴³ postuma soboles supparabatur. At vbi & Crescite & redundant, cu- Gen. 1. euauit extremitas temporum, inducente Apostolo: Supereft, vt & qui habent vxores, sic 1. Cor. 7. sint, ac si non habeant: quia tempus in collecto est;⁴⁴ & defiuit vua acerba a patribus man- 1. Cor. 7. ducata filiorum dentes obstupefacere: vnuquisque enim in suo delicto morietur;⁴⁵ & Exod. 34. spadones non tantum ignominia caruerunt; verum & gratiam meruerunt, inuitati in re- 1. Cor. 7. gna celorum; sepulta lege succedendi in matrimonium fratris, contrarium eius obtinuit Isai. 58. B non succedendi in matrimonium fratris. Et ita vt prædiximus, quod cessauit valere, ce- Deut. 25. fante ratione, non potest alij argumentationem accommodare. Ergo non nubet defun-
cto viro vxori, fratri vtique nuptura, si nupserit. Omnes enim nos fratres sumus; Et illa nuptura in⁴⁶ Domino habet nubere, id est, non ethnico, sed fratri: quia & vetus lex adi- 1. Cor. 7. mit coniugium allophylorum. Cùm autem & in Leuitico cautum sit:⁴⁷ Quicunque sum- Exod. 34. pserit fratri vxorem, immunditia est, turpitudo, sine liberis morientur; sine dubio dum Leuit. 20. ille prohibetur denuò nubere, & illa prohibetur, non habens nubere nisi fratri. Quomo- do ergo Apostolo conueniet & legi, quam non in totum impugnat,⁴⁸ cùm ad Epistolam ipsius venerimus, ostendetur. Interim quod pertineat ad legem, magis nobis competent argumentationes eius. Denique prohibet eadem, Sacerdotes denuò nubere:⁴⁹ Filiam Leuit. 20. quoque sacerdotis iubet viduam vel eiectam, si semen non fuerit illi, in domum patris Ibidem. sui regredi, & de pane eius ali. Ideo si semen non fuerit illi, non vt si fuerit, denuò nubat; quanto magis enim nō nubet, si filios habeat? sed vt si habuerit, a filio potius alatur quam à patre, quo & filius præceptum Dei exequatur: Honora patrem & matrem. Nos autem Exod. 20. Iesu summus sacerdos, & magnus patris de suo vestiens (qua in Christo tinguuntur, Christum induerunt) ⁵⁰ sacerdotes Deo patri suo fecit, secundum Ioannem. Nam & il- Apoc. 1. lum adolescentem festinantem ad exequias patris id est reuocat, vt ostendat sacerdotes nos Matth. 8. vocari ab eo, quos lex vetabat parentum sepultura adesse: "Super omnem, inquit, ani- Leuit. 21. mam defunctam sacerdos non introbit, & super patrem suum, & super matrem suam non C contaminabitur. Ergo & nos hoc interdictum obseruare debemus: Non vtique. Vivit enim unicus pater noster Deus, & mater Ecclesia: & neque ipsi mortui sumus, qui Deo viuimus, neque mortuos sepelimus, quia & illi viuunt in Christo. Certè sacerdotes sumus à Christo vocati, Monogamia debitores ex pristina Dei lege, quæ nos tunc in suis sacerdotibus prophetauit. [52] Nunc ad legem propriè nostram, id est ad Euangelium, con- C A. VIII. uersi qualibus excepimus, dum ad sententias peruenimus: Ecce statim quasi in limine due nobis antistites Christianæ sanctitatis occurunt Monogamia & Continentia: alia pudica in Zacharia sacerdote; ⁵³ alia integra in Ioâne antecurrens, alia placans Deum, Lue. 1. et 2. alia prædicans Christum; alia totum prædicans sacerdotem, alia plus præferens quam Propheten, scilicet eum; qui non tantum prædicauerit, aut demonstrauerit coram, ve- Matth. 3. rùm etiam baptizauerit Christum. Quis enim corpus Domini dignius⁵⁴ initiatet, quam eiusmodi caro, qualis & concepit illud & peperit? Et Christum quidem virgo enixa est, Lue. 2. ⁵⁵ semel nuptura post partum, vt uterque titulus sanctitatis in Christi cœsu dispungeretur, per matrem & virginem & viuiram. At vbi infans templo exhibetur, quis illum in ma- Ibidem. nus suscipit? quis in spiritu primus agnoscat? ⁵⁶ Vir iustus, & cautus, & vtique non Dignus; vel ne indignius mox Christus à foemina prædicaretur vetere vidua & viuira, quæ & templo dedita satis in semetipsa portendebat, quales spirituali templo, id est, Ecclesiæ debeat adhærere. Tales arbitros infans Dominus expertus, non alios habuit & adulterus. Matth. 8. ⁵⁷ Petrum solum inuenio maritum; per socrum; Monogamū præsumo; ⁵⁸ per Ecclesiam, Matth. 16.

TERTULLIAN.
Cum Annotationib.
RAMELLI.

A. V.
16.

1. Tim. 3. et quæ super illum adficiata; omnem gradum ordinis sui de Monogamis erat collocatura. D
Tit. 1. Ceteros cum maritos non inuenio, aut spadones intelligam necesse est, aut continentes.
59 Nec enim si penitentia Graecos communi vocabulo censentur mulieres & vxores pro con-
suetudinis facilitate (ceterum est proprium vocabulum vxorum) ideo Paulum sic inter-
pretabimus; quasi demonstraret vxores Apostolos habuisse. Si enim de matrimonii dispu-
taret (60 quod in sequentibus facit, ubi magis Apostolus aliquod exemplum nominare
potuisset) recte videretur dicere: Non enim habemus potestatem vxores circumducendi,
sicut ceteri Apostoli & Cephas? At ubi ea subiungit quæ de vietaria exhibitione abstinen-
tiam eius ostendunt, dicentes: Non enim potestatem habemus manducandi & bibendi?
nos vxores demonstrat ab Apostolis circumductas; quas & qui non habent, potestatem
tamen manducandi & bibendi habent; sed simpliciter mulieres, quæ illis eodem instituto
Math. 23. quo & Dominum comitantes ministrabant. Iam vero si Christus reprobaret Sribas & Pha-
risæos, sedentes in cathedra Moysi, nec facientes quæ docerent, quale est ut & ipse super
cathedram suam collocaret, qui sanctitatem carnis præcipere magis, non etiam obire
meminissent, quam illis omnibus modis insinuarat & docendam & agendum? in primis
Math. 18. de suo exemplo, tunc de ceteris argumentis: 61 Cum puerorum dicit esse regnum celo-
& 19. rum; cum consortes illis facit alios post nuptias pueros; cum ad simplicitatem columbae
Math. 10. prouocat, 62 ausi non tantum innocuae, verum & pudicae, quam unum vnuus masculus no-
Iean. 4. uit; cum Samaritanæ maritum negat, 64 ut adulterum ostendat numerofsum maritum; cum
Math. 17. in revelatione gloriae suæ de tot sanctis & Prophetis Moysen & Heliam secum maulit; al-
Ibidem. terum Monogamus, alterum spadonem; non enim aliud fuit Helias, quam Iannes, qui
Math. 11. in virtute & spiritu venit Helias; cum, ille vorator & potator homo, prandiorum & cena-
Luc. 15. rum cum publicanis & peccatoribus frequenter, semel apud unas nuptias cenat multis
Iean. 2. C. A. P. IX. vtique nubentibus. 65 Totiens enim voluit celebrare eas, quotiens & esse. [66 Sed ha-
argumentationes potius existimantur de conjecturis coactæ, si non & sententiae altiterint,
quas Dominus emisit in repudij retractatu, quod permisum aliquando iam prohibet; in
Matth. 19. primis, 67 quia ab initio non fuit sic, sicut matrimonij numerus; tum, quia quos Deus con-
iunxit, homo non separabit; scilicet ne contra Dominum faciat. Solus enim ille separabit
qui & coniunxit. separabit autem non per duritiam repudij, quam exprobat & compe-
scit, sed per debitum mortis. Siquidem unus ex passeribus duobus non cadit in terram
Matth. 10. fine patris voluntate. 68 Igitur, si quo Deus coniunxit, homo non separabit repudio, &
Matth. 19. quæ consentaneum est, ut quos Deus separavit morte, homo non coniungat matrimo-
nium, proinde contra Dei voluntatem iuncturus separationem, atque si separasset coniun-
ctionem. Hoc quantum ad Dei voluntatem non destruendam, & initij formam restitu-
endam. Ceterum & alia ratio conspirat, immo non alia, sed quæ initij formam imposuit, &
voluntatem Dei mouit ad prohibitionem repudij: Quoniam qui dimiserit vxorem suam,
præterquam ex causa adulterij, facit eam adulterari; & qui dimissam à viro duxerit, adul-
terat vtique. 69 Non & nubere legitimè potest repudiata, & si quid tale commiserit, sine
matrimonij nomine, 70 non capit elogium adulterij, quæ adulterium in matrimonio cri-
men est? Deus alterius censuit, citra quam homines, ut in totum, sive per nuptias, sive vul-
go, alterius viri admisso, adulterium pronuntietur à Deo. Videamus enim quid sit matri-
monium apud Deum: & ita cognoscemus quid sit æquè adulterium. 71 Matrimonium est,
cum Deus iungit duos in unam carnem; aut iunctos deprehendens in eadem carne, con-
iunctionem signauit. 72 Adulterium est, cum quoquo modo disiuncti duobus, alia caro,
immò aliena miscetur, de qua dici non possit. Hæc est caro ex carne mea, & hoc os ex of-
fibus meis. Semel enim hoc factum & pronuntiatum sicut ab initio, ita & nunc in aliam
carnem non potest conuenire. Itaque sine causa dices, Deum viuo marito nolle repudi-
tam repudio matrimonium dirimente quam morte, non tenetur, proinde nec viuo,
I. Cor. 6. batur abruptum est: Cui ergo tenebitur? Nihil Deo interest viuo an mortuo viro nubat.
Neque enim in illum delinquit, sed in semetipsam. Omne delictum quod admirerit ho-
mo, extra corpus est: qui autem adulteratur, in corpus suum delinquit. Adulteratur au-
tem, sicut supra præstruximus, qui aliam carnem sibi immiscet super illam pristinam, quam
Matth. 19. Deus aut coniunxit in duos, aut coniuncta deprehendit. Ideoque abstulit repudium quod
ab initio nō fuit, ut quod ab initio fuit, munit duorum in unam carnem perseverantiam,
ne necessitas vel occasio tertiae concarnationis irrumpat, soli causæ permittens repudium,
si forte

A si fortè præuenerit, cui præcauetur. Adeò autem repudium à primordio nō fuit,⁷¹ vt apud Romanos post annum sexcentesimum Urbis conditæ id genus duxit commissum de-notetur. Sed illi etiam non repudiates adulteria commiscent; nobis eti repudiemus, ne nubere quidem licebit. [74] Video iam hinc ad Apostolum nos prouocari. Ad cuius sen-tum facilius perspicendum, tanto instantius præculcandum est mulierem magis defuncto marito teneri, quo minus alium virum admittat. Recogitemus enim repudium, aut dis-cordia fieri, aut discordiam facere; mortem verò ex lege Dei, nō ex hominis offensa eue-nire, idque omnium esse debitum, etiam non maritorū. Igitur si repudiata quæ per discor-diam, & iram, & odium, & causas eorum iniuriarum vel contumeliam, vel quamlibet que-relam, & anima & corpore separata est, tenetur inimico, ne dicam marito; quanto magis illa quæ neque suo neque mariti vitio, sed Dominica legis euentu, à matrimonio non se-parata, sed relicta, eius erit etiam defuncti, cui etiam defuncto concordiam debet? ⁷⁵ A quo repudium non audit, non diuertit: cui repudium pon scripit, cum ipso est: quem amissile noluit, retinet. Habet secum animilicentiam, qui omnia homini⁷⁶ quæ non ha-bet, imaginario fructu representat. Ipsum denique interrogo fœminam: Dic mihi s^ror, in pace premisisti virum tuum? Quid respödebit? An in discordia? Ergo hoc magis ei vin-^{1. Cor. 7.} cta est, cum quo habet apud Deum causam. Non discessit, quæ tenetur. Sed in pace. Ergo perseueret in ea cum illo necesse est, quem iam repudiare non poterit, ne sic quidem nu-ptura si repudiare potuisse.⁷⁷ Enimvero & pro anima eius orat, & refrigerium interim adpostulat ei, & in prima resurrectione confortium, & offert annuis diebus dormitionis eius. Nam hæc nisi fecerit, verè repudiauit quantum in ipsa est: & quidem hoc iniquius, quanto quomodo potuit, quia non potuit: & hoc indignus, quanto m^um indignus, si quia non meruit.⁷⁸ Aut nunquid nihil erimus post mortem secundum aliquem Epicurum, & non secundum Christum? Quod si credimus mortuorum resurrectionem, utique tenebi-mur, cum quibus resurrecturi sumus, rationem de alterutro reddituri. Si autem in illo ævo ^{Matth. 22.} neque nubent neque nubentur, sed erunt æquales angelis, non ideo non tenebimur con-iugibus defunctis, quia non erit restitutio coniugij. Atquin eo magis tenebimur, quia in meliore statum destinatur, resurrecturi in spiritale consortium,⁷⁹ agniti tam nosmet-ipos quām & nostros. Ceterū quomodo gratias Deo in æternum canemus, si nō man-ebit in nobis sensus & memoria debiti huius: substantia, non conscientia reformabimur. Ergo qui cum Deo erimus, simul erimus, dum omnes apud Deum ⁸⁰ licet merces ^{Ioan. 16.} varia, licet multæ mansiones penes patrem eundem⁸¹ uno denario eiusdem mercedis ope-rati. id est, vitæ æternæ: in qua magis; non separabit, quos coniunxit Deus, quām in ista minore vita separari verat. Cū hæc ita sint, quomodo alij viro vacabit, quæ suo etiam in futurum occupata est? Vtique autem sexui loquimur, & si ad alterum sermo est, quia una disciplina præst. Alium habebit in spiritu, alium in carne. Hoc erit adulterium, vnius fœminæ in duos viros conscientia, si alter à carne disiunctus est, sed in corde remanet, illuc C ⁸² vbi etiam cogitatus sine carnis congressu, & adulterium antè perficit ex concupiscen-tia, & matrimonium ex voluntate. Usque adhuc maritus est, ipsum illud possidens per ^{Matth. 5.} quod & factus est, id est animum, in quo si & alias habitabit, hoc erit crimen. Ceterū nō est exclusus, si à viliore commercio carnis decessit. Honorior maritus est, quanto mun-dior factus est. [83] Ut igitur in Domino nubas secundum Legem & Apostolum, si tamen ^{C AP. XI.} vel hoc curas) qualis es ⁸⁴ id matrimonium postulans, quod eis à quibus postulas non licet habere; ab Episcopo Monogamo, à Presbyteris & Diaconis eiusdem sacramenti, à Viduis, ^{1. Tim. 3.} quarum sectam in te recusasti? Et illi planè sic dabunt viros & vxores, ⁸⁵ quomodo bu-cellas. Hoc enim est apud illos: Omni petenti te dabis. Et coniungent vos in Ecclesia vir-gine, vnius Christi vnic sponsa. Et orabis pro maritis tuis, novo & vetero. Elige cui te adulteram præstes. Puto, ambobus. Quod si sapias, taceas defuncto. Repudium sit illi, si-lentium tuum, ⁸⁶ alienis iam Dotalibus scriptum. Hoc modo nouum promereveris ma-ritum, si veteris obliuiscaris. Debes magis illi placere, propter quem Deo placere non maluisti. Hæc Psychici volunt Apostolum probasse, aut in totum non recognitasse, cùm scriberet: ⁸⁷ Mulier vincita est inquantum temporis vivit vir eius; si autem mortuus fuerit, ^{1. Cor. 7.} libera est: cui vult, nubat, tantum in Domino. Ex hoc enim capitulo defendunt licentiam secundi matrimonij, immo & plurimi, si secundi; quod enim semel esse desit, omne obno-xium est numero. Quo autem sensu Apostolus scripsit, ita relucebit, si prius constet, non hoc illum sensu scripsisse, quo Psychici vtuntur. Constatit autem si quis ea recordetur,

DDD

quaे huic capitulo diuersa sunt & apud doctrinam, & apud voluntatem, & apud propriam D
ipius Pauli disciplinam.⁸⁸ Si enim secundas nuptias permittit, qua ab initio non fuerunt;

quomodo affimat omnia ad initium recolligi in Christo? Si vult nos iterare coiugia; quo-

modo semen nostrum in Isaac semel marito auctore defendit? Quomodo totum Ordin-

em Ecclesiae de Monogamis disponit, si non haec disciplina praecedit in laicis, ex quibus

Ecclesiae Ordo proficit? Quomodo in matrimonio adhuc positos à fructu matrimonij

auocat dicens, In collecto esse tempus, si per mortem matrimonio elapsos, iterum in ma-

trimonium reuocat? Haec si diuersa sunt ei capitulo, de quo agitur, constabit (vt diximus)

non hoc illum sensu scripsisse, quo Psychici vtuntur. Quia facilius est, vt aliquam rationem

habeat unum illud Capitulum, qua cum ceteris sapiat, quam vt Apostolus diuersa inter se

discipule videatur. Eam rationem in ipsa materia poterimus recognoscere. Quia ita mate-

ria Apostolo fuit scribendi talia: tyrocinium nouæ & quum maximè orientis Ecclesie;

quam lacte scilicet educabat, nondum solidi cibo validioris doctrinæ: adeò vt pra illa in-

fantia fidei ignorarent adhuc quid sibi agendum esset circa carnis & sexus necessitatem;

Cuius etiam ipsa species ex scriptis intelligimus, cum dicit: De his autem qua scribi-

tis: Bonum est homini mulierem non attingere,⁸⁹ propter fornicationes autem vnuquis-

que vxorem suam habeat. Ostendit fuisse qui in matrimonio à fide deprehensi, verbantur

ne non licet eis matrimonio suo exinde vti; quia in carnem sanctam Christi credidissent.

Et tamén secundum veniam concedit, non secundum imperium; id est, indulgens, non

præcipies ita fieri. Ceterum malebat omnes id esse quod & ipse. Proinde & de repudio re-

scribens, demonstrat quosdam de isto quoque cogitasse: vel maximè, quia & in ethnici

matrimonii non pertabant post fidem sibi perseverandum. Querebant & de virginibus

consilium (præceptum enim Domini non erat)⁹⁰ Bonum esse homini si sic permaneat:

vtique quomodo à fide fuerit inuentus. Vinctus es vxori, ne quæseris solutionem. So-

latus es ab uxore, ne quæseris uxorem.⁹¹ Si autem acceperis uxorem, non deliquisti.

Quia ante fidem soluto ab uxore, non numerabitur post fidem secunda uxori, quæ post

fidem prima est. A fide enim etiam ipsa vita nostra censetur. Sed hic parcere se dicit illis,

Alioquin presuram carnis subsequituram,⁹² præ angustis temporum impedita ma-

trimonij recusantibus.⁹³ Quin potius de Domino sollicitudinem habendam promendo

quam de marito; ita reuocat quod permisit.⁹⁴ Sic ergo in codem ipso capitulo, quo de-

finit: vnumquemque in qua vocatione vocabitur, in ea permanere debere; adiiciens:

Mulier vita est quam diu viuit vir eius: si autem dormierit, libera est, cui volet nubat,

tantum in Domino: hanc quoque eam demonstrat intelligendam, qua & ipsa sic fuerit

inuenta, soluta à viro, quomodo & vir solutus ab uxori: per mortem utique, non per

repudium facta solutione: quia repudiatis non permetteret nubere aduersus pristinum

præceptum. Itaque mulier si nupserit, non delinquet, quia nec sic secundus maritus de-

putabitur, qui est à fide primus: & adeò sic est, vt propterea adiccerat, tantum in Do-

mino, quia de ea agebatur qua ethnicum habuerat, & amissio eo crediderat, ne scilicet

etiam post fidem ethnico se nubere posse præsumeret;⁹⁵ licet nec hoc Psychici current.

⁹⁶ Sciamus planè non sic esse in Graeco authentico, quomodo in usum exiit per duarum

syllabarum aut callidam aut simplicem euerisionem: Si dormierit vir eius, quasi de futuro

sonet; ac per hoc videatur ad eam pertinere, qua iam in fide virum amiserit. Hoc qui-

dem si ita esset, in infinitum emissa licentia, totiens virum dedisset, quotiens amisissi es-

set, sine ullo pudore nubendi, etiam ethnicis congruente. Sed et si ita esset quasi de fu-

turo: Si cuius maritus mortuus fuerit; tantundem & futurum ad eam pertineret, cuius

ante fidem morietur maritus. Quam vis accipe, dum cetera non eueratas. Nam cum &

illa sententia cedant,⁹⁷ Seruus vocatus es, ne curaueris: impræputatus vocatus es, ne

circumcidaris: circumcisus vocatus es, ne adduxeris: quibus concurrit, Vinctus es uxori,

ne quæseris solutionem: solutus es ab uxori, ne quæseris uxorem: satis manifestum est

ad eos haec pertinere, qui in noua & recenti vocatione constituti de his consulebant, in

quibus à fide fuerant deprehensi. Haec erit interpretatio capituli istius de hoc exami-

nanda, an & tempori, & causæ, & tam exemplis & argumentis præcentibus, quam &

sententiis & sensibus subsequentibus, & in primis, an ipsius Apostoli & consilio pro-

prio congruat & instituto: nihil enim custodiendum est, quam ne diuersus sibi quis

CAP.XII. deprehendatur. [98] Audi & subtilissimam econtrariò argumentationem. Adeò,

inquiunt, permisit Apostolus iterare connubium, vt solos qui sunt in Clero, Mo-

nogamis

TERTULLIAN
Cum Annotationib.
RAMELLI.

A.V.
J6.

Ephes. 1.

Gal. 4.

1.Ti. 2.

Tit. 1.

1.Cor. 7.

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

I.Cor. 3.

I.Cor. 7.

Ibidem.

A nōgamiæ iugo astrinxerit: Qod enim quibusdam præscribit, id non omnibus præscribit. Nunquid ergo & quod omnibus præcipit, solis Episcopis non præscribit: si quod Episcopis præscribit, non & omnibus præcipit? An ideo omnibus, quia & Episcopis? & ideo Episcopis, quia & omnibus? Vnde enim Episcopi, & Clerus, nōne de omnibus? Si nō omnes Monogamia tenentur, vnde Monogami in Clerum? An ordo aliqui seorsum debebit institui Monogamorum, de quo allelio fiat in Clerum? Sed quom extollimur & inflamur aduersus Clerum, tunc vnum omnes sumus, tunc omnes Sacerdotes; quia sacerdotes nos Deo & patri fecit. Quom ad peragationem disciplinæ Sacerdotalis prouocamur, deponimus infulas,^a & pares sumus. De Ecclesiasticis ordinibus agebatur, quales ordinari oporteret. Oportebat igitur omnē communis disciplinæ formam^b sua fronde proponi, edictum quodammodo futurum vniuersis impressione; quō magis sciret plebs eum ordinem: sibi obseruandum, qui facheret Præpositos; & ne vel ipse honor aliquid sibi ad licentiam, quasi de priuilegio loci blanditur. Prospiciebat Spiritus sanctus dicturos quosdam, Omnia licent Episcopis;^c Sicut ille vester Vthinensis nec Scatiniam timuit. Quot enim & digamī præsident apud vos, insultantes vtique Apostolo; certe non crudelentes, cum hæc sub illis leguntur? Age iam qui putas exceptionem Monogamia de Episcopis factam, recede & à reliquis titulis disciplinæ, qui cum Monogamia Episcopis acribuntur. Noli esse^d irreprehensibilis, sobrius, benè moratus, ornatus, hospitalis, docibilis: quin verò & vino deditus, & mānu promptus ad cædendum, & pugnax, & pecunia amans, &

B domum non regens, nec filiorum curans disciplinam, sed nec ab extraneis bonam famam sectans. Si enim suam habet Episcopilegum circa Monogamiam, etiam cetera quæ Monogamia accedere oportebit, Episcopis erunt scripta. Laicis vero quis Monogamia non conuenit, cetera quoque aliena sunt. Euasisti, Plychice, si velis, vincula disciplinæ totius. Præscribe constanter non omnibus præcipi quæ quibusdam sint præcepta: aut si cetera quidem communia sunt, Monogamia verò solis Episcopis imposita est, nunquid illi soli Christiani pronuntiandi, in quos tota disciplina collata est?^e [103] Sed & Timo-

C theo scribens,^f vult iuuenulas nubere, filios suscipere, matres familie agere. Ad eas 1.Tim. 5. dirigit quales suprà denotat, iuuenulas viduas, que in viduitate deprehensa, & aliquando adsextæ, postquam in deliciis habuerunt Christum, nubere volunt, habentes iudicium quod primam fidem resciderunt, illam videlicet à qua in viduitate inuentæ & professæ eam, non perseuerant. Propter quod vult eas nubere, ne prius in fidem susceptæ viduitatis postea rescindant; non vt tortiens nubant, quotiens in viduitate tentata, immo & in deliciis habita, noluerint perseuerare. Legimus eum & ad Romanos scribentem:

^g Quæ autem sub viro est mulier, viuenti viro vinclata est: si autem obierit, euacuata est à lege viro. Nempe ergo viuente viro adulterare putabitur, si iuncta fuerit alteri viro. Si verò obierit vir, liberata est à lege, quod non sit adultera facta aliij viro. Sed & sequentia recognoscet, quod sensus iste qui tibi blanditur, euadat. Itaque, inquit, fratres mei mortificamini & vos legi per corpus Christi, vt efficiamini alteri, ei scilicet qui à mortuis resurrexit, vt fructum feramus Deo. Cū enim eramus in carne, passiones delictorum, quæ per legem, efficiebantur in membris nostris ad fructum ferendum morti; nunc autem euacuati sumus à lege mortis in quo tenebamur, ad seruendum Deo in nouitate spiritus, & non in vetustate litteræ. Igitur si mortificari nos iubet legi per corpus Christi, quod est Ecclesia, quæ spiritu nouitatis constat, non per litteram vetustatis, id est legis, auferens te à lege, quæ non tenet vxorem marito defuncto, quo minus alij viro sive, ad contrarium redigit conditionem, ne amissio virq; nubas: quantumque non deputarer adultera facta alteri viro post mortem mariti, si adhuc in lege agere debes, tanto ex diueritate conditionis^h adulterij te præiudicat post mortem mariti alij nubentem: quia iam mortificata es legi, non potest tibi licere, cūm recessisti ab ea apud quā tibi licet. [107] Nunc

ⁱ Ca.xiii.

si & absolute Apollos permisisset in fide amissio matrimonio nubere: proinde fecisset quemadmodum & cetera, quæ aduersus formam regulæ sue^j pro conditione temporum gessit, ^k circumcidens Timotheum propter superinductios falsos fratres, & rasos quod-

^l Gal. 16.

^m Gal. 2.

ⁿ Gal. 21.

^o Gal. 4.

^p 1. Cor. 9.

^q Ibidem.

iubere parturiēs illos donec formaretur Christus in ipsis, & calefaciens rāquam nutrix parvulos fidei, docēdo quādam per veniam, non per imperiū (aliud est enim indulgere, aliud

^q 1. Cor. 7.

^b Deut. 24 carnis; quemadmodum b. Moyses repudiādi propter duritiam cordis.¹⁰⁹ Et hī ita querēd. D
^a Matth. 19 demus supplemētū sensus iſius. Si enim Christus abstulit quod Moyses praecepit, quia
ab initio nō fuit sic, nec sic idē ab alia venisse virtute reputabitur Christus;¹¹⁰ cur non &
Paracletus abstuleſit, quod Paulus indulſit, quia & ſecundum matrimonium ab initio nō fuit,
nec ideō ſuceptus habendus fit, quaſi ſpiritus alienus: tātū vt Deo & Christo dignum fit
quod ſuperducitur. Si Deo & Christo dignum fuit duritiam cordis tempore explico com-
pere, cur nō dignus fit & Deo & Christo infirmitatem carnis tempore iam collectiore
discutere? Si iustum eſt matrimonium nō separari, vtique & non iterari honestū eſt.¹¹¹ De-
niue apud ſeculū, vtrunque in bona disciplina reputatur, aliud Cōcordia nomine, aliud
Pudicitiae. Regnauit duritia cordis vſque ad Christum. Regnauerit & infirmitas carnis vſ-
que ad Paracletum. Noua lex abstulit repudiū, habuit quod auferret. Noua prophecia ſe-
cundum matrimonium, non minus repudium prioris. Sed facilius duritia cordis Christo
eſſit, quaſi infirmitas carnis. Plus hęc ſibi Paulum defendit, quaſi illa Moysen; ſi tamen
defendit, quaſi indulgentem eum captat, præſcribenteſ recuſat, quaſe potiores ſententias
& perpetuas voluntates eius eludit; quaſe non ſinit nos hoc Apoſtolo praefare, quod ma-
uult. Et quoūque infirmitas iſta impudentiſſima in expugnando meliora perfeuerabit?
Ioan. 16. Tempus eius donec Paracletus operaretur fuit, in quem dilata ſunt a Domino, qua tunc
ſuſtinere non poterant, qua iam nemini competit portare non posſe, quia per quem datur
portare, poſſe non doſt. Quād diu cauſabimur carnē? quia eixit Dominus, Caro infir-
ma. Sed præmiſit, & ſpiritus promptus, vt vincat ſpiritus carnem, vt cedat quod infirmum E
Matth. 19. eſt fortiori.¹¹² Nam &: Qui potest capere, capiat, inquit. id eſt, qui non potest, diſcedat.
ibidem. Diſcedit & ille diuſ, qui non ceperat ſubſtantia diuidenda egenis præceptum, & diuſ-
ſus eſt ſententia ſuā à Domino. Nec ideō duritia imputabitur Christo de arbitrii cuiuscum-
que liberi vitio: Ecce, inquit, polui ante te bonum & malum, elige quod bonum eſt: ſi non
potes, quia non viſ (poſſe enim te ſi velis oſtentit, quia tuo arbiterio vtrunque poſpolit)
C A P. XV. diſcedas oportet ab eo cuius non facis voluntatem. [¹¹³] Quāe igitur hic duritia noſtra, ſi
non facientibus volūtatem Dei reſuſtiamus? Quāe hærefiſis, ſi ſecondas nuptias vtillicitas
1. Tim. 4. iuxta adulteriū iudicamus? Quid eſt enim adulteriū, quaſi matrimonium illiciū?¹¹⁴ No-
tat Apoſtolus eos, qui in totum nubere prohibebant, qui & de cibis interdicebant, quos
Deus condidit. Nos verò non magis nuptias auferimus, ſi ſecondas recuſamus, quaſi ci-
bos reprobamus, ſi ſeipius iejunamus. Aliud eſt auferre, aliud temperare; aliud eſt legē non
nubendi ponere, aliud eſt modum nubendi ſtatuere. Planè qui exprobrat nobis duritiam
vel hærefiſis in hac cauſa, ſi tantum fouent carnis infirmitatem, vt in nubendo frequen-
ter ſuſtinendam putent: cur illam in alia cauſa neque ſuſtinent neque venia fouent, cum
tormentis expugnata eſt in Negationem? Vtique enim illam magis¹¹⁵ excuſari capit, quaſe
in prælio cecidit, quaſi quaſe in cubiculo: quaſe in equuleo ſuccubuit, quaſe quaſe in lectu-
que crudelitati celiſit, quaſi quaſe libidini: quaſe gemens deuicta eſt, quaſe quaſe ſubans. Sed
Matth. 10. illam quidem à¹¹⁶ Communicatione depellunt, quaſe non ſuſtinuit in finem: hanc verò ſu-
ſcipiunt, quaſi & hæc ſuſtinuerit in finem. Propone quid vtraque non ſuſtinuerit in finem, &
& inuenies eius cauſam honeſtiorem, quaſe ſauitiam, quaſe quaſe pudicitia ſuſtinere non po-
tuit. Et tamen nec cruentam defectionem infirmitas carnis excusat, nedum impudican.
C A P. XVI. [¹¹⁷] Rideo autem cū infirmitas carnis opponitur, quaſe ſumma fortitudo dicenda eſt. Iterū
nubere, eſt res viriū: reſurge in opera carnis de cōtinentiæ otio, ſubſtātia eſt laterū. Talis
infirmitas, & totio, & quarto, & vſque Septimo forſitan matrimonio ſufficit: vt qua toties
fortior, quo plenis fuerit infirmior, habitura iam nō. Apoſtolum auctore, ſed¹¹⁸ Hermoge-
nem aliquem plures ſolitum mulieres ducere quaſi pingere. materia enim in illo abundat,
¹¹⁹ vnde & animam eſſe prælumēs, multo magis ſpiritu à Deo non habet,¹²⁰ iam nec Pley-
chicus, quia nō de afflato Dei Psychicus. Quid ſi inopia quis cauſetur, vt carmen ſuā aper-
te proſtitutā proſiteatur,¹²¹ exhibitionis cauſa nubentem, oblitus: de viſtu & veſtītu non
eſſe cogitādum: habet Deū¹²² etiam coruorum educatorem, etiā florū excultorē. Quid
ſi ſolitudinē domus obtendat, quaſi vna mulier frequentiā præſet, homini ad fugā prox-
mo: habet viuā vtique, quam affluat licebit. Non vnam generis huic vxorem, ſed etiam
plures habere conuētum eſt. Quid ſi de posteritate quis cogiteſ iſdem animis, quibus o-
culis vxor Loth, vt ideō quis repeat matrimoniū, quia de priore liberos non habuit;
hærefiſis ſe. Christianus quæret, ſe ali totius exhaeres: habet fratres, habet Ecclesiā matrē;
Aliud eſt ſi & apud Christum¹²³ legibus Iuliis agi credunt, & exiſtimant coelibes & orbiſ
ex te-

A ex testamento Dei¹²⁴ solidum non posse capere. Nubat igitur huiusmodi in fine usque; ut in ista confusione carnis; sicut Sodoma, & Gomorra, & diluvij die, ab illo ultimo exitu seculi deprehendantur. Adiicant tertium dictum: Manducemus, & bibamus, & nubamus, cras enim moriemur: non recognitantes, Vx illud prægnantibus & lactantibus, multo grauius & amarioris eventurum in concusione totius mundi, quam euenit in vastatione vnius particulæ Iudææ. Satis opportunos nouissimis temporibus fructus iteratis matrimoniis colligant, vbera fluitantia, & vteros naufragantes,¹²⁵ & infantes pipiantes. Parent Antichristo in qua libidinosius leuiat. Adducet illis carnifices obsterices. [¹²⁶ Habeant plane Christo quod allegent, spectulum priuilegium, carnis usquequaque imbecillatem. Sed hanc iudicabunt iam non Isaac Monogamus pater noster, nec Ioannes aliqui Christi spado,¹²⁷ nec Judith filia Merari, nec tot alia exempla sanctorum: solent scilicet iudices destinari: Exurget regina Carthaginis, & decerneret in Christianas, quæ profuga, & in alieno solo, & tantæ ciuitatis cum maximè formatrix, cum regis nuptias ultra optasse debuisse, ne tamen secundas eas experiretur, maluit econtrario tri quam nubere. Assidebit & illi matrona Romana, quæ etsi per vim nocturnâ nihilominus experta alium virum, maculam carnis suo sanguine abluit, ut Monogamiam in semetipm vindicaret,¹²⁸ Fuerunt & quæ pro viris mori malleant, quam post viros nubere. Idolis certè & Monogamia & viduitas apparent.¹²⁹ Fortunat muliebri coronam non imponit, nisi vniuira, si cut nec¹³⁰ Matri Matutæ¹³¹ Pontifex Maximus & Flaminica nubunt semel. Cereris sacerdotes viuentibus etiam viris & consentientibus, amica separatione viduantur. Sunt & quæ de tota continentia iudicent nos, virginis Vestæ, & Iunonis Achaica, & Diana Scythica, & Apollinis Pythij.¹³² Etiam bouis illius Ægyptij antistites de continentia infirmitatem Christianorum iudicabunt. Erubescere caro quæ Christum induisti. Sufficiat tibi semel nubere, in quod à primordio facta es, in quod à fine revocaris. Redi in Adam vel priorem, si in nouissimum non potes. Semel gustauit ille de arbore, semel concipiit, semel pudenda protexit, semel Deo erubuit, semel ruborem suum abscondit, semel de paradiſo sanctitatis exulauit, semel exinde nupsit. Si in illo fuisti, habes tuam formam: si in Christum transisti, melior esse debebis. Exhibe tertium Adam, & hunc Digamum, & tunc poteris esse quod inter duos non potes.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELI IN LIBRVM DE MONOGAMIA.

CAP. I.

1. Hæretici nuptiis auferunt, &c.] Tertium hinc capituli impostum: Quod inter hereticos qui nuptias auferunt, & eos qui secundas admittunt, medium sequatur sententia de uno matrimonio. Atque de Marcione aliisque hæreticis qui nuptias auferunt, vide supra Adnot. nost. ad Tom. 3 l. 1. adu. Marc. c. 29. nu. 195. & de Psychicorum appellatione infra ad lib. de leuius adu. Psychicos, n. 2. certè neutiquam hic Auctor notis, quantum id etiam Rhenanus defendi posse existimet. Veriò 2. Vatic. MS. cod. legunt: Psychici, & paulopò omnes: Psychici.

2. Inter alienos spadones, &c.] sic vocat (inquit Rhenan.) Marcionitas, quod à nuptiis abstinerent instar spadonum, & extra Ecclesiam essent electi, nempe heretici. Iḡt̄ alieni, nec ad legem amplius pertinentes, & tamquam à communione separati.

3. & aurigas tuos, &c.] De orthodoxis dicit: tuos (inquit idem) ac se dicat non separatis à communione; ad orthodoxorum enim aliquem scriptus est hic liber. Ei⁹ (inquit idem) aurigarum nomen accommodat, ob tumultum matrimonij, quasi coniugatus necessitatibus quotidiani impellentibus transuersus interdum agatur, quemadmodum equi nonnumquam aurigam alio pertrahunt

quam constituerat ipse. Porro magna Romanos aurigadi in Circu tenebat infania. Unde aurigarum illæ factiones coloribus quoque distinctæ. Castigamus autem secundum 1. edit. & Angl. cod. tantundem pro: tandem; & supplemus: proinde & te lœdunt.

4. quos Spirituales meritò dici facit agnitus spirituum carinatu, &c.] vel hinc patet Psychicos, id est animales, debere legi ubique apud Territorianum, quum contra orthodoxos agit; eo quod suis spirituales ecclætrio nuncupet. Verum etia de ea appellatione latius dicti lib. de leuius c. 1. nu. 2. Et vero etiam ex Anglico cod. supplenus ac emendamus: tam continentia religiosa est, quam licentia verècunda.

5. Vnum matrimonium nouimus sicut vnum Deū, &c.] Haec similitudo nihil conuiniet. Si enim quia Deus, in omnibus unitas seruari debet, oportebit et unicam esse penitentiam, unicam corporis Dominici communionem, vnum sacerdotem; denique vel id ipsum argumentum conuiniet plures, quas lib. de leuius, admissit, Montanistarum Quadragesimas. Correctionem vero hanc quoque Angli codic. acceptam debemus, suppletentes ac legentes: ut contraria spiritui, pro co quod era, sumtaxat, contraria spiritus.

6. eo quod caro sint, &c.] Hinc appetat singulari nu-

DDD iii

mero lectum olim hic etiam apud LXX. non secus atque Hebraicè & Chaldaicè Gen. & ubi hodie piste ali legitur.

CAP. II.

7. Itaque Monogamia disciplinam, &c.] Inscriptionem huic capitri fecimus: Quod nitatur excusare, quamquam frusta, hæresin hanc Paracleti. Atque recte interpretatur Rhenan. consistendum sit, hoc est, per signdus hic, nec transfiendum.

8. An capiat Paracletum aliquid tale docuisse, &c.] Gracum (inquis Rhenan.) illud verbum & N. & multis locis usurpat. Latinè capit redactus quod poterat his modis vertere probabile est, & si venit, contingit fieri posse, ut hinc capiat, hoc est: an possibile sit, quemadmodum in praecedentibus libris abunde demonstrauimus.

9. nouum deputari possit aduersus catholicam traditionem, &c.] Bene habet quod etiam iam hæreticus factus Author fateatur tamen nouum esse, quidquid sit aduersus Catholicam traditionem; quo pertinet etiam quod supra Tom. 2. lib. de Prescript. adu. heret. cap. 21. scribit: hoc esse testimonium veritatis doctrinae nostrae, quod Ecclesia ab Apostolis tam viua voce, quam per Epistolas Apostoli à Christo suscepserunt, & cap. 31. Id esse verum & dominicum, quod prius sit traditum, falsum quod posterius, & quod alibi habet similia. Vide vero de eodem ibidem Adnot. nostra num. 128. 30. 180. & 182. quid verò catholicum ibidem num. 156. Supplemus autem ex Anglo MS. cod. aduersus leuem sarcinam Domini.

10. Adhuc multa habeo quo loquar ad vos, &c.] Quum latè cardine hanc scripturam loan. 16. (quamquam perperam) de suo Paraclete interpretetur, quibusdam verbi iisdem supra Tom. 2. lib. de Virgin. veland. cap. 1. & infra lib. de Fuga in persecut. cap. 1. pater penè eodem tempore scriptos hos duos libros. At notatu digna, quid ex eundem locum scriptura ante omnem hæresin interpretatus sit de spiritu sancto per Apostolos, supradicto lib. de Prescript. aduers. her. cap. 28. sicut etiam patres ad unum catholicorum omnes, sed quo potest abusi sunt Montanisti, & ipse Tertullianus tum sic, tum infra cap. 3. & in aliis quibusdam locis qui nunc non occurrunt, & ante eos Gnostici & ceteri hæretici; quod factum est B. August. comment. in loan. tribus tractatibus hanc tractet sententiam. At qui sequitur lectio Graciam Author, quem vertit oblique: ille vos ducet in omnem veritatem, Grac. & Hieron. pro eo quod vulgatus Latinus Interpres, & B. August. loco citato docebat omnem veritatem. Quis sit etiam, ut non placet lectio Angli codicis: & doctrinum illum, sed remissimus cum 3. MS. & vatic. cod. actuorum. Ex tribus interim MS. Vatic. castigamus: Aduersarius enim spiritus ex diversitate predicationis appareret, & superfluum: Ante quis de Deo hæreticus sit necesse est, & rursum de instituto.

CAP. III.

11. Sed an onerosa Monogamia, &c.] Caput hoc inscriptissimum: Quid nihil noui sit Monogamia, ex eo quod Christus & Apostoli ipsi continentia prætulerint nuptias. Est verò Tertullianum illud: viderit, non semel hoc ipso libro repetitum. Eic autem etiam in hoc errat, quid eadem argumenta colligat potuisse suum Paracletum determinare totam & solidam virginitatem, ut potest quia neque ipse Christus, neque Apostoli nuptias excluserint.

12. vt & ipso spadone, &c.] Christum intelligit virginem ex Virgine, quemadmodum loquitur Hieron. lib. 1. aduers. Iouin. de quo infra quoque Author cap. 5.

Christus innuptus in totum.

13. ad quem spectans & Apostolus, propentes & ipse castratus, continentiam manuit, &c.] Eodem modo infra cap. II. Ceterum malebat omnes id esse quod & ipse; pro quo paulopost: velle transflit. Supplemus autem: ad quem, ex Anglo MS. cod. Adludit verò, & explicat illud Apostolis Pauli, quod paulopost citat in hac verba: Denique in hac specie non est voluntas permittens nubere. Aliud enim vult (nemp̄ non nobere) Volo vos, inquit, omnes sic esse quomodo & ego; & deinceps: At ubi ad continentiam reflectit animos: Volo autem vos sic esse omnes. Quod non aliter expressit supra lib. praed. cap. 4. Quum nos verò ad exemplum Iuuen horatur, utique ostendens quid nos velite esse, id est continentis; pariter declarat, quid nos esse nolit. Hinc eodem adludens supra Tom. 2. lib. 1. ad xxviii cap.

3. Ceterum, inquit, nusquam ita nuptias permittit, vt non potius ad suum exemplum nos eniti malit. Felicem illum qui Pauli similis existit. Eandem Apostoli Pauli castrationem à nuptiis, iterum incusat infra cap. 8. quoniam de ceteris à Petro Apostoli, inter quos Paulus, loquens dicit: Ceteros quam matros non inuenio, aut spadones intelligam necesse est, aut continentis. Ibi etiam negat virgines fuisse, de quibus Paulus 1. Cor. 9. Numquid habemus potestatem mulierem circumducendi? Valeat itaque Erasmus, qui Adnotat. nus Testam̄ in priorem illum Apostoli locum, coniugatum fuisse Paulum ex ipsius verbis: Volo omnes manere sicut meipsum, calumniam colligit; contendens debere ibi verti: Volo enim non volo autem; ut ad praecedentia referatur, que de conjugatis locutus est Apostolus. Verum præterquam quid & nonnumquam pro se accipitur, sicut contra certe B. Hieron. lib. 1. aduers. Iouin. difterit veris legi, & interpretatur: Volo autem, &c. ad verbum sive imitatus tres dictos locos Authoris; adferens ad ideminstitutum continentia, etiam illud quod 1. Cor. 7. sequitur apud Apostolum: Dico autem innuptis & viris, & virginis & si se permanescent ut ego. Que ipsa duo iudebat Epist. 22. ad Eustochium de eiusdem virgin. contra eis (quos audiendos negat) qui Paulinus uxorem haluscam fingunt; & posteriori illud etiam similiiter explicat Epist. sepedicta ad Ageruchiam. Eadem vero modo legitur hunc Apostoli locum, & de continentia interpretari B. Cyprian. lib. 3. Testim. ad Quir. cap. 32. B. Ambrosius Comment. B. August. lib. 1. Oper. Monach. cap. 4. qui etiam Apostolum Paulum non fuisse coniugatum ex eadem loco probat lib. 1. De adult. cōting. ad Pollent. cap. 4. Sicut etiam Graciorum Chrysostomi alteriusque in hunc Appositiū commentarij. illud verò de ceteris à Petro Apostoliis aut spadonibus, aut continentibus, aucto ad eum B. Paulus, transcriptis his lib. 1. adu. Iouin. B. Hieron. Solus Clemens Alexandrinus Strom. lib. 3. non solum Petrum, sed & Philippo Apostolo (hallucinatus in appellazione eadem Philippi diaconi, cuius 4. filiarum Proptidum &c. Apst. fit mentio cap. 21.) vxorem trahit, immo & Paulum, adlegans quandam eius Epistolam, in qua suam commenorat coniugem; quid plerique refert, volunt ad illud Philipp. 4. ouye yrrit, pro quo master Interpres rectius: germane compar: ego vero patrem ad dicta verba 1. Cor. 9. Namquid non habemus potestatem, &c. mulierem circumducendi. Verum non est tanta eius autoritas (quippe cuius opera cōfentur Apocrypha & Celsio Papa) ut non potius alii Patribus sit habenda fides,

qui utrumque illum locum alter interpretantur; & nominatum B. Chrysost. aliusque Graci, qui scribunt nihil aule ex priori loco ad Philippenses posse conuincit, & potissimum Theophilacte, qui acuter pugnat, ne Paulo tribunatur uxori. De posteriori i. Cor. 9. quomodo intelligatur ab Auctore & B. Hieron. aliusque Patribus, vide supra lib. preced. cap. 8. num. 42. Refutat B. Ignatius, qui Epistola de Philadelphiens. B. Paulum inter coniugatos collocat; sed adnotauit vir non vulgaris eruditio, & auctoritas Richardus Maletus Anglus, videlicet Oxonia eiusdem Autoris exemplar veritatis in quo nulla sit Pauli mentio.

14. Nihil enim bono contrarium nisi malum, &c.] Paulo latius hic tractat quod praeced. lib. adiungit ea, 3. ex quorum utroque ipsa penè verba transcribit B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin. que quomodo intelligi possint, ut non damnentur prime nuptie, ostendit Apol. ad Pammachium. Supplemus autem mox ex Anglico cod. quomodo in matrimonio quis suo placeat.

15. Denique quum dicit: Melius est nubere, quam vri, &c.] Etiam istud iisdem penè verbis prosequitur sopraddict. ea 3. lib. prae. de Exhort. cast. & post Auctorem B. Hieron. utroque loco iarricato. Sicut autem legas cum cod. Angl. MS. Ceterum si per mali comparationem, sive cum aliis: collationem, non refert. Verum ex eo supplemus: Fit ergo iam non melius, &c. Si tamen discedas à comparatione mali vniuers.

16. Sed & Ioannes, &c.] Itas ex Epist. Ioan. 2. & scripturas alibi non habet Auctor, in quarum posteriori vertit ad verbum: castificat se, scut & ipse castus est, quod Greco est ἀγνὸς εἰς τοὺς ἄγνους. Illud vero Leuitic. 11. supra etiam adduxit lib. preced. cap. 10. sed hic rursum peculiariter citatur illud Ecclesiaste 3. Tempus omni rei, in quo etiam illum B. Hieron. Epist. de Monog. sequitur, adserens ipsa verba: Tempus amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus. Atque de Proverbiali formula: supremam fibulam imponere, videantur nostra Prolegomena.

17. annis circiter centum sexaginta inde producatis, &c.] Inde, id est, sicut ante præmisit: post Apostolos. Indicatur autem hic actas Tertullianus, qua Librum hunc scriptis, quantum colligit ex lib. 1. adu. Marc. cap. 15. Latinus, anno xv. Seueri Caesaris; verum de ea latius in vita eius. Atque paulopost supplemus ex Anglico MS. cod. vnicas nuprias competit.

18. In hoc quoque Paracletum agnoscere debes aduocatum, &c.] Adiudicat ad significationem vocum πατέρων, que aduocatum significat; sed ridicula est adiudicatio Auctoris.

CAP. IIII.

19. Secedat nunc mentio, &c.] Titulum huic capituli impofsumus: De antiquitate Monogamia in Adamo & Eva. Vbi repetit eadem quae lib. preced. cap. 5. etiam que de Lamech adiiciuntur duabus maritato; & similiter B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin.

20. ipse census generis humani, &c.] vel hinc confirmatur nostra sententia, cuius supra memini lib. 1. adu. Marc. cap. 21. num. 149. quod Auctori census fieri capiatur pro origine prima, nam quod hic censum, loco iam dicto originem dixit, & similiter initio cap. sequ. Eodem modo accipitur etiam infra cap. 5. quomodo dicitur: initium quod tibi & in Adam censetur, &c. ita census nostre transferritur in Christum; item: an idipsum debes huic quoque censui secundo; denique: in Christo nouans censum. Rursum c. 6. Non enim passius tibi census est in illo, & cap. 8. in Christi censu.

Supplemus autem paulopost: Alioquin si Deus voluntate, esse & potuissent ex 3. Vatic. MS.

21. in fratricidio dedicatum, &c.] Verbo: dedicare (inquit Rhenan.) libenter uitetur; & post hunc Cyprinus Martyr & B. Hieron. Ita liv. de Resurr. carn. cap. 10. De materia potius subiacente volunt ab illo universitate dedicatum; & paulopost in hoc ipso de Monogamia libro: In imaginem Domini dedicatus est. Castigamus vero hic ex Anglico codice: duabus maritatus premaritatus.

22. semel defensae, &c.] Id est, vindicatae, eadem phrasis quae supra Tom. 3. lib. 2. adu. Marc. cap. 18. veritatem Desteror. Mihil defensam quod alii vindicant. Vult enim, quod iniuritates quae diluvium provocauerunt, semel (ubi iterum: semel accipitur pro semel datum) vindicatae sint, at duo matrimonia Lamech septuages septies.

23. Sed & reformatio secundum operis humani, &c.] Hac amplius habet quam supra Auctor de Monogamia Noe & filiorum eius, ac de binis animalibus masculo & femina inductis in arcem, Gen. 6. & 7. Quae tamē ipsa transcribit B. Hieron. in Epist. suam ad Ageruchiam de Monog. Atqui nouam periodum diffinximus iuxta omnes Bibliorum editiones: De animalibus volatilibus, &c. Vsurpat autem hic meccchia, pra adulterio, sicuti adnotauit Venanus.

CAP. V.

24. Hac quantum ad primordiorum testimoniū, &c.] Inscriptio: huic capiti secimus: Quod ad initium omnia reciprocanda sint. Que materia huic libro peculiaris est, repetitur tamen penè ad verbum tota à B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin.

25. Ideoque quos Deus ab initio coniunxit, &c.] Sic restituimus hunc locum ex Anglico MS. cod. pro eo quod erat: quod Dominus, quantumvis Evangelista Matth. 19. ca. habebat: quod cum qua hic sequitur: duos, tum quia illud legit etiam infra cap. 9. vbi de repudio latius; & vero apud editiones omnes: Deus, legitur, non Dominus.

26. Dicit & Apostolus scribens ad Ephesios: Deum, &c.] De hoc loco Ephes. 5. vide Ednotat. notbras supra Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. cap. 17. num. 261. Sicut autem legas cum Anglico cod. MS. super terras, sive: terram cum aliis, perinde est.

27. Sicut & duas Gracia litteras, &c. sibi inducit Dominus, &c.] Eleganter dictum (inquit Rhenan.) sic Tacitus: Etiam aduersores hostilia inducerat; item: Magnum animum induisse. Et de Agrippina Germanici Caesaris uxore: Munia ducis per eos dies induerat. Tertullianus in Apologetico cap. 35. Honesta res est, sollemnitate publica exigente induere digni tamen habitum alicuius noui lupanaris. Hic locū autem ad verbum penè describit B. Isidorus tacito Agitoris domine, more suo. Etymol. lib. 1. cap. 3. Sicut vero expositionem habet Epiphanius in Ancorato, qui inde genuinam Christi naturam colligit, & Origen. Tom. 1. in Ioannem, ubi de vitriusque littera significatione latissime. Verum non est probanda illa hereticorum Marci & Solarbasi, qui (vel ipso. Autore teste supra) sed lib. de Prescr. adu. her. cap. 50. her. 15. nouam heresin ex Graecorum Alphabeto dictorum verborum occasione componuerunt.

28. Et atdeò in Christo omnia reuocantur, &c.] Exempla que hic adserit, de reditu ad prepuciationem seu integratatem carnis à circumcisione, de libertate ciborum, de repudij cohibitione, de homine in

paradisum reticato; non coniunctum matrimonij tam
individuacem, qua glares interdictas nuptias. Et
vero etiam hic pictorem imitatur B. Hieron. lib. 1. adu.
Iouian. Castigamus autem ex tribus MS. Vatic. cod. in-
de dimissus est pro: demissus; non enim in calo, sed in
terra paradisum exstare, supra ex Tertulliano ostendimus
Tom. 4. ad Fragmenta lib. de Paradiso in Adnot. nostris.
Ex istem supplemus: in Adam censemur, & in Noe
recensetur; nam & sequitur in ambobus.

29. quod etiam primus Adam ante exsilium,
&c.] Hinc appetat in eo quod premititur: Christus in-
neprus in totum, accipi innuptum pro: virgine &
spadone sicut mox longior. Nam nuptius fuit in para-
diso Adam, sed opera nuptiarum non legitur adimplesse;
quod, ni fallor, etiam alicui supra habet Auctor. Hinc et
B. Hieron. disertis verbis lib. 1. adu. Iouin. & Epist. ad Euse-
bius. de Custod. virgin. in paradiſo. virgines permanſisse
scribit Adam. Nam, cieclis de paradiſo copulatus es-
se. In eo vero, quod ratione Ecclesiae, Christum Mono-
gamum vocat, imitatur etiam B. Hieron. Epist. de Mo-
nog. expedita. Legimus vero ex 3. MS. Vatic. cod. etiam se-
cundo loco: occurrit, ubi prius erat: Monogamus in-
currit.

C A P . VI.

30. Sed adhuc nobis queramus, &c.] Caput hoc
inscriptum: Quod Abrahæ, Daudi, ac Salomonis
Digamis, opponantur Monogami Isaac, Ioseph,
Aaron, & Moyse. In quo partim etiam imitatur Au-
torem B. Hieron. ubi supra, & partim lib. 1. adu. Iouin.
Supplemus autem paulo post: Etiam Abrahæ te filium
exhibe.

31. passiuus tibi census, &c.] Passiuum censum
(inquit Rhenan.) vocat censum inservium, vagum, libe-
rum, & licentem sive licentiosum. Sic in præcedentibus li-
bris dixit: passiuum nomen Dei, passiuum coniui-
tum, passiuos discipulos: passiuam licentiam.
Hoc vocabulo D. quoque Hieron. vittur, & Iulius Firme-
cius lib. 5. Mathefes: In oculorum tamen illecebras oculo-
rum passiuis capiuntur, incurrit. Tamen si in editione
Firmici vulgata scriptum est possiuis, pro: passiuis.

32. Si enim ex fide filij deputamus Abrahæ, &c.]
Similiter habet supra Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. c. 3. ubi ex-
plicat Apostoli verba, hic darius citata; in quibus veritas
nempe, quod Graece est δέρεται, & alijs vertunt: ergo. Le-
gens etiam sicut Graec & B. Hieron. in Comment. Co-
gnoscitis, pro quo alijs: Cognoscite. Supplemus au-
tem: deputatum est ei in iusticiam.

33. Aut si posteriorem, &c.] Rebet sic castigavit
hunc locum Rhenanus; nam etiam B. Hieron. Si (inquit)
imitantur Abrahæ uxorum numerum, imitemur & cir-
cumcisio nem, neque enim in parte scđandus, in parte repu-
diandus est. Castigamus vero ex Anglico MS. cod. nece-
ssario: Digamus cum circumcisione esse oris est,
pro: à circumcisione; præcessit enim cap. 16. Digamia
Abrahæ per ancillæ concubinatum, circumcisio-
nem ipsius, cuius cap. 17. sit mentio; sed peni eodem tem-
pore utriusque contigit. Supplemus etiam ex 3. Vatic. MS.
cod. Proinde etsi digamiam iam tibi intuleris.

34. Si ex libera es ad Isaac pertinens, hic certe,
&c.] Sic emendauimus ex uno MS. cod. Vatic. pro: perti-
nes. Similiter autem B. Hieron. Porro Isaac unius Rebecca
vir. digamia. sive gilla. lasciviam. Repetit id ipsum de
Isaac infra cap. 11. & vte.

35. alicuius Daud, &c.] Etiam istud transcriptum
B. Hieron. eodem lib. & Epist. de Monog. Sic autem dixit

hic: alicuius Daud (inquit Rhenan.) & mox: alicuius
Salomonis, ut paulo ante: nostri alicuius Auctoris,
& lib. de Carne Christi: in Lazaro aliquo, item: in al-
iquo Zacharia, rursum: aliqui Lucanus, hic mox: se-
cundum aliquem Epicurum, item ad finem: Sed Her-
mogenem aliquem, & mox: Nec Iohannes aliqui
Christi spado.

36. Salomonis etiam vxoribus dicitur, &c.] Nec
istud recusat, ciuitas ex 3. Reg. 11. quod 700. habuerent ux-
ores & 300. concubinas, & alias innumerabiles.

37. habes & Ioseph vniugum, &c.] Sive sic legat,
sive cum 3. Vatic. MS. cod. Monogamum, non refert;
qua autem addit: & hoc nomine parte meliore, Iacob
intelligit, qui sicut habet Gen. 29. & 30. præter
duas uxores etiam duas auxillas habuit, unde & quadri-
gamus a B. Hieron. appellatur, quam Ioseph vnam dumta-
xat uxorem duxisse legatur, Gen. 41.

38. Habes Moylen Dei de proximo arbitrio,
&c.] Proprie (inquit Rhenan.) & eleganter hic sive est
arbitri vocabulo. Arbitre enim interdum obsecratur
significat, Liuia: Per deos sacerdos arbitrios & iuste, Cy-
priani Martyr ad Deiranum: Ac ne eloquium nostra
arbitri prophanus impediatur. Tertulliana in Apologetico, ca. 7. Quum semper etiam impie initiationes ar-
ceant prophanos, & arbitris careant, & lib. de Pal-
lio, cap. 2. Quà Iordanis annis finium arbitre, vasti-
tas ingens, Qubus addi similem locum infra cap. 8. Ta-
les arbitros infans Dominus expertus; qui huc ad-
ducit Rhenan. etiam illud ex Apolog. quia nec verebat-
ur arbitrios extraneos. De unica autem uxore Moyli,
videre est Exod. 2. De Aarone vero, Exod. 6.

39. Secundus quoque Moyses populi secundi,
&c.] Rebet idem adnotans hic Iesum. Nuae intelligi,
quippe qui & secundi populi, priore populo prius
mortuo præter ipsum & Caleb, dux existit, & in quo
primum nomen Domini (Iesu nomine) dedicatum est.
Atqui quem Auctor videtur Monogamum facit, B.
Hieron. lib. 1. adu. Iouin. virginem sive significat in hac
verba: ostende mihi (inquit) Iesum Nuae vel uxori ha-
buisse, vel filios; & si potuerit monstrare, victimam esse
fatebor; ubi pulcherrime omnia illius facta ad myscum
sensum interpretatur. Atqui ibi: qui imaginem no-
stram, &c. admotat Rhenanus effigiam Graciam, atq;
dicat: secundum imaginem.

C A P . VII.

40. Post vetera exæpla, &c.] Titulu huius capituli im-
pissimus: Quod alia sit ratio veteris & nouæ Legis, &
tamen de sacerdotum & filiis sacerdotis Monoga-
mia id ipsum definitur. Vbi iterum imitatur Autio-
rem B. Hier. & hic quedam repetuntur supra addita l.
de Exhort. cap. c. 6. n. 32. & c. 7. n. 37. Est autem plen Tert-
ullianica phrasis (uti etiam adnotauit Rhenan) de om-
nipotenti nostra rerum etiam, item vox: concele-
rit, & non multo posse decurrere habebat.

41. ut quis fratri sui vxore, &c.] Tractat hic la-
tè hanc scripturam Deuter. 25. quam paucis adiungit supra
Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. ca. 34. nn. 547. Supplemus autem
ex Anglico MS. cod. ex eis etsi illi que evanescunt sunt
Legis.

42. Tertiò: quoniam spadones & steriles signo-
miniosi habebantur, &c.] Quia hic ignominiosos,
mox maledictos dixit. Istud vero ipsum clarissimum expi-
fit B. Hieron. Epist. 22. ad Eustoch. de Custod. virgin. Alio-
fuit in veteri lege felicitas. Ibi dicitur beatus, qui habet fe-
num in Sion, & domesticos in Hierusalem, &c. Maledicta
sterili

sterilis quae non pariebat. Vnde autem id postremum vterque sumpserit, inquirat diligens Letitor; saltem colligi potest ex preceditu Iesu, 31. scriptura a contrario sensu. Est iterum verò vox Tertullianica: prout, prouentus.

43. postuma soboles supparabatur, &c.] Eodem modo loco iam citato. *Auctor*: Fratris eius supparatur semen defuncti. Supparandi enim verbum (inquit Rhenan.) non est infrequentis in Tertulliani scriptis. Ita lib. de Cultu feminarum, cap. 7. Ne exuias alieni capitis forsan immundi, forsan nocentis & gehenna destinati, sancto & Christiano capitii suppares. Lib. aduers. Valentianum, cap. 4. Quantum lupæ feminæ formam quotidie supparare folleme est; significat enim sufficere, substitueréque. Inde supparatur vocabulum, lib. de Resurrec. carnis ca. 6. Neque generis supparatura grauis erit membris.

44. & definiuit via acerba à patribus manducata, &c.] Sic iterum cum 1. edit reposuimus, pro eo quod hac in numerum pluralem mutauit Rhenan. ex MS. 4. cod. eo quod etiam Hier. 31. & Ezech. 18. singulari numero legatur: Patres comedunt viam acerbam, & dentes filiorum obstipuerunt; sicut etiam supra citauit Tom. 3. lib. 2. aduers. Marc. 15.

45. & spadones non tantum ignominia caruerunt, &c.] Israhel dilatavit ubi supra B. Hieron. Nunc eunuchs dicitur: (Iesai. 56.) Ne te lignum arbitris aridum; habes locum pro filiis & filiabus in cœlestibus semiperenniis.

46. in Domino habet numerum, id est non ethnico, &c.] De hac huia loci expositione (quam repetit infra cap. 11. & supra lib. 5. adu. Marc. cap. 7.) vide late tractatum ab *Auctore* lib. 2. ad Verorem cap. 1. num. 1. & 2. ubi etiam citatur aliquot scripture veteris Testamenti ex B. Cyprian. de adepto coniugio Allophyorum. Miron autem ab illis non citari veterem legem iudic. 34. ad quam haud dubie adduit *Auctor*, ubi legitur: Non accipies uxores de filiis alienigenarum filii tuis, ne traducant eos post Deos alienos. Quod ipsum repetitur Deuter. 7. Proprius quod Salomon reprobat eis à Deo, 3. Reg. 11. & laudatus Ezechiel, qui tales nuptias filiorum Israël semel separauit 1. Ezech. 10. Fratrem autem accipit pro Christiano.

47. Quicumque sumpserit fratris uxorem, &c.] In hac scriptura Leuiticii 20. mirum est quod legatur ab *Auctore*: turpitudine dumtaxat, quoniam legatur iuxta editiones tam LXX. quam Hebream & Chaldaicam: turpitudinem fratris sui resulauit, & hodie LXX. plurali numero legant: absque liberis morientur; quare & hic ita legimus, pro mortuoribus.

48. quoniam ad Epistolam ipsius venerimus, &c.] Intelligit caput infra cap. 11. ubi Apostoli predicta verba: cui vult nubat, tantum in Domino, latius tractat.

49. Filiam quoque sacerdotis, &c.] Clariss. B. Hieron. Sacerdotalis vidua in domo inbetur sedere patris sui, nec secundum nosse matrimonium. sed *Auctor* sequitur verba scriptura Leuit. 22.

50. sacerdotes nos Deo patri fecit, &c.] De intellectu vero huia loci & verborum quæ sequuntur similium, vide lib. preced. cap. 7. num. 39.

51. Super omnem (inquit) animam defunctam, &c.] Comparat etiam in hoc legem Euangelij cum Moysi lege, quod sepelire patrem suum prohibeat sacerdos magnus, Leuit. 21. quare etiam apud *Auctorem* subintelligi debet quod pauloprius de Iesu dictum est, summus sacerdos seu magnus; nam aliquo sacerdotibus alio licet intrare super animam patris, matris, fratris & sororis

virginis, uti habetur initio eiusdem capituli. Hinc etiam B. Hieron. de magno sacerdoti, id ipsum citat Epif. 25. ad Paulum, de Obitu Blefille.

CAP. VIII.

52. Nunc ad legem propriam nostram, &c.] Inscriptionem huic capituli fecimus: De noua Legi Monogamia in Zacharia, Simeone, Anna vidua, ac Petro Apostolo, & continentia Ioannis Baptiste, matris Christi vniuersitate, ac ceterorum Apostolorum. In quo & potissimum de Petro aliisque Apostolis, ad verbum feci. *Auctor* imitatur B. Hieron. lib. 1. adu. 10. unian. Supplemum vero ex 4. MS. cod. id est, ad Evangelium. De Proverbio autem, qualis in limine occurrevit, vide nostra Prolegomena.

53. alia integra in Ioanne antecursore, &c.] Continetiam inde probat B. Hieron. quod quoniam (sicut habet Luc. 1.) venerit in spiritu & virtute Heliae, triam virgo sit, ut potè qui non solum in spiritu, sed etiam in castitate, quale quid & *Auctor* indicat sub his in capitulo finem. Id ipsum inde probatur, quod legatur sanctificatus ex verbo matru sue.

54. initiarer, &c.] Quoniam prius dixit: baptizare Christum, sic offerit: initiare corpus eius, Metaphora sumpta ab ethnico, qui scaturit legitur supra Tom. 3. lib. de Baptismo, cap. 5. sacramenta quibusdam per lauacrum initiantur, Isidis alicuius, aut Mithrae; ubi de eo in Adnot. nostris num. 29. & 30. & lib. de Prescript. cap. 40. num. 240. & 241. ad illa verba: Tinguit & ipse (diabolus nempe) quodam utique credentes & fideles suos; expiationem delictorum de lauacro repromit, & sic adhuc initiat Mithrae.

55. Semel nuptura post partum, &c.] Gelenius substituerat, ut cum orthodoxis consentire videretur *Auctor*; ob partum; verum, quoniam illud legant tres MS. Vatican. cod. iterum repausimus, quatumvis errorem, si quod eundem errorem de nuptia Mariae post partum habeat supra Tom. 2. lib. de Velandia virginibus, cap. 6. num. 48. & To. 3. lib. de Carne Christi, cap. 23. num. 174. tum quod eundem illi impingit B. Hieron. lib. adu. Helvidium, qui cum pro se citauerat. At respondet: De Tertulliano nihil amplius dico, quoniam Ecclesia hominem non fusse. Verum de hoc latius inter ipsius paradoxis, in nostris Prolegomenis. Atqui dispungenteretur, formula (inquit Rhenanus) loquendi Tertulliano frequenter. Sic libro de Resurr. carnis, cap. 14. Causa iudicij per tot substantias disputationis, per quoniam & functa est.

56. Vir iustus & castus, &c.] Necessario sic hunc locum restituimus ex 3. Varic. MS. pro eo quod substitutum fuerat a scola quedam: castus, quod de castitate hic agat *Auctor*; verum vox Graeca Luc. 2. εὐλαβεῖσθαι proprium causum significat, derivata ab εὐλαβεῖσθαι, quod canere significat, castum verò nequaquam; iustitia Apostolo adiuvare ad suum institutum: & atque non digamus. Legimus ex istud: vel ne indignius mox Christus à femina prædicaretur, & pro dignius; ut potè quoniam hoc velit *Auctor*, quod vir iustus primus Christum agnouerit, ne indignum videretur, si primum à femina prædicaretur.

57. Petrum solum inuenio maritum; per socrū, &c.] Hunc locum citatum & tractatum habes supra num. 13.

58. per Ecclesiam quæ super illum ædificata, &c.] De hoc aliquid adnotauimus supra sapientio lib. de Prescript. adu. heret. cap. 22. num. 134. sed latius infra lib. de Pudicitia, cap. 21. Relate autem Gelenius restituit: col-

locatura, ut pōrē qui de Ecclesia loquatur, pro eo quod Rhenan. collaturus, &c.] Hunc locum

etiam sup. lib. ostendimus qum. 42. imitatos veteres in expositione huius scripturae l. Cor. 9. Quod vero adiicit: esse proprium vocabulum vxorum; hoc vult: apud Graecos prater vocabulum γένος, quod commune est mulieribus & vxoribus, reperiunt voces vxoribus proprias; cuismodi sunt γαμέτη (nam γαμέτης maritum significat) δύο τις, παράγοντις.

59. Nec enim si penes Graecos, &c.] Hunc locum

etiam sup. lib. ostendimus qum. 42. imitatos veteres in expositio-

nem huius scripturae l. Cor. 9. Quod vero adiicit: esse

proprium vocabulum vxorum; hoc vult: apud Graecos prater vocabulum γένος, quod commune est mulieribus & vxoribus, reperiunt voces vxoribus proprias; cuismodi sunt γαμέτη (nam γαμέτης maritum significat) δύο τις, παράγοντις.

60. quod in lequebus facit, &c.] Intelligit cap.

11. ubi de matrimonij disputatur, quum dicitur: Omnis viri caput Christus &c. &c.

61. obire, &c.] Hoc est (inquit Rhenan.) exequi. Sic lib.

de fuga in persec. cap. i. Quo facilius de obitu eius cō-

flare possit. Et alibi obsevanda grauitatis.

62. Quum puerorum dicit esse regnum celorum, &c.] Vnde mihi hic verbū adiudere ad illud Matth. 18. vbi puerum statuens in medio discipulorum, facit eum maorem in regno celorum; & sequentibus: quum conforfis illis facit alios post nuptias pueros, ad Matth. 19. Iste enim est regnum celorum: quod protulit, postquam de nuptiis fecit mentionem. Si alij scriptura alia occurrit, per me licet uti ad marginem adnotare.

63. aut non tantum innocue, verum & pudica, &c.] Quod Plinius lib. 10. cap. 34. omnibus columbis, sicut etiam pīc. Author. B. Hieron. surtiribus solis videtur adscribere, ut nem̄ si parem perdidit, numquam alterius iungatur. Quo respexisse videtur etiam Salomon Cantic. 6. quum dixit: Una est columba mea.

64. vt adulterum ostendat numerosū mati-

tum, &c.] Istud ad heresin pertinet Montanius quo sit etiam ut deterqueat verba Christi ad Samaritanum. Ioan. 4. ad secundas nuptias, quum tamen ille loquatur de eo qui adhuc erat illi, non in nuptiis, sed in fornicatione, sicuti B. August. & Graci commentator interpretantur. B. Hieron. quum simile quid dixisset l. adu. Iouin. postea Apolog. ad Pammach. sic interpretatur, ut non referatur ad secundas, immo & sextas nuptias, sed ad proflituram.

C A P . IX.

65. Totiens enim voluit celebrare eas, &c.] si-
militer quidem istud ad Monogamia confirmationem ad-
ducit B. Hieron. sed eo instituto, uti virginitatem nuptias
preferat, non ut secundas nuptias damnet, quemadmodum
repetit dicta Epologia.

66. Sed haec argumentationes, &c.] Caput hoc in-
scriptissimum: Quod pro Monogamia faciant senten-
tiae Christi in retrahatu repudij. Vbi in hoc heresin
Montani sequitur, quod illa verba Matth. 19. & qui di-
missam duxerit, adulterium committit, interpretetur;
non solum de capitulo olim Iudeis permiso per Chri-
stum interdicto, sed & illo modo per mortem alterius con-
jugum committitur, sicuti supra paucis adiugimus Tom. 3.
lib. 4. adu. Marc. cap. 34. & Inter Paradoxa in Prolego-
menis indicatur aliquot locis Patrum, qui longe alterius lo-
cum Christi de repudio interpretantur.

67. quia ab initio, &c.] Voce superflua: haec, omissa,
qua aliqui minus congruam orationem reddebat, supple-
mus: quia ab initio non fuit sic, ex Anglico MS. cod.
maxime quoniam sic legatur Matth. 19. & supra quoque c.
5. insuper loco iam citato.

68. Igitur si quos Deus coniunxit, &c.] Argu-
mentum, quod pro dicto errore suo adfert Author, a con-
trario sensu, non concludere scimus Dialectici.

69. Non & nubere legitimè potest repudiata?

&c.] Necessario sic legimus cum interrogatiois ita sub
finem periodi, pro: Nam, accipientes: Non, more Tertullia-
nico, pro: Nonne. Alioquin enim sibi his Author ultra-
diceret. Primum, si diceret legitimè posse nobiscum re-
pudiatur; deinde si vellet, proprie dumtaxat à Christo
ibi accipi adulterium, pro: crimine in matrimonio,
quoniam immediata subiugat iuxta sensum verborum Christi
hic citatorum clarissimum: ut in totum, sive per nu-
ptias, sive vulgo alterius viri admisso, adulterium
proauncietur à Deo; & paulopost clariss: nobis esti
repudiemus, ne nubere quidem licebit; quia pertinet
etiam illud infra cap. 11. quia repudiatus non permit-
ter nubere aduersus primitum preceptum. Que
verba adnotatu digna, ad excusationem Authoris, cui ab
Erasmo impingitur, quasi ille permisum à Christo diuinum
dixerit, tan̄ a connubio, quād a contubernio, ad ac-
tante verba Authoris dicti lib. 4. adu. Marc. cap. 34. Ita si
conditionaliter prohibuit dimittere uxori, non
in totum prohibuit; & quod non prohibuit in to-
tum, permisit. Neque enim aliud vult Author, quād
non prohiberi omne diuertit, sed dumtaxat illud, quād
dimittebatur uxori, & alias ducent, atque adeo per-
mittit tale diuertit, quād fornicatiois gratia, factum
dirimat à contubernio, non à connubio, nam manente (in-
quit ibidem) matrimonio nubere, adulterium est.
De eodem aliquid adiugimus supra Tom. 2. lib. 2. ad viii
rem, num. 4.

70. non capit elogium adulterij, &c.] Hoc est (in-
quit Rhenan.) nomen sive titulum & infamiam adul-
terij. Hoc vocabulo libenter vituper Tertullianus, ut in Apo-
log. cap. 2. Ut de nostris elogis loquar.

71. Matrimonium est, &c.] Conuenit hac mari-
monij definitio ad ea tempora, quibus adulteri, num
quam etiam coniugati, admittebantur ad baptismum; pa-
quem, aut fortassis etiam aliam quampli exteram cer-
moniam, illa coniunctio signabatur, id est obsequium
(nam alibi supra eadem significatio accipitur) &
confirmabatur. Atque hoc est quod scribit B. Ambros. in
Comment. Epist. 1. ad Cor. 7. Si ambo crediderimur a
gnitionem Dei confirmatur coniugium.

72. Adulterium est, quum quoquo modo, &c.]
De eo quod fornicationem omnem Author adulterium
nuncupat, vide supra dicto loco num. 5. 42. Atque pau-
pōst sic legimus, & ex Anglico codice suppleme: Tam
repudio matrimonium dicente quām morte,
non tenebitur ei cui per quod tenebarat abruptū
est: Cui ergo tenebitur? Nihil Deo interest, &c.]

73. vt apud Romanos, &c.] Servius Sulpitius (in-
quit Rhenan.) in libro quem composit de Dubiis, sum
primum cautiones rei uxoriae necessariæ esse vixi scripti,
quoniam Sp. Caribulus, cui Rugg. cognomentum fuit, in mil-
lii, cum uxore diuertitur, fuit; quia liber ex ea corporis
vitio non gignerentur, anno Vrbis condite quingenti-
mo vigesimo tertio, M. Attilio, P. Valerio Coss. I. Adu.
Gello. Septimius noster in Apologetico, cap. 6. Vbi est
(inquit) illa felicitas matrimoniorum, de moribus
vtique prosperata, qua per annos fermè sexcen-
tos ab Urbe condita nulla repudium domus feci-
psit? Quo fit ut etiam hic legi malum: circa annum sex-
centelimum, aut: post annum quingentelimum fa-
cilius est enim error in numeris: sed quis post annum
centelimum legunt etiam MS. cod. nolni immutare.

C A P . X.

74. Video iam hinc ad Apostolum nos provo-
cari, &c.] Titulum huic capituli impossumus: Quod vivo
defuncto

defuncto diuortium potius videatur quam separatio, atque adeo non posse alteri nubere. Sed etiam hoc ad Montani somnia pertinet. Supplemus autem sic hunc locum ex Vatic. 3. MS. non multo post: c. Lege Dei, non ex hominis offensa.

75. A quo repudium non audiit, &c. Refert hoc Rhenanus ad Iureconsultorum Repudiis formulas: Tuas res habeo, tuas res tibi agio. Idem adnotat accipi animi licentiam, pro: potestatem.

76. que non habet, imaginario fructu representat, &c. Hoc est (inquit Rhenan.) Imaginem talium rerum animo obiciens. Sic L. Florus Anariscum vocat imaginarium & scenicum regem. In iunctu quoque (inquit) non à veris regibus, sed ab illo imaginario & scenico rege superatus est. Accipitur autem hic iterum: representat, pro: presentia reddit. Pro eo vero quod legebatur: Ergo hoc magis ei iuncta est, legimus cum 3. cod. Angl. MS. vincita; nam adiudicat ad Apostoli locum 1. Cor. 7. quem tractat ex professo cap. sequenti.

77. Enimvero & pro anima eius orat, &c. Si miles locos habes lib. preced. de Exbor. cast. cap. II. num. 56. Edem perinet etiam illud sub iunctu cap. finem: Et orabis pro maritis tuis. Legimus autem iterum ex 4. MS. Enimvero, pro eo quod erat in uno dumtaxat; & ex 3. Vatic. MS. orat, ad postulat, & offert; pro: oret, ad postuler, & offerat; que Rhenan substituerat ex conjectura.

78. Aut numquid nihil erimus post mortem, &c. De hoc vide supra Tom. 3. lib. de Resurrect. carn. cap. I. num. 4.

79. agniti tam nosmetipsos quam & nosros, &c. Locis similes videre est apud B. Cyprian. Epist. 56. ad Thibaritan. num. 33. & lib. de Mortal. num. 48. Legimus vero omiso: si, superfluo iuxta Anglicum MS. cod. substantia, non conscientia, reformabimur.

80. licet merces varia, &c. Etiam hic locus facit pro: mercede operum; item quod sequitur: vno denario eiusdem mercedis operari, id est, vita eterna. Legimus autem ex MS. Anglico, siilo Tertullianico: in qua magis non separabit, &c. quam in ista minore, &c. pro: qui. Sive vero leges curia 3. MS. Vatic. eti ad alterutrum sermo est, sive cum aliis: ad alterum, non refert.

81. vbi etiam cogitatus, &c. adulterium antè perficit ex concupiscentia, &c. Adiudicat ad illud Marsh. 5. Qui viderit, &c. sed non recte interpretari id eum de matrimonio, supra adnotatum lib. preced. cap. 9. num. 47. Pertinet adeo etiam ad Montani heresim quod addit: in quo si & alius habitabit, hoc erit crimen.

82. & matrimonium ex voluntate, &c. Ifstud confirmat communem Patrum & Iureconsultorum sententiam, quod etiam sine congrellu carnis matrimonium faciat voluntas, sive confessus; quo adeo etiam adprobatur B. Virginis & Ioseph matrimonium apud B. August. lib. de Nupt. & concupis. cap. II. Et disertis verbis etiam illud adfirmat B. Chrysostom. 32. Oper. Simplic. & B. Ambro. lib. de Inst. virgin. cap. 16. Vetus inde non sequitur, quod iam premisit Author.

CAP. XL.

83. Ut igitur in Domino nubas secundum legem & Apostolum, &c. Inscriptio nunc hinc capituli fecimus: De Apostoli loco, quo mortuo viro permitit mulieri nubere in Domino. Castigamus autem ex Angl. cod. MS. in Domino, preci Deo; & supplemus: secundum legem & Apostolum, quia adiudicat

ad scripturas utrinque Testamento, sicuti supra cap. 7. quibus prohibetur ethni ci matrimonium.

84. id matrimonium postulans, &c. ab Episcopo, &c. à Presbyteris & Diaconis, &c. à Viduis, &c. Ifstud ad veteres matrimony initio Ecclesia usitatas ceremonias pertinet; & adnotatu dignum quod sequitur: & coniungent vos in Ecclesia. Quemadmodum etiam illud supra Tom. 2. lib. 2. ad Vxorem cap. ult. eius matrimonij, quod Ecclesia conciliat, & confirmat oblatio, & ob signatum angeli renunciant, & pater ratò habet. Vbi vide Adnotaciones nostras num. 60. & 61. Atqui huc adiudicera videtur, nec satis priorem consuetudinem probare B. Hieron. Epist. 2. ad Nepotianum in hac verba: Prudicator patiens & nuptias conciliat qui Apostolam legit dicentem: Superest & qui vxores habent, sic sine quasi non habeant, cur virginem cogit ut nubat. Qui de Monogamia sacerdos est, quare valuerunt horratur ut sit digamma?

85. quomodo buccellas, &c. Auctor ad Vxorem lib. 2. cap. 5. (inquit Rhenanus) dixit: Non sciet maritus quid secreto ante omnem cibum gustes? Et si sciuerit, panem, non illum credit esse qui dicitur. De illis buccellis loquitur, ut coniugio, quas dominum servandas ab Ecclesia ministris accipiebant. Vbi vide Adnot. nostras num. 36. & 37. item lib. de Orat. n. m. 1.

86. alienisiam Dotalibus scriptum, &c. Ita (inquit idem) Auctor eodem lib. 2. ad Vxorem cap. 9. An ideò sit ineuctis Dotalibus, cui Deus censum suum credidit? Dotalia autem bona dicebantur, que aut dotis loco, aut supra dotem dabantur feminis iam nubentibus à suis nouis maritis.

87. Mulier vincita est, &c. Propterea sic iterum restitutum ex Angl. MS. cod. pro: iuncta est. Prererquam enim quod non multo post illud ab Auctore legitur, Graec est sed & tamen, pre quo vertitur alligata est, à B. Hieron. non solum in Vulgata versione Latina, sed etiam Epist. ad Pammach. Qui interim una cum Auctore omittit vocem legi, que tamen hodie & Graec & Syriae, & in omnibus exemplaribus Latinis legitur. Legit etiam sciui Auctor. B. Cyprian. lib. 3. Testim. ad Quirin. cap. 62. Mulier vincita est quamdiu vivit vir eius, & B. Basili. lib. de Virgin. Quo sic ut priori loco iuncta apud B. Hier. existimat superfluum esse vocem: viro, quippe quam alibi non legit. Supplemus autem mox ex 3. Vatic. cod. MS. omnino obnoxium est numero, quomodo etiā legebatur Rhenan. in Adnot. suis, & edit.

88. Si enim secundas nuptias permittit, &c. Magis placet haec Angl. cod. lectio, quam quae era: remittit; maximè quū edit. I. ad marg. impatiatur tertia lectio admittit. Atque rationes quibz hic citatur, quamquam non convincant, latini tractato habenet, par. in supra partim infra. Vt potē de verbis Apostoli, qui omnia ad initium recolligi in Christo adfirmat, cap. 5. & de Isaac, cap. 6. item de toto Ordine Ecclesiæ de Monogamis disposito, cap. segn. denique de tempore in collecto, lib. preced. cap. 6. Sive autem legas: tyrocinium noue, & quum maximè orientis, cum exc. sive: quam maximè cum 3. Vatic. MS. cod. non refert.

89. propter fornicationes, &c. Ad verbum translatis quod Graec est: Αγιος τας τροπεις; in quo etiā Auctorem imitatus est B. Hieron. li. i. adua. Ioum. ter quartæ. Qua censio etiam sic legi debere apud illum Epist. 14. ad Celantiam, & Apolog. ad Pammach. pro eo quod habetur: fornicationem. Quod posteriorius tamen legit B.

Cyprian.lib.3.Tesim.ad Quirin. cap. 32. *E*t verit etiam Syria Interpres; qui legiſe videntur cum nostro Vulgato Interpretate. *A*lteris topieatis. Supplemus autem paulo post ex Angl.cod.MS. in ethnici matrimonii non putabant post fidem sibi perseuerandum.

90. Bonum esse homini si sic permaneat, &c.] Subintelligitur: respondit, aut quid simile. Atque peruerit sensum Apostoli, dum illud: sic, interpretatur, utique quomodo à fide fuerit inventus; quia, vel ipso teste, aliam questionem hic diluit. Quum enim antea quasissent de repudio ethnicorum matrimoniorum: Quæribant (inquit) & de Virginibus consilium, quod etiam B. Hieron. sapientio loco scripsisse: Maritorum & Continentium disputatione præmissa, tandem ad virgines venit. Qui adeo rectius illud: sic, interpretatur: virginitate, sicut & hoc, in eo quod precedit: Existimo enim bonum hoc esse, nec alter ceteri Patres; nominatum Author Tractatus de Nativitate Domini, sub finem, inter Opera B. Cypriani, & B. Augusti, lib.de Sancta Virginis. cap. 14, aliisque tam Graci quam Latini in Apostolum Commentatores.

91. Si autem acceperis vxorem, non deliquisti, &c.] Similiter etiam hic hallucinatur, dum subiicit: Quia ante fidem, &c. Solvant autem eodem modo quo præcedentia, quod alienum hic tractet materiam. Pro quo facit illud B. Augusti, dict. lib. cap. 16. tractans id quod sequitur: Ego autem vobis parco. Alioquin pressaram carnis habebunt eiusmodi. Hoc modo exhortatur ad virginitatem contingitamque perpetuam, ut aliquantulum a nuptiis deterretur.

92. præ angustiis temporum, &c.] Nam (inquit Rhenan.) angustias temporum ultimorum, recusant sarcinas matrimonij, puta liberos & similia. De impedimentis in hunc sensum, diximus iam bis in libris præcedentibus.

93. Quin potius, de Domino habendam sollicitudinem, promendo, &c.] Sic omnino refutimus, ubi erat: promerendo; neque enim illud scriptura Apostolus promeruit, sed de propria; omisso quoque: &, intermedio, legimus: quam de marito; ita reuocat, &c.

94. Sic ergo in eodem ipso capitulo, qui definit: Vnumquemque, &c. adiiciens: Mulier vincita est, &c.] Etiam hic sibi Author contradicit; nam illud vnumquemque sua vocatione debere manere, vel B. Hieron. interprete, ad Maritos & continentis pertinet; quod intermedium est, ad Virgines; stud vero: Mulier vincita est, &c. ad Vuidas; quibus est concedat secundus nuptius, digamiam tamen Monogamie subiicit. Quare neque recta est consequentia, que Author concludit, etiam hic Apostolum loqui de viro à fide primo. Neque vero id concinitur ex illo tantum in Domino, quia hoc quasi per parenthesin ab Apostolo adiuvetur.

95. lices nec hoc Psychici current, &c.] Pertinet hoc ad calumnias contra Orthodoxos, quos Psychicos, id est animales vocati; qui tamen non mirum, si nihil adhuc certi definiuerint de matrimonio cum genitibus, quum nihil ea de re ad id temporiū usque ab Ecclesia definitum fuerit; usqueadē ut etiam B. Augusti, adhuc suo tempore dubitasse videatur; confessus tamen B. Cyprianum illicetum agnosce, nempe sicut supra dictum est, ut latius adnotauimus ad eius lib. de Lapsis. num. 21.

96. Sciamus planè non sic esse in Graeco authētico, &c.] Quomodo iudicet Author, olim i. Cor. 7. lectum fuissi: Si dormiuit vir eius, pro eo quod hodie, & sua iam atate plerie, Si dormicerit, non possum villa

coniectura assequi, nisi Graec legerit: eā de re videtur, pro eo quod hodie dumtaxat: eā re ipsius; ut prinde duarum syllabarum euersio intelligatur de missis de & re duabus syllabis. Quod quandoquidem volunt videatur Author; prorsus expungenda est particula; autem, & dumtaxat legendum: Si dormierit; nam neque hodie illud Latine legitur. Ut ut sit, certe BB. Cyprian. Hieron. August. Ambrosius supra citata loca, & Syria Interpres, vertunt omnes; dormierit, & id significat quod legitur vox in exemplaribus omnibus Graecis; legamus vero ex Anglico cod. MS. Quam vis accipere: pro: quequis, ut: Quam accipiat, pro: utram; quia prius locutus est de duabus mulieribus, una quam iam in fide virum amiserit, altera cuius ante fidem moriuit maritus.

97. Seruus vocatus est, &c.] Non posse hac ad litteram intelligi sicut Author interpretatur, sanguinem quibus in noua & recenti vocatione consulebant Corinthij, sed esse parabolam nuptorum & innuptorum; deducit B. Hieron. lib. 1. adu. Iustin. inter ceteras rationes, vel eo quod non possit intelligi, quomodo qui semel amputatum habet præputium, posset si veli denō illud adducere.

CAP. XII.

98. Audiet subtilissimam econtrari argumentationem, &c.] Caput hoc inscripsimus: De eiusdem Apostoli præscripto, quo Clerum Monogamie iugo adstrinxerat. De quo quum latè etiam supra trahuerit lib. præced. cap. 7. sicut etiam de eo quomodo laicos sacerdotes appeller, vide ibidem Adnot. nostras num. 39. Hic hoc dicemus, quod conuersio illa sumptuosa rationis quam inculcat, nihil colludat. Legimus autem phrasem Tertullianae ex Angl. MS. cod. An ordo aliqui, pro: aliquis, qui legit etiam: & inflammatur in Clerum; sed placet: inflamur, quia prædict: extollimus.

99. & pares sumus, &c.] Sic aditiones omnes Galilee, & MS. 3. Vatic. pro quo editio B. fil. ex casu nomine Gelenij: partes, Harrisius vero coniecit legendum: impares. Verum & quod præcedit: deponimus infalsis, magis prima lectio conuenit.

100. sua fronte proponi, &c.] Hoc est (inquit Rhenan.) non coacte, & in unam partem torquidi, sed liberè & aperte. Sapit Præuerbius. Argui etiam hoc ad calumniam contra Orthodoxos perimes: Omnia licent Episcopis, & quod addit de Vthinenf & de Digamia qui præsidebant; quomodo Digamia ab initio Apostolica etiam Canonibus sit interdicta Episcopia.

101. Sicut ille vester Vthinenf, &c.] Vthina (inquit idem) oppidum est Africe, colonia Romanorum. Non agnoscet autem, ut videtur, nonum Montani Prophetatum Vthinenf Ecclesia. Notas Episcoporum de illicita venere, quum dicit: nec Scantinius supplicio afficiuntur. Supplemus autem max: recede & reliqui titulus discipiula.

102. irreprehensibilis, &c.] In verbis huic scriptura 1. Tim. 3. (non vero Tit. 1.) cum Interpretate Latina Vulgata verit: sobrium, quod Graecus ἡρῷον, & iuxta B. Hieron. ubi supra, vigilante potius significat, bene moratum, quod B. Ambros. in Comment. & B. Hieron. pudicum, Vulgatus Interpres prudentem, ubi Graece est οὐ πορα; ornatum Graecus ἡρῷον, scilicet names transferunt, nempe vita & moribus, ut B. Hieron. interpretetur; hospitalem cum Vulg. Interp. φίλοις, vel Hieronym. interpretetur in peregrinos; docibilem, id est appositum

appositum ad docendum, ad verbum ex Graeco δέδεκτην πρός τον πατέρα, pro quo B. Hieronymus & vulgatus Interpres. Doctorum non vino deditum, Graecē παπούον, non rugnacem, Graecē πλαγήν, pro quo B. Hieronymus & adit. Vulg. percularem; non pecuniae amantem denique, Graecē ἀφιλάραππον, pro quo idem, non cupidum; sed dominum regentem, Graecē πατέρα παπούον, quod rectius veritatem Vulgaris Interpres: dominus sue bene regens, & B. Hieron. dominum suum bene regentem, filiorum curantem disciplinam, Graecē τέκνα εὐχαριστῶν, pro quo ille bene filios habentem iubato, & sicut in compendium redigit: ab extraneis bonam famam sectantem.

Cap. XIII.

103. Sed & Timotheo scribens, &c.] Titulum huic capituli impensis: De aliis Apostoli locis. Hīt vero: & accipitur pro: etiam sive: rursum; nam & praecedentia erant ex eadem Epistola.

104. vult iuuenulas nubere, &c.] Locum hunc Author ad institutum suum detorquet, ut vix ad sequi quis posset quid velit. Varia est etiam Veteris expositorum inter quas maximè placet illa Epiphany contra Montanistis, ut priori loco quin dicit: Iuuenes viduas deuitas, & loquaciter de his que promiserunt, & promissa non sunt, iudicium habentes, eo quod primam fidem irritata fecerint; postea vero illis verbis: volo ergo iuuenulas viduas nubere, de his quibus per infirmitatem ad alteris transire nuptias permitit. Quae (inquit) iudicium non habent; si enim iudicium habere deberent, quomodo dixisset: Nubant, & domum administrarent? Tradiderunt enim Apostoli Dei sancte Dei Ecclesie speciatum esse, post virginitatem constitutam ad nuptias conuerti. Vbi habet & approbat as à Paulo, quæ (uti etiam loquitur Author) in viduitate inuentæ, & professæ eam, perseuerabant; & permisimus nubere alias iuuenulas viduas. Si tamen quæ malitias isdem viduæ professæ logi Apostolum, sicuti interpretari videatur Author, & B. Aug. 9. isdem penè Mercurii lib. de Bon. viduit. cap. 10. dicens quamquam damnationem habeant eiusmodi viduæ atem professe, nuptias tamen eis permitti; intelligendum est Apostolus & hi Patres, de voto dum taxat priuatum, non sollemni. Qualem locum etiam reperi est apud B. Cyprianum Epist. 62. ad Pompon. de Virginis, ubi late de viduarum et Virginum voto vitroque, n. 9. & de voto sollemni, sive concretione virginum & viduarum (qua plus includit quam profilio simplex) supra Tom. 2. lib. de Virginibus veland. nam. 1. Atqui pro eo quod à Rhenano explicatur affectare, hoc est ad tempus pro viduitatis & corientia affectu prudit, coniicit legendum Dn. Harrisius: adfete; quomodo nos etiam castigandum duximus. Bene autem habet, quod etiam Rhenanus in his viduis professionem viduitatis agnoscet.

105. Quæ autem sub viro est mulier, &c.] In hac scriptura Rom. 7. ad verbum expressum ex Graeco: viuenti viro vincita est; præterquam quod non addat: Legi, hoc loco; tamen cum ex exemplaribus alio mox leges: euacuata est à lege viri; ubi etiam propriæ transfert vox Graeca γεγράθηται; sicuti etiam paulopost eadem vertit: euacuata sumus. Etiam ad sensum veritatem tropum Hebreiūs 1. iuncta fuerit alteri viro. Atqui etiam hac verba, quantius clara, obscura sensu detorquet Author. Porro differt ab aliis in verbis sequentibus, quod legit: mortificamini, pro mortificati estis; Quam enim eramus, presentemus; efficiebantur passim, pro eo quod alij actiue operabatur, & quod legit: ad seruendum Deo, quam postremam

vocem alij non habent. Iuxta Graeca vero exemplaria vertit: ut fructum feramus Deo, & in quo tenebamur, ut referatur ad Legem, non ad mortem. Denique iuxta tam Graeca quam Latina exemplaria ex Anglico cod. MS. supplementis: Itaque (inquit) fratres mei, & castigamus: à lege mortis, pro mortui.

106. adulterij te praedictat, &c.] Præiudicare (inquit Rhei.) cū Gentino. Sic Littus dixit: iudicatu pecunie. Centurionem (inquit) nobilium militaris factis, iudicatum pecunia quoniam duci vidisset, meo foro occurrit.

Cap. XIV.

107. Nunc si & absoluti, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Quod etiam si absoluere Apostolus permisisset in fide amissio matrimonio nubere, pro condonatione temporum id gessisset. In quo intermisso Apostolum calumniari videtur, quum veteres omnianas Latinorum quam Græcorum commentarii discripsit veris docet, locis predictis, 1. Cor. 7. & Tim. 5. & Rom. 7. Apostolum permittere secundas nuptias, idq; simpliciter, et non pro conditione temporum; quo sit, ut & ipsi, & B. Hieron. quantumvis Monogamia amicus, secundas, immo & tertias & quartas admittere scribant sua quisque aera. Dei isdem reperi est Patrum locos complures; verum quod hodie in minime controversum sit, etiam inter heterodoxos nostros, non opus est diuersi immorari. Sive autem legas cum Anglico codice: Sed ita res exigebat, sive cum alio: exigebant, non refert.

108. ille qui Galatas in Lege volentes agere castigat, &c.] Maxime videtur adhucere ad illud Gal. 4. Dicite quidem, qui sub lege vultis esse. Inclusum autem Parenthesis ad clariorem sensum periodi (aliud est enim indulgere, aliud iubere.)

109. Et hīc itaque reddemus supplementum sensus istius, &c.] Propterea dicit: Et hīc, quod supra latius de repudio tractauerat cap. 9.

110. Cur nō & Paracleto abstulerit, quod Paulus indulxit, &c.] Namiam hic facultatem jū Paracleto Motano arrogat Author. Sine autem legas mox: quod superdictur, cum 3. MS. Vat. col. sive cū aliis: superducitur, non refert. Castigamus vero ex isdem: si Deo & Christo dignum fuit, pro: Sed. In reliquo pulchra fuit castigatio plurium locorum hic facta per Rhenanum.

111. Denique apud seculum, &c.] De repudiis concordie nomine apud seculum, etiam iure permisisti, vide in Digestis Titulum de Diuortiis; de Monogamia vero pudicitia nomine, infra cap. 17. Castigamus vero paulopost: quæ tunc sustinere non poterat, ex Vatic. MS. 3. cod. pro: sustineri, quia adiudicat ad illud Iohann. 16. supracitatum c. 1. Sed nondum potestis portare ea; maximè quam isdem verbis id ipsum repetat.

112. Nam &: Qui potest capere, capiat, &c.] Pulem explicat paulopost illud: posse, quod subdit: si no potes, quia nō vispoſſe. Nam te si velis, ostendit, quia tuo arbitrio vtrumq; proponit. Eo modo B. Hier. 1. I. ad. Iohann. Qui voluerit (inquit) qui potuerit. Nec aliter B. Chrysost. in c. 7. Iohann. ad illud: Propterea n. n. potuerunt credere; B. Gregor. Nā 7. cap. 4. Theolog. Origenes Tractata 7. in Matth. & omnibus his veteriorib[us] Clemens Alexandrinus lib. 2. Stromat. Valeant itaque nostri temporestatis Aristarchi, qui ex hoc loco Matth. 19. periperam colligunt: impossibile esse, quibus d[omi]n[u]s continentiam, atque adeo non recte sacrificiis ordinibus adnexam esse ab Ecclesia; quam in voluntibus, Deo opitulanter, non modo possibilis, sed & facilis sit. Quo pertinet illud B. Augustini lib. de Adult. coning. 2. cap. 29. Deus erit continetiam far-

EEE

cina, si Christi erit; Christi exigit, si fides aderit, qua impre-
trat a iubente Deo quod inservit.

C A P . X V .

113. Quæ igitur hæc duritia, &c.] Caput hoc in-
scripsimus: Quid heresis non sit, secundas nuptias
ut illicitas iuxta adulterium iudicare. Verum id ad-
serit quidem Author, sed non probat, ut potè falso nixus
fundamento, quid illicet sint tales nuptias; quo pre-sup-
posito hærelis dici non posst. Verum si dispiciamus, ha-
refeo supra Tom. 3. lib. de Praescript. adu. heret. c. 6. ab ele-
gione dici, quid scilicet unusquisque eam sibi eligat opini-
onem, quam putat esse meliorem, etiam si sacra litteris
& Apostolicis articulis dissentiat; ab heresi excusari non
poterit Author, multo minus quem sequitur Montanus.
Maxime quem ipse supra Tom. 2. lib. 1. ad Vxorem c. 7.
dicitur verbius dicat: Nam etsi non delinquas renun-
tiando, carnis tamen presluram subsequi dicit Ap-
ostolus. Fortissim. in Prolegomenis, Patrum omnia testi-
monia citabimus, qui secundas nuptias adprobant.

114. Notat Apostolus eos, qui in totum nubere
prohibebant, &c.] Relecte quidem Apostoli locum inter-
pretatur. 1. Tim. 4. de iis qui in totum nubere prohibe-
bant, atq; adeo ab heresi se se excusat, quam ibi admini-
git Apostolus, verum non sequitur inde, quid aliam ha-
resin non inclinerit Montanus. Est vero et adnotanda di-
cta expostio contra hodiernos hereticos, qui illud Apofoli
citare solent. Contra continentiam neque enim Ecclesia om-
nibus in totum nubere prohibet, sed dumtaxat illis,
qui sua sponte licentiam nubendi per votum sollempne a se
abdicarunt. Eodem pertinet quod B. Chrysost. cum alijs Gre-
cis, & B. Ambro. in Comment. interpretantur Apostolus
de Marcionista, Encratita & Manicha. Latissime vero
codem modo explicat B. August. lib. 30. contra Faustum; &
Hieron. etiam lib. 2. adu. louin. Marcionem designari scri-
bit. Suppiemus autem paulo post: Vel hæreti in hac
causa estimant, ex Anglico cod. MS. & castigante ex
codem & Latinis sustinendam putent, pro sustin-
endum, quia procedit. Confirmitate.

115. excusari caput, &c.] Et hic inquit Rhen.) ver-
bum caput, quod Græci est καθέτηται, hoc est, contingit,
probabile est fieri solet, conueniens est. Sic circa initium hu-
ius libri: An capiat Paracletum aliquid tale docu-
tum. Verum tamen longe est ut a ratio negantis fidem in
tortuatis, quum infidelitatem eo ipso incurrit; alia nu-
bentio, secundas nuptias, quod scriptura interdictum non re-
pertur, immo potius permisum.

116. à communicatione depellunt, &c.] Hinc co-
firmatur Excommunicatione Ecclesiastica, qua à commu-
nicatione depelli solent diuersorum criminum rei, de
qua supra Tom. 1. Apolog. cap. 39. num. 502.

C A P . X V I .

117. Rideo statim, quum infirmitas, &c.] Titu-
lam huic capiti damus: De vacis ex excusationibus se-
cundatum nuptiarum. Quas ipsas etiam tractauit sa-
pra lib. 1. ad Vxorem cap. 5. & lib. de Exhort. castit. c. 12.
& iniuste. B. Hieron. Epist. sapientia de Monogamia.
Adnotat autem Rhenan. ibi Ironiam esse: Talis infirmi-
tas, & tertio, & quarto, &c.

118. Hermogenem aliquem, &c.] Aduersus (in-
quit idem) Hermogenem polygamum & pictorem, ad-
ferentem Deo cognitum esse Materiam, librum addidit Tertul-
ianus, qui inter precedentes habetur. Et recte: Eodem enim
periret quod ibi legitur cap. 1. Præterea pingit licet,
nubit assidue, &c. obi vide Adnot. nostras num. 7.

119. Vnde & animam esse presumens, &c.] Nem-

pe ex Materia Deo coetera; quare adiicit recte: spinu-
a Deo non habet; de quo latius supra T. 4. ad Fragmen-
ta lib. de Censu Animæ aduersus Hermogenem.

120. iam nec Psychicus, &c.] Hic iterum calumnia-
tur Orthodoxos, tamquam qui negarent animam esse de-
afflato Dei. Certè qui illum praecedit B. Iren. cum Au-
tore sentit lib. 5. c. 7. Sic etiam reliquæ Patres post cum pa-
minim 24. de Gen. contra Manich. lib. 2. cap. 8.

121. exhibitionis caussa, &c.] Exhibitionem (in-
quit Rhenan.) vocat necessariorum ad vitam submis-
sionem, p. 1. Sic in hoc ipso libro paulo ante, viuclariam
exhibitionem dicit; & ad Vxorem lib. 2. cap. 8. Vnde
nisi à diabolo maritum petant bonum exhibe-
tæ, & mulibus, & cinerati peregrine proce-
tatis.

122. etiam cotuorum educatorem, &c.] sic affi-
gamus ex MS. Angl. cod. pro corporum, ei quod Matt.
6. quid ad ludus hic Author, si coruorum mentis, sunt
etiam florum. Item: Quid si solitudinem domus ob-
tendar, & ostendar. Atqui in eo quid addit: homini
ad fuga proximo, adludit ad fugam in persecutio-
ne Orthodoxorum, de qua sequentem librum conscripsi.
Legimus autem ex codem cod. Anglico: sed etiam pla-
res, p. 1. sed iam.

123. legibus Iuliis, &c.] Papiam Poppeam (inquit
Rhenan,) intelligit, que postquam ab Augusto emanata
est, etiam Iulia dicit copiæ. inueniuntur:

Non placeat Vrfdio lex Iulia.
Verum de illa latissime supra Adnot. nostras in Ap-
ilog. cap. 4. num. 52. Hic quedam max adiuvium.

124. solidum non posse capere, &c.] Hic est (inquit
Rhenan,) ut ex afo sint hæretes, & integrum ad eum ha-
reditatem. Ita ad Vxorem lib. 1. circa principium: Tu mo-
dò, ut solidum capere possis, hoc mea admittio-
nis fideicommissum, Deus faciat. Adludit vero ad
cap. 1. ubi vide Adnot. nostras n. 5. Nos hic addimus illud
Vlpiani Fragment. 16. De solidi capacitate inter viram
et mulierem: Et liquando (inquit) nihil inter se capiunt, id
est (quod ad institutum facit quam proxime) si contra Le-
gem Iuliam Papiamque Poppeam contrarerint ma-
trimonium. Id est, interprete Cuius, si neque liberi sal-
perint, neque matrimonium contrarerint. Pertinet eadem
illud Vlpiani Frag. 14. Pœna legis Italia hac est, ne calles,
ne orbi, ex ciuitibus Romanorum capiant. Verum hanc pa-
nam sublatam fuisse primum à Senato, dicti Apologico
dedicimus; sed postea iterum renovata est, constat ex Con-
stantini interdicto, & alio Imperatorum statu, de quibus
exstat liber unus cod. Titul. de Infirmandis penitentiis
clamorē plorans, Oscarum lingua, auctore Ffijo. Vnde
hic infantes pipiantes dixerunt.

C A P . X V I I .

125. & infantes pipiantes, &c.] In illa (inquit Rhe-
nan,) locum in Valentianis, cap. 15. Corleste imbre-
pipiant Achamoth, adnotauimus: pipiationem esse
clamorē plorans, Oscarum lingua, auctore Ffijo. Vnde
hic infantes pipiantes dixerunt.

126. Habebunt plane, Christo quod adlegen-
&c.] Titulum huic capiti impostrimus: De exemplis
Monogamia, veteris Testamenti & ethnicorum.
In quo etiam repetit penit ad verbum eadem que cap. vlt.
de Exhort. castit. Atqui ibi: sed hanc adiutorat Rhenan.
subaudiens carnem, seu potius carnis imbecillitatem.

127. Nec Judith filia Merari, &c.] Quam Indith
dicatur

dicatur filia Merari, lib. Iudith. c. 8. vel hinc pater habi-
tum fuisse ab Auctore pro authentico eundem librum; de
quo latè tractavimus inter opera B. Cypr. ad lib. Regini in
symbolum Apost. tum in Argumento, tum Adnot. no-
stris num. 157.

128. Fuerūt & quæ pro virtus mori maliens, &c.] Censo aut legendū. Fuerūt enim, ut ad Didonē et Lu-
cretiam referatur, quas prius cōmemorauit, aut accipien-
dum: & pro: etiam, ac si dicat: Fuerunt etiam aliae.

129. Fortune muliebri, &c.] Hoc sic descripti B.
Hieron, in calce l. I. adu. Iouin. Tidius habuit semper in-
ter matronas decu: per illas Fortune muliebri sacra
fieri soliti. At qui in omnibus Deorum sacris coronas
exhiberi solitas, his verbis Auctor indicat Tom. 2. lib. de
Coron. milit. cap. 7. Est Claudij Saturnini liber, & o-
rigines, & cauillas, & species & follementates ea-
rum edisserens, ut nullam gratiam floris, &c. non
alicui capit iuuenias conferatrum; super quo nu. 86.
adduximus etiam similem locum ex Plinio lib. 16. cap. 5.

130. Matri Matute, &c.] De hoc sic Ouidius Fast. l. 6.

Leucothoe Graitis Matuta vo: tabere nos tristis.

Eadem & Ioue vocatur, inter Deos marinas olim in sacro
habitu.

131. Pontifex Maximus & Flaminica nubunt se-
mel, &c.] Simile est illud supra Tom. 2. lib. 1. ad Vxorem
ca. 7. num. 48. Regem seculi Pontificem Maximum

rurus nubere, nefas est. ¶ Tom. 3. lib. de Praescript.
adu. har. cap. 40. num. 248. Quid? quod & sumnum
Pontificem in vni nuptiis statuit, & lib. precedenti
de Exhort. casit. cap. vlt. quæ & Flaminis lex est; nam
duo ipsi Pontifici Maximo iterare matrimonia
non licet. Quos locos imitatur etiam B. Hieron. Epist. de
Monog. ad Ageruchiam, & in calce lib. 1. adu. Iouin.
Hoc autem ad Flaminem Dialē pertinere, colligetur ex
A. Gellio lib. 10. vbi plures Leges Flaminicas Diales com-
memorant. Quem enim ubique leguntur. Pontificem Ma-
ximum, seu Summum, nuncupat, B. Hieron. Flamine
Pro quo facit, cum quod hoc loco tandem legem faciat Fla-
minicæ & Pontificis Maximi, & lib. preced. Flami-
nem vocet eundem & Pontificem Maximum; cum
quod Gellius ibidem de Flamme Dia. haec verba citer, ex
Varro lib. 2. rerum diuin. Is solus album habet gale-
rum, vel quod Maxivus est; cum quodam dicat eas-
dem ferè ceremonias obseruari ab eo quas Flaminice sacer-
dotiſſe Diales obseruare solent. Confirmatur id ipsum ex eo,
quod Flamen Dialis Ioue ministraret, quem ut Deorum
maximum colebant.

132. Etiam bouis illius Ægyptij antistites, &c.] Similiter B. Hieron. Ad Tauri Ægyptij sacra, semel
maritus adsumitur. Ceterum ibi: Exhibe te tertium
Adam, Ironiam esse adnotauit Denianus.

ARGVMENTVM LIBRI DE FVGA IN PERSE-

CVTIONE, PER IACOBVM PAMELIVM.

VÆSITVS Tertullianus à Fabio, fugiendum nécne sit in persecutione, semi-
tractatam antea materiam pleniū examinatur, imprimis docet persecutio-
nem Dei voluntate fieri, à quo corona & præmia proponuntur.

A diabolo verò minime (quamquam per diabolum, ciusque ministerio) eo
quod nihil illi in seruos Dei liceat ex propria potestate, sed ex permisso Dei, causa aut pro-
bationis, aut reprobationis, aut cohibitionis.

Et verò à Deo fieri persecutionem, scripturis probat.

Proinde, si à Deo euenit (quod tamen necessario non sequitur) fugiendum in persecutio-
ne non esse.

Neque valere excusationem, ne peream si negauero.

Fugientibus eam non suffragari (contra quā reliqui Patres sentiunt) præceptum
Christi: Fugite ciuitate in ciuitatem.

Vtpotè quum alibi ad passionem contrariam fugæ inuitet.

Ipsum quidem vim interdum refugisse, sed donec doctrinam suam impleret.

Quo factum ut Apostoli præceptum fugiendi non restaurauerint; qui maxime per-
secutiones sustinendas hortabantur.

Exemplo esse Ionæ fugam, quod euadere non potuerit.

Saltem Præpositos Ecclesiæ plebe stante, in persecutione fugere non oportere.

Nullo autem modo fugam nummis redimi posse.

Neque enim id posse probari ex scripturis illis: Omni petenti te da, e: Facite vobis
amicos de mammona; quæ de eleemosynis loquuntur.

I.

II.

III.

IV.

V.

VI.

VII.

VIII.

IX.

X.

XI.

XII.

XIII.

XIVI. Denique si colligere & Dōminica sollemnia celebrare interdiu non liceat, de nocte feri posse.

Ceterū quum initio suae fidei Tom. 2. lib. de Patientia, c. 13. n. 88. fugam in persecutio-
tione non improbet, sed primū libris de Corona militis, & de Virginibus velandis, patet
eodem penē tempore conscriptos hos tres libros, hunc vero peculiariter contra Ecclesiā scri-
ptum esse testantur B. Hieron. & Nicephorus, locis suprā citatis Præfati uncula nostra
in Tomum hunc Quincū. Antidoti loco erunt illa Auctoris loco iam citato verba: Car-
nis patientia ē in persecutionibus denique præliatur. Si fuga vrgeat, incommo-
da fugæ caro uilitat. Si & carcer preueniat, &c. Itē B. Cypriani secessus, in quo toto
biennio xxix. scripsit Epistolas, cuius hæc sunt verba Epist. 56. ad Thibarit. Et si fugient,
in solitudine ac mōtibus latro oppreserit, fera inuasor, famæ aut sitis aut frigus adfixe-
rit, vel per maria præcipiti nauigatione properante tempestas ac procella submergerit. Spe-
ctat militem suū Christus ubiunque pugnantem, & persecutionis cauſa pro nominis sui
honore moxienti præmium reddit, quod daturum se in persecutione promisit. Nec minor est
martyrij gloria, non publice & inter multos perisse, quia percuti di cauſa sit propter Chri-
stum perire. Item l. de Lapsis: Secundus ad gloriā gradus est, cauta secessione subfractū Do-
mino reseruari. Et postea: Relinquenda erat patria, &c. quō quum latiss. prosequatur hāc
materiam ex scripturis, Lectorem remittimus. Item B. Athanasij fuga, eiusque pro eadem
Apologia; denique B. Augustin. Epist. 180. ad Honoratum; & quibus ad quasdam Aucto-
ris rationes respondimus suis quibusque locis. Atqui hunc Librum viderunt MS. Trithe-
mius & Politianus; in lucem edidit primus Rhenanus prius cum Scholiis, deinde & Ad-
notationibus ex Paterniacensi, Hirsaugiensi, & Gorziensi codicibus. Nos vero denū
castigauimus ad Vatic. 3. MS. cod. & ex quibusdam coniecturis Dominorum Latini
& Harrisij, nouisque Argumento & Adnotationibus auximus.

Q. SEPTIMII FLOREN- TIS TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI DE FUGA IN PERSECUTIO- NE ad Fabium Liber.

CAP. I.

VÆSISTI proximè, Fabi frater, fugiendum nécne sit in persecutio-
ne, quod nescio quid annuntiaretur, Ibidem ego oblocutus aliquid
pro loco ac tempore, & quarundam personarum importunitate, semi-
tractatam materiam abstuli mecum, plenius eam de stylo nunc ren-
tiatus, ut potè quam ei tua consultatio commendarat, & conditio
temporum suo iam nomine iniunxerat. Quanto enim frequentiores
imminent persecutio[n]es, tanto examinatio procuranda est, quomodo
cas excipere fides debeat. Procuranda autem examinatio penes vos, si forte Pataclatum
non recipiendo deductio[n]e omnis veritatis, merito adhuc etiā aliis questionibus obnoxia e-
stis. Igitur consultationi tuæ ordiné quoq[ue] induimus, animaduertentes antè determinatio[n]e
portere de statu ipsius persecutionis, utrum à Deo obueniat, an à diabolo, quòd facilius de
obitu eius constare possit. Omnis enim rei inspectio, auctore cognito planior. Satis est
quidem p[re]scribere, Nihil fieri sine Dei voluntate. Sed non statim hac sententia ceteris
retractauerimus. Locum dabimus, ne à præsenti articulo auocemur. Si qui responderit:
Ergo & malum à Deo, & delictum à Deo; nihil iam in diabolo, nihil etiam in nobis ipsis.
De persecutione nunc queritur. Circa hanc interim dixerim, Nihil fieri sine Dei volunta-

Fuga in persecutione liber.

1159

A te, respiciens eam in primis dignā Deo esse, & (vt ita dixi) necessariam¹⁰ ad probatio-
nem scilicet seruorum eius, siue reprobationē. Quis est enim exitus persecutionis, quis ef-
fectus alius, nisi probatio & reprobatio fidei, qua suos vtique Dominus examinavit? Hoc
Dominī iudicium est persecutio, per quā quis aut̄ probatus aut̄ reprobatus iudicatur. Por-
rò iudicium soli Deo competit.¹¹ Hęc pala illa, quę & nunc dominicam areā purgat, Ec-
clesiam scilicet, confusum aceruum fidelium euentilans, & discernens¹² frumentū marty-
rum, & paleas negatorū.¹³ Hęc enim, scilicet quas somniat Iacob, aliis ascensum in superio-
ra, aliis descensum ad inferiora demonstrantes.¹⁴ Sic & agonem¹⁵ intelligi capit persecu-
tionē. A quo certamen edicitur, nisi a quo corona & premia proponuntur?¹⁶ Legis editū
agonis istius in Apocalypsi, quibus præmiis ad victorię invitetur, vel maximè illos qui¹⁷
prię vicerint in persecutione, vincendo luctati, reuera non aduersus carnem & sanguinem,
sed aduersus spiritalia nequitia. Ita agnosces ad eundem agonothetam pertinere certami-
nis arbitrium, qui invitati ad præmium. Totum quo agitur in persecutione, gloria Dei est
probantis & reprobantis, imponentis & deponentis. Quod autem ad gloriam Dei perti-
nit, vtique ex volūtate illius euenerit. Sed quando Deus magis creditur, nisi cam magis ti-
metur nisi in tempore persecutionis Ecclesia in attonito est. Tunc & fides¹⁸ in expeditio-
ne sollicitior, & disciplinatior¹⁹ in Ieiuniis, & Stationibus, & Orationibus, & Humilitate,
²⁰ in alterutra Diligentia, & Dilectione, in Sanctitate, & Sobrietate. Non enim vacatur nisi
B Timori & Spei. Adeo & ex hoc ipso ostenditur nobis, nō posse diabolo deputari eam, quę
meliores efficit Dei seruos. ²¹ Si, quod iniquitas à Deo non est, sed à diabolo, persecutio CAP. II.
autem ex iniquitate consistit (quid enim iniquus quām veri Dei antisittites omnis, sectato-
res veritatis, nocentissimorum more tractari?) idēo videtur persecutio à diabolo euenerit, à
quo iniquitas agitur, ex qua cōstat persecutio: scire debemus quatenus nec persecutio est
sine iniquitate diaboli, nec probatio fidei sine persecutione, propter probationē fidei ne-
cessariam iniquitatem, nō patrocinium præstare persecutioni, sed ministerium. præcedere
enim Dei voluntatem circa fidei probationem, quę est ratio persecutionis; sequi autē dia-
boli iniquitatem ad instrumentū persecutionis; quę ratio est probationis. Nam & aliás in-
quantum iustitia iniquitas æmula est, tantum materia est ad testimonia eius, cuius est æ-
mula; vt sic iustitia in iniquitate perficiatur, quomodo virtus in infirmitate perficitur. Nam²²
infirma mundi electa sunt à Deo, vt confundantur fortia: & stulta eius,²³ vt confundatur^{1. Cor. 1. Cor. 1.}
sapientia. Ita & iniquitas adhibetur, vt iustitia proptet confundens iniquitatem. Igitur
quod ministerium non est arbitrij, sed seruitij. Arbitriū enim Domini persecutio, propter
fidei probationem: ministerium autem iniquitas diaboli, propter persecutionis instruc-
tionem: ita eam per diabolum si fortè, non à diabolo euenerit credimus. Nihil satanæ in ser-
uos Dei viui licebit, nisi permiserit Dominus, vt aut ipsum destruat per fidem electorum
in tentatione vietricem;²⁴ aut homines eius fuisse traducat, qui defecerint ad illum.²⁵ Ha-
bes exemplum Iob, cui diabolus nullam potuit incutere tentationem, nisi à Deo accep-
set potestatem, nec in substantiam quidem eius, nisi Dominus, Ecce, dixisset, Omnia que²⁶
sunt ei, in manu tua do, in ipsum autem ne extenderis manum. Denique nec extendit, nisi
postea quām & hoc postulanti Dominus: Ecce, dixisset, trado tibi illum, tantum animam^{1. Cor. 1. Cor. 1.}
eius custodi. Sic & in Apostolos facultatem tentationis postulauit, non habens eam nisi
ex permisso. Siquidem Dominus in Euangeliō ad Petrum:²⁷ Ecce, inquit, postulauit sata-
nas vti cerneret eos velut frumentum: verū ego rogaui pro te, ne deficeret fides tua: id
est, ne tantum diabolo permitteretur, vt fides periclitaretur. Quo ostenditur, utrumque
apud Deum esse, & concussonem fidei, & protectionem, cum utrumque ab eo petitur, cō-
cuffio à diabolo, protectione à filio. Et vtique cūm filius Dei protectionem fidei habet in sua
potestate, quam à patre postulat; à quo omnem accipit potestatem in celis & in terris,^{Matth. 28.}
quale est vt concussonem fidei diabolus in manu sua habeat?²⁸ Sed in legitima Oratio-
ne cūm dicimus ad patrem: Ne nos inducas in tentationem (quę autem maior tentatio^{Matth. 6.}
quam persecutio) ab eo illam profitemur accidere, à quo veniam eius deprecamur. Hoc
est enim quod sequitur: Sed erue nos à maligno, id est ne nos induxeris in tentationem,
permittendo nos maligno. Tunc enim eruimur diaboli manibus, cūm illi non tradimur
in tentationem.²⁹ Nec in porcorum gregem diaboli legio habuit potestatem, nisi eam de^{Marc. 5.}
Deo imperasset, tātum abest vt in oves Dei habeat. Possum dicere porcorum quoq; setas
tunc numeratas apud Deum fuisse, nedum capillos sanctorum. Habere videtur diabolus^{Matth. 10.}
propriam potestatem, si fortè in eos qui ad Deum non pertinent, semel in stillam si-

EEE iiij

tulæ, & in puluerem præx, & in saliuam Nationibus deputatis à Deo, ac per hoc diabolo D
I. Isa. 40. expositis in vacuam quodammodo possessionem. Ceterum in domesticos Dei nihil illi
 licet ex propria potestate; quia quando licet, id est ex quibus causis, exempla in scriptu-
 ris signata demonstrant. Aut enim ex causa probationis conceditur ei ius tentationis
 prouocato vel prouocanti, ut in superioribus; Aut ex causa reprobationis traditur ei pec-
 cator quasi carnifici in peccatum, vt Saul: & abscessit, inquit, spiritus Domini à Saulo;¹⁷ &
I. Reg. 15. concutiebat eum spiritus nequam à Domino, & suffocabat eum. Aut ex causa cohibiti-
I. Cor. 12. onis,¹⁸ vt Apostolus resert datum sibi sudem angelum satanæ vt colaphizetur: (Nec hanc
2. Tim. 1. speciem permitti diabolo in sanctos humiliando per carnis vexationem) simul vt & vit-
 tes tolerantia scilicet in infirmitate perfici possit. nam & ipse Apostolus¹⁹ Phigellum &
 Hermogenem tradidit satanæ vt emendentur, ne blasphemet. Vides iam & à seruis Dei
 facilius diabolum accipere potestatem, tanto abest vt eam ex proprietate possideat.
C A P. III. [20] Cum ergo & hæc exempla magis in persecutionibus eueniant, siquidem magis tunc
 probamur vel reprobamur, & magis tunc humiliamur vel emendamur, ab eo permittatur
 vel impereat necesse est,²¹ catholicè fieri hæc, a quo & ex parte, scilicet ab illo qui dicit,
I. Isa. 45. Ego sum qui facio pacem, & condo mala, id est bellum. Hoc est enim contrarium paci.
 Nostræ autem paci quod est bellum, quæm persecutio: Si persecutionis vel maximè exitus
Denter. 32. aut vitam afferunt, aut mortem, aut plagam, aut sanationem: habes auctorem eiusdem: E-
Zach. 23. go percutiam, & sanabo: ego viuisco, & mortificabo.²² Vrafn, inquit, illos sicut virum
Ephes. 6. argentum; & probabo, inquit, illos sic vt probatur aurum. Cum enim exurimur persecu-
 tionis ardore, tunc probamur de fidei tenore. Hæc erunt ignea iacula diaboli, per quæ
 fidei vstio & conflatio administratur ex Dei tamen voluntate. De isto quis dubitare pos-
 sit ignosco, nisi planè friuola & frigida fides, deprehendens eos qui timide²³ conve-
 niunt in Ecclesiam. Dicatis enim, quoniam inconditè conuenimus, simus conuenimus,
 & complures concurrimus in Ecclesiam, quærumur à Nationibus, & timemus ne turben-
 tur Nationes. An non scitis quod Deus omnium sit dominus? Et si velit Deus, tunc
Matth. 10. persecutionem patieris; si vero noluerit, silebunt Nationes. Credas vtique: si tamen in eum
 Deum credis, sine cuius voluntate nec passer viuus affis cadit in terram. Nos autem pro-
C A P. III. multis passeribus²⁴ antistamus. [25] Igitur si constat à quo persecutio eueniat,²⁵ possumus
 iam consultationem tuâ inducere, & determinare ex hoc ipso praeruptatu, Fugiendum in
 persecutione non esse. Si enim persecutio à Deo euenit, nullo modo fugiendum erit, quod
 a Deo euenit. Sicut duplex ratio dependit, quia neque debeat deuitari, neque euadi posse
 quod à Deo euenit. Non debet deuitari, quia bonum. Necesse est enim bonum esse omni-
Gen. 1. ne quod Deo visum est.²⁶ Et nunquid ideo in Genesi sic positum est: Et vidit Deus quia
 bonum est, non quod ignoraret bonum esse nisi vidisset, sed vt hoc sano portenderet bo-
 num esse quod Deo visum est. Multa quidem sunt quæ à Deo eueniant, & aliquius malo
 eueniant. Immò bonum est ideo, quia à Deo euenit, vt diuinum & rationale.²⁷ Quid enim si
 diuinum non rationale, non bonum? Quid bonum non diuinum? Si autem sensui cuius-
 que videtur, nō sensus hominis præjudicat statui, sed status sensui. Satus enim viuiscu-
 que certum quid est, & dat sensui legem, ita sentienti statui si est. Si autem statu quidem
 bonum quod à Deo venit (nihil enim à Deo non bonum, quia diuinum, quia rationale)
 sensui vero malum videtur: erit status in tuto, sensus in vicio. Statu optima res Pudicitia, &
 Veritas, & Iustitia, quæ à multorum sensu displicent. Nunquid ideo status sensui addici-
 tur? Ita & persecutio statu bona est, quia diuina & rationalis dispositio; sensui corum vero
 quorum malo venit displaceat. Vides etiam illud malum rationem apud Deum habere, cum
 quis in persecutione euadatur de salute, sicut & illud bonum ratione contingere, cum
 quis ex persecutione proficit in salute? nisi si irrationaliter quis aut perit apud Dominum,
 aut saluus est: is non poterit persecutionem malum dicere, quæ etiam in malis parte bo-
 num est, dum ratione administratur. Ita si bonum persecutio quoquo modo, quia de
 statu constat, meritò definimus quod bonum est vitari non oportere: quia delictum sit
 quod bonum est reculare, eo amplius quod Deo visum est: iam vero nec posse vitari,
 quia à Deo euenit, cuius voluntas non poterit euadiri. Igitur qui putant fugiendum, aut
 malum expobrant Deo, si persecutionem vti malum fugiunt, bonum enim nemo deui-
 tat: aut fortiores se Deo existimant, qui putant se euadere posse, si Deus tale aliquid
 voluerit euenire. [28] Sed: Quod in eum est, inquit, fugio, ne peream si negauerit. Il-
 lius est, si voluerit etiam fugientem me reducere in medium. Hoc mihi prius responde-
 certus

A certus es te negaturum si non fugeris, an incertus? Si enim certus, iam negasti: quia presumendo te negaturum, id despöpondisti de quo präsumplisti, & vanè iam fugis ne niges, qui si negaturus es, iam negasti. Si verò incertus es, cur non ex æqualitate incerti meatus inter vtrumque euentum, etiam confiteri te posse präsumis, & saluum magis fieri quo minus fugias? sicut negaturum te präsumis, vt fugias. Iam nunc aut in nobis est vtrumque, aut totum in Deo. Si in nobis est confiteri aut negare, cur non id präsumimus quod est melius, id est confessuros nos? nisi si vis confiteri, pati non vis. Nolle autem confiteri, negare est. Si vero in Deo totum est, cur non totum relinquimus arbitrio eius? agnoscentes virtutem & potestatem, quod possit nos sicut fugientes educere in medium,⁴⁰ ita & non fugientes, immo & in medio populo conuersantes obumbrare. Quale est, vt ad fugiendum, Deo honorem reddas, qui possit te etiam fugientem producere in medium: ad contestandum autem in honores illum, desperans potentiam protectionis ab illo? Quare non magis ex hac parte constantia & fiducia in Deum dicis, Ego quod meum est facio, non discedo. Deus si voluerit, ipse me proteget. Hoc potius nostrum est, staré sub Dei arbitrio, quām fugere sub nostro.⁴¹ Rutilius sanctissimus martyr, quem totiens fugisset⁴² persecutionem de loco in locum, etiam periculum (vt putabat) numeris redemisset, post totam securitatem quam sibi prospexerat, ex inopinato apprehensus & Praesidi oblatus, tormentis dissipatus, credo pro fugæ castigatione, dehinc ignibus datus, passione quam vitarat, misericordia Dei retulit. Quid aliud voluit Dominus nosus demōstrare hoc documento, quām fugiendum non esse, quia nihil fuga proficit si Deus nolit? [42] Immò, inquit, quia præceptum adimpleuit, fugiens de ciuitate in ciuitatem. Sic enim voluit quidam, sed & ipse fugitiuus argumentari, & qui proinde nolunt intelligere sensum Domini illius pronuntiationis, vt eam ad velamentum timiditatis sua vtantur, cùm & personas suas habuerit & tempora & causas: ⁴³ Cùm cœperint, inquit, persecuti vos, fugite de ciuitate in ciuitatem. Hoc in persona propriè Apostolorum, & in tempora, & in causas eorum pertinere defendimus, ⁴⁴ sicut præcedentes & subseqüentes sensus probabunt, qui non nisi in Apostolos competunt: In viam nationum ne ieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne introieritis, sed ite potius ad oves perditas domus Israëlis. Nobis autē & via nationum patet, in qua & inueni sumus, & usque in finem incedimus: & nulla ciuitas excepta est, quo per totum orbem prædicamus: sed nec cura nobis Israëlis iniuncta est extra ordinem, nisi quā & omnibus gentibus prædicare debemus. Etiam si apprehendamur, non in concilia eorum perducemur, nec in synagogis illorum flagellabimur, sed Romas utique potestariibus & tribunalibus obiciemur. Sic igitur & fugæ præceptum, Apostolorum cōditio desiderabat, quoniam prius prædicandum erat ad oves perditas domus Israëlis. Ut ergo perciperetur prædicatio, apud quos priores campi perfici oportebat, vt panem antè filij quām canes sumerent; ideo illis fugere tunc ad tempus præcepit, non propter eludentem periculum proprio nomine persecutionis (atquin persecutiones, pos passuros ⁴⁵ prædicabat, & tolerandas docebat) sed propter præfectum annuntiationis, ⁴⁶ ne statim opressis, Euangeli quoque disseminatio perimeretur. Neque enim quasi tacitè in aliquam ciuitatem transfugiendum erat, sed quasi ubique annuntiatur, & ex hoc ubique persecutions subituris, donec replerent doctrinam suam. ⁴⁷ Denique: Non consummabitis, inquit, ciuitates Israëlis. A deo intra terminos Iudeæ præceptum fugæ continebatur. Nobis autem nulla Iudeæ præfinitio competit prædicationis, in omnem iam carnem effuso spiritu sancto. Itaque Paulus & Apostoli ipsi, memores præcepti dominici, contestantur illud apud Israël, quem iam doctrina sua impleuerant, ⁴⁸ Vobis oportuit in primis sermo nem Dei tradi. Sed quoniam repulisti eum, nec dignos vos aeterna vita existimastis, ecce conuertimus nos ad Nationes. Atque exinde conuersi & ipsi sicut antecessores instituerant, & in viam Nationum abierunt, & in ciuitates Samaritarum introierunt; vt in totam scilicet terram exiret sonus eorum, & in terminos orbis voces eorum. Si ergo cessauerit exceptio viæ Nationum, & in ciuitates Samaritanorum, cur non cessauerit & fugæ præceptum pariter emissum? denique ex quo saturato Israële Apostoli in Nationes transferunt, & fugerunt de ciuitate in ciuitatem, nec pati dubitauerunt. ⁴⁹ Atquin & Paulus, qui se per murum cōcesserat expediti de persecutione, quā ad hoc tempus erat præceptum, idem iam in clausula officij, & in consummatione præcepti discipulis magnopere deprecantibus, ne se Hierosolyma committeret passurus illic quæ Agabus prophetauerat, sollicitudini eorum non subscriptis, sed econtrario, Quid, inquit, facitis lachrymantes & conturbantes

EEE iiiij

cor meum? Ego enim non modò vincula pati optauerim, sed etiam mori Hierosolymis D pro nomine Domini mei Iesu Christi. Atque ita omnes aierunt, Fiat voluntas Domini.

Quæ erat voluntas Domini? utique non fugiendi iam persecutionem. Ceterum poterant

Matth. 10. & priorem Domini voluntatem propofuisse; qua fugere mandauerat, qui illum persecutionem vitasse maluerant. Igitur cum etiam sub Apostolis ipsis temporale fuerit fugæ præceptum, sicut & reliquorum præscriptorum, non potest apud nos perseverare quod apud doctores nostros concesserat, et si non propriè ad illos fuisse emisum: Aut si perseverare illud Dominus voluit, deliquerunt Apostoli, qui non usque in finem fugere curauerunt.

CAP. VII. [50] Videamus nunc & cetera Domini edicta congruant perpetuo fugæ præcepto: Pri-

Ibidem. mò quidem si à Deo persecutio est; quale est ut idem fugiendam eam manderet, qui & infersit quam si euadi voleret, melius non immitteret, ne voluntatem suam alia voluntate prævaricari videretur. Aut pati enim nos voluit persecutionem, aut fugere. Si fugere, quo-

Ibidem. modo pati: si pati, quomodo fugere. Iam verò quanta inæqualitas sententiarum iubentis fugere, & inuitantis ad passionem contrariam fugere? Qui confessus fuerit in me, & ego confitebor in illo coram patre meo. Quomodo confitebitur fugiens, quomodo fugiet

Mar. 8. confitens? Qui me confusus fuerit, & ego confundar eum coram patre. Si deuito passio-

Matth. 5. nem, cōfundō confessionem. Fœlices qui persecutionem passi fuerint causa nominis mei.

Matth. 10. Infelices ergo, qui fugiendo ex præcepto non erunt passi. Qui sustinuerit in finem, iste saluabitur. Quid ergo me iubens fugere, vis in finem sustinere? Tanta diuersitas sententiarum

Ibidem. si non congruit diuinæ grauitati, apparet ex his quoque præceptum fugæ suum tunc ha-

buisse rationem quam ostendimus. Sed infirmitatem, inquit, quorundam prospiciens Do-

minus, pro sua humanitate nihilominus & portum fugæ demonstrauit. Non enim ido-

neus erat etiam sine fuga tam turpi & indigno & seruili præsidio salvos facere in persecu-

tione, quos sciret infirmos. Atquin non fouet, sed reculat semper infirmos, primum doc-

cens non fugiendos esse persecutores, sed potius non timēdos. Nolite timere eos qui cor-

pus occidere possunt, animæ autem nihil valent facere. Sed timete eum qui & corpus &

animam perdere potest in gehennam. Atque exinde quæ timidis præfinit? Qui pluris fe-

Apoc. 21. cerit animam suam quam me, non est me dignus. Et qui non tollit crucem suam, & sequi-

tur me, non potest esse meus discipulus. Postremò in Apocalypsi non fugam timidis

offert, sed inter ceteros reprobos particularam in stagno sulphuris & ignis, quod est mors

CAP. VIII. secunda. [55] Refugio ipse vim interdum, sed eadem ratione qua Apostolis fugere præ-

Luc. 4. ceperat, donec scilicet doctrinam suam impleret. Qui consummata non dico stetit; sed

Matth. 2. nec auxilium à patre⁵⁶ angelorum exercituum desiderauit, increpito etiam Petri gladio,

12. Cor. 14. 57 Professus quidem & ipse est: animam anxiā usque ad mortem, & carnem infirmam, ut

Ioan. 7. 8. tibi ostenderet primò in se utramque substantiam humanam fuisse ex proprietate anxie-

Cor. 11. tatis animæ & imbecillitatis carnis, ne aliam, 58 ut quidam nunc induixerunt, aut carnem

Matth. 26. aut animam Christi interpretareris. Dehinc ut demonstratis conditionibus eorum, scires

illas nihil alere per semetipsas sine spiritu. Et ideo præponitus, Spiritus promptus, ut utram-

que conditionem substantiæ utriusque respiciens intelligas in te esse etiam fortitudinem F

spiritus, quo modo & infirmitatem carnis: ac iam hinc scias quid vnde facias, & quid cui

subiicias, infirmum scilicet forti: ne, ut nunc facis, de carnis quidem infirmitate caufe-

ris, de spiritus autem firmitate dissimiles. Postulauit & ipse à patre, si fieri posset, transfi-

ret ab illo calix passionis. Postula & tu, sed stans ut ille, sed postulans tantum, sed subiun-

gens & reliqua. Verum nō quod ego volo, sed quod tu. Fugiens autem quomodo hoc po-

stulabis, ipse tibi præstans calicis translationem, nec quod pater vult faciens, sed quod

CAP. IX. tu? [60] Omnia Apostoli secundum Deum utique docuerunt, omnia euangelizare vo-

luerunt. Vbi illos ostendis præceptum fugiendi de ciuitate in ciuitatem restaurasse? quia

61 qui quum maximè de vinculis vel insulis, quibus ob confessionem non ob fugam no-

minis continebantur, ad Ecclesiæ scribebant. 62 Infirmos sustinere iubet Paulus, utique

enim non fugientes. Quomodo enim sustinabantur absentes? 63 Non patientia dicit susti-

nendos, sicuti per infirmitatem fidei suæ offendunt? Sic & pueri consolari, non

tamen in fugam mitti. 64 Sed cum admonet: Ne locum Malo demus, non fugæ suggestio-

Ephes. 4. consilium, sed iracundia docet temperamentum. Et si redimendum tempus dicit, quia

Ephes. 5. dies nequam sunt, non per fugam, sed per sapientiam conuersationis, 65 lucrari nos vale-

commeat. 66 Ceterum qui lucere nos iubet velut filios lucis, non iubet fuga abscondi

A vt filios tenebrarum. Stare immobiles præcipit, vtique ne fuga mobiles : & accinctos, in Ephes. 6.
 fugam an in occursum Euangelij: arma quoque demonstrat, quæ fugituris non essent necessaria, inter quæ & clypeum, quo positis tela diaboli extinguere, restentes sine dubio,
 & excipientes omnem vim illius.⁶⁷ Proinde & Ioannes pro fratribus quoque animas po-^{1. Ioan. 3}
 nendas docet, ne dñm pro Domino. Hoc à fugientibus nō potest adimpleri. Denique me-^{Apoc. 21.}
 mor Apocalypsis suæ, in qua timidorum extitum audierat, de suo sensu admonet & ipse, ti-^{Apoc. 21.}
 morem reiiciendum. Timor, inquit, non est in dilectione. Sed enim perfecta dilectio fo-^{1. Ioan. 4.}
 ras mittit timorem,⁶⁸ quia timor supplicium habet, vtique ignem stagni. Qui autem
 timet, nō est perfectus, in dilectione Dei scilicet. Porro quis fugiet persecutionem, nisi qui
 timebit? Quis timebit, nisi qui non amauit? Spiritum vero si consulas, quid magis ferman
 illo spiritus probat? Namque omnes penè ad martyrium exhortatur, non ad fugam,⁶⁹ vt
 & illius commemoremur: ⁷⁰ Publicaris, inquit, bonum tibi est. Qui enim non publicatur
 in hominibus, publicatur in Domino. Ne confundaris, iustitia te producit in medium.
 Quid confunderis, laudem ferens? Potestas sit, cum conficeris ab hominibus. Sic & alibi,
 Nolite in lectulis, nec in abortibus, & febribus mollibus optare exire, sed in martyriis, vt
 glorificetur qui est passus pro vobis. [71] Sed omisis quidam diuinis exhortationibus, C A P. x.
 illum magis Græcum versiculum secularis sententiae sibi adhibent,

⁷² Qui fugiebat, rursus prælibabitur,

vt & rursus forsitan fugiat. Et quando vincet, qui quum fugerit, victus est? Bonum mili-
 tem Christo imperatori suo præstat,⁷³ qui tam plenè ab Apostolo armatus, tuba persecu-^{Ephes. 6.}
 tionis audita, diem deserit persecutionis. Respondebo & ego de seculo aliiquid,

⁷⁴ Vt quead eone mori miserum est?

Moriatur quo modo, aut victus, aut vicit. Nam et si negando ceciderit, sum tor-
 mentis tamen præliatus. Malo miserandum quam erubescendum. Pulchrior est miles in
 pugna prælio amissus, quam in fuga saluus. Times hominem, Christiane, quem timeri o-
 portet ab angelis; siquidem angelos iudicaturus es: quem timeri oportet à dæmoniis; si-^{1. Cor. 6.}
 quidem & in dæmonas accepisti potestatem: quem timeri oportet ab inuerto mundo;^{Luc. 10.}
 siquidem & in te mundus iudicatur. Christum indutus es, siquidem in Christum tinctus
 es. Qui fugis diabolum, deprecasti Christum qui in te est. Fugituum cum diabolo te
 reddidisti. Sed Dominum fugiens, exprobras omnibus fugitiuis suis vanitatem consi-
 lij. ⁷⁵ Fugerat & quidam animosus Prophetes Dominum, traiecerat ab Ioppe Tar-^{Ione 1.}
 sum, quasi & à Deo transfretaret, sed illum non dico in mari & in terra, verum in ytero
 etiam bestiæ inuenio, in quo nec mori per triduum potuit, sicc vel sic Dñm cuadere.
 Quanto melius, qui sive iniquus Dñm timens non fugit eum,⁷⁶ sed potius contemnit,
 confidens scilicet de tutela Domini; sive Dñm reformidat, quanto magis sub oculis eius
 astigit, dicens: Dominus est, potens est: omnia illius sunt: ubi fuero, in manu eius sum:
 faciat quod vult, non discedo: & si perire me volet, ipse me perdat, dum me ego seruo
 illi. Malo inuidiam ei facere per voluntatem ipsius pereundo, quam bilem, per meam euā-
 cendo. [77] Hoc sentire & facere omnem seruum Dei oportet, etiam minoris loci, vt C A P. XI.

maioris fieri possit, si quem gradum ex persecutionis tolerantia ascenderit. ⁷⁸ Sed quum
 ipsi autores, id est ipsi ⁷⁹ Diaconi, Presbyteri, & Episcopi fugiunt, quomodo laicus in-
 telligere poterit, qua ratione dictum, Fugite de ciuitate in ciuitatem? Itaque cùm du-
 ces fugiunt, quis de gregario numero sustinebit ⁸⁰ ad gradum in acie figura dum suadere?
⁸¹ Certè quidem bonus pastor animam pro pecoribus ponit: vt Moyses non Dñmino ad-^{Ioan. 10.}
 huc Christo reuelato, etiam in se figurato ait: Si perdis hunc populum, inquit, & me
 pariter cum eo disperde. Ceterum Christo confirmante figuræ suæ, malus pastor est,^{Exod. 32.}
 qui viso lupo fugit, & pecora diripienda derelinquit: proicetur de villa pastor huius-^{Ioan. 10.}
 modi, ⁸² detinebuntur illi missio[nis] sive mercedes suæ in compensatione; immo & de ^{Matth. 20.}
 priore peculio eius exigetur detrimenti dominici restitutio. Etenim qui habet, dabitur
 ei: ab eo autem qui non habet, etiam quod videtur habere, auferetur. Sic Zacharias
 comminatur: ⁸³ Exurge romphæa in pastores, & euellite oves, & superducam manum ^{Zach. 13.}
 meam in pastores. In quos & Ezechiel, & Hieremias iisdem minis perorant, quod non ^{Ezech. 34.}
 tantum de pecoribus improbè vescantur pascentes potius semetipso[s], verum & dispersum ^{Ierem. 23.}
 gregem faciant, & in prædam esse omnibus bestiis agri, dum non est pastor illis. Quod
 nunquam magis fit, quam quum in persecutione destituitur Ecclesia à Clero. ⁸⁴ Si & ip-
 ritum quis agnoverit, audiet & fugitiuos denotantem. Porro si eos qui gregi præsunt,

fugere, quum lupi iruant, nec decet, immo nec licet, (qui enim talem pastorem malum pronuntiauit, utique damnauit: omne autem quod damnatur, illicitum factum est sine dubio) idem praepositos Ecclesie in persecutione fugere non oportebit. Ceterum si gressus fugere deberet, non debaret praepositus gregis stare, sine causa status ad tutelam gregis, quam gressus non desideraret ex licentia fugae scilicet. ¶⁸⁵ Quod pertinet frater ad tuum problema, habes sententiae nostrae responsionem & exhortationem. Porro qui querit, An persecutio fugienda sit, sequentem quoque iam propria necessitate est: an si fugienda non est, redimenda certe sit. Ulterius igitur & de hoc tibi suggeram, definiens persecutionem, quam constat non esse fugiendam, proinde nec redimendam. ¶⁸⁶ Pretium interest. Ceterum sicut fuga redemptio gratuita est, ita redemptio nummaria fuga est. Certe & huius, timiditatis consilium est. Quod times, redimis, ergo fugis. Pedibus stetisti, curristi nummis. Hoc ipsum quod stetisti ex redemptione, sugisti. Ut autem redimas hominem tuum nummis, quem sanguine suo redemit Christus, quam indignum Deo & dispositionis eius; qui filio suo non pepercit pro te; ut fieret maledictum pro nobis, quia maledictus qui peperderit in ligno; qui tanquam ovis ad victimam duxerit, & tanquam agnus ante tondentem, sic non aperuit os: sed posuit dorsum suum in flagella, maxillas autem in palmas, & faciem non avertit a spumatimib[us], & inter iniquos deputatus est, & traditus est in mortem, mortem autem crucis. Totum hoc, ut nos a peccatis lucraretur. Sol cessit diem emptionis nostre.

Rem. 8. ¶⁸⁷ Apud inferos emancipatio nostra est, & stipulatio nostra in celis; subleuat sunt E porta sempererna, ut introiret rex gloriae, Dominus virtutum, hominem de terris, immo ab inferis, mercatus in celos. Quis est nunc qui aduersus illum reluctatur, immo deficiat, & mercedem eius tam⁸⁸ magno comparatam preciosissimo scilicet sanguine, commaculat? Iam ergo melius fugere quam fieri vilior[em], si non tanto sibi constitabit homo, quanti constitit Dominus. Et Dominus quidem illum redemit; ab angelis munditenentibus potestatis, a spiritualibus nequitia, a tenebris huius aevi, a iudicio aeterno, a morte perpetua. ¶⁸⁹ Tu autem pro eo pacis eris cum Delatore, vel Milite, vel furunculo aliquo praeside, sub tunica & sinu (quod aiunt) ut furtivo, quem coram toto mundo Christus emit, immo & manumisit. Hunc ergo liberum pretio framabas, & pretio possidebas, nisi codem; quanto (vt diximus) Domino constituit, sanguine suo scilicet. Ut quid ergo de homine Christum redimis in homine in quo Christus est? ¶⁹⁰ Non aliter & Simon facere tentauit, quem pecuniam Apostolis obtulit pro spiritu Christi. Audiet ergo & iste qui se redimens, Christi spiritum redemit: Pecunia tua tecum sit in interitum: quoniam gratiam Dei pretio consequendam putasti. Quis tamen abnegatorem spernat? Quid enim dicit ille⁹¹ Concubitor? Da mihi pecuniam. Certe ne cum tradat: siquidem non aliud venditat, quam quod praeftatus est prelio tuo. Cum das, utique ne tradaris voluisti. ¶⁹² Non traditus autem, traduci habebas, ergo dum nolendo tradi non vis tradi, nolendo negasti, quod te esse tradi nolueristi. Immo inquis, dum nolo tradi quod sum, confessus id esse quod nolo tradi: id est, Christianum. Potes itaque te martyrem vindicare, constanter ostendisse Christum. Redimens, non ostendi: Apud unum si forte confessus es, ergo & apud plures nolendo conficeri, negasti. Ilsa salus iudicabit hominem excidisse, dum cuadit. Excidit ergo qui malum evallis. Negario est etiam martyrij recusatio. Christianus pecunia saluus est: & in hoc cumnumos habet ne patiatur, dum aduersus Deum erit diues. At enim Christus sanguine fuit diues pro illo. Fæliciter itaque pauperes, quia illorum est, inquit, regnum celorum, qui animam solam in confiscato habent. Si non possumus Deo seruire & Mammonam, postulamus & a Deo redimi & a Mammona? Quis enim magis seruieret Mammonam quam quem Mammonas redemit? Postremo quo exemplo vt eris in redemptio nem traditionis? Apostoli tractantes, persecutionibus agitati, quando se pecunia liberauerunt? quæ illis utique non deerrat, ex prediorum pretiis ad pedes eorum depositis, certè multis locupletibus credentibus viris ac feminis, qui his etiam refrigeria subministrabant. ¶⁹³ Quando Onciphorus, aut^b Aquila, aut^c Stephanus, hoc modo eis in persecutione succurrerunt? ¶⁹⁴ Paulus^d quidem cum Fidelibus Præses pecunias accepturum se pro eo a discipulis sperasset, de quo & ipse in secreto tractauit cum ipso, neque ipse profese, neque discipuli pro eo numerauerunt. Illi utique de copuli; qui flentes quod Hierosolymam tendere perseveraret, & persecutiones prædictas illic non præcaveret, postremo inquiunt, Fiat voluntas Dei. Quæ ista voluntas utique

Matth. 5.

Matth. 6.

Act. 4.

Cor. 5.

2. Tim. 1.

Cor. 4.

6. Act. 18.

c. Act. 6.

Cor. 7.

d. Act. 24.

Act. 21.

Fuga in persecutione liber.

1165

A vtique vt pateretur pro nomine Domini, non vt redimeretur. Op̄t̄et enim quomodo Christus animam suam posuit pro nobis, ita fieri pro eo & à nobis: nec tantum pro ipso, immò etiam pro fratribus propter ipsam. Quod Iohannes docens, non & pro fratribus numerandum, sed moriendum potius pronuntiauit. Nihil interest, si quem Christianum redimere non debes aut emere. Et adeò voluntas Dei sic est. Ab apice regnum & imperiorum; vtique à Deo disposito statu; in cuius manu cor regis, tanta contidie arario augendo propiciuntur remedia censuum, vestigium, collationum, stipendiiorum: nec unquam usque adhuc ex Christianis tale aliquid prospectum est, sub aliquam redemptions capitis⁹⁶ & sectæ redigendis, cum tantæ multitudinis nemini igit̄ fructus ingens meti posset. Sanguine empti, sanguine numerati, nullum nummum pro capite deberimus: ^{1. Cor. 6.} quia caput nostrum Christus est. Non decet Christianum pecunia constare. Quomodo & ^{Ephes. 4.} martyria fieri possent in gloriam Domini, si tributo licentiam sectæ compensaremus? Itaque qui eam præmio paciscitur, dispositioni diuinæ aduersatur. Cum igit̄ nihil nobis Cæsar indixerit in hunc modum stipendiariæ sectæ, sed nec indici unquam tale quicquid posfit,⁹⁷ Antichristo iam instantे, & in sanguinem nō in pecunias hiante Christianum, quomodo mihi proponere potest scripturam esse?⁹⁸ Redde quæ sunt Cæsari? Miles ^{Math. 22.} me, vel Delator, vel Inimicus concurrit, nihil Cæsari exigens, immò contraria faciens, cum Christianum legibus humanis reum, mercede dimittit. Alius est denarius quem Cæsari debet, qui ad eum pertinet, de quo tunc agebatur, tributarius, à tributariis scilicet, non à liberis debitus. Aut quomodo reddam quæ sunt Dei Deo, vtique proinde imaginem & ^{Ibidem.} monetam ipsius, inscriptam nomine eius: id est, hominem Christianum? Quod autem Deo debet sicut denarium Cæsari, nisi sanguinem quem pro me filius fudit ipsius? Quod si Deo quidem hominem & sanguinem meum debeo, nunc vero in eos sum tempore, vt quod Deo debeo expostuler, vtique fraudem Deo facio, id agens ne quod debeo soluam. Benè obseruauit præceptum, Cæsari reddens quæ sunt Cæsaris, Deo vero quæ sunt Dei abnegans. [99] Sed & omni petenti me dabo in causa eleemosynæ,¹⁰⁰ non in concussum. ^{C. XIII.} Petenti inquit. Porro qui incutit, non petit. Qui comminatur si non acceperit, non ^{Luc. 6.} postulat, sed extorquet. Non eleemosynam expectat, qui non miserandus, sed timendus venit. Dabo igit̄ misericordiæ non timiditatis meæ nomine, ubi qui accepit, Deum honoret, & benedictionem mihi reddit: non ubi amplius se benefactum præstisſe credit, & prædam suam aspiciens dicit: De reatu irascar & inimicum. Sed inimicitia & alios habent titulos. Non tamen dixit traditorem, aut persecutorem, aut concussum: nam huic ^{Rom. 13.} quæsto magis carbones aceruabo super caput, si non me redemero? Proinde, inquit, Qui ^{Luc. 6.} tibi tunicam sustulerit, vel etiam pallium concede. Ad eum pertinet, qui rem, non qui fidem meam cripere quæsierit. Concedam & pallium non minanti traditionem. Si minatus fuerit, etiam tunicam reposcam. Omnia iam nunc Dominicarum suæ sunt & cauæ & regulæ termini, non infinitum, nec ad omnia spectant. Atque adeo; omni petenti dari ^{Ibidem.} inbet; ipse signum petentibus non dat. Alioquin si omnibus passim petentibus dandum ^{Luc. 11.} putas, tu mihi videris, non dico vinum febricitanti, sed etiam venenum aut gladium mortem desiderantem daturus. Facite autem vobis amicos de Mammone, quomodo intelligendum sit, parabola præmissa te doceat, ad populum Iudaicum dictum, qui commissam sibi rationem Domini cum malè administrasset, deberet de Mammone hominibus, quod nos eramus, amicos sibi potius propicere, quam inimicos: & releuare nos debitis peccatorum, quibus Deo detinebamur, si nobis id dominica ratione conseruent: ut cum cœpisset ab his desicere gratia, ad nostram fidem refugientes recipenter in tabernacula aeterna. Quamuis nunc puta aliam interpretationem parabolæ & sententia istius, dum scias verisimile non esse vt Concussores nostri in amicitiam redacti per Mammomonam, recipienti tunc nos in tabernacula aeterna. Sed quid non timiditas persuadebit, quasi & fugere scriptum permittat, & redimere præcipiat? Parum denique est, si unus aut aliud ita eruitur. ¹⁰¹ Massaliter totæ Ecclesiæ tributum sibi irrogauerunt. Necio dolendum an erubescendum sit, cum ¹⁰² in matricibus ¹⁰³ Beneficiorum ¹⁰⁴ & Curiosorum, ¹⁰⁵ inter tabernacrios, ¹⁰⁶ & lanios, ¹⁰⁷ & fures balnearum, & aleones, & lenones, Christiani quoque vestigales continentur. ¹⁰⁸ Hanc Episcopatum formam Apostoli prouidentius considerunt, vt regno suo securi frui possent sub obtentu procurandi. Scilicet enim tales pacem Christus ad patrem regrediens mandauit à militibus ¹⁰⁹ per Saturnalia redimendam. [110] Sed ^{C. XIII.} quomodo colligemus, inquis, quomodo Dominica sollemnia celebrabimus? Vtique quo-

- Matth. 21.* modo & Apostoli, fide, non pecunia tuti; quæ fides si montem transferre potest, multo magis Militem. Esto sapientia, non præmio cautus. Neque enim statim & à populo eris tutus, si¹¹¹ Officia militaria redemeris. Vna ergo tibi & Fides, & Sapientia, ad tutelā opus est: quibus non adhibitis, & redemptionem tuam potes perdere: adhibitis haud redemptionem desiderare. Postremò si colligere interdiu non potes,¹¹² habes nocte luce Christi luminosi aduersus eam. Non potes discurrere per singulos, sicut tibi & in tribus Ecclesia. Melius est turbas tuas aliquando non videas, quæ¹¹³ addicas. Serua Christo virginem sponsam. Nemo quæstum de ea faciat. Hæc tibi frater dura forsitan & intolerabili videntur. Sed recita Deum dixisse, Qui capit, capiat: id est, qui non capit, discedat. Non potest qui pati timet, eius esse qui passus est. At qui pati non timet, iste perfectus erit in dilectione, utique D[omi]ni. Perfecta enim dilectione foras mittit timorem. Et ideo multi vocati, pauci electi. Non queritur qui latam viam sequi paratus sit, sed qui angustam. Et¹¹⁴ ideo Paracletus necessarius deductor omniam veritatum, exhortator omnium tolerantiarum: Quem qui receperunt, neque fugere persecutionem, neque redimere nouerunt, habentes ipsum qui pro nobis erit, sicut locuturus in interrogatione, ita iuuaturus in passione.
- Matth. 19.*
- Ioan. 4.*
- Matth. 22.*
- Matth. 7.*

TERTULLIANO
Cum Annotationib[us]
PAMELII.

A. V.
J. 6.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE FVGA IN PERSECUTIONE.

I. DE FVGA IN PERSECUTIONE, &c.]

B. Hieron. Nicephorus, Trithemius, Politianus, & 3. Vatic. MS. cod. legunt constanter: DE PERSECUTIONE. Verum quod (ut initio libri habetur) tractetur Fugendum necne in persecutione; & maioris explicationis gratia retinimus lectionem illam excusorum Rhenani codicu[m], nescio an etiam MS. eiusdem, maximè quod potius titulus ille conueniret Scorpiano aduersus Gnosticos supra, Tom. 3.

2. AD FABIVM. Quid adiecum ob verba illam initio libri: Fabi frater, de quo quis fuerit, frustra quereretur, quum eius tempore viximus exsistet historia; verum ex eo quod cap. 11. Sed quoniam ipsi auctores, id est, ipsi Diaconi, & Presbyteri, & Episcopi fugiunt, quomodo laicus intelligere poterit, & incidit mihi sufficiunt, fuisse Presbyterum Fabium, virum cum fratrem nuncipet communis Christianorum nomine, sicut alibi, vel quod virque suscepit eundem Ordinem sacram.

CAP. I.

3. Quæsisti proxime, Fabi frater, &c.] Inscriptio[n]em huic capiti secimus: Quod persecutio Dei fiat voluntate.

4. Quod nescio quid adnuntiaretur, &c.] Nempe, de persecutione in Africa iam copia, qua an prima fuerit, an secunda, &c. Vita Auctoris latius.

5. oblocutus, &c.] Et hoc est (inquit Rhenanus) in contraria partem locutus, aduersus fugam.

6. pleniū eam de stylo nunc renuntiatur, &c.] Id est, definiturus & demonstratus, significatio eadem qua supra dixit, Tom. 3. lib. de Carne Christi: Renuntiatio eius (nempe carnis Christi) dabit legem nostra resurrectioni. Vbi vide Adnot. nostras num. 7. ex lib. de Anima cap. 15. num. 199. vbi eadem significazione accipitur: renuntiare.

7. Paracletum non recipiendo, &c.] Paracletum (vel Rhenano teste) Montani commentitum intelligit; cui iterum ad�at illud Ioan. 16. deductorem omnis veritatis.

8. de obitu eius, &c.] Id est, de officio persecutionis. Legimus autem propositus: Satis est quidem praescribere,

more Tertullianico, pro: prescribere. Siqui vero (inquit Rhenanus) pro: Siquis.

9. Si qui respondebit: Ergo & malum à Deo, & delictum à Deo, &c.] Quod h[ic] non tractat; ex quod scit subiectum, De persecutione nunc queritur, impugnat latè eam herein lib. 2. adu. Marc. cap. 6. 8. 9. 10. & cap. sequenti aperte dicit: iniurias à Deo non est.

10. ad probationem scilicet seruorū Dei, &c.] Recte sic Rhenanus restituit pro: adprobacionem, nam & sequitur: probatio & reprobatio fidei, ac: per quā quis probatus aut reprobarus iudicatur, & Totum quod agitur in persecutione, gloria Dei est probans & reprobans. Item cap. 2. proper probationem fidei, b[ea]tū, ac: procedere Dei voluntatem circa fidei probationem, quæ est ratio persecutionis, ac: vt iustitia proberetur, & Aut enim ex causa probationis concidetur ei (nempe Diabolus) ius tentationis; denique cap. 3. Vram (inquit) illos sicut vritur argentum, & probabo illos sicut probatur aurum. Quum enim eximirur persecutionis ardore, tunc probamur de fidei tenore. Quod etiam corona (inquit hoc ipso cap. 1.) & premium proponuntur, & Agonotheta initiat ad premium. Quæ omnia hic adduimus contra eorum paradoxos, qui scribere non verentur: Penas Martyrum supplicia esse peccatorum. Legendum autem coniuncto Dr. Barrius: Hoc omne iudicium persecutionis est, prout quod erat: Hoc nomen; verum nos castigamus: Hoc Domini iudicium, quia legitur cap. sequenti: Arbitrium enim Domini persecutionis.

11. Hæc pal illa, &c.] Recte Rhenanus, interpretatur palam, instrumentum rusticum. Adiudicat enim ad illud Matth. 3. iuxta similem B. Cyprani versionem: Quia veniet Dominus ferens palam in manu sua, & mandebat arcam suam; de quo latius ad eum Epist. 51. ad Confess. num. 8.

12. frumentum martyrum, &c.] Sic recte refinit Rhenanus, pro: matrum. Comparantur enim martyres frumento, paleo negatore, qui martyribus opponuntur.

13. Hæc

13. Hac enim sc̄la quas somnia Iacob, &c.] sic legimus ex 3. MS. Vatic. cod. pro: Hæ; nam Hæ subtilitatem persecutio; qui et si legant: somniauit, retinimus: somniauit, quod istud legatur etiam supra Tom. 3. lib. 3. aduers. Marc. cap. vlt.

14. Sic & agonē, &c.] Adiudicat ad illud 1. Cor. 9. Omnis qui in agone contendit, sicut etiam paulopost, dum Agonothetæ mētēm facit, qui inuitat ad p̄mū. Nec aliter supra Tom. 2. lib. ad Martyr. c. 3. ubi vide Adnot. nostras num. 42. & 43.

15. intelligi capit, &c.] Et h̄c est (inquit Rhenan.) capit, pro eo quod Graecis est καὶ θεοὶ, hoc est: persecutio potest intelligi quod sit agnus: sic: probable est esse agnem. Sic lib. de Habitū muliebri, cap. 2. Sed h̄c non capit āstimate, & multis aliis in locis c̄m praecedētibus, tum sequentibus.

16. Legis edictum agonis istius in Apocalypsi, &c.] Adiudicat ad p̄mū, quibus ad viatorum inuitat Angelus Episcopos 7. Ecclesiastum, Apoc. 2. & 3. De quibus omnibus latius Auctor supra Tom. 3. adu. Gnosticos c. 12. ubi vide Adnotat. nostras num. 93. & 94.

17. in expeditione, &c.] Ap̄e (inquit Rhenan.) utitur hoc vocabulo; nam expeditio militarem adparatum significat.

18. in ieiuniis & stationibus, &c.] Sic ex MS. 3. Vatic. cod. pro in stationibus, eo quod hic, & infra l. de Ieiuniis adu. Psychicos, utatur vox stationis, pro statu ieiuniorum diebus, sicut etiā supra adnotatum T. 2. l. de Orat. c. 14. n. 58. Quare hallucinatur Rhen. ad alios quidā locos Auctoris, & nominatio supra l. de Mongamia, & de Exhort. cast. cap. 9. ubi aliter accipit stationes pro consuetibus Ecclesiasticis. Metaphora à militibus accepta.

19. in alteruta diligētia, &c.] Hoc est (inquit idē Rhen.) mutua diligētia mariti in uxore, & uxoris in maritū, aut aliquo proximi in proximū per officia caritatis.

C. A. P. 11.

20. Si, quid iniquitas a Deo non est, &c.] Caput hoc in scriptis. Quod à diabolo nō sit, sed per diabolū fiat persecutio permīlū Dei. Et autē illud Tertullianū: veri Dei Antistites, ac mox cū Genitissimo: iustitia æmula, ac: cuius est æmula, pro: contraria. Pulcrè autem restituit caput istud Rhenanus. Nos præterea ex 3. Vatic. MS. cod. castiganus: omnis lectatores veritatis, pro: omnibus, & supplementis: vt sic iustitia in iniquitate perficiatur.

21. vt cōfundatur sapientia, &c.] Sic castiganus ex 2. Vatic. MS. pro: confundantur; eo quod alibi legere soleat: vt cōfundat sapientiā; sicut adnotavimus supra Tom. 3. lib. de Carne Christi, cap. 4. n. 39. Est autē Tertullianum illud: si fōrcē.

22. aut homines eius fuisse traducat, &c.] similiiter infra cap. 12. Non traditus autem traduci habebas. Ergo dū nolendō tradi, non vis traduci; nolendo negati, quod te esse traduci nolueristi. Accipitur autem vitrobique traduci pro publicari; aliter quam alii quibusdam locis, de quibus supra Tom. 3. lib. de Prescript. adu. bare. cap. 33. n. 19.

23. Habes exemplū Iob, &c.] Citas verba Iob. 1. & 2. iuxta LXX.

24. Ecce, inquit, postulauit Satanus uti cerneret vos, &c.] Iterū sic legimus ex 3. MS. Vatic. cod. pro eo quod substituerat nō recte Rhen. vt discerneret; cerñere enim pro cibarē quod vox Graeca ὅμιλος, Lyc 22. significat, etiam Plinio usitatum est lib. 18. cap. 11.

25. Sed in legitima oratione, &c.] Sic appellat O-

rationē Domini, uti etiā ad marginē adnotauit Rhenanus. Est autē phrasis Tertullianæ: venit cius, hoc est, liberationem à persecutione. Quod autē hic verit. Sed erue nos à maligno, supra l. de Orat. c. 8. trāstulit: sed euche nos à malo, quorum hoc magis generale est, quum illud de solo diabolo, quem malignum vocat, intelligatur.

26. Nec in porcorum gregē Diaboli legio, &c.] Adiudicat ad illud Marc. 5. ubi spiritu immundo eieito in gregē porcorū scribitur Legio illi nomē fuisse. Phrasis vero illam: Postū dicere, adorat Rhen, etiā usitatissimā T. 2. l. 1. ad Vxore, c. 3. Supplementum autē ex 3. Vatic. MS. propriā iam potestate. Acqui recte Rhen. vt in sepioribus, interpretatur de Iob & Apostolis.

27. & concutiebat eum spiritus Domini, &c.] Mirum est quid bis transferat Graecam vocem ἔπινγχον, primum illis verbis, deinde istis: & suffocabat eū, quamquam interim virumque significat.

28. vt Apostolus refert, datum sibi sudē angelum Saranæ vt colaphizetur, &c.] Sudem, id est, palū praeacutū, quod Graecē est στρῖπτον, magis propriē quam alijs: stimulum. Legimus autē hic: vt colaphizetur, nō obstante lectione Vatic. cod. Colaphizaretur, ut & lib. de Padicit. c. 13. quia magis correspondet ei quod Graecē et Latine hodie legitur: vi me colaphizet. Arqui quod hic interpretatur ludē, carnis vexationē, ibi exponit: per dolorē aiunt auriculæ vel capitū, quo respicere videtur B. Hier. Coment. ad Galat. B. Cyprianus eundem locum tractans l. de Mortal. partim videtur referre ad carnis & corporis graviora tormenta, partim ad infirmitatē & imbecillitatem. Auctor vero tract. de ratione circūcis, inter eiusdem opera, ad concupiscentię afflictionem. Eligat Lector quod volat. Porro parentēs inclusiū: Nec hanc speciem permitti diabolo, in (sic enim iterum lego cum MS. 3. Vatic. & Paris. edit. pro: nū) sanctos humiliando per carnis vexationem. Subaudiens cum Rhenano: exempla in scripturis designata demonstrant.

29. Phigellum & Hermogenem, &c.] Etiam hic castigo: Phigellum pro Phigelum, sicut supra Tom. 3. lib. de Prescript. adu. bare. cap. 19.

C. A. P. III.

30. Quum ergo & hæc exempla, &c.] Titulum huic capiti impostum: Quod ex scripturis probatur: Persecutionem Deo ferri.

31. catholicē fieri hæc, &c.] Grace interprete Rhenano dixit, pro in uniuersum, sive uniuersaliter. Siquidē: catholicē, &c.: ex parte, opponuntur inter se. Similiter dixit libro mox citato c. 26. quam catholicē in medium proferebant, ubi n. 156. in Adnot. nostris de hoc nomine latius. Sicut de illo I. 1. 45. Ego sum qui facio pacem & condo mala, lib. 2. adu. Marc. cap. 14.

32. vtram, inquit, illos sicut viri argentū, &c.] Castigauimus etiam hunc locum Zach. 2. 3. transponentes argenteum, & aurum, cuius caussam vide supra lib. adu. Gnost. cap. 7. num. 49.

33. conueniunt in Ecclesiā, &c.] Sic mox: quoniā inconditè conuenimus, simul conuenimus, & cōplares concurrimus in Ecclesiā; & infra cap. vlt. Sed quomodo colligemus, quomodo Domino follempnia celebrabimus. Omnia enim hæc synonyma esse docimus supra T. 2. l. de Orat. num. 1. inter Missa ceremonias. De Ecclesiā vero tam temporis edificatio, in quibus siebant conuentus, vide lib. de Idol. c. 7. num. 29. Accipitur autem nouē: patieritis, pro: patiemini.

34. antistamus, &c.] Sic (inquit Rhenan.) exprimit illud quod apud Matthäum vulgo legitur: Nonne vos

FFF

magis pluris estis illis quod Gracē est ἐγένετο μᾶλλον
Agape te ait.

C A P . I I I I .

35. Igitur si constat, &c.] Inscriptiōnem huic capitū fecimus: Quod si à Deo eueniat persecutio, fugendum non esse. Namquam interim hoc non sequitur necessaria consequentia, quis sicut cap. praeceps, dictum est ex 1sa. cap. 45, quum Deus sit qui cōdat mala, neque bellum, neque famam, neque pēstem poterimus fugere. Legimus autem: constat, ex 3. MS. Vatic. pro: conicit.

36. possumus iam consultationem tuam inducere, &c.] Inducitur (inquit Rhenan.) propriè, quod deletur. Hic consultationem inducere est tollere dubium consultationis. Exponit autem seipsum, quoniam addit: & determinat. In sequentibus est egregius sem recongnitio. Malum autem legere: Sicut duplex ratio defendit, & o: dependit, sed nolui quid immuñare, quod hoc legans eriam MS. codices.

37. Et numquid ideò in Genesi, &c.] Isdem penè verbis eandem scripturam explicavit supra Tom. 3. lib. 2. aduers. Marc. cap. 4.

38. Quid enim diuinū non rationale? &c.] Diuinā omnia (inquit Rhenan.) rationalia esse, multis locis insulcat, ut lib. adu. Marc. & in aliis item libris. Sic lib. de Pan. c. 1. Quippe res Dei ratio, quia Deus omnium conditor, nihil nō ratione prouidit, dispositus, ornatuit, nihil non ratione tractari intelligi voluit. Porro diuina ratione non carent: Hoc est quod ipse vocat rationale. Lugo autem prosfus: Status enim vniuersitatisque, pro: vnuſquisque; scītū etiam paulop̄ ex 3. Vatic. MS. cod. quæ etiam in malis, parte bonum est, pro: par.

C A P . V .

39. Sed: Quod meum est, inquit, fugio, &c.] Caput hoc inscriptissimum: Non valere exultationem: ne pereā li negauerō. Verum in hoc fallitur, quia longe aliter B. Cyprian. Epist. 83, ad Clerūm & plebem: Pos autem, inquit, fratres carissimi pro disciplina, quam de mandata Dominici à me super accepisti, &c. ne quisquam ultrō se genib⁹ offerat. Causam vero reddidit: Nam quoniam corona dei dignatione descendat, nec possit accipi nisi fuerit hora sumenai; qui quis in Christo manens interim credit, non fidem denegat, sed tempus effeat. Qui autem quoniam non secederet cecidit, negaturus remansit. Eodem pertinet quod dixit in Actu passionis B. Cyp. sed nec ipse se offerit, quoniam hoc scriptura atra prohibeat. Supplemus autem ex MS. 3. Vatic. Certus es te negaturum, &c. Reliqua egregie recognoscit Rhenanus; praequerunt quod ibi noua periodo sit opus. Si verò in certus es.

40. ita & non fugientes, &c. obumbrare, &c.] Eleganter dicitur, ac si dicat, sub umbra sua abscondere. Legimus vero mox, ex conjecture Latinij: Quare non magis, pro: Quanto magis.

41. Rutilius sanctiss. martyr, &c.] Suspicio esse eundem, qui in Martyrologiis alicubi vocatur Rutilius, passus cum aliis duobus, sed de die fallit Index, aut certè intelligentius ille Rutilius, qui celebratur à Petro de Natalibus 12. Cal. Marij, qui ab aliis vocatur Lucius, passus in Africa cum Silvano & Maximo. Aqui, contra id exemplum, quod periculum, ut putabat, nummis redemissem, late Auctor infra c. 12. Cerè aliquo insigne fuit, istud B. Rutilij martyrium.

C A P . VI .

42. Immo, inquit, &c.] Titulum huic capitū impo-

suimus: De præcepto Christi: Fugere de ciuitate in ciuitatem. Est autem phrasis Terullianica: eam vntantur.

43. Quā cōperint, inquit, persequi vos, fugite de ciuitate in ciuitatē, &c.] Paraphrasis hæc citat As. 8or, quā non solum ex Gracē et Syriacū exemplaribus vterint Latinū Interpretes: Quā autē persequentur vos in ciuitate ista, fugite in alia; sed etiam BB. Athanasius & August. locis sub calce. Argumēti citati, qui conseruant istud præceptum Domini (quod agnoscit etiam Auct. 11) non temporale secundū personas, tēpore & causas, sed perpetuū esse volunt, sicut etiam B. Cyp. lib. de Lep., salte in aliis quam prefecit Ecclesiæ, de quibus quā seruant, infra latius cap. 11.

44. sicut præcedentes & subseqüentes sensus probabant, &c.] Profsus istud ita suplūimus quid illud: In viā nationum ne icritis, frædat, & subsequatur Matth. 10.) Denique non consummabitis ciuitates Israëlis. Quorum prīns, est ad Apostolū filii pertinere videatur, tamen multa que sunt intermedia usque ad præceptum fugi generalia sunt ad Christianos, & nominatim illud: Et ad præfides & ad reges, & ceteris quoq; respicit quāsi a seipso coniunctus Auctor, quā subiicit: Sed Romanis potestatibus & tribunalibus obiiciemur. Proinde castigamus etiam: Sic igitur, &c. pro: Si, & nouam periodum ibi incipimus: Ut ergo perciperetur, &c.

45. prædicabat, &c.] Prædicare (inquit Rhenan.) pro prædicere; ut & in superioribus libris.

46. Ne statim oppressi, &c.] Sive sic leges secundū excusa Basiliense & Lugdunense exemplaria, sive: statu, iuxta 1. edit. & MS. 3. Vatic. cod. non refert; quare illam lectionem non immutavimus, si istud legatur, & portabit ī Rhenano interpretari: statu, id est ob statum, hoc est, si persistissent, nec fugissent. Statum enim oponit fugi. statu, & cap. 11. fine causa statutus ad tutelam gregis.

47. Denique Non consummabitis, inquit, ciuitates Israëlis, &c.] Istud citat truncatum Auct., omittens illud quod sequitur Matth. 10. post præceptum fugi: donec veniat filius hominis. Que locum quā variè interpretentur Veteres, uti inde ostendat non sequi quod hic sensit Auctor, quod intra terminos Iudeæ præceptum fugi continuebatur, pre omnibus placet illa B. August. expeditio lib. 2. contra Epif. Gaud. cap. 11. Dominum hac sententia premisso, & que ad finem scilicet non defutura loca, quā configurant in persecutione prædicatoris verbi Dei.

48. vobis oportuit, &c.] In hac scriptura Alij. differt à vulgata editione, quid verat: Sermonem Dei tradi, pro eo quod alijs: loqui, & conueritum nos, ubi illi: conuertimur. Similiter etiā variat B. Cyprian. lib. 1. T. sim. aduers. Iud. cap. 21, quā legit: iudicat, & conueritum nos.

49. Arquin & Paulus, &c.] Sic legimus ex 3. Vatic. MS. cod. pr: Quin. Rēstē autem Rhenanus: illud: qui se per mūrum concecerat expediri de persecutione, explicat, qui passus fuerat sibi consuli, extrarūque se de persecutione per mūrum, sicut legitur Act. 9. Quād ipsum exemplum pro se citauit B. Athanasius Apologia de sua fuga supracitata quād ex proprio opinionem contrariam oppugnat: Quo animo, inquit, iſa de sanctis legitur: aut quem ibi praetextū sua temeritatis reperire poterunt: Si enim illis timidiūatem exprobrent, ferunt; si contra Dei voluntatem (obi. dicit) videtur notare ratiōne Auctori hīc sequentes, & supra, c. 4.) præfus scriptura facit

TERULLIANUS
Cum annotationib⁹
PAMELI.

A. V.
16.

sacras calumniantur. Quid verò hic sequitur, inuenitur
Act. 21. Rētē autem Rhēnā, sublēmplit, interpretatur
confessit, addens, vocula: cōcesslavit, Autorem etiam
in precedentibus libris sūmū esse.

C. P. VII.

50. Videamus nūc, an & cetera Dōmini edita, &c.] Inscriptionem huic capiti scimus: De p̄ceptis quibus inuitat Dominus ad passionem.

51. Qui confessus fuerit in me, & ego cōfiteor
in illo, &c.] Istud sic refutimus: pro: Qui confessus
fuerit me, sc̄ illum, eo quod sic ubique alibi legat Au-
tor, de quo vide supr̄ Tom. 3. lib. aduers. Gnost. cap. 9.
num. 62.

52. Qui me confusus fuerit, & ego confundar
eum, &c.] Eadem ratione sic legimus pro: in eis, & c. eius;
Greci est (vii & Rhēnā, adnotauit) iō 20. vñto x̄p̄yū
p̄. Vide supr̄ Adnot. nostras lib. de Carne Christi
cap. 5. num. 47. & dicto loco aduers. Gnost. num. 64.
Legimus autem iterum ex 3. M.S. Patr. Atquin non fo-
uet, & c. pro: Atqui, Et deinceps supplementū, sicut solēt
Auctor citare Matth. 10. qui & corpus & animam
perdere potest, &c.

53. Qui pluris fecerit animā suā, quām me, &c.] Sicuti alio supr̄, & hic, paraphrasiō magi quām ad
verbū citat hunc Luc. 1. 4. locum.

54. Postremō in A. p̄dālypsi, &c.] Ista scriptura
Apoc. 21. tñmīdīs adiungit. Apostolus Ieannē, in credo-
los & exercitatos, quare ac illis confitetur eum loquere, qui pre-
timore Christum exercitantur, & idolis sacrificantes; atque
ad eos non desilius qui pre timore fugām capessant: iuxta
Christi p̄ceptum.

C. P. VII. 4.

55. Refugit & ipse viii interdum, &c.] Caput hoc
inscriptum: De fuga Christi, quam B. Cyprian. B. A-
than. & B. August. constanter urgent, ut voluerit
exempla suo fugam fideliis omnibus prescribere in per-
secutione; paratus interim, si apprehensio fuerit, & hora
eorum veenerit, pro Christo pati. Quæ enim, inquit. A-
than. humanitas de Salvatore scripta sunt, ita pareat
ad commune hominum genus referritnam & ille nostrum
corpus gestant, & humanam imbecilitatem ostendit.
Qui adlegat fugam Christi variam, nempe in A-
gyptum & Nazareth, Matth. 2. item post curatam manum
aridam, Matth. 12. & post Ioannis Baptista Martirium,
Matth. 14. denig. postquam dixisset: Antequam Abra-
ham fieret, ego sum, Ioan. 8. & post resurrectionē Lazar,.
Io. 11. Atqui præterea refugit Christus in Nazareth,
Luc. 4. quam trahens per medium illorū ibat, & Ioan. 7.
quām quererent eum Iudei interficerē.

56. angelorum exercituum, &c.] Rētē Rhēnā.
interpretatur exercituum qui ex angelis constarent, ad-
ludens ad 12. legiones angelorum, quas dicebat Christus
Petro se posse regare Patrem, Matth. 16. sicut etiam habetur
quod addit: de incipreto Petri gladio.

57. Professus quidem & ipse est: animā anxiam
v̄lque ad mortrem, &c.] Quantumvis ad suam opinio-
nem detorquet istud Auctor, tamen Patres multi scri-
bunt, propterea pati voluisse Christum hanc anxietaem
vsque ad mortem, dixisse: caro infirma est, sed:
spiritus promptus; vt facilius nos eius exemplo cām cā
patientia sustineamus persecutoris tempore; etiam hinc, si-
cut Auctor, humanam naturam in Christo probantes.

58. vt quidam nūc induixerunt, &c.] Respicit, nō
ad Marcionitas, qui veram carnem in Christo negabant,
sed ad Apollonianos, qui aliam carnē (sicuti supr̄ patet

Tom. 3. lib. de Carne Christi, &c.) Christo inducebant
ex syderibus. Quicunque autem Christum hominem ne-
gabant, etiam aliam animam attribuebāt, eo quod put-
tatiū dicerent, se modo intelligatur quod de alia car-
ne dicunt, etiam ad Marcionitas referri poterit. Certe ani-
mam habuisse Christum, velles precedentibus verbū ma-
nifestum sit.

59. Postulauit & ipse à Patre, &c.] Erāt illud in-
terpretantur Patres a Christo postularum, ut nūb̄ virtus
daretur in persecutionib⁹ oratio simila.

C. P. IX.

60. Omnia Apostoli secundum Deū, &c.] In
talū huic capiti impossumus: De Apostolis, an fugiēdi
præceptum obseruaſcunt. Ad cuius negationē p̄tem
prohādam, adfert mnes eas scripturas, quae ad con-
ſtantiam adhortantur martyris: verum omnibus iis scri-
piquis satisfaciuntur, si promptum semper agimūr re-
miserit, etiam in fuga aut post redditum adprehensori Christi
confitescamur. Et vero de Apostolo sic scribit B. Athanas.
sed quid nūb̄ & hic ignorant, ad cōpulos obseruatūm lio-
deorum latēbris & recessus quis inesse, & Paulum Da-
magici (quod etiam supr̄ c. præced.) in
spora cōmibus demissum esse, dum à gāi p̄fēctō que-
retur? Et sub finem libri: Si quis est qui in hoc culpam
confitesci p̄t, ardeat etiam magnū. Apostolum Pe-
trum incaſare, quod inclusus & custoditus militari ma-
ni, securus sit Angelum (Act. 12.) & post expiacionem
ēcōrcere & liberationem non redierit ad vincula sua.
Quidquid Manes adscribat errorē, quem hic Auctor
videtur rueri, quām subdit: Criminis det Manes ille A-
rianus, quid Paulus de muro demissus, & ita clapsus, non
mutauit confitum. Atqui multa hic etiam bēnē caſtag-
nit Rhēnā.

61. qui quā maximē de vinculis vel insulis, &c.] Epistola ab Apostolo
Paulo in vinculis Romanis conscripta fuerunt, ad Galatas, iuxta Graecā exemplaria, ad Ephel., ad Philip-
penses, ad Colossos secundum Graecos codices, & ad Ti-
midoseum secunda. Similiter Ieronim⁹ Apocalypsis in in-
sula Pathym.

62. Infirmos sustinere iubet Apostolus, &c.] Si-
ue sic legas cum exc. fine cum M. 3. Vatis, sustineri, nō
refert. Atqui propriē translatis ex Graecā ār̄tēōōe,
1. Thess. 5. obī ali⁹ transferunt: suscipere, & B. Ambros.
Paraphrasiō: infirmis opitulamini.

63. Non patientia dicit sustinendōs, sicuti per
infirmitatem fidei sue offendenti: &c.] Sic ex 3. Va-
tic. 15. cōd. pros. Ap. vi. Non etiā hic capitetur more Ter-
tullianus, pro Nōnne. Adiudere autē videſur ad illud
Rom. 14. Infirmos autem in fidei suscipere, & Rom. 15. De-
bemus autem imbecillitatem infirmiorū sustinere. Illud ve-
rō: pusillanimes consolari, citat ita ex 1. Thess. 5.

64. Sed quām admonet: Ne locum Malo de-
mus, &c.] Tā familiaris fuit Auctarii surpario Malī,
pro diabolo, vt illud etiā vertere maluerit Ephes. 4. ubi
Greci est τῷ Διάβολῳ, & ex Syriaco: Criminator;
quamquam interim translaterit supr̄ Tom. 3. lib. de Re-
bus carn. cap. 45. ne dederitis locum diabolo.

65. Luciferi nos vult commētārum, &c.] Com-
mētātū dare (inquit Rhēnā.) Eccl̄s ait, tempus est dare
quo iri rediri posse. Dabatur multib⁹ ab Imperatore
commeatus, hoc est discedēdi facultas, & intra p̄fēctū
tempus redundi. Hinc Tertullianus sepe comē-
tātū accipit, pro tempore, quo in hoc mundo degimus; vt
hic, & in libro quem scriptis aduersis Præxean, cap. 1.

Si voluerit, inquit, dominus in isto commeatu; si quo minus die suo colligentur omnes adulteræ fruges. item pro qualibet tempore, ut l. de Parentia, c. 6. Ceteri enim, inquit, infidubitate venia delictorum, medium tempus interim suratur, & commeatum faciunt sibi delinquendi, quam eruditio non declinandi. Hic certe per illa verba explicat, quid sit apostola redimere tempus, Ephes. 5.

66. Ceterum qui lucere nos iubet, &c.] Prostis sic castigamus prosfugos & supplemus vocem lucis ex vestigio 3. MS. Vatic. cod. ad quod proxime accedebat

67. Proinde & Iohannes, &c.] Ex eo quod etiam

hic item toam ad alios illud 1. 16. 3. Debetus & pro fratribus animas ponere, ac illud 1. Ioh. 4. Timor non est in dilectione, &c. cui adscribit Apocalypsin, verbi hie. & in calce cap. 7. supra citatis, iterum confirmatur Catholicorum sententia, qui Apostolum Ioannem Apocalypsin faciunt auctorem.

68. quia timor supplicium habet, &c.] Recipit (inquit Rhenan.) supplicium pro supplice, sine cruciatus, quod Graec est, & Φόβος κόλασις exi. Aibi penam translata, sicut alijs Interpretes latini.

69. ut & illius commemoremur, &c.] Commemorati (inquit idem) de penitentia & actiue, hoc est: ut & illius mentionem faciamus. Hoc verbum etiam alibi resurget.

70. Publicaris, inquit, bonū tibi est, &c.] Verba sunt (inquit idem) Paracleti (quem iam spiritum numerat) Mōrīni Propheticā, quam Ecclesia Romana merito damnauit. Quod autem hic est publicari, apud Tertullianum ante & post, est traditum. Qui enim non publicaret in hoc simibus, scilicet proper modestiam Christianam. Quum conspiceretis ab hominibus, hoc est traduci. Tertulliano. Secundum ego, existimo publicari potius accipi hoc loco, pro publice venuum exponi, nostrum Regardum fecuti, que lib. 2. cap. 18. similes phrasēs adserit ex Suetony Claudio, & Lamprido in Alex- xandro.

C. P. X.

71. Sed omissis quidam diuinis exhortationibus, &c.] Inscriptionem huic capitulo finiuimus: De exemplis fuga quibusdam.

72. Qui fugiebat, rursus pralabitur, &c.] Demosthenes (inquit Rhen.) olim fugiens ex pratio illo Chersoneſe, in quo succuburgant Atheniensis aduersus Philipponum sacerdotum regem pugnantes, sedam eam fugam ob absconsum typum exprobraitibus, scilicet est hoc versiculo respondere: Αντὸν φεύγω ἐπὶ πάλιν οὐκ ξέρω. Quia ipsa verba Graeca olim ab ipso auctore hic adscripta sunt; ex eo quod primitus Gracum versiculum. Adnotat autem Rhenan. ibi: Bonum militē, &c. ironiam esse. Alioquin poterat per interrogationem scribi hac periodus.

73. qui tam plenab Apostolo armatus, &c.] Adludit ad illud Ephes. 6. Induite vos natoꝝ πλεῖα, de qua alius supra aliquid adnotauimus.

74. Viqueadone mori miserum est: &c.] Desumrum videntur istud ex 1. lib. Tuscul. Ciceron.

75. Fugrat & quidam animosus Prophetae, &c.] Calumniatur auctor, dum istud comparat cum sum-

ga in persecutione; ille enim non homines persecutus, sed Deum fugiebat. Vbi ex 3. Vatic. MS. cod. registrat: sed illum &c. inuenio, pro: inuenit, omittit cum usque ad eum: seruus, superfluum ibi: quanto melius qui, &c.

76. sed potius contempnit, &c.] Hoc est (inquit Rhenan.) pars uero facit trahit eum, & penam merita ostendit. Non deterretur, inquam, quo minus manet. Ne enim tanti facit illam, ut velit fugere. Nam uox sententiam Doct̄is ethnici;

Leniter ex merito quidquid pacare, ferendum est.

Quia venit indignè pena, dolenda uenit. Qui etiam recte explicat: inuidiam ei facere, Deum in inuidiam adducere; & addit, ibi, quam bilem, subtiliū ei facere.

C. P. XI.

77. Hoc sentire & facere omnem seruum Dei oportet, &c.] Caput hoc inscriptum: Quod saltem duces Ecclesias fugere non oporteat, nisi grege fugiente, ut praepositum non desideraret. Quamquam enim initio huius capituli in genere loquuntur, nam suam indicat sententiam hac clausula: Ceterum si greci fugere deberet, non deberet praepositus gregos. re; sine causa staturus ad turcam grecos, quam grecos non desideraret, ex licentia fugi calicit. Quia hoc ipsum est quod B. Augusti scribit Epiphili scripta ad Florovit: Tunc de loco in quoque sum pro mente: persecutione fugiendum esse Christi ministri, quando ibi aut plebs Christi non fuerit cui ministeriat, aut potest impleri per alios necessarium ministerium, quibus non est eadem causa fugiendi. Prioris exemplum adherens paulante de sanctis Episcopis, qui de Hispania, plebis prius partim fuga dilapsi, partim ob fidem consumuti, partim captiuitate dispersi, profugerant. Alterius, apostolum qui in spora submissum est, quem propriè sibi quereretur, aliis, utique necessitatem similem non habentibus; & B. Athanasium Alexandrinum Episcopum, quum eum specialiter comprehendere Constantinus cuperet Imperator, nequaquam a ceteri ministri deserpta plebe Catholica, qua apud Alexandriū comandebat. Quibus licet adsciri feciſum B. Cypriani toto biennio, de quo in vita ipsius latius. Quam autem plebs (inquit idem) manet, & ministri fugiunt, & ministerium subtrahit; quid erit nisi mercenariorum illa fuga dannabilis, quibus non est cura de eundem? & que compendij gratia pretermittimus. Hoc unum adiungemus, quod insuper addiccas: Vbi disceptatio est qui ministeriorum remaneant & qui fugiant, ne morte immunitur Ecclesiastis aliter non poterit determinari, forte legendos esse, qui fugiant, & qui manent.

78. Sed quum ipsi Autores, &c.] Sic legi Actores cum 1. edit. & 3. MS. Vatic. sine cum excusis ex codice Gorzieni Autores, non refert, sicut intelligatur: Actores, intelligendi administratores, sicuti sapientia aelipe Tertull. Tom. 3. lib. 4. adser. Marc. cap. 29. adnotatum est num. 478. si vero Autores, interpretandi qui auctoritatem habent, non aliter atque dixi supra Tom. 2. lib. de Corona militi cap. 2. obseruationem auctoritatem, id est auctoritate communiam, sicuti ibi adnotauimus num. 23. qua significacione dixi. Litteris lib. 1. Decreuerant ut quum populus legem insisteret, id sic ratum esset, si Patres Autores fuerint. & alibi: Maiores nostri ne priuatam quidem rem ageret, minas sine Autore vulnerunt. Certe eosdem max duces

TERTULLIANUS
Cum Annotationib[us]
PAMELLI.

A. V.
J. 6.

Fuga in persecutione.

1171

nuncupat *Auctor* & sub finem capituli: prepositos.

79. Diaconi, Presbyteri, & Episcopi, &c.] Non valere argumentationem Magdenburgenium Centuriorum: Non facit missionem Subdiaconorum Tertianus, ergo ea atque nondum erant in Ecclesia; supra ostendimus lib. de Prescript. adu. h[ab]it. sepe citato cap. 41. n[um] 269. variis Concilii Patrum que testimoniis. Quibus adiuto, tacite hic Subdiaconorum mentionem fieri, quam tria hic Christiarum genera commemorantur. Ad Subdiaconos enim alioz: minoris ministros pertinere illud quod hic primitur: Hoc sentire & facere omnem seruum Dei oportet, etiam minoris loci, ut maioris fieri possit; si quem gradum ex (sic enim legimus propositus, pro in) persecutionis tolerantia alcederit. Ad Laicos, quid mox subiicit: quomodo laicus intelligere poterit? Ad Ecclesie vero prepositos: Diaconi, Presbyteri, & Episcopi. Neque enim in Ecclesia quam Subdiaconi aliquam autoritatem habuerunt, sed tres dumtaxat Ordines iam dicti. Quod de Presbyteris & Episcopis notius est, quam ut probatione sit opus de Diaconi vero, quanta eorum, maximè in Romana Ecclesia, autoritas semper fuerit, patet ex B. Cypriani in secessu Epistolis ad Clerum seu Cartaginem sensim 4. 5. 6. 8. 10. 13. 14. 15. 18. 23. & 24. 28. 29. 32. 33. 34. 35. 36. & 37. Epistolis Cleri Romani ad B. Cyprian. 30. & 31. Quarum illa omnia inscribuntur: Presbyteris & Diaconibus, & vero scripta sunt per Presbyteros & Diacones. Eandem distinctionem vide et in Canonicis Apostolorum, qui ubi de jurisdictione agunt Ecclesiastica, aut ad eam pertinentibus, faciunt mentionem Episcoporum, Presbyterorum ac Diaconorum; ubi vero de disciplina Cleri (exempli gratia, Can. 43.) etiam Subdiaconorum, Lectorum & Cantorum; quibus, eadem distinctione seruata, aliorum Conciliorum Canones Ostiarii adnumerant Canticum loco, & Exortatio ad Acolybos, de quibus vide Adnot. nostras ad B. Cyprian. Epist. 55. num. 1. Quid quod sacerdotem ad maiorem gradum alcedere ex persecutionis tolerantia, plus satis idem est. Cyprianus indicat, dum Epist. 24. secessu scribit Hypodiaconum. (en etiam hunc ordinem in Ecclesia) Optatum Confessorem; & Epist. 33. Aurelium Lectorem se ordinasse, bis confessum, bis confessionis sue victoria gloriosum; item epist. 34. Celerium etiam Lectorem, qui ad sui temporis pralatum primus & inter Christi milites attestans vincendi cetera viam fecerat; denique Epist. 35. Presbyterum se ordinasse Numidicum, qui horatu suo copissimum numerum lapidibus & flammis necatum ante se miserat, ipse emisstularius, lapidibus obrutus, & pro mortuo dederit.

80. ad gradum in acie figendum, &c.] De hac Proverbiali formula vide nostra Prolegomena.

81. Certè quidem bonus pastor animam pro pecoribus ponit, &c.] Rursum hic, & paulopost ibi: pecora, proprie usurpat Auctor, adiudicant ad cap. 10. Ioan. pro: oib[us]. Citat autem paraphrasticamente quam ad verbum illud Exod. 32. Si perdis, &c. de qua scriptura vide supra Adnot. nostras Tom. 3. lib. 2. aduers. Marc. cap. 26. num. 181. Sic ut de illo paulopost Luc. 8. Qui habet, dabit ei, &c. lib. 4. aduers. Marc. cap. 19. num. 271.

82. detinebunt illi missionis suæ, &c.] Adiudicat (inquit Rhenan.) ad missionem illam Evangelici patris familiæ, de qua legimus Matth. 20. cap. Convenzione autem facta cum operariis ex denario diurno, misit

eos in vineam suam. Missio dem igitur accipi pro opera manata.

83. Exurge romphæa in pastores, &c.] Non nihil hic dissentit. Auctor in scriptura hac Zachar. 13. ab editione LXX. hodierna, omisit etiam aliquot verbis, que tamen innueniuntur apud B. Iustinum Martyrem lib. adu. Tryphonem; verum castigavimus: & superducam manum meam in pastores, sicuti Grace & Hebrei legitur, pro eo quod erat: agnum meum, nullo sensu; maxime quam etiam Chaldeus paraphrastes: potentia verat. Est autem vel ipso Rhenanu teste, vox Tertulliana perorant.

84. Si & spiritum quis agnoverit, &c.] Iterum spiritus seu Paracleti Montanici verba quedam adferre vnde missum est à Montano. In errorem desumptum esse.

CAP. XII.

85. Quid pertineat Frater, &c.] Titulum huic capituli impausum: Quid persecutio pretio redimenda non sit. In quo quamprimum accedit ad Libellatios, quos commemorat lib. de Lapsis, & alibi non semel, B. Cyprianus; ut post quum scuti legitur Epist. 12. ad Antonianum. Libelli quos iudicibus offerebant, ne sacrificarentur, inter cetera hac habeant: Christianum me esse, sacrificare mibi non licere, ad aram diaboli me venire non posse; dare me ob huc premium, ne quod non faciat. Quos adeo non minus quam Lapsos à communione exclusos suos, patet tum ex dicta Epist. & lib. de Laps. tum ex Epist. 25. & 31. ubi Autorem in quibusdam imitatur. Verum in hoc fallitur Auctor, quod fugam redemptionis comparet.

86. Pretium interest, &c.] Quasi dicat (inquit Rhenan.) pretium facit discrimen; qui etiam adnotat gratuitum dici pretio carens similem locum aduersus ex lib. de Hab. muliebris: & per gratuitum vnum amatores contumeliosi viderentur. Legimus autem ex Vatic. 3. MS. vt autem redimas horum tuum tuum numeris, prout, eo quod paul. p[ro]p[ter]e fatur: Tu autem pro eo pacifceris. Est autem phrasis Tertullianica: digna Deo & dilpositionis ciuius; ut post qui dignum modo cum Datino modo cum Genitivo construat.

87. Apud inferos emanatio nostra est, &c.] Vatic. 3. MS. cod. remancipatio. sed etiam hoc præterquam quod non placet obscurum est, sicuti etiam illud: & stipulatio nostra in celis. Hoc vult, quod à Christo ab inferis emancipari simus, & stipulationem celorum acceperimus. Id est enim quod subditur de Christo Domino virorum, quod hominē ab inferis mercatus fit in celos. Pertinet adeo etiam in hic locus ad confirmationem articuli symboli Apostolorum: Descendit ad inferos, de quo sapientius lib. de Prescript. aduers. h[ab]it. cap. 13. num. 86. Atque sunt voces Iureconsultorum: emancipatio, & stipulatio.

88. magno comparatam, &c.] Hinc confirmatur nostra lectio supra lib. 5. adu. Marc. c. 7. num. 10. Empti enim eis magni, sive: pretio magno, i. Cor. 6. Hoc vero differt in scriptura sequenti Ephes. 6. quod transerat: spiritualia nequit, tenebras huius aui, pro eo quod dicto lib. cap. 18. num. 289. spiritualia nequit tenebrarum istarum.

89. Tu autem pro eo pacifceris, &c.] Similiter dixit sub figura huius capituli: Miles me, vel Delator, vel Inimicus concutit. Hic vero etiam peculiariter virtus praefaci Iureconsultorum, qua improbat eos qui de cri-

FFF iii

mine pacisuntur cū delatore vel milite, vel furunculo aliquo preside, furtiuo, sub tunica & finu, quod aiunt. De quo Proverbio vide nostra Prolegomena.

90. Non aliter & Simon facere tentauit, &c.]

De Simone Mago agit, iuxta quod Att. 8. historia narratur. Facit autem ad confirmationem processioneis spiritus sancti etiam ex filio, quod spiritum sanctum vocet: spiritum Christi. In eo quod sequitur siue legas cum 3. MS. Vatic. Quis tamen obnegatorem spernat siue cum exco, abnegatorem perinde est; ubi addit Rhenanus Ieronimam esse.

91. Cōculorū, &c.] Apud Luīā (inquit Rhen.) e. 3. ad milites dicit Iohannes Baptista: Unde ēva Agōtōne, id est: nemine concutatis. Hinc cōculorū dictum, & cōcūsio. In Apologetico, cap. Tot hostes eius, q̄ot extranei, & quidem proprij ex emulacione Iudæi, ex concūsione milites.

92. Non traduci autem traduci habebas, &c.] Non, inquit idem, pro: Nōnne, quæstiuē. Traduci, hoc est exponi omnium hominum oculis, id quod prophetia Montani vocat publicati, ut diximus ante; qui eriam adnotat ibi: Redimēs non st̄dēs? similes: nō, accipi. Obiectio est enim, inquit, numerantis concusso pecuniam. Redimens felicet me; non per nōnne ostendi: salutē me esse Christianum. Nam aliqui me non redimēssem. Et vero hic ipx est Turecūlōrum: in confiscato habere. Aliqui in eo quod sequitur, Apostoli tractantes, subaudi: verbum Dei. Est vero Tertullianica phrasis, restigera subministrabant.

93. Quando Onesiphorus, &c.] Enumerat inter eos qui Apostolū necessaria ministrabant: Onesiphorū, cuius metu 2. Timoth. 1. & 4. Aquilam, de quo Att. 18. Rom. 16.1. Cor. 16. & 2. Timoth. 4. & Stephanum, cuius historia Att. 6. & 7. nisi quis malit legere: Stephanā; quid nusquā Stephanus Paulo legitur id officij praefuisse, ac Stephana, de qua legitur 1. Cor. 1. & 16.

94. P̄calū quidem, &c.] Etiam hoc desumptum ex variis locis. De celice, Att. 2. q̄de discipulis, Att. 21. Rursum vero adnotat Rhenanus prædicatas accipi pre: prædictas ab Agabo, qui in sequentibꝫ castigandis bonam operam n̄uauit.

95. Sub aliquam redēptionē capitū, &c.] Hoc est (inquit Rhenan.) ut p̄ singulis capitibꝫ siue hominibꝫ aliud numeretur. Vnde mox: nullum nummum pro capite debemus.

96. & lecta, &c.] Secta, inquit idem, non sonat in malam partem apud verūfissimos. Ita l. de Pallio: At ego iam me illi etiam diuinā sectā ad disciplinā commercium conferō in Apolog. e. 21. Hunc adidimus & sectā & nomina centū cū suo Auctore, ut de compluribꝫ aliis locis eaceam. B. Cypr. Mart. l. 4. Epist. 5. nūc 34. In eiusmodi, inquit, confessibꝫ gloriatur, quorum sectā & conuersatio sic proficit ad praecōnium glorie, ut magisterium cetera praebeat discipline. Idem in Præfatione ad Quirinū: Ad religiōsā, inquit, sectā noſtre discipline pertinentia. Qui etiam adnotat: licentia sectā accipi in bonam partem pro: permis̄. Similiter autē dixit paulop̄st: stipendiariā sectā.

97. Antichristo iā instante, &c.] Haud aliter Iudas opus suum in Hebdomadā Danielis usque ad decimū seuerū annū producens, adiūtūm Antichristi eo tempore prædictissime viuetur. Refers B. Hier. in Catal. Script. & Nicēph. l. 5. c. 35. In quo (inquit ibidem B. Hier.) severis arguitur; sed hoc video scripsit, quia magnitudo persecutionis præsentem mundi minabatur occasum.

98. Reddite quæ sunt Cæsarī Cæsati, &c.] s̄ militē interpretatur illud Matth. 22. suprā Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 15.

C A P . XIII.

99. Sed & omni p̄tēti me dabo, &c.] Inscriptio nō huic capiti fecimus: De locis scriptura: Omnipētentia te da, &c. Facite vobis amicos de Mamona, Luc. 6 & 16. Quorū illud traxit etiam suprā lib. 4. adu. Marc. c. 16. hoc vero ibidem cap. 33.

100. non in concusſione, &c.] Concusſione (inquit Rhen.) pro concusſione. Hic subandit Ablativū casū, quin etiam ibi: omnium iam nunc Dominicātū, subaudit: sententiārum. De Proverbialibꝫ autem formulā: vinum febricitanti, ac venenum aut gladium mortem desideranti dare, vide nostra Prolegomena. Malum vero lege paulop̄st: scriptura permittat, cum 1. edit. ad mar. fed. retinuum: scriptum, eo quod h̄i legant MS. 3. Vatic. cod.

101. Massaliter, &c.] Hoc est (inquit Rhenan) simile & pro omnibus, non significat pro hoc aut illo. Si lib. 4. adu. Marc. cap. 18. Redactam scilicet, inquit, in dominio, ut in massalein suam summam, lib. adu. Valentian. c. 6. atque ita massaliter solidata.

102. in matricibꝫ, &c.] Matrices; inquit idem, appellat libellos, in quibus Cæsarei sc̄o penitentes definipti continebantur. Habet & nominā militum in scriptis matrices, siue matriculae, per diminutionē. Cæsarius Variarum lib. II. E. ideo Catellum, inquit, quem matricula series fecit accederē, nostra autoritas quoq; scribitur sc̄m curam præcepit obtinere. Vnde Matriculat & Immatriculati dicti, qui inscripti sunt.

103. Beneficiariorū, &c.] Beneficiari, inquit idem, Imperiales ministri, Liber, cui titulus Notitia Orientis & Occidentis, indicat Primis crūm beneficiorū sub Comite rebus priuatārum. A quibus beneficiorū munibꝫ, qualia sunt que vulgo Feuda vocant, quibus honestabatur per liberalitatem Cæsariorū dicti beneficiorū. Ut intelligas inter eos titulos beneficiorū tributum, quoniam fuisse a Christianis exigendi.

104. & Curioforum, &c.] Erant, inquit idem, Curioi, qui in comitatu Praefidū admisla per provincias renuntiabant. Magister Officiorum habebat sub se Curiosum cursus publici presentalis unum, & Curiosos per omnes provincias, quemadmodum dicit Notitia Orientis & Occidentis, quam modo citavimus. Exemplulus de Curiosis & Stationariis lib. 12. Ced. Eſt etiam similia Tit. x. lib. 12. Theodosiani.

105. inter Tabernarios, &c.] Tabernarij, idem adnotat, sunt popinones et caupones, hoc est qui dico et vina, aut qui alias res in tabernis vendit. De Capitulariis Horreariorū & Tabernariorū mentionē sic: et Siodorus Var. lib. 10.

106. & Ianios, &c.] Exemplar, inquit idem, Hispaniense habebat Ianios; quia res me mount, ut supponem: Ianios, ut in Gor. iēsi Ianeos legitur, quasi voluerit Ianos appellatos fortassis à Ianō illo fori Romani, hoc est circumforantes, venditatores videlicet & populis. MS. 3. Vatic. etiam legunt: Ianeos.

107. & fures balnearum, &c.] Hic adnotat idem, granvōrē pñenā infligendūm. O'actores sunt horreolū.

Et eius rei causam adserit Ariosteles in Problematis.

108. Hac Episcopatui formā, &c.] Ironicē eſe ſcribit, quod subindicatur eo quod sequitur: Scilicet, nam, quod ironia habeat cum amaritudine coniunctam,

109. per Saturnalicia, &c.] Saturnaliciorū, inquit idem,

TERTULLIANO
Cum annotationibꝫ
PAMELLI
A. V.
J. 6.

idem nomine munera intelligit, qualia in Saturnalibus vtrò citróque solebant à Romanis missitari. Vide plura de iisdem supra Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 10. num. 64. & cap. 14. num. 101.

CAP. XIX.

110. Sed quomođo colligemus, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quòd si interdiu Dominica sollempni non celebramus, nocte id fieri licere. Colligere autem (inquit Rhenanus) vocabat congregare populum in aliquam Basilicam. Vnde collecta pro preicatione, qua populus cum sacerdote erabat, nunc pro hac re, nunc pro alia. Quidam etiam Collectam facere dicunt sic congregare plebem. Synonymum verò est illi: dominica sollem-

nia celebraç, sicuti etiam supra adnotauimus cap. 3. num. 33.

111. Officia militaria, &c.] Officiales (inquit Rhenan.) & ministros publicos intelligit.

112. habes noctem luce Christi luminosi aduersus eam, &c.] Sensus est (inquit idem) Habes noctem in luce Christi, qui luminosus & illustris est aduersus eam noctem.

113. addicas, &c.] Rem (adnotat idem) venalem addicit licitator venditor, quem illi eam adjudicat.

114. & ideò Paracletus, &c.] Paracletum (vel eodem adnotante) illum Montani fictitium nimis negligie prædicat; nec hic tantum.

ARGUMENTVM LIBRI DE IEIVNIIS ADVER
SVS PSYCHICOS, PER IACOBVM PAMELIVM.

DISPATATVR VS Tertullianus de Ieiuniis, imprimis argumentum libri indicat, se se argui (quamquam non satis verè) quòd ieunia propria custodirent, stationes plerumque in vesperam producerent, & Xerophagijs obseruarent.

Hac occasione eas rationes adfert, quæ videntur concludere; aut in differenter ieunandum ex arbitrio, non ex imperio, aut non ieunandum.

In contrarium, ieunij auctoritatem à primordio probat per legem, non gustandi de arbore agnitionis, quam quum per gulam transgressus Adam sit, debere rursus expiari ieunio illud primordiale delictum.

Nec obſtare permifſionem ciborum à Deo in primordio permiffam, quòd pro temporibus omnia modularetur, permittens omnia, ut demeret quedam.

At in Lege, ademptum victum quorundam in mundorum, quo facilius aliquando homo ieunia toleraret.

Naturam quoque scripturam enuntiare; ante cibum & diuinis tractandis esse nos aptiores, vel Moysi & Heliae exemplo.

Etiam ad alia exempla procedit veteris Testamenti, filiorum Israël sub Samuële, Ezechiae, ciuitatis Niniue, Achab, Annae matris Samuëlis, Daniëls.

Item noui Testamenti, Annae Prophetidis, Christi ipsius, Centurionis Cornelij, & Apostoli Pauli.

Xerophagijs item & vini abstinentia antiquissimam religionem ostendit; exemplis Danielis & fratrum eius, Heliae, Davidis, Samuëlis, Aaronis, & Apostoli Pauli, ac Timothei.

Denique stationum, id est, stationum ieuniorum in vesperam usque productio nem, probari exemplis Moysi, Iesu Naue, Saulis, & Daniëlis.

Quum itaque quedam ex dictis officiis à Deo homini imperata sint, quedam ab homine per votum Deo expuncta, non noua esse.

Et vero, delicta ieunii elimari, scientiam Xerophagijs extorqueri, bella propria stationibus discuti, & ad martyrium esse aptiorem victimus tolerantiam.

Porro ad supradictas cap. 2. rationes respondens, arbitrio cuiusvis non relinquenda ieunia probat, ex eo quòd Episcopi uniuersæ plebi mandare ieunia adsolent, maximè ubi etiam per Græcias Concilia ex uniuersis Ecclesijs aguntur.

Deinde Galathis interdictas obseruationes dierum, mensum & annorum, de Iudaicis

FFF iiiij

intelligi, non Christia*nus*; ut pot*er* qui Pascha celebramus annuo circulo in mense primo; so*lo* inde diebus in omni exultatione decurrimus; stationibus quartam & sextam Sabbati & ieiuniis Parasceuen dicamus.

xv. Eundem Apostolum, quum pr*ae*dicit quosdam qui iubeant cibis abstinere, pr*ae*damnare h*æ*reticos id pr*ae*cepturos ad despicienda opera Creatoris Marcionem, Tatianum, & similes. Esiam quoque ieiunium potius confirmare quam auferre.

xvi. Atqui quum Deo displiceat incontinentia gula, ieiunium ab eo adprobari; immo & in Ioh*anne* pr*æ*cipi. Denique etiam ethnico*s* in sacris Idolorum omn*e* rite vno p*ro*p*ri*o agnoscere.

xvii. Illis itaque qui ieiunia recusant, Deum ventrem esse, Esau venatori comparari, qui primatus suos vendidit; & fere comitari adpendices gule lasciuiam atque luxuriam.

Ceterum et*si* in hoc contra Ecclesiam scriptus sit hic liber, quod Orthodoxis Psychicis nomine calumniose adplicato, propria quadam Montani ieiunia defendens illi falso imponat, quasi ieiuria oderint; multum tamen pro Ecclesia facit, quod aduersum huic etatis h*æ*reticos auctoritatem ieiuniorum Ecclesiasticorum tueatur, & egregie respondeat ad plerasque, quas illi etiamnum pro se citant, scripturas. Quo fit ut argumentum dilatauerimus: & ad conuincendos Magdenburgenses Centuriatores, qui ieiunia originem à Montanistis habuisse calumniantur, suis quibusque locis similes aliorum Patrum expositiones maxime Antecessorum Tertulliani paucis adtigerimus; & pr*æ*terea B. Hieron. qui lib. 2. aduers. Iouianum, ieiuniorum hostem, ad verbum ferè Auctorem in hoc libro imitatus est. Atqui Tertulliano, pr*æ*terquam quod adscribant locis supra citatis B. Hieron. & Nicephorus, id conuincit citatio libri de Monogamia initio huic opusculi; it*e* illud libri de Pudicitia c. 1. Erit igitur & hic aduersus Psychicos titulus, ubi ad hunc librum haud dubi*e* adludit. Viderunt aut*e* iam olim MS. Trihemius & Politianus; pr*æ*lo primus tradidit Dn. I. Gagneus cum scholiis breuibus ad marginem; deinde ad Britannicum codicet*em* recognouit Gelenius. Nos vero nunc iterum eundem castigamus ex Anglico Ioannis Clementis Exemplari MS. & coniecturis aliquot Dominorum Latinij & Harrisij. Argumentum ac Adnotaciones recens adiecimus.

Q. SEPTIMII FLOREN. TIS TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI DE IEIVNIIS ADVER- sus Psychicos Liber.

CAP. I.

IRARE, Psychicos istos, si sola luxuria tenerentur qua sappiūt nubunt, si non etiam ingluvi ducerentur qua ieiunia odentur; monstrum scilicet haberetur libido sine gula, cūm duo hēc tam unita atque concreta sint, ut si disiungi omnīd potuissent, ipsi prius ventri pudenda non adhærerent. Specta corpus & vna regio est, denique pro dispositione membrorum ordo vitiorum, prior venter & statim cetera sagittæ substructa lascivia est, per edacitatem salacitas transit. Agnosco igitur animalem fidem studio carnis qua tota constat, tam multiuorantia quam multinubentia pronam, ut meritò spiritalem disciplinam pro substātia æmulam in hac quoque specie contineant accuser, proinde gulæ frenos induentem per nullas interdum vel seras vel aridas escas, quemadmodum & libidini per vnicas nuptias. piget iam cum talibus congregari, pu-

A det & iam de eis altercari quorum nec defensio verecunda est. Quomodo enim protegam castitatem & sobrietatem sine taxatione aduersariorum? quinam isti sint semel non minabo, exteriōres & interiores & brevili Psychicorum. Hi Paraclete, controversiam faciunt, propter hoc nouas Prophetias recitāntur, non quod alium Deum prae dicent Montanus & Priscilla & Maximilla, nec quod Iesum Christum soluant, nec quod aliquam fiduci aut spē regulam cūrānt, sed quod plāne doccent sāpiū īcūnare quām nubere.⁸ De modo quidem nubendi iam edidimus Monogamiae defensionem, nunc de castigatione vīctus ūcunda, vcl magis prima contīnētiā pugna est.⁹ Arguunt nos quod īejunia propria custodiāmus,¹⁰ quod stationes plerumque in vesperā prodūcamus,¹¹ quod etiam xerophagias obseruēmus, siccantes cibū ab omni carne & omni iurulenti, & vuidoribus quibusque pōmis, ne quid vīnosītati vel edamus vel potēmus;¹² lauaci quoque abstinentiam congruentem arido vīctui, nouitatem igitur obiecent de cuius inīcito præscribant, aut heretici iudicandam, si humana p̄fāsumptio est, aut pseudoprophētiā pronuntiāndam, si spiritualis iudictio est,¹³ dum quaque ex parte anathēma audiamus qui aliter adnuntiamus. [14] Nam quod ad īejunia pertineat, certos dies a Deo constitutos opponunt,¹⁴ vt cūm in Leuitico præcipit Dominus Moys īcīmā mensis septimi diem placationis, Sancta, inquiens, erit vobis dies, & vexabitis animas vestras, & omnis anima quae vexata non fuerit in illa die, exterminabitur de populo suo.¹⁵ Certe in Euāngelio illōs dies īejunii determinatos putant, in quibus ablatus est sponsus: & hos esse iam solos legitimos īejuniorū Christianorū aboliti legalibus & propheticis vetustatis. Vbi volunt enim, adgnoscunt quid sapiat; Lex & Prophetæ vīque ad Iōannem.¹⁶ Itaque de cetero indifferenter īejunandum ex arbitrio, non ex imperio nouae disciplinæ, pro temporib⁹ & causis vniuersaliisque. Sic & Apostolos obseruasse, nullum aliud imponentes iugum certorum & in commune omnibus obeundorum īejuniorū: proinde nec stationum, quæ & ipsæ suos quidem dies habeant quartæ feriæ & sextæ: passim tamen currant, neque sub lege præcepti, neque ultra supremam dici, quando & orationes ferē hora non concūdat de Petri exemplo quod Actis refertur. Xerophagias vero noui affectati officiū nomē, & proximum ethnicae superstitioni,¹⁸ quales cattimonia Apim, Isidēm, & magnam matrem certorum eduliorum exceptione purificant, cūm fides libera in Christo ne ludaicæ quidem legi abstinentiam quorundam ciborum debeat;¹⁹ semel in totū humanū ab Apostolo admissa,²⁰ detestatore cōrū, qui sicut nubere.^{1.Cor.10.} prohibeant, ita illibant cibis ab finēre à Deo conditis: & idē nos esse iam tunī p̄rānotato in nouissimis temporib⁹ abscedentes à fide, intenderes spiritibus mundi seductoris, doctrinis mendacioꝝlorum, inūstam habentes conscientiam. Quibus oro te ignibus? credo quibus nuptias sāpē deducimus, & cōnas quotidie coquimus.²¹ Sic & cum Galatis nos quoque percutiāunt obseruatores dierum & mensium & annorum. Ia culantur interea & Eſaiam pronuntiaſſe: Non tale īejunium Dominus elegit, id est non Gal. 4. Iſai. 58. omnem circa vīctus scrupulositatem compendio respondisse,²² non his communicari hominem quae in os inferantur, sed qua ex ore proferantur, cūm & ipse manducaret & Marci 7. biberet vīque in notationem: Ecce homo vorator & potator. sic & Apostolum docere, Mathe. II. quod esca nos Deo non commendet, neque abundantes si edamus, neque deficientes si 1.Cor. 8. non edamus. His & huiusmodi sensibus cō iam subtiliter tendunt, vt vñq; quisque prior ventri possit superuacua, nec adeo necessaria existimare²³ sublati vel diminuti vel demorati cibi officia, præponente scilicet iustitiae & innocentiae opera. Et sc̄imus quales sunt carnalium commodorum suasoriæ, quām facile dicatur, opus est de totis præcordiis credam, diligam Deum & proximum mihi. In his enim duobus præceptis tota Lex pendet & Prophetæ, non in pulmonum & intestinorum meorum inanitate. [24] Itaque nos Matth. 22. C. A. III. hoc priū affirmare debemus, quod occulte subrui periclitatur, quantum valeat apud Deum inanitas ista: & ante omnia vnde ratio ipsa processerit hoc modo promerendi Deum: tunc enim agnoscetur obseruationis necessitas, cūm cluxerit rationis auctoritas à primordio recentenda.²⁵ Acceperat Adam à Deo legem non gustandi de arbore agni. Gen. 2. taxationis boni & mali, moriturus si gustasset; verū & ipse tunc in psychicum recessus post Epheſ. 5. ecclasiā spiritalem; in qua magnum illud sacramentum in Christum & Ecclesiam prophetauerat, nec iam capiens quae erant spiritus, facilis ventri quām Deo cessit, pabulū potius quām præcepto annuit; salutem gula vendidit. Manducauit denique & perit, Gen. 3.

fatus alioquin si vni cibis calentiunare malueret: ut iam hinc animalis fides semen suum
 recognoscatur, exinde deducens carnalium appetitionem & spiritualium recusationem. D
 Teneo igitur a priori ordino homicidam gulam, tormentis atque suppliciis incedere punien-
 dam, etiam si Deus nulla ieiunia praecipisset: ostendens tamen unde sit occisus Adam,
 mihi reliquerat intelligenda remedia offendere, qui offendam demostriarat. Vtro cibum qui-
 bus modis quibusq; temporibus potuisse, p[er] veneno deputarem, & antidotum famem
 sumerem, per quam purgarem mortis a primordio causam, in me quoq; cum ipso gene-
 re transductam, certus hoc Deum velle cuius coitrum noluit, satisque confidens pla-
 citur illi continetia curam, a quo damnata comperisse incontinentia culpam.
Psal. 50. Porro cum & ipse ieiunium mandet, & animam conquassatam proprii utique cibian-
 gustis sacrificium appelleret, quis iam dubitabit omnium erga victus macerationum hanc
 tuisse rationem, qua russus interdicto cibo & obseruato precepto primordiale iam deli-
 citum exparet, ut homo per eandem materiam causa satis Deo faciat per quam offen-
 derat, id est per cibi interdictionem: atque ita salutem amulo modo redaccenderet inc-
 dia, sicut extinxerat sagina, pro unico illico plura licita contemnens. [23] Hac ratio
 feruabatur apud prout dentiam Dei pro temporibus omnia modulantis, ne quis ex diverso ad deiiciendam propositionem nostram: cur ergo dicat, non statim Deus aliquam
 victus constituit castigationem, quinimo & auxit permissionem. Nam in primordio qui-
 dem herbidum solummodo & arboreum homini pabulum aciderat: [24] Ecce dedito. E
Cap. III. bis omne frumentum sementium seminans semen quod est super terram; & omne lignum
Gen. 1. quod habet in senectiplo fructum seminis sementiu[m], vobis erit in escam. Postea vero ad
Gen. 9. Noe enumerata subiectio[n]e omnium bestiarum terrae, & volatilium celi, & mouen-
 tium in terra, & piscium maris, & omnis viventis, erunt inquit, vobis in escam: ve-
 lut holera foeni dedi vobis vniuersa. Verum carnem in sanguine anima sua non edesi:
Gen. 1. et 3. nam & hoc ipsi quod cam solam carnem esui eximit, cuius anima non per sanguinem ef-
 funditur, omnis reliqua carnis usum concessisse manifestum est. Ad haec respondemus,
Gen. 9. non competitse onerari hominem aliqua adhuc abstinentia lego; qui cum maximè tam
 leuem interdictionem vnius scilicet pomi tolerare non potuit: remissum itaque illum li-
 bertate ipsa corroborandum. Et que post diluvium in reformatione generis humani sub-
 fecisse vnam interim legem a sanguine abstinenti permisso vto ceterorum. Iam enim iu-
 dicium Dominus ostenderat per diluvium; adhuc etiam communis fuerat per exqui-
 sitionem sanguinis de manu fratris & de manu bestie. Omnis istaque iustitia iudicij pre-
 ministrans, in ateriam libertatis emisit, per veniam supparans disciplinam; per insensu-
 omnia, vt demeret quædam, plus exacturus si plus commisisset, abstinentiam imperatu-
 ris, cum indulgentiam praemisisset, quo magis, vt diximus, primordiale delictum ex-
 piaretur maioris abstinentie operatione in maioris licentiae occasione. [25] Denique
C. P. V. vbi iam & familiariter populus allegi Deo ceperit, & restitutio hominis imbu[m] potuit, tunc F
Leuit. 23. leges disciplinae que omnes impositæ etiam quæ decerpserent vietum; ademptis quibus-
 eam veluti immundis, quo facilius aliquando ieiunia toleraret homo, perpetua in qui-
 busdam abstinentia vti. [26] Nam & primus populus primi hominis resculperat crimen,
Exodi 14. prionior ventri quam Deo deprehensus; cum, de duritia Agyptie seruitutis valida ma-
Exodi 3. nu De & sublimi brachio erexit (Dominus cius visus est) terra lacte & melle mananti
Exodi 16. destinatus; statim autem solitudinis incipiosæ circumspectu scandalizatus, saturitas Agyptie detrimenta suspirans, in Moyson & Aaron missitauit: Utinam obiissemus percus-
Exod. 16. tudenem comedebamus. Quoniam eduxisti nos in haec deserta ad interficiendam syna-
Num. II. gogam istam fame. [27] Eadem ventris prælatione deploratus erat eosdem duces suis &
 Dei arbitros, quos desiderio carnis & recordata Agyptiarum copiarum exacerbabant:
 Quis nos vescet carne? venerunt in mentem nobis pisces quos in Agypto edebamus gra-
 tis, & cucumeres & pepones & porri & cepe & allia. At nunc anima nostra arida, nihil
 nisi manna vident oculi nostri. Ita & illis Xerophagiæ penes angelici dispicebant, allium
 potius & cepe quam cœlum fragrare malebant. Et ideo tam ingratissimæ gratiora & esculen-
 tiora quæque detracta sunt, punienda simul gula & exercenda continentia cau[a]: vt il-
 la damnaretur, ista crudiretur. [28] Nunc si temere rationes castigati a Deo victus, & ca-
 rigandi propter Deum a nobis, a primordiorum experimenta reuocauimus, conscientiam
 communem consulamus, ipsa natura enunciabit, quales nos ante pabulum & po-
 rum

TERTULLIANUS
 CUM ANNOTATIONIBUS
 RAMELLI

A. V.
 16.

A tum in virgine adhuc salua exhibere consuevit rebus dum ~~taxat~~ sensis agendis quo diuina tractantur, si multo pollutioris mentis, si multo viuacioris cordis, quam cum totum illud domicilium interioris hominis, excis stipatum, vinis inundatum, decoquendis iam stercoribus & stuans,³³ præmeditorium efficit latrinarum, in quo planè nihil tam in proximo seperit quam ad lasciuiam sapere. Manducauit populus & biberit, & surerunt ludere. Intellige sancte scripturæ Verecundiam, lusum nisi impudicum non denotasset. Ceterum quotusquisque meminerit religionis, occupatis memorie locis, impecditis sapientiae membris, nemo ita ut debet, ita ut patet est, ita ut vtile est, recordabitur Dei in eo tempore, quo ipsum sibi hominem excidere scemne est. Omnem disciplinam virtus aut occidit aut vulnerat. Mentior si non Dominus ipse obliuionem sui exprobrans Israëli, causam plenitudini reputat. Incrastatus est dilectus & pinguis factus & dilatatus ^{Exod. 32.} est, & dereliquit Deum qui fecit eum, & abscessit à Domino salutificatore suo. Denique in eodem Deuteronomio eandem causam præcaueriubens: Ne, inquit, cum manducaueris & biberis & domos optimas adficiaueris, ouibus & bubus tuis multiplicatis, & argento & auro, extollatur cor tuum, & obliuiscaris Domini Dei tui. Præpotuit corrupcta diuinitatē edacitatem enormitatem, cui ipsa diuinitas procuravit. Per illas scilicet, incrassatum erat cor populi, ne oculis videret, & auribus audiret, & corde coniiceret adipibus obstructo, quas nominatim esui abstulit, dedocens hominem saginæ studere. ^{Deuter. 8.}

B Ceterum cui cor euectum potius inueniebatur quam impinguatum; quadraginta diebus totidemque noctibus supra humanæ naturæ facultatem ieiunium perennauit spirituali fide virtutem subministrante: & vedit oculus Dei gloriam, & audiuit auribus Dei vocem, & corde coniecit Dei legem, iam tunc docentis; non in solo pane viuere hominem, sed in omni verbo Dei: cum quidem nec ipsum Moysen Deo pastum inediā ^{Matth. 4.} quamque eius nomine saginatam constanter contemplari valeret pinguior populus. Merito igitur etiam in carne se Dominus ei ostendit collega ieiuniorum suorum, ^{34.} non minus & Heliæ. Nam & Helias hoc primum quod famam fuerat imprecatus, satis iam se ieiuniis ^{3. Reg. 17.} uerat. Viuit, inquit, Dominus, cui adisto in conspectu eius, si erit ros istis annis & imber. Dehinc minantem Iezabel fugiens post vnicum pabulum & potum quem ab angelo ^{3. Reg. 19.} expergefactus inuenierat, & ipse quadraginta diebus & noctibus vacuo ventre, arido ore peruenit in montem Choreb, ubi cum in spelunca deuertisset, quam familiari congressu Dei exceptus est. Quid tu Helia hic? multo amio ista vox, quam Adam ubi es? illa enim pasto homini minabatur, ista ieiuno blandiebatur. Tanta est circumscrip̄ta virtus prærogativa, vt Deum præfet homini contubernalem, parē ^{4.} vera pari. ^{18.} Si enim Deus æternus non esurit, vt testatur per Esaiam, hoc erit tempus quo homo Deo adæquetur, cum sine pabulo viuit. ^[39] Processimus itaque iam ad exempla, vti reuoluamus CAP. VII. utilitatis efficacia potestates istius officij, quod etiam iratum Deum homini reconciliat. Deliquerat Israël; in aquatione apud Mæpha congregatus à Samuële, ita statim delictum ^{1. Reg. 7.}

C ieiunio diluit, ⁴⁰ vt periculū prælii simul fugerit. Quū maximè Samuel offerebat holocaustum, in nullo magis procuratam audimus Dei clementiam quam abstinentia populi. Et allophili prælio admouebant, ibidem Dominus intonuit voce magna super allophylos, & confusi sunt, & corrueunt in conspectu Israëlis: & processerunt viri Israël ex Mæpha, & persecuti sunt allophylos, & vsque Betchor cæciderunt pastos impasti, armatis intermes. Hæ erunt vires ieiunantium Deo, cœlum pro eiusmodi militat: habet formam præsidij etiam spiritualibus bellis necessariam. ⁴¹ Proinde cum rex Assyriorum Sennacherib compluribus iam ciuitatibus captis Israëli per Rapsacen blasphemias & minas intentaret, ^{4. Reg. 18.} nihil aliud illum à proposito in Äthiopias auerit, dehinc centum & octoginta milia de exercitu eius per angelum absumpit, quam Ezechia regis humiliatio. Siquidem duritia hostis annuntiata, vestem scidit, sarcum induit, eodemque habitu seniores sacerdotum ad Deum per Esaiam adire iussit, vti que ieiunio preces prosequente, neque enim cibi tempus in periculo, nec saturatatis cultus in sacco, semper inedia mœroris sequela est, sicut latitia accessio saginæ. Per hanc mœroris sequelam & inediā, etiam ciuitas illa peccatrix Niniue de exitio prædicato liberatur. Satis enim poenitentia scelerum committentium Deo ieiunium triduo functa, etiam pecudibus enectis, quibus inatus Deus non erat. Sodoma quoque & Gomorra, easilient si ieiunarent. ⁴² Hoc remedium agno ^{Gen. 12.} feit & Ahab, cum illi post transgressionem & idololatriam & necem Nabuthæ propter vineam interempti à Iezabel exprobrasset Helias: qualiter occidisti, & hereditatem pos-

sedisti, in loco, quo ^{anguis} Nabuthæ canes delinxerant, tuum quoque delinguerat: D

1. Reg. 5.

destituit semetipsum, & saccum carni suæ imposuit, & ieiunavit, & dormiuit in facco, &

Dan. 2.

tunc sermo Domini ad Heliam: Vidisti ut reueritus es Achab à facie mea: pro eo quod reueritus es, non superducam læsuram in diebus ipsius, sed in diebus filij eius superducam eam, qui non erat ieiunaturus. Ita ieiunium in Deum reuerentiae opus est, per quod

Dan. 9.

Anna quoque ambiens vxor Helcanæ retro scribis impetravit facile à Deo inanem cibo ventrem filio implere, & quidem Propheta, sed non modò naturæ mutationem, aut periculorum auersiōnem, aut delictorum oblitiorē, verum etiam sacramentorum agnitionem, ieiuniū de Deo m̄ebuntur. ⁴³ Aspice Danielis exemplum, circa somnium regis Babylonis omnes turbantur sophistæ, negant vlt̄o de præstantia humana posse cognosci. Solus Daniel Deo fidens, & sciens quid ad demerendam Dei gratiam faceret, spatiū tridui postulat; cum sua fraternitate ieiunat, atque ita orationibus commendatis, & ordinatis significatio somni per omnia instruitur, tyranni sophistis parcit, Deus glorificatur, Daniel honoratur. Non minorem Dei gratia & postea quoque relatu

Dan. 14.

rurus anno primo regis Darij, cùm ex recognitatu predicatorum temporum ab Hieremias dedit faciem suam Deo in ieiuniis & laco & cinere. Nam & angelus missus ad eum, hanc statim professus est caulam diuinæ dignationis. Veni, inquit, demonstrare tibi ⁴⁴ quatenus miserabilis es, ieiunando scilicet. si Deo miserabilis; leonibus in lacu fuerat horribilis,

Luc. 2.

⁴⁵ vbi quidem illi ex diebus ieiunanti prandium angelus procurauit. [46] Reddimus & cetera, ad noua enim nunc documenta properamus. In limine Euangelij Anna Prophetis filia Phanuelis, qua infantem Dominum & agnouit, & multa super eo praedicit expectantibus redēptionem Israëlis, post egregium titulum veteris & vniuersitatis ieiuniorum quoque testimonio augetur, offendens in quibus officiis assideri Ecclesiæ debeat, & à nullis magis intelligi Christum quam semel puptis, & sapienti ieiunis. Ipse mox Dominus baptismā suum, & in suo omnium, ieiuniis dedicauit, habens efficere panes ex lapidibus, etiam Iordanæ vino fortasse manare; si ita vorator & potator sufficeret. Immò nouum hominem in veteris suggillationem virtute fastidiendi cibi initiatas;

Matth. 4.

Matth. 5. stituit exinde ieiuniis legem sine tristitia transfigendis. Cur enim triste quod salutare Docuit etiam aduersus diuina dæmonia ieiuniis præliandum. Quid enim mirum, si eadem operatione spiritus iniquus educitur qua sanctus inducitur? Denique ut in Centurionem Cornelium, ne cum tinctum dignatio spiritus sancti cum charitate insuper Proprietate festinasset, ieiunia eius legitimus exaudita. Puto autem & Apostolus in secundum Corinthiorum inter labores suos & pericula & incommode post famam ac sitim ⁴⁷ ieiunia

2. Cor. 11.

Cap. IX. quoque plurima enumerat. [48] Principali hæc species in castigatione vietus, potest iam de inferioribus quoque abstinentiæ operationibus præjudicare, ut & ipsi pro modo vtilibus aut necessariis. Nam exceptio eduliorum quorundam ⁴⁹ portionale ieiunium est.

Dan. 1.

⁵⁰ Inspiciamus igitur & xerophagiārum nouitatem aut vanitatem, si non & in his tam antiquissimæ quam efficacissimæ religionis operatio est. Redeo ad Daniēlem & fratres eius leguminum pabulūn & aquæ potum ⁵¹ ferculis & cœnophoris regis præferentes, atque exinde formosiores, ne qui de specie quoque corpusculi metuat, ceterū spiritu in super cultos. Dedit enim Deus adolescentiis scientiam & intelligentiam in omni litteratura, & Daniēli in omni verbo, & in somniis, & in omni sophia, qd hoc ipsum quoque saperet, quibus modis de Deo impetraretur agnitus sacramentorum, ⁵² Anno denique tertio Cyri regis Perfarum cùm in recognitatum incidisset visionis, aliam formam humiliationis prospexit. In illis, inquit, diebus ego Daniel eram lugens per tres hebdomas, panem suavem non edi, caro & vinum non introierunt in os meum, oleo vntus non sum, donec consummarentur tres hebdomas, quibus transactis angelus emissus est taliter alloquens: Daniel, homo es miserabilis, ne timueris, quoniam ex die prima qua dedisti animam tuam recognitum & humiliacioni coram Deo, exauditum est verbum tuum, & ego introiui verbo tuo. Ita xerophagiārum miseratio & humiliatio metum expellunt, & aures Dei aduertunt, & occultorum compotes faciunt. Reuertor etiam ad Heliam, cùm corui illum pane & carne saturare consuissent; cur postmodum ⁵³ apud Ber. fabec Iudeæ excitato ei de somno quidam ille angelus sine dubio panem solum & aquam obtulit? defecerant corui qui cum liberalius pascerent, an difficile angelo fuerat aliquem alicundem de cœuiuio regis ministru m cum instructissimo ferculo raptum ad Heliam trans-

Act. 10.

⁵⁴ fer-

Dan. 10.

⁵⁵ Inspiciamus igitur & xerophagiārum nouitatem aut vanitatem, si non & in his tam antiquissimæ quam efficacissimæ religionis operatio est. Redeo ad Daniēlem & fratres eius leguminum pabulūn & aquæ potum ⁵⁶ ferculis & cœnophoris regis præferentes, atque exinde formosiores, ne qui de specie quoque corpusculi metuat, ceterū spiritu in super cultos. Dedit enim Deus adolescentiis scientiam & intelligentiam in omni litteratura, & Daniēli in omni verbo, & in somniis, & in omni sophia, qd hoc ipsum quoque saperet, quibus modis de Deo impetraretur agnitus sacramentorum, ⁵⁷ Anno denique tertio Cyri regis Perfarum cùm in recognitatum incidisset visionis, aliam formam humiliationis prospexit. In illis, inquit, diebus ego Daniel eram lugens per tres hebdomas, panem suavem non edi, caro & vinum non introierunt in os meum, oleo vntus non sum, donec consummarentur tres hebdomas, quibus transactis angelus emissus est taliter alloquens: Daniel, homo es miserabilis, ne timueris, quoniam ex die prima qua dedisti animam tuam recognitum & humiliacioni coram Deo, exauditum est verbum tuum, & ego introiui verbo tuo. Ita xerophagiārum miseratio & humiliatio metum expellunt, & aures Dei aduertunt, & occultorum compotes faciunt. Reuertor etiam ad Heliam, cùm corui illum pane & carne saturare consuissent; cur postmodum ⁵⁸ apud Ber. fabec Iudeæ excitato ei de somno quidam ille angelus sine dubio panem solum & aquam obtulit? defecerant corui qui cum liberalius pascerent, an difficile angelo fuerat aliquem alicundem de cœuiuio regis ministru m cum instructissimo ferculo raptum ad Heliam trans-

3. Reg. 17.

⁵⁹ fer-

3. Reg. 19.

⁶⁰ Inspiciamus igitur & xerophagiārum nouitatem aut vanitatem, si non & in his tam antiquissimæ quam efficacissimæ religionis operatio est. Redeo ad Daniēlem & fratres eius leguminum pabulūn & aquæ potum ⁶¹ ferculis & cœnophoris regis præferentes, atque exinde formosiores, ne qui de specie quoque corpusculi metuat, ceterū spiritu in super cultos. Dedit enim Deus adolescentiis scientiam & intelligentiam in omni litteratura, & Daniēli in omni verbo, & in somniis, & in omni sophia, qd hoc ipsum quoque saperet, quibus modis de Deo impetraretur agnitus sacramentorum, ⁶² Anno denique tertio Cyri regis Perfarum cùm in recognitatum incidisset visionis, aliam formam humiliationis prospexit. In illis, inquit, diebus ego Daniel eram lugens per tres hebdomas, panem suavem non edi, caro & vinum non introierunt in os meum, oleo vntus non sum, donec consummarentur tres hebdomas, quibus transactis angelus emissus est taliter alloquens: Daniel, homo es miserabilis, ne timueris, quoniam ex die prima qua dedisti animam tuam recognitum & humiliacioni coram Deo, exauditum est verbum tuum, & ego introiui verbo tuo. Ita xerophagiārum miseratio & humiliatio metum expellunt, & aures Dei aduertunt, & occultorum compotes faciunt. Reuertor etiam ad Heliam, cùm corui illum pane & carne saturare consuissent; cur postmodum ⁶³ apud Ber. fabec Iudeæ excitato ei de somno quidam ille angelus sine dubio panem solum & aquam obtulit? defecerant corui qui cum liberalius pascerent, an difficile angelo fuerat aliquem alicundem de cœuiuio regis ministru m cum instructissimo ferculo raptum ad Heliam trans-

A ferre? sicut Daniel in lacum leonum esurientem prandium metentium exhibutum est, sed *Dan. 14.*
 constitui oportebat exemplum docens in tempore pressuræ, & persecutioⁿis, & cuius-
 cunque circumstantia, xerophagiis esse viendum. Tali vietu David exomologesin suam *Psalm. 101.*
 expressit, cinerem quidem edens velut panem, id est, panem velut cinerem aridum &
 fordidum, potum vero fletu. miscens, vtique pro vino. Habet enim & abstinentia vini
 suos titulos, quæ & Samuelem Deo voverat, & Aaronem consecratarat.⁵⁵ Nam de Samuele *1. Reg. 1.*
 mater: Et vinum, inquit, & ebriamen non bibet: talis enim & ipsa Deum orabat. Et
 Dominus ad Aaron, Vinum & siccaram non bibetis,⁵⁶ tu & filij tui post te, si quando in- *Lxvii. 10.*
 grediemini tabernaculum, vel ascendetis ad altare, & non moriemini. Adcò morientur
 qui non sobrij in Ecclesia ministrauerint. Sic & Israëli proximo exprobraj: Et potum das *Amos. 2.*
 batis sanctificatis meis vinum. Et haec autem strictura potus xerophagiæ portio est, quan-
 quam ubi abstinentia vini aut à Deo exigitur,⁵⁷ aut ab homine vouchetur, illuc intelliga-
 tur etiam pabuli pressura formam præstruens potui. Qualis enim esus, talis & potus: ve-
 risimile non est, vt quis dimidiata gulam Deo immolet, aquis sobrios & cibis ebrios. An
 autem & Apofolus xerophagiæ norit, qui maiora celebrauerat, litim & famam & mul- *2. Cor. 11.*
 ta feiunia, qui ebrietates & comedationes recusauerat, vel de discipulo Timotheo argu- *Rom. 12.*
 menti satis est: quem propter stomachum & assidas imbecillitates modico vino mo- *1. Tim. 5.*
 nens vti, quo ille non ex institutione, sed ex deuotione abstinebat, ceterum stomacho
 magis confundeto prodebet, hoc ipso abstinentiam vini dignam Deo suavit, quam ex ne-
 cessitate dissuasit. [58] Æquæ stationes nostras vt indignas, quasdam vero & in serum *C A P. X.*
 constitutas, nouitatis nomine incusat, hoc quoque munus & ex arbitrio obeundum es-
 se dicentes,⁵⁹ & non ultra nonam detinendum, de suo scilicet more. Sed quod pertineat
 ad interdictioⁿis questionem, semel pro omnibus causis respondebo. Nunc ad proprium
 huius speciei articulum de modo temporis dico, de ipsis prius expostulandum, vnde
 hanc formam nona dirimendis stationibus præscribant. *60* Si, quia Petrus & qui cum eo,*Act. 3.*
 ad horam nonam orationis templum introgressi leguntur, quis mihi probabit illos ea die
 statione funtos, vt horam nonam ad claustram & expunctionem stationis interpretetur.
 Atqui facilius inuenias Petrum hora sexta capendi cibi causa prius in superiora ad oran- *Act. 10.*
 dum ascendiisse, quo magis sexta diei finiti officio huic possit, quæ illud absolutura post
 orationem videbatur. Porro cum⁶¹ in codem commentario Lucæ, & tertia hora oratio- *Act. 2.*
 nis demonstretur, sub qua spiritu sancto initiati pro ebris habebantur, & sexta qua Petrus *Act. 10.*
 ascendit in superiora; & nona qua templum sunt introgressi, cur non intelligamus salua
 plane indifferentia semper & ubique & omni tempore orandum: tamen tres istas horas,
 vt insigniores in rebus humanis quæ diem distribuunt, quæ negotia distinguunt, quæ
 publicè resonant, ita & solenniores fuisse in orationibus diuinis: quod etiam fua-
 det Danielis quoque argumentum ter die orantis, vtique per aliquarum horarum exceptio- *Dan. 6.*
 nem, non aliarum autem quæm insigniorum exinde Apostolicarum, tertia, sexta, nonæ.
 Hinc itaque & Petrum dicam ex vetere potius vsu nonam obseruasse, tertio cantem su-
 premæ orationis munere. Haec autem propter illos, qui se putant ex forma Petri agere,
 quam ignorant, non quasi respiciamus nonam, cui &⁶² quarta sabbati, & sexta plurimum
 fungimur: sed quia⁶³ eorum quæ ex traditione obseruantur, tanto magis dignam rationem
 affere debemus, quæto parent scripturæ auctoritate, donec aliquo cœlesti charismate, aut
 confirmantur, aut corrigantur. *64* Et si qua, inquit, ignoratis, Dominus vobis reuelabit. Ita- *Philipp. 3.*
 que seposito confirmatore omnium istorum Paraclete duce vniuersitate ventatis, & dignior
 apud nos ratio asseratur in nonam obseruandi require, vt etiam Petrus ea ratio deputanda *Act. 3.*
 sit, si statione tunc functus est. Venit enim de exitu Domini, quem enim semper commen-
 morari oportet sine differentia horarum, impressius tamen cum eis secundum ipsum sta-
 tionis vocabulum addiscimus. *65* Nam & milites nunquam immemores sacramenti, ma-
 gis stationibus parent. Itaque in eam usque horam celebranda pressura est, in qua à sexta
 contenebratus orbis defuncto Domino lugubre fecit officium, vt tunc & nos reuertamur *Matth. 27.*
 ad iocunditatem, cum & mundus recepit claritatem. Hoc si magis ad religionem sapit
 Christianam, dum magis Christi gloriam celebrat, possum & quæ seræ stationis ex codem
 rei ordine statum figere, vt ieiunemus ad serum, expectantes tempus Dominicæ sepul- *Ibidem.*
 turæ, cum Joseph postulatum detulit corpus & condidit. Inde & irreligiosum est antè fa-
 mulorum carnem refrigerare quæ domini. Sed hoc ex argumentationum prouocatione
 commiserim, coniecturas coniecturis & tamen puto fidelioribus reperiutiens. Vide-
 GGG

mus an aliquid tale nobis de yetustatibus quoque patrocinetur. In Exodo habitus ille
 Moysi aduersus Amalech orationibus prelantibus vsque in occasum perseueras, nonne sta-
 tio fuit sera? Iesum Naue debellantem Amorrheos prandisse illa die existimamus,⁶⁶ qua
 ipsi elementis stationem imperauit: stetit sol in Gabaon, & luna in Aialon: stetit sol &
 luna in statione, donec vltus est populus de inimicis suis, & stetit sol medio celo, & non
 accedebat in occasum, & in finem diei vnius. Non fuit dies talis retrò & in novissimo,
 vtique tam prolixus, vt, inquit, exaudiret Deus hominem, parem scilicet solis, instan-
 tem tandem in officio, stationem etiam sera longorem. Certe Saul & ipse in pratio consti-
 tutus manifestè munus istud in dixit, Maledictus homo qui ederit panem ad vesperam vs-
 que dum vlciscatur de inimico meo; & non gustauit totus populus eius,⁶⁷ & tota terra non
 prandebat. Tantum autem Deus præstítit auctoritatem edicto stationis illius, vt Iona-
 than filius Saulis, quanquam ignarus ieiunationis in serum definitæ gustum mellis admis-
 erat, & sorte mox de delicto fit productus, & vix per precem populi periculo exemptus:
 gulæ enim licet simplicis reus fuerat.⁶⁸ Sed & Daniel, anno primo regis Darij, cùm ie-
 junes in saggo & cinere exomologes in Deo ageret, Et adhuc, inquit, loquente me in or-
 ratione, ecce vir quem videram in somnis initio, velociter volans appropinquauit mihi
 quasi hora vespertini sacrificij. Hæc erit statio sera, qua ad vesperam ieiunans pingui-
 rem oratione Deo immolat. [69] Omnia autem ista credo ignota eis qui ad nostra turban-
 tur, aut sola forsitan hæctione, non etiam intentione comperte, secundum maiorem vim E
 imperitorum apud gloriissimam scilicet multitudinem Psychorum. Propterea per sin-
 gulas direximus species ieiunationum, xerophagiarum, stationum, vt dum recensenuis
 secundum vtriusque Testamenti paraturam, quantum proficiant recusati vel recisivi ro-
 tardati ab aliis officiis, eos retundamus qui hæc velut vacantia infirmant. Item dum pati-
 ter ostendimus, quo semper in ordine fuerint religionis, eos reuincamus qui hæc vt no-
 ua accusant: nec nouum enim quod semper, nec vacuum quo utile. Sed & illud in me-
 dio est, quædam ex his officiis à Deo homini imperata legem constituisse, quædam ab
 homine Deo oblata votum expunxit: tamen & ⁷⁰ votum, cùm à Deo acceptatum est,
 legem in posterum facit per auctoritatem acceptatoris: exinde enim faciendum manda-
 uit qui factum comprobavit.⁷¹ Itaque & hinc in alia specie alteratio diuersæ partis ob-
 ductur, cùm dicunt, aut pseudoprophetia est, si spiritalis vox solennia ista confituit, aut
 hæresis si humana præsumptio adinuenit. Eam enim formam reprehendentes qua & ve-
 tera deo curreunt, & ex ea retrorquentes qua & aduersarij veterum aduersus illa pote-
 runt retractare, aut & illa recusare, debebunt exercere ista suscipere necessariè, maxime
 cùm & ista à quocunque institutore sunt spiritali, sive tantum fidelis, eidem Deo cur-
 rant cui & vetera, indubitate enim, & hæresis & pseudoprophetia diuinitatis diuersitate
 iudicabuntur apud nos omnes vnici Dei creatoris & Christi eius antistites, adeoque in-
 differenter hanc partem defendo, illis offerens in quo velint gradum figere. Spiritus p
 diaboli est, dicas ô Psychice, & quomodo Dei nostri officia indicit? nec alij offerenda
 quam Deo nostro? Aut contende diabolum cum Deo facere nostro, aut Satanæ Para-
 cletus habeatur. Sed hominem Antichristum adfirmas; ⁷² hoc enim vocantur hæretici
 nomine penes Ioannem. Et quomodo quisquis ille est in Christo nostro, hæc erga Domi-
 num nostrum officia dispositus, cùm & Antichristi erga Deum aduersum nostrum proce-
 serint Christum? Quo itaque putas laterum confirmatum apud nos spiritum, cùm impe-
 rat, an cùm probat quæ Deus noster & imperauit semper & probauit? Sed rursus palos
 terminales figitis Deo, sicut de gratia, ita de disciplina, sicut de charismatibus, ita & de
 solennibus, vt proinde officia cessauerint, quemadmodum & beneficia eius, atque ita
 negatis vsque adhuc eum munia imponere, quia & hic Lex & Prophetæ vsque ad Ioan-
 nem: supereft vt totum auferatis quantum in vobis gam otiosum. [73] Iam enim & in ista
 specie disfati saturatique regnatis, non delicta incusantes quæ ieiuniis elimentur, nec re-
 uelationum scientia indigentes quæ xerophagiis extorqueantur, nec bella propria me-
 tuentes quæ stationibus discutiantur.⁷⁴ Vt ab Ioanne Paracletus obmutuisset, ipsi no-
 bis Prophetæ in hanc maximè causam extitissimus: iam non dico ad exorandam Dei
 iram, nec ad impetrandum tutelam eius aut gratiam, sed ad prämunendam per no-
 metipso nouissimorum temporum conditionem,⁷⁵ indicentes omnem ~~reverentiam~~
 cum carcer ediscendus, & faenes ac sitis exercendæ, & tam inediæ quam anxiæ
 victus tolerantia usurpanda sit, vt in careerem talis introcat Christianus, qualis in-
 de pro-

TERTULLIANUS
 Cum Annotationib[us]
 PAMELLII

A. V.
 16.

A de prodisset, non poenam illic passurus, sed disciplinam, nec seculi tormenta, sed sua officia, eoque fidentior processurus ad certamen è custodia abusus nihil habens carnis, sic ut nec habeant tormenta materiam, cum sola & arida sit cute loricatus, & contra vngulas corneus, præmisso iam sanguinis fucco tanquam animæ impedimentis, properante iam & ipsa quæ iam sapè ieunans mortem de proximo norit. Planè vestrum est in carceribus popinas exhibere martyribus incertis, ne conuentudinem querant, ne tedeat vita, ne noua abstinentia disciplina scandalizentur, quam nec ille⁷⁶ Pristinus vester non Christianus martyr attigerat; quem & facultate custodiæ liberæ aliquandiu fartum omnibus balneis quasi baptifmate melioribus, & omnibus luxuriæ secessibus quasi Ecclesiæ secretioribus, & omnibus vita istius illecebris quasi aeternæ dignioribus, hoc puto oblegatum ne mori vellet, postremo ipso tribunalis die luce summa condito meo tanquam antido-to prædicatum, ita eneruasti; vt paucis vngulis titillatus, hoc enim ebrietas sentiebat, quem Dominum confiteretur, interroganti Presidi respondere non potuerit amplius, atque ita de hoc iam extortus, cum singultus & ructus solos haberet, in ipsa negatione digessit, idè sobrietatis disciplinam qui prædicant pseudoprophetæ, idè heretici qui obseruant. Quid ergo cessatis Paracletum, quem in Montago negatis, in Apicio credere? [77] Præscribitis constituta esse solennitate huic fidei scripturis vel traditione maiorum, nihilque obseruationis amplius adiiciendum ob illicitum innouationis state in isto gradu si potestis. Ecco enim conuenio vos & ⁷⁸ præter Pascha ieiunantes, citra illos ^{Matthew. 9}.

dies, quibus ablatus est sponsus, & stationum semiuniua interponentes, & vos inter-dum pane & aqua visitantes vt cuique visum est: denique respondeatis hæc ex arbitrio agenda, non ex imperio. Mouisti igitur gradum excedendo traditionem, cum quæ non sint constituta obitis. Quale est autem, vt tuo arbitrio permittas, quod imperio Dei non das? plus humanæ licebit voluntati quam diuinæ potestati? Ego me seculo non Deo liberum memini: sic mecum est ultra officium facere Domino, sic indicere illius est: non tantum obsequi ei debeo, sed & adulari: illud enim imperio eius, hoc arbitrio meo praesto.
 79 Benè autem, quod & Episcopi vniuersæ plebi mandare ieiunia assolent, non dico de industria stipendiū conferendarum, vt vestra capture est, sed interdum & ex aliqua sollicitudinis Ecclesiastica causa. Itaque si & ex hominis edicto, & in vnum omnes ^{ταπεινοφόροις} agitatis, quomodo in nobis ipsam quoque vnitatem ieiunationum & xerophagiæ & stationum denotatis? nisi forte in leuitate consulta & in principiis mandata coitionibus opposita delinqüimus. Spiritus sanctus quum in quibus vellet terris, & per nos vellet prædicaret, ex proutientia imminentium, sive Ecclesiasticarum temptationum, sive mundialium plagarum, quæ Paracletus, id est adiutorius, ad cœlum iudicem, huiusmodi officiorum remedia mandabat, puta nunc ad exercendam sobrietatis & abstinentiæ disciplinam: hunc qui recipimus, necessario etiam quæ tunc constituit obseruamus. Aspice ad Iudaicos factos, & inuenies nihil nouum, si que patribus sunt præcepta, omnis deinceps posteritas hæreditaria religione custodit. ⁸⁰ Aguntur præcepta per Graecias illas certis in locis concilia ex vniuersis Ecclesiis, per quæ & altiora quæque in com-mune tractantur, & ipsa repræsentatio totius nominis Christiani magna veneratione celebratur. Et hoc quam dignum fide auspicante congregari vndique ad Christum. Vide quam bonum & quam iucundum habitare fratres in vnum; hoc tu psallere non facilè nos ^{psal. 122.}
 sti, nisi quo tempore cum compluribus ecclæsias. ⁸¹ Conuentus autem illi stationibus prius ^{Rom. 12.} & ieiunationibus operati; dolere cum dolentibus, & ita demum congregare gaudientibus norunt. Si & ista solemnia, quibus tunc præsens patrocinatus est sermo, nos quoque in diuersis prouinciis fungimur in spiritu inuicem repræsentati, i.e. est sacramenti. ⁸² Ho- CA. XIII. rum igitur tempora obseruentes & dies & menses & annos, Galaticamur planè, si Iudei ^{Gal. 4.} carum ceremoniarum, si legalium solegnitatum obseruantes sumus: illas enim Apostolus dedocet, compescens veteris Testamenti in Christo sepulti perseverantiam & noui fistæ.
 83 Quod si noua conditio in Christo, sepulti perseverant, iam noua & solemnia esse debet. ^{2. Cor. 9.} būt, aut si omnem in totum deuotione temporum & dierū & mensum & annorum eratit ^{Rom. 6.} Apostolus, ⁸⁴ cur Pascha celebramus annuo circulo in mense primo? ⁸⁵ cur quinquaginta exinde diebus in omni exultatione decurrimus? ⁸⁶ cur stationibus quartam & sextam sabbati dicamus, & ⁸⁷ ieiuniis Paracœuen quanquam vos etiam sabbatum, si quando continuatis, nunquam nisi in Pascha ieiunandum secundum rationem alibi redditam? ⁸⁸ nolis certe omnis dies etiam vulgata consecratione celebratur. Nec ergo apud Apostolum diffe-

rentia ratio, distinguente noua & vetera. Sed & hic inæqualitas vestra ridebitur, cum
in statum fermam nobis exprobatis, in qua causam nouitatis accusatis. [89] Regula D

CAP.XV. *vetus statum formam* nobis exprobratis, in qua cauam nouitatis accusatis. ¹⁸ Reprobat
1. Tim. 4. etiam illos qui iubebant cibis abstinere, sed de prouidentia spiritus sanctus, predannans
iam haereticos perpetuam abstinentiam praecpturos ad destruenda & despicienda opera
creatoris: quales inueniam apud Marcionem, apud Tatianum, apud Iouem hodiernum de
Pythagora haereticum, non apud Paracletum. Quantula est enim apud nos interdictio ci-
borum? ¹⁹ duas in anno hebdomadas xerophagiarium, nec totas, ²¹ exceptis scilicet fabba-
tis & dominicis offerimus Deo, abstinentes ab eis quae non relictum, sed differimus.

⁹² Atquin ad Romanos scribens, vos nunc compungit retractatores huius officij, Ne propter pabulum solueritis, inquit, opus Dei. quod opus: de quo ait, Bonum est carnem non edere, & vinum non potare. Nam qui in istis seruit, placabilis & propitiabilis Deo nostro est. Quidam credit omnia manducanda esse, quidam autem infirmus olera vescitur, qui manducat ne nullificet non manducantem. Tu quis es qui alienum seruum iudicas? Et qui manducat, & qui non manducat, Deo agit gratias. Cum autem humano arbitrio vetet controversiam fieri, quanto magis diuino. Ita sciebat quosdam castigatores & interdi-

1. Cor. 10. honorēm, non qui in conuictum creatoris.⁹³ Et si claves macelli tibi tradidit, permittens esui omnia ad constituendum idolothitorum exceptionem, nō tamen in macello regnum Dei inclusūt. Nec enim inquit, esus aut potus est Dei regnum; & Esca nos Deo non E

*Rom.14. gnum Dei includit. Nec enim, inquit, eius aut potius en Dicitur quidam; &c. Eccl. nos Deo non E
1. Cor.8. commendat: non ut de arida dictum putas, sed potius de vincta & accurata. Siquidem sub-
iiciens, nec si manducauerimus abundabimus, nec si non manducauerimus deficiemus: ti-*

*bi magis insonat q̄cī abundare te existimas si edas, & deficere si non edas, & ideō ista de-
tractas.⁴ Dominum quoque quām indignē ad tuam libidinem interpretaris passim man-
ducantem & bibentem. sed puto qud̄ etiam ieiunari; qui beatos nō saturatos, sed elutri-
tes & sifientes pronuntiārit; qui eſcam profitebatur non quam discipuli existimārunt, sed
paterni operis perfectionem; docēs operari eſcam q̄q̄ permanet in vitam aeternam in or-
dinaria etiam oratione panem mandans postulandū, non & Attalicas.⁵ Sic & Eſaias non
negauit Deum elegisse ieiuniū, sed quale non elegerit enumerauit. In diebus enim, inquit,
ieiuniū possumus vestrorum innenientur voluntates vestræ, & omnes subiectos yobis succi-*

CAP. XVI. Ieiunorum vestrorum inueniuntur voluntates vestrae, & omnes ieiunantes
tis, aut ad conuictia & lites ieiunatis & ceditis pugnis, non taliē ieiuniū ego elegi, sed quale
Psalm. 50. subiecit, & subiiciendo non abstulit, sed confirmauit. [⁹⁶] Nami si manuit opera iustitiae,
Num. II. non tan in fine sacrificio, quod est anima conflectata ieiuniū, ille certè Deus, cui nec po-
pulus incontiens gula plauit, nec sacerdos nec Prophetes.^{²⁷} Manent adhuc monumen-
ta concupiscenti. ^{²⁸} Si cunctus est populus carnis audierimus usque ad choleraem ortygo-
metra cruditanum. Eliditur pro templi foribus senior Heli, filii eius in acie ruunt, natus ex-
I. Reg. 4. citat in partu hanc enim meruerat à Deo plagam domus impudens sacrificiorum carna-

^{3-Reg.13.} pirat in partu: hanc enim meruerat a Deo pfagam dominus impudens facili-
lum defraudatrix. Samcas homo Dei cum exitum prophetasset idolatria introducta F

Luc. 16. rege Hieroboam post manum eius regis arefactam & statim restitutam, post aliud omnia sum, ob hæc signa & satisfactione inuitatus à rege planè excusauit. Prohibitus enim à Deo fuerat, illuc cibum in totum attingere;⁹ sed ab alio mox sene mentito Prophetiam temere pastus, secundum verbum Dei ibidem factum super mensam, non est in paternis sepulchris, leonis enim in via occursu prostratus, & apud exterios conditus, poenam deserticui- nij luit. Hæc erunt exempla & populo¹⁰ & Episcopis, etiam spiritualibus, si quam inconti- nentiam gula ac miserint. Sed nec apud inferos admonitio cessauit, vbi in diuite quidem conuiuiis crocantur, in paupere vetro ieiunia recreantur, habentia præceptores Moylen

Ioel. 1. et 2. & Prophetas, nam & Iochel exclamauit, ¹⁰⁰ Sancite ieunium, & prædicate curationem; prospiciens iam & tunc & alios Apostolos & Prophetas sancturos ieunium, & prædicantes. **101** Duxit uide & qui in idolis comedis, & in hac re ornandis, &

turos officia curantia Deum: vnde & qui in idolis comedunt, & in ad-
singulas horas salutandis adulantur, curationem facere dicuntur. Sed & omnem
ethnici agnoscent; ¹⁰¹ cum stupet cœlum & aret annus, nudipedalia de-
nuntiantur, magistratus purpuras ponunt, fasces retro auertunt, precem indigitant, ho-
stiam instaurant. Apud quasdam vero colonias præterea annuo ritu laccis velati, & ci-
nere conspersi idolis suis inuidiam supplicem obiliunt, balnea & tabernacula in nonam
vñque cluduntur. Vnus in publico ignis apud aras, aquæ nec in lancibus, ¹⁰² Niniuiti-
cum credo iustitium. ¹⁰³ Iudaicum certe ciuium vbique celebratur, cum omisis tem-
plis per omne litus quoconque in aperto aliquando iam precem ad cœlum mittunt: & licet
cultu

A cultu & ornatu miceroris munus infament, tamen fidem abstinentiae effendant, & stellae autoritatem demorantis suspirant. Sed benè quod in nostris xerophagiis blasphemias ingens,¹⁰⁴ Casto Isidis & Cybeles eas dæquas; admitto testimonialem comparationem. Hinc diuina constabit, quam diabolus diuinorum æmulator imitatur. Ex veritate mendacium struit, ex religione superstitione compingitur, hinc tu eo irreligiosior, quanto ethnicus parvior. Ille denique Deo idolo galam suam maestat, tu Deo non vis. Deus enim tibi venter est, & pulmo templum, & aquæculus altare, & sacerdos coccus, & sanctus spiritus nidor, & condimenta charismata, & ructus Prophetia vetus est. [105] Vera si velimus dicere, tu qui tatum gulæ indulges, & meritò te priorem iactitas, ¹⁰⁶ semper agnosco sapere Esau venatorem ferarum, ita passim indagandis turdis studes, ita de campo laxissimæ disciplinæ tuæ venis, ita spiritu deficis: si tibi lenticulam defutato ruramat obtuleris, statim totos primatus tuos vendes: apud te agape in caccabis feruerit, fides in culinis caler, spes in ferculis iacer. Sed maior his est agape, quia per haec adulescentes tui cum sororibus dormiunt, appendices scilicet gulæ lascivia atque luxuria est. Quam locustatem & ¹⁰⁷ postulus sciens, cum præmisisset non in ebrietatibus nec in comedationibus, adiunxit, nec in cubilibus & libidinibus. ad elogium gulæ tuæ pertinet, quod duplex apud te præfidentibus honor binis partibus deputatur; cum Apostolus duplum honorem dederit, ^{1 Tim. 5.} vt & fratribus & præpositis. Quis sanctior inter vos, nisi coniuandi frequentior, nisi obsonandi pollucibilior, nisi Æcalibus instructior, merito homines scilicet animæ & carnis spiritalia recusatis. talibus si placerent Prophetæ, mei non erant. Cur ergo non constanter predicatis: manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Sicuti nos non dubitamus exerte mandare, ieunemus fratres & sorores, ne forte cras mortiamur. ^{1 Cor. 16.} Palam disciplinas nostras vindicemus, nos certi sumus, eos qui in carne sunt, Deo placere non posse, non utique substantia carnis, sed in cura, sed in affectione, sed in operatione, sed in voluntate. Macies non displacebit nobis; neque enim ad pondus Deus carnem tribuit, sicut nec spiritum ad mensuram. facilius si forte per angustam salutis ianuam introibit caro exilior, citius resuscitabitur caro leuior, diutius in sepultura durabit caro aridior. ¹⁰⁷ Sagittent pugiles & pyctæ Olympici: illis ambitio corporis competit quibus & vires necesarior, & tamen illi quoque xerophagiis inualescunt: sed nostra alia robora aliaeque vires, sicut & alia certamina; quibus non est luctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus mundi potestates, aduersus spiritalia malitia, aduersus haec non carne & sanguine, sed fide & spiritu robusto oportet adsistere. Ceterum saginator Christianus viris & leonibus forte, quam Deo erit necessarius, nisi quod aduersus bestias maciem exercere debet.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE IEIVNIIS

1. DE IEIVNIIS.] Ita legendum huius libri titulum, pro eo qui erat: DE IEIVNIO patet, non modo ex B. Hieron. & Nicophoro, sed ipso Autore, qui penitus hoc libro ieuniis plurali usurpat numero. Deinde non in hoc consuebat Montani, atque adeo eius affecte Tertulliani heresis, quod aieunio veterentur, sed quod duas Xerophagiari hebdomadas (sicu*ri* infra *Lector* c. 15. *Sive* tres (B. Hieronymo teste, de erroribus Montani, Epistola ad Marcellam) Quadragesimas obseruarent, de quo infra latius.

2. ADVERSUS PSYCHICOS, &c.] Non solum tuto hoc libro, ubi ex professo aduersus Psychicos agitur se profitetur, sed & alibi frequenter hac Orthodoxorum appellatio Autori usitata est, postquam Montano saueri caput, sic dixit Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. cap. 22. de quo inter nos & Psychicos quaestio est, & lib. adu. Praean. c. 1. & manet chirographum apud Psychicos, apud quos tunc res gesta est, exinde silentium. Et

nos quidem postea agnitio Paracleti atque defensio disiunxit à Psychicis. Item supra lib. de Monogamia, cap. i. hæretici nuptias auferunt, Psychici ingurunt; ac: neque licentia defendenda, quia Psychica, & Psychicis non recipientibus spiritum, item cap. ii. Hoc Psychici volunt, ut licet nec hoc Psychici currant; denique cap. 16. iam nec Psychicus, quia non de adfatu Dei Psychicus. Infra quoque lib. de Padicia cap. 1. Erit igitur & hic aduersus Psychicos titulus, & cap. 6. si volunt Psychici, & cap. 10. Sed hoc volunt Psychici, item cap. 16. iam & Psychici viuieris, denique cap. 21. ad Ecclesiast. & quidem tuam Psychice. Ita enim cum Gelenio ubique legimus, & parvo cum MS. 3. Vatican. cod. tunc hoc libro frequentissime, tum alibi, pro eo quod Rhenan. Psychicus ubique substitutus ex Gorizeni codice, quem tamen featuret Paterniacensem illud legisse. Adnotar quidem ille eundem sensum, sive Phycicos, legas, id est naturam

GGG iii

TERTULLIANO
Cum annotationibus
PAMELLI.

A.V.
J.6.

sequentes corruptam, qua effitatem ieiunium, tormen-
ta fugit & aborrebet; siue Psychicos, id est anima-
les, iuxta illud 1. Cor. 2. Λυχνος δε αρθρωτος γε θε-
ται το το πνευματος το θεος, id est animalinum
homo non percipit ea que sunt spiritus Dei; ubi anima-
lis Apostolo appellatur, qui animi sui affectus sequitur.
Verum ilam esse veram lectionem. Auctoris pater, tum ex
lib. de Monog. ca. 1. vbi Psychicos opponit: spiritales,
tum ex eo quod hic max sequitur cap. i. Agnosco igi-
tur animalem fidem, &c. illi opposens: spiritalem
disciplinam. Pro quo etiam facit quod supra Tom. 3. lib.
ad. Valent. cap. 17. & 18. ubi inter tria que com-
memorat, ex eorum sententiis substantiarum genera orta ex
Achamor, constituit Luxxos, id est: Animale, &
rursum cap. 25. & Luxxos inter quas ex omnium
genera, denique & Christum Luxxos, cap. 27. imita-
tus id per omnia B. Irenaeum lib. 1. cap. 1. sicut eosdem
etiam sequitur Epiphanius in Valentiniā. Porro ad intel-
ligendum Auctoris facit quod præterea recte adnotauit Rhe-
nan. ad lib. aduers. Fracean in hac verba: Non possum
autem diuinare quos innuunt hoc vocabulo, nisi forte Or-
thodoxos, nolentes convenientiam Montani prophetiam
reciperere. Enimvero confestat Montanus in sua conficta Pro-
phetia dannasse secundas nuptias (sic corrigimus quod
minus ille dixit) exigisse lures Quadragesimas, exigisse
martyria, prohibuisse fugam in persecutione. Quorum pri-
mum quoniam concedit Apostolus 1. Cor. 7. altera vero duo
nusquam precepta sint; tertium non interdictum lega-
tur vel à Christo, vel ab Apostolis; merito falsum Mont-
ani dogma damnatio Ecclesia. At Tertullianus, nimio
studio castitatis, abstinentiae & martyrii, nouam illam
Prophetiam complexis est, nec iam ab Ecclesia damnatum
detestatus, quae res illi merito odium concitauit. Vnde
Prophetiam Montanicam responsum Psychicos, id est ani-
males vocat, ac si carnaliter dicat; tamquam nouum
spiritum Paracletum Montanicum agnoscentes Spiritu-
les fuerint scilicet.

CAP. I.

3. Mirarer Psychicos, &c.] Titulum huic
capiti imposuimus: De libri huius argumento. Sup-
plementum vero vocem: istos, ex cod. Anglico MS.

4. Specta corpus & vna regio est, &c.] Istud ad
verbū (uti ante me adnotauit Latinus) transcripsit B.
Hieronymus Comment. in cap. i. Epist. ad Titum. Quod
verò lib. 1. aduers. Iouin. B. Hieronym. citat illud Comi-
ci: Sine Cerere & Baccho frigida Venus; pertinet ad id
quod hic præmititur: monstrum habetur libido
line gula. Sunt autem voces Tertullianice: multiuo-
rantia, & multinubentia, ac temulam, pro: con-
trariam.

5. gula frenos inducent, &c.] sic legimus ex
conjectura Dn. Harrisii pro: imbucentem, qui adlegat
simile illud infra lib. de Iudicie cap. vii. ut quicunque ex
confessione vincula induit; & quod magis ad in-
stitutum facit, ex lib. 2. adu. Marc. illud, cap. 18. Con-
silium exercenda continentia intellige, & fre-
nos impositos illi gulæ agnosce. Supplementum vero ex
Anglico MS. ad. pudet & iam.

6. botuli, &c.] De his citat Latinus Gellius lib.
16. c. 7. Feste botulus genus est farcimini, propter con-
nexiōnem, a bolis sic appellatum. Quam significationem
indicit Auctor supra Apol. cap. 9. quum dicit, botu-
los etiam cruento distentos admouetis.

7. Hi Paraclete, &c.] De quo Paraclete loquatur,
indicit verbis sequentibus, quibus frustra excusare nititur

Montanum & Priscillam & Maximillam; quas
oppugnauit, & ipsum quoque illorum Paracletum supra
Tom. 3. lib. de Prescript. adu. heret. cap. 52. hers. 21.
num. 527. Certe ibidem etiam videtur est, quod alium
Deum & alium Christum prædicauerint Monta-
nistis qui iuxta Aeschinē facabantur (ut pote quis
dicerent ipsum Christianum esse Patrem & Eum, quid in
omnibus adscribit B. Hieron. Epist. 5. 4. ad Marcell. de Mo-
tanti erroribus. Atqui, quam ibidem recte scribat eos in fi-
dei regula errare; falsum est etiam quod hic addit Au-
tor: quod nec aliquam fidei aut spe regulam ene-
rat, ut pote quum vel ipse Auctor Trinitatem per se
latissime prosequatur ex regula fidei, lib. adu. Praeven.

8. De modo quidem nubendi, &c.] Haud dubium
ad ludus ad librum precedentem, qui continet MONO-
GAMIA DEFENSIO NEM.

9. Arguit nos quod ieiunia propria custodi-
mus, &c.] In hac quidem verum dicit, quod arguerunt
Montanisti de propriis ieiuniis, ut pote duabus aut tri-
bus Quadragesimis, sicuti infra latius cap. 15. verum ca-
lumniatorem, dum initio huic cap. dicit: Orthodoxos
odisse ieiunia, & cap. sequ. quod sit indifferenter ieiuniandum
ex arbitrio. Atqui ad haec ieiunia pertinet
quod præmisit: per nullas interdum elcas, & quidca-
sequ. legitur: sublati cibi.

10. Quod stationes plerumq; in vesperam pro-
ducamus, &c.] Quod stationes Auctori sunt tertiorum
dierum vel temporum statu ieiunia, supra late ostendimus
Tom. 2. lib. de Oratione ca. 14. n. 58. maximè ex Hieron.,
& adrigimus lib. de Anna ca. 4. 8. n. 54. Id est confirmatur
ex infra scriptis Auctoriis verbis. Primum cap. 1.
quoniam dicit: proinde nec stationum, que & p[ro]p[ri]o[rum] suis
quidem dies habeant quartæ & sextæ feria, ac cap.
10. quis mihi probabit, illos ca die statione fun-
ctos, &c. & maximè cap. 14. quoniam stationes inditae
ieiunii voluntarii distinguuntur dicit: cur stationibus
quartam & sextam sabbati dicamus, & ieiunii
Paracœnū. Atqui etiam calumniatorem Auctorem Or-
thodoxos, dum sese ab illis arguit dicit, quod in vesperam
stationes producant; infra ostendimus dicta ca. 10. Huc
vero pertinet quod præmisit: seras elcas, & quid infat.
sequ. legitur: demorati cibi.

11. quod etiam Xerophagias obseruemus, &c.]
Quid per Xerophagias intelligat, significat h[ab]er[re] in se-
quentibus: siccantes cibum ab omni carne & omni
furientia & vuidioribus quibusque pomis, ne
quid vinofitatis vel edamus, vel potemus. Sic enim
etiam castiganus Latinus, pro: nec quid. Et recte Xero-
phagia enim est cibus crudiorum vit, & eadem significatio
Xerophagia usurpatur. Epiphanius in Epist. ca-
thol. & Apol. fides. Atqui etiam in isto calumniam
Orthodoxis impingere Auctorem infra probabimus, ubi
de his ex profeso tractat cap. 9. Huc vero pertinet quod
præmisum est: aridas elcas, & quid postea cap. sequ.
legitur: diminuti cibi.

12. lauaci quoque abstinentiam, &c.] Etiam in
hoc calumniatorem Orthodoxos, quasi illi, balnearum ab-
stinentiam tempore penitentia improbarint, atque adeo
& in Quadragesima, quum ipse Auctor adiu. Ortho-
doxi supra Tom. 2. cap. 9. lib. de Penitentia, inter Actus
Exomologeseos enumeret: saccu & cineri incubare,
corpus sordibus obscurare, usqueadè ut B. Cyprian.
lib. de Laps. dicere non sit veritas: Hoc crimini eius
malis deerat, ut ad balnearia pergeret.

13. dum quaque ex parte anathema audiamus
&c.]

&c.] sic legimus ex Angl. cod. MS. pro: quaque. Atqui vides etiam hinc, usitatu fuisse in primituia Ecclesia. Anathema in hereticos, iuxta illud Apostoli Tit. 3. Hæreticum post vnam correptionem deuita, de quo vide supra. Adnotaciones nostras lib. de Prescript. aduers. her. cap. 16, num. 103. Latius librum nostrum, quem propediem Deo fauente in lucem edidimus. De non admittendis dubiis Religionibus in una Repub. Preterea hinc mihi collige video, quod etiam ipse Tertullianus, quem hæc adseret, anathema audierit; de quo in vita eius latius.

C. A. P. II.

14. Nam quod ad ieiuniū pertineat, &c.] Inscriptionem huic capitī fecimus: De obiectiōnibꝫ aduers. ieiuniū; quæ ipſe quām sine eadem quas nobis hæretici etiam hodierni obiciunt, ipsarum solutio, quām habet Auctor infra hoc eodem libro, etiam contra ipſos faciet; maximē quām eadem pene omnes à lociniano hæretico sibi obiectas B. Hieron. iisdem pene verbis, quibus Auctor, dissoluta, fiduci ſuū quibusque locis adnotabimur.

15. vt quām in Leuitico, &c.] Non ad verbum, sed omībiſ aliquot verbis locus iſe (Leuit. 23, potius quām 16.) citatur, tum ab Auctore, tum à B. Hieron. sed alio fine; hic enim citat ad confirmationem ieiuniū; Auctor autem adfert ex persona Orthodoxorum, qui inde colligebant certos dies ieiuniorum à Deo constitutos, & proinde etiam certos ab Ecclesiā, non à primaria quibusque, conſtitui debere; tum quid nō ſub habet quod reſpondet Auctor, tacite & ex proposito infra non adgitat.

16. Certe in Euangeliō, &c.] Infra latius cap. 13. De diebus ieiuniū determinatis, in quibus ablatus eſt ſponsus (querum fit mentio Matth. 9.) ut pote 40. diebus ante celebrationem paſtōnis Domini, atque adeo una Quadragesima, quam obſeruavit ab initio Ecclesia. Atqui B. Hieron. reſte aliubi ipſi Montanis etiam ſuam ſecundam Quadragesimam, quam feruabant poſt Pentecosten, nempe tam ablato in celos ſpera, eadem hoc dicto probabant. Sed si ſequetur, omnem diem ieiunare oportere citra id temporiū, quo Christus in celum ascendit. Proinde iuxta Tropologiam interpretatur idem B. Hieron. ac ſe dicit: ubi proper peccata à nobis diſceſſerit ſponsus, tunc indicandum ieiuniū.

17. Itaque de cetero indifferenter ieiunandū ex arbitrio, &c.] De hoc etiam latius infra cap. 13. Sicut de stationibꝫ quartæ & ſexta feriæ, cap. 14. Accipitur vero ſternum: paſiuè, pro: communiter, paſiū, & ſicut addit: fine precepto. Porro & de ieiuniū ultra supremam dici, & vñque ad horam nonam, vide cap. 10. & de Xerophagiis, cap. 9.

18. quales castimonia, &c.] Infra de hoc erit diſputandi locus cap. 16, ubi agit de Caſto Iſidi & Cybeles. Hic vero peculiarietatem Apim: commemorat, cuius ibi non eſt mentio.

19. ſemel in totum macellum ab Aſtolo admissa, &c.] Adludit ad illud Aſtoli 1. Cor. 10. Omne quod in macello venit, manducate. Ad quod reſpondet Auctor infra cap. 15.

20. derelictore corum, &c.] De iis qui iubent cibis abſtineſſe, i. Tim. 4. pulcrē reſpondet infra cap. 15. Hic dumtaxat dicimus omitti quedam ab Auctore, & immutari, dum legit: intendentē ſpirituibus, mundi ſeductoribus, doctrinis mendaciōquorum, pro eo quod Graec & Latinē hodie non habetur: mundi, & legitur: doctrinis demoniorum (ſicut etiam ipſe Auctor)

Etor ſuprā lib. de Prescript. cap. 7.) in hypocriſi mendaciōquorum. Nec auten alij Graecam vocem τεργυταροπεὸν vertunt cauteriatam, quam Auctor: inuſtam, dumtaxat.

21. Sic & cum Galatis, &c.] Ad iſtud pulcrē reſpondet infra cap. 14, ſicut etiam cap. 15, ad id quod hic ad fertur Iſai. 8. & ad id quod ſatis calumnioſe de Chriſte citatur, voratore & potatore, Matth. 11. Neque enim ego putto ab aliquo id argumentum aduersus ieiuniū prelatum fuſſe.

22. non his communicari hominem quæ in os inſeruant, &c.] Proſiſſis ſic lego ex MS. Angl. cod. neq; eodem modo verit̄ illud Mat. 7. Auctor ſuprā Tom. 2. lib. de Patient. cap. 8. ſicut ibi alijimus num. 59. Ad quem locum in hac verba Rhenan. Quid apud Matthei cap. 15. legitur non ſemel: καὶ ἀδωρῶν. Tertullianus verit̄: communicat, quemadmodum etiam B. Augustinus legit. Eſt autem ταῦται communie facere. Et quia Iudei, quod impurum eſt, id iſt communie vident, factum eſt ut ταῦται ſue communicare, ſit illis: congiunire, cuu vetus Euangeliū editio habet in quibusdam exemplariibꝫ, preceptū noſtris. Erasmus verit̄: impurum reddere. Reſte Mārci 7. verit̄ etiam noster Latinus interpres: communicare. Reſtonſio autem ad hanc obiectiōnem eft facilis, quod cibis pon communicant hominem, ſed mala cogitationes & ſuperbia eorum, qui diuinā aut Ecclesiā de ieiuniū prout ſit obdide recuſant. Ad illud verò quod ad fert 1. Cor. 8. hæc. Auctor ſolutionem infra cap. 15.

23. sublati, vel diminuti, vel demorati cibi officia, &c.] Proſiſſis ſic legimus, pro: dilati; quia sublati cibi ad ieiuniū pertinent, diminuti ad Xerophagias, demorati, id eft detardati, ad ſtationes continuatas in vſperum; nam haud aliter dixit Plautus Ryd.

Quid ſacerdoti mea dicam, hic demoratam tan- diu.

Legimus autem ex Angl. cod. diligam Deum & proximum mihi, quia alibi Auctor frequenter verit̄ Diliges proximum tibi.

C. A. P. III.

24. Raque nos hoc prius adfirmare debemus, &c.] Caput hoc in ſcripsiſſimus: De ieiuniorum aucto- ritate à primordio. In qua Auctorem ad verbum penè imitatur B. Hieron. lib. 2. aduers. Ieiun. non ſemel citato.

25. Acceperat Adam, &c.] Latius tractat de hac lege primordiali. Auctor ſuprā Tom. 1. lib. aduers. Iudi. c. 2. ascens in ea omnia precepta diuina recognoscit. Eodem per- tinet quod habet Irenaeus lib. 5. aduers. her. cap. 23. de Adam & eis muliere. Similē enim cum eſca & mortem adſciuerant, quoniā inobedientes manducabant.

26. morris a primordio cauſam, in me quoque cum ipſo genere tranſductam, &c.] Pulcrē peccati originalis circumſcriptio; quod mox & c. ſequ. vocat: primordiale delictum, ſicut etiam libro iam citato.

27. & animam conquaſſatam, &c.] Adludit ad illud Pſal. 50. etiam ſuprā lib. aduers. Iudi. cap. 5. paraphraſiōē citatum: Cor contribulatum hoffia eft Dei; ppterquam quod hie conquaſſationem illam pro- priè fieri cibi anguſtii addat, pro quo hodie Latinus interpres: ſacrificium Deo ſpiritus contribulatus.

C. A. P. IV.

28. Hæc ratio feruabatur apud prouidentiam Dei, &c.] Titulum huic capitī deſimus: Quod ovates cibos poſt diluuium Deus permiferit, ut quosdam

GGG iiiij

postea demeret. In quo etiam imitatus B. Hieron. quod
Auctor adserit de cibis immundis. *Vetus ex cap. sequ.*
etiam ante diluvium locum existimat habuisse, et quod
immundorum animalium gen. 6. fiat mentio, per quam
mentionem ex parte ieiunium dedicatum scribit. Legimus
autem propterea phrasem Tertullianicam ex Angl. MS. cod.
pro temporibus omnibus modulantibus, ubi erat: mo-
derantis.

29. Ecce dedi vobis omne scenum sementium
seminans semē, &c.] Sic expressit quod Gracē est apud
lxx. Gen. 1. *αρτον και επον απερπατησαν*, surpans se-
mīnūm, pro lenīngserum.

30. & omnis viuentis, &c.] Necessaria erat hec
caſigatio ex cod. Angl. MS. pro: omnis serpens, quia
Gracē est Gen. 9. 29. *και την τετράδι θεον*. Mirum
est autem quod addat. *tunc*, quod nullā editionē bibliō-
rum habent. Supplemūm verò ex eodem: eam solī car-
nem eius eximīt, ac mox legimus: *Αρχὴ post dilu-
vium, pro:* Atque; quo loco vel unica ea lex à san-
guine abstinendi, etiam pro ieiunio citatur. Est verò
Tertullianica phrasē: supparans disciplinam.

C A P. V.

31. Denique ubi iam & familiaris populus, &c.]
Inscriptionem capiti huic fecimus: De abstinentia im-
mundorum animalium. Lege veteri Leuitici 20.
præscripta, & gratioribus cibis detractis. In quo
etiam Auctor imitatur ubi super B. Hieron. sed latius
infrā Nouatianus lib. de Cibis Iudaicis, ubi singillatim de
singulis immundis animalibus quid abstinentia signi-
ficauerint deducit, & ieiunio corporali ad ieiunia libera
transfers.

32. Nam & primus populus, &c.] Primus ap-
pellatur populus Iudaicus ad distinctionem secundi po-
puli Gentium. Hic verò videtur propterea superfluum illud,
quod ad eō parentēs inclusimus, (Dominus eius, seu
potius: eis visus est) neque alioqui sensus constat, neque
habet B. Hieron. illius vestigium aliquod. Legimus autem
ex Angl. MS. cod. detrimenta suspirans, pro: detri-
mento, &: quoniam eduxisti nos, pro: quomodo,
quia Gracē est ὅτι, Exod. 16.

33. Eadem ventris prælatione, &c.] Ea hac scri-
pitura Num. II. translata: Quis nos vescet carnem? pro:
cibabit. Paraphrasis etiam translata: nihil nisi man-
na vident oculi nostri, quomodo & B. Hieron. quum
legitur hodie apud lxx. nihil præterquam oculi nostri in
manna.

C A P. VI.

34. Nunc si temere, &c.] Caput hoc inscriptissimum:
Naturam & Scripturam enuntiare, ante pubulum
& pótum nos esse diuinis tractandis aptiores. *Vbi*
eleganter: virginem saluam dixit, id est, nullo cibo
corruptam ac ieiunam, sine ferò legas: exsuffians cum
Angl. MS. cod. fine astutus cum exco. perinde est.

35. præmeditorium, &c.] Hoc etiam imitatus B.
Hieron. Quale, inquit, ieiunium est, aut qualis refectio post
ieiunium, pridianis epulis distendimur, & guttur nostrū
meditorum, seu potius: præmeditorium efficitur
latinaturum; qui etiam adlegat scripturas hic citatas
Exod. 32. ac Deut. 32. & 8. item Iſai. 6. excepto quod ibi
etiam legi debet: Deum, quod Gracē sit deus, & quod
Auctor sua utatur phrasē salutificatore, pro: salutari,
ac quod ille recte addat: & recalcitrauit. Et verò etiam
phrasē Tertullianica: cui ipsa diuiniz proctirant.

36. Ceterū cui cor necētum, &c.] Sic ex cod.
Angl. MS. pro: exēctum; quod minime huic loco qua-

drat, quia opponitur: impinguatum; vt accepimus
enēctum, pro inedia quadraginta dierum confitum;
omissa voce: qui superflua, que sensum obturabat. Signi-
ficare autem vult, quod Moyses ieiunus videt gloriam
Dei, & quod ipsum Moylen, id est, vt beatus
Hieron. vultum eius Dei fabulatione cornutus, conſan-
ter contemplari non valeret pinguior populus.

37. non minus & Heliæ, &c.] Apparitionē hanc
Moysi & Heliæ, quibus se Dominus ostēdit, March.
17. Quomodo ieiunium triusque 40. dierum, etiam B.
Hieron. allegat, & vero B. Irenaeus lib. 5. cap. 21. cum si-
mili Christi ieiuniū. Est verò & hic vox Tertullianae:
perennare, vel Latinio adnotante. Certè B. Hieron. etiam
illa duo comparat: Quid hic Heliæ? Adam vbi es?

38. Si enim Deus aeternus, non eluerit, vt tella-
tur per Iaiam, &c.] Qum etiam alcibijs ipsa iſiud
Iſaiā adscribat. Autem querat locum Lector diligenter.

C A P. VII.

39. Processimus itaque iam ad exempla, &c.] Titulum huic capiti impoſsumus. De aliis exemplis ieiuniorum in Lege veteri. Qua ipsa omnia adserit etiam
B. Hieron. vt cum Auctore ostendat, tum quod ieiunium
iratum Deum reconciliat, 1. Reg. 7. 4. Reg. 18. ac 19.
Ion. 3. 3. Reg. 21. tum quod sterilitatem depellat. Reg.
1. denique & Sacramentorum agnitionem metu-
tum, Dan. 1. 2. 10. & à morte prælueret, Dan. 14. Quia
omnia etiam apud alios Patres, nominatim BB. Chrysost.
Ambros. & Augustinum tam saepē repetuntur, ut plati-
bus non sit opus.

40. vt periculum prælia simul fugerit, &c.] Sie
istud caſigauimus ex conjectura Harris, pro: fuderit.
Eis de scriptura reliqua satī obscura sunt, maximè quā
etiam B. Hieron. mentionem nullam faciat delicti apud
Maspha (sic legitimus cū lxx. pro eo quod erat Maspha)
Prima enim facie Auctor videtur ad peccatum impunitum
effusione aqua, quam: aquationem vocat, quæ ſed
est super terram in conspectu Domini, co quod sequatur.
Peccatumus Domino. Peram id meū videtur pertinere
ad delicta precedentiā idolatria, ut ipse quām pippū à
Samuele vocatus ante illam congregationem Dei alienus
abſtulerit. Quare emissa voce: tec, sic hunc locum difſi-
gnerū malumus: Deliquerat Iſrael; in aquatione
apud Maspha congregatus à Samuele, ita statim
delictum ieiunio diluit, vt periculum prælia ſimul
fugerit. Quum maxime Samuel offerebat ho-
locaustum, in nullo magis procuratam audimus
Dei clementiam, quām abstinentia populi. Et Al-
lophili prælio admouebant, ibidem (ſicutum legit-
imus cum MS. Angl. cod. Varie, & Gagm. pro: ibi de-
mum) Dominus, intonuit voce magna, & legen-
tes præterea: Berchor, iuxta vestigia lectioνi Gagm.
pro: Berchor, eo quod Gracē fit. *βούθης.*

41. Proinde, quum Rex Aliytorum, &c.] Pe-
cūniis verbis & adhuc paucioribus B. Hieron. enarrat
comprehendit historiam 4. Reg. 18. & 19. ſicut etiam
conferunt Niniae, addet Sodomam quoque & Go-
morram eurasuras fuſſe, ſi ieiunarent; quod ipsam
quoque transcriptis B. Hieron.

42. Hoc remedium agnoscit & Achab, &c.] In
hac scriptura 3. Reg. 21. addit: Qualiter, quod nullā ha-
bent editiones; quibus vobis exprimens more ſuo her-
editatem poſſedit, quod Gracē fit ex poſtō uox.
Legit etiam ordine inueni: definitum ſemiperiptum, pri-
quod alij: ambulanis domiſo capite, viderunt etiam reu-
ritus accepere, pro compuncto, quod proprie: vox Gracē

TERTULLIANUS
CUM ANNOTATIONIBUS
PAMELLII

A. V.
16.

significat, &c: laeturam more suo, veritatem &c, quam alij ipse quoque aliquando (teste Latino) malitram. Quod sequitur, de suo addit, ac si dicat: ut potè qui non erat ieiunaturus. Atqui sicut omnes alij iuxta Angel. cod. MS. transposuitur in loco, quo.

43. Aspice Danielis exemplum, &c.] Mirum est hoc, quod quem nulla editiones Dan. 2. neque ipse B. Hieron. tempus adscribant, Author dicat: spatium tri-dui postulat; qui etiam ex preposito addit: tyra-ni Sophistis parcitur, eo quod pro ilius legatur intercessione Daniel.

44. quatenus miserabilis es, &c.] Haud aliter B. Hieron. Deinde scriptum est, quod Daniel tribus hebdomadiis (pro quo Author supra lib. de Anna cap. 48. trium hebdomadū statione) ieiunauerit, panem suum non comedere, caro & vinum non intraverit os eius, oleo unde non sit, & venerit ad eum Angelus dicens: Daniel, homo miserabilis es. Vbi mirum est veri ab utroque: & ave! & tibi uia, quod alij: desideriorum vertunt, Dan. 9. & 10. immo & Author ipse supra Tom. 1. lib. aduersus stud. cap. 8. Quid: quod in Comment. ab eodem B. Hieron. contrario fensio vir desideriorum, explicetur, amabilis & Dei amore dignus, quem admodum Salomon appellatus est Idida, sine vir desideriorum, quod pro desiderio suo Dei secreta audiare mercerit. Et tamen germanam hanc esse Authoris lectionem patet ex eo quod sequitur: Si Deo miserabilis, leonibus in lacu fuerat horribilis; quod ipsum reperit etiam B. Hieron. For-tasse per Metaphoram sic locutus est, eo quod auxilium alicuius desiderat, sicut hic implorabat Propheta adimpleri 70. captiuitatis annos, miserabilis sit, id est miseratione dignus.

45. vbi quidem illi sex diebus ieiunanti prandium Angelus procurauit, &c.] Quod hic de sex diebus dicir, sic exprefit B. Hieron. talem discophorum inedia promeruit hebdomadis; eo quod septimo die prandium Danielis ab Abacu adlatum sit, sicut legitur Dan. 1. 4. De cuius capituli anterioritate, vide nostras Adnot. ad B. Cypr. lib. de Orat. Domini. num. 52.

C A P . VIII.

46. Reddimus & cetera, &c.] Inscriptio nē capiti huic fecimus: De noua Legi ieiuniorum documentis, ut potè Anna Prophetidis, Christi, Cen-turionis Cornelij, & Apostoli Pauli.

47. Praestituit exinde ieiuniis legem sine tristitia trāfigendis, &c.] Adiudicat illud Matth. 6. Quā autem ieiunari, nolite fieri tristes.

48. ieiunia quoque plurima enumerat, &c.] Nō aliter B. Hieron. crebra ieiunia, Valeant itaque Erasmus & Clarinus, qui transvere maluerunt 1. Cor. 11. in ieiunis sepe, eo quod legatur hodie: τοῦ ἀντιτίθεντος, quum ex illis patet olim lectum πολλά τοις. Videtur autem Author veritate incommoda, pro eo quod Interpres vulgatae: arumnam, Graecè μέρχω.

C A P . IX.

49. Principalis hæc species in castigatione vi-tus, &c.] Caput hoc inscriptum: De Xerophagiis & abstinentiæ vini exemplis. Nempe Danielis cum fratribus suis, Heliae, Dauidis, Samuëlis, Aaronis, Apostoli Pavli, & Timothei; quorū etiam B. Hieron. quedam recenserunt.

50. portionale ieiuniū, &c.] Cui opponatur portionale, supra dixit Tom. 2. lib. de Virgin. veland. c. 4. speciale generali prius est, & portionale omne subiectum est generali, speciali quoque generale

prius est, &c. & portionale vniuersali. Ita vero dicitur exceptio tamorum quorundam.

51. Inspiciamus igitur & Xerophagiis nō uitatem, &c.] Sicut supra permisimus nūm. 11. etiam istud esse calumniam in Orthodoxos ostendemus; ex eo quod non solum ex scripturis hæc citatus, sed etiam Patribus antiquioribus confiteri Xerophagias visitatas fuisse ab ipsis Apostolorum temporibus. Imprimis autem occurrit primorum illorum Asceticorum Alexandrinorum, quos Philo describit, abstinentia, potissimum circa festum fastuaria Domini passionis, quæ usq[ue]b[us] teste h[ab]et. Eccles. lib. 2. cap. 16. illis diebus vinum omnino non gustabant, immo nec carnibus, nec aliquo genere cibariorum, quod sit sanguinem particeps, vescebantur quibus aqua sola poterat, quique sole & hyssopo pro obsecro & pane vescitur. Quibus adde preceptum Apologeticum B. Clem. Rom. lib. 5. Confit. Apol. cap. 19. qui diebus ieiuniorum solo pane, sale, & oloribus vī concedit, & abstinentium docet a carnibus & vīno, id est muli scripturis comprehensis eiusdem lib. cap. 21. Et vero eius rei praxis idem in B. Petro recente Recogn. lib. 7. Confirmatur idipsum Can. Apol. 51. vbi abstinentia vīno & carnibus improbatur, nisi continentiae causa. In Gallia idissimū visitatum fuisse iam etate B. Irenæi testatur Martyres Lugdani apud eundem Euseb. lib. 5. cap. 1. in hac verba: Multum erratis à viri, putantes humanis visceribus vesci eos, qui ne mortuorum quidem animalium carnibus vescuntur. Quid: quod ipse Tertullianus supra Tom. 2. lib. de Cultu femin. cap. 9. ante omnem heres in scripto, agnoscit quorundam confitentium: qui abstinentes à vīno, & animalibus exultantes, humilitatem animæ sue in vīctus quoque castigatione Deo immolabant. Eodem pertinet quod ipse lib. de Parent. cap. 9. inter Actus Ecclologeos ponat: paustum & potum pura nosse, quod de panis & aqua vīsu intelligi manifestum est. Alius Patri testimoniis, qui Tertullianus recentiores sunt, prolixitatis evitanda gratia supersedebat, quum sole meridiani sit clarus, semper in Quadragesima & alijs ieiuniorum ab Ecclesia prescriptorum dictibus, abstinentiam fuisse observatam à carnibus.

52. fessulis & cenophoris Regis, &c.] Oeno-phoron pro vasculo vinario etiam Ciceroni visitatum lib. 1. de Finibus. Legimus ex Anglico MS. cod. ne qui de specie quoque corporisculi meuat, pro: ne quis. In hoc vero differt Author etiam à LXX. qui hodie existant, quod addat: & in omni sophia.

53. Anno denique tertio Cyri Regis Persarum, &c.] Sicut supra cap. 7. siceriam hic veritatem Author: homo es miserabilis; idque aut pro illo quod a utroque alij legunt: vir desideriorum, aut iuxta quendam dumtaxat exemplaria, que illud interpretantur h[ab]et Daniel non timuit.

54. apud Berisabe Iudea, &c.] Sic omnino legimus iuxta editiones omnes 3. Reg. 19. pro: Berisabe.

55. Nam de Samuele mater: Et vīnum, inquit, & ebriam non biber, &c.] Haud multo aliter B. Hieron. Samson, inquit, & Samuel, vīnum & siceram non bibunt; erant enim filii reprobationis; & per abstinentiam ieiuniūque concepti; haud dubie de Samuele factorem imitatus, nulla consideratione habita an in scripturis nēne legatur. Citat Latinus tu eadem sententiam B. Basil. hom. 31. Et vero prima f[ac]ie existimabam legendum hic similius: que Samsonem & Samuelem Deo voverat; atque adeo e[st]ā: Nam & de Samone mater; sed nec de hoc mater, at Deus matri, inquit,

Ind. 13. Et nunc caue ne bibes vinum & siceram, &c. quia, & paries filium, quosam Nazarei. Deo erit puer ab utero. Ex quo enim Nazareus futurus predictur, reliquum sequitur, ut potè quem Num. 6. Lex Nazarei (sive sanctificati, ut mox veritatem testimonium Amos 2.) abstinentiam vini precipiebat. Fortassis de Samuele id dicit Auctor, non solum mater, eo quod 1. Reg. 1. legitur: vouille Samuelem Deo, sed insuper dixisse: ferrum non ascendit super caput eius, ex quo prouide collegit Samuel quemque Nazareum futurum, quippe de quo id ipsum legatum Num. 6. M. scimè quum de se ipsa illa dixerat: Vinum & quod inebriare poset (Græc. μέν νοια, pro quo ñnica voce Auctor: ebriamen) non bibi.

56. tu & filii tui post te, &c.] sic necessariò emendamus, pro: filius tuus; nam præterquam quod plures habuerit filios Nazarei, & B. Hieron, hunc loculo transcribens: Aaron, inquit, & ceteri sacerdotes; & insuper omnes editiones illud legunt Leuit. 10. Veritus autem Auctor: post te, quod est Græc. πετόσθη, pro eo quod Latinus LXX. Interps: tecum; quod inter misericordiam apud illos legitur, quemadmodum & illud: vel alcedenter ad altare. Mirum est illud, quod non habeat Auctor: tabernaculum testimoniū, quod legitur omnes editiones.

57. aut ab homine vocetur, &c.] De voto, quod & ibi & hic agnoscat Auctor, vide latius infra cap. 11. num. 70.

C. P. X.

58. & quæ stationes nostras, &c.] Titulum hinc capiti impossumus: De stationum (sive statorum ieiuniorum) nō modo ad nonam, sed ad vesperam usque, ex exemplis. Nempe Exod. 17. Iof. 10. 1. Reg. 14. & Dan. 9. Quia ipsa etiam B. Hieron, commemorat. Atqui de stationum vocabulo latè tractauimus supra Tom. 2. lib. de Orat. cap. vlt. num. 58.

59. & non ultra nonam detinendum, de suo scilicet more, &c.] Quod hinc nomen Orthodoxis adscribat, etiam columnia non caret. Nam veterem Ecclesiæ ritum ad vesperam usque stationes, id est ieiunia certa ieiunandi, comprobavit imprimis illud Euseb. loco supra citato de Ascensio illius Alexandrinus ex Philone: Cibum aut potionem ante solis occasum nemo illorum capiebat. Clem. Rom. Constat. Apolst. lib. 5. cap. 20. Deinde ipse Auctor ante omnem heresin, eam coniurudinem agnoscat supra Tom. 1. Apoloc. cap. 39. dum cenam, quam Agapen vocabant, sub noctem celebratam indicat, & partit. Tom. 2. lib. de Orat. cap. vlt. dū tradit: accepto corpore Domini non solui stationem; satius per hoc indicans, non solui sole sub nonam, sed vesperi, primum. Eodem pergit illud B. Hieron, Epist. ad Eustoch. de Virgin. seruanda: Pentecoste cena mutantur in prandia. Si quis recentiora Auctore testimonia desideret, legit B. Ambros. serm. 33. B. August. serm. 6. de tempore. B. Basil. hom. 1. de Laudibus Quinque. B. Chrysost. hom. 10. in Genesim. At vero ieiuniū in horam nonam dumtaxat, meminerunt B. Basil. ad Amphil. cap. 73. Epiphanius in Epitome fidei, & Leo Papa 1. Epist. 65. & 31. iisque, Auctore multo posterioribus. Quid: quod paulopost Auctor featuretur, quarta & sexta sabbati usque ad horam nonam ieiunari dumtaxat.

60. Si, quia Petrus, &c.] Eleganter Auctor horas Nonam, Sextam, & Tertiā, quarum sit mentio Act. 3. 10. ac. 1. nihil facere contra ieiunia in vesperum, sed dumtaxat significari, istas tres horas sollemniores sunt in Orationibus diuinis, vel argum. a. Daniellis ter in die (Dan. 4.) orantibus. Quas easdem celebrat

B. Cyprian. lib. de Orat. Domin. allegatis iisdem scripturis, addens queque matutinam & vespertinam; ubi adiuuimus num. 94. inde ortam horarum Canonistarum institutionem, que hodie, & iam inde ab aetate BB. Damasi, Ambrosii, & Hieronymi in Ecclesia obseruantur. Legimus autem ex MS. Angl. cod. quod mihi probabili proprobatur. Deinceps: finiri accipiunt pro: prescribi & definiiri, ut etiam ante me adnotauit Latinus; qua potest in voce hoc ipso capite viritur, dum dicit: ieiunationis in summa definitæ.

61. in eodem Commentario Luca, &c.] De Autoritate Libri Actorum Apostolorum, & quod Lucas sit Commentarius, vide supra Tom. 3. lib. 5. aduers. Marc. cap. 2. num. 21. Castigamus autem ex Angl. MS. cod. utique per aliquarum horarum exceptionem; pro: altarium.

62. quarta Sabbati & sexta, &c.] De stationibus sine ieiunio quartæ & sextæ Sabbati, vide infra cap. 14.

63. eorum quæ ex traditione obseruantur, &c.] De Traditionū quæ carent scriptura, auctoritate, vide supra Tom. 2. lib. de Corona milit. c. 3. num. 27.

64. Et in qua, inquit, ignoratis, &c.] Paraphrasita hacten Auctori translatio, pro eo quod alijs Philipp. 3. legitur: si quid alter sapient. Eodem vero modo interpretatur etiam B. Hilarius lib. 11. de Trinit. legens cum Auctore: reuelabit, sicut etiamnum Græcis. Σωγάδει. Atqui more suo: exitum Domini, pro morte Christi accipit.

65. Nam & militiæ cumquam immemores sacramenti, magis stationibus parent, &c.] De sacramento militari vide supra Tom. 3. lib. de Prescript. aduers. her. cap. 20. num. 126. & cap. 40. num. 239. Stationum vero nomen sumptum à stationibus militum, etiam supra scriptit Auctor Tom. 2. lib. de Orat. cap. vi. Si statio, inquit, de militari exemplo nomen accipit (nam & milites Dei sumus) utique nulla letitia sine tristitia obueniens castris, stationes militum recindet. Legimus autem iuxta Gagnum & Latinum: Sed hoc ex argumentationum, & propter hec, quod loco iterum sunt voces Tertullianæ: refrigerate, & committere.

66. qua ipsis elementis stationē imperavit, &c.] Sic ex MS. Angl. cod. pro: impetravit; maxime quod consentiat B. Hieron. & quod Iof. 10. scilicet agatur. Et dicit Iesus: Sol contra Gabao ster, & Luna contra valles Ealon (pro quo Auctor: Alalon). Et stetit Sol & Luna in statione, donec vltus est populus inimicos corum (pro quo Auctore de inimicis suis) & recedit sol medio celo. Prinde etiam conformiter Graec textui, castigauimus à Latino adaptantes: & non accedebat in occasum, & in finem diei vnius. Non fuit dies talis retrò & in nouissimo, pro eo quod erat contrario sensu: Ut autem accedebat, Graec enim est: & περιπέμπετο. Est vero rusus phrasit Tertullianus: parem solis; sed videtur id quod sequitur, mendo non carere in statim tamdiu in officio, stationem etiam sera longiore; quod sic expressit B. Hieron. & in ea plus quam unius diei vltoris exercitus prestatant.

67. & tota terra non prandebat, &c.] Admissus & hic negandi particulam non, & eandem aliquid censem apud B. Hieron, ex quod sensu longe diuerso legitur 1. Reg. 14. & tota terra venit in salutem, & ex ore eorum sivebat mel, & non fuit conuertens manum in os suum.

68. sed & Daniel, &c.] Varias hic nonnullas in hac

TERTULLIANUS
CUM ANNOTATIONIBUS
PAMELLII.

A. V.
16.

scriptura Dan. 9. *Auctor*, quippe qui quod supra Tom. 1. lib. aduers. Iudeos cap. 8. vertat: in visione hic: in somnis; & quod ibi: tetigit me, hic: adpropinquauit mihi.

CAP. XI.

69. Omnia autem ista, &c.] Inscriptio[n]em capiti huic secimus: Quod quum quedam dictorum officiorum imperata fuit, alia per votum expuncta; noua non fuit. Sunt autem Tertullianica: paraturam, & eos retundamus qui hæc velut vacanta infinitant, ac: eos reuincamus, & Sed & illud in medio est, item: expunxisse.

70. votum, quum à Deo acceptatum est, legem in posterum facit, &c.] Egregius locus, qua ratione votum legem faciat; nempe postquam iam Deo factum, atque adeo à Deo acceptatum est. Id est enim quod legitur Ecclesiastis 5. Multo melius est non venire, quā potest votum promissa non reddere. Et verò etiam Deogramma esse vota, sic tradit *Autor*: exinde enim faciēdū mandauit, qui factum comprobauit. Valeant itaque nostra tempestatis votorum martyres. Coram quos de Voto continentali virorum vide supra Tom. 2. Adnot. notar. ad l. de Cultu femin. cap. 9. num. 51. & de Virginum votis, lib. de Velandis virgin. num. 1. De votis ieiuniorum, quorum hic meminit, quis dubitet eandem esse rationem?

71. Itaque & hinc, &c.] Pertinent que sequuntur, ad defensionem heresos Montanistarum, sed quo nihil concludunt, sunt autem rursus Tertullianica: alteratio diuersa partis obducitur; decucurrent, retrahit, pro tractare, exercitè (sic enim legitimus ex MS. Angl. cod. pr. exerta) denique gradum figere, de quo inter Proverbia in Prolegomenis.

72. hoc enim vocantur heretici nomine, &c.] Sic hic, sic etiam supra, Tom. 3. lib. 3. aduers. Marc. c. 8. hereticos Antichristos vocati 1. Ioan. 2. adnotauit *Auctor*. Nos verò nouam periodū ibi facimus: Et quomodo, &c. vñque: Quo itaque, cum interrogatio[n]is notula; quam etiam in illis periodis fine adiungimus, maioris intellectus gratia; quamquam proboscirum adhuc maneat illud: erga Deum aduer sum nostrum, vñ coniunctus: aduersum ex diuersa lectione ad marginem adnotata, pro: erga, in textum irreipit, sed tamen nihil immutare voluimus. Illud autem: Quo, &c. laterū, idem significat, ac si dicat: ex quo latere, ut sit prouerbialis formula; de qua, & altera: palos terminales figere, vide nostra Prolegomena. Supplemus autem: ita & de solleminibus.

CAP. XII.

73. Iam enim & in ista specie dotali, &c.] Caput hoc inscriptissimum: Quod multum fructus dicta officia Ieiuniorum adferant. Vt pote quibus elemintur delicta, reuelacionum scientia extorquatur, & bella propria discutiatur. Quo omnia etiam Ieiuniis attribuunt B. Basili, lib. de Ieiunio, Ambros. lib. de Hel. & Ieiunio, B. Chrysost. variis homiliis de Ieiuniis, B. August. lib. de utili Ieiunio, B. Hieron. denique frequentissime.

74. Ut ab Ioāne Paracletus obmutuisset, &c.] Refutatur ad illud quod praesbit. cap. praecedenti: Lex & Prophetæ usque ad Ioannem. Loquitur autem rursus de suo Paracleto Montano, sicuti etiam in calce huius capituli.

75. indicentes omnem τετευοφόρον, &c.] Similiter cap. proximo: Itaque si & ex hominis edi-

cto, & in unum omnes τετευοφόρον agitas, & cap. 17. sed & omnem τετευοφόρον ethnici agnoscunt. Accipi autem videtur ab *Auctore*, pro humiliacione per ieiunium; à qua non abhorret ex propria eius vocis translatione animi demissio. Eleganter verò dixit: arida cute loricatus, & cōtra vngulas cornues.

76. Pristinus vester, &c.] Loquitur de Pristino quodam, qui in martyris defecerat; quod minus mirandum, quum nuncupet eum: non Christianum, id est adhuc Catechumenum; id ipsum satis indicans per id quod subiungit: aliquandiu fastum (seu farsum, quod repofui cum Latini) omnibus balneis quasi baptimale melioribus; immò etiam luxuriae eum accuset; quo sit, ut pauloprius non displaceat lectio Gagnai: martyribus in certis, quamquam reticet: incertis. Et prorsus castigamus ex eodem. Angl. MS. cod. atque ita de hoc iam extortus, pro: exortus. De Apici & vero vide lib. de Pallio cap. 5. num. 110.

CAP. XIII.

77. Praescribitis constituta esse solemnia, &c.] Titulum hinc capiti imposuimus: Quod etiam præter Quadragesimam Episcopi ieiunia mandare ad solvent, maximè tempore Conciliorum, quæ certis in locis ex vniuersis Ecclesiis aguntur.

78. præter Pascha ieiunates, &c.] Adiudicat ad ieiunia Ecclesia præter (id est, extra) Pascha, seu Quadragesimam; & inter cetera ad quatuor tempora, quæ sub Calixto (quemadmodum in vita *Auctoris latius*) hoc penè tempore, quo liber hui conscriptus, instituta sunt: Se-miieiunia appellatæ quartæ & sextæ Sabbati, vñpost in quibus ad horam ponam ieiunia soluuntur. De paniis & aqua vñ supra habet Affectiorum seu monachorum primorum exemplum, num. 51. De Prouerbio autem: Mouisti gradum, vide nostra Prolegomena.

79. Benè autem, quod & Episcopi, &c.] Istud pertinet ad Episcoporum in Ecclesia regendi facultatem, quam ubique vrgit B. Cyprian. qui etiam adserit Ecclesia gubernanda diuinam potestam. Atqui ad calumniam illud pertinet τετευοφόρο de industria spiritu confederandarum, sicut & illud, quod hominis editum appetit. Et rursus de Paracleto suo Montano loquitur pauloprius.

80. Aguntur præcepta per Græcias illas, &c.] Sive leges: præterea ex MS. Angl. cod. & Gagnae, sive cum Gelenio præcepta; non refert. Et verò pulcrè Concilia describit sive Generalia, sive Provincialis, tum per Græcias, tum per diuersas (vñmox sequitur) Africæ prouincias; vñpost que traditæ agi certis in locis, ex vniuersis Ecclesiis; per quæ & altiora qñque in commune tractantur, & ipsa representatio totius nominis Christiani magna veneratio[n]e celebratur. Atque adeo facit hic locus magnopere pro Conciliorum auctoritate. Quoniam confidit solemnis imprimis scripturis iisdem quibus Ecclesia auctoritatē, Matth. 28. ac Luc. 21. item illa Matth. 18. Vbi duo aut tres congregatis fuerint in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Dende pro eodem facit, quod in Apostolorum Concilio Hierosolymitano Act. 15. difterit verbū Iacobus in hac verba rescripsit: Vñsum est spiritus sanctus & nobis. Quod ipsum tantum facit B. Iren. lib. 3. cap. 12. ut ex illius Synodi verbis unicum Deum probet aduersus Marcionem. Si quis verò primas post Christum Synodos nosse desideret ad tempora vñque Tertulliani; inueniet imprimis Apostolorū Hierosolymitani celebrazas, Act. 1. in electione Matthiae, Act. 2. in Pentecoste, Act. 6. in electione 7. Diaconorum, Act. 15.

iam citatam, denique & illam de qua Gal. 2. quum Petrus in Apostolum est ordinatus Circumcisiois, Paulus vero inter Gentes. Quibus adde Concilium, in quo Apostolorum Canones & Constitutiones Apostolice, postea a B. Clemente Romano recensita, sunt editae. Item illud in quo electus fuit in Episcopis Hierosolymorum Iacobus frater Domini, iuxta quod scribit Clemens Alexandrinus 6. Hypotheson, citatus ab Euseb. lib.2. cap.1. Deinde habebas Act. 13. Antiochenam, ubi segregati sunt a se mutuo B.B. Paulus & Barnabas; ac Ephesinam, ad quam Paulus vocavit omnes Presbyteros & Episcopos Ephesorum ac qui sunt appare, ierius Asia, Att. 20. Videtur his adiuvia Corinthiaca, in quae (juxta quod B. August. adserit Epist. ad Castalanum) iuxta promissionem suum, quo dicitur 1. Cor. 11. Cerevis enim venero disponere; degriti Eucharistie multa statuit Paulus. Quam autem Can. 37. Apostol. statutum, utri de religiosis dogmatis & Ecclesiasticorum controversis singulis annis bis concuentus Episcoporum habeantur, non dubium quin in singulis pronuntiis iam inde frequentes synodi sine celebrare; quarum statuta Romana, iam olim missa per Damasum Papam ad Aurelium Garthaginensem Ep. Scopum, ex Epistola eiusdem constat, quam suis Conciliorum Canonibus prefxit B. Isidorus Hispalensis, qui dicit se nullum predecessorum suorum a e. Petro praetere iisse, de quoero statutis aliquid non misserit. An adiudat ad Decretales Epistolas Romanorum Pontificium, quae plerumque in Concilio Romano scriptae sunt, et si nobis ita videatur, Lectori tamen liberum relinquimus iudicium; cuncte remittentes ad Libros Francisci Turriani, quos pro earam auctoritate conscripsit. Preteriti tamen a me non possunt Concilia Romana sub Clemente (quod citat Anach. Ep. 1.) Alexandro 1. Sexto 1. & Telephoro; quippe qui corundem suis in Decretalibus memoraverint. Certe sub Victore de Paschatis die penè infinita enumerat Euseb. hist. lib. 5. cap. 20. seu 22. postquam cum Nicephor. lib. 4. cap. 30. & in ministrum Romanum preside Victore, ac Galliarum sub B. Irenio, in Occidente; item Cesarea Palestine, Ponti per Ofratam, & Corinthium fine Achaim; quibus adducit Alexandrinum, cuius ipse Victor meminuit. Decret. 1. & Asia illud, in quo Nicephor. lib. 4. cap. vlt. scribit etiam Asianos (qui suis in Synodis contrarium defensant) Victori Papaecessisse. Et idem Decretum publicasse. Atque hec mihi videntur Concilia, quo: hic Auctor per Gracias acta commemorat. Facit preterea Eusebius eiusdem lib. cap. 23. mentionem, & post eum Nicephorus (ex Polinariis lib. 1. aduers. Montanum) Asia plurimorum concuentum, in quibus Montanus, cum suis affectis communione depu: sua fuit. Verum de his, aliisque qua ipsius etate contigerunt, paulo latius in Vita Auctoris.

81. Conventus autem illi stationibus prius & ieiunationibus operati, &c.] Indicat optimam primiu: Ecclesie in Synodo consuetudinem, qua ieiunia solebant premitere; cuius rei exemplum habes imprimis Act. 13. in Concilio Apostolorum Antiocheno.

Cap. xiiii.

82. Horum igitur tempora obseruantes, &c.] Inscriptiōne huic capiti fecimus: Apostolum ad Galatas obseruationem temporum & dierum & mēsiū improbantem, loqui de Iudaicis ceremoniis. Quod ipsum latius deduxit Auctor supra Tom. 3. lib. 5. aduers. Marc. op. 4. num. 49. & paucis ante lib. 4. c. 3. num. 24. quibus locis etiam nos hac de re aliquid adnotationem. Non aliter enim interpretatur B. August. Comment. in Epist. ad Galat. quamquam ipse non tam ad ieiunia quam dies festos Iudeorum referat; neque etiam inuenitur aliquis veterum Catholicorum, qui ad ieiuniū Ecclesiastica id detorquet; quare valēat heretici histeri. Qui eleganter dixit: Galaticamur, pro: Galatas imitamus.

83. Quid si noua conditio in Christo, sepulti, &c.] Adiudicat ad duas scripturas, alteram 2. Cor. 5. si qua ergo noua conditio (id est creatura, more Tertulliano) in Christo; alteram qua dicitur: consupit sumus cum Christo, Rom. 6. At quid hinc vult defendere natus sua Montanistarum ieiuniū, sibi ipsi contradicet, quae hunc Orthodoxos nouitatem & doctrinam & terminarium ubique repudiavit, & maxime Tom. 3. lib. de Praescript. aduers. haeret.

84. cur Pascha celebрамus annuo circulo in mense primo? &c.] De Paschæ celebratione mense primo, conuentum omnes. Verum quando insuper mensis primus, dissentit a iudeis Ecclesiastici & in ea quod die Dominico celebret, non quacumque die evenit Luna 14. primi mensis. Hinc imprimit Apostol. Can. 8. statutum, ne ante vernum equinoctium celebretur; ad quod adiudicet videtur Epiph. her. 70. Audieramus; qui mentione facta constitutio Apostolorum, rationem reddit, cur post equinoctium seruari debet, quod aliquottingeret nobis duo eodem anno Paschata celebrare. Edem pertinet illud S. Victoris Epist. Decret. 1. & quartadecima luna primi mensis, usque ad vicesimam primam eisdem mēsi, Domini Pascha celebretur, quod ipsum etiam Eleutherio Papæ adscribit Beda lib. de Temporibus. Clarus adhuc Concilium Nicenum (sicut citatur a Theophilus Alexandrinus lib. de Pascha) definit initio primi mēsi fieri, qualiscumque luna, ab octavo Idus Martij, usque in diē Nonarum Aprilis, dierum 18. statutum fuit, cuius constitutionis præterea meminerunt Epiph. ad Alexandrum, & Theodor. lib. 1. ca. 9. Rufin. lib. 1. a. 6. Constantini Imperatoris Epistola apud Euseb. lib. 3. cap. 1. Item Concil. Antioch. cap. 1. & B. Ambros. Epist. 81. Qui insuper, postquam dixit: eundem illum mēsi est, quem nouorum Iudei appellant, & Secundum primum, addit: Incipere primum mēsem, non secundum caligarem usum, sed, secundum consuetudinem peritorum, ab Equinoctio, qui dies est 12. Kal. Aprilis, & finit 11. Kal. Maij; inde intra hos 31. dies Pascha celebriat. Atque omnes supra scripti, & insuper B. Ignatius Epist. ad Magnes. Pius Papa 1. Epist. 1. Decret. citatis Hermen in libro Pastoris, & Concilia supracitata num. 80. Theophilus Cesarea Palestina Epistola Episcola sua Synedrica. Constantinus Imperator Epist. simili apud Eusebium. p. August. Epist. 119. ad Iannuarium, Beda lib. de Temporibus, & B. Isidorus lib. 3. de Offic. Eccl. cap. 31. & lib. 6. Etiom. cap. 17. non alia quam Dominica die post Pascha Domini celebrari, diversis restantur verbis. Sicut etiam aduersus Blasium & alios Quartadecimans seu Telesphorus, scilicet Auctor, dicitque de hereticis scriptores superstitati illud, quod in nobis Tom. 3. lib. de Praescript. aduers. her. cap. 13. h. 2. num. 329. de quibus etiam aliquid tractamus in Vita Auctoris. Ad quod, Nicena Synodus dicit, impetrandum a 12. Kal. Aprilis usque ad 18. Kal. Maij Lunam decimam quartam, & celebrandum Pascha Domini sequenti.

85. cur quinquaginta exinde diebus, &c.] De hoc vide supra Tom. 2. lib. de Coven. milie. cap. 3. num. 38.

86. cur stationibus quartam & sextam Sabbati dicamus, &c.] Stationes (Hebreo teste, lib. 2. cap. 18. de Insit. Cleric.) appellat quartæ & sextæ feriae secundum

ENTULLIANO
CUM ADNOTATIONIBUS
PAMELLI.

A. V.
J. G.

nia, quod statuta essent illis diebus ieiunia, non item die Parasceue, sicuti nunc sequi latius, qua erant voluntaria. Atque præterea, eius diei ieiuniorum meminerunt B. Ignatius Epist. ad Philipp. & Clemens Alexandrinus lib. 7. Stromatum, Socrates quoque his tor. Eccles. lib. 7. cap. 21. de Theodosio ins. More. In quibus tamquam ad nonam usque dumtaxat ieiunium fuisse. Auctor supra cap. 10. huius verbis indicat: Quasi respuamus nonam, cui & quarta Sabbati & sexta plurimum fungimur. Citat etiam Iiso lib. 2. Decretal. & post eum Gratianus ex Apollinario, sive Apollonio, causam utriusque huius ieiunijs quia quarta feria Iudas traditionem Domini excogitauit, & sexta feria salvator crucifixus est. Hinc etiam hodie seruatur, quod dumtaxat post vesperas soluat ieiunium in Quadragesima, & in reliquo ieiunio ad horam nonam. Eadem obseruationem adlegat etiam B. Hieron. in Epist. ad Gal. & B. August. Epist. iam dicta ad Casulanum, eosque citat Amalarus lib. 4. de Eccles. offic. cap. 37. Eodem pertinet quod B. Ambros. in Epist. ad Rom. dicit: Sunt quidam, qui feria quarta carnem non edendam statuerunt, sunt qui Sabbatis; ubi eorum texte feriae memint; item quod citatur de Consecr. dist. 3. cap. De eis ex Leone 4. vbi dicitur: Vetus simus esse traditionem, ut quarta & sexta feria ab eis carnium fiat ieiunatio. Videtur autem excolenisse es consuetudo ieiunandi feria quarta, & postmodum sola carnium abstinentia, sicuti hadie feria sexta & Sabbato; quando facta est, de qua mox latius, generalis Sabbathi ieiunando constitutio.

87. ieiuniis paraceuen, &c.] Non hic Auctor Sabbathum, paraceuen nuncupat, ut ipse quæ sit paraceuen Dominice, sicuti olim feria sexta apud Iudeos fuit paraceuen ante Sabbathum. Quam adeo appellationem feria sexta adhibuit Auctor etiam supra, lib. 4. aduers. Marc. cap. 12. & B. Ignatius, Clemens Alexandr. Euseb. Hieron. & August. locis num. precep. citatis. Atqui rectè dicatam dicit ieiuniis (talibus nempe, quæ pro voluntate cuiusque seruantur) paraceuen seu Sabbathum, sicuti subiungit Quia de Ieiuni Sabbathi variam fuisse obseruationem, constat ex B. Hieron. Epist. 28. ad Luscinium, & B. August. Epist. quadam ad B. Hieron. & Epist. 118. ad Casulanum. Ex quibus constat Rome & in multis vicinis ad remotoribus Ecclesiis etiam Sabbathi ieiunatum fuisse; in Ecclesiis vero Orientis non item, immo neque Mediolani, neque in Africa, saltem ex precepto Ecclesiæ, nisi semel in anno pridie Pascha. Id est enim quod addit Auctor: quamquam vos etiam Sabbathum, si quando continuatis, numquam nisi in Pascha ieiunandum, &c. Hinc illud B. Ambros. capud B. August. Quando hoc sum, non ieiuno Sabbatho; quando Roma sum, ieiuno; & non absimiliter B. Hieron. Una queque provincia abundet in suo sensu, & præcepta maiorum leges apostolicas interpretatur. Atqui non multo post B. Innocent. Epist. ad Decentum cap. 4. precipit ieiuniu Sabbathum, dicens: Si feria sexta (videtur itaque tunc non amplius obseruata feria quarta) propter Paracensem Domini ieiunamus; Sabbathum prætermitti non debere, eo quod biduo illo Apofoli in labore fuerint, & occultati propter metum Iudaorum. Quare & Amalarus lib. 4. de Eccles. offic. cap. 37. dicit, ex ordine Romanos diem Sabbathi haberi in obseruatione, ut B. Isidorus lib. 2. de diuin. offic. cap. 42. ac Hrabanus noster lib. 2. de Institut. eler. cap. 23. inter legitima ieiunia computant (Innocentium citantes) ea quæ sunt feria sexta & Sabbati. Ex quo tempore in hunc usque diem, saltem Occidentalis

Ecclesia, carniu abstinentiam quia diebus Sabbati obseruat. 88. nobis certe omnis dies etiam vulgata consecratione celebratur, &c.] Videtur hic adludere ad eorum consuetudinem (maximi Græcorum) qui diebus seiuniorum sacra, saltem manæ, non celebabant; sed quod dicent: statuonem (sive ieiuniū) solu accepto corpore Christi; contra quos agis supra Tom. 2. lib. de Orar. cap. vlt. Atque adeo eiusdem lib. num. 1. citauimus hunc locum, ad confirmationem consecrationis corporis Domini in Misericordia sacrificio.

CAP. IV.

89. Reprobant etiam illos, &c.] Caput hoc infra psum: De aliis Apostoli & Ilaic locis, & imprimitis de verbis illis. 1. Tim. 4. Quæ ipsi penè Auctoris verbis sic interpretantur B. Hieron. lib. 2. adu. tonum. Reprobant quidem Apostolus eos qui iubebant (sic etiam hic cibigamus, pro; iubebant) cibis abstinere, &c. sed Marcionem designat & Tatianum & ceteros haereticos, qui abstinentiam indicunt perpetuam, ad destruenda & contemnenda & abominanda opera creatoris. Nos autem & creaturam omnem laudamus Dei, & abstinentiam luxurie, Ieiunia preferimus saturitatem. Nec aliter eum locum interpretantur Patres B. Chrysost. aliquique Graci, & Ambros. in Comm. & B. August. lib. 3. aduers. P. stum, ac Epiph. haer. 66. nempe de ieiuniis Marcionis, Encratitis, i.e. Manicheis, qui eandem heres profitebantur. Porro de Marcionis dicta haeretis, alicubi supra tractauimus; de Tatiano Encratitarum principe, qui & nuptias & cibos damnauerunt tamquam mala. Vnde Ireneum & alios Auctores supra à nobis citatos, ad sepedictum lib. de Praescript. aduers. haeret. cap. 52. haer. 10. num. 326. Quoniam autem intelligat: Iouem hodiernum de Pythagora haereticum, confusat & cibos historicas diligens Lector. Pythagoram certe prohibuit animalium esum, supra patet lib. de Anima, non vno loco.

90. duas in anno hebdomadas Xerophagiarii, &c.] Quum ad hunc locum handdubie adluditur B. Hier. Epist. 54. ad Marcel. ad. Monachum, ubi tres Quadragesimas illi adscribitur; ergo maluissim legerem: tres, pro: duas, nisi Epiph. (quantum memini) duarum dumtaxat Quadragesimarum Montani mentionem facret; maximè quum B. Hieronymum sic scripsisse, refutetur iam olim B. Amalarus lib. 4. de Eccles. offic. cap. 37. Et vero hebdomadas videtur accipere, non pro septem diebus, sed pro septem hebdomadibus; utpote quum paulo ante B. Telephorus Papa statuisset, per clericos omnes (erat autem Presbyter Tertullianus) septem hebdomadas plenas ante Pascha a carne ieiunari. Vbi quam illi subiecta: quia secundum discreta debet esse vita clericorum a laicorum conuersatione, ita & in ieiuniis debet fieri. Et credidit satu indicat, non prius scilicet Quadragesima ieiuniu (scilicet columnam, ut quidam) instituisse. Certè præter Constat. Apost. Clementis, de illa sic B. Ignatius Epist. ad Philip. Quadragesimam vero nolite pro nihil habere; imitationem enim continet Dominice conuersationis. Vbi adludit ad 40. dies ieiuniij Christi Dominici; cum etiam exempla antea in Moysi & Helia notiure sint, quam ut pluribus sit opus. Unde veriusm dicit loco B. Hieron. Nos (inquit) vnam Quadragesimam, secundum Traditionem Apostolorum toto anno, tempore nobis congrua, ieiunamus; illi (Mötanis) nempe tres in anno faciunt Quadragesimas, quasi tres passi sint salvatores. Item B. Epiph. in Syntomo de fidei Apost. veritate, agens de ipsorum institutis: Teffaradecasten etiam (inquit) ante

HHH

90. septem hebdomadas (sic enim haud dubie legendum, pro dies) sancti Pascha simili modo obseruare solet Ecclesia, in ieiunio perseverans; non omnino autem in Dominica, ne in ipsa quidē Tesseracto. Valeant itaque qui Quadragesimali ieiunium intintuntur conuellere; quām etiam BB. Ambrosius, August. & Chrysost. alicubi, non modo ad Apostolarum sed Christi institucionem referant. Atque, quod hebdomadas Xerophagiariū, nuncupet Autor, hinc est; quod carnibus (inmo & vino olim) abstineamus in Quadragesima.

91. exceptis scilicet Sabbatis & Dominicis, &c.] Proximitate de consuetudine adhuc in Africa usitata, que Sabbatis etiam in Quadragesima non erat indicium seculi statutum ieiunium, fraterquam Romae; verum postea non modo per Innocentium Papam Epist. supra citata num. 87. sed preceptum est ieiunium Sabbati etiam in Concilio Agathorisi cap. 12. sicut citatur cap. Placuit, de Consor. dist. 3.

92. Atquin ad Romanos scribens, &c.] Hunc Apostoli locum Rom. 14. ii. dem pene verbis paulo clarius interpretatur B. Hieron. lib. 2. aduers. Iouin. Quod si loquitur ad Romanos: Is qui manducat, non manducantem non spemnat; & qui non manducat, manducantem non iudicet; pro quo Autor: ne nullificet (sic enim legimus stylō tertillianico, ex Angl. cod. pro. vilificet) non inter ieiunia, & saturatatem equalia merita dispensat; sed contra eos loquitur, qui in Christum credentes adhuc Iudei Zabani, &c. Ex quo etiam confirmatur nostra lectio ex eodem cod. MS. olora vescitur pro. oleo. Atqui prorsus inuerso ordine, citantur hic verba Apostoli. Castigamus vero ex conjectura Dn. Harrisj, & nostra precedentia: vetet controversonam, pro. veter.

93. Et si claves macelli tibi tradidit, &c.] Etiam istud sic expressus B. Hieron. Nec mirum si omne quod in macello veditur, Apostolus emi subeat & comedet quoniam, idololatria adhuc in templis idolorum idolothyla vescens, proxima abstinencia fuerit, cibis tantum abstinenere Gentilium. Deinde vero etiam respondeat Autor ad alias scripturas, Rom. 14. & 1. Cor. 18. Atqui ex coniectura rursus Harrisj emendauius: abundauimus, pro. abundauimus, quod sic Graec. sit & Latine.

94. Dominum quoque quam indignè, &c.] Haud aliter B. Hieron. Illud autem quod proponere aduersarius ausus est: Dominum voratorem & potatorum vini à Pharisais appellatum, existimo quod nobiscum faciat. Iste est Dominus, ut arbitrari, vorator, qui quadragesima diebus Christianorum ieiunium sanctificauit; Qui beatos appellat esurientes & sitiens; Qui esam habere le dicit, non quam discipuli. Sulpicabantur, sed quia in perpetuum non perire, &c. Castigamus autem ex Angl. MS. cod. ieiunat, pro. ieiunauit, quia significat: pronuntiarit. De Attalicis autem diuitiis & in prouerbium abiurunt, vide nostra Prologomena.

95. Sic & Isaia non negauit, &c.] Similiter B. Hieron. Porro si per Isaiam loquitor Deus, quod non tale ieiunium elegerit, dicens: In diebus ieiuniorum vestrorū ieiuniunt voluntates vestrae (vnde & hic sic lego, pro. voluptates, Graec. γελαστα, maxime quām sic etiam legit B. Cyprian. lib. 3. Testim. cap. 1.) & subiectos percutitis (pro quo hinc succutitis) &c. non tale ieiunium elegi, dicit Dominus; quale elegerit, docet: Frange esurienti, &c. Non igitur ieiunem reprobauit, sed quale velleret, ostendit.

96. Nam etiā mauulis opera iustitia, &c. Tamen hinc capitū dedimus: Quod Deo gula incontinentia displiceat, atque adeo ieiunia placeant, in quo etiam ijsdem scripturis citatu, Autorem imitatur B. Hieron. prater illas ad quas hoc addidit initio Psal. 50. de anima conflectata, & Isaia. 2. vobis interpretatio, & populus & sacerdos & Prophetæ; item illa 1. Reg. 4. de Heli & filii; & exemplum diuitiis ac pauperis, Luc. 16.

97. Manent adhuc, &c.] Quām B. Hieron. in dem penē verbū dicat, apud sepulcrā cōcupiscentia calclus populus ortygometram scribitur ad cholerae vsque eructasse, viderit mihi debere legi apud Autorem crucifando, pro. cruditando, sed nosū quid immutare, quod adhuc magis distaret lectio Gennai: condendo.

98. Sed ab alio mox sene mentito Prophetam, &c.] Hanc historiam 3. Reg. 3. sed paucioribus verbis adlegat B. Hieron. ubi tamē non additur nomen hominis Dei, quod hinc peculiariter haberet Autor: Simeonis, sive neque in Bibliorum Editione aliqua. Mallemus autem re: post altare diffissum, cum Harrisj, quām diffissum; sed nihil mutauimus, eo quod legitur apud LXX, non solū scissum altare, sed etiam effusa pinguis de altari. Satisfactionem vero accipit Autor pro minore quod offerebat Rex. Atqui legit quidem MS. cod. Angl. mentito Prophetam, sed malum: Prophetam. Erat enim Prophetes, sed mentitus est Prophetam, quām dixit Angelum sibi locutum; proinde etiam ruinum paulo ante: eius regis, pro eo quod ille: eiudem.

99. & Episcopis etiam spiritualibus, &c.] Videntur eo tune exceisse heresis Montani, ut etiam Episcopi inficii fuerint; quas adeo spiritalis vocans, operant Psychici, sed de hoc in vita Autoris latinit.

100. Sancte ieiunium, & predicate curacionem, &c.] Sancte, vocem Tertullianicam eiusdem significationis legimus ex MS. Angl. cod. pro. Sanctificate, maxime quām sequatur: lanciunt ieiunium, Item: & predicate curationem, pro. orationem, sum quod illud legitur iuxta LXX. Ies. 1. & 2. & apud B. Cyprian. lib. 2. Testim. cap. 19. ac B. Hieron. tum quod hic sequatur: & praedicatoros officia curantia Deum. Quod quidem sic expressit B. Hieron. ut manistrant etiū significationem ieiuniorum curacionis preficeretur, nec aliter in comment. eius loci. Verum aliud fuisse Authoris mentem, nempe ut curationem accipiat hic, non pro remediatione, sed pro cultu Dei, atque adeo curantia Deum, pro. cōcessione; pater ex eo quod sequitur: Vnde & qui in idolis comendis, & in hac ore orandi, & ad singulas horas salutandis adulantur, curacionem facere dicuntur. Non quidem quod curationis vocem Latinis ea significatione usitata inservit, sed quod vox Graeca illi à LXX. usurpat: ιεροτελεία Platonis in Euthyphrone, pro cultu Dei summa prædicta ante me adnotauit in hunc Prophetæ locum Leo de Castro, quem eandem adeo de cultu Dei Christi interpretatus, adnotans, pro hac interpretatione etiam facere voleat. Hebreos Hafether, quām regnum Dei significat, atque solennitatem. Quo sit, ut reminiscimur: hic: curantia Deum, quod aliqui absurdum primā facie videbatur.

101. quium stupet cœlum & aret annus, &c.] Alicubi supra similem phrasem reperi est apud Autorem, sicuti etiam de nudipedalibus & purpuris, & fascibus aliquid supra adnotauimus; precem vero indegitare

ERTULLIAN
Cum annotationib.
PAMELLI.

A.V.
16.

digitare dixit eadem pharsi qua Macrobius, Virgines Vestales Apollinem indigitare: Apollo medice, Apollo pean, ac si dicas, digito ostendere, vel indicare; unde Indigitamenta, libri Pontificales, qui Deorum Dominae & festa continabant. De aliis aliarum coloniarum ceremoniis, videat diligeretur Lector. Auctores qui de Deis gentium scriperunt.

102. Ninuiticum credo iustitium, &c.] MS. An-glic. codex. Ninuiticam iustitiam, sed illud magis placet, eo quod comparet Ninuiticum iustitium, id est, res-fationem ab omni cibi & potu genere, cum ethni, qui, ut dicit: anno ritu laccis velantur, & cinere con-spargitur.

103. Iudaicum certe ieunium ubique celebratur, &c.] Hinc confirmatur quod dixit supra Tom. I. Apolog. cap. 21. de Iudeis: dispersi, palabundi, & ceci ac foli iuxtoras, vagantur per orbem. Adiudicatur vero & B. Heron, ad illud: stellae auctoritate demorantis suspirant, quem dixit: Petrus Apostolus, non exspectans stellam more Iudaico.

104. Casto Isidis & Cybeles eas ad aquas, &c.] Sic recte primus hunc locum refert Gelenius, pro: Sacco Isidis, sive: Iacro, sicut rectius in quibusdam codicibus legobatur, maximè quem respondet hic Author ad illud c. 2. supra: quales castimonia Apim, Isidem, & magnâ matrem centorum eduliorum exceptione purificali, ut ipse quam Cybelen matrem Deum, nuncupat, nemo ignoret. Verum quid Castum significet, varijs varia concrecent, On, Iudeus Carrio, I. C. ex verbis Festi de Castro Ciceris, hanc lectionem confirmavit, & post eum Iacobus Reynardus Brugensis. Castum interpre-tatur pro re casta, nec aliter Guiliel. Canterus, utrumque citans Nou. v. Let. lib. 2. cap. 11. Verionem ipsam vocis significationem videtur nobis proprie adtraxisse Iosephus Scriver, Coniect. in Varrone de ling. Latina ad pag. 87. ubi probat Castum Veteris Rerum dixisse; tum ex Festi verbis iam citatis, tum ex Nonio, qui Varronis illud adfert Rer. hum. libro 1. Nostro ritu facienda ciuilis, quam Graeco castu; & historicu quodam in Collect. Suidae, apud quem est eodem significatu: ἄγειρας; ex Varrone rursum citans illud: religiones & castus id possunt, ut ex periculo eripiant nos; non aliter atque Graeci ἀγένειας, expiationem

vocamus, & ἀγένεια, expiare, sive pure facere. Quare etiam apud B. Hier. vel nonnum viri. Nonna lectionibus Canceris constabat ex hoc loco quem imitatur, legi debere, & in oblatione Iouiani: De ciborum plurium abstinen-tia, aqua non & superflutio gentilium. Castum matris Deum obseruer & Iidis, & in responsione ad illum: Quomodo autem Virginitas vera, non praedicat imitatio virginum diabolista nec veris Ieiunis, Caftorum Iidis & Cybeles, & quorundam ciborum in-ternum abstinentia, maximè quam apud illos panis sagina carnium compensator, idque pœnæ quod legebatur: Colsum, & Cofforum, corruptiss. Jeus iam olim adquie-nerat Celsus Rhodiginus, scilicet ipse mentem horum Au-thorum satius addecurus. Nos hinc aliquid non adiudicimus, quam ex verbis illis 2. cap. Authoris iam citati, confirmari hanc castorum ex Graeco interpretationem, quod castimonias vocat, & que tales que purificant (id est expient) non qui-dem aqua, sed certorum ieuniorum exceptione. Atque malumius legere cum Gagi. 20. & ructus prophetia ve-tus est, quam cum Gelenio: & ructus prophetia. Ve-tus es.

Cap. xvii.

105. Vera si velimus dicere, &c.] Inscriptio[n]em huic capiti fecimus: Contra illos qui ieunia contem-nunt. Retinemus autem: Vera si velimus dicere, cum Gelenio, antea deear: Vera.

106. Semper agnosco sapere Esau venatorem, &c.] Adiudicat ad id quod scribitur Gen. 25. de primis veditis Iacob ab Esau venatore; ubi eleganter di-xit Author, lenticulari defructu inrufata, ac si dicat, pulmentum illud defructu, id est vino colto ad medietatem, eoque rubro inrufatum, id est, rufum sine rubeum factum. De agape, quam hic in malam partem accipit, diximus supra Apolog. ca. 39. Pollucibilior vero, id est, lautor; ex significacione que pollucibilis cera vocatur a Macrobo. Legimus autem mox: disciplinas nostras, pro: veltras, ex cod. Angl. MS.

107. Saginatur pugiles, &c.] De hoc vide Adno-tat. nostras in B. Cypr. Epist. 2. nu. 23. Castigamus autem: Ceterum saginatior Christianus, pro: laginator, ex Angl. MS. cod.

ARGUMENTVM LIBRI DE PUDICITIA,
PER IACOBVM PAMELIVM.

PUDICITIA amore Tertullianus in haeresi lapsus, libro hoc errorem Mō-tani prosecutus de non recipiendis paenitentibus, saltent mœchis & fornicato-ribus, laude Pudicitiae præmissa, id ipsum huius libri argumentum paucis indicat; (fassus se retro, nempe quem librum de Pænitentia scriberet, alterius fuisse sen-tentia) maxime quem culmen criminum teneant mœchia & fornicatio.

Atque imprimis scripturis scripturas opponens; inde colligere nititur, delicta quedam esse remissibilia, alia irremissibilia.

Non tamen propterea negligendam prorsus delictorum quorundam paenitentiam.

Iam vero postquam docuit, mœchia & fornicationis nomine se comprehendere omnia libidinum delicta.

Mœchiam idolatriæ & homicidio comparari, ex scripturis ostendit.

HHH ij

I.

II.

III.

IV.

V.

- VI. *Etsi verò in veteri Testamento exstant exempla veniae pro mæchis, inueniri etiam in dicy; & aliam esse noui Testamenti rationem.*
- VII. *Deinceps late disputat de parabola ouis & draconæ perditæ.*
- VIII. IX. *Item de duorum filiorum parabola.*
- X. *Penitentiam enim etiam ethnicis competere.*
- XI. *Exinde & facta Domini peccatoribus edita describit.*
- XII. *Certè ab Apostolis cum idolatria & homicidio fornicationem interdici.*
- XIII. XIII. *Porro & veniam fornicatori Corinthio ab Apostolo concessam examinat.*
- XV. XVI. *Adferens tam secundæ quam prioris ad Corinthios Epistole locos aduersus fornicatores.*
- XVII. *Item & similes aliarum Apostolorum Epistolarum sententias.*
- XVIII. *Etiam tales, tum illius, tum veteris Testamenti, quæ communionem Ecclesiasticam mæchis admunt.*
- XIX. *Similes quoque locos, ex Ioannis Apostoli & Apocalypsi, & Epistola.*
- XX. *Ex Epistola deinde ad Hebreos olim (sententia ipsius) Barnabæ titulo, & Leuitico, quasdam scripturas adfert; quamquam frustra pro suo instituto.*
- XXI. *Atqui, non negans Apostolis competit se potestatem remittendi peccata, & proinde etiam Ecclesiæ id suæ Ecclesiæ spirituali frustra adrogat.*
- XXII. *Denuo agit contra veniam criminum & pacem, quam Martyres quidam mæchis donabant, negatoribus negabant.*

Ceterum præterquam quod Librum hunc etiam contra Ecclesiam scriptum adserunt B. Hieronymus & Nicephorus locis suprà non semel citatis, certè eodem titulo eundem citat ille, & argumentum libri his verbis indicat Epist. 146, ad Damasum de duabus filiis: Vehementer (inquit) admiror TERTULLIANVM in eo libro, quem DE PUDICITIA AVERSUS POENITENTIAM scriptit, & sententiam veterem nouæ opinione dissoluit, hoc voluisse sentire, &c. & paulopost: Ille autem qui tuxa insanæ & blasphemæ fæmrias suas id dogmatis defendebat, quo Christianos nolle cipere penitentes, frustra argumentatus est. Eodem pertinet quod habet B. Pacianus Barcilonensis Episcopus Tract. aduers. Nouat. quum dicit: TERTULLIANVS post habens vester est; nam multa inde sumpsisti. Ipsum Epistola sua, & ea ipsa quam Catholicus edidit, audies confitentem, posse Ecclesiam peccata dimittere. Atque hoc ipsum est, quod Auctor huius libri cap. 1. sub medium dicit: Erit igitur & hic aduersus Psychicos titulus, aduersus meæ quoque sententia retro penes illos societatem. Vbi quum librum suprà editum Tom. 2. DE POENITENTIA haud dubie tres hi resplicant, constat germanum esse utrumque Tertulliani statum; sicuti etiâ ex eo quod utrumque immitetur B. Cyprianus Epist. 52. ad Anton. ac l. de Laps. De bono Pudicitiae, & ad Nouatianum. Legerunt eundem in MS. Trihemius & Politianus. Edidit in lucē primus Gagneus, deinde ex Britannico codice emendauit Gelenius. Nos nunc denique recognitum ad MS. Anglicum Dn. Ioannis Clemētis exemplar, & ex conjecturis quibusdā Dominorum Latinij & Harrisij; nouis Argumento ac Adnotationibus; quibus inter cetera ex B. Paciano multas rationes, quæ contra penitentiam adfert, dissoluimus; adornauimus.

Q. SEPT.

A Q. SEPTIMI FLOREN-
TIS TERTVLLIANI CARTHAGINENSIS
PRESBYTERI, DE PUDICITIA LIBER.

V DICITIA ² flos morum, honor corporum, decor sexuum, integritas sanguinis, fides generis, fundamentum sanctitatis, praejudicium omnium bonarum metis; quamquam rara, nec faciliter perfecta, vixque perpetua;

tamen aliquatenus in seculo morabitur, si natura praestruxit, si disciplina persuaserit, si censura compresserit. Siquidem omne animi bonum, aut nascitur, aut eruditur, aut cogitur. Sed ut mala magis vincunt, quod ultimorum temporum ratio est; bona iam nec nascilicet, ita corrupta

sunt semina; nec erudiri, ita deferta sunt studia; nec cogi, ita exarmata sunt iura. Denique

de qua incipimus, couisque iam excoleuit, ut non eius ratio, sed moderatio libidinum. Pudicitia creditur, illoque satis castus habeatur, qui non nimis castus fuerit. Sed viderit seculi pudicitia cum seculo ipso, cum suo ingenio si nascebat, cum suo studio si eruditatur, cum suo seruitio si cogebatur; nisi quod infelior quam si stetisset ut in fructuosa,

qua non apud Deum egisset. Malo nullum bonum, quam vanum. Quid prodest esse, quod

esse non prodest? nostrorum bonorum status iam mergitur, Christianae pudicitiae ratio co-

cuditur, qua omnia de celo trahit, & naturam per lauacrum regenerationis, & disciplinam

per instrumentum prædicationis, & censuram per iudicia ex vitroque Testamenti, & coa-

cta constantius ex metu & voto aeterni ignis & regni. Aduersus hanc nonne dissimilare po-

tuisse? Audio etiam edictum esse propositum, & quidem peremptorium; Pontifex sci-

licet Maximus, Episcopus Episcoporum dicit: Ego & moechia & fornicationis delicta pœ-

nitentia functis dimitto. O edictum! cui adscribi non poterit bonum factum. Et ubi proponen-

tur liberalitas ista? Ibidem opinor in ipsis libidinibus ianuis, sub ipsis libidinibus titulis. Illuc ciui-

modi penitentia promulgada est, ubi delinquētia ipsa versabatur. Illuc legēda est venia, quod

cū spe eius intrabitur. Sed hoc in Ecclesia legitur, & in Ecclesia pronuntiatur, & virgo est.

Absit ab ista sponsa Christi tale præconium. Illa qua vera est, qua pudica, qua sancta, carui,

quia carebit etiā aurum macula. Non habet quibus hoc repromittat. Et si habuerit, non re-

promittat: quoniam & terrenū Dei templum citius spelūca latronum appellari potuit à Do-

mino, quam mœchorum & fornicatorum. Erit igitur & hic diversus psychicos

titulus, aduersus mea quoque sententiæ retro penes illos societatem, quo magis hoc mihi

in notam leuitatis obiectent. Nunquam societatis repudium delicti præjudicium est, quasi

non facilius sit errare cum pluribus, quando veritas cum paucis ametur. At enim me non

magis dedecorabit inutilis leuitas, quam orpharit nocens. Non suffundat errore quo ca-

ruisse delecto, quia meliorem me & pudiciorem recognosco. Nemo proficiens erubescit.

C Habet & in Christo scientia artates suas, per quas deuolutus est & Apostolus. Quum

parvulus, inquit, essem, tanquam parvulus loquebar, tamquam parvulus sapiebam. At ubi Cor. 13.

vir sum factus, ea qua parvuli fuerant euacuati. Adeo deuerit a sententiis pristinis, nec id-

circum deliquerit, quod amulator factus est non paternarum traditionum, sed Christianarum;

optans etiam ut præciderentur, qui circumcisioñem detinendam suadebant. Atque

utinam & isti, qui meram & veram integratatem carnis obtruncant, ampliantes non sum-

man superficiem, sed intimam effigiem pudoris ipsius, quum mœchis & fornicatoribus

veniam pollicentur aduersus principalem Christiani nominis discipulnam, quam ipsum

quoque seculum usque adeo testatur, ut si quando cam in sceminiis nostris inquinamentis

potius carnis quam tormentis puniri contendat, id volens eripere quod vita anteponunt.

Sed iam haec gloria extinguitur, & quidem per eos, quos tanto constantius oportuerat

eiusmodi maculis nullam subscribere veniam, quando propterea quotiens volunt nubat,

ne mœchis & fornicationi succidere cogantur: quoniam melius est nubere quam viri. Ni-

mirum propter continentiam incontinentia necessaria est, incendium ignibus extinguetur.

Cur ergo & crimina postmodum indulgent penitentia nomine, quorum remedia præ-

situunt multinubentia iure? Nam & remedia vacabunt cum crimina indulgentur, & cri-

mina manebunt si remedia vacabunt. Itaque utrobique de sollicitudine & negligientia lu-

dunt, præcaudo vanissime quibus parcunt: & parcendo inceptissime quibus præcauto: cum

1. Cor. 7. Gal. 1. Gal. 5.

HHH iij

aut præcauendum non sit, ybi parcitur: aut percendum non sit, ybi præcauetur. Præcauent D enim quasi nolint admitti tale quid;¹² indulgent autem, quasi velint admitti: quando si admitti nolint, nō debeant indulgere: si indulgere velint, non debeant præcauere.¹³ Nec enim mœchia & fornicatio de modicis & de mediis delictis deputabuntur, vt vtrunque competat, & sollicitudo qua præcauet, & securitas qua indulget. Sed cùm ea sint qua culmen criminum teneant, non capiunt & indulgeri quasi modica, & præcaueri quasi maxima. Nobis autem maxima aut summa sic quoque præcauentur, dum nec secundas quidem post fidem nuptias permittitur nosse,¹⁴ nuptialibus & dotalibus si fortè tabulis à mœchia & fornicationis opere diuersas. Sed ideo durissimè nos infamantes Paracletum disciplinæ enormitate digamos foris sifimus, eundem limitem liminis mœchis quoque & fornicatoribus figimus, ieiunas pacis lachrymas profusuris, nec amplius ab Ecclesia

- C A P. II.
- ^a Matt. 19.
 - ^b Ieel. 2.
 - ^c Osee 6.
 - ^d Ez. 33.
 - ^e I. Tim. 4.
 - ^f Luc. 6.
 - ^g Eph. 4.
 - ^h Matth. 7.
 - ⁱ Rom. 14.
 - ^k Matth. 7.
 - ^l Psal. 7.
 - ^m Deut. 32.
 - ⁿ Isa. 45.
 - ^o Osee 6.
 - ^p Hier. 14.
 - ^q Ibid. 11.
 - ^r Osee 6.
 - ^s Hier. 7.
 - ^t Exod. 20.
 - ^u Gal. 6.
 - ^v Isal. 42.
 - ^w Psal. 96.
 - ^x Matth. 10.
 - ^y Matth. 7.
 - ^z Cor. 5.
 - ^{aa} Cor. 6.
 - ^{bb} Cor. 5.
 - ^{cc} Matth. 6.
 - ^{dd} Reg. 2.
 - ^{ee} Matth. 6.
 - ^{ff} Ioan. 5.
- quām publicationem dedecoris relaturis. [¹⁵] Ceterū Deus, inquit, ^t bonus & o-
peimus; & ^b misericors & miserator & misericordia plurimus; ^c quā omni sacrificio ante-
ponit, ^d non tanti dicens peccatoris mortem, quām pœnitentiam; ^e salutificator omnium
hominum & maximè fidelium. Itaque & filios ^f Dei misericordes & pacificos esse oportet;
¹⁶ donantes ^g inuicem sicut & Christus donavit nobis; non ^h iudicantes, ne iudicemur.
Domino ⁱ enim suo stat quis vel cedit, tu quis es, vt seruum iudices alienum? Dimitte,
dimitetur tibi. Talia & tanta parsilia eorum, quibus & Deo adulantur & fibilenocinan-
tur, effeminantia magis quām vigorantia disciplinam, quantis & nos & contrariis pos-
sumus repercutere, qua & Dei severitatē intentent, & nostram constantiā prouocent. Quia E
etsi bonus natura Deus; ^j tamen & iustus. Ex causa enim; sicut ^m sanare nouit, ita & cädere;
faciens ⁿ pacem, sed & condens mala; ^o pœnitentiam malens; ¹⁷ sed ^p & Hieremias man-
dans, ne pro populo peccatore deprecaretur. Quoniam si ieiunauerint, inquit, non exau-
diām obsecrationem eorum. Et rursus: Et ^q tu ne adoraueris pro populo, & ne postulaue-
ris pro his in prece & oratione, quoniam nō exaudiām in tempore quo inuocauerint me,
in tempore adflictionis suæ. Et adhuc supra; idem ^r misericordia prælator quām sacrificij;
Et ^s tu ne adoraueris pro populo isto, & ne postulaueris misericordiam consequi eos. Et ne
accerteris pro his ad me, quoniam non exaudiām utique misericordiam postulantes, vi-
que ex pœnitentia flentes & ieiunantes, & adflictionem suam offerentes Deo. Deus
enim zelotes;¹⁸ & qui naso non deridetur, adulantium scilicet bonitati eius. Et quilibet
patiens, tamen per Elam comminetur patientia finem:¹⁹ Tacui, nunquid & semper ta-
cebo & sustinebo? Quicui velut parturiens, exsurgam, & arescere faciam.²⁰ Ignis enim
procedet ante faciem ipsius, & exuret inimicos eius; non solum corpus, verum & ani-
mas occidens in gehennam. Ceterū iudicantibus quāmodo Dominus comminetur,
ipse demonstrat. Quo enim iudicio iudicaueritis,²¹ iudicabitur de vobis. Ita non prohibi-
bit iudicare, sed docuit, vnde & Apostolus iudicat, & quidem in causa fornicationis,
dedendum eiusmodi hominem satanæ in interitum carnis; increpans etiam quid frates
non apud sanctos iudicarentur. A diiciens enim inquit: Ut quid mihi eos qui fornicantur
dicare? Dimitis autem vt dimittatur tibi à Deo,²² delicta mundantur quā quis in fra-
trem non Deum admiserit. Debitoribus denique dimissuros nos in oratione prosternemur,
sed non decet ultra de auctoritate scripturarum eiusmodi funem contentiosum, alterno
ductu in diuersa distendere, vt hæc restringere frenos disciplinæ, illa laxare videatur, quasi
incertæ pœnitentia subsidium, illa prosterne per lenitatem, hæc negare per austeritatem.
Porro & auctoritas scripturarum in suis terminis stabit sine alterutra oppositione, & ipse
prius causæ eius distinguuntur sine confusa propositione. Causas pœnitentia delicta con-
dicimus. Hæc diuidimus in duos exitus. Alia erunt remissibilia, alia irremissibilia. Secun-
dum quod nemini dubium est alia castigationem mereri, alia damnationem. Omne de-
lictum aut venia expungit, aut pena: venia, ex castigatione: pena, ex damnatione: de
ista differentia iam & quasdam præmissimus altercationes scripturarum, hinc retinen-
tium, hinc dimittentium delicta. Sed & Ioannes docebit:²³ Si quis lecit fratrem suū de-
linquere delictum non ad mortem, postulabit & dabit vita ei: quia non ad mortem de-
linquit, hoc erit remissibile. Est delictum ad mortem: non pro illo dico vt quis postulet, hoc
erit irremissibile. Ita ubi est postulationis, illuc etiam remissionis. Vbi nec postulationis, ibi
æquè nec remissionis. Secundū hanc differentiam delictorū pœnitentia quoque cōditio
discriminatur. Alia erit, quā venia consequi possit, in delicto scilicet remissibili. Alia, quā

A consequi nullo modo possit, in delicto scilicet irremissibili. Et superest specialiter de mœchiaz & fornicationis statu examinare, in quam delictorum parte debeat redigi. [24] Sed CAP. III.
 prius decidam intercedentem ex diuerso reponsonem ad eam poenitentiae speciem,
 quam cum maximè definiimus veniam carere. Si enim, inquit, aliqua poenitentia ca-
 ret veniam, iam nec in totum agenda tibi est. Nihil enim agendum est frustra. Porro frustra
 agetur poenitentia, si caret veniam. Omnis autem poenitentia agenda est: Ergo omnis ve-
 niā consequatur, ne frustra agatur; quia non erit agenda si frustra agatur. Porro frustra
 agitur, si veniam carebit. Merito ita opponunt, quoniam huius quoque poenitentiae fructum,
 id est veniam, in sua potestate usurpauerunt. Quantum enim ad illos, à quibus pacem hu-
 manam consequitur: quantum autem ad nos²⁵ qui solum Dominum ineminimus delicta
 concedere, & vtique mortalia, non frustra agetur. Ad Dominū enim remissa, & illi exinde prostrata, hoc ipso magis operabitur veniam,²⁶ quod eam à solo Deo exorat, quod delicto suo humanam pacem sufficere non credit, quod Ecclesia maull erubescere quā
 communicare. Adsistit enim pro foribus ciūs, & de fītā suā exemplo ceteros admonet:
 & lachrymas fratrum sibi quoq; aduocat, & reddit plūsque negotiata, compassionem cili-
 cēt quā communicationem. Et si pacem hic non metit, apud Dominum seminat. Nec a-
 mittit, sed præparat fructum: Non vacabit ab emolumento, si non vacauerit ab officio.
 Ita nec poenitentia huiusmodi vana, nec disciplina eiusmodi dura est. Deum ambae hono-
 rant, illa nihil sibi blandiendo facilis impetrabit, ista nihil sibi adsumendo pleniū adiu-
 uabit. [27] Possumus igitur demandata poenitentiae distinctione ad ipsorum iam delicto-
 rum regredi censem, an ea sint quā veniam ab omnibus consequi possint. In primis quod
 mœchiam & fornicationem nominamus, vsus expostulat. Habet & fides quorundam no-
 minum familiaritatem, ita in omni opusculo usum custodimus.²⁸ Ceterū & si adulterium
 & si stuprum dixerim, vnum erit contaminatae carnis elogium. Nec enim interēt nuptam
 alienam, an viduam quis incurset, dum non suam feminam. Sicut nec locis refert, in cubi-
 culis, an in turribus pudicitia trucidetur: Omne homicidium extra sylvam latrocinium
 est. Ita & ubique, vel in quācumque semetipsum adulterat & stuprat, qui aliter quā
 nuptiis vititur.²⁹ Ideo penes nos occulte quoque coniunctiones, id est nō prius apud Ec-
 clesiam professæ iuxta mœchiam & fornicationem iudicari periclitantur. Nec inde con-
 fertur obtentu matrimonij crimen eludent.³⁰ Reliquas autem libidinum furias impias &
 in corpora & in sexus vltra iura naturæ, nō modo limine, verū & in Ecclesiæ teatro sub-
 mouemus, quia non sunt delicta, sed monstra. [31] Ergo mœchia, quod etiam fornicatio- CAP. V.
 nis est res, secundum opus criminis quātū estimanda sit sceleris prima lex Dei, præstò est.
 Siquidem³² post interdictam alienorum Deorum superstitionem, ipsorumque idolorum
 fabricationem: post cōmendatam sabbati venerationē, post imperatam in parentes secun-
 dā à Deo religionem: nullum aliud in talibus titulis firmandis monendisq; substruxit præ-
 ceptum, quām Non mœchaberis. Post spiritalem enim castitatem sanctitatemque, corpo-
 ralis sequebatur integritas. Et hanc itaque munivit, hostem statim ciūs prohibendo mœ-
 chiam. Quale delictū iam intellegit, cuius cohibitionem post idolatriā ordinavit. Nihil
 secundū longinquit à primo. Nihil tā proximum primo, quām secundū. Quod fit ex pri-
 mo, aliud quodammodo primum est. Itaque mœchia ad finis idolatriæ.³³ Nam & idolo- Exod. 34.
 latrā mœchia nomine & fornicationis lèpè populo exprobrata, etiam forte cōiungetur
 illi, sicut & serie: etiam damnatione cohæredit illi, sicut & dispositione.³⁴ Eo amplius, præ-
 mittens: Non mœchaberis; audiuit: Non occides. Onerauit itaque mœchiam, quām ho- Exod. 20.
 micidio anteponit. In prima ubique fronte sanctissimæ legis, in primis titulis cœlestis edi-
 ti, principalium utique delictorum proscriptione signatam. De loco podium, de ordine
 statum, de confino meritum cuiusque dignoscas. Est & mali dignitas, quod in summo aut
 in medio pessimorum collocatur. Pompa quandam atque suggestum aspicio mœchia,
 hinc ducatum idolatriæ antecedentis, hinc comitatum homicidij in sequentiis. Inter
 duos apices facinorum eminentissimos sine dubio digna confedit, & per medium eorum,
 quasi vacante locum pari criminis auctoritate compleuit. Quis eam talibus lateribus
 inclusam, talibus costis circunftam, & cohærentium corpore duellat, de vicinorum cri-
 minum nexo, de propinquorum scelerum complexu, vt solam eam secerat ad poenitentia
 fructum? Nōnne hinc idolatria, inde homicidium, detinebunt? & si quā vox fuerit,
 reclamabunt. Noster hic cuneus est, nostra compago. Ab idolatria metamur, illa distin-
 guente coniungimur, illi de medio emicanti adulamur, concorporauit nō scriptura diui-

HHH iiiij

na, litteræ ipsæ glutina nostra sunt, iam nec ipsa sine nobis potest. Ego quidem idolatria sapissimè mœchiz occasionem subministro.³⁵ Sciant luci mei & mei montes, & viua aqua, ipsaque in urbibus templo, quantum euertēde pudicitia procuremus. Ego quoque homicidiū nonnūquam mœchia elaboro.³⁶ Vt tragedias omittam,³⁷ sciant hodie venenarij, sciant magi, quod pellicatus vlciscar, quod riualitates defendam, quod custodes, quod delatores, quod consciens auferam. Sciant etiam obstetrics, quod adulteri concepus trucidentur. Etiam apud Christianos non est mœchia sine nobis: ibidem sunt idolatriæ, vbi immundi spiritus res est. Ibidem est & homicidium, vbi homo qui inquinatur, occiditur. Igitur aut nec illis aut etiam nobis pœnitentia subsidia conuenient. Aut detinemus eam, aut sequimur. Hac ipsi rei loquuntur. Si res voce deficiunt, adfisit idolatriæ, adfisit homicida, in medio eorum adfisit & mœchus. Pariter de pœnitentia officio sedent in sacerdoti, & cinere in horrescant, codem statu gemiscunt, eisdem precibus ambiant, eisdem genibus exorant, candem inuocant matrem. Quid agis mollissima & humannissima disciplina? Aut omnibus eis hoc esse debebis: Beati enim pacifici. Aut si non omnibus, nostra esse.³⁸ Idolatram quidem & homicidam semel damnas, mœchum vero de medio excipis: idolatram successorem, homicidam antecessorem, utriusque collegam.

Matth. 5. Personæ acceptatio est, miserabiliores pœnitentias reliquisti. [19] Planè si ostendas de quibus patrociniis exemplorum, præceptorumque cœlestium, soli mœchia, & in ea formicationi quoque ianuam pœnitentia expandas. Ad hanc iam lineam dimicabit nostra congreffio. Præscribam tamen tibi formam necesse est, ne ad vetera manum emittas, ne in terga respicias. Vetera enim transierunt secundum Esaiam, & nouata est iam nouatio secundum Hieremiam; & oblii posteriorum in priora porrigitur secundum Apostolum; & Lex & Propheta vtique ad Ioannem secundum Dominum. Nam & si cum maxime alege coepimus demonstrando mœchiam, merito ab eo statu legis, quem Christus non disfolluit, sed impleuit. Onera enim legis vtique ad Ioannem, non remedia: operum iuga reicta sunt, non disciplinarum libertas in Christo non fecit innocentia in iuriam. Manet lex tota pietatis, sanctitatis, humanitatis, veritatis, castitatis, iustitiae, misericordiae, benevolentiae, pudicitiae. In qua lege, beatus vir qui meditabitur die ac nocte. De qua idem David rursum:⁴⁰ Lex Domini inuituperabilis, conuertens animas, iura Domini directa, oblectantia corda, præceptum Domini longè lucens, illuminans oculos.⁴¹ Sic & Apostolus: Itaque lex quidem sancta est;⁴² & præceptum sanctum & optimum; vtique: Non mœchaberis. Sed & supradicte: Legem ergo euacuamus per fidem? Absit, sed legem sifimus, scilicet in his quæ & nunc novo Testamento interdicta etiam cumulatiore præcepto prohibentur. Pro, Non mœchaberis. Qui viderit ad concupiscentiam, iam mœchatus est in corde suo: & pro, Non occides,⁴³ Qui dixerit fratri suo Racha, reus erit gehenna. Quare an salua sit lex non mœchandi, cui accessit, nec concupiscendi. Ceterum si qua vobis exempla in sinu plauident, non opponentur huic quam defendimus disciplinae. Frustra enim lex supra struta est, originis quoque delictorum, id est concupiscentias & voluntates, non minus quam facta condemnans, si ideo hodie concedetur mœchiæ venia, quia & aliqua concessa est. Cui emolumento hodie pleniore disciplina coëctetur, nisi vt maiore forsitan lenocinio tuo indulgetur. Dabis ergo & idolatratæ & omni apostate veniam,⁴⁴ quia & populum ipsum rotiens reum istorum, rotiens inuenimus retro restitutum. Communicabis & homicidis, quia & Nabotha sanguinem Ahab depreciatione deleuit; & David Vix cedem cum causa eius mœchia confessione purgauit,⁴⁵ Iam & incesta donabis; propter Lot, & fornicationes cum incesto; propter Iudam, & turpes de prostitutione nuptias; propter Osee, & non tantum frequentatas, verum & semel plures, propter patres nostros. Vtique enim dignum est peræquari nunc quoque gratiam circa omnia retro indulta, si de prillino aliquo exemplo venia mœchiæ vindicatur. Habemus quidem & nos eisdem vetustatis⁴⁶ exempla pro sententia nostra, non modo non indulti, verum etiam representati iudicij fornicationis.⁴⁷ Et vtique sufficit tantum numerum xxvij. milium populi forniciantis in filias Moab vna plaga ruisse, sed malo in gloriam Christi a Christo deducere disciplinam.⁴⁸ Habuerint pristina tempora omnis impudicitia, si volunt Psychici etiam portantem. Lusserit ante Christum caro, immo perierit antequam a Domino suo requisita est: nondum erat digna dono sicutis, nondum apta officio sanctitatis. Adhuc in Adam depatabatur cum suo vitio, facile quod speciosum viderat concupiscentis, & ad inferiora respiciens, & de fuscuncis foliis pruriginem retinens. Inhaerebat vtiqueque libidinis virus, &

Esa. 43.
Hier. 4.
Philipp. 3.
Matth. 11.
Psal. 1.
Ips. 18.
Rom. 7.
Exodi 20.
Rem. 7.
Matth. 5.
Indic. 3.
sequ.
3. Reg. 21.
2. Reg. 12.
Geo. 19.
Gen. 28.
Osee 1.
Gen. 16.
29. 30.
Gen. 9.
Num. 25.

lacte

A lactæ sortes non habentes idoneæ, quod ne ipsæ adhuc aquæ lauerant.⁴⁸ At ubi sermo
Dei descendit in carnem ne nuptiis quidem resignatam; & ferme caro factus est, ne nu-^{Ioan. 1.}
ptiis quidem resignanda, quæ ad lignum non incontinentia, sed tolerantia accederet,
quæ non dulce aliquid, sed amarum aliquid inde gustaret, quæ non ad inferos, sed ad cœ-
lum pertineret, quæ non lasciuia frondibus, sed sanctimonia floribus præcingeretur,
⁴⁹ quæ mundicias suas aquis tradiceret, exinde caro quæcumque in Christo reliquæ fordes
pristinas soluit, alia iam res est, noua emergit iam non ex feminis limo, non ex concu-
piscentia fumo, sed ex aqua pura & spiritu mundo. Quid itaque illam de pristino excu-
fas? Non ^a corpus Christi; non ^b membra Christi; non ^c templum Dei vocabatur, cùm ve-^{1. Cor. 12.}
niam mœchiæ consequebatur. Itaque si exinde quo statum vertit, & in Christum tin-^{b 1. Cor. 6.}
cta induit Christum; & magno redempta est, sanguine scilicet Domini & agni, tunc ^{c 2. Cor. 6.}
aliquod exemplum, siue præceptum, siue formam, siue sententiam indulxæ siue indul-^{d Gal. 3.}
genda fornicationis atque mœchiæ: habes etiam temporis à nobis definitionem, ex quo ^{e 1. Cor. 6.}
deputetur actas questionis. [50] A parabolis licebit incipias, ubi est ovis perdita à Do-^{CAP. VII.}
mino requisita, & humeris eius reuicta. [51] Procedant ipsæ picturæ calicum vestrorum, si ^{f Luc. 15.}
vel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius, vtrumne Christiano, an ethnico pec-
catori de restitutione conliniet. Præscribimus enim ex natura disciplina, ex lege auris
& linguae, ex mentis sanitate ea semper responderi, quæ provocantur, id est ad ea quæ
provocant. Provocabit, & opinor, quod Pharisei publicanos & peccatores ethnici ^{ibidem.}

B admittentem Dominum, & cum illis de victu communicantem indignati missitabant.
Ad hoc Dominus pecudis perditæ restitutione cui alij configurasse credendum est,
quam ethnico perditio de quo agebatur, non de Christiano, qui adhuc nemo. aut quale
est, vt Dominus quasi cauillator respensionis, omissa specie præsentis quam repercu-
tere deberet, de futura laboret?⁵² Sed ouis propriæ Christianus, & greci Domini Ec-^{Ioan. 10.}
clesiae populus, & pastor bonus Christus, & ideo Christianus in ove intelligendus, qui ab Ecclesiæ grege errauerit. Ergo nihil ad Pharisæorum missitationem respondisse vis ^{Luc. 19.}
Dominum, sed ad tuam præsumptionem. Et tamen ita cam vindicare debebis, vt neg-
ges in ethnicum competere, quæ in Christianum existimas conuenire. Dic mihi, nonne
omne hominum genus unus Dei grec est? Nónne vniuersarum gentium idem Deus
& Dominus & pastor est? Quis magis perit à Deo, quam ethnicus quandiu errat? Quis
magis requiritur à Deo quam ethnicus, quando reuocatur à Christo? Denique antec-
dit hic ordo in ethnicis. Si quidem non aliter Christiani ex ethnicis sunt, nisi prius per-
diti, & à Deo requisiti, & à Christo reportati. Ita etiam hunc ordinem sequari oportet,
vt in eos tale aliquid interpreteretur in quibus prius est. At tu opinor hoc velis, vt ouem
non de grege perditam faceret, sed de arca vel de armario. Sic etiæ ethnicorum reliquum
numerum istum ait, non ideo Christianos esse ostendit cum Iudeis agens, & illos cum
maxime obtundens, quod indignarentur spei ethnicorum: Sed vt exprimeret aducer-
sus liuorem Pharisæorum suam gratiam & benevolentiam etiam circa unum ethnicum,
præposuit vnius peccatoris salutem ex pœnitentia, quam illorum ex iustitia. Aut nun-
quid non iusti Iudei, & quibus pœnitentia opus non esset, habentes gubernacula dis-^{ibidem.}
plinae & timoris instrumenta Legem & Prophetas? Posuit igitur illos in parabola, & si
non quales erant, sed quales esse debuerant, quod magis suffunderentur, aliis & non sibi
pœnitentiam audientes necessarium.⁵³ Proinde drachma parabolam vt ex eadem ma-
teria prouocatam, æquæ in ethnicum interpretamur, etiæ in domo amissim quasi in Ec-^{ibidem.}
clesia, etiæ ad lucernæ lumen repartam, quasi ad Dei verbum. Atquin totus hic mundus
vna omnium domus est, in quo magis ethnicus gratia Dei inlucet qui in tenebris inuenitur,
quam Christiano qui iam in Dei luce est. Denique & oui & drachma unus error adscri-
bitur. Nam si iam in Christianum peccatorem defingerentur, post fidem perditam & ite-
rata amissio eorum & restitutio notaretur. Decedam nunc paulisper de gradu ⁵⁰, quod
magis cum etiam decedendo cōmendem, cùm sic quoque obduxero diuersa partis præ-
sumptionem:⁵⁴ Condico Christianum iam peccatorem in parabola vtraque portendi,
non tamen ideo cum adfirmandum quidem facinore mœchiæ & fornicationis restitui per
pœnitentiam possit. Licet enim perisse dicatur, erit & de perditionis genere retractare,
quia & ouis non moriendo, sed errando: & drachma non interundo, sed latitando pe-
rierunt. Ita licet dici perisse quod saluum est. Perit igitur & fidelis clapsus⁵⁵ in spectaculum
quadrigarij furoris, & gladiatorijs cruaris, & scenicæ fooditatis, xysticæ vanitatis, in lusus,

in coniuia secularis solennitatis, in officium, in ministerium alienæ idolatriæ aliquas artes adhibuit curiositatis; in verbum anticipis negotiationis impegit, ob tale quid extra gregem datus est,⁵⁶ vel & ipse fortè ira, tumore, simulatione, quod denique sapientie designatione castigationis abruptit, debet requiri atque reuocari. Quod potest recuperari, non perit, nisi foris perseverauerit. Benè interpretaberis parabolam, viuentem adhuc reuocans peccatorem. Mœchum verò & fornicatorem, quis non mortuum statim admisso pronuntiauit? Quo ore mortuum restitues in gregem ex parabolæ eius auctoritate, quæ non mortuum pecus reuocat? Denique si meministi Prophetarum, cùm pastores in Ezech. 34 crepantur, puto Ezechielis est vox:⁵⁷ Pastores ecce lac deuoratis, & lanis vestimini; quod forte est, occidistis, quod infirmum est, non curastis, quod comminutum est, non ligauistis; quod expulsum est, non conuertistis, quod perii, non requisiuitis. Nunquid & de mortuo probarat, quod non & illud in gregem reficere curauerint? Planè ingerit, quod perire oves fecerint, & à bestiis agri comedunt. Neque possunt nec perire in mortem, nec comedunt si relinquantur, non vt perditæ in mortem & comeptæ resumantur. Iuxta drachmæ quoque exemplum etiam intra domum Dei Ecclesiam licet esse aliqua delicta pro ipsius drachmæ modulo ac pondere mediocria, quæ ibidem delitefæctia, mox ibidem & reperita, statim ibidem cum gaudio emendationis transigantur.⁵⁸ Mœchiae verò & fornicationis non drachma, sed talentum, quibus exquirendis non lucernæ spiculo lumine, sed totius solis lancea opus est. Simil apparuit, statim homo de Ecclesia expellitur, nec illuc manet, nec gaudium confert repertrici Ecclesiæ, sed luctum. Nec congratulationem aduo. Ecce cant vicinarum, sed contristationem proximarum fraternitatum. Commissa itaque etiam hac nostra cum illorum interpretatione, eo magis in ethniçū spectabunt & ouis & drachmæ argumenta, quanto nec in eius delicti Christianum competere possunt, propter quod

CAP. VIII. in Christianum de diuersa parte coguntur. [59] Sed enim plerosque interpretes parabolarum idem exitus decipit, quæ in vestibus purpura oculandis sapissime eueniuntur, quum putaueris recte conciliasse temperamenta colorum, & credideris comparationes eorum inter se amasse, eruditio mox vtroqæ corpore, & luminibus expressis, errorem omnem traducta diuersitas euomet. Fadet itaque caligine circa filiorum quoque duorum parabolam quibusdam ad præsens concolorantibus figuris, à vero lumine exorbitant eius comparationis, quam parabolæ materia præexit.⁶⁰ Duos enim populos in duobus filiis collibant, Iudaicum maiorem, Christianum minorem. Nec enim possunt exinde Christianum peccatorem in filio minore disponere veniam consecuturum, nisi in maiore Iudaicum expresserint. Porro si Iudaicum ostendero deficeret à comparatione filij minoris,⁶¹ Licit enim filius audiat & Iudeus, & maior quia prior in adoptione, licet & Christiano reconciliationem Dei patris inuidet, quod vel maximè diuersa pars carpit,⁶² sed non erit Iudei dictum ad patrem: Ecce quot annis tibi seruio, & præceptum tuum nunquam præteriui. Quandoenam non transgressor legis Iudeus; aure audiens, & non audiens?⁶³ odio habens traducentem in portis, & aspernamento sermonem sanctum? Sic nec patrals ad Iudaum erit vox: Tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt. Iudei enim apostata filii pronuntiantur, generati quidem & in altum elati, sed qui non computauerint Dominum, & qui dereliquerint Dominum, & in iram prouocauerint sanctum Israëlis. Omnia planè Iudeo concessa dicemus, cui etiam conditio gravior quæque de gula erupta est, nedū ipsa terra patet & promissionis. Atque adeo non minus hodie Iudeus quam minor filius producit substantia Dei in aliena regione mēdicat, seruens vñque adhuc principibus eius, id est seculi huius. Quærant igitur alium Christiani suum fratrem, Iudaum enim parabola non recipit.⁶⁴ Multò aptius Christianum majori & Iudaum minori filio adæquassent secundum fidei comparationem, si ordo vtriusque populi ab vtero Rebecca designatus permetteret demutationem, nisi quod & clausula refragaretur. Christianum enim de restitutione Iudei gaudere & non dolere conueniet: siquidem tota spes nostra cum reliqua Israëlis expectatione coniuncta est. Ita & si quedam facient, sed alii contraria sapientibus interimitur exemplorum præequatio. Quanquam eti omnia ad speculum respondere possint, vnum sit præcipuum periculū interpretationum, ne aliquis temporecurt felicitas comparationum, quam quo parabolæ cuiusque materia mandauit. Meminimus enim & histrioñes cùm allegoricos gestus admodum cantantes alia longè præsenti⁶⁵ & fabula & scena & persona, & tamen congruentissime exprimunt.

LUC. 15. Rom. 9. Ipat. 6. Ipat. 1. LUC. 15. Ipat. 1.

LUC. 15. Rom. 11. Gen. 25. LUC. 15. Rom. 11.

TERTULLIANI
CUM ANNOTATIONIBUS
PAMELLI.

A. V.
J. 6.

A experientes. Sed viderit ingenium extraordinarium. Nihil enim ad Andromacham.
 Sic & hæretici easdem parabolas quò volunt tribuūt, non quò debent ap̄fissimè excludunt. Quare aptissimè quoniam à primordio secundum occasiones parabolārum, ipsas materias confinxerunt doctrinarum. Vacuit scilicet illis solutis à regula veritatis ea conquirere atque cōponere, quorum parabolæ videtur. [67] Nos autem quia non ex parabolis materias commētamur, sed ex materiis parabolas interpretamur, nec valde laboramus omnia in expositione torquere, dum contraria quæque caueamus: quare centum oues, & ^{C A P . IX.} ^{Luc. 15.} quid vtique decem drachmæ,⁶⁸ & quæ illæ scopæ, neceſſe erat, qui vnius peccatoris salutem gratissimam Deo volebat exprimere, aliquam numeri quantitatē nominaret, de quo vnum quidem perifere describeret; neceſſe erat vt habitus requiriens drachmam in domo, tam scoparum quam lucernæ administriculo adcommodaretur. Huiusmodi enim curiositates & suspecta faciunt quædam, & coactarum expositionum subtilitate plerunque deducunt à veritate. Sunt autem quæ & simpliciter posita sunt ad struendam & disponendam & texendam parabolam, vt illuc perducantur, cui exemplum procuratur. Et duo vtique filij illuc spectabunt, quò & drachmæ & ouis.⁶⁹ Quibus enim cohærent eanderū habent caufam, eandem vtique missitationem Pharisæorum erga commercium Domini ethnicorum, aut si quis dubitat ethnicoſ fuisse publicanos⁷⁰ apud Iudeam usurpatam iam pridem Pompej manu⁷¹ atque Luculli,⁷² legat Deuteronomium: Non erit ~~se~~ etigal perdens ex filiis Iſraël. Nec tam execrabilis effet nomen publicanorum apud Dominum, nisi extraneum vendentium ipsius cœli & terræ & maris transitus. Peccatores autem cùm ad- ^{Deuter. 23.} ^{Luc. 15.} iungit publicanis, non statim Iudeos ostendit, et si aliqui fuisse potuerunt. Sed vnum genus ethnicorum alios ex officio peccatores, id est publicanos, alios cō natura, id est non publicanos pariter ponendo distinxit.⁷³ Ceterū nec denotaretur cum Iudeis ^{Ibidem.} ^{Ibidem.} communicans vičum, sed cum ethnicis, quorum mensa Iudaica disciplina depellit. Nunc de filio prodigo id prius considerandum est quod utrius. Non enim admittetur exemplorum adæquatio, licet in agina congruentissima, si fuerit saluti nocentissima. Tótum autem statum salutis in tenore disciplinæ constitutum subverti videmus ea interpretatione, quæ ex diuerso affectatur.⁷⁴ Nam si Christianus est qui acceptam à Deo patre substantiam (vtiq; baptismatis, vtique spiritus sancti, & exinde spei æternæ) longè euagatus à patre prodigit ethnicè viuens, si exutus bonis mentis etiam principi seculi, (cui aliij quam diabolo?) seruitum suum tradidit, & ab eo porcis alendis immundis scilicet spiritibus curandis præpositus, resipuit ad patrem reuerti: iam nō mœchi & fornicari, sed idololatre, & blasphemari, & negatores, & omne apostatarum genus hac parabola patri fasisfacient, & clisa est verissime hoc magis modo tota substantia sacramenti. Quis enim timebit prodigere, quod habebit postea recuperare? Quis curabit perpetuo consuare, quod non perpetuo poterit amittere? securitas delicti etiam libido est eius. Recuperabit igitur & apostata vestem priorem, indumentum spiritus sancti, & anulum fenuo signaculum lauacri, & rufus illi mactabitur Christus, & recumbet eo in thoro,⁷⁵ de quo indignè vestiti à tortoribus solent tolli & abiici in tenebras, nedum spoliati. Plus est igitur, si nec expedit in Christianum conuincire ordinem filij prodigi. Quòd si nec in Iudeum integrè filij imago concurrit, ad propostum Domini simpliciter interpretatio gubernabitur. Venerat Dominus vtique, vt quod ^{Matth. 22.} ^{Luc. 15.} Matth. 11. perierat, saluum faceret, medicus languentibus magis quam sanis necessarius. Hoc & in Matth. 9. parabolis figurabat, & in sententiis prædicabat. Quis perit hominum, quis labat de valitudine, nisi qui Deum nescit? Quis saluu ac sanus, nisi qui Deum nouit? ^{1. Cor. 1.} ^{Luc. 15.} ^{Las dicas species} de genere fraternalis haec quoque signabit parabola.⁷⁶ Vide an haec ethnicus substantiam in Deo patre census & sapientia & naturalis agnitionis in Deum, per quam & Apostolus notat in sapientia Dei non cognouisse mundum per sapientiam Deum, quam vtique accepérat. Hanc itaque prodegit longè à Domino moribus factus inter errores & illecebras & libidines seculi, vbi fame veritatis compulsus tradidit se principi huius aui. Ille cum præfecit porcis (vt familiare id daemonum pecus paſceret) vbi nec illi compos effet vitalis esca, simūlque alios videret in opere diuino abundantes pane cœlesti. Recordatur patris Dei, satisfacto redit, vestem pristinam recipit, statum scilicet eum quem Adam transgressus amiserat. Anulum quoque accepit tunc primum,⁷⁷ quo fidei pactione interrogatus obſignat, atque ita exinde opimitate Dominicī corporis vescitur, Eucharistiā scilicet. Hic erit prodigus filius, qui nūquam recte frugi, qui statim prodigus, quod non statim Christianus. Hunc & Pharisei de seculo ad patris complexus reuertentem, in

publicanis & peccatoribus micerabant. Et id ad hoc solum maioris fratri accommodatus est liuor, non quia innocentes & Deo obsequentes Iudei, sed quia inuidentes nationibus salutem, planè quos semper apud patrem esse oportuerat. Et utique Iudeus ad pri-

Ibidem.

marum statim vocationem Christiani gemit, non ad secundam restitutionem. Illa enim etiam ethnicis relucet, haec vero quæ in Ecclesiis agitur, ne Iudeis quidem nota est. Puto me & materiæ parabolârum, & congruentiæ rerum, & tutelæ disciplinarum accommodatiōes interpretationes reddidisse.⁷⁹ Ceterum si in hoc gestit diuersa pars ouem & drachmam,

C. x.

& filij luxuriam Christiano peccatori configurare, ut mœchiā & fornicationem pœnitentia donent, aut & cetera delicta pariter capitalia concedi oportebit, aut paria quoque eorum mœchiā & fornicationem inconcessibilia seruari. Sed plus est quod nihil aliud argumentari licet circa id de quo agebatur. Denique si aliorum parabolas transducere liceret, ad martyriū potius dirigeremus spem illarum, quod solum omni substantia prodeta restituere filium poterit, & drachmam inter omnia licet in stercore repartam cum gaudio prædicabit, & ouem per aspera quæque & abrupta fugitiuam humeris ipsius Domini in gregē referet. Sed malum in scripturis minus si forte sapere quam corā. Proinde sententia Domini custodire debemus atque præceptum.⁸⁰ Non est leuior transgressio in interpretatione, quam in conuersatione.^[81] Excusso igitur iugo in ethnicum differendi parabolistas, & lemel dispesta vel recepta necessitate non aliter interpretandi, quam materia propositi est, contendunt iam nec competere ethnicis pœnitentiæ denunciacionem, quorum delicta obnoxia ei non sint, ignorantia scilicet imputanda, quam sola natura ream Deo faciat. Porro nec remedia sapere, quibus pericula ipsa non sapient: illic autem pœnitentiæ constare rationem, ubi conscientia & voluntate delinquitur, ubi & culpa sapient & gratia, illum lugere, illum volutari qui sciat, & quid amiserit, & quid sit recuperaturus, si pœnitentiam Deo immolatit, utique eam magis filii offerenti quam extraneis.

Iona. 3.

⁸² Non ergo & Ionas idcirco ethnicis Ninivitis non putabat pœnitentiam necessariam, cum cauillaretur in prædicationis officio, an potius misericordiam Dei prouidens etiā in extraneos profusam, quasi destruetam præconium verebatur. Atque adeò propter ciuitatem profanam nondum Dei compotem adhuc ignorantia delinquentem penè perit Prophete, nisi quod exemplum passus est dominicæ passionis ethnicos quoque pœnitentes redemptura. Benè quod & Ioannes Domini vias sternens, non minus militantibus &

Matt. 11.

publicanis quam filiis Abraham, pœnitentiæ erat præco. Ipse Dominus Sidoniis & Tyriis præcepit pœnitentiam, si virtutum documenta vidissent. Atquin ego illam naturalibus magis peccatoribus competere contendam, quam voluntariis. Magis enim mergetur fructum eius qui nondum eo vius est, quam qui iam & abusus est, magisque sapient remedia prima quam exoleta. Nimirum Dominus ingratis benignus magis quam ignarus, & ciuius reprobatis misericors, quam nondum probatis, ut non magis irascatur contumeliis clementiae sua quam blandiatur, & non libentius extraneis eam impetrat quam in filiis perdidit, cum gentes sic adoptauerit, dum Iudei de patientia ludunt.⁸³ Sed hoc volunt psychici ut Deus iustus iudex, eius peccatoris pœnitentiam malit quam mortem, qui mortem pœnitentia maluit. Quod si ita est, peccando promeremur. Age tu funambule pudicitia & castitatis & omnis circa sexum sanctitatis, qui tenuissimum filum disciplina eiusmodi veri auii pendente vestigio ingredieris, carnem spiritu librans, animam fide moderans, oculum metu temperans. Quid itaque in gradu totus es: perge sanè si potueris, si volueris, dum tam securus & quasi in solido es. Nam si qua te carnis vacillatio, animi auocatio, oculi euagatio de tenore decusserit, Deus bonus est. Suis non ethnicis sinum subiicit, secunda te pœnitentia ex ipiet, eris iterum de mœcho Christianus. Haec tu mihi benignissime Dei interpres. Sed cederem tibi,⁸⁴ si scriptura pastoris, quæ sola mœchos amat, diuino instrumento meruissest incidi, si non ab omni concilio Ecclesiarum etiam vestrum inter apocrypha & falsa iudicaretur, adultera & ipsa & inde patrona sociorum. A qua & aliâs iniciaris, cui ille si fortè patrocinabitur pastor quem in calice depingis,⁸⁵ (prostitutorem & ipsum) Christiani sacramenti, merito & ebrietatis idolum & mœchiæ aylum post calicem subsecuturæ, de quo nihil libentius bibas, quam ouem pœnitentiæ secunda. At ego eius pastoris scripturam haurio qui non potest frangere. Hanc mihi statim Ioannes offerit cum pœnitentiæ lauacio & officio dicentem: ⁸⁶ Facite dignos pœnitentiæ fructus, & ne dixeritis, patrem habemus Abraham, ne scilicet rursum blandimenta delinquentiæ de patrum resumerent gratia. Potest enim Deus de lapidibus istis filios suscitare

Abra-

Psal. 7.
Ezech. 33.

Matt. 3.

A Abrahæ. Sic & nos sequitur, ut eos qui hactenus delinquunt, sicut etiam dignum penitentia fructum. Quid enim ex pœnitentia maturescit, quam emendationis effectus? Sed & si venia potius est pœnitentia fructus, hanc quoque confistere non licet sine cessatione delicti. Ita cessatio delicti radix est venia, ut venia sit pœnitentia fructus. [87] Exinde quod C A P. XI. ad Euangelium pertinet, parabolam quidem discussa iam quæstio est. Si vero & factis aliquid tale pro peccatoribus edidit Dominus, ut cum peccatrici feminæ etiam corporis sui contactum permittit lauanti lacrymis pedes eius & crinibus detergenti,⁸⁸ & vnguento sepulturam ipsius inauguranti, ut cum⁸⁹ Samaritanæ sexto iam matrimonio, non mœchæ, sed prostitutæ, etiam quod nemini facile, quis esset ostendit, nihil ex hoc aduersarii confertur, et si iam Christianis veniam delictorum preclitisset. [89] Nunc enim dico, mus, soli Domino hoc licet, hodie potestas indulgentia eius operetur. At illa tamen tempora quibus in terris egit, hoc definitus nihil aduersum nos præjudicare, si peccatoribus etiam Iudeis venia conferebatur.⁹⁰ Christiana enim disciplina à nouatione Testamenti, & ut præmissimus, à redēptione carnis, id est Domini passione cœnatur. Nemo perfectus ante repertum ordinem fidei, nemo Christianus ante Christum cœlo resumptus, nemo sanctus ante spiritum sanctum de cœlo repræsentatum ipsius disciplinæ determinator. [90] Itaque isti qui alium Paracletum in Apostolis & per Apostolos receperunt, C A P. XII. quem nec in Prophétis proprius agnitus, iam nec in Apostolis possident, age nunc⁹¹ vel de Apostolico instrumento doceant maculas carnis post baptismū respersæ pœnitentia dilui posse, nos in Apostolis quoque veteris legis formam salutamus, circa mœchiæ quanta sit demonstrationem, ne forte lenior existimetur in nouitate disciplinarum, quam invictus. Cum primum intonuit Euangelium, & vetera concussit, ut de legi retinendæ nec statu disceptaretur, primam hanc regulam de auctoritate spiritus sancti Apostoli emitunt ad eos qui iam ex nationibus allegi cœperant. Vixum est, inquit, spiritui sancto & nobis, nullum amplius vobis adiicere pondus, quam eorum à quibus necesse est abstineri,⁹² à sacrificiis, & à fornicationibus, & sanguine. A quibus obseruando recte agitis, vectante vos spiritu sancto. Sufficit & hic seruatum esse mœchiæ & fornicationi locum honoris sui inter idolatriam & homicidium. Interdictum enim sanguinis multò magis humani intelligimus. Porro qualia videri volunt Apostoli crimina, quæ sola in obseruatione de lege pristina exēpunt, quæ sola necessario abstinentia præscribunt. Non quid alia permittant, sed quid haec sola præponant utique non remissibilia, qui ethnicorum causa cetera legis onera remissibilia fecerunt.⁹³ Cur ergo cervicem nostram à trato iugo excusat, nisi vt illis compendia ista disciplina semper imponant? Cur ut vincula indulgent, nisi vt perpetuò ad necessaria constringant? Soluerunt à pharibus, ut nocenteribus obseruandis obligarentur. Compensatione res acta est, lucratim sumus multa, ut aliqua præstemus. Compensatio autem revocabilis non est, iisdemque revocabitur, iteratione mœchiæ utique & sanguinis & idolatriæ. Tota enim iam lex sumetur, si venia conditio soluetur.⁹⁴ Sed non leuite nobis compactus est spiritus sanctus, etiam ultra pactus, quo magis honorandus. Sponsionem eius nemo dissolvet, nisi ingratus. Nam hec recipiet quæ dimisit: nec dimitter que retinuit. Nouissimi Testamenti semper indemutabilis status est, & utique recitatio decreti, consiliumque illud cum seculo desinet. Satis denegauit veniam eorum, quorum custodiā elegit, vindicauit que non proinde concessit.⁹⁵ Hinc est quid neque idolatriæ, neque sanguini pax ab Ecclesiis redit. De qua finitione sua Apostolos excidisse, puto, non licet credere: aut si credere quidam possunt, debebunt probare. [96] Nouimus planè & hic suppositiones eorum. Retaura enim suspicantur Apostolum Paulum in secunda ad Corinthios eidem fornicatori veniam dedisse, quem in prima dedendum satanæ in interitum carnis pronuntiarit, impium patris de matrimonio hæredem, quæsi ve ipsum postea stylum verterit scribens:⁹⁷ Si quis autem contristauit, non me contristauit, sed ex parte, ne vos onerom omnes. Satis est talis increpacio quæ à multis fit. Vt è contrario magis vos donare & aduocare, ne forte abundantiore trifitia deuoretur eiusmodi. Propter quod oro vos, constitutis in eum dilectionem. In hoc enim & scripti, vt cognoscam probationem vestram, quid in omnibus obauditis mihi. Si cui autem donaueritis, & ego. Nam & ego si quid donavi, donavi in persona Christi, ne fraudem à satana, quoniam non ignoramus infectiones eius. Quid hic de fornicatore, quid de paterni thori contaminatore? Quid de Christiano no⁹⁸ ethnicorum impudentiam supergresso intelligitur? Cùm proinde utique speciali ve-

III

*Luc. 7.
Matth. 26.
Ioan. 4.*

C A P. XIII.
*2. Cor. 2.
1. Cor. 5.*

nia absoluisset, quem speciali ira damnasset. Obscurius miseretur, quam indignatur. Apter-
tior est in auferitate, quam in lenitate. Atquin facilis ira quam in dulgentia obliqua est.
Magis tristiora cunctantur, quam latiora. De modica scilicet indulgentia agebatur, quæ
si forte nunc estimaretur, quando maxima quæque non soleant etiam sine prædicatione
donari, tanto abest sine significatione. Et tu quidem poenitentiam precechi ad exor-
dam fraternitatem in Ecclesiam inducens, concinjerat cum dedecore & horrore compositum prosternens in medium ante viduas, ante presbyteros, om-
nium lacrymas suadentem, omnium vestigia lambentem, omnium genua detinentem,
inque eum hominis exitum quantis potes misericordia inlecebris, bonus pastor¹⁰¹ & be-
nedictus Papa concionaris, & in parabola ouis capras tuas queris, tua ouis ne rufus de
græge exiliat, quasi non exinde iam licet, quod nec semel licuit: ceteras etiam metu comples
cum maximè indulgens: Apostolus verò sceleratam libidinem fornicationis incep-
tonut tam proiectè ignouisse, ut nec hunc saltem habitum legatum poenitentia,
quem ab ipso didicisse deberes, ab eo exegerit, nihil de postero sit comminatus, nihil de
cetero allocutus? Quinimmo & vltra obsecrat; constituerent in eum dilectionem, quasi
satisfaciens, non quasi ignorans.¹⁰² Et tamen dilectionem audio, non communicatio-
nem. Quod & ad Thessalonicenses:¹⁰³ Si quis autem non obaudit sermoni nostro per
epistolam, hunc notate, ne commisceamini illi ut reuereatur, non quasi inimicum depu-
tantes, sed quasi fratrem obiurgantes. Adeò potuisse dicere & fornicatori dilectionem
solummodo concessam, non & communicationem. Incesto verò nec dilectionem,
¹⁰⁴ quem scilicet auferri iussisset de medio ipsorum, multo magis vtique de animo. Sed
verebatur ne fraudarentur à satana circa eius personæ amissionem, quem satanæ ipse pro-
iecerat: ut ne abundantia mororis deuoraretur, quem in interitum carnis addixerat. Hic
iam carnis interitum in officium poenitentia interpretantur, quod videatur ieiunis & sor-
dibus & incuria omni & dedita opera malæ tractationis carnem exterminando satis Deo
facere: ut ex hoc argumententur fornicatorem, immo incestum illum non in perditio-
nem satanæ ab Apostolo traditum, sed in emendationem, quasi postea veniam ob in-
teritum, id est conflicktationem, carnis, consecuturum. igitur & consequutum. Planè i-
dem Apostolus Hymenæum & Alexandrum satanæ tradidit,¹⁰⁵ ut emendarentur non
blasphemare, sicut Timotheo suo scribit: Sed & ipse datum sibi ait sudem, angelum sa-
tanæ à quo colaphizatur ne se extolleret. Si & hoc tangunt ut traditos satanæ ab illo
in emendationem, non in perditionem intelligamus,¹⁰⁶ quid simile, blasphemia & in-
cestum & anima ab his integra, immo non aliundè quam ex summa sanctitate, & ex omni
innocentia clara, qua in Apostolo colaphis si forte cohíebatur, per dolorem, ut
aiunt, auricula vel capit. Incestum verò atque blasphemia totos homines in posses-
sionem ipsi satanæ, non angelo eius tradidisse meruerunt. Et de hoc enim interest, immo
& ad hoc plurimum refert, quod illos traditos ab Apostolo legimus satanæ; Apostolo
verò angelum datum satanæ. Postremò cùm deprecatur Dominum Paulus, quid audit?
Satis habe gratiam meam, virtus enim in infirmitate perficitur. Hoc qui satanæ dedun-
tur, audire non possunt. Hymenæi autem & Alexandri crimen si & in isto & in futuro
ævo irremissibile est, blasphemia scilicet, vtique Apostolus non aduersus terminum
Dominij sub spe venia dedisset satanæ, iam à fide in blasphemiam mersos. Vnde &
naupagos eos iuxta fidem pronuntiavit, non habentes iam solitum natus Ecclesia.
Illis enim venia negatur, qui de fide in blasphemiam impegerunt. Ceterum ethnici
& heretici quotidie ex blasphemia emergunt. Sed & si dixit: Tradidi eos sa-
tanæ ut disciplinam acciperent non blasphemandi; de¹⁰⁷ ceteris dixit, qui illis tra-
ditis satanæ, id est extra Ecclesiam projectis, studiri haberent blasphemandum non
esse. Sic igitur & incestum fornicatorem non in emendationem, sed in perditio-
nem tradidit satanæ, ad quem iam super ethnicos delinquendo transferat, ut discent
fornicandum non esse.¹⁰⁸ Denique in interitum, inquit, carnis, non in cruciatum, ipsam
substantiam damnans per quam exciderat, quæ exinde iam perierat baptismate amissio,
ut spiritus, inquit, saluus sit in die Domini. Et de hoc enim queratur si spiritus homi-
nis ipsius saluus erit. Ergo saluus erit spiritus tanto scelere pollutus, propter hoc per-
dita carne ut saluus sit in peccata. Ergo peccatum sine carne censabit contraria inter-
pretatio, si resurrectionem carnismittimus. Superest igitur ut cum spiritum dixe-
rit qui in Ecclesia censetur, saluum, id est integrum præstandum in die Domini ab
immun-

Luc.15.

2.Cor.2.

2.Theß.3.

2.Cor.2.

1.Cor.5.

2.Cor.2.

1.Cor.5.

1.Tim.1.

2.Cor.12.

Ibidem.

1.Cor.5.

1.Tim.1.

1.Cor.5.

2.Cor.12.

Ibidem.

1.Cor.5.

1.Tim.1.

Ibidem.

Ibidem.

1.Cor.5.

Ibidem.

A immunditiarum contagione, ciesto incesto fornicatore. Siquidem libiungit:¹⁰⁹ Non scitis quod modicum fermentum totam despiciat conperditionem? Et tamen fornicatio incesta non erat modicum, sed grande fermentum. [¹¹⁰] Et his itaque discussis quaer intercesserant, regredior ad secundam Corinthiorum, ut probem illud quoque Apostoli dictum: ^{CA. XIII.}
 111 Sufficiat eiusmodi homini increpatio ista quaer a multis, non in fornicatoris personam ^{2. Cor. 2.}
 1. Cor. 5.
 conuenire. Si enim dedendum satanae prouintiauerat in interitum carnis, utique damna-
 uerat cum magis, quam increpauerat. Alius ergo erat cui voluit sufficere increpationem. ^{2. Cor. 2.}
 Siquidem fornicator non increpationem de sententia eius retulerat, sed damnationem.
 Nam & hoc ipsum dispiciendum tibi offero, an fuerint in epistola prima & alij qui Apo-
 stolum contristauerint incondite agentes, & contristati sunt ab illo increpationem referen-
 tes iuxta sensum epistolae secunda, ex quibus in ea veniam aliquis potuerit adipisci.¹¹² Ani-
 maduertamus autem totam epistolam primam, ut ita dixerim, non atfamento, sed felle
 conscriptam, tumentem, indignantem, edignantem, comminante, inuidiosam, & per
 singulas causas in quosdam quasi mancipes earum figuratam. Sic enim exegerant schis-
 mata, & amulationes, & dissensiones, & præsumptiones, & elationes, & contentiones, ut
 & inuidia onerarentur, & correptione retunderentur, & superbia clamarentur, & austeri-
 tate deterrerentur. Et qualis inuidia humilitatis aculeus?¹¹³ Deo gratias ago, quod nem-
 1. Cor. 1.
 nem vestrum tinxerim, nisi Crispum & Gaium; ne qui dicat quod in nomine meo tinxe-
 rim. Nec enim iudicauit Christus aliquid in vobis, quam Iesum Christum, & hunc crucifi-
 xum.¹¹⁴ Et puto, nos Deus Apostolos nouissimos elegit velut bestiarios, quoniam spe-
 ctaculum facti sumus huic mundo, & angelis, & hominibus, & purgamenta huius mun-
 di facti sumus omnium peripsema. Et: Non sum liber, non sum Apostolus, non Christus Ie-
 sum Dominum nostrum vidi. De quali contraria superciliosi pronuntiare compellitus est:
 1. Cor. 2.
 1. Cor. 4.
 115 Mihi autem in modo est, ut a vobis interroger, aut ab humano die: neque enim con-
 sciens mihi sum. Et: Gloriā meā nemo inaniet. Non scitis quod angelos sumus iudica-
 turi? Ceterū libertas quam aperta obiurgationis, quam exerta acies machærē spirita-
 lis.¹¹⁶ Iam ditati estis, iam saturati estis, iam regnatis. Et: Si quis se putat scire, nondum
 1. Cor. 4.
 scit quemadmodum oporteat cum scire. Nonne & tunc in faciem alicuius impingens?^{1. Cor. 8.}
 Quis enim, inquit, te discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Quid gloriaris,
 1. Cor. 4.
 quasi non acceperis? Nonne & illos in os cedit? Quidam autem in conscientia usque nunc
 1. Cor. 8.
 quasi idolothym edunt. Sic autem delinquentes percutient conscientias fratrum in-
 firmas in Christum delinquent. Iam vero & nominatim:¹¹⁷ Aut non habemus potesta-
 ten manuendi & bibendi, & mulieres circunducendi, sicut & ceteri Apostoli, & fra-
 1. Cor. 9.
 trres Domini & Cephas? Et: Si alij de potestate vestra consequuntur, non magis nos?^Æ ^{Ibidem.}
 quæ & illos singulari stylo figit: Propterea qui se putas stare, videat ne cadat. Et: Si quis
 contentiosus videtur, nos tales consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Domini.
 Tali clausula maledictio detexta: Si quis non amat Dominum Iesum, sit anathema Mara-
 natha: aliquem utique percussit. Sed illic magis stabo, vbi Apostolus magis feruet, vbi
 ipse fornicator aliis quoque negotium fecit.¹¹⁸ Quasi non sim vetus ad vos, inflati sunt
 quidam. Veniam autem citius, si permiserit Dominus, & cognoscam non sermonem eo-
 rum qui inflati sunt, sed virtutem. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute.
 Et quid vultis veniam ad vos, in virga, an in spiritu lenitatis? Quid enim subegat? Au-
 ditur in vobis in totum fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec in gentibus, ut vxorem
 patris sui quis habeat. Et vos inflati estis, & non luxurians potius, ut auferatur de medio
 vestrum qui tale facinus admisit: Pro quo lugerent? utique pro mortuo. Ad quem lu-
 gerent? utique ad Dominum. Quomodo auferatur de medio eorum? non utique ut
 extra Ecclesiam detur: hoc enim non à Deo postularetur quod erat in præsidentis offi-
 cio: sed ut per mortem hanc quoque communem & propriam carnis ipsius quaeriam ca-
 dauer, quod captiuum esset immunditia irrecuperabilis tabiosum, pleniū de Ecclesia de-
 beret auferri. Et idēo, quomodo interim potuit auferri, iudicauit dedendum eiusmodi fa-
 tanæ in interitum carnis. Maledici enim eam sequebatur, quæ diabolo præciebatur, ut
 sacramento benedictionis exautoraretur, nunquam in castra Ecclesiæ reuersura.¹²¹ Vide-
 mus itaque hoc in loco diuisam Apostoli severitatem in quendam inflatum & in quædam
 incestum: in alterum virga, in alterum sententia armatum. Virga, qua minabatur: senten-
 tia, quam exequebatur. Illam adhuc coruscantem, hanc statim fulminantem, quæ in-
 crepabat, quædam damnabat. Certumque est exinde increpitum quidem sub intenta-

III ij

tione virgæ tremuit, damnatum verò sub representatione pœnæ perisse: statim iller-

2. Cor. 2. timent plagan abit, ille luens pœnam. Cùm ad Corinthios eiusdem Apostoli litteræ iter-

1. Cor. 5. rat, venia fit plane, sed incertum cui, quia nec persona nec causa proficitur. Res cum sen-

1. Cor. 4. fibus conferam. Si incestus opponitur; idem erit & inflatus. Sanè rei ratio satis habetur,

2. Cor. 2. cùm inflatus increpitus est, incestus verò damnatus est. Inflato ignoscitur, sed increpito in-

Ibidem. cesso non videtur ignotum ut damnato. Si cōsignoscatur cui deuoratio ex morore ni-

1. Cor. 5. mio timebatur, deuorari adhuc increpitus periclitabatur, deficiens ob comminationem,

& mōrē ob increpationem: damnatus verò & culpa & sententia, iam deuoratus de-

putabatur, qui non mōrere habet, sed pati quod ante passionem mōrere posset. Si

Hic cōsignoscatur ne fraudaremur à satana, in eo vtique detrimentum præcautatur

quod nondū perisse nihil de transacto præcauetur, sed de adhuc saluo. Damnatus autem

& quidem in possessionem satanae, iam tunc perierat Ecclesia, cùm tale facinus admis-

erat, nedum eum & ab ipsa cierabatur. Quomodo vereretur fraudem pati eius, quem iam

& creptum amiserat, & damnatum habere non potuerat? Postremò quid iudicem indul-

gerē conuerit, quod pronuntiatione deciderit? an quod interlocutione suspenderit? &

vtique eum iudicem, qui non solet ea quæ destruxit, redificare, ne transgressor habe-

1. Cor. 4. tur. Age iam si non tot personas prima epistola contristasset, si neminem increpisset,

Cor. 5. neminem traxisset, si solum incestum cæcidisset, si nullum in causam eius in pauro

misiisset, in flatum conternasset, nōnne melius suspicareris, & fidelius argumentareris ali-

quem potius longè alium apud Corinthios tunc in eadem causa fuisse, vt increditus & ter-

ritus & mōrere iam fauicius, propterea permittente modulo delicti veniam postea cepe-

rit, quām vt eam in cesso fornicatori interpretareris? Hoc enim legisse debueras, & si non

epistola sed in ipsa Apostoli secta à pudore clarius quām stylo eius impressum: ne scilicet

1. Rom. 1. Paulum' Apostolum Christi, doctorem nationum in fide & veritate, vas electionis,

2. Tim. 2. Ecclesiarum conditorem, censem disciplinarum, tantæ leuitatis inficeris; vt aut dam-

3. Act. 9. nauerit & temere, quem mox esset absolutorus; aut temere absoluerit, quem non temere

4. 1. Cor. 5. damnasset, ob solam licet fornicationem simplicis impudicitia; nedum ob incestas nu-

5. 2. Cor. 2.uptias, & impiam luxuriam, & libidinem parricidalem, quam nec nationibus comparaue-

rat, ne consuetudini deputaretur, quam absens iudicarat, ne spatium reus lucraretur,

1. Cor. 7. quam aduocata etiam Domini virtute damnauerat, ne humana sententiā videretur.¹²³ Lu-

CAP. XV. sit igitur & de suo spiritali, & de Ecclesia angelo, & de virtute Domini, si quod de consilio

eorum pronuntiauerat rescidit. [¹²⁴ Si etiam sequentia illius epistole ad intentionem

Apostoli extendas, nec ipsa comparabuntur ad oblitterationem incesti, ne & hic sufun-

datur Apostolus posteriorum incongruentia sensuum. Quale est enim vt cùm maximè in-

cesto fornicatori postliminium largitus Ecclesiastica pacis statim ingesserit de aduer-

taione immunditarum, de amputatione macularum, de exhortatione castimoniarum,

quasi nihil contrarium paulò antè decreuerit? Compara denique, an eius sit dicere, F

2. Cor. 4. Propterea habentes ministracionem istam, secundum quod misericordiam consecu-

tiimus, non desicimus, sed abdicamus occulta dedecoris, qui non dedecoris tantum,

2. Cor. 6. sed & sceleris manifestum dedamnauerit. An eiusdem sit excusare aliquam impudicitiam,

ibidem. ¹²⁵ qui inter titulos laborum suorum, post angustias atque pressuras, post ieunia & vi-

giliias castimoniam quoque prædicarit? An eiusdem sit recipere in communicationem

reprobos quoque qui scribat: Quæ enim societas iustitia & iniquitati? quæ autem

communicatio luci & tenebris? quæ consonantia Christo & Belial? aut quæ pars fidei

cum infido? aut quis consensus templo Dei & Iolisi? Nōnnt constanter audire de-

bebit, & quomodo discernis, quæ supra incesti restitutione iuxxit? Illo enim con-

corporato ruisus Ecclesia, & iustitia cum iniquitate sociatur, & tenebrae cum luce

communicant, & Belial consonat Christo, & infidelis cum fideli sacramenta parti-

cipiat: Et viderint idola, ipse templi Dei vitiator in templum Dei conuenit. Nam &

ibidem. hic: Vos enim, inquit, estis templum Dei vivi. dicit enim, quia inhabitabo in vo-

2. Cor. 7. bis, & inambulabo, & ero Deus illorum, & illi erunt mihi populus. Propter quod

discidite de medio eorum, separamini, & immundum ne attigeritis. Hoc quoque e-

uoluis, o Apostle, vt cùm maximè ipse tanto immunditarum gurgiti manum tradis,

immō & adhuc super dicis:¹²⁶ Habentes igitur promissionē istam dilecti, emundemus nos

ab omni iniquitate carnis & spiritus, perficientes castimoniam in Dei timore. Orote,

qui talia infigit mentibus nostris, reuocauerat aliquem fornicatorem in Ecclesiam: an

ideo

A ideò scribit, ne tibi nunc reuocasse videatur: *Nec sicut & præteritis præscribere, ita & sequentibus præiudicare debebunt.*¹²⁸ In finem enim epistola dicens: *Ne rursum cùm venero, humiliet me Deus, & lugeam multos eorum qui antè deliquerunt, & pœnitentiam nō egerunt super immunditia quam admiserunt, fornicatione & vilitate: Non vtique recipiendos constitui, si pœnitentiam iniissent, quos in Ecclesia inuēturus erat, sed lugendos, & sine dubio eiiciendos, vt pœnitentiam perderent.*

2. Cor. 12.

Et ceterū non competit eum de communicatione aliquid hīc ostendisse; qui eam suprà luci & tenebris, iustitiae & iniquitati negarat. Sed ignorant Apostolum omnes isti, qui aliquid contra naturam atque propositum hominis ipsius, contra formam & regulam doctrinarum eius intelligūt, vt sanctitatis omnis etiam ex semetipso magistrum, impuritatis omnis execratorē & expiatorem & vbique talem, citius incesto quam alicui humaniori reo Ecclesia reddidisse presumant.

2. Cor. 6.

[¹²⁹] Necesse est igitur vsque illis Apostolum ostendi, quem ego & in secunda Corinthiorum talem defendam, qualem in omnibus litteris noui.¹³⁰ Qui & in prima primus omni templum Dei dedicauit: Non scitis vos templum Dei esse, & in vobis Dominum habitate;

CAP. XVI.

re, qui & templo sanciendo, purificandoque editualem legem scriptis: Si quis templum Dei vitauerit, vitiabit illum Deus. templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Age iam quis

Ibidem.

omnino vitiatum Deo redintegravit, id est traditū satanæ in interitum carnis, cùm idcirco substruxerit: Nemo seducat lenctipsum, id est nemo presumat vitiatum Deo redinte-

Ibidem.

grari denū posse. Sicut & Iohannes inter cetera,¹³¹ immo & ante cetera: Mœchos & fornicatores & molles & masculorum concubitores negans regnum Dei consecuturos, præmisit:

1. Cor. 6.

Nec erraueritis, scilicet si putaueritis eos consecuturos. Quibus autem regnum admittitur, vtique nec vita permittitur qua inest regno. Etiam ingerens: Sed haec quidem fuisse, sed

Ibidem.

abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini Iesu Christi, & in spiritu Domini nostri:

Ibidem.

quanto delicta ista ante lauacrum accepto facit, tanto post lauacrum irremissibilia cōfūsūt.

Ibidem.

[¹³²] Siquidem denū abſui non licet. Agnosce & in sequētibus Paulum columnam immobilem disciplinarum:¹³³ Cibi ventri, & venter cibis, Deus & hunc & illos conficit. Corpus

Gen. 1.

autem non fornicationi, sed Deo. Faciamus enim hominem, ait Deus, ad imaginem & similitudinem nostram. & fecit hominem Deus, ad imaginem & similitudinem Dei fecit illum.

I. Cor. 6.

Dominus corpori, & sermo enim caro factus est. Deus autem & Dominum suscitauit,

Iean. 1.

& nos suscitabit per virtutem suam. Propter corporis scilicet nexum cum illo. Et idcirco: Nō

I. Cor. 6.

scitis corpora vestra membra Christi? Quia & Christus Dei templum,¹³⁴ Evertite templum

Ibidem.

hoc, & ego illud in triduo resuscitabo.¹³⁵ Auferens membra Christi, faciam membra fornicationis. Non scitis quod qui agglutinatur fornicatio, vnum corpus efficiuntur; erunt enim

I. Cor. 6.

duo in unum carnem. Qui autem agglutinatur Domino, unus est spiritus. Fugite fornicationem. Si reuocabilem venia, quomodo fugiam mœchus denū futurus: nihil profecerò

I. Cor. 6.

si eam fugero; vnum ero corpus, cui communicando agglutinabor. Omne delictum quod admiserit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Ac ne hoc

I. Cor. 6.

dictum in licentiam fornicationis inuaderes, vt in rem tuam non Domini delatus, aufer tibi, & Christo, sicut disposituerat, adiicit: Et non estis vestri. Statim opponens, empti enim estis pretio, sanguine scilicet Domini, glorificate & tollite Dominum in corpore vestro. Hoc qui præcipit, vide an ignorauerit ei qui dedecorauerit Dominum, & qui decerit eum de corpore suo, & quidem per incestum. Si vis omnem notitiam Apostoli cibere, vt intelligas quanta securi censura omnem syluan libidinum cedat, & eradicet, & excaudiect, ne quidquam de reciduo fruticare permittat, aspice illum justa fruge natu-

I. Cor. 6.

re, à matrimonij dico pomo anima, ieiunare cupientem:¹³⁶ De quibus autem scribitis,

I. Cor. 7.

Bonum est homini mulierem non contingere. Sed propter fornicationem vnuſquisque vxorem suam habeat, vir uxori, & vxor viro debitum reddat. Huius boni ſibulam quis illum nesciat in uitum relaxasse, vt fornicationi obuiam iſſet: quam si cui indulſit, vel in-

I. Cor. 6.

dulget, vtique conſilium remedij sui infregit: & tenebitur iam frenandis continentia coniugii, si fornicatio ob quam permittuntur, non timebitur. Non enim timebitur quæ ignoscetur. Et tamen ignoruisse se profitetur matrimonij vnuſ, non imperat. Vult enim

I. Cor. 6.

omnes ſibi adhaere. Si autem licita ignoscuntur, illicita qui sperant: Innuptis quoque &

I. Cor. 6.

viduis bonum esse dicit exemplo eius perseverare. Si vero deficerent nubere, quia præst

I. Cor. 6.

nubere quam viri, quibus oro ignibus deterius est viri, concupiscentia, an poena? Atquin si fornicatio habet veniam, non erit concupiscentia eius: Apostoli autem magis est

I. Cor. 6.

poena ignibus prouidere. Quod si poena est quæ viri, ergo veniam non habet forni-

catio, quam manet p[ro]p[ter]a. Interea & diuotio[n]em prohibens, pro eo aut viduitatis perseuerantiam, aut reconciliationem pacis dominico præcepto aduersus mœchiam procurat; quia: Qui dimiserit vxorem præter causam mœchia, facit eam mœchari: & qui dimissam à viro ducit, mœchatur. Quanta remedia spiritus sanctus instaurat, ne id scilicet denuo admittatur, quod ignosci denuo non vult. Nam si v[er]o queque optimum dicit homini sic esse: iunctus es vxori, ne quæsieris solutionem, vt mœchia locum non des. Solutus es ab uxore, ne quæsieris uxorem, vt opportunitatem tibi serues. Quod & si duxeris uxorem, & si nupserit virgo, non peccat, pressuram tamen carnis habebunt huiusmodi. Et hic parcendo permittit. Ceterum tempus in collecto constituit, vt & qui habent uxores, siccint tanquam non habentes. Præterit enim habitus huius mundi, jam scilicet non desiderantis. Crescite & multiplicamini. Sic vult nos pater præter sollicitudinem degere, quia innupti de Domino cerent, quomodo placeant Deo: nupti v[er]o de mundo recognitent, quomodo placeant coniugio. Sic melius facere pronuntiat virginis conservatorem, quæ erogatorem. Sic & illam beatiorem discernit, quæ amissio viro fidem ingressa amauit occasio[n]em viduitatis. Si hæc omnia continentia confilia vt diuina commendat, puto, inquit, & ego spiritum Dei habeo, quis iste est assertor audacissimus omnis impudicitie, mœchorum & fornicatorum & incestorum planè fidelissimus aduocatus, quibus honorandis suscepit hanc causam aduersus spiritum sanctum, vt falsum testimonium recitet de Apostolo eius. Nihil t[ame]n Paulus indulxit, qui totam carnis necessitatem de probis etiam titulis obliterare conatur. Indulget sanè non adulteria, sed nuptias. Parcit sanè matrimoniis, non stupris. Tentat ne naturę quidem ignorascere, ne culpæ blandiatur: studet compescere benedictionis concubitum, ne maledictionis excusetur. Hoc ei supererat, carnem vel sordibus purgare, à maculis enim non potest.¹³⁷ Sed est hoc solenne peruersis & idiotis & hereticis, iam & Psychicis vniuersis, alicuius capituli ancipitis occasione aduersus exercitum sententiarum instrumenti totius armari.

CA, xvii.

[¶] Prouoca ad Apostolicam aciem cum, aspice epistolas eius, omnes pro pudicitia, pro castitate, pro sanctitate prætendunt, omnes in luxuria & lascivia & libidinis negotia iaculantur. Quid denique

1.Thef. 2.
1.Thef. 4.

& Theſſalonicensibus ſcribit:¹³⁸ Aduocatio enim noſtra non ex ſeductione, nec ex immititia. Et: Hæc eſt voluntas Dei ſanctimonia v[er]a, abſtinere vos a fornicatione, ſcire vnumquemque vas ſuum poſſidere in ſanctimonia & honore, non in libidine concupiſcentiae, ſicut nationes quæ Deum ignorant. Quid Galatae legunt? Maniſta ſunt opera carnis, quenam iſta?¹³⁹ Imprimis poſuit fornicationem, immunditiam, laſciuia, quæ prædicto vobis ſicut prædixi, quod qui talia agunt, regnum Dei non ſunt conſecuturi, perreditate. Romani v[er]o quid magis diſcūt quād non derelinqueret Dominum poſt fidem?

Rom. 6.

¹⁴⁰ Quid ergo dicemus? perſeuerabamus in delinquentia, vt ſuperet gratia? Abſit. Qui mortui ſumus delinquentiae, quomodo viuemus in ea adhuc? an ignoratis quod qui tunc ſumus in Christo Iesu, in mortem eius ſumus tincti? Conſepulti ergo illi ſumus per baptiſtū in mortem, vt ſicut Christus reſurrexit à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ incademus. Si enim conſati ſumus ſimulacro mortis eius, ſed & reſurrectionis erimus, hoc ſcientes quod vetus homo noster conſixus eſt illi. Si autem mortui ſumus cum Christo, credimus quod & coniuemus cum illo, ſcientes quod Christus luſtitiat à mortuis, iam non moriatur, mors non iam dominetur eius. Quod enim mortuus eſt delinquentiae, mortuus eſt ſemel. Quod autem viuit, Deo viuit. Ita & reputate voſmetipſos mortuos quidem delinquentiae, viuentes autem Deo per Christum Iesum. Igitur ſemel Christo mortuo, nemo poſt poſt Christum in mortuis delinquentiae, & maximè tantæ reuiuiscere. Aut ſi poſſit fornicatio & moechia deo d[omi]no admitti, poterit & Christus denuo mori. Inſtat autem Apoſtolus prohibens regnare delinquentiam in corpore noſtro mortali, cuius infirmitatem carnis nouerat. Sicut enim exhibuitis membra v[er]a ſamula immunditiae & iniquitati ad iniquitatem, ita & nunc exhibete ea ſamula iuſtitiae in ſanctimoniam.¹⁴¹ Nam, eſi habitare bonum in carne ſua negauit, ſed ſecundum legem littera in qua fuīt: ſecundum autem legem ſpiritus, cui nos annexit, liberat ab infirmitate carnis.¹⁴²

Ibidem.

Rom. 7.

Rom. 8.

Nam, eſi habitare bonum in carne ſua negauit, ſed ſecundum legem littera in qua fuīt: ſecundum autem legem ſpiritus, cui nos annexit, liberat ab infirmitate carnis.¹⁴³ Lex enim, inquit, ſpiritus vitæ manumisit te à lege delinquentiae & mortis. Licet enim ex parte ex Iudaismo diſputare videatur, ſed in nos dirigit integratatem & plenitudinem disciplinarum, propter quos laborantes in lege per carnem miseric Deus filium ſuum in ſimilitudinem carnis delinquentiae, & propter delinquentiam damnauerit delinquentiam in carne, vt ius legis, inquit, impleretur in nobis, qui non ſecundum carnem,

ſed

TERTULLIANUS
Con. Annotationib[us]
PAMELI.

A.V.
16.

A sed secundum spiritum incedimus. Qui enim secundum carnem incedunt, ea quæ carnis sunt sapiunt: & qui secundum spiritum, ea quæ sunt spiritus. ^{Ibidem.} Enim autem carnis mortem affirmauit esse. Dehinc & inimicitiam & in Deum, & eos qui sunt in carne, id est in sensu carnis, Deo placere non posse. Et: Si secundum carnem viuitis, inquit, futurum est ut moriamini. Quid autem intelligimus carnis sensum & carnis vitam, nisi quodcumque pudet pronuntiare? Cetera enim carnis & Apostolus nominasset. Proinde & Ephesiis pristina reputans, de futuro monet. ^{Ephes. 2.} In quibus & nos conuersati sumus, facientes concupiscentias & voluptates carnis. ^{Ibidem.} Notans denique illos qui se negassent, scilicet Christianos, eo quod se tradidissent in operationem immunditiae omnis: Vos autem, inquit, non sic didicistis Christum. Et iterum sic dicit: Qui furabatur, iam non furetur. ^{Ibidem.} Sed & qui mœchabatur hactenus, non mœchetur; & qui fornicabatur hactenus, non fornicetur: adiecit etenim & haec, si talibus veniam porrigerem consuesset, vel porrigi omnino voluisset, qui nec verbo pollui volens: Omnis, inquit, sermo turpis non procedat ex ore vestro. Item: ^{Ephes. 5.} Fornicatio autem & immunditia omnis ne nominetur quidem inter vos, sicut decet sanctos (tanto absit ut excusat) hoc scientes, quod omnis fornicator aut immundus non habeat Dei regnum. Nemo vos seducat inanibus verbis. Propter hoc venit ira Dei super filios incredulitatis. Quis seducit inanibus verbis, nisi qui concionatur remissibilem esse mœchiam? non intuens etiam fundamenta eius ab Apostolo effossa; cum clyriates & confessiones compescit, sicut & hic: Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria. De monstrat & Colossensis, quæ membra mortificant super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam ^{Rom. 13.} & turpiloquium. Concede iam tot ac talibus sententiis unum illud quod tenes, pauca multis, dubia certis, obscura manifestis adumbrantur. Etiam si pro certo Apostolus Corinthio illi fornicationem donasset, ^{Cor. 2.} esset aliud quod semel contra institutum suum pro ratione temporis fecerat. Circuncidit ^{Act. 16.} Timotheum solum; & tamen abstulit circuncisionem. ^{Col. 3.} Sed haec, inquit, ad interdictionem pertinebunt omnis impudicitiae, & addictionem omnis impudicitiae, saluo tamen loco veniae, quæ non statim denegatur, si delicta damnantur, quando veniae tempus cum damnatione concurrat quam excludit. Sequebatur & hoc Psychicos sapere, & ideo reseruauimus huic loco, quæ aperte ad communicationem Ecclesiastica causis eiusmodi negandam etiam antiquitus cauta sunt. ¹⁴⁹ Nam & in Proverbiis Salomon, quæ *παροιμίαις*, dicimus, specialiter de mœcho nusquam expiabili. Mœchus autem, inquit, per indigentiam sensuum perditionem animæ suæ acquirit, doctores & de honestationes sustinet. Ignominia autem eius non abolebitur in ævum. Plena enim zeli, indignatio viri non parcer in die iudicij. Hoc si de ethnico putaueris dictum, certè de fidelibus ¹⁵⁰ iam audisti per casum: Excede de medio eorum & separamini, & immundum ne tetigeritis. Habes statim ^{2. Cor. 6.} in Psalmis, Beatum virum qui non abierit in consilio impiorum, nec in via peccatorum ^{Psal. 1.} steterit, ¹⁵¹ & in cathedra pestilentiae non sedebit. Cuius & postea vox: Non sedi cum confessu vanitatis, & cum iniquitate agentibus non introibo (hoc de Ecclesia male agentium) & cum impiis non sedebo. Et: Lauabo cum innocentibus manus meas, & altare tuum circumdabo Domine, ut solus plures. quoniam quidem: Cum sancto sanctus eris, & cum viro innocentem innocens eris. Et cum electo electus eris, & cum peruerso peruersus eris. Et alibi: Peccatori autem dicit Dominus: Vt quid tu exponis iustificationes meas, & aspergis ^{Psal. 49.} testamentum meum per os tuum? Si videbas furem, currebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas. Hinc igitur informatus & Apostolus: Scripsi, inquit, vobis in ^{1. Cor. 5.} Epistola, non commisceri fornicatoribus, non vtique fornicatoribus huius mundi, & reliqua, ceterum oportebat vos exire de mundo. nunc autem scribo vobis, si quis frater nominatur in vobis fornicator, aut idololatres, (quid enim tam coniunctum?) aut fraudator, (quid enim tam propinquum?) & cetera, cum talibus ne cibū quidem sumere, ¹⁵² nedum Eucharistiam medicam. Scilicet & fermentum modicum totam desipit confessionem. ^{Ibidem.} Item ad Timotheum: ¹⁵³ Manus nemini citio imponas, neque communices delictis alienis. ^{1. Timor. 5.} Item ad Ephes. Nolite ergo participes esse eorum. Fueritis enim aliquando tenebræ. Et adhuc premissus: Nolite communicare operibus in fructuosis tenebrarum, immo & reuincente ea. Quæ enim in occulto ab eis flunt, turpe est edicere. Quid turpius impudicitias? ¹⁵⁵ Si autem & ab otiosis incedente fratre denuntiat subduci Thessaloniceribus, quāto ^{2. Thess. 3.} magis & à fornicatore? Haec enim consultata sunt Christi Ecclesiam diligentis, qui se pro ea tradidit ¹⁵⁶ ut cam sanctificet, emundas lauacro aquæ in verbo, ut sis sit sibi Ecclesiam

gloriosam nō habētē maculam aut rugam v̄tique post lauacrum, sed sit sancta & sine op-
probrio, exinde scilicet sive rūga veritatis vt virgo, sine macula fornicationis vt sponsa,
sine probro vilitatis vt emundata. Quid si & hic respondere concipias, adimi quidem pec-
catoribus, vel maximè carne pollutis communicationem, sed ad præsens, restituendam
scilicet ex pœnitentiæ ambitu secundum illam clementiam Dei; quæ paucul peccatoris
pœnitentiam quām mortem. Hoc enim fundatum opinionis veltræ v̄squeaque
pulsandum est. Dicimus itaque, clementia diuinæ si ita esse competit demonstrationem
propter sūi etiam post fidem lapsis, ita Apostolus diceret, Nolite communicare operibus re-
nebrarum, nisi pœnitentiam egerint: & Cum talibus ne cibum quidem sumere, nisi post
ea quām caligas fratrum volutando deterferint. Et: Qui templum Dei vitauerit, vitabit
ille in Deus, nisi omnipium focorum cineres in Ecclesia de capite suo excusserit. Debuerat
enim quæ damnauerat proinde determinasse, quonam v̄sque & sub conditione damnas-
ser, si temporali & conditionali, & non perpetua severitate damnasset. Porro cùm in om-
nibus Epistolis & post fidē talem prœnibet admitti, & admissum à cōmunicatione detru-
dat, sine sp̄e conditionis vilius aut temporis, nostra magis sententia adfisit, ¹⁵⁷ eam pœ-

Ephes. 5.
1. Cor. 5.
1. Cor. 3.
Exech. 33.
Ezech. 33.
1. Tim. 1.
Exech. 33.
Cap. xix.
Apoc. 2.
1. Cor. 15.
Apoc. 21.
Apoc. 22.
1. Cor. 5.
1. Iean. 1.

nitentiam ostendens Dominum malle, quæ ante fidem, quæ ante baptismū morte pecca-
toris potior habeatur, semel diluendi per Christi gratiam, semel pro peccatis nostris mor-
te functi. Nam hoc etiam in sua persona Apostolus statuit. Adfirmans enim Christum ad
hoc venisse, vt peccatores saluos faceret, quorum primus ipse fuiset, ¹⁵⁸ quid adiicit? Et
misericordiam sum consecutus, quoniam ignorans feci in incredulitate. Ita clementia illa E

Dei malentis pœnitentiam peccatoris quām mortem, ad ignorantes adhuc & adhuc in-
credulos spectat, quorum causa liberandorum venerit Christus, non qui iam Deum no-
rint, & sacramentum didicerint fidei. Quod si clementia Dei ignorantibus adhuc & in-
idelibus Competit, v̄tique & pœnitentia ad se clementiam inuitat, salua illa pœnitentia spe-
cie post fidem, ¹⁵⁹ quæ aut leuioribus delictis veniam ab Episcopo consequi poterit, aut

majoribus & irremissibilibus à Deo solo. ¹⁶⁰ Sed quonam v̄sque de Paulo, quando etiā
Iohannes nescio quid diuersæ parti se applaudere videatur? quasi in Apocalypsi manifeste
fornicationi posuerit pœnitentiæ auxilium, ¹⁶¹ vbi ad angelum Thyatirenorum spiritus
mandat habere se aduersus eum, quod teneret mulierem Iezabel quæ se Prophetem dicit
& docet, atque seducit seruos meos ad fornicandum & edendum de idolothyris. Et lar-
gitus sum illi tempore sp̄atum, vt pœnitentiam iniret, nec vult eam inire nomine forni-
cationis. Ecce dabo eam in lectum, & sancchos eius cum ipsa in maximam pressuram, nisi
pœnitentiam egerint operum eius. Benè autem quod Apostolis & fidei & disciplina regu-
lis conuenit. Sive enim ego, inquit, sive illi, sic prædicamus. Totius itaque sacramenti
interest, nihil credere ab Iohanne concessum, quod à Paulo sit denegatum. Hanc æquali-
tatem spiritus sancti qui obseruauerit, ab ipso deducetur in sensu cius. Hæreticam enim
fœminam, quæ quod didicerat à Nicolaitis, docere suscepserat, in Ecclesiam latenter in-
troducebat, & merito ad pœnitentiam vrgebat. ¹⁶² Cui enim dubium est hæreticum in-
stitutione deceptum, cognito postmodum casu, & pœnitentia expiato, & veniam conse-
qui, & in Ecclesiam redigi? Vnde & apud nos vt ethnico par, immo & super ethnicum hæ-
reticus etiam per baptisma veritatis vtrōque homine purgatus admittitur. ¹⁶³ Aut si cer-
tus est mulierem illam post fidem viam in hæresi postea expirasse, vt non quasi hæretica,
sed quasi fideli peccatri, veniam ex pœnitentia vindicet, sanè agat pœnitentiam, sed in
fidem moxchia, non tamen & restitutionē consecutura. Hæc enim erit pœnitentia, quam

& nos deberi quidem agnoscamus multò magis, sed de venia Deo reseruamus. ¹⁶⁴ Deni-
que ea Apocalypsi in posterioribus propugnatos & fornicatores, sicut timidos & incre-
dulos & homicidas & veneficos & idololatras, qui tale quid in fide fuerit, in stagnu ignis
sive villa conditionali damnatione decreuit. Non enim de ethniciis videbitur sapere, cùm
de fidelibus pronuntiavit: Qui vicerint, hæreditas habebunt ista, & ero illis Deus, & illi
mihi in filios. Et ita subiunxit: Timidis autem & incredulis & propugnatos & fornicato-
ribus & homicidis & veneficos & idololatris particula in stagno ignis & sulphuris, quod

est mors secunda. Sic & rursus: Beati qui ex præceptis agunt, vt in lignum vita habeant
potestatem, & in portas ad introitum in sanctam ciuitatem. Canis veneficus, fornicato-
tor, homicida foras, v̄tique qui non ex præceptis agant. Illorum est enim foras dari qui in-
tus fuerunt. Ceterum, quid mihi eos qui foris sunt, iudicare: præcesserat. ¹⁶⁵ De Epistola
quoque Iohanni carpunt statim. Dicatum est: Sanguis filij eius emundat nos ab omni deli-
cto,

- A Et. Semper ergo & omnifariam delinquemus, si semper & ab omni delicto emundat nos ille: aut si non semper, non etiam post fidem, & si non ab omni delicto, non etiam à fornicatione.¹⁶⁶ Vnde autem exorsus est? Lumen prædixerat Deum, & tenebras non esse in ibidem. illo, & mentiri nos si dicamus, nos communionem habere cum eo, & in tenebris incedamus. Si vero, inquit, in lumine incedamus, communionem cum eo habebimus, & sanguis Iesu Christi Domini nostri emundat nos ab omni delicto. Ergo in lumine incedentes delinquimus, & in lumine delinquentes emundabimur? Nullo pacto. Qui enim delinquit, non in lumine est, sed in tenebris. Vnde & ostendit quomodo emundabimur à delicto, in lumine incedentes, in quo delictum agi non potest. adçō sic emundari nos ait, non quā delinquimus, sed quā non delinquamus. Incedentes enim in lumine, tenebris vero non communicantes emundati agemus, non deposito, sed non admisso delicto. Hæc est enim vis Dominicæ sanguinis, ut quos iam delicto mundarit, & exinde in lumine constituerit,¹⁶⁷ mundos exinde præstet, si in lumine incedere perfererentur. Sed subiicit, inquis. Si ibidem, dicamus nos delictum non habere, seducimus nosmetipos, & veritas non est in nobis. Si confitemur delicta nostra, fidelis & iustus est ut dimitat ea nobis, & emundet nos ab omni iniustitia. nunquid ab immunditia? Aut si ita est, ergo & alii idolatria. Sed aliud in sensu est. Ecce enim & rursus: Si dicamus, ait, nos non deliquerissemus, mendacem facimus illum, & sermo eius non est in nobis.¹⁶⁸ Eo amplius: Filioli, hæc scripsi vobis-ne delin-^{1. Ioan. 2.} quatis. & si deliqueritis, aduocatum habemus apud Deum patrem. Iesum Christū iustum,
 & ipse placatio est pro delictis nostris. Secundum hæc, inquis, & delinquere nos & veniam habere constabit. Quid ergo fieri, quem procedens aliud inuenio? Negat enim nos omnino delinquere, & in hoc plurimum tractat, vt nihil tale concedat, proprieatē semela Christo delicta deleta, nō habitura postea veniam, in qua nos sensus ad admonitionē castigationē demandat.¹⁶⁹ Omnis, inquit, qui habet spem istam, castigat semetipsum, quia & ille ^{1. Ioan. 3.} castus est. Omnis qui facit delictum, & iniquitatem facit: & delictum est iniquitas. Et scitis quod ille manifestatus sit, vt auferat delicta, vtique haec tenus admittenda. Siquidem subiungit, Omnis qui manet in illo, non delinquit. Omnis qui delinquit, neque vidit, neque cognovit eum. Filioli, nemo vos seducat. Omnis qui facit iustitiam, iustus est, sicut & ille iustus est. Qui facit delictum, ex diabolo est, quoniam diabolus à primordio delinquit. In hoc enim manifestatus est filius Dei, vt soluat opera diaboli. Nam & soluit libe-^{Coloss. 2.}
 trans hominem per lauacrum, donato ei chirographo mortis. Et ideo omnis qui ex Deo nascitur, non facit delictum, quia semen Dei manet in illo, & non potest delinquare, quia ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filii Dei & filii diaboli. In quo? nisi illi non delinquendo, ex quo de Deo nati sunt: isti delinquendo, quia de diabolo sunt, proinde atque si nunquam sint ex Deo nati. Quod si dicit: Qui non est iustus, ex Deo non est, qui non pū-^{1. Ioan. 1.} dicus, quomodo rursus ex Deo fieri, qui iam esse desit? Iuxta est igitur ut excidisse sibi dicamus Ioannem in primore quidem Epistola negantem nos sine delicto esse; nunc vero ^{1. Ioan. 1.} prescribentem non delinquere omnino. Et illic quidem aliquid de venia blandientem, ^{1. Ioan. 3.}
 C hic vero districte negantem filios Dei quicunque deliquerint. Sed absit. Nam nec ipsi excludimus à qua digressi sumus distinctione delictorum. Et hic enim illam Ioannes cōmendauit,¹⁷⁰ quod sint quædam delicta quotidiane incusione, quibus omnes sumus obiecti. Cui enim non accedit; aut ^a ira faci iniquè; & vltra ^b solis occasum; aut ^c mapum immittere; aut faciliter ^d maledicere, aut temerè iurare, aut fidem pacti destruere, aut verecunda, aut necessitate mentiri. in negotiis, in officiis, in quaestu, in viatu, in visa, in auditu quanta tentamur, vt si nulla sit venia istorum, nemini salus competit. Horum ergo erit ve-^{a Psal. 4.}
 mia per exoratorem patris Christum.¹⁷¹ Sunt autem & contraria istis, vt grauiora & exi-^{b Ephes. 4.}
 tioia, quæ veniam non capiant, homicidium, idolatria, fraus, negatio, blasphemia, vti-^{c Igit. 5.8.}
 que & mœchia & fornicatio; & si qua alia violatio templi Dei. Horum ultra exorator non ^{d Mat. 5.5.}
 erit Christus; hæc non admittet omnino qui natus ex Deo fuerit, non futurus Dei filius, ^{1. Ioan. 3.}
 si admirerit. Ita Ioanni ratio constabat diuersitatis, distinctionem delictorum disponenti, cùm delinquere filios Dei nunc adnuit, nunc abnuit. Prospiciebat enim claululam littera-^{1. Ioan. 1.}
 rum suarum, & illa prestruebat hos sensus, dicturus in fine manifestiū:¹⁷² Si quis fecit fra-^{c. 3.}
 trem suum delinquere delictum non ad mortem, postulabit, & dabit ei vitam Dominus,^{1. Ioan. 5.}
 qui non ad mortem delinquit. Est enim delictum ad mortem. Non de eo dico ut quis po-^{Hier. 7. c.}
 stulet.¹⁷³ Meminerat & ipse Hieremiam prohibitum. Deo deprecari pro populo mortalia delinquentे. Omnis iniustitia delictum est, & est delictum ad mortem. Scimus autem ^{14.}
^{1. Ioan. 5.}

quid omnis qui ex Deo natus est, non delinquit, scilicet delictum quod ad mortem est. Ita nihil iam speraret, quam aut neges mœchiam & fornicationem mortalia esse delicta.

C A P. XX. aut intemissibilia factarisi, pro quibus nec exorare permittitur. [174] Disciplina igitur Apostolorum propriè quidem instruit ac determinat principaliter sanctitatis omnis erga templum Dei antistitem, & ubique de Ecclesia eradicantem omne sacrilegium pudicitiae fine via restitutionis mentione. Volo tamen ex redundantia alicuius etiam comitis Apostolorum testimonium superducere, idoneum confirmandi de proximo iure disciplinam magistrorum. [175] Exstat enim & Barnabæ titulus ad Hebreos: adeò satis auctoritati viri, ut quem Paulus iuxta se constituerit in abstinentia tenore: Aut ego solus & Barnabas non habemus hoc operandi potestatem? Et vtique receptor apud Ecclesiæ Epistola Barnabæ

I. Cor. 9. Heb. 6. Heb. 6. illo apocrypho pectori mœchorum. [176] Monens itaque discipulos; omisis omnibus initii ad perfectionem magis tendere, nec rursus fundamenta penitentia facere ab operibus mortuorum. Impossibile est enim, inquit, eos qui semel illuminati sunt, & donum celeste gustauerunt & participauerunt spiritum sanctum, & verbum Dei dulce gustauerunt, occidente iam aeo cum exciderint, rursus seuocari in penitentiam, refrigerantes cruci in semetipsos filium Dei, & dedecorantes. Terra enim quæ bibit sapientiam deuentem in se humorem, & peperit herbam aptam his propter quos & colitur, benedictionem Dei consequitur. Proferens autem spinas reproba & maledictioni proxima, cuius finis in exsuffacionem. Hoc qui ab Apostolis didicit, & cum A postolis docuit, [178] nunquam mœcho & fornicatori secundum penitentiam promissam ab Apostolis norat. Optimè enim legem interpretabatur, & figuræ eius iam in ipsa veritate seruabat. Ad hanc denique speciem disciplinæ de leproso caustum fuit: [179] Si autem varietas efflueret in cætem, & totam cætem texerit a capite usque ad pedes per omnem conspectum, & sacerdos cum viderit, emundabit eum, quoniam conuertit in album, mundus est. Qua vero die visus fuerit in eiusmodi color viuus inquinatus est. Cōuersum enim hominem de pristino carnis habitu in candorem fidei, quæ vitium & macula estimatur in seculo, & totum nouatum mundum voluit intelligi, qui iam non sit varius, non sit de pristino & novo aspersus. Si vero post abolitionem in vetustatem aliquid ex illa reuixerit, rursus in carne eius quod emortuum delicto habebatur, immundum iudicari, nec expiari iam a sacerdote. Ita mœchia de pristino recidua, & uinitatem novi coloris a quo fuerat exclusa commaculans, immundabile est vitium. [180] Item de dorso: Si quæ maculae & cauositates adnuntiatæ in parietibus sacerdoti fuissent, priusquam introiret ad inspicendam eam, iubet auferri de domo omnia, ita immunda non futura quæ domus essent. Dehinc introgressus sacerdos, si inuenisset cauositates viridantes vel rubescentes, & aspectum earum humiliorem citra parietinam formam, exiret ad ianuam, & seceret domum illam septem diebus. Dehinc die septima regressus, si animaduertisset diffusum in parietibus tactum illum, imperaret extrahi coslapides, in quibus lepra fuisset, & abiici extra ciuitatem in locum immundum, & summi alias lapides positos & solitos, & reponi loco pristinorum, & puluere alio inliniti domum. Oportet enim cum peruenitur ad summum sacerdotem patris Christum, de domo hominis nostris in tempore hebdomidis auferri omnia impedimenta prius, ut munda sit quæ remanet domus, caro & anima, & ubi introierit eam sermo Dei, & inuenierit maculas ruboris & vitoris, extrahi statim & abiici foras sensus mortiferos & cruentos: [181] nam &

Apoc. 6. Matth. 3. Leuit. 14. Apocalypsis viridi equo mortem, russo autem prælatorem imposuit) prout illis politos & in compaginem aptos & firmos substrei lapides, quales in Abrahæ sunt, ut ita homo habilis Deo sit. Quid si post recuperationem & reformationem rursus sacerdos animaduertitur in eadem loco de pristinis casuis aliquid & maculis, immundam eam pronuntiavit, & iussit deponi materias & lapides & omnem structuram eius, & abiici in locum immundum: hic erit homo caro atque anima, qui post baptismina & introitum sacerdotum reformatus, denuò resumit scabra & maculas carnis, & abiicit extra ciuitatem in locum immundum; deditus scilicet satanæ in carnis interitum, nec amplius rediscatur in Ecclesia post ruinam. Sic & de famula concubitu, quæ homini esset reseruata, ne cum remanuissa, cui seruabatur. Nondum enim caro a Christo manumissa non habet veniam. [182] Hæc si Apostoli magis punè contaminabatur, ita iam manumissa non habet veniam, quia nondum est ignorans, magis utique curabant; sed & in hunc iam gradum currat, excernens inter doctrinam Apostolorum & potestatem. Disciplina hominem gubernat, potestas adsignat, seorsum

I. Cor. 5.

Leuit. 19.

C A P. XXI.

A seorsum quod potestas, spiritus autem Deus. Quid autem docebat non communicadum Ephes. 5.
 operibus tenebrarum? Obserua quod iubet. Quis autem poterat donare delicta hoc solius
 ipsius est.¹⁸⁴ Quis enim dimittit delicta, nisi solus Deus? & vtique mortalia quae in ipsum Marc. 2.
 fuerint admissa, & in templum eius. Nam tibi quae in te reatum habeant, etiam septuagies Matth. 18.
 septies iuberis indulgere in persona Petri. Itaque si & ipsos beatos Apostolos tale aliquid
 indulssile constaret, cuius venia a Deo non ab homine competenter, non ex disciplina, sed
 ex potestate fecisse. Nam & mortuos suscitauerunt, quod Deus solus: & debiles redin-
 grauerunt, quod nemo nisi Christus: immo & plagas inflixerunt, quod noluit Christus.
 Non enim decebat eum leuire qui pati venerat. Percussus est Ananias & Elimas, Ananias
 morte, Elimas cæcitate, ut hoc ipso probaretur Christum & hac facere potuisse. Sic &¹⁸⁵
 13. Propheta cædem, & cum ea moechiam penitentibus ignouerant, quia & feueritatis co-
 cumenta fecerunt.¹⁸⁶ Exhibe igitur & nunc mihi Apostolice propheticæ exæpla, & agno-
 scam diuinitatem, & vendica tibi delictorum eiusmodi remittendorum potestatem. quod si
 disciplinæ solius officia sortitus es, nec imperio præstidere, sed ministerio, quis aut quan-
 tus es indulgere qui neque Prophetam, nec Apostolum exhibens, cares ea virtute cuius
 est indulgere. Sed habet, inquis, potestatem Ecclesia delicta donandi? hoc ego magis &
 agnosco & dispono, qui ipsum Paracletum in Prophetis nouis habeo dicentem: Potest
 Ecclesia donare delictum, sed non faciam, ne & alia delinquant. Quid si pseudoprophetie-
 ticus spiritus pronuntiavit? Atqui magis euersoris fuisse, & semetipsum de clementia co-
 mendare, & ceteros ad delinquentiam temperare. Aut si & hoc secundum spiritum veri-
 tatis adfectare gestiuit: ergo spiritus veritatis potest quidem indulgere fornicatoribus ve-
 niam, sed cum plurimum malo non vult. De tua nunc sententia quæro unde hoc ies Eccle-
 sia vñspes. Si quia dixerit Petro Dominus: Super hanc petram ædificabo Ecclesiam Matth. 16.
 meam, tibi dedi claves regni coelestis;¹⁸⁷ vel: Quæcumque alligaueris vel solueris in terra,
 erunt alligata vel soluta in celis, idcirco præsumis & ad te deriuasse soluendi & alligandi
 potestatem, id est ad omnem Ecclesiam Petri propinquam: qualis es euætés atque com-
 mutans manifestam Domini intentionem personaliter hoc Petro conferentem: Super te,
 inquit, ædificabo Ecclesiam meam,¹⁸⁸ &: Dabo tibi claves, non Ecclesia: Et quæcumque
 solueris vel alligaueris, non quæ soluerint vel alligauerint. Sic enim & exitus docet.
 In ipso Ecclesia extructa est, id est per ipsum, ipse clavem imbuimus: vides quam: Viri Israë-¹⁸⁹
 litæ, auribus mandate quæ dico: Iesum Nazarenum virum à Deo vobis destinatum, &
 reliqua.¹⁹⁰ Ipse denique primus in Christi baptismo reseruauit aditum celestis regni, quo
 soluuntur alligata retro delicta, & alligantur quæ non fuerint soluta, secundum veram fa-
 lutem, & Ananiam vinxit vinculo mortis, & debilem pedibus absoluimus: vitio valetudinis.
¹⁹¹ Sed & in illa disceptatione custodienda nœcne legis, primus omnium Petrus spiritu
 instinctus, & de nationum vocatione præfatus, Et nunc, inquit, cur tentastis Dominum
 de imponendo iugo fratribus, quod neque fr̄os, neque patres nostri sufferre valuerunt?
 Sed enim per gratiam Iesu credimus nos salutem consecuturos sicut & illi. Haec sententia
 & soluit quæ omissa sunt legis, & alligauit quæ reseruata sunt. Adeò nihil ad delicta fide-
 lium capitalia potestas soluendi & alligandi Petro emancipata.¹⁹² Cui si præceperat Dō.¹⁹³
 minus etiam septuagies septies delinquenti in eum fratri indulgere, vtique nihil postea al-
 ligare, id est retinere mandasset, nisi forte ea quæ in Dominum, non in fratrem quis ad-
 miserit. Praejudicatur enim non dimittenda in Deum delicta, quum in homine admissa
 donantur. Quid nunc & ad Ecclesiam, & quidem tuam Psychice? Secundum enim Petri
 personam spiritualibus potestas ista cōveniet aut Apostolo aut Propheta. Nam & ipse Ec-
 cleſia propriè & principaliſter ipſe est ſpiritus,¹⁹⁴ in quo eſt trinitas vniuersitatis, pater
 & filius & ſpiritus sanctus. Illam Eccleſiam congregat quam Dominus in tribus posuit.
 Atque ita exinde etiam numerus omnis qui in hanc fidem conſpirauerint, Eccleſia ab au-
 ḡore & consecratore censetur, & ideo Eccleſia quidem delicta donabit. Sed Eccleſia ſpi-
 ritus per ſpiritalem hominem, non Eccleſia numerus Epifcoporum. Domini enim non
 famuli eſt ius & arbitrium, Dei ipſius, non ſacerdotis. [195] At tu iam & in martyras tuos CAP. XXII.
 effundis hanc potestatem, vt quisque ex confiſione vincula induit adhuc mollia in nouo
 custodiæ nomine, statim ambiunt moechi, statim adeunt fornicatores, iam preces cir-
 cumsonant, iam lachrymas circumstagnant maculati cuiusque, nec ulli magis aditum car-
 certis redimunt, quām qui Eccleſiam perdiſerunt. Violantur viri ac feminae in tenebris
 planè ex vñ libidinum notis, & pacem ab his querunt qui de sua periclitatur. Alij ad me-

talla confugiunt, & inde communicatores se uertuntur, ubi iam aliud martyrium necessarium est delictis post martyrium nouis. Quis enim in terris & in carne sine culpa, quis martyr seculi incola, denariis applexus, medico obnoxius & sceneriori? Puta nunc sub gladio iam capite libratus, puta in patibulo iam corpore expanso, puta in stipite iam lcone concessus, puta in axe iam incendio adstricto, in ipsa dico securitate & possessione martyrii, quis permittit homini donare quae Deo reseruanda sunt? a quo ea sine excusatione damnata sunt, quae nec Apostoli, quod sciens, martyres & ipsi donabilia iudicauerunt. Denique iam ad bestias depugnauerat Paulus Ephesi; cum interitum decernit incesto.¹⁹³ Sufficiat martyri propria delicta purgasse. Ingrati vel superbi est in alios quoque spargere, quod pro magno fuerit consecutus. Quis alienam mortem sua soluit, nisi solus Dei filius? Nam & in ipsa passione liberauit latronem. Ad hoc enim venerat, ut ipse a delicto purus & omnia sanctus pro peccatoribus obediret. Proinde qui illum amularis donando delicta, simil ipse deliquisti, planè patere pro me. Siverò peccator es, quomodo oleum facula tua sufficit. *cere & tibi & milii poterit?* Habeo etiam nunc quo probem Christum. Si propterea Christus in martyre est, ut moechos & fornicatores martyris absoluat; occulta cordis edicat, ut ita delicta concedat, & Christus est. Sic enim Dominus Iesus Christus potestatem suam ostendit: *Quid cogitatis nequam in cordibus vestris?* Quid enim facilius est dicere paralyticum, *Dimittuntur tibi peccata;* aut: *Surge & ambula!* Igitur ut sciat filium hominis habere dimittendorum peccatorum in terris potestatem, tibi dico paralyticum: *Surge & ambula.* Si Dominus tantum de potestatis sua probatione curauit, ut traduceret cogitatus, & ita imperaret sanitatem, ne non crederetur posse delicta dimittere, non licet mihi eadem potestatem in aliquo fine eisdem probationibus credere. Quum tamen moechos & fornicatoribus à martyre expostulas veniam, ipse confiteris eiusmodi crimina non nisi proprio martyrio diluenda, qui presumis alieno.¹⁹⁴ Quod si est, iam & martyrium aliud erit baptismus. Habeo enim, inquit, & aliud baptismus. Unde & ex vulnere lateris Domini aqua & sanguis, ut iusque lauaci paratura manauit. Debeo ergo & primo lauacio alium liberare, si possum secundo; ingeramusque in sinum necesse est. Quicumque auctoritas, quaecumque ratio moecho & fornicatori pacem Ecclesiasticam reddit; eadem debet & homicidæ & idololatræ pœnitentibus subuenire;¹⁹⁵ certè negatori, & tique illi, quem in prælio confessionis tormentis collectatum se uitia deicit. Ceterum indignus Deo, & illius misericordia, qui pœnitentiam peccatoris morti præuerit; ut facilis in Ecclesiam redeant qui subando quam qui dimicando ceciderunt. Vrget nos dicere indignitas, contaminata potius corpora reuocabis, quam cruentata. Quae pœnitentia miserabilior, titillatam prosternens carnem, an verò lanitatem? Quae iustior venia in omnibus caussis; quam voluntarius, an quam inuitus peccator implorat? Nemo volens, negare compellitur; nemo nolens, fornicatur. Nulla ad libidinem vis est, nisi ipsa, nescit, quod liber cogi. Negationem porrò quanta compellit ingenia carnificis & genera penarum? Quis magis negauit, qui Christum vexatus, an qui delectatus amisit? qui quum auerteret doluit, an qui quum amitteret lusit? Et tamen illæ cicatrices Christiano prælio insculptæ; & tique inuidiosæ apud Christum, quia vicisse cupierunt; & sic quoque gloriose, quia non vincendo cesserunt. In quas adhuc & diabolus ipse suspirat, cum sua infelicitate, sed castæ cum pœnitentia mœrente, sed non erubescente ad Dominum de venia. Denouo dimittitur eis qui piaculariter negauerunt, solis illis caro infirma est. Atquin nulla tam fortis caro, quam quæ spiritum elidit.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELI IN LIBRVM DE PUDICITIA.

1. DE PUDICITIA. Verum hunc esse huius Libri titulum pater, tum ex suprascriptis locis B. Hieronymi & Nicephori, tum etiam ex B. Cypriani libri titulo, in qua Aetoren hic imitatur: De bono Pudicitiae. Quem cur indiderit, quum propriæ DE PUDICITIA non scribat, sed porius: Aduersus pœnitentiam, non satis constat; foris ut effet plausibilior, certe

in istum libri Pudicitiam sonat, & quidquid scribit in libro aduersus moechiam & fornicationem, pro Pudicitia facit.

C. A. P. I.

2. PUDICITIA FLOS MORUM, &c. Caput hoc inscriptum: De libri huius argumento, imitatur autem hunc locum B. Cyprian. lib. de bono Pudicitie. Pudicitia, inquit,

TERTULLIANUS
CENS. ADNOTATIONIBVS
PAMELI.

A. V.
46.

inquit, honor corporum, ornamentum morū, sānitatis sexuum, vinculum pudoris, fons castitatis, pax domini, cōcordia caput. Atque pro eo quod legitur prologus: si que satis castus habeatur, qui non minus castus fuerit, iuxta Dn. Harry corriximus: qui nō nimis castus fuerit.

3. Sed viderit saeculi pudicitia, &c.] De hac late habes tractatum tum Tom. 2. lib. 1. ad Vxor, tum supra l. de Exhortat. castit. & lib. de Monogamia.

4. Malo nullum bonum, quam vanū, &c.] Vnum hic dicit, quod paulatim infraeiusum. Facit vero hoc, quod pudicitiam saeculi bonum, vocet, contra eos qui omnia opera, infidelium peccata faciunt. Legimus vero mox iterum: nōnne, cū Gagnao, pro: nūncne, quod illud. Autori magis sit visitatum.

5. Pontifex scilicet Maximus, Episcopus Episcoporum, &c.] Benē habet & aduersari dignū, quod etiam iam in heresi constitutus & aduersus Ecclesiā scribens, Pontificem Romanum Episcopum Episcoporum nuncupet, & infra cap. 13. bonum pastorem & benedictum Papam, & cap. 21. Apostolicum, sicut etiā supra adnotauimus, de auctoritate agentes Summi Pontifice, Tom. 3. ad lib. de Prescript. aduers. her. c. 36. num. 213. de qua etiam ibidem n. 207. 208. & 212. Item lib. 4. adu. Marc. cap. 5. num. 38. lib. aduers. Prætecan. cap. 1. num. 7. Denique Tom. 4. lib. 3. Carm. adu. Marc. cap. 9. num. 26. 27. 29. Hic vero (quod alibi pretermissum meretur quia fortassis) vbi nihil haec re prætereat, adiciemus, non solum Præficiū ornatam fuisse Romanam sedem à Fl. Constantino Imperator, sed etiam sceptrum & diadema Imperatorio, immo & Urbe & dominibus Italia amplissimis, ut ex Edito Donationis Constantini à B. Isidoro edito, constat, quod hodie exstat in Tumis Conciliorū. Quod etiam aut henticum esse (quamquam perperam multi in dubium vocent, etiam qui Catholici haberi volunt) pater tum ex Concilio Romano sub Sylvestro Papa, can. I. ex Syn. 2. Nicena generali vii. ubi ad confirmatione Imaginem in Ecclesia primitiva ostendarum, citantur ex Actis eiusdem Donationis Imagines SS. Petri & Pauli Constantino à Sylvestro ostensa, sicut etiam supra adnotauimus Tom. 1. Apolog. cap. 12. num. 18. 4. Si enim pars Actorum citetur, etiam reliquorum istud contentorum fides probatur. Eodem peritent quae (ex iisdem Actis haud dubie deprompta) tradunt, B. Gregor. Taran. hist. lib. 2. Beda in Chronicis ad annum mundi 4288. Adria. Papa epist. ad Constantinum & Irenem, Nicophor. lib. 7. cap. 33. & B. Thomas Summa sua part. 3. quest. 67. arg. 4. de curata Lepra Constantini. Quaque de Baptismo eiusdem per B. Sylvestrum Papam, scribunt, rarer predictos, dicta duæ synodi; Damasus in Pontificali Libery acta, cap. 6. Nicophor. lib. 7. cap. 35. & lib. 8. cap. 3. & 54. Mariana Scotoris in Chronicis, & B. Thomas loco iam citato; ut potest quae iisdem Actis continentur. De qua præterea citantur in libro eius argumenti ab illustriss. Cardin. Polo, Theophan. Nicce. Episcopus, Georgius Cedrenus, Io. Zonaras Tom. 3. & Theodorus Balsamon. Quid quod Ammianus Marcel. lib. 27. iam temporibus Damasi, splendorem Romanorum Pontificum, eundem quen illa Acta, describat; & Laonicum Chalondylas (lucet) & schismaticum pro nobis producere lib. 1. de Ges. Ture, dieris verbis Donationem iam dictam agnoscent: Romani, inquit, quum namque essent Imperium in orbe longè latiss. commiserunt Romano Pontifici Maximo; ipse vero transferunt in Thraciam; byzantum, quae nunc Constantinopolis est, Thra-

cia Metropolitam constituentes. Insuper Iuo lib. 4. de Dign. & priul. Roman. Eccles. & part. 3. maioris operis de Primatu Ecclesiæ Romanae cap. 49. Gratianus Dīst. 46. cap. Constantinus, & 12. qu. 1. cap. Futuram, in Decreto sua dictum Edictum revulerunt, & diēs Balbastri in Thori Nomocanone Tit. 8. de Parechis, idipsum Scholē suis inserunt: sicut etiam Vincentius Bellonaensis hist. sue, vocans Epistolam Conflanum ad omnes Episcopos, lib. 13. cap. 54. 55. & 56. Catur ab eodem Hugo Floriensis in hac verba: Item Romanum, inquit, cum palatio omni, quod Lateranense dicitur, concitat Apostolis Christi Petro & Paulo, & S. Iosepho Sylvester; quod ipsum inuenitur Antiquit. eiusdem lib. 5. cap. 4. inixa quod apud me MS. exflat. Et vero pro sus confirmatus dicta Donatio vera Ludouici Pj. cap. Ego Ludouici. Dīst. 63. in Decreto Gratiani, ubi non ipse primus Pontifici Romano donat ciuitatem Romanam cum appenditiis, sed: sicut, inquit, à Predecessoribus vestris usque nunc in vestra potestate & ditione tenuistis & dispossistis. Quidquid itaque alij tractant historici, de mensuris erga Romanam sedem Insinianam, Theodorus Regis, Longobardorum, Pipini, Caroli Magni, Othonis, Radulphi Habsburgij, aliorūq[ue] Imperatorum; debet similiiter intelligi, de restituitione urbis Romæ, Rhenen, aliarūq[ue] Italiæ ciuitatum, per Apostolans Julianum, Arianos & Exarchos Ravenates, quantum apparet, occupatarum & repletarum. Quare calumniantur, qui istud iactant commentum esse Nicolai & Clementis Pontificum. Hoc prolixius, ut sint pro antedicto aduersus B. Rhenan. in Argumento lib. de Palio; & partim in cap. 1. lib. aduers. Prætecan. ubi dumtaxat Præficiū à Constantino concessorum sit mentio. Ceterum de quo Pontifici hic loquatur, latius in Vita Auctoris.

6. Ego & moechiae & fornicationis delicta penitentia functis dimitto, &c.] Recte sic restituit hunc locum Gelenius, pro eo quod erat dimittaxat: Ego moechiae & fornicationis lunes dimitto; nam correspondet Angl. cod. MS. Et vero, quum tantisper hoc edictum clauer Auctor, mirum in modū hallucinari patet, vel ex Apostolo Iohanne Apocal. 2. vbi de Iesabell, quæ docet fornicari, ad Angelum Thyatiræ dicitur: Et dedi illi tempus ut penitentiam ageret, & non vult penitentia à fornicatione sua. Ecce ego mittam eam in leüm, & qui moechantur cum ea, in tribulacione maxima erunt, nisi penitentiam ab operibus suis egerint. Quod ipse Auctor aulicæ Catholicæ expressit supra Tom. 2. lib. de Penitent. cap. 8. & post eum B. Iacianus Epist. 1. ad Sympron. Nouat. Stuprum Thyatirenis imputat, &c. & tamen omnes ad penitentiam commoneret sub communionibus quidem; non communaretur autem nos penitenti, si non ignorceret penitentem. Eodem peritene quod B. Cyprian. Epist. iam dicta ad Antonian. postquam fassus est quosdam Episcopos (haud dubie atate Tertulliani) antecessores suos in Provincia Carthaginensi dandam pacem marchis, non posasse, statim adiit: Miror autem quodam sic obstinatus esse, ut dandam non posset. Lapsis penitentiam, aut penitentibus existimant veniam denegandam; & deinceps scripturis contrarium probat, ac nominatim scriptura Apocal. 2. iam citata. De qua interim latius infra cap. 19.

7. Qui adscribi non poterit bonum factū, &c.] Hanc phrasim sic explicat Turnebus. Aduers. lib. 3. cap. 12. quod Veteres boni omnis causa bonum fa-

KKK

etum prefari solebant in Ecclesiis ex illo sauti in penale.

Bonum factum est, edita ut seruatis mea.

8. Erit igitur & hic ADVERSUS PSYCHICO^s titulus, &c.] Quum hic inducit adhuc alterius Tituli Librum ADVERSUS PSYCHICOS a se editum, patet posterius scriptum hunc praecedenti libra, ad quem hic haud dubie adludit.

9. aduersus mea quoque sententia retro penes illos societatem, &c.] Adludit similiter hic ad librum supra Tom. 2. DE PENTITENTIA, ut potest qui illuc caput arthrodix illam defendere. Et vero recte sensire in eo quod prosequitur, non esse leuitatis errorem retractare, si modo prius errasset, quod exstant lib. 2. Retract. B. Augusti & liber. Retract. Ven. Beda Presbyteri in Acta Apostolorum sed hoc istam leuitatis incurrit, quod veritatem errore mutauerit.

10. Quum parvulus, inquit, essem, tamquam parvulus loquebar, tamquam parvulus sapiebam, &c.] Sic supplemimus locum hunc ex MS. Angl. cod. quia sic legitur 1. Cor. 13. Et isdem etiam legitim: Adeo deuerit, voce Tertullianica pro diuertit, & non paternarum traditionis, sed Christianarum, pro: Christianorum.

11. & quidem per eos, &c.] Hinc appetat tractare Auctore hoc libro ex infinito de delictis machia & fornicationis proprie dictu, sicuti etiam infra c. 4. non vero de secundis nuptiis, quasi illas a pentitentia excludi voluerit (ut quidam Auctori impingunt) ut potest quum hic agat de Orthodoxy, quos vult propterea oportere mœchias nullam subscribe veniam, quādo propterea quoties volunt nubant, ne mœchia & fornicationi succidere (vox Tertullianica) cogantur, nisi forte ex consequenti, quod lib. de Exhort. cast. & de Monogamia, secundas nuptias, adulteria, & stupra perperam nuncupet, sicuti etiam in fine eiusdem capituli, supplemimus vero ex Angl. MS. cod. Cur ergo & crimina.

12. indulgent autem, quali velint admitti, &c.] Est isud unum ex illis que ex Tertull. sumpergunt Novatiani, sicuti patet ex B. Paciano Epist. 2. ad Sympron. Novatian. sed pulchre idem respondet: Deus nec peccare vult hominem sonet, & tamen liberat a peccato, nec utique quum liberat, peccatum docet, &c. Aliud est de periculis liberari, aliud ad periculum cogi, &c. ne prolixiores simus. Castigamus vero ex Angl. MS. cod. Praecauent enim, quasi nolint admitti tale quid, pro: admitti aliquid.

13. Nec enim mœchia & fornicatio de modis & de mediis delictis, &c.] Modica & media delicta videatur intelligere, qua cap. sequi vocat: remissibilia, maxima, qua: etiam crima, ibi: irremissibilia, quorum de numero est mœchia & fornicationem latius deducit infra c. 5. Est autem iterum Tertullianicum: non capiunt & indulgeri.

14. nuptialibus & dotalibus si forte tabulis, &c.] De nuptialibus tabellis loquitur supra Tom. 2. lib. de Veland. virgin. cap. 12. num. 102. de dotalibus alibi est utraq[ue] phrasis Iureconsultorum: Tertullianus vero si forte. Est autem, quantum appareat, periodus que sequitur, multa, qua: sic suppleri posset: Sed ideo durissime tractant, infamantes paracletum (Montanum nempe) disciplinæ enormitate; dum digamos fortis fistimus, & sed nolui quid immutare citra substantiam. MS. cod.

CAP. II.
15. Ceterum Deus, inquiunt, bonus, &c.] Tunc

lum huic capiti imposuimus: De scripturâ hinc inde testimoniis, quas conciliare ntitur distinctione remissibilium & irremissibilium delictorum, sed aberrat in illo, quod quadam delicta faciat irremissibilia, quum Catholicci Patres sentiant, nullum irremissibile, nisi in quo quis ad finem usque perseveraverit, sicut inscribat numer. 23.

16. donantes inuicem sicut & Christus donavit nobis, &c.] Legit nobis, sicuti hodie Graeci dicunt, Vulgata Latina Interpres videtur legisse ipsius. Et vero: donantes, Graecæ Χριστοφόροι, pro remittente petata, interpretantur etiam B. Ambros. & Theophil. sicuti etiam ipse Apostolus 2. Cor. 2. eadem voce in dicto significatu utitur, ubi verit: Siquid donauit, sicuti infra cap. 13. Castigamus autem ex Angl. MS. cod. Talia & tanta sparsa eorum, pro: futilia. Est vero Tertullianum: vi-gorantia disciplinam, & repercutere.

17. Sed & Hieremie mandans, &c.] Primum quid citat testimonium, inuenitur Hier. 14. in quo castigamus Angl. MS. cod. Quoniam si ieiunauerint pro: Quod: Graecæ enim est: ὅτι. Alterum Hier. 11. citatur à B. Cypriano, l. de Lassis & l. de Exhort. mart. c. 4. vbi adeo adnotandum ad marg. Hier. 11. pro eo quod est 7. ex quo aedititionibus omnibus Bibliorū, item & Angl. MS. castigamus: inuocauerint, pro: inuocauerint, omnia que sequebatur particula: & quam' nemo eodem loco legit hanc.

18. & qui naso non deridetur, &c.] Quod supra T. 3. l. 5. adu. Marc. c. 4. verit: Auctor Gal. 6. Deus non irridetur, hic magis propriæ vocem Graciam ux. mētēzeta: naso deridetur. Emendamus autem ex Angl. MS. cod. adulantium scilicet bonitati eius, præbonitatem, quia præcedit paulopius: Deo adulantur.

19. Tacui, numquid & temperacebo, &c.] Ende modo initium huius scriptura 1/ai. 42. ut potest de iudicio Domini, interpretantur B. Cyprian. in fine lib. de Peccatis, B. Augusti, tract. 33. in Ioan. cap. 8. & in Ipal. 8. 2. Quorum nemo legit, neque etiam B. Cyril. in Comment. quid hodie habent Lxx. à facculo; qui quoniam legit: ex 7. 70. id est, interpretre Cyro: expellam, admirari faciam, vel transferam; Auctor vertens: exfurgam, videret legesse αὐταὶ γένος. Atqui profuso cū illis sic distinguimus: Quicquid velut parturiens, exfurgam.

20. Ignis enim procedet, &c.] Etiam hoc penitale Auctori, pro eo quod alij procedet, sed vicina sunt & populo usq[ue] quod procedere, & & quod procedere significat.

21. iudicabitur de vobis, &c.] Sic etiam verit:

Matth. 7. alibi B. Augusti: elegatius quam alij ad verbū: iudicabimini. Et vero facit contra Anatolij Ep. 1. alios quasdam, qui iudicium nō admittunt, quod addit:

Ita nō prohibuit iudicare, sed docuit.

22. delicta mandantur, qua: quis in fratrem nō

Deum admiserit, &c.] Videretur adludere ad illo l.

Reg. 2. Si delinquendo peccet vir in virum, orbiunt protes

Dominum, si autem in Deum peccauerit, quis orbiū pro

eo: Verum B. Cypr. hinc colligit lib. de Exhort. Mart. c. 4.

non quidem non mundari delicta in Deum, sed non facile

tabiū ignoscit. B. Pacianus vero Epist. ad Sympron. No-

vatian. interpretatur peccare in Deum, de peccati-

tis, in quibus perseveratur usque in finem. Castigamus

autem ex Angl. MS. cod. profitemur, ubi erat: profi-

teatur. Atqui de Proverbio: Funem contentiosum al-

terno ducet in diuersa distendere, vide nostra Præ-

scripsi

sicut etiam de illo quod max sequitur: in suis terminis stabit. *Hic restituimus: videatur, quid habebat Gagnus, pro: videantur, quia haec & illa referuntur ad auctoritatem scripturarum variarum; aliqui legi deberet haec, & illae. Porro passiva concessio accipitur pro ea quia omnibus conceditur, phrasi Tertullianica; ad quam etiam pertinet: venia expungit, vel sicuti MS. Angl. cod. legit: dispungit; eodem enim pene significatur Auctor huius vocibus vultur.*

23. Siquis scit fratrem suum delinquare delinquere dum non ad mortem, &c.] Clarius est tristis illius: & dabitur vita ei, quia non ad mortem delinquit. B. Pacianus vero magis iuxta Graecum hodie exemplar, Exhort. ad Pænit. (qui potius est Tract. 3, aduersus Novatianos) & dedit illi vitam Dominum, sicuti delictum peccatum non ad mortem. *Atque similiter B. Pacianus tunc ibi, tum loco iam citato, itum locis dicit ad manentia peccata capitalia pertinere, non ad eos, qui aliquando peccaverint, & caperint paenitentie, antequam quisquam pro illo roget. Hinc B. August. quod libro De sermone Domini in monte, interpretatione erat de cœsi quibusdam (scuti hic Auctor) peccatis irremissibilibus, retractat lib. 2. Retract. limitando, si ad mortem usque quis in peccato perseuerauerit; quomodo etiam interpretatur lib. de Corrept. & grat. cap. 12. At qui ibi: Ita ubi est postulationis, subintelligitur: locus.*

C A P. III.

24. Sed prius decidam, &c.] Inscriptio n̄m huic capiti fecimus: Quid proinde nō sit negigēda quotundam peccatorum paenitentia. *Hinc autem mansuetum fit, quamquam Montanus omnem omnino venia fīcē excluserit, sicuti patet ex B. Paciano Epist. ad Sympron. Novatian. & B. Hieron. in Epitaph. Fabule, & Epist. 16. ad Pammach. aduersus error. Iean. Hierosol. ad Marcell. de Montano, nos illi per omnia confessisse Auctorem, sed oculū illis Epipos (de quibus supra num. 6.) qui putabant pacem mœchis non dandam. Verum rectius, adhuc Catolicus, supra Tom. 2. lib. de Pænit. cap. 3. & 4. Omnibus delictis veniam Deum scribit per paenitentiam spopondisse. Atqui paulop̄t: Quācum autem ad illos, & subintelligitur: fruſtrā agetur.*

25. qui solum Dominū meminimus delicta cōcedere, &c.] Adiudicat ad illud Marc. 7. Quis potest peccata dimittere nisi sōlus Deus, & quod additur: ut sciat quis etiam filius hominis habet potestatem dimitti delicta; verum latius infra, ubi ex proposito istud Auctor tractat cap. 11. de eius loco vero intellexit.

26. quod eam à solo Deo exorat, &c.] Cōtra hoc, quod sōli Deo, non Ecclesiā veniam peccatorū concedat, latius etiam infra cap. 21. *Hic solum dicimus, quid videatur idem sensus Auctor, quod de Novatiano scribit B. Cypr. Epist. 52. ad Antonian. atque adeo posset ipsi responderi verbis eiusdem: O fruſtrā fraternitatis irrisio, o miserationum lamentantium caduca deceptio, o heretica institutio inefficas & vanā traditio; horari ad satisfactiōne paenitentia, & subrābere de satisfactione medicinam; dicere fratres, plange & lacrymas funde, & diebus ac noctibus ingemice, & pro abluendo & purgando delicto frequenter & largiter operare; sed extra Ecclesiā post omnia ista morieris; quemcumque ad pacem pertinet, facies, sed nullam pacem, quā queris, accipes. Etenim premittit hic actus publicos paenitentias cōdem, quos supra lib. de Pænit. cap. 9. & tamen vult à solo Deo exorari veniam, non vero Ecclesiā communicare. Et vero valde incerta est veniam, & proinde (quantius id nego) paenitē-*

tia vana, sicuti à sōlo Deo veniam expectare debet. At qui confirmatur hinc nostra castigatio supra T. 2. l. de Patient. c. 12. hæc exorat paenitentiam. Verum de Actibus paenitentie publica, quos hic habet, & rursum c. 5. sub finem, & c. 13. & 21. vide dict. lib. de Pænit. c. 9.

C A P. IV.

27. Possumus igitur, demandata paenitentia distinctione, &c.] Caput hoc inscriptum: Quid mœchiae nomine & fornicationis intelligatur omnia libidinum genera. Eodē argum modo B. Pacianus Exhort. ad Pænit. citata nu. 23. fornicationis nomine comprehendit omniem prorsus libidinem, extra uxorum thorū & complexus licitus euagantem. Nec aliter accipitur à B. Cypriano Tercim. lib. 3. c. 6. hoc titulo: Graue delictum esse fornicationis. Proflus autē legitimus ex Angl. MS. cod. an ex sint, pro: his, quia praecard: delictorum.

28. Ceterum etiū adulterium & si stuprum dixerit, &c.] De adulterio idipsum docuit supra lib. de Mongam. cap. 9. De stupro, libro de Exhort. cap. 9. Quod ipsum frequenter usurpat, non modo p̄ mœchia, sed et pro fornicatione, sicuti alibi supra adnotauimus. Malum autem legeret: Omne homicidio intra sylvā, pro: extra, sed notius in contextu quid immittare. Sive autem leges: vel in quacumque cū Gagn. & Angl. MS. cod. sive cū ext. & Celenio quacumque, perinde est.

29. Idē penes nos occulte quoque coniunctiones, &c.] Dū occultas coniunctiones interpretatur: non prius apud Ecclesiam professas mirum in modū confirmat Decretum Concilij Tridentini de irritis talibus coniunctionibus, eo quod de illis subicit: iuxta mœchiam & fornicationis iudicari periclitantur. Nec inde cōfert, obtentu matrimonij crīmē eludat. Verum de eo plura Tom. 2. lib. 2. ad Vxor. c. vlt. num. 60. & 61.

30. Reliquas autem libidinum furias impias & in corpora, &c.] Sic superius ex Angl. MS. cod. Eleganter autem distinguunt inter: limine Ecclesia submouere, &: toto techo Ecclesia submouere; ac si velit: fornicatores & adulteros admisso ad limē Ecclesia, uti c. præced. inter paenitentes (quamquam frustrā, si veniam Ecclesia dñe non posset, ut perperā adseruit) at monstrorum illorum reos neque ibi admisso, sed prorsus exclusiō fuisse. Et vero etiam hinc confirmatur vetustas Excommunicationis Ecclesiastice, de qua supra Tom. 1. Apolog. cap. 39. num. 502. & alibi non semel, ad quam iterum adiudicat infra cap. 7. illis verbis: ob tale quid extrā gregem datum est, ac: de Ecclesia expellitur. Plura vide cap. 14. num. 119.

C A P. V.

31. Ergo mœchia, quod etiam fornicationis est res, &c.] Titulum huic capiti m̄. sumus: Quid mœchia cōparect idololatrie & homicidio. Idipsum autem etiam probat Exhort. ad Pænit. B. Pacian. ex Decreto Apofolorū Art. 15. Abſinete ab idololatria, sanguine & fornicatione, imitatus in hoc Autorem infra cap. 12. ubi de eo loco latius. Non abſimile est, quod B. Cyprian. criminis, id est graviora peccata enumerat l. de bono Patient. Adulterium, fraudem, & homicidium; quod illum ex Tertulliano sumiſe supra adnotauimus Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 1. num. 3. quomodo etiā B. Hieron. Epist. 146. ad Damasum, de duabus filiis.

32. post interdictā alienorū Deosū superstitionem, ipsorumque idolorū fabricationē, &c.] Adnotatu Agnū, quod ista duo coniugat, cōtra eos qui inde duo faciunt præcepta Decalogi, maxime hodiernos hereticos, qui id faciunt, ut tāto magis odiosū faciat Imaginū vsū in

KKK. ij

Ecclesia, eas perpetuam idolis comparantes, sed de his for-
tae se alias offeret scribendi occasio. Miris interim quod
omittit secundum praeceptum: Non adsumes nomen De-
mini Dei tui in vanum; sed de illo latè tractavit dicto lib.
de Idolatria, cap. 10. num. 71. Legimus autem ex MS.
Angl. scutis aliis semper intellege, more antiquorum;
nam & Paciam MS. codex ubique sic legit.

33. Nam & idolatria mœchia nomine &
fornicationis sapè populo exprobantur, &c.] Locos
eiusmodi plurimos reperiuntur in Concordantia Bibliorum
Georij Bullici Anglorum dictionibus Fornicator, Idolola-
tria; Fornicari, idololatria. Mœchari, idololatrii; &
Mœchatus, idololatra. Quorum primum ornatum ad margi-
nem adnotauimus Exod. 34. ubi dicitur: Fornicari faciūt
in Deo suis.

34. Eo amplius præmittens: Non mœchaberis;
adiungit: Nō occides, &c.] Mirū est & istud, nisi di-
cimus Authori fuisse diuersi exemplaria; et quod nō mo-
do editiones Bibliorum & Patres omnes præmittunt: Nō
occides; sed & ipse Author Tom. I. lib. aduers. Iud. c. 2,
Tom. 2. lib. de Spectac. cap. 3. & Tom. 3. lib. 2. adu. Marc.
cap. 17. Legimus vero ex dicto Angl. MS. cod. in prima
ubique, propterea, incipientes nouam periodum ibi:
De loco, &c. sunt autem Tertullianica: suggestum,
ac: Ab idolatria metamur, quod recte Gelenius re-
stitus, pro invitamus.

35. Sciant luci mei, &c.] De libidinum varie gene-
ribus in Idolatria sacris, supra alicubi latius Tom. 1. ad
lib. Apolog. Hic sufficiat illud cap. 15. in templis adul-
teria componi, inter aras lenocinia tractari in ipsis
plerumque editiorum & sacerdotum tabernacula-
lis, sub illelum vittis & apicibus & purpuris, thure
flagrante, libidinem expungi.

36. ut tragedias omittam, &c.] De his sic ibidē:
Dilpice Létulorum & Histriorum venustates,
vtrum Mimos an Deos vestros in iocis & strophis
ridicatis, Mœchum Anubin, & Masculum Lunam,
&c. Sed & histriorum litteræ osnam fœderatim
eorum designant, &c. Cybele pastorem suspirat
fastidiosum, &c.

37. Sciant hodie venenarij, &c.] Prorsus sic legen-
dus: propter veneratijs sum quod etiam diti Apolog. c. 43.
conveniuntur: venenarij, magi; tu quod sequitur: quod
pellicatus vñscat, &c. Sive autem paulopost legas: in-
geniuntur cum MS. Angl. cod. sive: gemiscunt cum
excusis, perinde est.

38. Idololatrei quidem & homicidam semel
damnas, &c.] Hic calumniatur Author in Orthodoxos,
tamquam si idololatram & homicidam, ad pœni-
tentiem non admittent, quum supra num. 31. adduxer-
int ipsius Authoris testimonium contrarium.

C. P. VI.

39. Planè si ostendas, &c.] Inscriptiōnem huic ca-
piti facimus: Quid si in veteri Testamēto inueni-
tur venia mœchiz concessa, etiam sint ibi exēpla
iudicij; in nouo vero magis vitādam. Supplēma ve-
ro ex MS. Angl. cod. præceptorūmque celestium. De
Proverbio autem: ad hanc iam lineam dimicabit cō-
gressio nostra, vide nostra Prolegomena.

40. Lex Domini inuituperabilis, &c.] De hac
versione Psalmis 8. Authoris, alicubi supra diximus, ubi
ex MS. cod. significamus: cōuertens animas, quod pro-
prietatem hic scribitur; peculiare vero hic est (i fallor)
illud: longè lucens.

41. Sic & Apostolus, &c.] Hic etiam differt in eo,

quod vertat: præceptum sanctum & optimum, pri-
mo quod lib. 5. aduers. Marc. cap. 13. iustum & bonum.

42. Qui dixerit fratri suo Racha, teus erit ge-
henne, &c.] Neque h̄ic ordinem Euangelista obseruat
Author, neque etiam alicubi supra, quum dixit: nece Fa-
tue quidē dicere sine iudici periculō licet, quod
illum, iudicium dum taxat comminatur Christi illi qui
Racha dixerit, at gehennā, qui fatue. De præriebi ve-
rō: in sinum plaudent, vide nostra Prolegomena. Atqui
prospera supplēmus: si idē hodie cocedetur mœchie
venia, quia numquā legitur cōcessa aliqua mœchia, sed
mœchia venia; sicut sequitur & de idololatria & ho-
mida. Est autē omnino et illud mēdofsum, alicubi salū:
nisi ut maiore forsitan lenocinio tuo indulgatur.

43. quia & populum ipsum tortes reum, &c.]
Pater istud maximē libro iudicium c. 3. & demes. Plus
autem eludere nitatur Author, certe h̄is ipsi vñntur b.
Cyp. B. Pacianus, & Hieron. locis supra citata, vii Pe-
nitentiam omnium peccatorum quātumvis grauam con-
firment aduersus Neutrianos; & ipse Author quoque
exemplis Achab, 3. Reg. 21. & David, 2. Reg. 2. Tom. 3.
lib. 5. adu. Marc. c. II.

44. Iam & incesta donabis propter Loth, &c.]
Elic rūsum calumniatur Author, tamquam Orthodoxi
velint incesta excusare exemplo Loth; quum contrā alle-
goricē expōnere sint soliti, si qua peccata sancti imputan-
ti, ut incesta Loth b. August. lib. 22. contra Faustum
c. 41. & ibidem c. 83. fornicationes cum incelto lu-
da, & c. 80. turpes Osee de prostitutione nuptias,
denique cap. 30. semel plures Abrabæ & Patrium no-
strorum nuptias.

45. exēpla, &c. representati iudicij fornicatio-
nis, &c.] Ad ludus handib⁹ ad diluui, Gen. 9. & Si-
doma & Gomorrha conflagrationem, Gen. 19. Acipit
autem etiā hīc representati, pr̄s: ad presentiam adiudi.

46. Et vtique sufficit tantum numerum xxiiii.
milium, &c.] De hoc vide supra Tom. 3. lib. adu. Grap-
icos c. 3. num. 27. ex quo loco prospicua hīc cōfagnum Elias
Moab, pr̄s: Madian.

47. Habuerint pristina tempora, &c.] Etia hīc
Orthodoxos calumniatur; tamquā omnis impudicitie
velint facere potestatem. Prospicua vero obſcuri, immo
mēdofsum est illud: & laetæ fortes non habētes ido-
 næ, cui tamen mederi non licuit.

48. At vbi sermo Dei, &c.] Elegans est Tertullian-
icum illud: carnem ne nuptiis quidem resignata, ne
de B. Maria carne virgine, quānquam nuptia, &c. ne nu-
ptiis quidem resignanda, de carne Christi virgine. Op-
ponit autem Christi facta, factis Eua.

49. quæ mūditias suas aquis traderet, &c.] Et
idem est quod dixit supra alicubi lib. de Bapt. Chritum
baptismo suo aquas sanctificare, ubi etiā latè de ma-
teria baptismi aqua pura. Atqui etiam hoc ad calumniam
pertinet quod sequitur: Non corpus Christi, &c. Dis-
tinguiunt vero cū Harris: & magno redempta est,
sanguine scilicet Domini & agni, de quo loco 1. Cor. 6.
supra non semel.

C. P. VII.

50. A parabolis licebit incipias, &c.] Capitulū
inscriptum: De ouis & dragmā perdīta restitu-
tione. Quam historiam Luc. 15. quam supra lib. de Penit. cap.
8. nu. 50. & de Patientia cap. 12. adduxisset ad Penit-
tiae confirmationem, & similiiter interpretatum esset lib. 4.
aduers. Marc. cap. 32. tum adhuc Catholica; hic nimirum
detorquere, & Christianis peccatoribus penitentiam ad
eib⁹

TERTULLIANUS
Gen. Annotationib⁹
PAMELLI
A. V.
16.

ethnici. Quod inter cetera despampisse hinc Nonatianos, patet ex B. Paciani Epist. 2. ubi quod Epist. 1. citauerat pro pénitentia testimonium, plenius repetens, dies eos docuisse, ad humilem, id est ethicum populum pertinere. Verum post multam disputationem recte respondet, contrarium conuincit ex eo quod sequitur: Sic erit gaudium in celo super unum peccatorum pénitentem gentem, quam super 90. iustis, quibus non opus fuit pénitentia. Nam si omnia, inquit, ad commonendos nos scripta sunt; cui tandem populus ille peccator humilis comparabitur, nisi populo pénitenti? Nec alter interpretatur B. Cyprian. Epist. 47. ad Cornel. & s. ad Antonian. B. Hieron. locis citatis, & B. Ambros. lib. 1. de pénitentia cap. 4. & B. August. Quæst. Euang. lib. 2. cap. 33. & ante hos omnes B. Dionys. Areop. Epist. 8. ad Demophil. monach.

51. Procedant ipsæ picturæ calicu[m] vestrum, &c.] Eodem pertinet quod infra dicitur cap. 10. Cui ille si forte patrocinabitur Pastor quæ in calice depingis, &c. de quo nihil liberrim bibas, quam ouem pénitentie secunda. At ego eius Pastoris scripturam haurio, qui non potest frangi. Unde colligitur, tum temporis calices (quorum handubie, ut supra adnotauimus lib. de Orat. num. 1. vñs in sacrificiis) non solum depingi sceler figuris historiarum noui Testamenti (unde & confirmatur vñs imaginum in Ecclesia, de quo supra Apologet. cap. 12. num. 184.) sed etiam vitreos fuisse. hoc est enim quod dicit, fragi faciles. Atque hoc ipsum est quod citauit in nostris Liturgiis Latinorūm de B. Zephironi eius statio Romano Pontifice, ex Damaso, Valafrido, & Radulpho Tungrensi, quod ille statutum fecerit ut omnia vasa Ecclesia essent vitrea. Addit Martinus Polonus: aut flammæ, verumtamen, non multa posset etiam argentea & aurea vasæ in vñs fuisse, patet ibidem ex passione B. Laurentij, apud B. Ambros. Offic. lib. 2. cap. 18. qui passim est circiter vno mens ante B. Cypriani; item ex Opt. Milevii lib. 1. contra Parmenian. & B. August. contra Crescent. Grammat. lib. 3. cap. 29. Rursum autem pecunias nemen usurpat, pro: que, idque non semel. Atqui casigamus ex MS. cod. Angl. cui alij configurasse credendum est; pro: quām figurasset, cui alij credendum est, maximē quām ad illum magis accedat. Gagnani lectio prior.

52. Sed otis propriè Christiani, &c.] Istud sibi obiciens ex persona Ecclesiæ, scipsum conuinxit; nihil enim habet quod respondet quām: Ergo nihil ad multitationem respondisse Dominū. In modo vero, quām misericordia est non tam de publicanis quām peccatoribus, apertissima fuit responso cuius restituta parabola. Edi- lindetur autem in hac obiectione ad illud Iean. 10. Ego sum pastor bonus. Boni pastor animam suam dat pro oib[us] suis, & sicut unus grec, Graec τοιμων, pro quo alijs ouile transferunt; que omnia non nisi de Christianis possunt intelligi. Legimus vero: & idēo Christianus in que intelligentus, pro: non intelligendus; & supplemus ex Angl. MS. cod. nonne omne hominum genus unus Dei grec est? Cui responderi potest, at non Christi. Sive autem leges: & quibus pénitentia opus non esset habentibus gubernacula cum MS. Angl. cod. sive cum exc. habentes, perinde est, quia præcedit iusti Iudei.

53. Proinde dragma parabolam, &c.] Etiam hoc adhuc orthodoxus citauit pro Pénitentia Christiani peccatoris Author, locis supra citatis num. 50. sicut & alij

Patres, quorū ibi si mentio, supplemus vero ex Angl. MS. cod. Aequè in ethnici interpretaruntur. Quare perperam exponit: domum totum mundum, quam ipse cum aliis Ecclesiam. Malim autem paulopost legere: in Christianum peccatorum defigerentur, quam defingerentur. Atqui de Proverbio: Decedam pauplisper de gradu isto, vide nostra Prolegomena; & Tertullianum est: obduxero diuersæ partis præsumptionem.

54. Condico, &c.] Etiam hac vox Tertullianica, ac si dicat: vñs vobiscum dico, Christianum iam peccatorem in utraque parabola portendi, viri veritate virtus. Cerum aliud denð effugium querit, quod loquatur de peccatoribus viventibus, non mortuis; quales adfuerint, fed non probat, esse mali homines & fornicatores. Supplemus autem ex Angl. MS. erit & de perditionis generare tractare, & cum Dn. Latini legimus: intercundo, pro: interiendo.

55. in spectaculum, &c.] De quatuor his generibus spectaculorum vide Tractatum nostrum super Tom. 2. ad lib. de Spectac. m. 1. de artibus curiositatis in ministerium alienæ idolatriæ, lib. de Idolol. cap. 4. 5. 6. 7. 8. & 9. de ancipiti negotiacione, ibidem cap. 9. & de verbo blasphemia, quādo quis iurat per idola, cap. 20. ac 21. Mirum autem esse quod Author vehementia animi blasphemiam inter remissibilis peccata ponere, quem infra cap. 9. & rursum 13. inter remissibilia collocet; quare hic necessario illud: aut blasphemia prætermisimus.

56. vel & ipse forte ira, timore, &c.] Familiare id est omnibus hereticis, immo etiam ipse Tertullianus videtur abrupte, aliquia simili animi adfectione, de quo interim in vita eius latuit.

57. Pastores ecce lac denoratis, &c.] In hac seripta Ezech. 34. varia in LXX. Author, & ipse quoque B. Cyprian, non uno in loco, vertens: quod forte est, ubi alijs: crassum; non curastis, pro: non confortatis, & quod expulsum est, non conuerstis, pro: & errans non redixisti; quod tamē magis instituto Authoris quadraret. Fortassis legit prior loco πατεριδες, pro πατεριδες; reliqua pro iisdem videtur habere.

58. Mæchia vero & fornicationis non dragma, sed talentum, &c.] Etiam talentum est, non animaduertit Author aliam parabolam Regis, qui dimisit seruo suo decem milia talenta, Matth. 18. Elegans autem metaphora, lumen lucernæ, spiculum, solis, lancea. Que sequuntur, pertinent, non ad pénitentes, peccatores, sed eos qui non agunt pénitentiam; nisi forte & sua damnatarum loquuntur Ecclesiæ.

C. A. P. VIII.

59. Sed enim plerosque interpretantes, &c.] Titulum huius capituli dedimus: De parabola duorum filiorum. In qua certè ipse potius Author in caligine à verro lumine exboritat; atque adeò etiam illi magis (sicut omnibus etiam hereticis) competit elegans illa Metaphora, quām Orthodoxyis; maxime quām ipse lib. supra dicto de Penit. cap. 8. num. 51. & lib. de patient. cap. 12. hanc Parabolam ad pénitentia confirmationem adduxerit; sicut etiam B. Pacianus utroque loco supra citato, n. 50. B. Ambros. lib. 1. de Penit. c. 3. & his omnibus antiquior B. Dionys. Areop. Epist. 8. ad Demophil. m. nach. B. Hieron. quoque Epist. 46. ad Damasum eisdem argumenti. Qui quidem, sicut Author (quomodo etiam B. August. Quæst. Euang. lib. 1. c. 33.) filium minorem ethnicos, maiorem Iudeos, interpretantur: sed deinde ostendit

KKK iij

(contra quam *Auctor*) quoniam de iusto generaliter & peccatore Christianis posse intelligi. Similiter interpretatur etiam, *Auctor* *Hesilii* de Patre & duobus filiis, inter opera B. Chrysost. in *Lucam*: primitissimis: de ethnico & inde commode non posse intelligi. Et vero B. Hieronymus, pro hac sententia facere scribit illud Patri ad seniorem filium: Gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat & reuixit, perierat & inventus est; scribens illud correspondere cum eo quod de parabola praecedenti dixit: Hoc erit gaudium coram angelis Dei super pecccatorum penitentiam agente. Atque in expositione verborum totius parvae, satis cum *Auctore* omnes illi consentiunt. Poco sunt elegantissime phrasēs Terrellianae: in vestibus purpura oculandis, inter se amasse, at: eruditis corpore. De Proverbiali vero formula: in caligine à lumine exorbitare, vide nostra Prælegomena.

50. *Do*s enim populo*s* in duobus filiis collo-
cant, &c.] *N*ullum hactenus vidi Veterum, qui expre*s*
duos filios, Iudeicu*m* maiorem, Christianum mi-
norem, interpretentur; qu*a*s non est quod eam defen-
damus sententiam; sed potius illam qu*a* iustos & pec-
catores intelligit.

61. *Licet enim, &c. &c. Est istud Tertullianum: Licet enim filius audiat & Iudeus, & maior, &c. ac si dicat: Licet sij nomen, & maius, sibi tributum audiat Iudeus, nempe ab Apostolo Rom. 9. vbi legitur: Quis sunt Israëliita, quorum adoptio est filiorum; & deinde: maior seruier minori.*

62. sed non erit Iudei dictum ad Patrem. Ecce
quot annis, &c.] Id ipsum argumentum obiciebat B.
Hieronymo Damasceno. At B. Hier. in priori parte sua ex-
positionis, negat id dictum de Iudeo populo, si de ethnici-
tate Iudeis velut in intellectu geve, sed ea de iustitia, quam in
lege sequentes, Dei iustitia non habiebantur. Peculiare
est autem Auctori: quot annis, pro eo quod alij omnes:
tot.

63. odio habens traducentem in portis, &c.]
Ad ludere uidetur ad illud I&sa. 29. Omnes autem arguentes in portis offensionem ponent ubi est figura F. aca, tamquam dicat: aduersus omnes arguentes, &c.) et obliquaverunt in iniquis iustum; pro quo hic multo aliter Auctor: & aspergimento sermonem sanguinem. Sicuti & in eo quod sequitur I&sa. 1. qui non computauerint Dominum seu Deum, quod malo, sicuti legit MAS. Angl. pro eo quod alibi semper non cognovit; & sic dicat: non aspissimauerint pro Deo. Atque castigamus ex connectiva Harrisij & nostra: Quarant igitur, pro:

64. Multo aptius Christianū maiori, &c.] Neque hanc aliquibi interpretationem apud aliquem Veterum reperi; atque aīcō merito sām rāp conuenire, Author significat. Ibi autem: siquidē tota spes nostra cum reliqua Isrælīa exspectatione coniuncta est, adludere videtur ad illud Rōm. II. Si delictum eorum diuitiae sunt mundi, & diminutio eorum diuitiae gentium; quātū magis plenitudo eorum? De Proverbis verò ad speculum respondere, vide nostra Prolegomena.

65. & fabula, & scena, & persona, &c.c.] De his
late supra Tom. 2. lib. de Spetac. cap. 10. & 17. Rursum
vero vide nostra Prolegomena de Proverbio: nihil ad An-
dromacham.

*Sic & haeretici, &c.] Pulcrum est istud de pra-
ua scripturarum expositione apud haereticos solutos à
regula veritatis; de quo latius supra Tom. 3. lib. de Pra-*

script. adu. her. cap. 17. Eft autem ibi tronia: aptissime
excludant. Quare aptissime: quoniam, &c. Sic enim
prosbus distinguendis loca illa. Et vero excludant (me-
taphora sumpta à gallinis aut avis, quia pulos dicuntur
excludere) accipitum, pro enucleant, expounit, inter-
pretantur; scuti etiam alicubi supra, ni fallor. Autem
visitatum est; cui magis familiare: Vacuit, pro. Vacuit,
Atqui videtur mihi agere contra Marcum & Colobas
sumus hereticos, qui Deum saum ex numero conficiant,
& inter cetera (Irenio teste lib. I. cap. 13.) ex dragma per-
dita & one, quo pertinet etiam illud scutum, quae caro
centrum oves, & quid utique decem dragma.

C A P. IX.

67. Nos autem, &c.] *Quum eiusdem sit argumentum istud caput, novo titulo non est opus. In eo à precedenti differt, quod ibi aliorum, hic suam sententiam proferat; de qua quid sentiam, habes supra num. 59.*

68. & que illæ scopæ, &c.] *Conformatur hinc, quam
quam verior lectio Luc. 15. de dragña perdita: & euerit
domum, pro altera euerit, Graec etiam magis via
conformis: ὡρᾶς, quid significat: scopi pugnare; ma-
xime quam iterum repeatet Author: tam scoparum.
Est vero rursus Tertullianum: cui exemplum pro-
curatur.*

69. Quibus enim cohærent, eandem habent cauſam, &c.] Hoc ipsum habet etiam B. Hierin, sed aliter (vti num. 50. dictum est) ab eo explicantur ex utraque parabola tam dragma & quis, quād dno fili.

que paravola, tam dragula & ouis, quam do inij.
70. apud Iudeam vñspratiam am pñcide Pompeij manu, &c.] De Iudea vñspratiam am pñcide Pompeij manu, vide Joseph. lib. 14. Antiqu. cap. 8. & lib. 1. de bello Iudeaco cap. 5. & Euseb. de Excid. Hierosol. lib. 1. cap. 14.5. 16. & 17. ubi Pompeium Magnum appellat; eundem nempe qui in Numismatis & Fafis Consularibus appellatur, Cn. POMPEIVS, Cn. F. SEXT. N. MAGNVS III. PROCONS. an. Vrb. cond. DCXCI. quo anno Roma triumphum egit per biennium, inter cetera de Syria, & Iudea.

71. atque Luculli, &c.] Luculli etiam mentionem faciunt Ioseph. lib. 13. cap. vlt. & Egesipp. dict. lib. 1. cap. 13. narrantes de illo, quod Tigranum Regem Armeniorum facta in Armenios irruptione, ab obdacione Pelemaidis recedere coegerit; atq. hinc est quod inueniatur in **Fasis TRIVMPHVS L. LICINII L. F. L.**
N. LVCYLLI PROC. COS. ex Poto, Cappadocia,
Armenia, de Regibus Mithridate & Tigrane. Quis quam eodem anno contigerit, quo Hierosolyma a Pompeio fuit occupata, nempe C. Antonio & M. Tullio Cicero off. fortasse post victoriam iam dictam de Tigrane, cum an alius Romanus legionibus interfuerit ipse expeditione Syriae & Iudeæ; quamquam & Ioseph. & Egesipp. id scimus potius tribuant.

72. legat Deuteronomium: Non erit vestigal pendens ex filiis Israël, &c. Et scriptura, quam adlegat Author, ut prober publicanos tuisse ethnicos, opponit B. Hieron. dicta Epist. ad Damasum: Mattheum (Matth. 9.) deinceps qui in templo orabat; Luc. 18. Et publicanos baptizatos baptismos tangunt, Luc. 7. Quae ex circumcisione fuisse probat, quod credibile non sit ethnici templum ingressum, aut Dominum cum ethnici habuisse coniunctionem, quidem maxime caueret, legem solere videretur. Quo loco ad marg. adnotatum est Deuter. 23. sed ubi non repertitur, nisi forte tale quid etiam olim lectum fuerit, ubi prohibetur non fenerari. Verum de hoc vide nostra

nostra Prolegomena inter Paradoxa Authoris.

73. Ceterum nec denotaretur, &c.] Erat in hoc fallitur Author, quia denotatus fuit Dominus peccatricis tactum admittens, Luc. 7, quem etiam Iudea ejerit, non ethnica. Atque phrasis est Tertullianica (de qua aliebū supra) licet in agina Rogeriensi de qua inter Proverbia in Prolegomenis.

74. Nam si Christianus est, &c.] In hac periodo parenthesi inclusimus (utique baptismatis, utique spiritus sancti, & exinde spei æternæ) item: (cui aliq. quām diabolico) Castigaunus etiam ex Angl. MS. cod. reliquit, pro: respicit, & fornicarij, pro: fornicatorij. Illud vero: tota substantia sacramenti, de baptismō intelligitur.

75. de quo indignè vestiti, à tortoribus solent tolli & abici in tenebras, &c.] Emendauimus sic ex dicto Angl. MS. cod. pro eo quod erat corruptiss. auribus; nam Matth. 22. legitur de eo qui non habebat vestem nuptialem: Tunc dixit Rex tortoribus: tollite eum in tenebras exteriores. Legit enim etiam ibi Author, quod est Matth. 18. tortoribus, quum Matth. 22. scilicet modo legatur: ministrū. Paulopost autem castigamus: nisi qui Deum nescit: & nisi qui Deum nouit: pro eo quod erat vitrobus: Dominum.

76. Vide an habeat ethnicus, &c.] Preterquam quod ethnico ad�at, quod alij peccatori Christiani, pulcro aliqui hanc parabolam explicat. Est vero Tertullianus: satisfacto redit.

77. quo fidei pactionem interrogatus obsignat, &c.] De hac vide supra Tom. 3. lib. de Bapt. inter Baptismi ceremonias. num. 1.

78. optimite Domini corporis vesicunt, Eucharistia scilicet, &c.] Cūpīmūs hoc loco probari veritatē Domini corporis in Eucharistia, supra adnotauimus Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. cap. 40. nu. 662.

79. Ceterum si in hoc gestit, &c.] Veritate vixit, constitut etiam de peccatoribus & iustis posse hanc parabolam intelligi; sed ita inquit, omnia delicta capitalia concedi, id est penitentia remitti possint; quod ipsum fatentur & tradunt Orthodoxi. Verum rursum ab ea declinat, quum per solum martyrium vult remissionem fieri.

80. Non est leuior transgressio in interpretatione, &c.] Comperit hoc ipsum iterum in hereticis, atque adeo ipsum Tertullianum, potius quam in Catholicis.

C A P . X.

81. Excusso igitur ideo, &c.] Inscriptioenem huic capituli fecimus: Quod etiam ethnici competat penitentiae denunciatio; censu contrariantem Lententiam Orthodoxis impingit. Verum tamē non sequitur, precedentem parabolam de ethniconum penitentia debere intelligi, & totum id intelligendum de penitentia, prīma salutis tabula, nempe Baptismo ipso, nam altera appellatur vel ab ipso Author supra lib. de Penitent. cap. 7. secunda tabula post naufragium, quam hic impugnat. Quare recte etiā B. Pacianus ostendit, quod non solum in baptismo (ad quem errore inclinari videtur etiam Author) peccata dimittuntur. In quo eundem iustitius est B. Ambrosius lib. de Penitent. cap. 7. De Proverbio autem: excusso iugo, vide nostra Prolegomena.

82. Non ergo & Ionas, &c.] Sic prorsus legimus, ut accipiatur pro: Nonne, more Tertullianus; qui illud, semper usurpat, raro vero aut numquam: Num. Supplemus autem mox: ethnicos quoque penitentes redemptos, ex Angl. cod. MS.

83. Sed hoc volunt Psychici, vt Deus iustus iudex, &c.] Sic omnino legimus, prout sit, quia supra cap. 2. dixit: Quia etsi bonus naturā Deus, tamen & iustus, adiudens vitrobius ad iudicium Psal. 7. Dominus iudex iustus. Sufficit vero contra Autorem, qui hic devonet illud: penitentiam peccatoris malo quām mortem, quod ipsam supra lib. de Penit. cap. 4. eam citauerit de penitentia, quemadmodum etiam B. Pacianus; qui disertis verbis probat, eam scripturam ad Christianos pertinere, non ad ethnicos. Atque de proverbiali formula: funambule pudicitie, vide nostra Prolegomena, scut de illa: tenuiss. filii pendente religio ingredi, virū quo artem funambuli describit, eam certe appellans: disciplinam veri auam, item de illis: in gradu totus es, & quasi in solido es.

84. si scriptura pastoris, &c.] De hac quid sentendum, vide supra Author nostras Tom. lib. de Orat. ca. 12. num. 48. Et ad Symbolum Regini inter opera B. Cypriani, num. 158. Hoc ad intellectum huius loci pertinet, quod operis eius tribus libris distincti liber Euandus Pastor pronotatur, in quo angelus penitentia nuncius propinquit; utpote quum (Origene teste lib. 10. Epist. ad Roman. cap. 16.) Hermas illius operis Author post multa peccata ad penitentiam conuersus ficerit; quem Doretheus in Synopsi scribit fuisse Philippopolis Episcopum. Certè, preterquam quod Author supra irridere video, hic disertis verbis affirms: scripturam Pastoris ad omni Cōcilium Ecclesiarum inter apocrypha & falsa iudicari.

85. (prostitutorem & ipsum, &c.) Istud de Pastore Christo in calice depicto, parentes inclusimus; ubi calumniatur, tamquam post calicem Dominicum ob speratam penitentiam veniam, iterum Orthodoxi sacerdotes ad ebrietatem & macchiam resuerterentur. Quamquam interim etiam de Lascivis confessus calix velit illum loqui quip̄, nibil obstat hodierno usus sub altera specie, utpote quum supra ostendimus lib. de Orat. num. 1. semper etiam atate Tertulliani, usum sub altera dumtaxat specie observatum fuisse. Verummodo eo latius in nostro eius Argumenti libello.

86. Facite dignos penitentiae fructus, &c.] Etiam istud & sequentia dixerit Iohannes Baptista, Matth. 3. ad nodum baptizatos; non sequitur inde nullum post baptismum esse penitentiam; utpote quum multis aliis scripturis B. Pacianus confirmet & ipse quoque Author sc̄r̄a sapientio libro de Penitentia; quemadmodum etiam B. Hesron, & Ambrosius supra citatis.

C A P . XI.

87. Exinde quod ad Euangelium pertinet, &c.] Caput hoc inscriptum: De factis Domini erga penitentes.

88. & vnguento sepulturam eis inauguriant, &c.] Vel hinc probaturum intentia, qui non duas, sed unicas Magdalena faciunt; utpote quum eidem peccatrici feminam lauant lacrymis pedes Domini, & crinibus detergent (quam etiam in penitentia exemplum adferit Author supra Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. cap. 18.) adhibuit; & vnguento sepulturam ipsius inauguriant; quod contigisse ante passionem Domini, patet. Matth. 26. Marc. 14. & Ioh. 11. quum dixit Dominus: Mittere enim huc vnguentum in corpus meum, ad sepelendum me fecit, &c. Atque etiam istud adduci contra Nouatium B. Pacianus Epist. 2. ad Sympron.

89. Samaritanæ sexto iam matrimonio, &c.] Antidorum huius habes supra in loco simili lib. de Mono-

KKK. iiiij

gen.cap.8. num. 64. quod nemp̄ sextus ille non maritus fuerit, sed mochus, & tamen illi Christum indulisse non difficitur hic Author.

90. Nūc enim dicimus: soli Domino hoc licet, &c.] Loqui rursus ex sententia Montani, suprā adnotauimus ad locum similem cap. 3. num. 26. Verum, ad eandem ex parte Nouatianorum sibi factam obiectioem, responderet B. Pacianus Epist. 2. ad Sympron. Nouatian. Ceterum quod ego facio, non meo ure facio, sed Domini, Dei suus adiutores (inquit) Dei edificatio estis; & iterum: Ego plantavi, Apollo rigauit, sed Deus instrumentum dedit; ergo hec qui plantauit, si aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Quare, siue baptizamus, siue ad penitentiam cogimus, siue veniam penitentibus relaxamus; Christo id. & nos tradimus, Tibi videntur, an Christus hoc posset, an Christus hoc fecerit. Hactenus ille. Quum & que Christum id fecisse ipse quoque Author configetur, perperam subiungit: tempora illa quibus Christus in tercio egit, nobis non praedictare, maxime quum similem etiam locum habeas apud B. Ambros. de Penit. lib. 1. cap. 7.

91. Christiana enim disciplina à nouatione Testamētū, & vt praeimisimus, &c.] Quod adiudat hic Author nesciō quoniam hoc libro nihil tale praevisserit, nisi forte ad scripturam praedecessorū. Nam Tom. 1. Apolog. cap. 5. tradit tempore Tiberij (sub quo Christus passus est) nomen Christianum in orbe introiit, & cap. 7. Censu istius disciplinae à Tiberio est. Vbi eadem significatio accipi: ceterum, pro origine, qua hic censem, adnotauimus suprā lib. 1. adu. M. xrc. ca. 21. num. 149. Atque perperam argumentari Auctorem: Christiana disciplina à passione Domini originem habet, ergo exempla Christi ante suam passionem non sunt imitanda; non tuis est quād ut refutatio indigat.

C. A. P. 11.

92. Itaque isti qui alium Paracletum, &c. Titulum huius capiti imponimus: De interdicto fornicationis in Concilio Apostolorum, &c. 15. Atque ad heres in Montanistarum pertinet, quod hic subindicare videtur: Orthodoxos Paracletum in Apostolis & per Apostolos receptum, iam non possidere; quod in Prophetis (nemp̄ Montano & insanis suis fanninis) propriū (id est, magis proprie; nam id iterum ex Gagno legimus, pro: propriis) non agnouerint; quod quā ab iudicium sit, ipse Author docuit suprā Tom. 3. lib. de Praescript. adu. heret. cap. 52. her. 1. num. 327.

93. vel de Apostolico instrumento doceant, &c.] Non sequitur: Ex Actis Apostolorum (quod Instrumentum Apostolorum nuncupat) non docetur: maculas carnis post baptismū respersas penitentia dilui; ergo peccata post baptismū non deluntur penitentia; quia alii scriptura plus faciūt comprobato. Immo etiam Act. 8. vbi ad Simonem Magum iam baptizatum, & post baptismū donum spiritus sancti volenter peccata posse, loquitur Petrus: Penitentiam itaque age ab hac nequitia tua. Neque obstat, quod subiungit: si forte remittatur tibi haec cogitatio coris tuus, unde argumentabuntur Nouatiani Petruis non confirmasse ut agenti penitentiam peccatum remitteret. Respondeat B. Ambros. lib. 2. de Penitent. cap. 1. Considera de quo loquitur, hoc est de Simone, qui non ex fide crederet, sed dolus agitaret. Ego autem (inquit) nec Petruis dubitasse credo, &c. Non enim ignorantia in verbo (nemp̄ si forte) exprimitur, sed in scripturis diuinis frequens huiusmodi consuetudo adiuretur, quod simplex sit elocutio. Quod quād scripturis docuit Hier.

26. & Ezech. 3. postea idipsum comprobans etiam Christi verbis, Matth. 21. & Ioh. 8. interferit: Denique ipsi sapientes seculi, quod Latinē fortè dicitur, Graecē τόπον ubiq; pro dubitatione posuerunt. Hęc paulo prolatis, ob similitudinem Authoris phrasin frequentissimam, qua: si forte, pro forte, ubique accipit; sicuti exempli gratia cap. prox. que forte nunc cōstituatur, & que in Apostolo colaphis si forte cohibetur.

94. à sacrificiis, & à fornicatione, & sanguine, &c.] Eodem modo hanc scripturam ad idem institutum (vt offendat esse capitalis & mortalia crimina: machiam, idololatriam, & homicidium) adiungit B. Pacianus Exhort. ad Penitent. præterquam quod legit: ab idololatriis, & sanguine, & fornicatione, sicut hodie legitur Graecē & Latine. Verum postquam eadem scripturam exagerauit, subiungit: Ergo (inquit aliquis) peritini simus; & ubi misericors Deus, qui mortem non inuenit, nec latetatur in perditione viuorum? Respōdet autem: Accepit remedium, &c. Qui nimis confidit, indigena est. Vero ergo appello, qui criminibus admis̄a penitentiam recusat, qui peccare non erubescit, & erubescere confiteri. Denique post aliquot paginas sic concludit: Per rega vocis Ecclesiæ fidem, fratres, ne pudeat in hoc opere (ipsiis verbis Terulliani suprā lib. de Penit. cap. 10. & 9.) nec piget opportuna quamprimum remedia innadere, &c. ne praliximus simus. Atque quod hic omittitur ab utroque (qua ad institutum non faciebat) & sufficiat: haves tractatum super Apolog. cap. 9. num. 8. Pulcrum autem subiungit Author, ad intellectum loci iam citari: Interdictum enim sanguinis, multo magis humani intelligentius.

95. Cur ergo ceruicem nostram à tanto iugo exculant, &c. [Quid si etiam hic legi debet exculpare, pro: exculpat, sicuti suprā adnotauimus legendum Tom. 2. lib. de Virg. veland. cap. 7. num. 53. non tamen quid immutare. De Proverbio vero: ceruicem à iugo excutere, vide nostra Prolegomena. Castigamus autem prius ex Anglic. MS. cod. ad necessaria, pro: necessaria; maxime quā illud etiam alibi Author sit vistitatio nō semel, & sequitur: nocentioribus.

96. Sed non leuiter nobis compactus est spiritus sanctus, &c.] Adiudicat ad illud Ioh. 20. Accepit spiritum sanctum; quorum remisit peccata, remittitur eis, & quorum remitteritis, remota sunt, hoc est enim quod sponctionem appellat, addens: Iam nec recipiet (id est remanebit) quæ dimisit, nec dimittet quæ remittit.

97. Hinc est, quod neque idololatriz, neque sanguini pax ab Ecclesiis redditur, &c.] Suprā ubi idipsum habet sub finem cap. 5. num. 38. diximus, hoc calumniam esse; cui adde que iam dicitur num. 94.

C. A. P. 11.

98. Notimus planē & hic, &c.] Inscriptiōnē huius capiti fecimus & sequenti: De facto Corinthij fornicatoris, ex Epist. 1. & 2. ad Corinthios. Quid ipsam tractatur à B. Paciano, tam Exhort. ad penit. tum Epist. 2. ad Symphron. & B. Ambros. lib. 1. de Penitentia cap. 12. 13. 14. 15. 16. & 17. Quod disertis verbis cūdem adiungunt sūisse Corinthium fornicatorem, quem 1. Cor. 5. tradidit & Satanæ, & cui, 2. Cor. 2. donasse se scribit, quemadmodum etiam B. Corijst. aliisque Gracim Epist. 2. ad Corinth. & Author Comment. in Epist. Pauli inter opera B. Ambrosij, item B. August. lib. 3. contra Epist. Parmen. cap. 1. Et vero (quod eodem redit) interitum carnis non modo BB. Pacianus & Ambrosj, adiunctionum carnis in officium penitentie interpretantur, sed etiam origine.

Origenes hom. 24. in Leuit. & 12. in Ezechielem. Quare
valeat solus Tertullianus cum suis Montanistis, ubique
contrarium sentiens.

99. Si quis autem contristauit, &c.] In hac scriptu-
ra (prater illa qua parlopè adnotauimus) retinuit Gra-
cam Eclipsim: Vt è contrario magis vos donare &
aduocare (id est consolari, vose Tertullianica) nempè de-
beat. Legit dumtaxat: Nam & ego si quid donau, i-
donau, quum alij plus legunt, legebatur etiam solum-
modo: in Christo, pro quo omnes supradicti & vul-
gatus Interpres Latinus in persona Christi; verum i-
stud substitutus ex MS. Angl. cod. quia & Graec &
Syriacè legitur. Consentit etiam Vulgata Latine versioni,
quod veritas ne fraudemur, cui conformiter ubi supra B.
Ambros. legit et interpretatur: circumueniamur, nec dis-
sentis verbo Latina ex Syriaco: ne calunnia nos deferat,
quoniam tuum Graec sit θεορεκτης & p; pro quo B.
Pacianus, B. August. ac Author Comm. Ambros. adscri-
pi: posideamus. Denique veritas: iniectiones, quod Grae-
cè est vox tua: tui: pro quo plerique cogitationes, B. August.
mentes, & B. Ambros. veritus, quod magis cum Au-
toore conuenit. Nos vero in hoc commate, sicut Apostolus,
castigamus ex eadem cod. MS. Angl. quoniam non i-
gnoramus, pro: quod.

100. ethniconum impudentiam supergresso,
&c.] Sic ex variis lectionibus, eo quod apud Apostolum
plurali numero legitur, 1. Cor. 5. qualis nec ingentibus,
vt ipse Author legit cap. sequi. idque ex conjectura
Dn. Flavij, & prouide etiam inf's sub finem cap. super
ethniconos delinquendo. Legimus item ex MS. cod. Ang-
lic. Magis tristitia cunctantur, pro: constantur. Et
ex conjectura Dn. Latinij: conciliciatum, pro: concilia-
tum, ut vox sit a cilicio derivata, sicut à cinere, que sequitur,
concineratur.

101. & benedictus Papa, &c.] Vides iam tum Pa-
pæ nomen in Ecclesia v'fstatum etiam Romanis Pontifici-
bus; ad cunctum enim, sermonem haud dubie per Prosp-
pectores conuerit, de quo supra c. 1. Pontifex scilicet Ma-
ximus Episcopus Episcoporum dicit. Atqui de no-
mine Papæ v'le nostras Adnotat. ii. B. Cyprian. ad Epis-
tol. 3. num. 3. Et vero eidem attribuens adhuc nomen be-
nedicti, quantumvis hereticis, non secus atque fecit se-
pri Tom. 3. lib. de Prescript. adu. heret. cap. 30. num. 167.

102. Et tamen dilectionem audio, non communica-
tionem, &c.] Esti Apostolus, dicit: vt constitua-
tis in eum dilectionem, communicationem exp're
non memineris; satis tamen ex eo colligitur, quod vox
Graec κυριος ad iudices pertinet; quorum adeo exhibe-
re caritatem non aliud est quam donare, sicut mox se-
quitur: si cui autem donaueritis.

103. Si quis autem non obedit sermoni nostro,
per Epistolam hunc notate, &c.] Profris sic distin-
guendus hic locus 2. Thess. 3. iuxta emendatores Gracos et
Latinos codices; maxime quoniam veritas Latinus ex Syriaco
Interpres: si quis non obedit istis sermonibus qui epistola
continetur, & B. August. loco citato. Qui magis propriè
veritatis erubescat, & similiter noster interpres Latinus:
confundatur, quam Author: reucreatur, sed est vox ea-
dem significatio. Author: pastue usurpata.

104. quem scilicet auferi iussisset de medio ip-
sorum, &c.] Non restè hoc soli incesto adipicat, quum
sub finem capitii, 1. Cor. 5. id habeatur, postquam in genere
locura est de pluribus forniciatis, auaris, idololatriis, &c.
deinde auferi de medio apud Apostolum, non aliud
est, quam tradi Satana, id est, sicut ipse Author non mul-

to potest interpretatur extra Ecclesiam proici.

105. vt emendarentur non blasphemare, &c.] Hoc ipsum mos translatit: vt disciplinam acciperent
non blasphemandi, pro eo quod Graec est 1. Tim. 1. Ver-
itas v'la, pro quo Latinus Interpres: definant non bla-
phemare: quod adhuc altera eius translatio: vt erudit i
habent.

106. quid simile, blasphemia & incestum & a-
nimæ ab his integra, &c.] Sic profris ex Angl. MS.
cod. pro: blasphemiam, quia incestum semper neutro ge-
nere ab Autore usurpatum, & sequitur: ac anima; que-
rum, blasphemia refertur ad scripturam, i. Tim. 1. ince-
stum, 1. Cor. 5. anima ab his integra, nempè Apostoli,
2. Cor. 11. Quam, quum elatam dicit, certè etiam Aposto-
lum aut Orthodoxos id sentient, alumnatur, viportè,
quum ibi non legatur elatus Apostolus in superbiā, sed
dumtaxat sudem angelum satanae sicut datum, ne se
extolleret, sicut ipse precepit. Sicut etiam in hoc ca-
lumniatur, quod, quum ipse supra lib. de Fuga in persecut.
cap. 2. & similiter alij Patres istud intell. exergit de graui
morbio aliquo, hic ridiculè dumtaxat interpretetur: glo-
rem auriculae aut capitisi. Sicut etiam dum insinuat
Orthodoxos hinc colligere, quod etiam Apostolus Satanae
traditus fuerit, viportè quod nūquam reperti: quare & nō
male subiungit: quum illi fuitur ab Apolito tradi-
ti Satana, Apostolo angelum Sarana de sum.

107. de ceteris dixit, qui, & erudit i habent
blasphemandum non esse, &c.] Mirè detorquet hanc
scripturam 1. Tim. 1. tamquam de illis dictum sit quam
Hymenæo & Alexandro; quod Patres de ipsis illis inter-
pretantur, & nominatio Theodoretus in Comment.

108. Denique in interitum (inquit) carnis, non
in cruciatum, &c.] Vt ut istud etiam detorquet Au-
tor, certè vox Graec ὁλόδειρον modò stragem, sine in-
teritum, sed etiam iat'ion, & cladem significat, &
vel Thryso. Gracus de afflictione & punitione carnis in-
terpretatur, non minus atque B. Pacianus & B. Ambros.
quorum ipse id comparat cum illis verbis Domini ad Satana-
nam, Job. 2. Ecce tradit tibi eum, t'otummodò animam eius
custodi. Quis praudie etiam illud: vt spiritus saluus sit,
(scit) & alij Patres emnes) de ipso Corinthi spiritu in-
terpretantur, nō de spiritu Ecclesiæ, vt detorquet Au-
tor.

109. Non scitis quod modicum fermentum to-
tam desipiat conspersionem, &c.] Sic profris legi-
dum pro: decipiat, vt desipiat accipiat more Tertullia-
nico, pro despere faciat, id est, saporem immutet, nam et in-
fra cap. 18. veritas Author: desipit. Et vero etiam hic fal-
litur Author, dum modicum fermentum ad fornicationem reffert, quum patino de formatore intelligatur, qui
modicum fermentum dicunt respectu totius Corinthio-
rum Ecclesie.

CAP. xiii.

110. Et his itaque discussis, &c.] Quum eiusdem se
argumenti caput istud, nō titulo non est opus.

111. Sufficiat ciuismodi homini increpatio ista,
&c.] Quum supra num. 108. ostenderimus interitum pro
afflictione egri, non subsistit argumentum Authoris ex
voce: increpatiōis, maxime quoniam vox Graec ὁλό-
δειρον propriæ multam & panam significat, unde & B.
August. loco citato cap. preced. correccio transferitur.

112. Animaduerramus autem totam Epistolam
primam, &c.] Paucis totum argumentum Epistole tri-
plicis ad Corinth explicat.

113. Deo gratias ago, &c.] In hac scriptura omittit

meo, iuxta Grecos et emendatores Latinos codices, 1. Cor. 1. item ex Graeco εβαλται vertit: tinxerim. Legimus autem ex MS. Angl. cod. mox Tertullianico: ne qui dicat, pre: ne quis. In eo vero quod sequitur 1. Cor. 2. omittit Pro-nomen me, sicut etiam B. Hilarius lib. 10. de Trinit. ut posse quod Graecè non habeatur.

114. Et puto, nos Deus Apostolos nouissimos elegit, velut beftiaros, &c.] Beftiaros, id est, ad beftias definatos, eadem significatio qua supra Tom. 1. Apolog. cap. 9. dicit: beftiarum iniquis. Quomodo vide-ti vertere vocem Graecam θεοφανειας, 1. Cor. 4. (pro quo Christus Vulgatus Interpres: mortis definiuntur) quod feret ad beftias condemnantur Christiani, sicut patet eiusdem Apolog. cap. vlt. & alibi non semel ex populi claque: Ad beftias, & leonem, Legimus autem Quoniam ex Angl. MS. cod. pro: quod.

115. Mihi autem in modico est, &c.] Hic differt ab aliis 1. Cor. 4. quod legat: in modico, pro eo quod alij: in minime, ubi feruans Abbatum, quantumvis hodie Graecè sit: επελαστος, & interroger, pro: diuidicere, iuxta aquinacum significacionem vocis Graecæ απελαστος. Sicut etiam adfirmauerunt pronuntiant illud 1. Cor. 9. Gloriam meam nemo inanxit, pro eo quod alij omnes: Bonum est enim mihi magis mori quam ut gloriam meam quiescere. De Prouerbiis vero formula: exerta acies machaxa vide nostra Prolegomena.

116. Iusti ditati estis, &c.] Transponit aliter verba quam habentur 1. Cor. 4. Benè autem habet, quod cum vulgato interprete vortat regnatis, quantumvis hodie Graecè sit: επελαστος, & quod paulopost legit, sicut ille: Quis enim te discernit? ibi interim miru est omis-si ab Auctore illud intermedium: Si autem accepteris. Sicut etiam quod in scriptura sequenti, 1. Cor. 8. non legit idoli, & quod legat: in Christum delinquent, pro eo quod etiam ex Syriaco vertitur: delinquit.

117. Aut non habemus potestatem, &c.] Quod hoc: Aut non, supra lib. de Manu. cap. 8. vertit: Non enim, ubi de hoc loco 1. Cor. 9. latius. Nōc etiam dixit: de potestate vestra cōfessuruntur: quod alij potestatis ve-stre particeps sunt. Benè autem habet quod cu vulgato in-terprete Latino legit 1. Cor. 11. neq; Ecclesia, quantumvis hodie Graecè sit: Ecclesia. Vbi mallemus etiam cum omnibus alii legere Dei, sed con MS. cod. Angl. retinuum: Domini; ex quo, prorsus adiecitum ad scripturam 1. Cor. 16. Maranatha.

118. Quasi non sim venturas, &c.] Etiam hic cō-fessit cum Vulgato Interpretate, quantumvis hodie 1. Cor. 4. Graecè legitur επελαστος μονος, & vertens mox: in vir-ga. Differt in eo quod vertat: si permiserit Dominus, pro eo quod alij: si voluerit. Unica vero voce trahit: luxi- sit, quod Graecè est: επελαστος. & paraphrastis επηρ in malam partem, facinus. Atque prorsus legimus omisso ut superfluo: Quomodo aufelatur.

119. extra Ecclesiam detur, &c.] Usitatum est Au-tori extra Ecclesiam dari, & mox: de Ecclesia au-ferti, & sacramento benedictionis (nē Eucharistia) exautorari, ac: ab Ecclesia eirari; item cap. 20. de Ec-clesia eradicari, & supra num. 30. rursum aliis verbis, denique cap. proced. extra Ecclesiam proiici, quod nos excommunicari dicimus. De quo vide Tom. 1. Apolog. ca. 39. num. 502. & 503. De variis Sacrifici Eucharistiae aliis appellacionibus, Tom. 2. lib. de Orat. num. 1. E contrario cap. sequenti, ab excommunicatione absoluere, efficit Au-tor: post minimum latigiri Ecclesiasticæ pacis, dedi-care, recipere in communicationem, teuocare in

Ecclesiam, concorporare rursus Ecclesiam.

120. per mortem hanc quoque communem, &c.] Interitum carnis 1. Cor. 5. hic interpretatur mortem communem, quale quid habet etiam. Augustinus su-pracitate; sed magis illi placere indicat omnium Patrum expositionem, de qua supra num. 10. 8.

121. Videmus itaque, &c.] Hallucinatur hic etiam Auctor, dum dicit usum Apostoli severitatem in quandam inflatum, & in quandam incertum, quoniam si Apostolum diligenter inspicamus, plurimi numero: inflatos appellans τ 4. & τ 5. cap. de ipsa Corinthiorum multitudine loquuntur, non aliquo particulari. Sunt vero Tertullianica: increpitum, & representatione pa-næ, id est, presenti effectu. Castigamus autem ex Angl. MS. cod. venientem planè, pro: lit, & rei ratio ex conce-pitura nostra, pro: reatio. Item ex dicto MS. cod. incerto (pro incertus) non videtur ignotum (id est, ut scilicet ignoratum) ut damnato (pro: vel) nam praedit: Inflato ignoratur. Denique qui non mortere habet, phrasit Tertullianica, pro: mortore.

122. Paulum Apostolam Christi, &c.] Paulus adfert titulos B. Pauli ex scripturis desparsis, locis ad marginem adnotatis; vocans etiam ubique censorem (sive vti ca. 16. columnam) disciplinarum, quem que-re ei adaptat, eo quod disciplinam urget.

123. Lusit igitur & de suo spiritu, &c.] Adiudicat ad illud 1. Cor. 5. Congregatis vobis, & meo spiritu, cum virtute Domini. Ad primum enim pertinet videtur quod hic addit: & de Ecclesiæ angelo, tamquam angelus aliquis praefit congregationibus Ecclesiæ, nisi melius qui referre ad Episcopum Corinthiorum, eadem phrasit, qui ad septem Ecclesiaram angelos scribit B. Iohannes Apofstolum Apoc. 2. τ 3.

CAP. XV.

124. Si etiam sequentia illius Epistola, &c.] Caput hoc inscripsimus: De aliis ex Epit. 2. ad Corinth. Apostoli locis aduersus fornicationem. Nihil inter-rim illi obstante quominus secunde Epistole verba for-nicatoris abolitionem referri possint; sed adnotandi contra quodam hodiernos Athanasios patens quam heretici qui fornicationem, quam simplicem vocamus, peccatum ne-gant, contra quos adeo facit supra cap. 1. 4. 5. τ 6. vbi omnia libidinum genera inter capitalia crimina recentur, & maximè cap. 4. quoniam dicitur: Nec enim interpellat nuptiam alienam an viduum quis incurset, dum non suam fecimimus. Quo sit ut etiam B. Patianus Exhort. ad penitent. inter criminis ponat differit verba definiens: omnem prorsus libidinem, extra uxorum rhorum & complexus luxurias enagantem reatu mortis adfringit. Quo pertinet etiam B. Cypr. lib. 3. Testim. ca. 63. Titulus capituli: Graue delictum est fornicatione.

125. Propreterea habentes administrationes, &c.] In hac scriptura 2. Cor. 4. consentit cum vulgato Inter-prete, quod vertat: secundum quod, quantumvis Graecè sit γεδονα, & abdicamus, pro eo quod hodie legitur, & πειται γεδονα. At ex Graeco vertit: non deficitus, supplementum vero ex MS. Angl. cod. An ciuidem si ex-culare, &c.

126. qui inter titulos laborum suorum, &c.] In hac scriptura 2. Cor. 6. non variat, nisi quod transponat: ieuiuna & vigilias. Neque etiam in sequenti, quandoquidem supplementum ex MS. cod. Angl. quis confensus tem-ple Dei & idolis ex quo etiam castigamus: & infidelis cum fidelis, pro: infidelitas. In tertia similiter, nisi quod legat dumtaxat: Dicit enim, pro eo quod alij omnes: si-cti di-

cut dixit Deus, &c.: quia inhabitabo in vobis, pro: in illis. De Proverbio autem: manum tradis, vide nostra Prolegomena.

127. Habentes igitur promissionem istam dilecti, &c.] Ex admonitione Harrisij sic legimus, pro eo quod erat corruptiss. delicti, nam ex Graeco & Syriaco sic vertunt omnes, 2. Cor. 7. & similiter: perfidientes, pro: peccantibus, denique: in Dei timore, pro: in fidei.

128. In finem enim Epitole, &c.] In finem accipit, pro: sub finem nam istud scribitur ab Apostolo in fine ep. penit. 12. neque in qua scriptura iuxta eiusdem coniecturam castigamus, & vilitate, pro: vilitate, tum quod Graec sit ἀσελγεῖα, pro quo Interpres vulgaritus in impudicitia, tum quod eadem modo transferat infra cap. 18. sine probro vilitatis ut emundata.

C A P . X V I

129. Necesse est igitur, &c.] Titulum similem hunc capituli impussum: De similibus locis Apostoli ex 1. Epistola ad Corinthios.

130. Qui & in prima primus omnium templum Dei dedicauit, &c.] Istud phras̄ sua propterea Auctor, quod non modo 1. Cor. 3, unde hunc locum citat, sed etiam 1. Cor. 6, & 2. Cor. 6, doceat fideles templum Dei esse. Ad ludens ad templorum dedicationem, sanctificationem, id est sanctificationem, & purificationem; metaphorice etiam editiolem Legem usurpans, tamquam ab editio templi profectam. Sicut autem etiam supra, ex Harrisio castigamus: vittabit ille Deus, pro: vilitate, quia illud Graec est, Syriacē, & in Latinis codicibus omnibus.

131. immō & ante cetera, &c.] Hoc est, antequā iterum templi Dei, 1. Cor. 6, fiat mentio. In qua adeo scriptura nihil nisi vocē transmutat, & quae ad institutum non faciebant, omittit. Legens deinde: Sed hæc quidem fuit, cum Vulgato Interpretē, quantumvis hodie Graecē sit rūs, præterquam quod habet: Sed, pro eo quod alij omnes: Et, omittens quedam intermedia. Atque est Tertullianus accepit facit.

132. Siquidem denuo ablui non licet, &c.] De Baptismo, quid iterari non possit, vide supra Tom. 3. lib. de Bap. cap. 15.

133. Cibi ventri, &c.] Graecē Κράτεται.

134. Euertere templum hoc, &c.] Alcibi supra veritatem: Diruire, & Interpres ex Syriaco Latinus: destruere, pro eo quod noster Interpres & alij: solvite. Quod ultimis magis competit vocē Graecē Ioan. 2. Λύσατε. Verum illi magis resperisse videntur ad citationem corrumdem verborum Christi, Matth. 26. & 27. vbi γέρουσι legitur.

135. Auferens membra Christi, &c.] In his & sequentibus rursus 2. Cor. 16. verbis nihil differt, & propriè ex Graeco quedam transfert, sicuti alcibi supra adnotauimus. Emendamus autem ex MS. Engl. cod. secundum vestigia etiam lectio Graecē: nihil proficeret, proficeret; & qui forniciatur, pro: que, quia illud legitur omnes. Sive autem legas: dedecorauerit Deum cum MS. Engl. sive: Dominum cum exc. non refert.

136. De quibus autem scribitur, &c.] Non semel supra hec omnia que hic adfert 1. Cor. 7. adducta sunt ab Auctore, & à nobis si que sit differentia, indicatum est. Atque de Proverbiis: securi omnem sylvam cedere, eradicare, & excaudicare, ac fibulā relaxare, & frenare, vide nostra Prolegomena. Legimus autem sicut semper supra: fructicare, pro: fructificare. Perinde est autem sive legas mox: infreget cum MS. Engl. cod. & Gagnae,

sive: infringit cum exc. Non interim hic transfert: Vult enim omnes sibi adhærers, sive, Mi Gagnae: & quales esse, pro eo quod Apostolus: Volo omnes esse tamquam meipsum, quod alicubi habet Auctor. Item phras̄ sua: quia præst nubere quam viri. Qualis est etiam: dominico precepto, &c. procurat. Malum autem legere: Sic vult nos Paulus præter sollicititudinem degere, pro: Sic vult nos pater, quia Pauli verba sunt; non Dei, qui nomine Patri solus soler honorari; sed quia istud MS. cod. habet, nolus immutare. Atqui in eo quod addit: fidem ingressa. (sic supra patet liber de Exhort. cap. & de Monog. Non probas nuptias eius que vidua, ut fidei ingressum facta est, Montani est; & edulminatur Pontificem Romanum & Orthodoxos in eo quod subdit: quis iste est adhætor audacissimus, &c.)

137. Sed est hoc sollempne peruersis & idiotis & hereticis, &c.] De hoc, quod sollempne sit hereticis, alie cuius caputlī anciipiis occasione (quod falso Psychicis etiam tribus) aduersus exercitum sententiarum instrumenti totius armari, vide supra latius Tom. 3. lib. de Praescript. adu. her. cap. 17. num. 105. & 106.

C A P . X V I I

138. Prouoca ad Apostolicam aciem, &c.] Inscriptio in huic capiti facimus: De aliis Apostoli aduersus fornicationem locis. Qui quidem faciunt ad confirmandam gravitatem criminis illius: sed nihil obstat, quantumvis id urgeat Auctor, quo minus veniam Corinthio dare poterit.

139. Aduocatio enim nostra, &c.] Hoc est consolatio, phras̄ Tertullianica: quam translatis 1. Thessal. 2. pro eo quod alij omnes: Exhortatus: et quod vox ταχείᾳ νοις utrumque significet. Quam autem scripturam 1. Thessal. 4. mutilam citarat supra Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. cap. 15. hic integrum, nihil ab aliis varians.

140. Imprimis post fornicationem, immuniditam, lafcium, &c.] Tria dumtaxat eodem pertinencia etiam B. Hieronymus recensit Gal. 5. tertio loco collocans impudicitiam, sicutiam in Syriaco id, aliqui Graecē & Latine hodie 4. recensentur, quorum primum prooxia; sed mœchiam & fornicationem confundunt vires. Sive autem legas: hæreditati cum Engl. MS. cod. sive: hæreditate, perinde est.

141. Quid ergo dicimus: perseuerabimus, &c.] Proviso sic legimus iuxta editiones omnes Rom. 6. Item ex lib. de Resurr. carn. cap. 47. supra Tom. 3. supplemum in Christo Iesu, seu mens Christum Iesum, ac: Conspulti ergo illi sumus; & castigamus: Si enim constati sumus, pro eo quod perporam repetebatur: consupulti, ac omisa particula superflua vos, legimus: Ita & reputate vobis ipsos; doneque supplemus paulopost: & iniquitatē ad iniuriantē. Reliqua huius scripture magis cum Graeci hodierni exemplaribus quam cum Latinis convenienter. Nos vero Latinum fecuti, intermedium illud Tertulliani (omissa vocala: qui) sic legimus: nemo potest post Christum mortuus delinquentia, & maximē tantæ reuiniscere; quamvis interim etiā hoc ad errorem eius pertinet, de venia peccatorum non concedenda post baptismum.

142. Nam, esti habitare bonum, &c.] Peculiarē est hoc Auctor, quod Legem litterā, & Legem spiritus appelleret, quia Apostolus Rom. 7. Legem membrorum & legem mentis, & ipse supra Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. Legem peccati & Legem sensus, coniungens in super finem cap. 7. cum initio cap. 8.

143. Lex enim spiritus vita manumisit te, &c.]

Propria est & hac Auctoris lectio, p[ro]p[ter]a; quam habent alii codices Graci & Latini, quam tamen retinuumus, eo quod Syrus interpres illi consentiat. Sed transponimus verba: propter quos laborantes in lege per carnem miserit Deus filium suum in similitudinem carnis delinquenciae. Adludit enim ad illud: Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem: sic enim legitur supra Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. cap. 14. id ibidem pulcre explicans. Veritus deinceps Auctor dicitur: Ius, quod alij iustificationem seu iustitiam, & deinde propria sententia, quod alij prudenter, & Syrus interpres electio nem: peculiariter legens intermedium illud. Quatenus secundum carnem incedunt, pro eo quod alij omnes: sancti paulo post verteret illud perindeat dicitur: faturum est ut morti amini, quomodo etiam Syrus interpres. Atque ex MS. Anglie. cod. castigamus: dehinc & initiam in Deum, pro: Dominum, quia Graeci est expeditus eis dedit.

149. In quibus & nos conuersati sumus, &c.] In hac scriptura Ephes. 2. omittit omnes, forte quod ad institutum non faceret; quod tamen habet supracitato libro 5. adu. Marc. cap. 17. sed hic non adiecumus, eo quod etiam Syrus interpres non legit. Illud peculiarare, quod legit paraphrastis: concupiscentias & voluptates carnis, pro eo quod Graec dum taxat τὰ δελέχουται, pro eo quod quidam Latini codices voluntates; alij sicut & Syrus interpres: voluntatem.

150. Notans denique illos qui se negassent, scilicet Christianos, eo quod, &c.] Ex vestigiis Anglie. MS. cod. sic legimus, omittentes vocem: gratia, intermedia, plene superflua; quod ea reliqua sit ex varia leticie, quia illi legebat, quamquam corrupte: scilicet gratianos, pro eo quod rectius Gagneau: Christianos. Quamquam interim perperam de illis qui se Christianos negassent, interpretetur illud Apostoli Ephes. 4. quod se tradidissent in operationem omnis immunditia, quod ille de ethnici dixit. Veritur autem ab illo: omnis fermento turpis, Graec ὅτι τοῦτο, propriè quidem, sed quem in Euangelio etiam ipse malum verit, dum de arbore mala fit mentio.

151. Fornicatio autem, &c.] Hic citans scripturam Ephes. 5. n[on] possum est quod dum taxat legit: non habeat Dei regnum, pro eo quod alij omnes: hereditatem in regno Christi & Dei; deinde quod legit: Propter hoc pro eo quod ceteri: h[ab]et. Verit[er] vero: super filios incredulitatis, sicut etiam supra lib. 5. adu. Marc. cap. 17. tractans cap. 1. ad Ephes. ubi vide Adnotat. nostras num. 266.

152. & rupilloquium, &c.] Coniunxit precedentibus hanc vocem translatae ex voce Graeca οὐχολόγειν, quam multo post reperire est apud Apostolum Cor. 6. 3. eo quod intermediet ad infinitum non facerent. Legimus autem cum Dn. Harrisio: est et aliud, pro: esse. Vbi denuo per persam adfirmat: veniam Corinthio concessam, se admittantib[us], id pro ratione temporis factum, sicut circumscriptiōnē Timothei nihil enim habent inter se communē.

CAP. XVIII.

153. Sed h[ab]et (inquit) ad interdictionem, &c.] Caput hoc inscripsimus: De locis scripturæ, quibus cauerunt communicationem Ecclesiasticam mæchis negandam. Verum tamen ipsem Auctor nomine Orthodoxorū respondet: Adiuvi quidem carne collutis communicationem, sed ad prælens, restituendam ex penitentiæ ambitu. Nec valet argumentum Au-

toris contrarium negatum: Apostolus non exceptit penitentiam, ergo non debet excipi, uti recte B. Pacianus ver. bis infra citandis num. 153. Et verò paucissime, quia hic allegat scripture ab Ecclesiastica communione separant. Atque facit rursus hoc caput pro: Excommunicatio Ecclesiastice antiquitate, quam etiam h[ab]et variè circumloquitur, nempe: communicationem Ecclesiasticam negari, cum talibus ne cibum quidem sumere nedum Eucharistiam, nō communicare cum illis, subducere se ab illis, damnare, & à communicatione detrudere, item cap. 20. de Ecclesia eradicatione. Nove autem dixit: quæ causa sunt, pro: quibus cauerunt: quod legimus ex Gag[neau] & MS. Angl. ad. pr. fint.

154. Nam & in Prouerbii Salomon, quæ παροιμίας dicimus, &c.] De significatione vocum Prouerbiorum & παροιμίας, videat Lector initium Comment. Reuerendiss. Dn. Iansenij Gandavensis Episcopij in Prouerbia Salomonis. Atque ex castigatione Dn. Harrisij legimus profrus: Ignominia autem eius non abolebitur in ætum (pro: in eum.) Plena enim zeli, indignatio viri, non parcer (pro parcer) in die iudicij, quod in postremo confessus MS. Angl. cod. & exemplaria tam Hebraica & Chaldaica, quam Graeca & Latina, prius verò illud Graecè sit additum à LXX. Atque etiam si ignominia non aboleatur in ætum, propterea non prohibetur penitentia.

155. iam audisti peccatum: Excede, &c.] Adludit ad citationem horum verborum Apostoli 1. Cor. 5. supra factam cap. 15. ex quo castigamus conformiter Apostoli: & immundum ne tergeritis, iuxta etendit MS. cod. pro: ne egerritis. Atque illud: per castum, omni existimando acipi pro: incallum, id est: frustra: at si dicitur iam frustra audiisti, quia mea opinio non adseriri. Quia autem per Propositum aliquem adloquatur, propositum legendum: Habes statim pro: habet.

156. & in cathedra pestilentia non fedelerit, &c.]

Quod hic pestilentiam cum B. Cyprian. lib. de Fn. Ecclesie, supra Tert. 3. lib. 2. adu. Marc. cap. 19. verit[er] Auctor: pestilentium, & Tom. 2. lib. de Specie. cap. 3. pestium, & cap. 27. cathedrali pestilentianam. Varietas orta videtur ex Graecave λοιμών Psal. 1. plurali numero, que & pestis significat, & pestilentes. Provisum autem lego in eo quod sequitur ex Psal. 25. Non sedi cum consilio vanitatis, pro: confusu, quia Graec est πεντε οὐρανούς; & pro Synonymis habet Auctor concilium, & consilium, supra dicto cap. 3. lib. de Specie. Atque obscurum est illud, & quantum appareat, multum: ut solus plures. Quidam quidem: Cum sancto sanctus, &c. Vbi quod verit[er] peruerteris, verit[er] supra lib. 5. adu. Marc. cap. 18 peruerteris, sicut alij. Porro his 3. scripturis, & ea quae sequitur ex Psal. 49. vertatur quidem communicatio cum peccatoribus iniqui & gentibus, peruersis, furibus & mæchis, sed talius quia quis illis cooperatur, in eorum nempe concilio, consenso, peruersitate, & portionem ponendo cum illis. Quare idem est ad illa respondentium cum Paciano, quod ad illud Apostoli 1. Cor. 5. Si quis frater nominatur, seu nominetur, in vobis fornicator, &c. esse additum ibi quod omisit Auctor: & sit, quod non sine causa positum ille adserit, ut indicet se de non penitentibus loqui.

157. nedum Eucharistiam medicam, &c.] Etiam hic mendum erat, utrum quantum appareat, ex eo quod sequitur 1. Cor. 5. Seilicet & fermentum modicum, & c. quod tamen neutram ad Eucharistiam detinuerat, potest,

VERTULLIAN
Cen. Annotationib[us]
PAMELLI.

A. V.
46.

potest, sed ad Corinthium incisussum, sicuti supra interpretatus est. *Auctor huius lib. c. 13.* Videtur itaque aliquid aliud legi debere, alioqui nihil habebit emphasis comparatio cibi ad Eucharistiam, si addatur modicam. Quare restituimus medicam, id est salutiferas.

153. Manus nemini citio imponas, &c.] Ad istud 1. Timoth. 5. respondet B. Pacianus: Docet idem *Auctor* vel tardè, vel post pénitentiam non negandas.

154. Item ad Ephesios, &c.] Hic etiam sequitur magis Graeca quam Latina hodierna exemplaria, Ephes. 5. vñs voce sua: reuincite, pro: redarguite, & edicere, nam illud Gagnai malum, quam: dicere.

155. Si autem & ab otiose incidente, &c.] Sic verit quod Graec est ἀπότολος, pro eo quod inordinatæ magis proprie interpres Latinus, & ipso eodem loco 2. Thess. 3. paulop̄t: inquiete.

156. uti eam sanctificet, &c.] Peculiaris est etiam hic *Auctor* quod legit: sanctificet, & mon: fiscat, pro eo quod alii omnes: sanctificaret & exhiberet sue si steret, uti Syrus Interpres qui etiam excepto Latino Interprete, non legunt: vita) & quod: fine opprobrio, Gratiæ est à ποιησι, cui satr conformiter Syrus Interpres: fini nœvo. Atque ex Angl. M. S. codice locum mulsum sic supplemus: & sub conditione damnasset, si temporali & conditionali, & non perpetua seueritate damnasset.

157. eam pénitentiam ostendens Dominum malle, que ante fidem, &c.] Paradoxon hoc *Auctori*, Montanistarum & Novatianorum pulcre & late refutat B. Pacianus.

158. quid adiicit? &c.] Debuit scilicet potius dicere: Quid premis, ut ut soler oblitus, nam 1. Tim. 1. preceedit: & misericordiam sum consecutus, quoniam (sic legimus ex Angl. M. S. cod. pro: quod) ignorans feci in incredulitate, & sequitur: Christus venit ut peccatores saluos faceret.

159. quæ aut leuioribus delictis veniam ab Episcopo consequi poterit, &c.] Saltē in hoc moderatus errabat *Auctor* quam Montanus, quod admitteret leuioribus delictis posse veniam consequi ab Episcopo; atque adeò id contra eos facit, qui à solo Deo veniam petendam existimant, quod ipse irremissibilibus & maioribus tribuit, non alter aque Novatianus, sed pulcre id etiam refutat B. Cyprianus Epist. 52. ad Antonianum. sub finem.

Cap. xix.

160. Sed quonam vñque de Paulo, &c.] Titulum capiti huic imponimus: De similibus locis B. Ioannis ex Apocalypsi eius & Epistola. Quos duos libros quoniam eidem tribuat *Auctor*, & apud omnes in Confessio sit Epistolam 1. Ioan. quam hic citat (alibi etiam ex 2. eius Epist. aliquid adducens) esse Ioannis Euangeliste; sensisse etiam hinc patet, euīdem Epistoli esse Apocalypsin; contra eos qui alteri cuiquam adscribere non ventur. Atque de Proverbiali formula: diuersæ parti superlaudere, vide nostra Prolegomena.

161. ubi ad Angelum Thyatirenorum spiritus

mandat, &c.] In hac scriptura Apocal. 2. supplemus ex Angl. M. S. cod. quod teneret misericordem Izabel, & castigamus: temporis spatum, pro: tempori. Atque quum videret se hac scriptura virgeri *Auctor*, quandoquidem ipse eandem supra Tom. 2. lib. de Pénitent. & simile multos Apocal. 2. & 3. adduxisset pro pénitentia: Primum pretendit nihil credi debere ab Ioanne conceleum, quod à Paulo sit denegatum; sed iam præcedentibus constat, ex Paulo nihil tale communis deinde ad id confudit, quod heretica fuerit, in eo etiam sibi ipsi contradicunt, quod Tom. 3. lib. de Prescript. adhuc, non semel inter grauiſſima crimina heresin poscerit, & ipſe quoque Paulus Gal. 4. illa hie inter remissibilia ponat; fortassis conscientia propriæ adtestante se iam in heresin lapsus, tamen adhuc vestigia sperare; verum de eo num. sequenti.

162. Cui enim dubium est, hereticum institutione deceptum, &c.] Est rellē hereticum institutione deceptum, cognito postmodum casu, & pénitentia expiatio, veniana consequi adserat, tamen addit: per baptismum veritatis purgatum admitti, atque adeo (scilicet etiam supra Tom. 3. lib. de Baptismo, & Tom. 4. inter fragmenta lib. Graec de Bapt. adnotauimus) sequebatur eorum errorum, quæ hereticos ad Ecclesiastem venientes baptizantur putabant; de quo inter Paradoxa ipsius in Prolegom. nostris latius.

163. Aut si certus est, &c.] Addit & tertiam explicacionem quia se extricet; quod possit admitti quidem pénitentia moechia, sed tamen sine restituzione; agnoscens cum Novatiano, deberi quidem pénitentiam, sed Deo reseruari. Verum pulcre eam heresin impugnat B. Cyprian. sedepicit. Epistola 52. ad Antonianum.

164. Denique ea Apocalypsis, &c.] Adserit quidem scripturas Apocal. 21. & 22. quibus committatur propudiōis & fornicatoribus stagnum ignis (sic enim castigamus ex MS. Angl. cod. secundum Gagnat lectioem, pro: illis) & fornicatores, foris sanctam ciuitatem constituit. Verum de iis loqui manifestum, qui talibus peccatis immortui fuerint, sicuti vel ex eo pater quod adducitur: quod est mors secunda. Atque emendamus etiam ex eodem MS. cod. Qui vicerint, hereditate habebunt ista, Graecὲ καὶ οὐρανοῦ τῶν ταῖς, pro: hereditatem habebunt istam, maleamus etiam legere singulari numero, sicut Apostolus Ioannes; sed plurimi legit id MS. cod. Propudiōis etiam veritut ab *Auctore*, quod Graec est Ἐδελυψένοις, pro quo vulgatus Interpres: execrandū; & cantè pretermisit: peccatoribus, & mendacibus, & quod non multo post iterum quadam peccata remissibilia agnoscat. & inter ea aut verecundia aut necessitate mentiri. Sicuti r̄egnum in eo quod citat ex c. 22. omittit omnem qui amat & facit mendacium, quo loco MS. Angl. legit: Canes, nefici, & Gagnus: homicidae, sicuti Apostolus; sed quum retineatur ab illis singulari numero: fornicator, nihil immutatum.

165. De Epistola quoque Ioannis carpunt statim, &c.] Quam diversimodè in Epistola sua priori Ioannes loquatur, initio negans nos sine delicto esse, & postea cap. 3. praescribens non delinqueret omnino; conciliare cogit *Auctor* prius iudic de delictis quotidiana incursionis, posteriorius de grauioribus &

LLL

exitiosis; sed in eo errat, quod addit: quæ veniam non capiunt. Legitur enim i. Ioan. 1. non solummodo: Emandat nos ab omni delicto; sed quum præmisset: Si confitemur delicta nostra, fidelis est & iufus, ut dimittat ea nobis, quod de quotidianiis intelligi videtur, addit: & emundet ab omni iniustitia; quod de grauioribus intelligi non dubium, atque adeo de immunditia, quantumvis id neget Autem.

166. Vnde autem exorsus est? Lumen prædixerat Deum, &c.] Pene medium citat caput i. Epist. Iohannis, auctoratus ab illa: Quoniam Deus lumen est, nihil differens a viagatis codicibus. Casiq[ue] animus autem paulopost: non quâ delinquamus, sed quâ non delinquamus, & conjectura Latinus, pro: quasi, & quia, ob phrasin Tertullianicam.

167. mundos exinde præstet, &c.] Perperam huic Autori impingunt, quasi senserit: semel in baptismo emundatos, exinde non posse delinquare, idipsum contra quod agit B. Hieronym. lib. 2. aduers. Iouianum, qui eam heresin adserebat. Nam non simpliciter id dicit, sed: si in lumine incedere perseverauerint.

168. Eo amplius: Filioli, hæc scripsi vobis, &c.] In hoc differt Autor ab Apostolo i. Ioan. 2. quod legat: scripsi, pro: scribo; item: & si deliqueritis, pro: & si quis peccaverit.

169. Omnis, inquit, qui habet spem istam, classificat semetipsu, quia & ille castus est, &c.] Sicut ali⁹ supra, ita & hic transtulit proprie voces Graecas, i. Ioan. 2. ἀγαπεῖ, & ἀγός οὐτι, pro eo quod alij paraphrasticos vertunt: sanctificat, & sanctus est. Legimus autem iuxta Apostolum: Omnis qui manet in eo, non delinquit, pro: delinquat, quid habebat Gagras, & delinq[ue]t, quod substituerat Gelemin, & mox: quoniam Diabolus, &c. ex MS. Anglico Ed. pro: quod. Plus vero habet Autor: Omnis qui facit iustitiam, quia apud alios desideratur: Omnis, scit oram: Et idcirco, quid cetera editiones non habent, sed dumtaxat: Omnis qui ex Deo nascitur, seu natus est. Transtulit etiam paucoribus: Qui non est iustus, ex Deo non est, cum Vulgato Interpret, pro: quod ex Graeco quidam: Omnis non faciens iustitiam. Atqui: in primore Epistola, idem est ac si dicas: in priori Epistola parte; cui similem habes phrasin supra lib. 5. aduers. Marc. cap. 10. Interim legimus ex Gagras: negantem nos sine delicto esse, pro eo quod Lugdun. editio male: negante.

170. Quid sit quædam delicta quotidiana incursionis, &c.] Mirum est quod inter quotidiana delicta enumere: irasci iniquè, ubi adludit ad illud Psal. 4. Irascimini, & solite peccare, & ultra solis occasum, iuxta illud Ephe. 4. Sol non occidat super iracundiam vestram; item: manum immittere, quod videtur accipi pro percutere, quod tamen prohibetur Iusti. 5.8. facile etiam maledicere, & temere iurare, quæ prohibetur Matth. 5. Multoque magis mirandum de illo: fidem pacti destruere. De postremo: aut verecundia aut necessitate mentiri, consentit cum reliquis Patribus.

171. Sunt autem & contraria istis, &c.] Inter grauiora & exitiosa, & (uti mox loquuntur) mortalia, rectius collocaantur ab illo: homicidium, idolo-

latria, fraus, negatio, blasphemia, mæchia, fornicatio, & si qua alii violatio templi Dei, & suis adludit ad Apst. 1. Cor. 3.

172. Siquis scit fratrem suum, &c.] De ijs 1. Ioan. 5. supra tractauimus, & ex Paciano respondimus num. 23. Legit vero singulari numero: peccatum non ad mortem, cum Vulgato Interpretate Latino, quum Graeci sit pluralis.

173. Meminerat & ipse Hieremiam prohibitum à Deo deprecari, &c.] Ad istud Hier. 7. & 14. etiam, ni fallor, supra citatum, vel saltem similem locum Ezech. 4. sic responderet idem Pacianus eadem Epist. 2. ad Sympron. Novatianum. Etenim qui liberare posse inuitum? quis pro non penitentibus imperare?

C A P . C X X .

174. Disciplina igitur Apostolorum, &c.] Inscriptionem huic capituli fecimus: De locis Hebr. 6. & Leuit. 13. & 14.

175. Exstat enim & Barnabæ titulus ad Hebreos, &c.] Ad hunc locum haud dubie adludit B. Hieronym. Catal. Script. Eccl. in Paulo Apostolo: Epistola, inquit, que fertur ad Hebreos, non eius creditur proper stili sermoni que distantiam, sed vel Barnabæ iuxta Tertullianum, vel Luca Evangelij iuxta quodam, vel Clementis Romana pœtra Ecclesie Epifapi, quem aucti sententias Pauli proprio ordinate & ornata sermone. De Barnaba autem peculiare id est Austin: De Luca non Autore, sed translator. Clemens Alexandr. lib. Hypotyposes; De Clemente Romane, qui ex Hebreo in Graecum transtulit, Euclides sententiam protulit magis verisimilem, Eccl. hys. lib. 4. cap. 38. Nam tanquam Pauli Apostoli minime Epistola ad Hebreos eundem Clementem Epif. ad Corinthi. ibidem Eucl. tradidit. Paulo etiam adscribitur a Clemente Alexandr. loco citato apud Eucl. 6. i. 11. Origenes Psal. 7. ac Chrysost. & reliqui Graecorum Commentarij, ut omittam BB. Ambrosum, Hieronym. & August. Certè eandem Pauli agnoscit & Regius in Symbol. inter Opera B. Cyprian. & alij Patres, quando xxiii. meminerunt Epistolarum Pauli. Verum estsi Author Barnabæ adscribitur, tamen pro authenticâ scriptura habere se indicat, & apud Ecclesiæ receptoriem pronuntiat; hinc factum, ut supra etiam citauerit Tom. 3. lib. 2. adver. Mar. i. 6. 9. & 10. inexta quod ibidem adnotauimus num. 47. & protalit citatum fuisse à Patribus omnibus tam Gracis quam Latinis colligere poteris. Lettor ex Operum vniuersitatis Scripturarum Indicibus, & nominatis B. Cypriani nostris, præter eos quos mox recensibimus. Etiam protalit agnoverunt Concilii Nicenum, Carthag. 3. aliquid sapientia non semel citata, dum Canonem scripturarum recentent. Plura si quis desideret, recurrit ad Sixthum Senensem Biblioth. Sanctæ lib. 7. c. 8. Certè Philagrius inter heres Anonymas eas recentet, quæ aut Pauli Apostoli, aut Canonicas scripturam negant.

176. illo Apocrypho Paltore mæchorum, &c.] De hoc vide supra Tom. 2. lib. de Orat. cap. 12. num. 48.

177. Monens itaque discipulos, &c.] In hac scriptura Heb. 6. multo differt ab editionibus hodiernis tanquam Latinis, legens: omissis omnibus initis

TERTULLIANI
Cum Annotationib[us]
PAMELI.

A. V.
J. 6.

tis, pro eo quod illa: intermitterentes initij Christi sermonem; fundamenta pœnitentia, plurali numero; ab operibus mortuorum, pro: mortuis, &c. occidente iam exo, pro: virtutique futuri seculi. Nos vero ex Anglio M.S. cod. intermedium quod desiderabatur, sic supplementum: & donum celeste gustauerunt, & participauerunt spiritum sanctum, & verbum Dei dulce (Græc. γελῶ, pro quo alij magis proprie: pulcrum) gustauerunt.

178. numquam moeche & fornicator secundam pœnitentiam, &c.] Quem Autor peram de pœnitentia secunda interpretat locum, tam citatum Hebr. 6. alij veteres de iteratione baptismi intelligunt, & nominatio B. Ambri. lib. 2. de Penit. c. 2. & in Comment. Philastrius her. 89. Epiph. her. 59. Quo etiam accedit Chrysost. cum aliis Græcis eius affectis, dum eodem modo interpretatur illud Hebr. 10. Postquam accepimus veritatis agnitionem, non relinquimus hostia pro peccatis; quemadmodum etiam ubi supra Philastrius. Et certè pro hac sententia faciunt phrasēs Latine, eos qui sene illuminati sunt? & rursum renouari; & Græca quoque voces Φωτιδύτας εναγγείλειν, quas usurpare solent veteres de baptizatis. Legimus autem omnino, ut constet oratio: & figuræ eius iam in ipsa veritate lerauerat, pro: lerauerant, quia procedit: interpretabatur.

179. Si autem varietas effluererit in citem, &c.] Multum etiam hic differat à lectio LXX. Autor Leuit. 13. vertens: Si varietas effluererit, pro: si florens effluererit lepra; quod habet etiam origines, cuius interpres B. Hieron. elegantius & clarius verit, quod & Græc & apud Autorem obscurum est: Quem ergo omnem citem corpus obtemperat, tunc mundum eum auctor à contagione pronuntiabit, eo quod conuerit in album. Qui etiam Autori in hoc consentit, quid legat: color viuus, pro eo quod hodie χρόνος ζωή legitur, quod alij corpus sive carnem, vertunt; & quead eo ut legiſte videantur ἀρχῆς, quod colorē significat. Supplementum autem: mundum voluit intelligi ex M.S. cod. Angl. cod. Qui etiam legit: Si vero post abolitionem, pro: abolitionem, sed nihil immutauimus. Atqui calumniantur Auctori, dum interpretatur illud: immundum iudicari, nec expiari à sacerdoti; nam id quidem verum est, quamdui color viuus apparuerit, sed postea si iterum in album conuersus fuerit, addit: quid mundabit eum sacerdos.

180. Item de domo: Si quæ macule, &c.] In hoc Leuit. 14. consentit cum LXX. & eius Latino Interpretate, à qua etiam tactus veritur: ή ἀφ' ἡ, pro: lepra; quo modo secundo loco quam verat Auctor ad maiorem intellectum, expunximus ibi repetitam vocem tactus superfluum. Legimus autem M.S. cod. Angl. exterminari, pro: extrahi; sed quia etiam ille mox legit: extrahi, hoc retinuimus etiam priori loco. Atqui quod mox Auctor, illud: Si post reformationem domus iterum aliquid de maculis apparuerit, debere deponi structuram domus interpretatur, tanquam si secunda non restaret venia; Iſchius presbyter, non de peccatoribus, sed de hereticis interpretatur, nullus rectius.

181. nam & Apocalypsis viridi equo mortem, &c.] Viridis vertitur ab Auctore, quod Græc est χλωρός, Apoc. 6. à vulgato vero Interpretate: pallidus, sed vitrumque vox Græca significat; quo factum ut ille pa-

lopō vertetur: sc̄orū viride; ruscellus vero more Tertullianico accipitur pro: rubens. Ib⁹ autem quales in Abraham fiunt, subintelligunt filios; adludit enim ad illud Matrh. 3. Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham.

182. Prospicietur, inquit, illi, & non morietur, &c.] Etiam hic differt Auctor ab omnibus, Lenit. 19. qui legant plurali numero: morientur, neque addunt quod habet Auctor: cui feruatur. Atqui neque hic recte concluſus Auctor: post manumissionem non haberi veniam adulterij, eo quod illa famula referatur, id est despontata erat alteri vero; quod non incurritur, si manumissa tantum esset, & sic nihil ad institutum Auctoris. Et vero intellectum mysticum vide apud Iſchium.

C A P. XXI.

183. Hac si Apostoli magis notant, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quod habeat quidam Ecclesia potestatem remittendi mœchiae & fornicationis, sed videatur non expedire, ne & alia delinquant. Eam enim (quoniamuis prima facie contrarium sentire videatur) esse suam sententiam, his ipsis verbis paulop̄st indicat, & rursum ista: Virgo spiritus veritatis (quem fortasse adscribit suo Montanus) potest quidem indulgere fornicatoribus veniam, sed cum plurimum malo non vult. In hoc interim errat, quod sua Ecclesia Montanica soli eam potestatem vindicat, non vero Catholice, cui praeerat Apostolicus Pontifex. Et ideo, inquit, Ecclesia peccata donabit, sed Ecclesia spiritus per spiritalem hominem, non Ecclesia numerus Episcoporum, & quod iterum Deo, non sacerdoti, sc̄iit Nouatianus eam potestatem reservat, contra quos, sc̄iit non sene, tamen, pulchre disputat B. Cyprianus Epist. 52. ad Antonianum. Atqui de Proverbo alibi non sene vñstato: & in hunc iam gradum decurram, vide nostra Prolegomena; excernere vero usurpat pro: discernere.

184. Quis enim dimittit delicta nisi solus Deus? &c.] Imprimis non Christi, sed Phariseorum hæc sunt affirmatio, Marc. 2. & Luc. 5. deinde sibi etiam tanquam homini communicandam eam potestatem Christus adserit, et si scripturam exproprio omittat, quia sibi contrarium, tamen n̄care non potest ipsos beatos Apostolos tale aliquis induluisse; sic enim lego ex Anglico cod. ut subintelligatur: constet, pro eo quod erat: ipsis beatis Apostolis, &c. induluisse) sed deputauit, dum adiicit: non ex disciplina, sed ex potestate fecisse; quum tamen, uti præmissum, sua Ecclesia Montanistica eam potestatem concessam facetur. Legimus autem ex eodem M.S. cod. ut hoc ap̄pli probaretur, pro: hoc ipsum probaret.

185. Exhibe igitur & nūc mihi Apostolice, &c.] Quam haud dubie de Romana Pontifice loquuntur, vel hinc Ecclesiæ Romana confirmat auctoritatem, quod eius caput Apostolicum vocet, ut patet Apolo- rum successorem, sc̄iuti ipse apertius supra Tomo

4. lib. 4. Carminum adu. Marc. c. 8. Retinuit autem ea appellatio in hodie sum diem.

186. vel : Quacumque alligaueris vel solueris in terra, &c.] sic prorsus legendum, pro eo quod erat: alligaueritis vel solueritis, pater ex eo quod sequitur: &: Quacumque solueris vel alligaueris, non: Quae soluerint vel alligauerint. Atqui maior fides habenda Auctori, quam adhuc Catholicus esset, quam nunc heretico, & contra Ecclesiam ex proposto maximè hoc capite scribenti. Prinde Antidotis loco sufficiente loci Auctoris, quibus non semel, super Petrum (non modò: In ipso, id est per ipsum, sicut hic calumniatur) exstructam Ecclesiam facetur, nempe Tom. 3. lib. de Prescript. adu. heret. c. 22.n. 134. & lib. 4. adu. Marc. alibi, & vel quoniam in heresim lapsus esset, hoc in Tomo lib. de Monog. c. 8.n. 58. Similes autem Patrum locos habes adnotatos a nobis ad Epist. 55. B. Cypr. ad Cornelium. n. 34. Et vero non per sonitatem B. Petro duxat id dictum, sed deriuatum quoque in eius successore, atque adeo Ecclesi. in Romanis, ibidem videtur est ex Patribus, n. 90. Quibus addit B. Pacianus Epist. 2. ad Sympron.

187. &: Dabo tibi claves, non Ecclesia, &c.] Etiam hic Antidotis loco sufficiet, quod nōdum hereticus Auctor Scorpiano aduersus Gnosticos c. 10. Nam, inquit, si & adhuc clauifum plus cœlum, memento claves eius hinc Dominum Petro, & per eum Ecclesiae reliquise.

188. Ipse denique primus in Christi baptismo referauit aditum cœlestis regni, quo soluuntur, &c.] Similiter interpretationem peruersam Novatianorum, qui etiam de remissione delictorum in baptismo, non verò per pénitentiam, interpretabantur illud Matth. 18. Amen dico vobis, quacumque adligaueritis super terram, &c. & quacumque solueritis, &c. de Catechumenis, non de fidelibus, late & pulchre confusa loco sepius citato B. Pacianus; deducens, istud ipsum Christi ad Petrum, non posse de sôlis gentibus intelligi. Neque enim Ecclesia Christus non baptizatas gentes vocat. Deinde: Quid soluo inquit, gentibus quod nōn est ligatum? nam si reputatum non est, ne ligatum. Quid adligo, quadruplo ure constringo? gentilis liber est legi. Et in baptizatum utraque conuenire, soluitur enim, inquit, vena, quia peccato tenetur; ligatur carnis, quia solitus fuerat fide, & per gratiam liberatus.

189. Sed & in illa disceptatione, &c.] Absurdissima est etiam ista interpretatio ex Act. 15. c. quasi ibi soluerit (iuxta promissum Christi) Petrus, que omnia sunt legi, & alligaueris que referuntur sunt. Nam loquuntur de his verbis Christus: de remissione peccatorum; & vero, ante eum illius Concilii Hierosolymitanum, peccatum non fuit Legi quædam obseruare.

190. Cui si præceperat Dominus, &c.] Etiam ad hanc obceptionem Novatianorum ex Tertulliano ibidem responderet B. Pacianus. Illud, inquit (nempè: Si in te peccauerit frater tuus, &c.) vni iusit; hoc (nempè: Quacumque solueritis in terra) pluribz relaxauit; illud ipse soluit in quem admittitur, hoc vero Ecclesia; illud sine sacerdote, & fratribus: hoc ab omnibus imperatur. Quacumque solueritis (inquietus) omnino nihil excipit. Quacumque (inquit) vel magna vel modica.

191. in quo est Trinitas unius diuinitatis, &c.] Ex & quod sequitur: Illam Ecclesiam congregat quam Dominus in tribus posuit, & prinde non

Ecclesia numerus Episcoporum, aliisque locis supra non semel, ubi dicit: Etiam in tribus esse Ecclesiam, videb[us] ubi colligere: etiam è dementis vestiæ Auctorem, ut trium nomine, in quibus constituta Ecclesia, intellexerit Montanum, Priscam & Maximilam. Verum de hoc latius in vita Auctori.

C. A. P. XXII.

192. At tu iam & in martyras tuos effundis hanc potestatem, &c.] Titulum huic capiti imponimus: De venia moxie quam sibi martyres quidam usurpabant. In quo Auctorem partim imitatur B. Cypr. agens contra lapsos, qui ad martyres pauci recurrebant, & Confessores importuna depreciation corrumpebant, ut sine discriminâ vel examine premo, singularium pax daretur seu relaxatio a satisfactione per Episcopos vel Presbyteros imposta, sicut patet ex Epistola in secessione eius scriptis ad Clericos, ad Martyras, & ad Plebem. n. 10, II. & 12. Qui inter nos non praediti Martyribus eam potestem, pacem lapsis dandi; sed minus ut potentiam desideria ponderent, merita quoque singularium & delictorum genera cogirent, sicut latius tractauimus Adnot. nostris in dictam Epist. 11. num. 3. 4. 6. & 10. Et vero formulam etiam quandam Libellorum, quibus Martyres pacem dabant, habes in via nostra B. Cypriani, ex Epist. 17. Luciani Martyris, Confessorum omnium nominis: Quid: quid dicta Epist. 11. his verbis: considerantes que & qualia in præterita successores vestri Martyres conceperint, ad ludere videatur ad tempora Tertulliani. Nam ipse Tertulliana supra Tom. 2. lib. ad Martyras c. 1. Pax, inquit, vestra bellum est illi, nempe diabolo. Quam pacem quidem in Ecclesia non habentes, à Martyribus in carcere exortare consueverunt. Et idem eam etiam propterea in vobis habete & fore & custodiare debetis, ut si fortè & aliis praetare possitis; ubi vide & Adnot. nostris num. 12. Quod ad Antidotis loco sic possunt, aduersus ea quia nunc in heresi constitutus nimis impudenter in Martyras effundit. Atqui transponimus paulopost: quis permitit homini donare, qua Deo referienda sunt? Ad quod ipsum argumentum respondimus c. precedenti, n. 184.

193. Sufficiat Martyri propria delicta purgatione, &c.] Aut loquitur de Martyribus qui suo Martirio baptizabantur, aut intelligi de omnimodo purgatione delictorum, quam sibi Martyribus tum ipse non semel sanguinis sive Martyrj; & hic ipsam scripturam confirmat (de quo ibi latius Adnot. nostris, c. 16. num. 110. 111. & 112.) sed hoc indicat quod illud soli proficit Martiri, non vero aliis. Nam & hic subiicit: Debeo ergo & primo lauacro liberare, si possum secundo. Atqui obscurum est illud: ingemisque in sinum (vel, sicuti legebat Gagaus: in finem) necesse est, & quantum appetat, corruptum.

195. certe

TERTULLIANUS
Cum Annotationibz
PAMELI.

A. V.
J. 6.

195. certè negatori, &c.] Vel hinc patet verisimiliter quod supra citatum ex B. Cypr. Epist. II. sollicite
esse quod prius ponderasse actum & opera, & magna similitudine
& cuncte prius ponderasse actum & opera, & magna similitudine
golorum negatorum Martyrum, apud suos Antecessores,

principiis pacem lajus concederent; ut potest quum hic
Author videatur indicare, quod vix Negatoribus con-
cesserint. In eo hallucinatus, quod leuius faciat peccatum
Negatoris peccato mœchia & fornicationis.

ARGUMENTVM LIBRI DE TRINITATE,

PER IACOBVM PAMELIVM.

DE TRINITATE disputatur Novatianus Presbyter Romanus
sub sancto Fabiano Papa, quantum adparebat, adhuc Catholicus: Imprimis
ex regula fidei (quod Symbolum vocamus) proponit, ut primo credamus IN
DEVM PATREM ET DOMINVM OMNIPOTENTEM, RE-
RVM OMNIVM PERFECTISSIMVM CONDITOREM.

Super quæ omnia ipse continens omnia, immensus, aeternus, immortalis, mente homini-
nis maior, ut ipse est sermone inexplicabilis, sublimitate omni sublimior.

Deinde Deum esse conditorem omnium, dominum, & parentem, scripturis probat.

Bonum quoque, semper sui similem, immutabilem, unum & solum, infinitum; cuius
nec nomen proprium posset edici, & incorruptibilem.

Cuius si iracundias legitimas & indignationes quasdam, & odia descripta teneamus,
non tamen haec intelligi ad humanorum exempla vitiorum.

Et licet scriptura ad humanam formam faciem diuinam sepe conuertat; non tamen
intra haec nostri corporis lineamenta modum diuina maiestatis includi.

Spiritus quoque quum Deus dicitur, caritas & lux, non satis Deum illis appellationi-
bus explicari.

Hunc ergo Deum nouissime & venerari Ecclesiam, cui testimonium reddit tam in-
uisibilium, quam etiam visibilium, & semper, & tota natura; quem scripture cele-
brant.

Porro eandem Regula veritatis docere nos: credere post Patrem etiam IN FILIUM
DEI IESVM CHRISTVM DOMINVM DEV M NOSTRVM; eundem in
veteri Testamento re promissum, & in novo exhibitum.

Neque commentitium & fictum Christum haeticorum Testamenti veteris auctoritatem
respicientium, qui & nuptiarum coniunctionem oderunt (nempè Marcionitarum)
neque inphantasmate, sed in veritate; neque illum qui ætheream carnem, ut alij
volunt heretici (nempè Apollinariani) adsumpserit; sed veram carnis soliditatem.

Et vero non dominem tantum Christum, sed & Devum, sicuti hominis filium, ita &
Dei filium.

Deum enim, veteris Testamenti scripturarum auctoritate probari.

Tum etiam novi Testamenti scripturis.

Immo etiam illis, quibus Christus angelus appellatur.

Eandem diuinam maiestatem in Christo alijs iterum scripturis confirmari.

Atqui, quum firmum sit genus probationis, quod etiam ab aduersariis veritatis sumi-
tur, vel ab ijs Christum Deum affirmari (quos supra c. 12. Sabellianos nuncupat) qui
Christum Deum patrem faciebant. Sicuti & illos, qui ita Christi manifestam amplexati
sunt diuinitatem, ut illum sine carne fuisse dixerint.

Illos autem errorem suum inde sumpsisse, quod nihil arbitrarentur intrinsece inter filium

xix.

LLL iii

xi.

xii.

xiii. xiv.

xv.

xvi. xvii.

xviii.

Dei, & filium hominis; ob scripturam male intellectam.

xx. Neque inde sequi, quia Christus mortuus, etiam Deum mortuum accipi; quia non tantummodo Deum, sed & hominem Christum scriptura proponit.

xxi. Aduersus autem Sabellianos scripturis probat alium esse filium, aliud Patrem.

xxii. Pulcre respondens ad illud: Ego & Pater unus sumus, quod illi proficiebant.

xxiii. Rursum ex verbis Christi sequentibus Deum illum comprobans.

xxiv. Item ex Moysi in principio sacrarum litterarum.

xxv. Inde etiam, quod Abrahæ visus legatur Deus; quod de Patre nequeat intelligi, quem nemo vidit umquam, sed de filio in angeli imagine.

xxvi. Quod etiam Iacob apparuit Deus angelus, Dei filius nempe.

xxvii. Pro Sabellianis etiam nihil facere illud: Qui videt me, videt & Patrem.

xxviii. Deinceps fidei autoritatem admonere nos, post Patrem & filium, credere etiam IN SPIRITU SANCTVM, quod etiam scripturis confirmat.

xxix. Denique quantumvis dicti heretici erroris sui originem inde rapuerint, quod animaduerterent scriptum: unus Deus; et si Christum Deum & Patrem Deum dicamus, non magis tamē duos Deos scripturam proponere, quam duos Dominos, aut duos magistros.

xxx. Sed Dei filium Deum, ex Deo Pare ab aeterno natum, qui semper in Patre fuerit, secundam personam esse à Patre, qui nihil agat sine Patris arbitrio; eundem & Dominum, & angulum magni Dei consilij, in quem Patris diuinitas per substantie communionem sit tradita.

Ceterum, quum scripsisset Rufinus Apolog. pro Origene, hereticos quodam qui in Spiritum sanctum blasphemant, TERTULLIANI LIBELLVM DE TRINITATE, reprobentiblēr quantum ad veritatem fidei nostra pertinet scriptum, in S. CYPRIANI Epistolarum corpus inseruisse; & quamplurimos codices de talibus conscribentes, per totam Constantinopolim distracti prelio viliori fecisse, ut exiguitate pretij horribes adlecti, ignotos & latentes dolos faciliter compararent, quo per hoc commētū heretici, perfidie sua fidem tanti viri auctoritate conquerirent: B. Hieronymus Apologia aduersus Rufinum, nec TERTULLIANI librum esse adserit, nec CYPRIANI; sed NOVATIANI; cuius & inscribitur titulo, & auctoris stylī proprietas demonstrat. Quod confirmatur ab eodem his verbis Catal. Script. Eccles. Script. NOVATIANVS DE TRINITATE GRANDE VOLVMEN, quasi OPERIS TERTULLIANI, quod plerique nescientes, CYPRIANI existimant. Eodem pertinet, etiam illud superiori loco B. Hieron. CYPRIANI h̄ereseos librum. Hunc autem eundem esse illum, cuius Rufinus & B. Hieron. meminerunt, tum ex illo patet infra cap. 7. Omnis enim spiritus creatura est, & quod cap. 24. iuxta editionem Gelenij ex MS. Britannico codice, cui & Anglicus codex Ioannis Clementis consentit, vocetur Paracletus minor Christo, tum quod cap. 29. ubi de Spiritu sancto agit, eundem neutiquam Deum aut nuncupet aut probet, sicuti Patrem & filium iam ante latè Deum comprobauerat; quod denique cap. 30. ubi deducit unum Deum esse Patrem & filium, nullam Spiritus sancti faciat mentionem. Quo factum, ut & à B. Hieron. h̄ereseos liber appelletur, & à Rufino scribatur: περιπολησας Macedoniane partis hereticos, hunc B. Cypriano adscripto, ut perfidie sua fidem tanti viri auctoritate conquerirent. Non propterea tamen in hoc opere illum pretermisimus, quod heretici sit, & quodam in illo h̄eresin sapient; quia (preterquam quod scriptus sit ante schisma eius & h̄eresin, sicuti Adnotat. nostris numer. I. latius) re-

liqua

TERTULLIANI
CUM ANNOTATIONIBUS
PAMELLI.

A. V.

16.

liqua magnopere faciunt ad confirmandam personarum Trinitatem in una Deitate contra hodiernos Trinitarios. Et (vel ipso huīis libri Auctore teste infra cap. 18.) firmum est probationis genus, quod etiam ab aduersario sumitur; ut veritas etiam ab ipsis inimicis veritatis probetur. *Vt ut sit, TERTULLIANUS non esse,* patet; *tum ex eo quod cap. 6. Auctor neget in Deo corporea lineamenta, quem Tertullianus non semel corporeum agnoscere videtur; tum quod cap. 12. Sabellianorum meminit, quum multo post Tertullianum exortus sit Sabellius.* Atqui Librum hunc, quem Trithemius vidisse non videtur, & MS. habuit Politianus, & primus in lucem edidit Joan. Gagnaeus, deinde castigauit ex Britannico MS. codo Gelenius; nos denique multis in locis recognouimus ad Anglicum MS. exemplar Dn. Ioan. Clementis, & quibusdam ex coniecturis Dn. Latinij, nouo quoque Argumento & Adnotacionibus aliquot illustrauimus.

B NOVATIANI ROMANÆ
VRBIS PRESBYTERI, DE TRINITATE
LIBER.

REGLA³ exigit veritatis, ut primò omnium credamus in Deum par- C A P . I .
trem & Dominum omnipotentem, id est rerum omnium perfectissimum conditorem,⁴ qui coelum alta sublimitate suspenderit, terram de- Gen. 1.
iecta mole solidauerit, maria soluto liquore diffuderit, & haec omnia
propriis & dignis instrumentis & ornata & plena digesserit. Nam &
in solidamento cœli luciferos solis ortus excitauit, lunæ candentem
globum ad solatium noctis⁵ mensurnis incrementis orbis impleuit,
astrorum etiam radios variis fulgoribus micantis, lucis accedit.⁶ & haec omnia legitimis
meatibus circumire totum mundi arþbitum voluit, humano generi dies, mens⁷, annos,
signa, tempora, utilitatēsque factura. In terris quoque altissimos montes in verticem su-
stulit, valles in ima deiecit, campos aequaliter stravit, animalium greges ad varias homi-
num seruitutes utiliter instituit. Syluarum quoque robora humanis vībis profutura soli-
dauit, fruges in cibum elicuit, fontium ora referauit, & lapsuris fluminibus infudit. Post
quæ⁸ ne non etiam ipsis quoque deliciis procurasset oculorum, variis florū coloribus
ad voluptatem spectantium cuncta vestiuit. In ipso quoque mari, quamvis esset & magni-
tudine & utilitate mirabile, multimoda animalia, nunc mediocris, nunc vasti corporis
fixxit, ingenium artificis de institutionis varietate testantia. Quibus non contentus, ne
forte fremitus & curfus aquarum cum dispendio possessoris humani alienum occuparet
elementum, fines litoribus inclusit: quod cùm fremens fluētus & ex alto sinu spuriā vīda
venisset, rursum in se rediret, nec terminos concessos excēderet, seruans iura præscripta:
ut diuinā leges tantò magis homo custodiret, quantò illas etiam elementa fererent. Post
quæ hominem quoque mundo præposuit, & quidem ad imaginem Dei factum: cui men-
tem & rationem indidit, & prudentiam, ut Deum posset imitari: cuius erit corporis ter-
rena primordia, coelestis tamen & diuini halitus inspirata substantia: *7 Quæ cùm omnia* Gen. 2.
in seruitum illi dedisset, solum libegum esse voluit. Et ne in periculum caderet rursum
soluta libertas, mandatum posuit, quo tamen non inesse malum in fructu arboris dicere-
tur, sed futurum, si forte ex voluntate hominis de contemptu datae legis præmoneretur.
Nam & liber esse debuerat, ne incongruenter Dei imago seruiret: & lex addenda, ne us-
que ad contemptum dantis libertas effrenata prorumperet: ut & præmia corrigenda & me-
rita poenarum consequenter exciperet, suū iam habens illud, quod motu mentis in alteru-
ram partem agitare voluisset.⁹ Ex quo mortalitas, inuidia vtique in ipsum redit, qui cùm Gen. 3.
illam de obedientia posset euadere, in eandem incurrit, dum ex consilio peruerso, Deus
esse festinat, cuius tamen poenam, nihilominus indulgenter temperauit, dum non tam

LLL iiiij

ipse quām labores eius malēdiçuntur super terra. Nam & quod requiritur, non ex ignorantia venit, ad spem hominis futurā in Christo, & inventionis & salutis ostendit: & quod ne de ligno arboris vitæ contingat arcetur, non de inuidiæ maligno liuore descendit, sed ne viuens in æternum, nisi peccata Christus antè donasset, circumferret secum in peccam sūi semper immortale delictum.⁹ Quanquam etiam superioribus, id est, super ipsum quoque solidamentum partibus, quæ non sunt hodie nostris contemplabiles oculis, angelos prius instituerit, spiritales virtutes digesserit, thronos, potestatē que præfecerit, & alia multa cælorum immensa spatia, & sacramentorum infinita opera cōdiderit, ut immensus hic licet mundus penè nouissimum magis Dei corporaliū rerum appareat opus esse, quām scilicet. Namque quæ infra terram facient, neque ipsa sunt digestis & ordinatis potestatibus vacua.¹⁰ Locus enim est, quò piorum animæ impiorumque ducuntur, futuri iudicij præiudicia sentientes: vt operum ipsius in omnibus partibus redundantes magnitudines non intra mundi hujus, capacissimos dicet, vt diximus, sinus conclusas videremus, sed etiam intra ipsius mundi & profunda & altitudines cogitare possemus, & sic considerata operum magnitudine, tantæ molis dignè mirari possemus artificem. [¹¹ Super quæ omnia ipse continens cuncta, nihil extra te vacuum deserserit,¹² nulli Deo superiori (vt quidam putant) locum reliquit: quandoquidem ipse vniuersa finu perfectæ magnitudinis & potestatis inclusus, intentus semper operi suo, & vadens per omnia, & mouens cuncta, & viceficans vniuersa, & compiciens tota, & in concordiam elementorum omnium discordantes materias sic connectens, vt ex disparibus elementis ita sit vnu mundus ista coagmentata conspiratione solidatus, vt nulla vi dissolui possit, nisi quum illum solus ipse qui fecit, ad maiora alia præstanda nobis, solui iusserrit. Hunc enim legimus omnia continere: & ideò nihil extra ipsum esse potuisse, quippè quum originem omnino non habeat, consequenter nec exitum sentiat: nisi forte quod absit, aliquando esse cœperit nec super omnia sit, sed dum post aliud esse cœperit, intra id sit quod ante ipsum fuerit, minor inventus potestate, dum posterior denotatur etiā ipso tempore. Ob hanc ergo causam semper imensus, quia nihil illo maius est: semper æternus, quia nihil illo antiquius. Id enim quod sine origine est, præcedi à nullo potest, dum nō habet tempus. Ideò immortali non deficiens in consummationis exitu. Et quoniā sine lege est quicquid sine origine est, modum temporis excludit, dum se debitorem nemini sentit.¹³ De hoc ergo ac de eis quæ sunt ipsius, & in eo sunt, nec mens hominis quæ sint, quāta sint, & qualia sint, dignè concipere potest, nec eloquentia sermonis humani & quæabilem maiestati eius virtutem sermonis expromit. Ad cogitandam enim & ad eloquendam illius maiestatem, & eloquentiam omnis merito mutuus est, & mens omnis exigua est: maior est enim mente ipsa, nec cogitari possit quantus sit: ne si potuerit cogitari, mente humana minor sit, qua concipi possit. Maior est quoque omni sermone, nec edici possit: ne si potuerit edici, humano sermone minor sit, quo quum edicitur, & circumiri & colligi possit. Quidquid enim de illo cogitatum fuerit, minus ipso erit: & quidquid enuntiatum fuerit, minus illo comparatum circum ipsum erit. Sentire enim illum taciti aliquatenus possumus, vt autem ipsum est, sermone explicare non possumus. Sive enim illum dixeris lucem, creaturam ipsum magis quām ipsum dixeris, ipsum non expresseris: sive illum dixeris virtutem, potentiam ipsum magis quam ipsum dixeris, & depropseris: sive dixeris maiestatem, honorem ipsum magis quam illum ipsum describeris. Et quid per singula quæque percurressis longum facio? semel totum expicabo. Quidquid omnino de illo retuleris, rem aliquam ipsum magis & virtutem quām ipsum explicaueris. Quid enim de eo condignè aut dicas, aut sentias, qui omnibus & sermonibus & sensibus maior est? Nisi quod uno modo, & hoc ipsum quomodo possumus, quomodo capimus, quomodo intelligere licet, quid sit Deus, mente capiemus: si cogitauerimus id illum esse, quod, quale, & quantum sit non possit intelligi, ne in ipsum quidem cogitationem possit venire. Nam si ad solis aspectum oculorum nostrorum acies hebescit, ne orbem ipsum obtutus inspiciat obuiorum sibi superatus fulgore radiorum: hoc idem mentis acies patitur in cogitatione omni de Deo, & quanto ad considerandum Deum plus intenditur, tanto magis ipsa cogitationis lux læce cœatur. Quid enim de eo (vt iterum repeatam) condignè dicas, qui est sublimitate omni sublimior, & altitudine omni altior, & profundo omni profundior, & omni luce lucidior, & omni claritate clarior, omni splendore splendorius, omni robore robustior, omni virtute virior, omni pulchritudine pulchrior, veritate omni verior, & fortitudine omni fortior, & maiestate

Cap. II.

I. Cor. 5.

TERTULLIANO
Cum Annotationibus
PAMELLI
A. V.
16.

A iestate omni maior, & omni potentia potenter, & omnibus diuitiis ditione, omni prudentia prudentior, & omni benignitate benignior, omni bonitate melior, omni iustitia iustior, omni clementia clementior. Minorum enim sunt necesse est omnium genera virtutum, eo ipso qui virtutum omnium & Deus & parentes est: ut verè dici possit, id Deus esse, quod eiusmodi est cui comparari nihil potest. Super omne est enim quod dici potest. Mens est enim quædam gignens & complens omnia, quæ sine ullo, aut initio, aut termino temporis causas rerum naturaliter nexus ad utilitatem omnium summa & perfecta ratione moderetur. [14] Hunc igitur agnoscimus & scimus Deum conditorem rerum omnium: CAP. III.

minimum, propter potestatem: parentem, propter institutionem: lupe in qua¹⁵ qui dixit, & facta sunt omnia: præcepit, & processerunt vniuersa. De quo scriptum est, ^a Omnia ^b Psal. 148. in sapientia fecisti. De quo Moyses: ^c Deus in celo sursum & in terra deorsum, ^d qui secundum Esaiam^d mensus est cœlum palmo, terram pugillo; ^e qui aspergit terram, & facit ^f qui ex- eam tremere; qui continet gyrum terræ, & eos qui habitant in ipso quasi locusta; ^g qui ex- pendit montes in pondere, & nemora in statera, id est, certo diuina dispositionis exami- ne: ac ne facile in ruinam procūberet magnitudo inæqualiter iacens, si non paribus suis librata ponderibus, onus hoc moderanter terrenæ molis æquauit. Qui dicit per Prophetam: Ego Deus, & non est præter me. Qui per eundem Prophetam refert: Quoniam ma- ⁱ 45. iestatem meam non dabo alteri, ut omnes cum suis figmentis Ethnicos excludat & hære- ^j 48. ticos, probans Deum non esse qui manu artificis factus sit, ^k ne Deum qui ingenio hære- ticius sit. Non est enim Deus, cui ut sit quærendus est artifex. Quique adhuc adiecit per Prophetam, Cœlum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum: qua- ^l 66. lem mihi ædificabis domum, aut quis locus requiri me? ut ostendat quoniam multò magis illum templum non capit, quem mundus non capit: & hæc non ad sui instantiam, sed ad nostri scientiam refert. Neque enim ipse à nobis desiderat magnitudinis gloriam, sed nobis vult religiosam, quæ pater, conferre sapientiam. Quique præterea ferinos no- stros animos, & de agresti immanitate tumidos, & abruptos ad lenitatem trahere volens, dicit: ^m Et super quem requiescat spiritus meus, nisi super humilem & quietum, & tre- ibidem. mentem verba mea? ut Deum aliquatenus quantus sit posset agnoscere, dum illum per spi- ritum collatum disicit timere. Qui similiter adhuc magis in notitiam nostri volens perue- nire, ad culturam sui nostros excitans animos, aiebat: Ego sum Dominus qui feci lucem ⁿ 45. & creavi tenebras, ut vicissitudinum istarum, quibus noctes & diesque moderantur, non naturam nefcio quam putemus artificem; sed Deum agnosceremus potius (quod erat ve- riū) conditorem. Quem quoniam obtutu oculorum vide non possumus, de operum magnitudine, & virtute, & maiestate condiscimus. Invisibilia enim ipsius (inquit Apo- ^o Rom. 1. stolus Paulus) ^p à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspicuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas, ut animus humanus ex manifestis occulta condi- scens, de operum magnitudine quæ videret mentis oculis, artificis magnitudinem cogi- taret: de quo idem Apostolus: Regi autem seculorum immortali, inuisibili, tali Deo ho- ^q Tim. 1. nor & gloria. Evasit enim oculorum contemplationem, qui cogitationis vicit magnitu- dinem. Quoniam, inquit, ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Nam & imperio ^r Rom. 11. eius omnia, ut ex ipso sint, & verbo eius digesta, ut per ipsum sint: & in iudicium eius re- cidunt vniuersa, ut dum in ipso expectant libertatem, corruptione deposita in ipsum vi- deantur esse renata. [20] Quem solum meritò bonum pronuntiat Dominus: cuius bo- CAP. III.

nitatis totus testis est mundus: quem non instituisset, nisi bonus fuisset. Nam si omnia bo- ^s Gen. 3. na valde, consequenter ac meritò & quæ instituta sunt bona, bonum institutorem proba- verunt: & quæ à bono institutore sunt, aliud quam bona esse non possunt, ex quo omne malum facessat à Deo: Nec enim potest fieri ut sit initiator, aut artifex vlliū mali operis, qui nomen sibi perfecti vindicat, & parentis & iudicis: maximè cùm omnis mali operis vindex sit & iudex; quoniam & non aliund occurrit homini malum, nisi à bono Deo re- cessisset. Hoc autem ipsum in homine denotatur: non quia necesse fuit, sed quia ipse sic voluit. Vnde manifestè & quid malum esset apparuit, & ne inuidia in Deo esse videretur, à quo malum ortum esset, cluxit. Hic ergo semper sui est similis, nec se vñquam in alias formas vertit aut mutat: ne per immutationem etiam mortalis esse videatur. Immutatio enim conuersationis, portio cuiusdam comprehenditur mortis. Ideo nec adiectio in illo vñquam vlliū aut partis, aut honoris accedit: ne quid vñquam perfecto defuisse videatur: nec detrimentum in eo aliquid agitur, ne gradus moralitatis receptus esse videatur: sed

quod est, id semper est, & quicquid semper ipse est, & qualis est, semper talis est. Nam & D

incrementa originem monstrant, & detrimenta mortem atque interitum probant: Et ideo
Malach. 3. ego (ait) sum Deus, & non sum mutatus: statum suum tenens semper, dum id quod natum

non est, conuersti non potest. Hoc enim a ipso quidquid illud potest quod est, Deus sem-

Exod. 3. per sit necesse est, ut semper sit Deus, seruans se in virtutibus suis: Et ideo dicit, Ego sum

qui sum. Quod enim est, ideo hoc habet nomen, quoniam eandem semper sui obtinet

qualitatem. Immutatio enim tollit illud nomen quod est: quidquid enim aliquando ver-

titur, mortale ostenditur hoc ipso quod conuertitur. Definit enim esse, quod fuerat, & in-

cipit conuenter esse quod non erat: idcirco & meritò in Deo manet semper status suus,

dum sine detimento commutationis semper sui & similis & aequalis est. Quod enim na-

tum non est, nec mutari potest: ea enim sola in conuersationem veniunt quæcunque sunt

vel quæcunque gignuntur, dum quæ aliquando non fuerant, discunt esse nascentia, at-

que ideo nascendo conuerti. At enim illa quæ nec natuitatem habent, nec artificem, ex-

cluserunt a se demutationem, dum in qua conuersationis causa est, non habent originem:

ideo & unus pronuntiatus est, dum parvum non habet. Deus enim, quidquid esse potest

quod Deus est, summum sit necesse est. Summum autem quidquid est, ita deum sum-

sum esse oportet, dum extra comparest. Et ideo solus & unus sit necesse est, cui con-

ferri nihil potest, dum parem non habet. Quoniam nec duo infinita esse possunt, ut rerum

dicitur ipsa natura. Infinitum est autem, quidquid nec originem habet omnino, nec finem.

Excludit enim alterius initium, quidquid occupauerit totum. Quoniam si non omne id

quod est, quidquid est continet, dum intra id inuenitur quo continetur, minus inuenitum

eo quo continetur, Deus esse desierit, in alterius potestate redactus, cuius magnitudine

quæ minima fuerit inclusus: & ideo quod continuuit Deus potius esse iam cœperit. Ex quo

effectum est, ut nec nomen Dei proprium possit edici, quoniam non possit nec concipi.

Id enim nomine continetur, quidquid etiam ex naturæ suæ conditione comprehenditor.

Nomen enim significantia est eius rei, quæ comprehendi potuit ex nomine. At quando id

de quo agitur, tale est, ut condigne nec ipsis intellectibus colligatur: quomodo appella-

tionis dignæ vocabulo pronuntiabitur? Quod dum extra intellectum est, etiam supra ap-

pellationis significantiam sit necesse est: ut meritò quando nomen suum Deus ex quibusdam

rationibus & occasionibus adiicit & præfert, non tam legitimam proprietatem appella-

tionis sciamus esse depromptam, quam significantiam quandam constitutam, ad

quam duri homines decurrent, Dei misericordiam per ipsam impetrare posse videantur.

Est ergo & immortalis & incorruptibilis, nec detrimenta sentiens omnino, nec finē. Nam

& quia incorruptibilis, ideo & immortalis, & quia immortalis, utique & incorruptibilis:

utroque inuicem sibi & in se connectione mutua perplexa, & ad statum æternitatis vicaria

concatenatione producta: & immortalitate de incorruptione descendente, & incorru-

ptione de immortalitate veniente. [21] Cuius etiam si [22] iracundias legitimas^a & indignationes^b quasdam descriptas tenemus,^c odia telata cognoscimus: non tamen hac

intelligimus ad humanorum relata esse exempla vitiorum. Hæc enim omnia esti hominē

possunt corrumpere, diuina vim non possunt omnino vitiare. Passiones enim istæ in ho-

minibus meritò esse dicentur, in Deo non meritò iudicabuntur. Corrumpi enim per hæ-

homino potest, quia corrumpi potest. Corrumpi per hæc Deus nō potest, quia nec corrum-

pi potest. Habent igitur ista vim suam quam exerceant, sed vbi præcederit passibilis mate-

ria, non vbi præcedit impassibilis substantia. Nam & quod irascitur, Deus non ex vitio

eius venit, sed ad remedium nostri illud facit. Indulgens est enim, etiam tunc cum mina-

tur: dum per hæc homines ad recta reuocantur. nam quibus ad honestam vitam deest ra-

tio, metus est necessarius, ut qui rationem reliquerunt, vel terrore moueantur. Et ideo

omnes istæ vel iracundiae Dei vel odia, vel quæcunque sunt huiusmodi, dum ad medici-

nam nostram proferuntur (vt tres docet) ex consilio, non ex vitio venerunt. Nec ex fra-

gilitate descendunt, propter quod etiam ad corrumpendum Deum valere non possunt.

Materiarum enim in nobis ex quibus sumus diversas, ad iracundiae consuevit corrumpen-

tem nos excitare discordiam, quæ in Deo vel ex natura, vel ex vitio non potest esse:

dum non utique ex coagmentis corporalibus intelligitur esse constructus. Est enim sim-

plex & sine villa corporea concretione, quidquid illud est totus, quod se solus sit esse,

quandoquidem spiritus sit dictus. Et ideo hæc quæ in hominibus vitijs sunt & corrumpen-

tia, dum ex corporis ipsius & materiæ corruptibilitate nascuntur, in Deo corruptibili-

tas

TERTULLIANO
Cum Annotationibus
PAMILLI

A. V.
16.

A litatis vim exercere non possunt: quandoquidem, vt diximus, non ex vitio, sed ratione
venerunt. ²⁵ Et licet scriptura cœlestis ad humanam formam faciem diuinam sæpè cō- C A P . V I .
uertat, dum dicit, Oculi Domini super iustos: ²⁶ Aut dum odoratus est Dominus Deus
odorem bonæ fragrantia: Aut dum traditur Moysi tabula scripta digito Dei: Aut dum
populus filiorum Israël de terra Ægypti manu valida & brachio excelsø liberatur: Aut dum
dicit, Os enim Domini locutus est hæc: Aut dum terra scabellum pedum Dei esse per- Psa. 33.
hibetur: Aut dum dicit, Inclina aurem tuam & audi: sed nos qui dicimus, quia lex spiri- Gen. 8.
talis est, non intra hæc nostri corporis lineamenta modum, aut figuram diuinæ maiesta- Exod. 31.
tis includimus, sed suis illam interminatae magnitudinis (vt ita diximus) campis sine ullo
fine diffundimus. Scriptum est enim: Si ascendero in cœlum, tu ibi es: si descendens ad Psa. 138.
inferos, ades: ²⁷ & si aspumpfero alas meas, & abiero trans mare, illa manus tua appre-
hendet me, & dextera tua detinebit me. Rationem enim diuinæ scripturæ de temperamento
dispositionis cognoscimus. Parabolis enim adhuc secundum fideli tempus de Deo Pro- Exod. 26.
phetæ tunc loquebatur, non quomodo Deus erat, sed quomodo populus capere pote- 3. Reg. 6.
rat. Ut igitur hæc sic de Deo dicantur, non Deo, sed populo potius impunetur. Sic & ta-
bernaculum erigere populo permittitur, nec tamen Deus intra tabernaculum clausus est. ²⁸
tinetur; sic & templum extruitur, nec tamen Deus intra templi angustias omnino sepi-
tur. Non igitur mediocris est Deus, sed populi mediocris est sensus: nec angustus Deus,
sed rationis populi angustus est intellectus habitus. Denique in Evangelio: Veniet hora, ²⁹ Ioh. 4.
B Dominus aiebat, quum neque in monte isto, neque in Hierusalem adorabitis patrem. Et
causas reddidit, dicens: Spiritus est Deus, & eos ergo qui adorant, in spiritu & veritate
adorare oportet. Efficacia igitur ibi diuinæ per membra monstratur: non habitus Dei,
nec corporalia lineamenta ponuntur. Nam & cum oculi describuntur, quod omnia vi-
deat, exprimitur. ³⁰ Et quando auris, quod omnia audiat, proponitur. Et cum digitus, si-
gnificantia quædam voluntatis aperitur. Et cum nares, precum quasi odorum perceptio
ostenditur. Et cum manus, quod creaturæ sit omnis auctor probatur. Et quando brachiū,
quod nulla natura contra robur ipsius repugnare possit, edicetur. Et quando pedes, quod
implet omnia, nec sit quicquam vbi non sit Deus, explicatur. Neque enim sunt ei aut
membra, aut membrorum officia necessaria, ad cuius solum etiam tacitum arbitrium &
seruunt & adfint omnia. Cur enim requirat oculos, qui lux est? Aut cur querat pedes,
qui vbique est? Aut cur ingredi velit, cum non sit quod extra se progrexi possit? Aut cur
manus expertat, cuius ad omnia instituenda artifex est, & silens voluntas? Nec auribus
egat, qui etiam tacitas nouit voluntates. ³¹ Aut propter quoniam caufam linguam querat, cui
cogitare iussisse est? Necessaria enim hæc membra hominibus fuerunt, non Deo: quia in-
efficax hominis consilium fuisset, nisi cogitamen corpus implexisset: Deo autem non ne-
cessaria, cuius voluntatem non tantum singulæ molitione opera subsequuntur, sed ipsa
statim opera cum voluntate procedunt. Ceterum ipse totus oculus, quia totus videt: &
totus auris, quia totus audit: & totus manus, quia totus operatur: & totus pes, quia totus
vbique est. Idem enim quidquid illud est, totus æqualis est, & totus vbique est. Non enim
habet in se diuersitatem sui quidquid est simplex. Ea enim deinceps in diuersitatem mem-
brorum recidunt, quæ veniunt ex nativitate in dissolutionem. Sed hæc quæ concreta nō
sunt, sentire non possunt. Quod enim immortale est quidquid est, illud ipsum, vnum &
simplex & semper est. Et ideo quia vnum est, dissolui non potest, quoniam quidquid est il-
lid ipsum extra ius dissolutionis positum, legibus est mortis solutum. ³² Sed illud quod C A P . V I I .
dicit Dominus Spiritum Deum, puto ego sic locutum Christum de patre, vt adhuc ali- Ioh. 4.
quid plus intelligi velit quam spiritum Deum. Hominibus enī licet in Evangelio suo in-
telligendi incrementa facientibus disputet, sed tamen & ipse sic adhuc de Deo loquitur
hominibus, quomodo possunt adhuc audire vel capere: licet vt diximus in agnitionem
Dei religiosa iam facere incrementa nitatur. Inuenimus enim scriptum esse, quod Deus ³³ Ioh. 4.
caritas dictus sit, nec ex hoc tamen Dei substantia caritas expressa est: Et quod lux di- I. Ioh. 1.
ctus est, nec tamen in hoc substantia Dei est, sed totum hoc de Deo dictum est quantum
dici potest, vt merito & quando spiritus dictus est, non omne id quod est dictus sit, sed vt
dum mens hominum intelligendo usque ad ipsum proficit spiritum, conuersa iam ipsa in
spiritu aliud quid amplius per spiritum coniicere Deum esse possit. Id enim quod est, se-
cundum id quod est, nec humano sermone edici, nec humanis auribus percipi, nec hu-
manis sensibus colligi potest. Nam si, quæ præparauit Deus his qui diligit illum, nec ocu- I. Cor. 2.

lus vidit, nec auris audiebat, ³² nec cor hominis, aut mens ipsa percepit: qualis & quantus D
est ille ipse qui hæc repromittit, ad quæ intelligenda & mens hominis & natura defecit.
Denique si acceperis spiritum substantiam Dei, creaturam feceris Deum. ³³ Omnis enim
Deut. 4. spiritus creatura est. Erit ergo iam factus Deus. Quomodo & si secundum Moysem ignem
acceperis Deum, creaturam illum esse dicendo institutum expresseris, non institutorem
Ioan. 4. docueris. Sed hæc figurantur potius, quam ita sunt. Nam & in veteri Testamento id est
Deus ignis dicitur, ut peccatori populo metus incutiatur, dum iudex ostenditur: Et in
novo Testamento spiritus esse profertur, ut refector & creator in delictis suis mortuorum
Cap. viii. per hanc bonitatem conlatæ credentibus indulgentia comprobetur. ³⁴ Hunc ergo,
omissis haëreticorum fabulis atque figmentis, Deum nouit & veneratur Ecclesia, cui testi-
monium reddit ³⁵ tam in visibilium quam etiam visibilium, & semper, & tota natura. Quem
angeli adorant, altra mirantur, maria benedicunt, terra verentur, inferna quæque suspi-
ciunt. Quæ mens omnis humana sentit, etiamsi non exprimit, cuius imperio omnia com-
mouentur, fontes securiunt, amnes labuntur, fluctus adsurgunt, fœtus suos cuncta par-
turiunt, ventus spirare coguntur, imbræ veniunt, maria communuent, fœcūditates suas
cuncta vbiq[ue] diffundunt: qui peculiarem protoplastis æternæ vitæ mundum quendam
paradisum in Oriente constituit, arborem vita plantavit, scientia boni & mali similiter
Gen. 3. alteram arborēm conlocauit. Mandatum dedit, sententiam contra delictum statuit. Noe
Gen. 9. iustissimum de diluuij periculis pro merito innocentia fidei que seruauit. Enoch transiit,
Gen. 6. in amicitia societatem Abraham adlegit, ³⁶ Isaac protexit, Iacob auxit, Moysen ducem E
Gen. 17. populo præfecit, ingensentes filios Israël è iugo seruitutis eripuit, legem scripti patrum
& 29. sobolem in terram recompensationis induxit. Prophetas spiritu instruxit, & per hos omnes
Exod. 3, 12. filium suum Christum reprobuit, & quando daturum se spoponderat, misit. Per quem
& 20.
Ios. 5. & seq. nobis in notitiam venire voluit: & in nos indulgentia suæ sinus largos profudit, egenis &
1. Pet. 1. abiectis locupletem spiritum conferendo. Et quia vltro & largus & bonus est: ne totus hic
Marc. 16. orbis auersus gratia eius fluminibus aresceret, Apostolos institutores generis nostri in to-
tum orbem mitti per filium suum voluit: ut conditio generis humani aresceret institu-
Matth. 6. torem: & si sequi maluisset, haberet quem pro Deo in suis iam postulationibus, patrem di-
ceret. Cuius prouidentia non tantummodo singillatim per homines cucurrit aut currit,
1sa. 13. 15. 17. sed etiam per ipsas vrbes & ciuitates; quarum exitus Prophetarum vocibus cecinit, immo-
18. 19. 21. 22. etiam per ipsum totum orbem. Cuius propter incredulitatem exitus, plagas, deminutio-
23. 24. 28. nes poenæque descripsit: & ne quis non etiam ad minima quæque Dei putaret istam in-
29. & 30.
Matth. 10. fatigabilem prouidentiam peruenire. Ex duobus, inquit Dominus, passeribus vnu non
Deut. 29. cadet sine patris voluntate, sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Cuius etiam
Dan. 3. cura & prouidentia Israëlitarum non sicut nec vestes cōsumi, nec vilissima in pedibus cal-
ceamenta deteri, sed nec ipsorum postremum adolescentium captiuia sarabara comburi,
nec immerito: nam si hic omnia complexus est omnia continens, omnia autem & totum
ex singulis constant, pertinet consequenter eius ad usque singula quæque cura, cuius ad
Psal. 88. totum quicquid est, peruenit prouidentia. ³⁷ Hinc est quod & desuper Cherubim fedet,
Apoc. 4. id est, præst super operum suorum varietatem, subiectis throno eius animalibus præ ce-
teris principatum tenentibus; cuncta desuper crystallo contingente, id est, celo omnia o-
Gen. 1. periente. ³⁸ Quid in firmamentum de aquarum fluente materia fuerat Deo subente solli-
Ezech. 10. datum, ut glacies robusta aquarum terram pridem contingentum diuidens mediatorem,
dorsum quodam pondera aquæ superioris corroboratis de gelu viribus sustineret. ³⁹ Nam
& rotæ subiacent, tempora scilicet, quibus omnia se per mundi membra volvuntur, ta-
libus pedibus adiecis, quibus non in perpetuum stant ista, sed transeunt. Sed & per om-
nes ortusstellata sunt oculis. Dei enim opera perugili obtutu contemplanda sunt, in quo-
2. Pet. 3. rum sinu carbonum mediis est ignis, sive quoniam ⁴⁰ ad ignem diem iudicij mundus iste
festinat: sive quoniam omnia opera Dei ignea, nec sunt tenebrosa, sed vigent: sive etiam
ne, quia ex terrenis ista fuerant orta principiis, naturaliter de originis sua rigore
torperent, addita est omnibus interioris spiritus calida natura, quæ frigidis concreta cor-
poribus ad usq[ue] vitæ equalia omnibus libramenta monstraret. Hic est igitur currus se-
Psal. 67. cundum David Dei. ⁴¹ Currus enim, inquit, Dei decies millies multiplicatus, id est innu-
merus, infinitus, immensus. Sub iugo enim naturalis legis omnibus data, alia quasi frenis
reuoçata rerahuncitur, alia quasi effusi habenis excitata impelluntur. Mundum enim isti,
currum Dei, cum omnibus & ipsi angelis ducunt & astra, quorum varius licet meatus, cer-
tis

TERTULLIANUS
Cum Annotationibus
PAMELLI
A. V.
16.

A tis tamen legibus vincitos inspicimus ad metas definiti sibi temporis lucere: vt meritò nobis quoque cum Apostolo, & artificem & opera mirantibus exclamare iam libeat: O altitudo diuitiarum sapientiae & scientiae Dei, quam inscrutabilia iudicia eius, & inuestigabiles viae eius, & reliqua. [41] Eadem regula veritatis docet nos, credere post patrem etiam in filium Dei Christum Iesum Dominum Deum nostrum, sed Dei filium, huius Dei qui & unus & solus est, conditor scilicet rerum omnium, ut iam & superius expressum est. Hunc enim Iesum Christum iterum dicam huius Dei filium, & in veteri Testamento legimus esse repromissum, & in nouo Testamento animaduertimus exhibitum, omnium sacramentorum umbras & figuratas de praesentia corporata veritatis implentem. [42] Hunc enim Abraham filium, ^{Gen. 22. 8.} hunc David, ^{Matth. 1.} hunc non minus & vetera predicta & Euangelia testantur. Hunc ipsa Genesis, quum dicit, Tibi dabo & semini tuo. Hunc, quando lucrum ostendit han-nem cum Iacob. Hunc, quando dicit, Non deficiet princeps de Iuda, neque dux de femoribus eius, ^{Isa. 9. 8.} donec veniat is cui re promissum est, & ipse erit expectatio gentium. Hunc Moyses, quum dicit, ^{Isa. 1.} Prouide alium quem mittas. Hunc idem, quando testatur, Prophete ten vobis, dicendo, suscitabit Deus ex fratribus vestris: eum quasi me audite. Hunc, ^{Gen. 15. et 17.} quando dicit, Videbitis vitam vestram pendente nocte ac die, & non creditis ei. Hunc Esaias, ^{Exod. 4.} Prodiat virga de radice Iesse, & flos de radice ascendet. Hunc eundem, quando dicit, Ecce virgo concipiet & pariet filium. Hunc, quando sanctites ab eo futuras collocaat, dicens, ^{Dent. 18.} Tunc aperientur oculi cælorum, & aures surdorum audient, tunc saliet claudus ut certus, & diserta erit lingua mutorum. Hunc, quando patientia virtutes exprimit, dicens, ^{Isa. 42.} Non audietur in plateis vox eius, arundinem quassata non conteret, & linum fumigans non extinguet. Hunc, quando eius Euangelia descripsit, Et disponam vobis testamentum ^{Isa. 55.} æternum sancta David fidelia. Hunc, quando gentes in ipsum credituras prophetat, Ecce posui eum in principem & præcipientem gentibus. Gentes qua te non nouerunt, inuocabunt te, & populi qui te nesciunt, ad te confugient. Hunc eundem, quando ad passionem eius exclamat dicens, Sicut ouis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente sine voce, ^{Isa. 53.} sic non aperuit os suum in humilitate. Hunc, quando flagrorum eius iactus plagasque descripsit, Liuore eius nos sanati sumus: aut humilitatem, Et vidimus cum, ^{Ibidem.} & non erat ei species, neque honor, homo in plaga & sciens ferre infirmitatem. Aut quod populus non erat crediturus, Tota die expandi manus meas ad populum non credentem. ^{Isa. 65.} Aut quod resurrecturus à mortuis, Et erit in illa die radix Iesse, & ^{Isa. 11.} surget imperare gentibus; in eum gentes sperabunt, & erit requies eius honor. Aut cum tempus resurrectionis, ^{Osee 6.} Quasi diluculo paratum inueniems cum. Aut quod sessurus ad dexteram patris, Dicit ^{Ipsal. 109.} dominus domino meo, sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabelum pedum tuorum. Aut quum possessor omnium collocatur, Postula a me, & dabo tibi ^{Ipsal. 2.} gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Aut quod iudex omnium ostenditur, Deus iudicium tuum regia, & iustitiam tuam filio regis. Nec hoc in loco ^{Ipsal. 71.} co plura persequar, qua adnuntiata de Christo omnibus hereticis, sed & ipsi veritatem tenentibus magis nota sunt. [47] Sed illud admoneo, non alterum in Euangilio Christum expectandum fuisse, quam hunc à creatore veteris Testamenti litteris antè promissum, maximè quum & que de ipso predicta sunt, impleta sint, & que impleta sunt, antè predicta sunt. Vt merito hereticorum istorum Testamenti veteris auctoritatem repudientium nescio cui commentitio & ex fabulis anilibus ficto Christo atque fucato possum verè & constanter dicere: Quis es? unde es? à quo missus es? quare nunc venire voluisti? quare talis? vel quā venire potuisti? vel quare non ad tuos abiisti? nisi quod probasti tuos non habere, dum ad alienos venis. Quid tibi cum mundo creatoris? quid tibi cum homine conditoris? quid tibi cum figmento corporis, cui eripis spem resurrectionis? quid ad alienum venis famulum? alienum sollicitare desideras filium? quid me à domino eripere conaris? quid me in patrem blasphemare atque impium esse compellis? aut quid sum à te in refutatione consecuturus, qui me ipsum non recipio, dum corpus amitto? Si saluare vis, fecisses hominem cui salutem dares. Si à delicto eriperis cupis, antè mihi ne delinquacem contulisses. Quod autem tecum suffragium circumfers Legis? Quod habes testimonium Propheticae vocis? aut quid mihi possum de te solidum reprobiter, quum te videam in phantasmate, & non in soliditate venisse? Quid ergo tibi cum figura corporis, si corpus odisti? immo reuinceris corporis quod odisti, circumferre substantiam, cuius suscipere voluisti etiam figuram? Odisse enī debueras cor-

MMM

poris imitationem. ⁴⁷ Oderas veritatem. Quoniam si alter es, aliter venire debueras, ne di- D
cereris filius creatoris, si vel imaginem habuisses carnis & corporis. Certè si oderas na-
tivitatē,⁴⁸ quia creatoris oderas nuptiarum coniunctionem, recusare debueras etiam imi-
tationem hominis, qui per nuptias nascitur creatoris. Neque igitur cum hæreticorū agno-
scimus Christum,⁴⁹ qui in imagine (vt dicitur) fuit, & non in veritate; nihil verum eorum
qua gessit, fecerit, si pse phantasma & non veritas fuit;⁵⁰ neque eum qui nihil in se nostri
corporis gessit, dum ex Maria nihil accepit, ne non nobis venerit, dum non in nostra sub-
stantia visus apparuit.⁵¹ Neque illum qui ætheream sive sydeream, vt ali⁹ voluerunt hære-
tici, voluit carnem, ne nullam in illo nostro intelligamus salutem, si non etiam nostri cor-
poris cognoscamus soliditatem;⁵² nec ullum omnino alterum, qui quodus aliud ex fig-
Luc. 2.
Matth. 27.
Ioan. 1.
Psal. 21.
Ioan. 19.
Matth. 28.
Ioan. 20.
1. Cor. 15.
Ibidem.

ta hæreticorū gesserit corpus fabularum. Omnes enim istos & nativitas Domini, &
mors ipsa confutat. Nam & verbum (inquit Ioannes) caro factum est, & habitauit in no-
bis. Vt meritò corpus nostrum in illo fuerit, quoniam quidem nostram carnem sermo su-
scipit. Et sanguis Idcirco de manib⁹ ac pedibus, atque ipso latere demanauit, vt nostri
conforsi corporis probaretur, dum occasus nostri legibus moritur. Qui dum in eadem sub-
stantia corporis in qua moritur, resuscitatus, ipsius corporis vulneribus comprobatur, etiā
resurrectionis nostræ leges in sua carne monstrauit, qui corpus quod ex nobis habuit, in
sua resurrectione restituit. Lex enim resurrectionis ponitur, dum Christus ad exemplum
ceterorum in substantia corporis suscitatur.⁵³ Quoniam cū caro & sanguis non obtinere
regnum Dei scribitur, non carnis substantia damnata est, quæ diuinis manibus ne perire,
extructa est, sed sola carnis culpa meritò reprehensa est, quæ voluntaria hominis temer-
itate cōtra legi diuinæ iura grassata est. Quia in baptismate & in mortis dissolutione subla-
ta caro ad salutem reuertitur: dum ad statum innocentiae deposita criminis mortalitate
reuocater. [54] Verum ne ex hoc quod Dominum nostrum Iesum Christum Dei crea-
toris filium in substantia veri corporis exhibutum adserimus,⁵⁵ aliis hæreticis hoc in loco ho-
minem tantum & solum defendantibus, atque idè hominem illum nudum & solitarium
probare cupientibus, aut manus dedisse, aut loquendi materiam commodaſſe videamus:
non sic de substantia corporis ipsius exprimimus, vt solum tantum hominem illum esse di-
camus: sed vt⁵⁶ diuinitate sermonis in ipsa concretione permixta, etiam Deum illum se-
cundum scripturas esse teneamus. Est enim periculū grande, saluatorem generis humani,
Matth. 11.
Ioan. 1.

totius Dominum & principem mundi; cui à suo patre omnia tradita sunt, & cuncta con-
cessa; per quem instituta sunt vniuersa, creata sunt tota, digesta sunt cuncta, & eorum omniū
& temporum regem, angelorum omnium principem, ante quem nihil præter patrem, ho-
minem tantummodo dicere, & auctoritatem illi diuinam in his abnegare. Hæc enim con-
tumelia hæreticorum ad ipsum quoque Deum patrē redundabit, si Deus pater filiū Deum
generare nō potuit. Sed enim veritati cætas hæreticorū nulla præscribet. Nec quoniam
in Christo aliquid tenent, aliquid non tenent, alterum vident, alterū non vident, eripierunt
nobis illud, quod nō vident, per illud quod vident. Quasi hominis enim in illo fragilitates
cōsiderant, quasi Dei virtutes non cōputant, infirmitates carnis recolūt, potestates diuini-
tatis excludunt. Quando si probatio hæc ex infirmitatibus Christi illuc proficit, vt homo
ex infirmitatibus cōproberetur, probatio diuinitatis in illo collecta ex virtutibus illuc pro-
ficiet, vt etiā Deus ex operibus adseratur. Si enim passiones ostendunt in illo humanā fra-
gilitatem, cur opera nō adserant in illo diuinā potestatē? ne si hoc non profecerit, vt Deus
ex virtutibus adseratur, nec passiones proficiant, vt etiam homo ex ipsis esse monstretur.
Quæcumque enim lex in alterutro fuerit posita, in altero inuenietur esse suspecta. Periculū
enim erit nē hominē illum ex passionibus ostendi, si non potuerit etiā Deus ex virtutibus
adprobari, non est ergo in vnam partem inclinandum, & ab alia parte fugiendū,⁵⁷ quoniā
nec tenebit perfectā veritatem, quisquis aliquā veritatis excluserit portionem. Tam enim
scriptura etiam Deū adnuntiat Christum, quād etiam hominem ipsum adnuntiat Deum:
tam hominem descripsit Iesum Christum, quād etiam Deū quoque descripsit Christum
Dominum. Quoniam nec Dei tantum illum filium esse proponit, sed & hominis, nec homi-
nis tantum dicit, sed & Dei referre cōsuevit: vt dum ex vtroque est, vtrque sit, ne si alte-
rū tantum sit, alterum esse non possit. Vt enim præscripsit ipsa natura hominē credendum
esse qui ex homine sit, ita eadem natura præscribit & Deum credendū esse qui ex Deo sit:
ne si non & Deus fuerit, cū ex Deo sit, iam nec homo sit, licet ex homine fuerit, & in al-
terutro vtrunque periclitetur, dum alterum altero fidem perdidisse conuincitur. Quile-
gunt

TERTULLIAN⁹
Cum Annotationib⁹
PAMELLI.

A. V.
16.

A guā ergo hominis filium hominem Christū Iesum, legant hunc eisdem & Deum & Dei
filium nuncupatum. Nam quomodo est quā homo, ex Abrahā, sic est etiam quā Deus,
ante ipsum Abrahā. Et quomodo, quā homo, filius David, ita Dominus David quā Deus
nuncupatus est. Et quomodo quā homo, sub lege factus est, ita quā Deus, Sabbati Domi-
nus expressus est. Et quomodo quā homo sententiam patitur, sic omne, quā Deus, de viuis
& mortuis iudicium habere reperitur. Et quomodo post mundum quā homo nascitur, sic
ante mundum quā Deus, fruſe perhibetur. Et quomodo ex semine David quā homo ge-
nitus est, sic ita per ipsum quā Deus mundus dicitur institutus. Et quomodo quā homo
post multos, sic quā Deus ante omnes. Et quomodo ceteris quā homo inferior, sic omni-
bus quā Deus maior. Et quomodo in cœlum quā homo ascendit, sic inde quā Deus ante
descendit. Et quomodo ad patrem quā homo vadit, sic obediens patri quā filius inde de-
fensurus est. Ita si mediocritates in illo adprobant humanam fragilitatem, maiestates in
illo adfirmant diuinam potestatem. Periculum est enim, cūm vtrunque legis, non vtrun-
que, sed alterum credidisse. Ex quo quoniam vtrunque in Christo legitur, vtrunque crea-
tur: vt fides ita demum vera sit, si & perfetta fuerit. Nam si ex duobus altero in fide cessan-
te, vnum & quidem id quod est minus, ad credendum fuerit assumptum, perturbata regula
veritatis, temeritas ista non salutem contulerit, sed in vicem salutis, de iactura fidei pericu-
lum mortis grande conflauerit. [58] Cur ergo dubitemus dicere, quod scriptura non du- CAP.XII.
bitat exprimere? cur hæsitabit fidei veritas, in quo scripturæ nunquam hæsitauit auctori-
tas? Ecce enim Osee Propheta ait ex persona patris: ⁵⁹ Iam non saluabo eos in arcu, ne- Osee. 1.
que in equis, neque in equitibus, sed saluabo eos in Domino Deo ipsorum. Si Dñs saluare
se dicit in Deo, non autem saluat nisi in Christo Deus: cur ergo homo dubitet Christum
Deum dicere, quem Deum à patre animaduertit positum per scripturas esse: immò si non
saluat nisi in Deo pater Deus, saluari non poterit à Deo patre quisquam, nisi corfus fuerit
Christum Deum, in quo se & per quem se reprobmitt pater salutem daturum: vt meri-
tò quisquis illum agnoscit esse Deum, salutem inueniat in Deo Christo: quisquis non reco-
gnoscit esse Deum, salutem perdidit, quam alibi tisi in Christo Deo inuenire non po-
terit. Quomodo enim Esaias, Ecce virgo concipiet, & pariet filii, & vocabitis nomen eius Isa. 7. &
Emmanuel: quod interpretatū est nobiscū Deus: sic Christus ipse dicit: Ecce ego vobiscū Marth. 10.
sum usque ad consummationem seculi: est ergo nobiscum Deus, immò multò magis etiam Marth. 28.
in nobis est. Nobiscum est Christus, est ergo cuius nomen est, nobiscum Deus, quia & no-
biscum est. Aut nunquid non est nobiscum? quomodo ergo dicit se nobiscum esse est ergo
nobiscum. Sed quoniam nobiscum est, Emmanuel, id est nobiscum Deus dicitur est. Deus
ergo quia nobiscum est, nobiscum Deus dicitur est. Idem Propheta: Conualecite manus Isa. 35.
dissoluta, & genua debilia consolamini, pusillanimes sensu conualecite, nolite timere,
Ecce Deus noster iudicium retribuet, ipse veniet & saluabit nos: tunc aperientur oculi cæ-
corum, & aures surdorum audient: tunc salvet claudus sicut ceruus, & diserta erit lingua
mutorum. Si in aduentu Dei dicit Propheta hæc futura signa quæ facta sunt, aut Dei filiū
C agnoscent Christum; in cuius aduentu & à quo hæc sanitatum signa facta sunt, aut diuini- Matth. 15.
tatis Christi veritate superati, ⁶⁰ in alteram hæresim ruentes, Christum dum filium Dei &
Deum confiteri nolunt, patrem illum esse confitēbuntur. Vocibus enim Prophetarum in-
clusi, iam Christum Deū negare non possunt. Quid ergo respondent, cūm in aduentu Dei
hæc signa futura dicuntur quæ in aduentu Christi gesta sunt, Christum qualiter accepint
Deum (Deum enim iam negare non possunt) quæ patrem? aut quā filium? Si quā filium, cur
Dei filium Deum negant? Si quā patrem, cur eos non sequuntur qui eiusmodi blasphemias
tenere videntur? Nisi quoniam nobis in hoc aduersus illos de veritate certamine hoc
interim sufficit, vt quoconque genere conuicti Christum confiteantur & Deum, quem
etiam Deum negare voluerunt. Per Abacuc Prophetam ait: ⁶² Deus ab Africo veniet, & Abacuc 3.
sanctus de monte opaco & condenso? Quem volunt isti ab Africo venire? si venisse aiunt
omnipotentem Deum patrem, ergo de loco Deus pater venit, ex quo etiam loco cludi-
tur, & intra sedis alicuius angustias continetur, & iā per istos, vt diximus, ⁶³ Sabelliana hæ-
resis sacrilega corporatur. Siquidem Christus non filius, sed pater creditur, & nouo more
dum ab ipsis destrictè homo nudus ad eritur, per eos rursum Christus pater Deus omnipo-
tentis comprobatur. At si in ⁶⁴ Bethleem, cuius metatura regio ad meridianam respicit pla- Lue. 2.
gam cœli, Christus nascitur, qui per scripturas & Deum dicitur: meritò Deus hic ab Africo
venire describitur, quia à Bethleem venturus esse præuidebatur. Eligant ergo ex duobus
MMM ij

quid velint, hunc qui ⁶⁵ Afriko venit, filium esse an patrem: Deus enim dicitur ab Afriko D
venturus. Si filium, quid dubitavit Christum & Deum dicere, Deum enim scriptura dicit
esse venturum. Si patrem, quid dubitant cum Sabellij temeritate misceri, qui Christum
patrem dicit? nisi Quoniam siue illum patrem, siue filium dixerint, ab haeresi sua iniici
let desciscant neceſſe est, qui Christum hominem tantummodo solent dicere, dum illum
rebus ipsis coacti Deum incipiunt promere, siue dum illum patrem, siue dum illum fi
lium voluerint nuncupare. [66] Ac sic & Ioannis natuitatem Christi describens, Ver
bum, inquit, caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus claritatem eius, claritatem
tanquam vni geniti à patre, plenus gratia & veritate. Nam & vocatur nomen eius verbum
Dei, nec immerito. Eructauit, inquit, cor meum verbum bonum, quod verbum regis no
miae consequenter appellat inferendo, Dico ego opera mea regi. Per ipsum enim omnia
facta sunt opera, & sine ipso factum est nihil. [67] Siue enim, inquit Apostolus, throni, siue
dominationes, siue virtutes, siue potestates, visibilia & inuisibilia, omnia per ipsum con
stant. Verbum autem hoc illud est, quod in sua venit, & sui eum non receperunt. Mundus
enim per ipsum factus est, & mundus eum non cognovit. Verbum autem hoc erat in prin
cipio apud Deum, & Deus erat verbum. Quis igitur dubitet, cùm in extrema parte dici
tur, verbum caro factum est, & habitauit in nobis, Christum cuius est natuitas, & quia
caro factus est, esse hominem, & quia verbum Dei, Deum incunctanter edicere est: pra
sertim cum animaduertat scripturam Euangelicam, vnde anque illam substantiam in vnam
natuitatis Christi foederasse concordiam? Hic est enim qui sicut sponsus egreditur de tha
lamo suo, exultauit ut gigas ad currēdā viam, à summo celo egressio eius, [68] & vnde
ad summum regresso eius. Quoniam usque ad summum, nec quicquam in celum ascen
dit, nisi qui de celo descendit, filius hominis qui est in celis. Repetens hoc ipsum dicit:
Pater classifica me eo honore, quo fui apud te antequā mundus esset. Ac si de celo de
scendit verbum hoc tanquam sponsus ad carnem, ut per carnis adūptionem filius ho
minis illuc posset ascendere, vnde Dei filius verbum descendederat: merito dum per conne
xionem mutuam & caro verbum Dei gerit, & filius Dei fragilitatem carnis adsumit, cum
sponsa carne consendens, illuc vnde sine carne descendederat, recipit iam claritatem illam,
quam dum ante mundi institutionem habuisse ostenditur, Deus manifestissime compro
batur. Et nihilominus dum mundus ipse post illum institutus refertur, per ipsum creatus
esse reperitur, quo ipse diuinitatis in ipso per quem factus est mundus, & claritas & auto
ritas comprobetur. Quod si, cùm nullius sit nisi Dei, cordis nosse secreta, Christus secreta
conspicit cordis: quod si, cùm nullius sit nisi Dei, peccata dimittere, idem Christus pecca
ta dimittit: quod si, cùm nullius sit hominis de celo venire, de celo veniendo descendit:
quod si, cùm nullius hominis hac vox esse possit, Ego & pater unum sumus, hanc vocē de
cōscientia diuinitatis Christus solus edicit: quod si postrem, omnibus diuinitatibus Christi
probationibus & rebus instructus Apostolus Thomas, respondēs Christo, Dominus meus
& Deus tuus dicit: quod si & Apostolus Paulus, Quorū, inquit, patres & ex quibus Chri
stus secundum carnē, qui est super omnia Deus benedictus in secula, in suis litteris scribit:
quod si, idem se [69] Apostolū non ab hominibus, aut per hominē, sed per Iesum Christum,
constitutum esse depromit: quod si, idem Euangelium non se ab hominibus didicisse, aut
per hominē, sed per Iesum Christum accepisse contēdit, merito Deus est Christus. Itaque
hoc in loco ex duobus alterum constare debet. Cū enī manifestū sit omnia esse facta
per Christum: aut ante omnia est, quoniam omnia per ipsum, & merito & Deus est: aut quia
homo est, post omnia est, & merito per ipsum nihil factū est. Sed nihil per ipsum factū esse
non possūmus dicere, cū animaduertamus omnia per ipsum facta esse, scriptum: nō ego
post omnia est, id est non homo tantum est, qui post omnia est, sed & Deus, [69] quoniam Deus
ante omnia est. Ante omnia est enim, quia per ipsum omnia, ne si homo tantum, nihil per
ipsum: aut si omnia per ipsum, non homo tantum: quoniam si homo tantum, non omnia
per ipsum, immō nihil per ipsum. Quid ergo respondent, nihil per ipsum, vt homo sit tan
tum: quomodo ergo omnia per ipsum? ergo non homo tantummodo est, sed & Deus. Siqui
dem omnia sunt per ipsum: vt merito intelligere debemus nec hominem esse Christum
tantummodo, qui est post omnia, sed & Deum, cū per ipsum facta sint omnia. Quomo
do enim aut hominem tantummodo dicas, cū illum etiam in carne conspicias, nisi quo
niā si vtrunque animaduertitur, vtrque merito credatur. [70] Et tamen adhuc dubitat
haeticus Christum dicere esse Deum, quem Deum tot & rebus animaduertit & vocibus
adpro-

CAP. XIII.

Ioan. 1.

Psal. 44.

Ioan. 1.

Coloss. 1.

Ioan. 1.

Ibidem.

Psal. 18.

Ioan. 3.

Ioan. 17.

Psal. 18.

Ioan. 3.

Ioan. 1.

Psal. 7.

Matth. 9.

Marc. 2.

Ioan. 3.

Ioan. 10.

Ioan. 20.

Rom. 9.

Gal. 1.

Ioan. 1.

Coloss. 1.

CAP. XIII.

A adprobatum. Si homo tantummodo Christus; quomodo veniens in hunc mundum in sua ^{Ioan. 1.} venit, cum homo nullum fecerit mundum? Si homo tantummodo Christus; quomodo mundus per ipsum factus esse referatur, cum non per hominem mundus, sed post mundum ^{Ibidem.} homo institutus referatur? Si homo tantummodo Christus; quomodo non ex semine tan- ^{Matth. 1.} tum David Christus; sed verbum caro factum est, & habitauit in nobis? Nam et si protoplastus non ex semine, sed tamen protoplastus non est ex verbi & carnis coniunctione concretus. Non est enim verbum caro factum, & habitauit in nobis. Si homo tantummodo Christus; quomodo qui de celo venit, que videt & audit testificatur, cum constet ^{Ioan. 3.} hominem de celo, quia ibi nasci non posset, venire non posse? Si homo tantummodo Christus; quomodo visibilia & inuisibilia, throni, virtutes & damnationes per ipsum, & in ipso ^{Coloss. 1.} creata esse referuntur, cum virtutes celestes per hominem fieri non poterint, que ante hominem ipsum esse debuerint. Si homo tantummodo Christus, ^{Rom. 10.} quomodo adest ^{Ibi.} que inuocatus, cum haec hominis natura non sit, sed Dei, vnde omni loco possit? Si homo tantummodo Christus; cur homo in orationibus mediator inuocatus, cum inuocatio ^{1. Tim. 2.} hominis ad præstandam salutem inefficax iudicetur? Si homo tantummodo Christus, cur spes in illum ponitur, cum spes in homine maledicta referatur? Si homo tantummodo ^{Isa. 43.} Christus; cur non licet Christum sine exitio animæ negari, cum in hominem commissum ^{Matth. 10.} delictum referatur posse dimitti? Si homo tantummodo Christus; quomodo Ioannes Baptista testatur, & dicit, ^{Ibidem.} qui post me venit, ante me factus est, quia prior me fuit: cum si homo tantummodo Christus, post Ioannem natus, ante Ioannem esse non possit, nisi quoniam illum quâ Deus est, antè præcessit. Si homo tantummodo Christus; quomodo que ^{Ioan. 5.} pater facit, & filius facit similiter, quum homo cœlestibus operibus Dei similia opera facere non possit? Si homo tantummodo Christus; quomodo sicut pater in se vitam habet, ^{Ibidem.} ita dedit filio vitam habere in semetipso, cum exemplo patris Dei, homo in se vitam habere non possit, cum non in æternitate sit gloriósus, sed in materia mortalitatis effectus? Si homo tantummodo Christus; quomodo refert, ^{Ibidem.} Ego sum panis vitæ æternae qui de celo ^{Ioan. 6.} descendit: cum neque panis vita homo esse possit ipse mortalis, nec de celo descenderit nulla in celo constituta materia fragilitatis? Si homo tantummodo Christus; quomodo dicit, quia patrem Deum nemo vidit inquam: nisi qui est à Deo, hic vidit Deum? Quoniā ^{Ibidem.} si homo tantummodo Christus, Deum videre non potuit, quia Deum nemo hominū vidit: Si autem dum ex Deo est, Deum vidit, plus se quâm hominem, dum Deum vidit, intelligi voluit. Si homo tantummodo Christus; cur dicit, Quid si viderit filium hominis ascen- ^{Ibidem.} dentem illuc ubi antè erat: ascédit autem in celum: ibi ergo fuit, dum illuc redi^gebi priùs fuit. ⁷⁴ Ex quo manus ponere, figuram & formam futurae passionis ostendens. Nemo ^{CAP. XV.} igitur Christum sicut angelum non dubitat dicere; ita etiam Deum hascit pronuntiare, ^{Gen. 48.} cum hunc eundem & puerorum horum benedictionem per sacramentum passionis digestum in figura manuum, & ⁷⁵ Deum & angelum intelligat inuocatum fuisse. ⁷⁶ Ac si alius hæreticus pertinaciter oblitans aduersus veritatem, voluerit in his omnibus exemplis propriè angelum aut intelligere, aut intelligendum esse contéderit, in hoc quoque vi-ribus veritatis frágatur necesse est. ⁷⁷ Nā si omnibus cœlestibus, terrenis & infernis Christo subditis, etiam ipsi angeli cum omnibus ceteris quæcumque subiecta sunt Christo, di- ^{Philip. 2.} cuntur Dij, iure & Deus Christus. Et si quiuis angelus subditus Christo Deus potest dici, & ^{Psal. 81.} hoc si dicitur, & sine blasphemia proferetur, multò magis vtique & hoc ipsi Dei filio Christo competere potest, vt Deus pronuntietur. Si enim qui subiectus Christo angelus, Deus promittur, multò magis & constatius Christus, ⁷⁸ cui sunt omnes angelii ^{Abieˆ}, Deus esse ^{Hebr. 2.} dicetur. Nec enim naturæ congruit, vt que minoribus concessa sunt, maioribus denegentur. Ita si angelus Christo minor est, angelus autem Deus dicitur, magis consequenter Christus, Deus esse dicitur; qui non vno, sed omnibus angelis, & maior & melior inueni- ^{Hebr. 1.} tur. ⁷⁹ Ac si stetit Deus in synagoga Deorum, in medio autem Deus Deos discernit, in ^{Psal. 81.} synagoga autem aliquotiens Christus stetit, Christus ergo in synagoga Deus stetit, diudicans scilicet Deos, quibus dicit: Visquequid personas hominum accipitis: accusans sci- ^{Ibidem.} licet consequenter homines synagogæ, non exercentes iusta iudicia. Porro si illi qui reprehenduntur aequi culpantur, propter aliquam tamen causam hoc nomen adipisci sine blasphemia videntur vt Dij nuncupentur: multò magis vtique hic Deus habebitur, qui non tantum Deus Deorum stetisse dicitur, sed etiam Deos discernens & diudicans ex eadem lectionis auctoritate aperitur. Ac si illi, qui tanquam unus de principibus ca- ^{Ibidem.}

MMM iiij

dunt, Dij famē nuncupantur, multò magis Deus esse dicetur, qui non tantum tanquam Dvnus ex principibus non cadit, sed ipsum quoque malitiā & auctorem & principe vincit. Quæ autem malū ratio est, vt cùm legant hoc etiam Moysi nomen datum, dum dicitur.⁸⁰ Deum te posui Pharaoni: Christo negetur, qui non Pharaoni Deus, sed vniuersæ creaturæ & Dominus & Deus constitutus esse reperitur. & in illo quidem hoc nomen temperatè datum, in hoc profusè: in illo ad mensurā, in hoc supra om̄em omnino mensuram. Non enim ad mensuram, inquit, dat filio pater: pater enim, inquit, diligit filium.

Exod. 7. In illo ad tempus, in hoc sine tempore, diuini enim nominis potestatem & super omnia & in omne tempus accepit. Quod si qui vnius hominis accepit potestatem in hac exiguitate huius datae potestatis, nomen tamen istud Dei incunctanter cōsequitur, quanto magis qui in ipsum quoque Moysen habet potestatem, nominis istius auctoritatem consecutus esse credetur?

Ioan. 3. Et poteram quidem omnium scripturarum cœlestium cœnitare tractatus, & ingentem circa istam speciem Christi diuinitatis, vt ita dixerim, sylam componere: nisi quoniam non tam mihi contra hanc hæresim propositum est dicere, quā breuiter circa personam Christi, regulam veritatis aperire. Quamvis tamen ad alia festinens, illud non arbitror prætermittendum, quod in Evangelio Dominus ad significatiōnem sua maiestatis expressit dicendo: Soluite templum hoc, & ego in triduo suscito il-

Ioan. 2. lud. Aut quando alio in loco & alia parte pronuntiat: Potestatem habeo animam meam ponendū, & rursus recipere eam: hoc enim mandatum accepit a patre. Quis est enim qui dicit, animam suam se posse ponere, aut animam suam posse & rursus recuperare, quia E

Ibidem 10. hoc mandatum accepit a patre? Aut quis dicit, destrūctum corporis sui templum resuscitare rursus & redificare se posse; nisi quoniam sermo ille, qui ex patre, qui apud patrem p̄f quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil; imitator paternorum operum atque virtutum; imago inuisibilis Dei; qui descendit de cœlo, qui quæ vidit & audiuit testificatus est; qui non venit vt faceret suam voluntatem, sed potius vt faciat patris voluntatem, à quo missus ad hoc ipsum fuerat, vt magni consilij angelus factus arcana

Ioan. 1. rum cœlestium nobis iura referarer; quicque verbum caro factus habitat in nobis, ex nobis hic Christus non homo tantum, quia hominis filius: sed etiam Deus, quia Deifilius

Coloff. 1. comprobatur. Quod si & primogenitus omnis creaturæ ab Apostolo dictus sit Christus, quomodo omnis creaturæ primogenitus esse potuit, nisi quoniam secundum diuinitatem ante omnem creaturam ex patre Deo sermo processit? Quod nisi ita hæretici acceperint, Christum hominem primogenitum omnis creaturæ monstrare cogentur, quod facere non poterunt. Aut igitur ante omnem est creaturam, vt primogenitus sit omni crea

Ioan. 1. turæ, & non homo est tantum, quia homo post omnem creaturam est. Aut homo tantum est, & est post omnem creaturam: Et quomodo primogenitus est omnis creaturæ, nisi quoniam dum verbum illud quod est ante omnem creaturam, & idem primogenitus omnis creaturæ, caro fit & habitat in nobis, hoc est, adsumit hunc hominem qui est post omnem creaturam, & sic cum illo & in illo habitat in nobis, vt neque homo Christo subtrahatur, neque diuinitas negetur. Nam si tantummodo ante omnem creaturam est, homo in illo subtractus est. Si autem tantummodo homo est, diuinitas quæ ante omnem creaturam est, intercepta est: utrunque ergo in Christo confederatum est, & utrunque coniunctum est, & utrunque connexum est. Et meritò dum est in illo aliquid quod superat creaturam, pignerata in illo diuinitatis & humilitatis videtur esse concordia. Propter quam casam, qui mediator Dei & hominum effectus exprimitur, in se Deum & hominem

Coloff. 2. sociasse reperitur? Ac si idem Apostolus de Christo rescribet,⁸¹ vt exutus carnem potestates dehonestauit, palam triumphatis illis in semetipso: non utique otiosè exutum carne proposuit, nisi quoniam & resurrectionem rursus indutum voluit intelligi. Quis est ergo iste exutus & rursus indutus? requirant hæretici, nos enim sermonē Dei scimus indutū carnis substātiā, eundemque rursus exutum eadem corporis materia, quam rursus in resurrectione suscepit, & quasi indumentū resumpit. Sed enim neque exutus, neque indutus hominem Christus suisset, si homo tantum suisset. Nemo enim vñquā seipso aut spoliatur, aut induitur. Sit enim necessè est aliud, quicquid aliud aut spoliatur aut induitur. Ex quo meritò sermo Dei fuit, qui exutus est carnē, & in resurrectione rursus indutus. Exutus autem, quoniam & in nativitate fuerat indutus, itaq; in Christo Deus est qui induitur, arque etiā exutus sit oportet; propterea is qui induitur, pariter & exutur necesse est. Induitur autem & exutur homo quādā contexti corporis tunica. Ac propterea cōsequenter sermo fuit,

vt

TERTULLIAN⁹
Cum Annotationib;
PAMPHLITI.

A. V.
16.

A vt diximus, Dei, qui modò indutus modò exutus esse reperitur: hoc enim eriam in beneficiis antè prædictis: Lauabit stolam tuam in *vino*, & in sanguine vix amictum suum. Si stola in Christo caro est, & amictum ipsum corpus est, requiratur quisquis est ille cuius corpus amictum est, & stola caro. Nobis enim manifestum est etiam stolam & corpus amictum verbi fuisse, quique sanguine, id est vino, lauit substantiam corporis & materiam carnis abiens, ex parte suscepit hominis passione. Ex quo siquidem lauatur, homo est: quia amictu quod lauatur, caro est. Quia autem lauat, verbum Dei est, qui ut lauaret amictum, amicti susceptor effectus est. Merito ex ea substantia, quae recepta est, ut lauaretur, homo exprimitur: sicut ex verbi auctoritate qui lauit, Deus esse monstretur. [84] Cur autem licet ad aliam partem disputandi festinare videamus, illum praecreamus apud Apostolum locum: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est aequali se Deo esse, sed semetipsum exinanuit formam servi accipiens, in similitudine hominum factus, & habitu inuetus ut homo, humiliavit se obediens factus usque ad mortem, morte autem crucis: propterea & Deus illu superexaltauit, & dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quoniam Dominus Iesus in gloria est Dei pater. Qui cum in forma Dei esset, inquit. Si homo tantummodo Christus in imagine Dei, non in forma Dei relatus fuisset, hominem enim scimus ad imaginem, non ad formam Dei factum. Quis ergo est iste, qui in forma Dei, ut diximus, factus est angelus: sed nec in angelis formam Dei legimus, nisi quoniam hic praecipius atque generosus per omnibus Dei filius verbum Dei, imitator omnium paternorum operum, dum & ipse operatur sicut & pater eius forma (vt expressimus) est Dei pater. Et merito in forma pronuntiatus est Dei; dum & ipse super omnia, & omnis creaturae diuinam obtinens potestatem, & Deus est exemplo patris: hoc ipsum tamen a patre proprio consecutus, ut omnium & Deus esset, & Dominus esset, & Deus ad formam Dei garris ex ipso genitus atque prolatus. Hic ergo quamvis esset in forma Dei, non est rapinam arbitratus aequali se Deo esse. Quamvis enim se ex Deo patre Deum esse meminisset, nunquam se Deo patri agit comparauit aut contulit, memor se esse ex suo patre, & hoc ipsum quod est, habere se quia pater dedisset. Inde denique & ante carnis assumptionem, sed & post assumptionem corporis, post ipsam præterea resurrectionem, omnem patri in omnibus rebus obedientiam præstata pariter ac præstat. Ex quo probatur, nunquam arbitratum illum esse rapinam quandam diuinitatem, ut aquaret se patri Deo: quin immo contraria, omni ipsius imperio & voluntati obediens atque subiectus etiam ut formam servi suscipere contentus fuit, hoc est hominem illum facti & substantiam carnis & corporis, quam ex paternorum & secundum hominem cœlicorum servitute venientem nascendo suscepit. Quo tempore se etiam exinanuit, dum humanam conditionis fragilitatem suscipere non recusauit. Quoniam si homo tantummodo natus fuisset, per hoc exinanitus non esset: homo enim nascens augetur, non exinanitur. Nam dum incipit esse quod cum non esset, habere non potuit, ut diximus, non exinanitur, sed potius augetur atque ditatur. Ac si Christus exinanitur in eo quod nascitur, formam servi accipiendo, quomodo homo tantummodo est de quo verius dictum fuisset locupletatum illum esse runc quum nasceretur, non exinanitum, nisi quoniam auctoritas diuini verbi ad suscipiendum hominem interim conquescent, nec se suis viribus exercens, delicit se ad tempus atque deponit, dum hominem fert quem suscepit. Exinanuit se, dum ad iniurias contumeliasque descendit, dum audit infanda, experitur indigna: cuius tamen humilitatis adeat statim egregius fructus. Accipit enim nomen quod est super omne nomen, quod ibidem vtique non aliud intelligimus esse quam nomen Dei. Nam quum Dei sit solus esse super omnia, consequens est, ut nomen illud sit super omnia, quod est eius qui super omnia est Dei. Est ergo nomen illud quod super omne nomen est: quod nomen est eius vtique consequenter, qui quum in forma Dei fuisset, non rapinam arbitratus est aequali se Deo esse. Neque enim si non & Deus esset Christus, omne se in nomine eius genu flecteret, cœlestium, & terrestrium, & infernorum; nec visibilia aut inuisibilia, aut rerum omnium omnis creatura homini esset subjecta sive substrata, quae se ante hominem esse membrisset. Ex quo & dum in forma Dei esse Christus dicitur, & dum in natuitatem se secundum carnem se exinanisse monstratur, & dum id accepisse nomen a patre quod sit super omne nomen exprimitur, & dum in nomine eius omne genu cœlestium, terrenorum, & infernorum se flectere & curuare monstratur: & hoc ipsum in gloriam Dei patris succar-

*Gen. 49.
Gen. 49.*

CA. xvi.

Philip. 2.

Ibidem.

Gen. 1.

Ioan. 5.

Coloss. 1.

Philip. 2.

Matth. 28.

et Ioan. 20.

Philip. 2.

Philip. 2.

Coloss. 1.

Ibidem.

Coloss. 1.

Philip. 2.

Coloss. 1.

Philip. 2.

Philip. 2.

Philip. 2.

MMM ijj

rere asseritur, consequenter non ex illo tantum homo est, quia obediens patri factus est usque ad mortem, mostem autem crucis: sed ex his etiam rebus superioribus diuinitatem Christi sonansibus, Dominus Christus Iesus & Deus, quod heretici nolunt esse, monstratur. [86] Hoc in loco licebit mihi argumenta etiam ex aliorum hereticorum parte conquirere. Firmum est genus probationis, quod etiam ab aduersario sumitur, ut veritas etiam ab ipsis inimicis veritatis probetur. Nam usque adeo hunc manifestum est in scripturis esse Deum tradi, ut plerique hereticorum diuinitatis ipsius magnitudine & veritate cōmoti, ultra modum extendentes honores eius, ausilint non filium, sed ipsum Deum patrem promere vel putare. Quod etsi contra scripturarum veritatem est, tamen diuinitatis Christi argumentum grande atque praecipuum est: qui usque adeo Deus, sed quā filius Dei natus ex Deo, ut plerique illum (ut diximus) heretici ita Deum acceperint, ut non filium, sed patrem profluentiam putarent. Aestiment ergo an hic sit Deus, cuius auctoritas tantum mouit quoddam, ut putarent illum (ut diximus superius) iam ipsum patrem Deum: effrenatus & effusus in Christo diuinitatē confiteri, ad hoc illos manifesta Christi diuinitate cogente, ut quem filium legerent, quia Deum animaduerterent, patrem putarent. [88] At quoque heretici usque adeo Christi manifestam amplexati sunt diuinitatem, ut dixerint illum suisse sine carne, & totum illi suscepimus detraherent hominem, ne decoquerent in illo diuini nominis potestatem, si humanam illi sociasset, ut arbitrabantur, nativitatem: quod tamen nos non probamus, sed argumentum afferimus usque adeo Christum esse Deum, ut quidam illum subtracto homine tantummodo putarint Deum, E quidam autem ipsum crediderint patrem Deum, quum ratio & temperamentum scripturarum cœlestium, Christum ostendant Deum, sed quā filium Dei, & assumptum à Deo etiam filio hominis credendum & hominem. Quoniam si ad hominem veniebat; ut mediator Dei & hominum esse deberet, oportuit illum cum eo esse, & verbum carnem fieri,⁸⁹ ut in semetipso concordiam confibularet terrenorum pariter atque cœlestium, dum virtusque partis in se connectens pignora, & Deum-homini, & homini Deo copularet: ut merito filius Dei per assumptionē carnis filius hominis, & filius hominis per receptionem Dei verbi filius Dei effici possit. Hoc altissimum atque reconditum sacramentum ad salutem generis humani ante secula destinatum, in Domino Iesu Christo Deo & homine inuenitur impleri, quo conditio generis humani ad fructum æternæ salutis posset adduci.

C A P . X I X .

[90] Sed erroris istius hereticorum inde, ut opinor, nata materia est, quia inter filium Dei & filium hominis nihil arbitrantur interesse, ne facta distinctione, & homo & Deus Iesus Christus facile comprobetur. Eundem enim atque ipsum, id est hominem filium hominis, etiam filium Dei volunt videri, ut homo & caro & fragilis illa substantia eadem atque ipsa filius Dei esse dicatur. Ex quo dum distinctione filii hominis & filii Dei nulla secernitur, sed ipse filius hominis Dei filius vindicatur, homo tantummodo Christus idem atque filius Dei afferatur. Per quod nituntur excludere; Verbum caro factum est, & Habitauit in nobis, & vocabitis nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum nobiscum Deus. Proponunt enim atque illa prætendent, quæ in Euangeliō Lucæ relata sunt, ex quibus asserebantur non quod est, sed tantum illud quod volunt esse: Spiritus sanctus veniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, propterea & quod ex te nascetur sanctum, vocabitur filius Dei. Si ergo, inquit, angelus Dei dicit ad Mariam, quod ex te nascetur sanctum, ex Maria est substantia carnis & corporis. Hanc autem substantiam, id est sanctum, hoc quod ex illa genitus est, filium Dei esse propositus. Homo, inquit, ipse, & illa caro corporis, illud quod sanctum est dictum, ipsum est filius Dei. Ut & cū dicit scriptura sanctum, Christum filium hominis hominem intelligamus, & cū filium Dei proponit, non hominem, sed Deum, percipere debeamus. Sed enim scriptura diuina, hereticorum & fraudes & furtu facilè conuincit & detegit. Si enim sic esset tantummodo, Spiritus veniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei, fortasse alio esset nobis genere aduersus illos reluctandum, & alia nobis essent argumenta querenda, & arma sumenda, quibus illorum & infidias & præstigias vincemus. Cū autem ipsa scriptura cœlesti abundans plenitudine, sese hereticorum istorum calumniis cœuat, facilè ipso quod scriptum est, nimirum, & errore istos sine villa dubitatione superamus. Nō enim dixit, ut iam expressimus, propterea quod ex te nascetur sanctum, sed adiecit Cœunctionem. Ait enim: propterea & quod ex te nascetur sanctum; ut illud offendere, non principaliter hoc sanctum quod ex illa nascitur, id est istam carnis corporisque

TERTULLIAN⁹
Cum annotationibus
RAMILLI.
A. V.
J. 6.

1. Tim. 2.

Iean. 1.

Ephes. 2.

Iean. 1.

Math. 1.

Lucas.

A risque substantiam filium Dei esse, sed consequenter, & in secundo loco; principaliter autem filium Dei esse verbum Dei incarnatum per illum spiritum de quo angelus refert: Spiritus veniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Hic est enim legitimus Dei filius qui ex ipso Deo est, qui dum sanctum istud assumit, & sibi filium hominis annexet, & illum ad se rapit atque transducit, cōnexione sua & permixtione sociata præstat, & filium illum Dei facit, quod ille naturaliter non fuit: ut principalitas nominis istius filius Dei in spiritu sit Domini qui descendit & venit, ut sequela hominis istius in filio Dei & hominis sit, & meritò consequenter hic filius Dei factus sit, dum non principaliter filius Dei est: atque ideo dispositionem istam angelus videns, & ordinem istum sacramenti expediens, non sic cuncta confundēs, ut nullum vestigium distinctionis collocares, distinctionem posuit dicēdo, propterea & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Ne si distributionem istam cum libramentis suis non dispensasset, sed in confuso permixtam reliquisset, verè occasionem hæreticis contulisset, ut hominis filium quā homō est, eundem & Dei & hominis filium pronuntiare deberent. Nunc autem particulariter exponens tam magni sacramenti ordinem atque rationem, eudenter expressit, ut diceret, & quod ex te nascetur sanguinum, vocabitur filius Dei: probans quoniam filius Dei descendit. Qui dum filium hominis in se suscepit, consequenter illum filium Dei fecit, quoniam illum filius ubi Dei sociavit, & iunxit. Ut dum filius hominis adhæret in nativitatem filio Dei, ipsa permixtione sceneratum & mutuatum teneret, quod ex natura propria possidere non posset. Ac sic facta est angeli voce, quod nolunt hæretici, inter filium Dei hominisque cum sua tamen sociatione distinctione, vrgendo illos ut Christum hominis filium hominem intelligent quoque Dei filium, & hominem Dei filium, id est Dei verbum (sicut scriptum est) Deum accipiant: atque ideo Christum Iesum Dominum ex utroque connexum (ut ita dixerim) ex utroque contextum atque concretum, & in eadem virtusque substantiae concordia mutui ad inuicem fœderis confibulatione sociatum, hominem & Deum, scriptura hoc ipsum dicentes veritate cognoscant. [92] Ergo, inquit, si Christus non homo est tantum, sed & Deus, Christum autem refert scriptura mortuum pro nobis & resuscitatum, iam docet nos scriptura credere Deum mortuum. Aut si Deus non moritur, Christus autem mortuus refertur, non erit Christus Deus, quoniam Deus non potest accipi mortuus. Si vñquam intelligenter aut intellexissent quod legunt, nunquam tam periculose omnino loquerentur.⁹³ Sed erroris semper est abrupta dementia, & non est nouum si usque ad periculosa descendant, qui fidem legitimam reliquerunt. Si enim scriptura proponeret Christum tantummodo Deum, & nulla in illo fragilitatis humanae sociatio esset permixta, merito illorum hic aliquid valuerit sermo contortus. Si Christus Deus, Christus autem mortuus, ergo mortuus est Deus. Sed cum non tantummodo illum, ut ostendimus iam frequenter, Deum, sed & hominem scriptura constituat, consequens est, quod immortale est, incorruptum mansisse teneatur. Quis enim non intelligat, quod impassibilis sit diuinitas, passibilis vero sit humana fragilitas? Cum ergo tam ex eo quod Deus est, quam etiam ex illo quod homo est Christus, intelligatur esse permixtus & esse sociatus, Verbum enim caro factum est, & habitavit in nobis, quis non sine ullo magistro atque interprete ex se se facilè cognoscat, non illud in Christo mortuum esse quod Deus est, sed illud in illo mortuum esse quod homo est? Quid enim si diuinitas in Christo non moritur, sed carnis solius substantia extinguitur? quando & in ceteris hominibus, qui non sunt caro tantummodo, sed caro & anima; caro quidem sola incursum interitus mortisque patitur, extra leges autem interitus & mortis anima incorrupta cernatur: hoc enim & ipse Dominus hortans nos ad martyrium & ad contemptū omnis humanæ potestatis, aiebat: Ne timueritis eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt. Quod si anima immortalis occidi aut interfici non potest in quoquis alio, licet corpus & caro sola possit interfici, quantò magis utique verbum Dei & Deus in Christo interfici omnino non potuſt, cum caro sola & corpus occisum sit? Si enim hanc habet generositatē immortalitatis anima in quoquis homine, ut non possit interfici, multò magis hanc habet potestatem generositas verbi Dei, ut non possit occidi. Nam si potest hominum ad interficiendam factam Dei potestatem, & si crudelitas humana ad interficiendam animam deficit, multò magis ad Dei verbum interficiendum deficere debet. Nam cum ipsa anima, quæ per Dei verbum facta est, ab hominibus non occiditur, multò magis utique verbum Dei perimi non posse creditur. Et si plus non potest hominum cruenta sauitia aduersus homines, quam ut tantummodo corpus occidat, quanto magis utique in

CAP. XX.
Marth. 27.
G 28.

Ioan. 1.

Math. 10.

Christo non valebit, quia ut idem tantummodo corpus occidat: ut dum per haec colligitur, non nisi hominem in Christo interfectum, appareat ad mortalitatem sermonem in loco non esse deducetur. Nam si Abraham & Isaac & Iacob, quos homines tantummodo constat fuisse, manifestum est vivere (omnes enim, inquit, illi vivunt Deo, nec mors in illis animam perimit, quae corpora ipsa dissoluit; ius enim suum exercere potuit in corpora, in animas exercere non valuit: aliud enim in illis mortale, & ideo mortuum, aliud in illis immortale, & ideo intelligitur non extinctum: sed quam causam vivere Deo, pronuntiant, & dicti sunt) multo magis viva mors in Christo aduersum solam materiam corporis potuit valere, aduersus diuinitatem sermonis non potuit se exercere. Frangitur enim potitas mortis, ubi interedit auctoritas immortalitatis. [94] Sed ex hac occasione, quia Christus non homo tantum, sed & Deus, diuinarum litterarum sacris auctoritatibus approbat, alii haeretici erumpentes statim in Christo religionis concurse machinantur, hoc ipso patrem Deum volentes ostendere Christum esse, dum non homo tantum afferitur, sed & Deus promittur. Sic enim inquit, si nus esse Deus promittur, Christus autem Deus, ergo, inquit, si pater, & Christus est unus Deus: Christus pater dicetur. In quo errare probantur Christum non noscentes, sed sonum nominis approbantes: olunt enim illum secundam esse personam post patrem, sed ipsum patrem. Quibus quia facile responderetur, pauca dicentur. Quis enim non secundam filij post patrem agnoscat esse personam, cum legat dictum a patre consequenter ad filium, Faciamus nominem ad imaginem & similitudinem nostram, & post haec relatum, Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum. [95] Aut cum inter manus teneat: Pluit Dominus super Sodomam & Gomorram ignem, & sulphur a Domino de celo. Aut cum ad Christum, Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula a me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tua terminos terrae. Aut cum etiam ille desideratus scriba ait: Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Aut cum Esaie prophetias explicans, inueni positum sic: Hec dicit Dominus Christo meo Domino. Aut cum legit, Non descendisti de celo ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. Ibidem. [96] Aut dum inuenit positum: Quoniam qui me misit, maior me est. Aut cum considerat scriptum, Eo ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum. Aut quando habet cum ceteris conlocutum, Sed in lege vestra scriptum est, quia duorum testimonium verum est, ego de me testificor, & testificatus est de me qui me misit pater. Aut quando vox de celo redditur, Et honorificau, & honorificabo. Aut quando a Petro respondet & dicitur, Tu es filius Dei vivi. Aut quando ab ipso Domino sacramentum huius revelationis approbatur, & dicitur, Beatus es Simon Bariona, quoniam hoc tibi non reuelauit caro & sanguis, sed pater meus qui in celis est. Aut quando ab ipso Christo exprimitur, Pater clarifica me eo honore quo fui apud te antequam mundus fuerit. Aut cum ab eodem dicitur, Pater sciebam quia semper me audis, verum propter circumstantes dixi, ut credant quia tu monistis. Aut cum definitio regulae ab ipso Christo collocatur, & dicitur, Hec est autem vita eterna, ut sciatis te unum & verum Deum, & quem misisti Iesum Christum, ego te honorificau super terram, opus perfeci quod dedisti mihi. Aut cum item ab eodem afferitur, & dicitur, Omnia mihi tradita sunt a patre meo. Aut cum federe ad dextram patris, & a Prophetis & ab Apostolis approbatur. Et satis longum facio, si eni- ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶

A quoniam nec ad numerū refertur, sed ad societatem alterius expōmitur. Denique adiicit dicens, sumus, non sum, ut ostenderet per hoc quod dixit, sumis, & pater, duas esse personas. Vnum autem quod ait, ad concordiam, & eandem sententiam, & ad ipsam charitatis societatem pertinet, ut meritò vnum sit pater & filius per concordiam, & per amorem, & per dilectionem. Et quoniam ex patre est, quicquid illud est, filius est, manente tamen distinctione, ut non sit pater ille qui filius, quia nec filius ille qui pater est. Nec enim, sumus, addidisset, si vnum se & solitarium patrem, filium factum esse meminisset. Denique nouit ^{1 Cor. 3.} hanc concordiam unitatem & Apostolus Paulus, cum personarum tantè distinctione. Nam

B cùm ad Corinthios scriberet, Ego, inquit, plantavi, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat, est quicquam, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat, & qui rigat, vnum sunt. Quis autem non intelligat alterum esse Apollo, alterum Paulum, non eundem atque ipsum Apollo pariter & Paulum. Denique & diuersa vniuersusque sunt officia prolata: alter enim qui plantat, & alter qui rigat, hos tamen duos, non quod vnum sit, sed quod vnum sint, propoñuit ^{Iohn. 10.} Apostolus Paulus, ut alter quidem sit Apollo, alter vero Paulus, quantum ad personarum distinctionem pertinet, vnum ambo sint. Nam quando duorum vna sententia est, veritas vna est, fides vna est, vna atque eadem religio est, vnum etiam Dei timor est, vnum sunt etiam si duo sint, ipsum sunt dum ipsum sapiunt. Etenim quos personæ ratio inuicem diuidit, cùdum rursus inuicem religionis ratio conducit. Et quamvis idem atque ipsi non sint, dum idem sentiunt, ipsum sunt, & quum duo sint, vnum sunt, habentes in fide societatem, etiam sigerant in personis diuersitatem. Denique, quum ad has voces Domini imp̄critia fuisset

Iudaica commota, & temerè adusque saxa succesa, ita ut discurrerent, & dicerent, Non te

lapidamus propter bonum opus, sed propter blasphemiam, & quia tu cùm homo sis, facis te Deum: distinctionem posuit Dominus in ratione reddenda, quomodo se Deum aut

dixisset, aut intelligi vellet: Quem pater sanctificauit, inquit, & misit in hunc mundum, vos

dicitis quia blasphemat, quia dixi, filius Dei sum: etiam hic patrem habere se dixit. Filius

est, ergo non pater: patrem enim confessus se fuisset, patrem se esse meminisset: & sanctificatum se à suo patre esse proponit.

Dum ergo accipit sanctificationem à patre, minor patre est: minor autem patre consequenter est, sed filius. pater enim si fuisset, sanctificationem dedisset, non accepisset, & nunc autem profitendo se accepisse sanctificationem à pa-

tre, hoc ipso, quo patre se minorem, accipiendo ab ipso sanctificatum probat, filium se

esse, non patrem monstravit. Missum præterea se esse dicit, ut per hanc obedientiam qua

venit Dominus Christus missus, non pater, sed filius probetur, qui missus est utique si pater

fuisset. Missus autem non fuit pater, ne pater subditus alteri Deo dum mittitur, probare-

tur. Et tamen post hoc adiicit, quod omnem omnino ambiguitatem dissolueret, & totam

cotrouersiam erroris extinguqueret, ait enim in ultima parte sermonis: Vos dicitis quia bla-

phemate, quia dixi, filius Dei sum. Ergo si uidenter filium Dominus se non patrem esse

testatur, magnæ temeritatis & ingentis est furoris exemplum, contrariopius Christi Domi-

nii testimonium cotrouersiam diuinitatis & religionis agitare, & Christum Iesum patrem

esse dicere, quum animaduertat illum non patrem se, sed filium comprobasse.

^[100] Quod si de celo missus à patre est, nō utique homo tantum est: homo enim, ut diximus, de celo

venire nō potuit. Non igitur ibi antē homo fuit, sed illuc a se dicit ubi nō fuit. Descendit au-

tē Dei verbū quod ibi fuit. Verbū inquit Dei, & Deus per quē facta sunt omnia, & sine quo

factū est nihil. Non igitur homo inde sic de celis venit, sed Dei sermo, id est Deus, inde de-

scēdit. Si homo tantummodo Christus, quomodo ait:

^[101] Etsi ego de me testificor, verum est

testimonium meum: quia scio unde venerim, & quō eā: vos ignoratis unde venerim, aut

quō eam: vos secundum carnem iudicatis. Ecce & hīc illuc se dicit redditum vnde se te-

stificatur antē venisse, missum scilicet de celo. Descendit ergo vnde venit, quo modo il-

luc vadit vnde descendit. Ex quo si homo tantummodo Christus esset, non inde venisset:

atque ideo nec illuc abiret, quoniam non inde venisset. Veniendo autem inde vnde homo

venire non potest, Deum se ostendit venisse. Sed enim huius ipsius descensionis ignari,

& imperit Iudæi, heredes sibi harretos istos reddiderunt, quibus dicitur: Vos ignoratis

vnde veniam, & quō eam: vos secundum carnem iudicatis. Tam isti quām Iudæi carna-

lem solam esse Christi nativitatem tenētes, nihil aliud Christum esse quām hominem cre-

deridērunt, non considerantes illud, quoniam cūm de celo homo non potuerit venire, ut

meritò illuc posset redire, Deū esse qui inde descendenter, vnde homo venire non potuerit.

^{Ibidem.}

^{C.A. XIII.}

^{Ibidem.}

^{Ioan. 1.}

^{Ioan. 8.}

Si homo tantummodo Christus, quomodo dicit: Vos ex inferioribus estis, ego de sursum sum: vos de hoc mundo estis, ego non sum de hoc mundo. Ideo autem si omnis homo ex hoc mundo est, & ideo in hoc mundo est Christus, an homo tantummodo est: Absit. Sed considera quod ait, Ego non sum de hoc mundo. Nunquid ergo mentitur, cum ex hoc mundo sit, si homo tantummodo sit? Aut si non mentitur, non est ex hoc mundo. Non ergo homo tantummodo est, quia ex hoc mundo non est. Sed ne lateret quis esset, expedit unde esset: Ego, inquit, de sursum sum, hoc est de cœlo, unde homo venire non potest; non enim in cœlo factus est. Deus est ergo qui de sursum est, & idcirco de hoc mundo non est: quanquam etiam quodammodo ex hoc mundo est, unde non Deus tantum est Christus, sed & homo. Ut meritò quomodo non est ex hoc mundo, secundum verbi diuinitatēm, ista ex hoc mundo sit secundum suscepit corporis fragilitatem: homo est enim cum Deo iunctus, & Deus, cum homine copulatus.¹⁰¹ Sed idcirco nunc hic Christus in vnam partem solius diuinitatis incubuit, quoniam cœtitas Iudaica solam in Christo partem carnis alpexit, & inde in præsenti loco filio proterta corporis fragilitate quæ de mundo est, de sua sola diuinitate locutus est, quæ de mundo non est: ut in quantum illi inclinauerant, vt hominem illum tantummodo crederent, in tantum illos Christus posset ad diuinitatem suam considerandam trahere, vt se Deum crederent, volens illorum incredibilitatem circa diuinitatem suam omissa interim commemoratione fortis humanæ solius diuinitatis oppositione superare. Si homo tantummodo Christus, quomodo dicit,¹⁰² Ego ex Deo E prodi, & veni, cum constet hominem à Deo factum esse, non ex Deo processisse: ex Deo autem homo quomodo non processit, sic Dei verbum processit, de quo dictum est: Erat autem cor meum verbum bonum. Quod quoniam ex Deo est, meritò & apud Deum est. Quodque quia non otiosè prolatum est, meritò omnia facit. Omnia enim per ipsum facta sunt, & fine ipso factum est nihil. Sed enim hoc verbum, per quod facta sunt omnia. Et Deus, inquit, erat verbum. Deus ergo processit ex Deo, dum qui processit sermo Deus est, qui processit ex Deo. Si homo tantummodo Christus, quomodo ait: Siquis verbum meum seruauerit, mortem non videbit in æternum. Mortem in æternum non videre, quid aliud quam immortalitas est? Immortalitas autem diuinitati socia est, quia & diuinitas immortalis est, & immortalitas diuinitatis fructus est. Sed enim omnis homo mortal is est, immortalitas autem ex mortali non potest esse. Ergo ex Christo homine mortali, immortalitas non potest nasci. Sed qui verbum custodierit, inquit, meum, mortem non videbit in æternum. Ergo verbum Christi præstat immortalitatem, & per immortalitatem præstat diuinitatem. Quod si non potest exhibere ut immortalem alterum faciat ipse mortal is, hoc autem Christi verbum exhibet, pariter & præstat immortalitatem: non tamen homo tantum est, qui præstat immortalitatem: quam, si tantummodo homo esset, præstare non posset: præstando autem diuinitatem per immortalitatem, Deum se probat diuinitatem porrigendo: quam nisi Deus esset, præstare non posset. Si homo tantummodo Christus, quomodo inquit,¹⁰³ Ante Abraham ego sum. Nemo enim hominum ante eum potest esse, ex quo ipse est, nec potest fieri ut quicquam prius fuerit ante illum ex quo ipsam originem sumpsit. Sed enim Christus cum ex Abraham sit, ante Abraham esse se dicit. Aut mentitur igitur, & fallit, si ante Abraham non fuit, qui ex Abraham fuit. Aut non fallit, si etiam Deus est, dum ante Abraham fuit. Quod nisi fuisset, cōsequenter cum ex Abraham fuisset, ante Abraham esse non posset. Si homo tantummodo Christus, quomodo ait: Et ego agnoscam eas, cōsequuntur me mæ, & ego vitam æternam do illis, & nunquam peribunt in perpetuum. Sed enim cum omnis homo mortalitatis sit legibus alligatus, & idcirco in perpetuum se ipse seruare non posset, multò magis in perpetuum alterum seruare non poterit. At in perpetuum se Christus reprobavit salutem daturum. Quam si non dat, mendax est: si dat, Deus est. Sed non fallit, dat enim quod reprobavit. Deus est ergo, qui salutem perpetuam porrigit, quam homo qui seipsum seruare non potest, alteri præstare non poterit.¹⁰⁴ Si homo tantummodo Christus, quid est quod ait: Ego & pater vnum sumus? Quomodo enim ego & pater vnum sumus, si non & Deus est, & filius, qui idcirco vnum potest dici, dum ex ipso est, & dum filius eius est, & dum ex ipso nascitur, dum ex ipso processisse reperitur, per quod & Deus est. Quod cum inuidiosum Iudei putaserit, & blasphemum credidissent, eo quod se ostenderat his sermonibus Christum esse Deum, ac propterea ad lapides concurrisserit, & saxorum ictus iniiceret gestilserit, exemplū & testimonio scripturarum aduersarios suos fortiter refutauit. Si illos, inquit,

Ibidem.

Ioan. 16.

Psal. 44.

Ioan. 1.

Ioan. 8.

Ibidem.

Ibidem. 10.

Ibidem.

Ibidem.

A Si illos, inquit, dixit Deos ad quos verba facta sunt, & nō potest solui scriptura, Quem pater sanctificauit, & misit in hunc mundum, vos dicitis quia blasphemas, quia dixi, filius Dei sum ego: quibus vocibus neque se negauit Deum, quin immò Deum se esse firmauit. Nam quia sine dubitatione Dei esse dicuntur ad quos verba facta sunt, multo magis hic Deus qui melior illis omnibus inuenitur. Et nihilominus calumniosam blasphemiam dispositio- ne legitima cōgruenter refutauit: Deū enim se sic intelligi vult, vt filium Dei, & non ipsum patrē veller intelligi. Misum enim se esse dixi^{ibidem.}, & multa opera se ex parte ostendisse mon- strauit, ex quo non patrem se, sed filium esse intelligi voluit: & in ultima parte defensio- nis, filii non patris fecit mentionem dicendo, Vos dicitis quia blasphemas, quia dixi, filius Dei sum: Ita quod ad crimen blasphemiae pertinet, filium se non patrem dicit. quod au- tem ad diuinitatem spectet ipsius, ego & pater unum sumus dicēdo, filium se esse & Deum probauit. Deus est ergo: Deus autem sic, vt filius sit, non pater. [Si homo tantummodo C. xxiiij. Christus, quomodo ipse dicit: Et omnis qui videt & credit in me, non morietur in æternum? Sed enim qui in hominem solitarius credit & audum, maledictus dicitur: Hic autem qui credit in Christum, non maledictus, sed in æternum non moriturus refertur. Ex quo si aut homo est tantum, vt haeretici volunt, quomodo quisquis in eum credit, non morietur in æternum, quem maledictus esse teneatur qui confidit in homine? aut si non maledictus, sed potius ad æternā vitā consecutionem, vt legitur, destinatus, non homo tantummodo Christus, sed & Deus, in quem qui credit, & maledictionis pérículum deponit, & ad fructum iustitiae accedit. Si homo tantummodo Christus; quomodo Pa- Ioan. 16. racletum dicit de suo esse sumpturum quæ nuntiaturus sit? neque enim Paracletus ab homine quicquam accipit, sed homini scientiam Paracletus porrigit: nec fugira ab homine Paracletus disicit, sed de futuris hominē Paracletus instruit. Ergo aut non accepit Paracletus à Christo homine quod nuntiet, quoniam Paracletus homō nihil poterit dare à quo ipse homo debet accipere, & fallit in præsenti loco Christus, & deci- pit: quum Paracletum à se homine accepturum quæ nuntiet dicit, aut non nos fallit, sicut nec fallit, & accepit Paracletus à Christo quæ nuntiet.¹⁰⁶ Sed si à Christo accepit Loge cœute.

quæ nuntiet, maior ergo iam Paracletus Christus est: quoniam nec Paracletus à Christo acciperet, nisi minor Christo esset. minor autem Christo Paracletus, Christum etiam Deum esse hoc ipso probat, à quo accepit quæ nuntiat, vt testimonium Christi diuinitatis grande sit, dum minor Christo Paracletus repertus, ab illo sciat quæ ceteris tra- dit. Quandoquidē si homo tantummodo Christus, à Paracletu Christus acciperet quæ di- ceret, non à Christo Paracletus acciperet quæ nuntiat. Si homo tantummodo Christus, quare credendi nobis regulam posuit, quo diceret, Hæc est autē vita æterna, vt sciat te vnum & verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Si noluisse se etiam Deum in- telligi, cur addidit, & quem misisti Iesum Christum, nisi quoniam & Deum accipi voluit: quoniam si se Deum noller intelligi, addidisset, & quem misisti hominem Iesum Christum:

C nunc autem neque addidit, nec se hominem nobis tantummodo Christas tradidit, sed Deo iunxit, vt & Deum per hanc coniunctionem, sicut est, intelligi veller. Est ergo credendū se- cūdum præscriptam regulā, in Dominum vnum verum Deum, & in eum quē misit, Iesum Christū consequēter, qui se nequaquam patri, vt diximus, iunxit, nisi Deum quoque in- telligi veller; separasset enim ab eo, si Deū intelligi se noluisse: inter homines enim tantū- modō se cōlocasset, si hominem se esse tantummodo sciret, nec cum Deo iunxit, & se non & Deum nosset: nūc & de homine tacet, quoniam hominem illum nemo dubitat, & Deo se iungit merito, vt credituris diuinitatis suæ formulam poneret. S. homo tantummodo ibidem. 17. Christus, quomodo dicit: Et nunc honorifica me gloria quam habebā apud eū priusquam mundus esset. Si antequām mundus esset, gloriā habuit apud Deum, & claritatē tenuit apud patrem, ante mundum fuit: nec enim habuisset gloriam, nisi ipse prius fuisset, qui gloriam posset tenere. Nemo enim habere aliquid poterit, nisi antē ipse fuerit qui aliquid tenet. Sed enim Christus habet gloriam ante mundi institutionem, ergo ante institutionem mundi fuit. Nisi enim ante institutionem mundi esset, ante mundi institutionem glo- riā habere non posset, quum ipse non esset. Sed enim homo gloriam ante mundi insti- tutionem habere non potuit, qui post mundum fuit: Christus autem habuit, ante mun- dum, igitur fuit: non igitur homo tantummodo fuit, qui ante mundum fuit. Deus est igitur, quoniam ante mundum fuit, & gloriam ante mundum tenuit.¹⁰⁷ Nec prædestina- tio ista dicatur, quoniam nec posita est, aut addant hoc qui hoc putant: scilicet vē est adiici- NNN

tibus, quomodo & tetrahentibus positum, non potest ergo dici quod non potest ad d*icitur*. Sublata ergo prædestinatione quæ non est posita, in substantia fuit Christus ante mundi institutionem. Verbum est enim per quod facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Quoniam & si in prædestinatione dicitur gloriosus, & ante mundi institutionem fuisse prædestinationem, ordo seruetur, & ante hunc e*cum* multus numerus hominum in gloriam destinatus. Minor enim per istam destinationem Christus ceteris intelligetur, quibus posterior denotatur. nam si hæc gloria in prædestinatione fuit, prædestinationem istam in gloriam nouissimus Christus accepit: antè enim prædestinatus Adam esse cernetur, & Abel, & Enoch, & Noë, & Abraham, & reliqui ceteri. Nam cū apud Deum, & personarum & rerum omnium ordo digestus sit, ante hanc prædestinationem Christi in gloria multi prædestinati fuisse dicentur. Et hoc pacto minor ceteris hominibus Christus esse deprehenditur; qui melior & maior, & antiquior ipsis quoque angelis inuenitur. Aut hæc igitur omnia tollantur, vt Christo diuinitas nostra auferatur: aut si hæc tolli non possunt, Christo ab hereticis diuinitas propria reddatur. [108] Quid si Moyses hanc eandem regulam veritatis exsequitur, & hoc in principio suarum nobis tradidit litterarum, quò discamus omnia creata & condita esse per Dei filium, hoc est per Dei verbum: id enim dicit quod Ioannes, quod ceteri, immo & Ioannes & ceteri ab hoc intelliguntur accepisse quod dicant. Si enim Ioannes dicit, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, Propheta autem refert: Dico ego opera mea regi: Moyses autem introducit præcipientem Deum ut lux fiat, in primis celum firmetur, aqua congregentur, arida ostendatur, fructus secundum semina prouocetur, animalia producantur, luminaria in celo atque astra ponantur: non alium ostendit tunc adfuisse Deo, cui præciperentur hæc opera ut fierent, nisi cum per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Ac si hic verbum Dei est, nam eructauit cor meum verbum bonum, ostendit in principio verbum fuisse, & verbum hoc apud patrem fuisse, Deum præterea verbum fuisse. Omnia per ipsum facta esse: sed enim hoc verbum caro factum est, & habitauit in nobis, Christus scilicet filius Dei, quem dum & postmodum secundum carnem hominem accipimus, & ante mundi institutionem Dei verbum & Deum videmus, merito secundum institutionem veteris & noui Testamenti, & Deum & hominem Christum Iesum, & credimus & credemus. Quid si idem Moyses introducit dicentem Deum: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram? Et infra: Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum, masculum & foeminam fecit eos: Si vt iam docuimus, Dei filius est, per quem facta sunt omnia; vtique Dei filius est, per quem etiam homo institutus est, propter quem facta sunt omnia. Sed enim Deo præcipiente ut homo fiat, Deus refertur esse qui hominem facit: facit autem hominem Dei filius, verbum scilicet Dei per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Hoc autem verbum caro factum est, & habitauit in nobis, ergo Christus est Deus. Per Christum igitur homo factus est, vt per Dei filium. Sed Deus hominem ad imaginem Dei fecit, Deus est ergo qui fecit hominem ad imaginem Dei, Deus ergo Christus est: vt merito nec veteris Testamenti circa personam Christi vaciller auctoritas, dum noui Testamenti manifestatio fulcitur: nec noui Testimenti intercepta sit potestas, dum radicibus veteris Testamenti eiusdem nititur veritas. Ex quo, qui Christum Dei filium, & hominis tantummodo præsumunt hominem, non & Deum, contra Testamentum & vetus & nouum faciunt, dum & veteris & noui Testimenti auctoritatem veritatemque corrumpunt. [109] Quid si idem Moyses ubique introducit Deum patrem immensum atque sine fine, non qui loco cludatur, sed qui omnem locum cludat: nec eum qui in loco sit, sed potius in quo omnis locus sit: omnia continentem & cuncta complexum, vt merito nec descendat, nec ascendat, quoniam ipse omnia & continet & implet: & tamen nihilominus introducit Deum descendenter ad turrem quam adiscabant filii hominum considerare quærentem, & dicentem: Venite, & mox, descendamus & confundamus illic ipsorum linguas, vt non audiat vnuquisque vocem proximi sui. Quem volunt hic Deum descendisse ad turrem illam, & homines tunc illos visitare quærent? Deum patrem? Ergo iam loco clauditur. Et quomodo omnia ipse complectitur? Aut nunquid angelum cum angelis dicit descendenter, & dicentem: Venite, & mox, descendamus & confundamus illic ipsorum linguas? Sed enim in Deuteronomio

Ioan. I.

Hebr. I.

Cap. XXV.

Ioan. I.

Psal. 44.

Gen. I.

Gen. I.

Gen. 2.

Ioan. I.

Ibidem.

Gen. II.

CONFULLIANO
Con. Annotationib.
PAMELDI.

A. V.
46.

A mio animaduertimus retulisse Deum hæc, Deumque dixisse vbi ponitur; Cūm disce- Deut.32.
 minaret filios Adam, statuit fines gentium iuxta numerū angelorum Dei. Neque
 ergo pater descendit vt res indicat, neque angelus ista præcepit vt res probat. Supe-
 rest ergo, vt ille descenderit, de quo³ Apostolus Paulus: Qui descendit, ipse est qui a-
 scendit super omnes celos, vt impletet omnia, hoc est Dei filius Dei verbum. Ver- Ephes.4.
Ioan.1.
 bum autem Dei caro factum est, & habitauit in nobis, hic erit Christus: Deus ergo
 pronuntiabitur Christus. [¹¹¹ Ecce idem Moyses refert alio in loco; quod Abrahæ filius
 sit Deus. Atquin idem Moyses audit à Deo, quod nemo hominum Deum videat, & viuat. Gen.18.
Exod.33.
 Si videri non potest Deus, quomodo ¹¹¹ Iesus est Deus? Aut si visus est, quomodo videri
 non potest? Nam & Ioannes: Deum nemo (inquit) vidit vñquam. Et Apostolus Pau- 1.Jean.4.
1.Tim.6.
 lus: Quem vidi hominum nemo, nec videre potest. Sed non vtique scriptura menti-
 tur: Ergo verè visus est Deus. Ex quo intelligi potest, quod non pater visus fit, qui
 nunquam visus est, sed filius, qui & descendere solitus est, & videri quia descendit. Coloss.1.
 Imago est enim inuisibilis Dei, vt mediocritas & fragilitas conditionis humanae, Deum
 patrem videre aliquando iam tunc adsceret in imagine Dei, hoc est in filio Dei.
 Gradatim enim & per incrementa fragilitas humana nutrir debuit, per imaginem ad
 istam gloriam, vt Deum patrem vide posset aliquando. Periculosa sunt enim quæ
 magna sunt, si repentina sunt. Nam etiam lux Solis subita post tenebras, splendore ni-
 mio insuetis oculis non ostenderet diem, sed potius facit cæcitatem. Quod ne in dam-
 num humanorum contingat oculorum, paulatim disruptis & dissipatis tenebris, ortus
 luminaris istius mediocribus incrementis fallenter adsurgens oculos hominum lensim
 adsuefacit ad totum orbem suum ferendum per incrementa radiorum. Sic ergo & Chri-
 stus, id est imago Dei, & filius Dei ab hominibus inspicitur, quæ poterat videri. Et ideo
 fragilitas & mediocritas fortis humanæ per ipsum alitur, producitur, educatur, vt a-
 liquando Deum quoque ipsum patrem adsueta filium conspicere, possit vt est videre,
 ne maiestatis ipsius repentina & intolerabili fulgore percussa intercipi possit, vt Deum
 patrem, quem semper optauit, videre non possit. Ex quo filius est hic qui videtur, Dei
 autem filius Dei verbum est: Dei autem verbum caro factum est, & habitauit in nobis,
 hic autem Christus est. Quæ malum ratio est vt dubitetur Deus dici, qui tot modis Ioan.1.
 Deus intelligitur adprobari. ¹¹² Ac, si & Agar ancillam Sarra de domo eius tam pariter
 & fugatam angelus conuenit apud fontem aquæ in via Sur, fugatam interrogat atque
 accipit, & post hæc humilitatis consilia porrigit, spem præterea illi materni nominis
 facit, quodque ex utero eius multum semen esset futurum spondet atque promittit, &
 quod Hismael ex illa nasci habaret, & cum ceteris aperit locum habitationis ipsius, a-
 ñumque describit. Hunc autem angelum, & Domum scriptura proponit & Deum:
 nam nec benedictionem seminis promisisset, nisi angelus & Deus fuisset. Quærant quid
 in præsenti loco hæretici tractent, Pater fuit iste qui ab Agar visus est an non? quia Deus
 positus est, sed absit Deum patrem angelum dicere: ne alteri subditus sit, cuius angelus
 fuerit, sed angelum dicent fuisse. Quomodo ergo Deus erit, si angelus fuit: quum non sit
 hoc nomen angelis vñquam concessum: nisi quoniam ex utroque latere nos veritas in
 istam concludit sententiam, quia intelligere debeamus Dei filium fuisse, qui quoniam
 ex Deo est merito Deus, quia Dei filius dictus sit: quoniam patri subditus & adnuntiator
 paterna voluntatis est; magni consilij angelus pronuntiatus est. Ergo si hic locus ne-
 que personæ patris congruit, ne angelus dictus sit: neque personæ angelij, ne Deus
 pronuntiatus sit: personæ autem Christi conuenit vt & Deus sit; quia Dei filius est, &
 angelus sit, quoniam paternæ dispositionis adnuntiator est, intelligere debent contra
 scripturas se agere hæretici, qui Christum quum dicant se & angelum credere, nolint
 etiam illum Deum pronuntiare, quem in veteri Testamento ad visitationem generis
 humani legunt sœpè venisse. Adhuc adiecit Moyses, ¹¹³ Abrahæ visum Deum apud Gen.18.
 quercum Mambræ, sedente ipso ad ostium tabernaculi sui meridie: Et nihilominus
 cum tres conspexisset viros, vnum ex illis Dominum nuncupasse: quoru[m] cum pedes
 lauisset, cinerites panes cum butyrō, & ipsius copia lactis offert, & vt hospites reten-
 ti vescerentur, hortatur. Post quæ & quod pater futurus esset, audit: & quod Sarra
 vxor eius paritura ex ipso filium esset, ediscit: & de exitu Sodomitarum, quæ mere-
 bantur pati, recognoscit: & quod propter clamorem Sodomorum Deus descendisset,

NNN ij

addiscit. Quo in loco si patrem volunt videri tunc fuisse cum angelis duobus hospitio receptum, patrem visiblemente haeretici crediderunt. Si autem angelum, cum ex angelis tribus unus Dominus nuncupatur, cur quod non solet, angelus Deus dicitur: nisi quoniam ut Deo patri invisibilitas propria reddatur, & angelo propria mediocritas remittatur, non nisi Dei filius, qui & Deus est, Abrahæ visus & hospitio receptus esse creditur. Quod enim erat futurus, meditabatur in sacramento Absrahæ factus hospes apud Abrahæ filios futurus: cuius filiorum pedes ad probationem quod ipse esset, abluit reddens in filiis ius hospitalitatis, quod aliquando illi fecnerauerat pater. Vnde & nequa esset dubitatio quin iste Abrahæ hospes fuisset, in Sodomitarum exitu ponitur: ¹¹⁴ quoniam pluit Dominus super Sodomam, & Gomorram, ignem, & sulphurum dominio de celo. Sic enim & Prophetae ex persona Dei: ¹¹⁵ Subuerti vos (inquit) sicut subuertit Dominus Sodomam, & Gomorram. Dominus ergo Sodomam subuertit, id est, Deus Sodomam subuertit; sed in subuersione Sodomorum Dominus pluit ignem a Domino. Hic autem Dominus visus est Abrahæ Deus: Deus autem hic hospes est Abrahæ, visus vtique quia tactus: sed cum pater qua inuisibilis, nec tunc vtique visus sit, visus est, & hospitibus receptus, & acceptus est, qui solitus est tangi, & videri: hic autem filius Dei, Dominus a Domino pluit super Sodomam & Gomorram sulphur atque ignem. Hic autem Dei verbum est: verbum autem Dei caro factum est, & habitauit in nobis. Hic autem Christus est, non pater: igitur apud Abraham hospes, sed Christus fuit, nec tunc pater visus est, sed filius, visus autem est Christus. Merito igitur Christus, & Dominus & Deus est, qui non aliter Abrahæ visus est; nisi quia ante ipsum Abraham ex patre Deo, Deus sermo generatus est. ¹¹⁶ Adhuc, inquit, idem angelus & Deus eandem Agar fugatam de domo Abrahæ cum puer consolatur, & visitat. Nam cum illa in solitudine exposuisset infantem, quia aqua defecisset ex vtre, cumque puer ille clamasset, fletum & planum leuasset, & audiuit (inquit scriptura) Deus vocem pueri de loco ubi erat. Cum Deum esse qui vocem infantis audiuit retulisset, adiecit: Et vocauit angelus Domini ipsam Agar de celo, angelum referens esse quem Deum dixerat, & Dominum pronuncians esse quem angelum conlocarat, quique angelus & Deus adhuc ipsi Agar promittit maiora solatia, dicendo: Ne timueris, exaudi enim vocem pueri de loco ubi erat. Surge, sume puerum, & tene: in gentem enim magnam faciam eum. Hic angelus, si angelus tantum est, cur hoc sibi vendicat ut dicat: In gentem enim magnam faciam cum: cum hoc vtique genus potentia Dei sit, angeli esse non possit. Ex quo etiam Deus confirmatur Deus esse qui hoc potest facere: quoniam ut hoc ipsum comprobetur, adiicitur per scripturam statim: Et aperuit Deus oculos eius, & vidit puteum aquæ viuæ, & abiit, & implevit vtre de puteo, & dedit pueru, & erat Deus cum pueru. Si ergo hic Deus erat cum pueru qui aperuit oculos Agar, vt vidaret puteum aquæ viuæ, & hauriret aquam propter virginem sitis necessitatibus: hic autem Deus è celo illam vocat angelus dictus: cum superius vocem audiens clamantis pueri Deus esset potius, non aliis intelligitur quam angelus esse pariter & Deus, quod cum patri competens & conueniens esse non possit, qui tantummodo Deus est: competens autem esse possit Christo, qui non tantummodo Deus, sed & angelus pronunciatus est, manifestè appetit, non patrem ibi tunc loquutum fuisse ad Agar, sed Christum potius cum Deus sit, cui etiam angelus competit nomen: quippe cum magni consilij angelus factus sit: angelus autem sit, ¹¹⁷ dum exponit sinum patris, sicut Ioannes edicir. Et enim ipse Ioannes hunc eundem, qui sinum exponit patris, verbum dicit carnem factum esse, vt sinum patris posset exponere: merito Christus non solum homo est, sed & angelus, nec angelus tantum, sed & Deus per scripturas ostenditur, & à nobis hoc esse creditur, ne si non Christum tunc locutum ad Agar voluerimus accipere, aut angelum Deum faciamus, aut Deum patrem omnipotentem inter angelos comprehendemus. ¹¹⁸ Quid si & alio in loco similiter legimus Deum angelum possumus? ¹¹⁹ Nam cum apud uxores suas Liam atque Rachel Iacob de patris illarum iniquitate quereretur, & cum referret quod iam in terram propriam remeare & reuerti cuperet, somnij quoque sui interponebat auctoritatem, quo tempore refert sibi angelum Dei per somnum dixisse: Iacob, Iacob. Et ego, inquit, dixi: Quid est? Aspice, inquit, oculis tuis, & vide hircos & arietes ascendentibus super oves & capras variatos albos,

*Gen. 19.**Amos. 4.**Gen. 19.**Gen. 18.**Gen. 19.**Ioan. 1.**Ioan. 8.**Gen. 21.**Esaie. 9.**Ioan. 1.**Ibidem.**Gen. 21.**Ca. xxvii.**Gen. 31.*

A & varios & cineritos & aspersos. Vidi enim quæcumque tibi Laban fecit. Ego sum Deus qui viſus ſum tibi in loco Dei, vbi inxiſti mihi illic ſtatem apidem, & vouifti mihi illic votum: nunc ergo ſurge, & proficifere de terra hac, & vade in terram natuitatis tuæ, & ero tecum. Si angelus Dei loquitur hæc ad Jacob, atque ipſe angelus infero, dicens: Ego sum Ibidem. Deus qui viſus ſum tibi in loco Dei: non tantummodo hunc angelum, fed & Deum poſitum ſine villa neſtitutione conſpicimus, quique ſibi votum refert ab Iacob deſtinatum eſſe in loco Dei, & non dicit in loco meo. Est ergo locus Dei, eſt & hic Deus: fed enim ibi ſimpliciter eſt in loco Dei poſitum, neque enim dictum eſt in loco angelii & Dei, ſed tantummodo Dei: hic autem qui iſta p̄mittit, Deus atque angelus eſſe perhibetur: vt merito diſtinzione ſit inter eum qui tantummodo Deus diuitur, & inter eum qui non Deus ſimpliciter, fed & angelus pronuntiatur. Ex quo ſi nullius alterius angelii poſt eum hic accipi tanta auctoritas, vt Deum quoque ſe eſte fateatur, & votum ſibi factum eſte teſtetur, niſi tantummodo Christi, cui non quia angelo tantum, ſed quia Deo votum voueri poſt, maniſtum eſt non patrem accipi poſte, ſed filium Deum & angelum. Hic autem ſi Christus eſt, ſicut eſt, veheſtiter periglitatur, qui aut hominem Christum aut angelum tantummodo dicit ſubtraſta illi diuini nomis potestate, quam ex ſcripturarum coeleſtium fide frequenter accepit, quæ illum & angelum frequenter & Deum dicunt. His omnibus etiam illud accedit, vt quomodo illum & angelum frequenter & Deum poſuit ſcriptura diuina, ſic illum & hominem ponat & Deum, exprimens eadem ſcripturarum diuina quod erat futurus, & depingens iam tum in imagine quod habebat eſſe in ſubſtantia veritate. ¹²⁰ Remanit enim, inquit, Jacob ſolus, & luſtabatur homo cum eo utque in Gen. 32. mane: & vidit quoniam non poſt aduersus eum, & tetigit latitudinem femoris Jacob, cum in eum luſtabetur & ipſe cum eo, & dixit ei: Dimitte me, ascendit enim luſifer. Et ille dixit: Non te dimittam, niſi me benedixeris. Et dixit: Quod eſt nomen tuum. Et ille dixit, Jacob: dixitque ei: Non vocabitur iam nunc nomen tuum Jacob, ſed Iſraēl erit nomen tuum: quia inualuisti cum Deo, & cum hominibus potens es. Et adhuc adiicit: Et vocavit Jacob nomen loci illius, viſio Dei. Vidi enim Deum facie ad faciem, & ſalua ſacta eſt anima mea. Ortusque eſt ei ſol, mox tranſiuit viſionem Dei, ipſe vero claudicabat femore ſuo. Homo, inquit, luſtabatur cum Jacob. Si homo ſolitarius, quis eſt iſte? unde eſt? quare cum Jacob contendit atque luſtatur? quid interceſſerat, quid factum fuerat? quæ ratio contentionis iſtius tantæ, tantique certaminis? quare præter Jacob, qui ad tenendum hominem cum quo luſtabatur, fortior induenitur, & benedictionem ab eo quem detinebat poſtulat, quia iam luſifer oritur, idèo poſtulat ſe reperitur, niſi quoniam præfigurabatur contentio hæc inter Christum, & filios Jacob futura, quæ in Euangeliō dicitur perfecta? Contra hunc enim hominem conluctatus eſt populus Jacob, in qua conluctatione potentior populus eſt Jacob repertus, quippe cum aduersus Christum iniquitatis ſuæ victoriam ſit conſecutus, quo in tempore propter facinus quod admifit inceſſu ſidei propriæ & ſalutis claudicare grauiſſimè incertus & lubricus ecepit: qui quāmuis ſuperior damnando Christum repertus, eget tamen ipſius misericordia, eget tamen ipſius benedictione. Sed enim hic homo qui cum Jacob luſtatus eſt, non, inquit, Gen. 32. oſtabit etiam nunc nomen tuum Jacob, ſed Iſraēl erit nomen tuum. ¹²¹ Ac si Iſraēl eſt homo videns Deum, eleganter ostendebat Dominus quod non tantum homo eſſet qui conluctabatur tunc cum Jacob, ſed & Deus. Videbat utque Deum Jacob cum quo conluctabatur, quāmuis hominem ipſius in conluctatione retineret. Et vt nulla adhuc poſſet eſſe dubitatio, interpretationem ipſe poſuit dicendo: Quia inualuisti cum Deo, & cum hominibus potens es. Ob quam cauſam hic idem Jacob intelligens iam vim ſacramenti, & peruidens auctoritatem eius cum quo luſtatus fuifſet, nomen loci illius in quo conluctatus eſt, vocavit viſionem Dei. Superstruxit præterea cauſas ad interpretationem Dei porrigendam. Vidi enim, inquit, Deum facie ad faciem, & ſalua facta eſt anima mea. Videlicet autem Deum cum quo conluctatus eſt quasi cum homine, ſed & hominem quidem quasi viſtor tenuit, benedictionem autem quasi à Deo vt inferior poſtulauit: ita cum Deo & cum homine conluctatus fuīt, ac ſic conluctatio hæc ibi quidem præfigurata eſt. In Euangeliō autem inter Christum, & populum Jacob perfecta eſt: in qua quāmuis populus ſuperior inuentus ſit, minor repertus eſt, dum nocens comprobatus eſt. Quis dubitabit Christum in quo NNN iiij.

hac coniunctionis figura completa est, non hominem tantum, sed & Deum agnoscere, D

quandoquidem hominem illum & Deum etiam figura ipsa coniunctionis videatur comprobasse: Et tamen etiam post hac eque non cessat eadem scriptura diuina, angelū Deum dicere, Deum angelū pronuntiare. Nam cū Manassen atque Ephrem filios Ioseph benedicturus esset, hic ipse Iacob, transuersis super capita puerorum manibus conlocatis,

¹²² Deus, inquit, qui pascit me à iuuentute mea usque in hunc diem, angelus qui liberauit

me ex omnibus malis, benedicat pueros hos. Vnde adiudicem autem eundem angelum ponit

quem Deum dixerat, ut singulariter in exitu sermonis sui posuerit personam de qua lo-

quebatur dicendo, benedicat pueros hos. Si enim alterum angelum voluisse intelligi,

plurali numero duas personas complexus fuisset: nunc vnius personæ singularem nume-

ram in benedictione deposuit, ex quo eundem Deum atque angelum intelligi voluit. Sed

enim Deus pater accipi non potest: Deus autem, & angelus Christus accipi potest. Quem

ut huius benedictionis auctor semper pueros manus Iacob ponendo

C. xxviii. significauit, quasi pater illorum esset Christus. [¹²³ Adhuc adiiciam illam quoque par-

tem, in qua dum haereticus quasi oculo quadam gaudet propriæ veritatis & luminis a-

missio, totam cætitatem sui agnoscat erroris. Identidem enim & frequenter opponit,

quia dictum sit: Tanto tempore vobis sum, & non agnoscitis me: ¹²⁴ Philippe, qui vi-

dit me, vidit & patrem. Sed quod non intelligit disceat. Culpatur Philippus, & iure quidem

meritoque, quia dixerit: Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Quando enim

ex Christo aut audierat istud, aut didicerat quasi esset pater Christus, cū contraria magis

quod filius esset, non quia pater frequenter audisset, & sèpè didicisset. Quod enim dixit Do-

minus: Si me cognouisti, & patrem meum cognouisti, & amodò nostis illum, & vidistis

illum, non sic dixerat ut se patrem vellet intelligi, sed quoniam qui penitus, & plenè, &

cum tota fide, & tota religione accessit ad Dei filium, omnibus modis per ipsum filium, in

quem sic credit, ad patrem peruenit sit, eundemque visurus. Nemo enim, inquit, po-

test venire ad patrem nisi per me. Et ideo ad patrem Deum non tantum venturus est, &

cognitus ipsum patrem, sed etiam sic tenere debet, atque ita animo ac mente præsumere,

quasi iam nouerit patrem pariter & viderit. Sèpè enim scriptura diuina quæ nondum facta sunt, pro factis adnuntiat, quia sic futura sint: & quæ omnibus modis fieri ha-

bent, non quasi futura sint prædicat, sed quasi facta sint narrat. Denique cū nondum

temporibus Esaiæ Propheta Christus natus fuisset; ¹²⁵ quia puer, aiebat, natus est vobis,

Ibidem. 8. & cū nondum accessum esset ad Mariam, Et accessit ad Propheten dicebat, & concepit

Ibidem. 9. & peperit filium. Et cū nondū sūnum patris Christus exposuisset, referebat: Et vocabitur

Ibidem. 53. nomen eius magni consilij angelus. Et cū nondū fuisset passus: Quasi quis, pronuntia-

Ibidem. 65. bat, ad iugulationem adductus est. Et cū adhuc crux nū quam esset, aiebat: Tota die

expandi manus meas ad populum non credentem. Et cū nondū iniuriose potatus fu-

Psal. 68. set: In siti, ait, mea potauerunt me aceto. Et cū spoliatus adhuc non fuisset, dicebat: Super

Ibidem. 21. vestem mē miserū fortē, & dinumerauerunt ossa mea: effoderūt manus meas, & pedes. F

Ibidem. 74. Prouidēs enim scriptura diuina, pro factis dicit quæ futura scit, & pro perfectis dicit quæ

futura habet, quæ sine dubitatione vētura sunt. Et ideo Dominus in præsēti loco dicebat:

A modō nostis illū, & vidistis. Dicebat enim visum iri ab eo patrem, quisquis filii secutus

fuisset, non quasi filius ipse esset pater visus, sed quod præmium consecuturus esset, quisquis

illum sequi & discipulus eius esse voluisse, ut videre patrem posset, nam & imago est Dei

patris: ut his etiā illud accedit: ¹²⁶ Quoniam sicut pater operatur, ita operatur & filius, &

imitator est filius omnium operum paternorū, ut perinde habeat unusquisque quasi iā vide-

rit patrem, dum eum videt qui inuisibilem patrem, in omnibus operibus semper imitatur.

Ceterum si ipse pater est Christus, quomodo confessum adiicit & dicit, Qui credit in me,

opera quæ ego facio & ipse faciet: & maiora his faciet, quia ego ad patrem vado. Et ad-

huc subnecit: Si diligitis me, præcepta mea seruate: & ego rogabo patrem, & alium ad-

Ibidem. 1. uocatum dabit vobis. Post quæ etiam illud subnecit: Si quis me diligit, sermonem meum

custodiet: & pater meus diligit illum, & ad eum veniemus, & mansiōnem apud illum

faciemus. Necnon etiam subdidit illud quoque, Aduocatus autem ille spiritus sanctus

quem misurū est pater, ille vos docebit, & commemorabit omnia quæcumque dixerit.

Præmittit adhuc istum locum, quo ostendar se esse filium, & meritò subdidit & dicit: Si

me diligereis, gauderetis quia eo ad patrem: quia pater maior me est. Quid autem cū

etiam

ERTULLIAN
Con. Annotationib.
PAMELLI.

A.V.
J.6.

A etiam illa subnecit: ¹²⁷ Ego sum vitis vera, & pater meus agricola, omne sarmentum in me *Ioan. 15.*
non adferens fructum tollit illud, & omne fructiferum purgat, vt fructum ampliorem ferat. Instat adhuc & adiicit: Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos, manet in mea caritate. *Ibidem.*
te. Si mandata mea seruaueritis, manebitis in mea caritate; sicut ego patris mandata seruauit, & maneo in eius caritate. Adhuc ingerit, & dicit: Dixi autem vos amicos, quia omnia quae audiui a patre meo, nota vobis feci. Adgregat etiam hoc: Sed haec omnia facient vobis propter nomen meum, quia ignorant eum qui me misit. Hæc ergo nunquam post illa euidenter illum non patrem, sed filium esse testantia Dominus subdidisset, si aut patrem se esse meminisset, aut patrem se vellet intelligi: nisi quoniam ut illud exprimeret, perinde vnumquemque iam habere debere, dum imaginem Dei patris per filium videt, atque si viderit patrem: quandoquidem vnuquisque credes in filium exercitat in imaginis contemplatione, vt adsueta est ad diuinitatem videndam in imagine, proficere possit & crescere usque ad Dei patris omnipotentis perfectam contemplationem. Et quoniam qui hoc animo ac mente combiberit, & de omnibus sic futurum esse credidit patrem quem visurus sit quasi iam quodammodo viderit, & hic iam sic habeat, quasi teneat quod habitum se pro certo sciat. Ceterum si ipse pater fuisset, quid quasi futurum præmium reprobaret quod iam præstiterat & dederat? Nam quoniam dicit: Beati mundo corde, quia *Matth. 5.*
ipsi Deum videbunt, polliceri deprehenditur contemplationem & aspectum patris, ergo nondum dederat: cum enim reprobaret, si iam dedisset, dederat enim si pater esset, videbatur enim, & contingebatur. Quando autem dum contingitur ipse Christus, & videtur, reprobmittit tamen, & dicit: quoniam qui mundo fuerit corde, Deum videbit: hoc ipso probat patrem se non esse, qui tunc præsens cum videretur, reprobmittet quod patrem visurus esset quisquis mundo corde fuisset. Erat ergo reprobmittens haec, non pater, sed filius: quia qui filius erat, quod videri habebat, reprobmittet, cuius reprobmissio superuacua fuisset, nisi filius fuisset, & enim reprobmittet mundis corde ut viderent patrem, si iam tunc qui præsentes erant, patrem Christum videbant, sed quia filius era, non pater, merito & filius, quia imago Dei, tunc videbatur: & patrem quia inuisibilis, mundis corde ut videretur reprobmittitur, & notatur. Hæc igitur satis sit etiam aduersus istum hereticum dictasse pauca de multis. Campus enim, & quidem latus ac fusus aperietur plenius, hereticum istum si agitare voluerimus, quandoquidem duobus istis locis quibusdam effossis luminibus orbatus totus sit in doctrina sua cæcitate superatus. [¹²⁸ Sec. enim ordo rationis, & *C. A. xxix.*

fidei auctoritas, digestis vocibus & litteris Domini admonet nos post hæc credere etiam in spiritum sanctum olim Ecclesiæ reprobmissum, sed statutis temporum opportunitatibus redditum. Est enim per Ioel. ^{2.} Prophetam reprobmissus, sed per Christum redditus. In no-
uissimis, inquit, diebus effundam de spiritu meo super seruos, & ancillas meas. Dominus *Ioel. 2. &*
autem. Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, ¹²⁹ erunt remissa: & quo-*Act. 2.*
rum retinueritis, erunt retenta. Hunc autem spiritum sanctum, Dominus Christus modo *Ioan. 20.*
Paracletum appellat, modò spiritum veritatis esse pronuntiat, qui non est in *Ioan. 14.*
Euangelio nouus, sed nec nouè datus: nam hic ipse & in Prophetis populum accusauit, & in Apostolis aduocationem gentibus præsttit. Nam illi ut accusarentur merebantur, quia contemperant legem: & qui ex gentibus credunt ut patrocinio spiritus adiuuentur meretur, quia ad Euangelicam peruenire gesti sunt legem. Differentia sanè in illo genera officiorum, quoniam in temporibus differens ratio causarum. nec ex hoc tamen ipse diuersus qui hæc sic gerit, nec alter est dum sic agit; sed vnu atque ipse est diuidens officia secundum tempora, & *1. Cor. 12.*
rerum occasiones atque momenta. Denique Apostolus Paulus: I habentes, inquit, cun-*2. Cor. 4.*
dem spiritum sicut scriptum est, credidi proper quod locutus sum, & nos credimus, ideo loquimur. Vnus ergo & idem spiritus qui in Prophetis & Apostolis, nisi quoniam ibi ad momentum, hic semper. Ceterum ibi, non ut semper in illis inesset: hic, ut in illis semper maneret: & ibi mediocriter distributus, hic totus effusus: ibi parcè datus, hic largè commodatus, nec tamen ante resurrectionem Domini exhibitus, sed per resurrectionem Christi contributus. Rogabo enim, aiebat, patrem: & alium aduocatum dabit vobis, ut vobiscum *Ioan. 14.*
sit in æternum, ¹³⁰ spiritum veritatis. Et: Cum venerit aduocatus ille quem ego missurus *Ibidem.*
sum vobis à patre meo, spiritum veritatis qui de patre meo procedit. Et: Si nō abiero ego, *Ioan. 16.*
aduocatus ille non veniet ad vos: si autem ego abiero, remittam illum ad vos. Et: Cum ve-*Ibidem.*
nerit spiritus veritatis, ille vos diriget in omnem veritatem. Et quoniam Dominus in eos
los esset abiturus, Paracletum discipulis necessariò dabat, ne illos quodammodo pupilos

NNN iiiij

quod minimè decebat relinqueret, & sine adiuvato & quodam tutore desereret. Hic est D
 enim qui ipsorum animos & mentesque firmavit, qui Euangelica sacramenta diffinxit, qui
 in ipsis illuminator rerum diuinarum fuit, quo confirmati pro nomine Domini nec car-
 ceras nec vincula tenuerunt, quinimò ipsas seculi potestates, & tormenta calcauerunt,
 armati iam scilicet per ipsum atque firmati, habentes in se dona quæ hic idem spiritus Ec-
 clesiae Christi sponsæ quasi quædam ornamenta distribuit, & dirigit. Hic est enim qui Pro-
 phetas in Ecclesia constituit, magistros erudit, linguis dirigit, virtutes & sanitates facit,
 opera mirabilia gerit, discretiones spirituum porrigit, gubernationes contribuit, consilia
 suggredit, quæque alia sunt charismatum dona conponit, & digerit, & ideo Ecclesiam Do-
 mini vindicat & in omnibus perfectam, & consummatam facit. Hic est qui in modum co-
 lufia, posteaquam Dominus baptizatus est, super eum venit, & manifist;¹³¹ habitans in
 solo Christo plenus & totus, nec in aliqua mensura aut portione mutilatus, sed cum tota
 sua redundantia cumulatè distributus & missus, vt ex illo deliberationem quandam gratia-
 rum certi cōsequi possint totius sancti spiritus in Christo fonte remanente, vt ex illo do-
 norum atque operum venæ ducerentur, spiritu sancto in Christo affluenter habitarē. Hoc
 etenim iam prophetans Esaias aiebat:¹³² Et requiescit, inquit, super eum spiritus sapientia
 & intellectus, spiritus consilij & virtutis, spiritus scientiæ & pietatis, & impletus cum spiritu
 timoris Dei. hoc idem atque ipsum & alio in loco ex persona ipsius Domini: Spiritus
 Domini super me, propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus misit me. Similiter
 David: Propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiae a confortibus tuis. De hoc Apo-
 stolus Paulus: Qui enim spiritum Christi non habet, hic non est eius; &: Vbi spiritus Do-
 mini, ibi libertas. Hic est qui operatur ex aquis secundam nativitatem semen quoddam
 diuinigenitus, & consecratur ecclesiæ nativitatis; pignus promissæ hæreditatis, & quasi
 chirographum quoddam æternæ salutis; qui nos Dei faciat templum, & nos eius efficiat
 domum; qui interpellat diuinæ aures pro nobis gemitibus ineloquacibus, aduocationis
 implens officia, & defensionis exhibens munera, inhabitator corporibus nostris datus, &
 sanctitatis effector: qui id agens in nobis ad æternitatem, & ad resurrectionem immortalis
 corpora nostra producat, dum illa in se adsuefacit cum ecclæsi virtute misceri, & cum
 spiritus sancti diuina æternitate sociari. Erudiuntur enim in illo, & per ipsum corpora no-
 stra ad immortalitatem proficere, dum ad decreta ipsius discunt se moderater temperare.
 Gal. 5. ¹³³ Hic est enim qui contra carnem desiderat, quia caro contra ipsum repugnat. Hic est
 qui inexplebiles cupiditates coercet, immoderatas libidines frangit, illicitos ardores ex-
 tinguit, flagrantem impetus vincit, ebrietates reicit, auaritias repellit, luxuriosas compla-
 tiones fugit, caritates neicit, affectiones constringit, seetas repellit, regulam veritatis ex-
 petit, hæreticos reuincit, improbos foras expuit, Euangelia custodit. De hoc item Apo-
 stolus: Non enim spiritum mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est. De hoc exultat,
 Ibidem 7. & dicit: Puto autem quia & ego spiritum Dei habeo. De hoc dicit, Et spiritus Propheta-
 Ibidem 14. rum Prophætis subiectus est. De hoc refert: Spiritus autem manifeste dicit, quia in noui-
 simis temporibus recedent quidam à fide, adtententes spiritibus seductoribus, doctri-
 nis dæmoniorum, in hypocrisi mendacia loquentium, cauteriam habentium con-
 scienciam suam. In hoc spiritu positus nemo vñquā dicit anathema Iesum, nemo negavit Chri-
 stum Dei filium, aut repudiauit creatorum Deum: nemo contra scripturas vña sua verba
 depromit, nemo alia & sacrilega decreta constituit, nemo diversa iura conserbit.¹³⁴ In
 Matth. 12. hunc quisquis blasphemauerit, remissionem non habet, non tantum in illo seculo, verum
 et Matth. 3. etiam nec in futuro. Hic in Apostolis Christo testimonium reddit, in martyribus con-
 stantem fidem religionis ostendit, in virginibus admirabilem continentiam signatae caritatis
 includit, in ceteris incorrupta & incontaminata doctrinæ Dominicæ iura custodit, hæ-
 reticos destruit, peruersos corrigit, infideles arguit, simulatores ostendit, improbos quoque
 corrigit, Ecclesiam incorruptam & inviolatam perpetuæ virginitatis & veritatis sanctita-
 te cultodit. ¹³⁵ Et hæc quidem de patre & de filio & de spiritu sancto breuiter sint no-
 bis dicta, & scilicet posita, & non longa disputatione porrecta. Latius enim potuerū por-
 rigi, & propensiore disputatione produci, quandoquidem ad testimonium, quod ita se
 habeat fides vera, totum & vetus & nouum Testamentum possit adduci. Sed quia obli-
 gantes aduersus veritatem semper hæretici sinceræ traditionis, & catholice fidei contro-
 uersiam solent trahere, scandalizati in Christum, quod etiam Deus & per scripturas alle-
 ratur, & à nobis loc esse creditur: merito à nobis, vt omnis à fide nostra auferri possit ha-
 retica

PER TULLIANO
Con. Annotationib.
PAMELI.

A.V.
J.6.

A retica calumnia, de eo quod & Deus sit Christus, sic est disputandum, ut non impedit scriptura veritatem, sed nec nostram fidem, qua unus Deus & per scripturas promittitur, & a nobis tenetur & creditur.¹³⁶ Tam enim illi qui Iesum Christum ipsum Deum patrem dicunt, quam etiam illi qui hominem illum tangummodo esse voluerunt, erroris sui & peruersitatis origines & causas inde rapuerunt: quia cum animaduertet scriptum esse; quod unus sit Deus, non aliter putauerunt istam tenere se posse sententiam, nisi aut hominem *Malach. 2.* tantum Christum, aut certe Deum patrem putarent esse credendum. Sic enim calumnias suas colligere consueverunt, vt errorem proprium approbare nitantur. Et quidem illi qui Iesum Christum patrem dicunt, ista praecludunt: Si unus Deus, Christus autem Deus, *Rom. 3.* pater est Christus, quia unus Deus: si non pater sit Christus, dum & Deus filius Christus, duo Dij contra scripturas introducti esse videantur. Qui autem hominem tantum *God.* Christum esse contendunt, ex diuerso sic colligunt: Si alter pater, alter est filius: pater autem Deus, & Christus Deus: non ergo unus Deus, sed duo Dij introducuntur pater, pater & filius; ac si unus Deus, consequenter homo Christus, vt merito pater sit Deus unus. *1. Cor. 5. 6.* Re vera quasi inter duos latrones crucifiguntur Dominus, quomodo fixus aliquando est, & *8.* ita excipit haereticorum istorum ex utroque lateri sacrilega conuictio. Sed neque scripturæ *Matth. 27.* sanctæ, neque nos causas illis perditionis & cæcitatibus afferimus, si qua in medio diuinarii litterarum evidenter posita, aut videre nolunt, aut videre non possunt. nos enim & scimus & legimus & credimus & tenemus, unus esse Deum, qui fecit celum, pariter ac terram, quoniam nec alterum nouimus, aut nosse (cum nullus sit) aliquando poterimus. *37.* Ego sum, *Isa. 45.* inquit Deus, & non est præter me iustus & saluans. Et alio in loco, Ego primus & nouissimus, & præter me non est Deus. Quis sicut ego, & quis mensis est psalmus coelum, & terram pugillo? quis suspendit montes in pondere, & nemora in statu? Et Ezechias: Ut sciat *4. Reg. 18.* omnes quia tu es Deus solus. Ipse præterea Dominus: Quid me interrogas de bono? unus *Op. Isa. 16.* Deus bonus. Apostolus quoque Paulus, Qui solus, inquit, habet immortalitatem, & lucem *Matt. 19.* habitat inaccessibilem: quem vidit hominum nemo, nec videre potest. Et alio in loco: Mediator autem unus non est, Deus autem unus est. Sed quomodo hoc tenemus & legimus & credimus, sic scripturarum celestium nullam partem præterire debemus: quippe cum etiam illa quæ in scripturis sunt posita Christi diuinitatis insignia, nullo modo debemus recusare, nec scripturarum auctoritatem corrumpendo, integratam fidei sanctæ corrupisse teneamur. Et hoc ergo credamus siquidem fidelissimum, Ue si filium Iesum Christum Dominum & Deum nostrum: quoniam in principio erat verbum, & verbum erat Deus, *Ioah. 1.* & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum: & verbum caro factum est, & habitavit in nobis. & Dominus meus & Deus meus, & ex quibus Christus *Ioan. 20.* secundum carnem, qui est super omnia benedictus Deus in secula. Quid ergo dicemus? Num *Rem. 9.* quid duos Deos scriptura proponit? Quomodo ergo dicit: Quia Deus unus est? Aut nunquid non & Christus Deus est? Quomodo ergo: Dominus meus, & Deus meus, Christo dicunt est? Totum igitur hoc nisi cum propria veneratione, & legitima disputacione teneamus: meritò scandalum haereticis præbuuisse credemur: non utique ex scripturarum celestium vitio, quæ nunquam fallunt,¹³⁸ sed humanae erroris præsumptione, qua haeretici esse voluerunt. Et in primis illud retorquendum in istos, qui duorum nobis Deorum contoversiam facere præsumunt. Scriptum est quod negare non possunt: Quoniam unus est Dominus. De Christo ergo quid sentiunt? Dominum esse, aut illum omnino non esse: sed Dominum illum omnino non dubitat. Ergo si vera est illorum ratio cinatio, iam duo sunt Domini. Quomodo igitur iam secundum scripturas, unus est Dominus; & magister unus Christus dicitur? At enim legimus, quod magister sit etiam Apostolus Paulus. Non ergo iam unus magister: duos enim magistros secundum ista colligimus. Quomodo igitur secundum scripturas, unus magister Christus, unus in scripturis bonus dicitur est Deus, sed idem in scripturis bonus etiam Christus positus est. Non igitur si recte colligunt, unus bonus, sed etiam duo boni. Quomodo igitur secundum scripturarum fidem, unus bonus esse refertur? Ac si non putant aliqua ratione offici posse ei quod unus Dominus est, per illud quod est Dominus & Christus: neque ei quod unus est magister, per illud quod est magister & Paulus: aut illi quod unus est bonus, per illud quod bonus sit nuncupatus & Christus: eadem ratione intelligent, offici non posse ab illo quod unus est Deus, ei quod Deus pronuntiatus est & Christus. *[139]* Est ergo Deus pater omnium & institutor & creator, solus originem *C. A. xxxi.* nesciens, inuisibilis, immensus, immortalis, eternus, unus Deus, cuius neque magnitudini,

neque maiestati, neque virtuti quicquam nondixerim praeferi, sed nec comparati potest. D Ex quo quando ipse voluit, sermo filius natus est, qui non in sono percutti aëris, aut tono coacte de visceribus vocis accipitur, sed in substantia prolate à Deo virtutis agnoscitur.
 Isa. 53. 140 cuius sacra & diuinæ nativitatis arcana nec Apostolus didicit, nec Prophetes compere-
 rit, nec angelus sciuit, nec creatura cognovit, filio soli nota sunt, qui patris secreta cognovit. Hic ergo cùm sit genitus à patre, semper est in patre. Semper autem sic dico, ut in-
 natum, sed natum probem. Sed qui ante omne tempus est, semper in patre fuisse dicen-
 dus est. Nec enim tempus illi assignari potest, qui ante tempus est. Semper enim in patre,
 ne pater nō semper sit pater:¹⁴¹ quia & pater illum etiam quadam ratione præcedit, quod
 necessitatem quodammodo prior sit quā pater sit. Quoniam aliquo pacto antecedat necessitatem
 est. Nam qui habet originem, ille qui originem nescit. Simul ut hic minor sit, dum in illo
 esse se scit, habens originem quia nascitur, & per Patrem quodammodo, quamvis origi-
 nem habet quā nascitur, vicinus in nativitate, dum ex eo patre qui originem solus non ha-
 bet, nascitur.¹⁴² Hic ergo quando pater voluit, processit ex patre: & qui in patre fuit, pro-
 cessit ex patre: & qui in patre fuit, quia ex patre fuit, cum patre postmodum fuit, quia ex
 patre processit: substantia scilicet illa diuina, cuius nomen est verbum, per quod facta sunt
 omnia, & sine quo factum est nihil. Omnia enim post ipsum sunt, quia per ipsum sunt, &
 meritò ipse est ante omnia, quando per illum facta sunt omnia, qui processit ex eo cuis
 voluntate facta sunt omnia. Deus utique procedens ex Deo secundam personam efficiens,
 sed non eripiens illud patri quod vnuus est Deus. Si enim natus non fuisset innatus, compa-
 ratus cum eo qui esset innatus, & equatione in utroque ostensa duos faceret innatos, & ideo
 duos faceret Deos, si non genitus esset, collatus cum eo qui genitus non esset, & aequales
 inuenti, duos Deos merito redidissent non geniti. atque ideo duos Christus redidisset
 Deos, si sine origine esset, ut pater inuentus, & ipse principium omnium ut pater, duo fa-
 ciens principia, duos ostendisset nobis consequenter & Deos. Aut si & ipse filius nō esset,
 sed pater generans de se alterum filium, merito collatus cum patre, & tantus denotatus
 duos patres efficeret, & ideo duos approbasset etiam Deos. Si inuisibilis fuisset cum inui-
 sibili collatus par expressus, duos inuisibiles ostendisset, & ideo duos cōprobasset & Deos.
 Si incomprehensibilis, si & cetera quæcumque sunt patris; merito, dicimus, duorum Deo-
 rum quam isti configunt, controveriam suscitasset. Nunc autem quidquid est, non ex se
 est, quia nec innatus est, sed ex patre est, quia genitus est:¹⁴³ siue dum verbum est, siue dum
 virtus est, siue dum sapientia est, siue dum lux est, siue dum filius est, & quicquid horum est
 dum non aliud est, quām sicut diximus iam superius, ex patre, patris suo originem spem
 debens, discordantem diuinitatis de numero duorum Deorum facere non potuit, qui ex illo
 qui est vnuus Deus, originem nascendo cōtraxit. Quo genere dum & vñigenitus est, & pri-
 mogenitus ex illo est qui originem non habet, vnuus est omnium rerum & principium &
 caput. Idecēd vnum Deum afferuit, quem nō sub ullo principio aut initio, sed initium po-
 tius & principium rerum omnium comprobauit. Filius autem nihil ex arbitrio suo gerit,
 nec ex consilio suo facit, nec a se venit, sed imperiis paternis omnibus & præceptis obe-
 dit, ut quamvis probet illum nativitas filium, tamen mortigera obedientia afferat illum pa-
 ternæ voluntatis ex quo est ministrum: ita dum se patre in omnibus obtemperantem redi-
 dit, quamvis sit & Deus, vnum tamen Deum patrem de obedientia sua ostendit, ex quo &
 originem traxit, & ideo duos facere non potuit, quia nec duas origines fecit, qui ex eo qui
 originem nō habet, principium nativitatis ante omne tempus accepit. Nam cūm id sit
 principium ceteris quod innatum est, (quod Deus filius pater est qui extra originem est,
 ex quo hic est qui natus est) dum qui ex illo nascitur, merito ex eo venit, qui originem nō
 habet, principium probans illud esse ex quo ipse est, etiamsi Deus est qui natus est: vnuus
 tamen Deum ostendit, quem hic qui natus est, esse sine origine comprobavit. Est ergo
 Deus, sed in hoc ipsum genitus, ut esset Deus. Est & Dominus, sed in hoc ipsum natus ex
 patre, ut esset Dominus. Est & angelus, sed ad annuntiandum magnum Dei consilium, ex
 patre suo angelus destinatus. Cuius sic diuinitas traditur, ut non aut dissonantia aut in-
 qualitate diuinitatis duos Deos reddidisse videatur.¹⁴⁴ Subiectis enim ei quasi filio om-
 nibus rebus a patre, dum ipse cum his, quā illi subiecta sunt, patri suo subiicitur, patris qui-
 dem sui filius probatur, ceterorum autem & Dominus & Deus esse reperitur. Ex quo dum
 huius qui est Deus, omnia substrata traduntur, & cuncta sibi subiecta filius accepta refert
 patri, totam diuinitatis auctoritatem rursus patri remittit; vnuus Deus ostenditur verus &
 aeternus

Psal. 103.
 Rom. 1.
 Psal. 103.
 Isa. 9.
 Psal. 2.
 Ioan. 1.
 Coloss. 1.

Ioan. 20.
 Ibidem.
 Isa. 9.

ERTULLIANO
 Cum Annotationibus
 RAMELLI
 A. V.
 46.

externus pater, à quo solo hæc vis diuinitatis emissæ, etiam insilium tradita & directa rursum per substantias communionem ad patrem reuolutur. Deus quidem ostenditur filius, cui diuinitas tradita & potrecta compicitur, & tamen nihilominus Deus pater probatur, dum gradatim reciproco meatu illa maietas atque diuinitas ad patrem, qui dederat eam, rursum ab illo ipso filio missa reuertitur & retrouetur: ut meritò Deus pater omnium Deus sit, & principium ipsius quoque filii sui quem Dominum genuit: filius autem ceterorum omnium Deus sit, quoniam omnibus illum Deus pater præposuit quem genuit: ita mediator Dei & hominum Christus Iesus omnis creaturæ subiectam sibi habens à patre proprio potestatem quæ Deus est, cum tota creatura subdita sibi concors patri suo Deo inuenitus, unum & solum & verum Deum patrem suum, manente in illo quod etiam auditus est, breuiter approbavit.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE TRINITATE.

I. NOVATIANI ROMANA VRBIS PRESBYTERI.] Quid non Tertulliani, sed Novatiani sit hic liber, ex B. Hieron. & Rufini ad calcem Argumenti comprobantissimum. Hic vero addimus: Romanæ vrbis Presbyteri, ex B. Hieron. in Catal. Script. Eccles. quod videatur ab illo conscriptus hic liber, pruferetur quām in schisma & heresim incidet. Etsi enim (vt ibi diximus, & infra latius c. 22) de Spiritu sancto male scriptis confit fortassis Deo id permittente, quod Sacramentum Chrismatis, cui Spiritus sanctus peculiariter suā infundit benedictionem, non acceperit, vt mox latius) nemo tamen umquam aut illi aut Novatianis eius afferat, inter heres corundem, errorem de Spiritu sancto attribuit. Et vero, quod etiam in Spiritu sancti nomine baptizavit, confessus; tum ex eo quod infra cap. 29. fidem in Spiritum sanctum disertis verbis profiteatur; tum quod aliqui in Nicene Concilio I. aque atque Paulianista in spiritu rebaptizari. Maxime si confidere causarum differentiam, quam reddit B. Innocent. ad Papav. Epist. 23. cap. 5. Paulianista (inquit) in nomine Patris & Filii & Spiritu sancti minime baptizant; Novatianis iude nominibus tremendo revuntur; nec apud eos de Vnitate & potestatis diuina, hoc est Patri, Filii, & Spiritu sancti, quæstio aliquando commota. Quod ipsum etiam fatetur B. Cyprian. Epist. 76. num. 25. Quare, quod antequam quidquam certi definitum esset, non satis causâ ab eo scriptum fuit, περιεγένετο προστηραπτούσι. Scriptis præterea videtur ante heresim sequente librum de CIBIS IUDAICIS, & qui ibidem ciatur de SABATO, ac de CIRCUNCISIONE, fortassis & eos quos B. Hieron. in Catal. recenset, de PASCHA, & de ORATIONE. Verum post heresim scripti videntur, quos idem illic recenset: de SACERDOTTE, de INSTANTIA, & de ATTALO. An autem eiusdem sit liber de Spectaculis Tom. 3, operum B. Cypriani editus; lib. sequenti latius. Quamquam interior poeta & in schisma & in heresim lapsus fuisse non negamus, immo vero factis late deduxerimus quidquid eō pertinet in Vita nostra B. Cypriani, & Adnot. postris in eundem. Nempe, quod in lecto baptizatus fuerit, neque poeta Sacramentum Chrismatis accepit, quam causam adlegat Eusebius, quod in heresim lapsus sit, ad Epist. 72. num. 4. Quod, quum primum cum aliis Romane Ecclesia presbiteri sub signo asset veniam Lapsis dandam, postea candide permittebat negauerit; ad Epist. 52. ad Anton.

num. 17. & 83. idque ad Novato B. Cypriani presbitero schismatico, poeta & hereticu seductoru. Quod eiusdem factio adulterum & contrarium caput contra S. Cornelium legitimum Pontificem Romanum se se configuerit, vi consecratus à tribus Episcopis; Epist. 42. num. 2. & 6. Quod deinceps suam heresim ex Roma & alibi adfessinaverit, qua ad penitentiam quidem admittebat, sed à solo Deo, non vero ab Ecclesia tribui posse contendebat; Epist. 52. num. 83. Quod preinde, etiam si derum esset (quod quidam scribunt) occasum illum fuisse sub Valeriano, quum extra Ecclesiam fuerit, nihil prodeste potuisse Martyrium, Epist. 52. num. 50. Quod Novatiani sectatores ad exemplum eius Christi mate non vengerunt, atque adeo redeuntibus in Ecclesiam Chrismatis Sacramentum adderetur; Epist. 72. num. 4. Quod etiam secundas damnarent nuptias Novatiani; in Vita B. Cypriani. Quod denique se καθαρὸς nuncuparint, quia immundus, id est Lapsis non communicebant. Epist. 76. num. 5. Porro (vt ne quid hic omittamus) scripserunt contra Novatianis schisma, B. Cornelius Epistola ad Fabium apud Eusebium, & Epistolas tertiam & quartam ad B. Cyprianum; ipse B. Cyprianus Epistolas 41. 42. 43. 44. 47. 49. 51. ac libros de Vnitate Ecclesie, & de Orat. Domini. & ac Dionys. Alexandr. Epistolas ad ipsam Novatianum, ad Confessores ab illo seductos, & ad B. Cornelium; Aduerius eiusdem heresim, idem B. Cyprianus Epist. 52. & lib. ad Novatian. & idem Dionys. Epist. ad eundem. Celebrata quoque fuerunt Concilia aduersus eius & schisma & heresim, Romanis, Africana aliquot, Antiochenum, & per Italiam & alias prouincias, Eusebio teste locis in Vita B. Cypriani citatis. Quum vero perduraret adhuc ea heres, scripserunt aduersus Novatianos idem B. Dionys. Epistolas ad Fabium Antiochenum, ad Laodicenses, ad Cononem, & ad Armenios, titulus de Penitentia; Rhetorius item Augustinus Episcopus, B. Eusebius Emisenus, B. Pacianus Barilonensis Episcopus Epist. 2. ad Sympronianum, & Tractatum alium, qui priori loco interius opuscula commemoratur; B. Ambrosius libros 2. de Penitentia; denique B. Epiphanius, Philaster, B. Eugenius, Theodore, Damascenus, Euthymius, Honorius, B. Isidorus, Hrabanus, aliisque recentiores in Catalogo hereticorum.

2. DE TRINITATE.] Propter Novatianum, de TRINITATE scripserunt Tertullianus, supra Tom. 3. lib. adu. Præxan, & lib. quem iste imitatur, quem desiderari putamus; Dionys. Alexandr. adu. Sabellium;

B. Athanasius ad eundem, Orat. de eterna substantia Filii & Spiritus sancti in Deo patre; B. Hilarius Pictau. libros 12. B. Gregor. Nyssenus Orat. 4. B. Chrysostom. hom. 5. de Visione Ioseph; B. Augustinus, libros 15. Rufinus Tract. 12. Symbolum fidei, qui exigit 3. Tomo Operum B. Cypriani; B. Fulgentius denique librum unum. Multa etiam eodem pertinente in Panoplia Orthodoxa fidei B. Euthymy. Ad quos compendij gratia Lectorem remittimus, nihil aliud penè tuto hoc libro adnotantias, quam dispartias, si qua inveniantur in scripturarum Sacrarum citatiōe; subinde remittentes ad Librum sopraddictum Tertulliani aduersus Prætextat.

C A P. I.

3. Regula exigit veritatis, &c.] Caput hoc inscriptum: De verbis Symboli fidei, CRÉD̄ IN DÉVM PÁTREM OMNIPOTENTEM, CONDITOREM Cœli ET TERRÆ; quippe quā elegans id explicitur ex Genesi. Atque si de Symbolo Apostolorum, quod Regularm fidei seu veritatis numerat. Author. & hic, & infra cap. 9. ac cap. 29. fidei aueritatem; vide supra Adnotat. nostras Tom. 3. lib. de Prescript. adu. hæret. cap. 13.

4. qui colum alta sublimitate suspeditur, &c.] Hæc desumpta sunt ex cap. 1. Gen.

5. mensuris incrementis, &c.] Sic legimus ex MS. cod. Angl. pro: mensuris, quid ea vox B. Cypriano etiam Africano sit Epist. 28. num. 11. & 34. num. 23. ubi vide Adnotat. nostras. Certe etiam sic legebat antea Gagnave.

6. ne non etiam ipsis quoque deliciis procurasset oculorum, &c.] Est quidem haec phrasis Tertullianica, quæ supra frequenter adnotamus, & infra alia quoque, ut exempli gratia: denotatur, edici, ac virilior, cap. 2. quā pater, cap. 2. quā minor, cap. 4. Item voces Tertullianica, excrescens, & confabulat, cap. 18. ac: confabulatione, cap. 19. Verum inde non sequitur librum Tertulliani esse, vel ex eo patet, quid Africani scriptores omnes etiam haec posteriores, utpote B. Cyprian. Minutius Felix, B. Pacianus, & Arnobius, similibus utrūque levant. Quod semel adnotatum sufficit.

7. Qua quum omnia in seruitutem illi deditur, solum liberum esse volunt, &c.] Hæc ex cap. Gen. 2. desumpta sunt. Et item hæc etiam elegans locutum de Libertate arbitrij in alterutram partem (le quā supra latius Tom. 3. lib. 2. aduers. Marc. cap. 5. 6. 7. 8. 9. & 10.) tum de præmiis condignis, de quibus Tom. 2. lib. de Patientia, cap. 13. num. 8.2.

8. Ex quo mortalitas, inuidia vtiique in ipsum redit, qui quum illum, &c.] Sic prorsus legimus partim ex Gagnave. Et ve! hac ex 3. cap. Gen. de scripta sunt. Sive autem legas: super terram cum Gagnave, sive cum Gelenio: terra, non respet.

9. Quamquam etiam, &c. angelos prius institerunt, &c.] Fuit non modò Nouatiani haec sententia, sed etiam B. Hieron. in cap. 1. Epist. ad Titum, tum Gracorum omnium, quid angeloi prius (id est, ante omnem creaturam) instituti fuerint. Quam etiam B. Augustinus, recensit lib. 11. de Civitate Dei, cap. 5. 6. & 7. magis amplectendum censem eam sententiam, quid iuxta Ecclesiastici cap. 18. creuerit omnia simul Deus, quam etiam sequitur lib. 12. de Civitate Dei cap. 15. & lib. 1. de Gen. ad litteram cap. 1. Quam etiam sequitur Magister Sententiarum, & post eum Doctores Scholastici, que etiam postremum definita est in Concil. Lateran. sub Innocentio 3. & in Decretales recepta, cap. Firmiter credimus, Tom. de summa

Trinit. & fide cathol. Legimus autem paulopst ex coniectura Latini: Namque quæ infra terram, &c.
10. Locus enim est, &c.] De hoc & Novatiani & Tertulliani, aliorumque Patrum quorundam paradoxo, vide nostra Prolegomena.

C A P. II.

11. Super quæ omnia, &c.] Titulum huius capituli inservimus: Quod Deus sit continens omnia, immensus, aeternus, immortalis, mente hominis maior, & sicuti ipse est sermone inexplicabilis, sublimitate omni sublimior.

12. nulli Deo superiori (vt quidam putant) locum reliquit, &c.] Adcludit ad errorem Valentinianni, qui supra Demiurgum, id est, Opificem Deum, constituant Deum superiorem Bython, cum tri-cenario Aeonum numero, sicuti videtur supra Tom. 3. & in Prolegomeno nostris ad lib. adu. Valent. & eiusdem lib. cap. 18. 19. ac 20.

13. De hoc ergo ad deis quæ sunt ipsius, & in eo sunt, nec mens hominis, &c.] Adcludit ad illud 1. Cor. 3. ex Psal. 64. cap. nec in eorū hominis aëdicti, &c. Castigauimus autem ex coetela Latini: nec edici possit, pro: dici, & ex Angl. MS. cod. si poterit cogitari, pro: poterit; & non multo post cum Gagnae & Latino: hebetescit, pro: hebetescit. Legit quidem dampci Angl. cod. MS. omni bonitate bonior, pro: melior, sed alibi haecne eam vocem non reperi apud Afs; & 12. etori interim relinquens librum, quid vult eligat.

C A P. III.

14. Hunc igitur agnoscimus, &c.] Inscriptio huic capituli fecimus: Quod Deus sit conditor omniū, Dominus & pater, ex scripturis.

15. qui dixit, & facta sunt omnia, &c.] Istud Psal. 148. paraphrasit̄ citat.

16. Qui secundum Iaiam, &c.] Hic intermisit verbi Iai. 40. verba Psal. 103. etiam illa inuersio citans ordinem; per omnia confirmis editioni LXX.

17. nec eū qui ingenio hæretici fictus sit, &c.] Adcludit ad varias heres, quarum supra facta est mentio, Tom. 3. lib. de Prescript. adu. hæret. in Catalogo hereticorum, qui alium Deum sibi hæretico fingeant ingenio; de quibus vide ibidem Adnot. nostras acharates 25. post Euangelium, sicut etiam lib. adu. Hermogenem, de materia Deo, lib. adu. Valentini. de Deorum turba, & lib. 1. adu. Marc. de duabus Diis.

18. Et super quæ requiecerit spiritus meus, &c.] Hic variat Iai. 6. ab aliis editionibus omnibus quæ habent: Super quem respiciam.

19. à creatura mundi, &c.] Tum hūc, tum in illo: sempiterna quoque, confessit p. omnia vulgata Latino: interpres; quod illius auctoritatem confirmat, & sic etiam in aliis lib. scripturis Novi Testamenti.

C A P. IV.

20. Quem solum merito bonum, &c.] Caput hoc inscriptum: Bonum esse Deum, tempore sui similem, immutabilem, unum & totum, infinitum, cuius nec nomen proprium possit edici, & incorruptibilem. Legimus autem: qui nomen sibi perficit vi predicta, ex MS. Angl. cod. pro: vendicat, & aliquando post iuxta Gagnave reposamus: idcirco & merito in Deo manet semper status suus, pro: maneat, & ex coniectura Latini: dum parem nō habet, pro: habeat.

C A P. V.

21. Cuius etiam si, &c.] Titulum huius capituli inservimus:

TERTULLIANUS
Cum Annotationib[us]
PAMELI.

A. V.
J. 6.

prosumus: De iracundiis & indignationibus & odiiis Dei, quod non sint intelligendae ad humanorum exempla vitiorum. Et vero etiam hinc patet, Tertulliani hunc librum non esse; videtur enim potius diuinum sentire lib. de Testim. Animæ, cap. 2. quemadmodum ibi diximus, & inter Paradiso eius latius in nostris Prolegomenis.

22. iracundias legitimas, &c.] Iracundiarum Dei, sive ira Dei, Græc. ὥντος, iuxta editiones omnes, in Veteri Testamento sit frequentissima mentio, nominatio Gen. 18. Exod. 4. Num. 11. item in Novo Testamento apud Mattheum & Lucam, item in Epistola ad Romanos, Cor. 10ff. Thess. 1. & Apocalypsi.

23. & indignationes, &c.] Indignationes Dei, etiam iuxta LXX. referuntur Deuter. 29. alisque locis, ubi Græc. εἰσπόζομεν, & multo pluribus iuxta editionem B. Hieron. ex Hebreo, ubi Interpres Latinus LXX. Græcam vocem θυμός, furorem vertere maluit.

24. & odia, &c.] Odia Dei relatae cognoscuntur Ecclesiastici 9. Sap. 14. Ecclesiastici 12. I. 9. & Malach. 1. Eadem pertinent scripture, quibus odit Deus dicitur. Sive autem in calce huius capituli legas, quandoquidem cum exc. sive: quoniam quidem cum MS. Angl. cod. perinde est.

C. VI.

25. Et licet scriptura, &c.] Inscriptionem huic capiti secimus: De oculis, naribus, digito, manu, ore, aere, pedibus, brachio, & lingua, ad humanam formam non intelligendis.

26. Aut dum odoratus est Dominus Deus odorem bona fragantia, &c.] Postremum hoc verit, pro eo quod Græc. εἰσ: θυματεῖσθαι, pro eo quod alijs: fuitatis. De Prouerbio vero quod paulopost habet Auctor: suis campis diffundere, vide nostra Prolegomena.

27. & si adsumpfero alas meas, & abierto trans mare, &c.] Hic dissentit Auctor ab omnibus Psalmorum editionibus, qui legunt: si sumper penitus (pro quo ipso: alas) meas diluculo, & habitauero in extremis mari. Repouimus autem mox quod habebat Gagnau: sed populo potius imputetur, pro eo quod Gelenius: impudenter.

28. Et quando auris, quod omnia audiat, &c.] Sic profeta legitimus, pro: omnes, eo quod praedat, quod omnia videat. Sive autem legas cum Gagneo: robor, sine cum exc. robur, non refert.

29. Aut propter quam caussam linguam querar, &c.] Vnicum reperiit locum scripture, ubi lingua Dei commemoratur, nempe I. 30. Lingua eius quasi ignis deuorans; ubi LXX. paraphrasticus transtulit: ὡρὴ τὸ θυμὸν τὸ, id est ira furor eius. Hic vero paulo altera lingua Dei interpretatur iussum Dei.

C. VII.

30. Sed illud quod dicit, &c.] Caput hoc inscriptum: Quod Deus nullis propriis appellacionibus explicari possit. Sive autem legas: puto ego cum exc. sive putem, ex Angl. MS. cod. perinde est.

31. nec ex hoc tamen Dei substantia caritas expresa est, &c.] Dissenit ab Auctore B. August. lib. 15. de Trinit. cap. 17. eundem locum I. Ioan. 4. explicans: quoniam in illa summa simplicitate natura substantiam ipsam scribat esse caritatem, & caritatem ipsam substantiam. Verum primi illi Auctores non tam exactè scripserunt in materia Trinitatis.

32. nec cor hominis, aut mēs ipsa percepit, &c.] Istud Paraphrasticus transtulit Auctor, pro eo quod est.

Cor. 2. nec in cor hominis ascendit.

33. Omnis enim spiritus creatura est, &c.] Sicut supra ad calcem argumenti adnotauimus, quia istud facere videbatur pro illis, πνευματικοῖς, hoc librum B. Cyprani nomine in lucem ediderunt. Verum non mirum est errasse in hoc Nouarianum, qui sicut supra adnotauimus nu. 1.) Spiritum sanctum cum plenitudine sacramenti Christi seu Confirmationis non accepérat, & proinde factius in heresim Lapsus fit; neque vero aliiquid adhuc de Trinitate in Ecclesia definitum fuerat. Atqui sub calcem huius capiti castigamus ex conjectura Dn. Latini reflector & creator, pro: reflector.

C. VIII.

34. Hunc ergo, omissois haeticorum fabulis, &c.] Titulum huius capiti impossumus: Quid hunc Deum, de quo prius egit, nouit & veneratur Ecclesia, quem scripture celebrant. Atqui quoniam addit: omissois haeticorum fabulis atque figuris, adludit ad omnes illos haeticos, qui Deum alium faciebant quam Catholica nouit Ecclesia, quorum diuersæ heresies habet supra Tom. 3. in Catalogo haeticorum sub finem libri de Praescript. ad. her. Nominatum etiam similes heresies habet supra libris aduersus Hermogenem, Valentianos, Marcionem, & Prætean.

35. Isaac protexit, Jacob auxit, &c.] Adludit tñ ad protectionem, qua liberatis est ab immolatione per Angelum Isaac, Gen. 22. tñ ad benedictionem, qua Jacob auxit tñ multitudinem liberorum, sū diuinitus, Gen. 29. & 30. Reliqua sati sunt perspicua præter illud: & quando daturu se spoponderat, milit: de si dicat: quo tempore daturu se spoponderat. Accipitur autem etiam ab hoc Auctore paulopost condicio, pro: creatura, & non multo post eius exitio, pro exitio. Atqui legimus in intermedio lincei cum MS. Angl. cod. singillatim, pro: singillatim, move Veterum. Itay: Iraclitarum non sicut nec vestes consumi, pro: init. Et supplemus: omnia continens.

36. Hinc est quod & desuper Cherubim sedet, &c.] Sic omnino legendū, pro Cherubin. Adludit autem partim ad illud Psal. 98. qui sedet super Cherubim; cui signiles sunt loci 4. Reg. 19. Psal. 79. I. 37. & Dan. 3. partim etiam ad illud Apoc. 4. ubi recensentur: sub throno animalia quatuor præ ceteris principiatus tenentia; cuncta desuper cristallo contingente; ut potè quoniam videris ibi Apostolus mare uitrum simile cristallo.

37. Quod in firmamentū, &c.] Sic explicat illud Gen. 1. Et fecit Deus firmamentū, & dimisit Deus inter aquam quæ erat sub firmamento, & inter aquam quæ super firmamentum.

38. Nam & rotæ subiacent, temporæ scilicet, &c.] Hic adludit ad rotas, quare sit mentio Ezech. 1. & deinceps usque ad cap. 7. ad alter rotas explicat, nempe: tempora, quæ vulgo solet.

39. ad igneum diem iudicij mūdus iste festinat, &c.] Igneum diem iudicij extremi, quo mundus igne conflagabit, etiam iste Auctor instare existimat, adludens ad illud 2. Petri 3. igni referato in diem iudicij.

40. Currus enim, inquit, Dei decies milles multiplicatus, &c.] Prætermisimus vagem rato intermedium, ut potè quæ non est Psal. 67. ubi alijs vertunt: decem milibus multiplex.

C. IX.

41. Eadem regula veritatis, &c.] Inscriptionem fecimus huic spiriti: De fide IN FILIVM DEI
OOO

CHRISTVM IESVM DOMINVM DEVOR
NOSTRVM in Veteri Testamento re promissum,
& in Novo exhibitum; ex scripturis. Addit autem:
huius Dei filium, aduersus Marcionitas, qui Christum
facebant alterius Dei quam creatoris filium; contra quos
agit Tertullianus integrum lib. 3. ad. Marc. supra Tomo 3.

42. Hunc enim Abrahæ filiū, &c.] Vetera prædi-
cta, nominatum filium Abrahæ non testatur Christum,
sed eo accidunt, dum Gen. 22. & alibi frequenter,
Christus semet Abrahæ nuncupatur; nam & explicationis
gratia subiungit ad. Gen. 15. & tibi dabo &
semini tuo. Euæglia vero quum addit, adludit ad lib.
Generationis Christi, ubi dicitur filii Abrahæ.

43. hunc David, &c.] Adludit ad illud I. sa. 9. Su-
ger solium David sedebit; quod sic interpretatur angelus
Luc. 1. Et dabit illi Dominus Deus sedem David pa-
tris sui.

44. donec eveniat is cui re promissum est, &c.]
Hic variat etiam à LXX qui legunt, èos ἐλθον τὰ
πτυχεῖα τοῦ τόπου quod veritus Latinius Interpres: do-
nec venient, deposita erit.

45. Prouide alium quem mittas, &c.] Hinc vi-
detur olim non fuisse lectum apud LXX. ὁνάδων, id est
potentem; quod hodie his verbo interructur, neque etiam
est in Hebreo. Variat etiam Auctor, dū virtut Deut. 28.
Videbit vitam vestram pendente nocte ac die,
& non credetis ei. Omitens etiam quod I. sa. 7. interfe-
ritur in vtero. Sive autem legas in scriptura I. sa. 35. clau-
dus cum exc. fine clodus, vocem iam antiquatam, cum
MS. Ant. cod. non refert.

46. sic non aperit os suū in humiliata, &c.]
Hic coniungitur versus precedenti I. sa. 33. in humiliata-
te, nisi quis malit adiici debere: &c. Illud autem paulo pōst: Quasi diluculo paratum inueniens eum,
reveritur Osee 6. iuxta LXX Legimus verò: Dicit iuxta editionē Psal-
morum omnes, Psal. 10. 7.

CAP. X.

47. Sed illud admoneo, &c.] Caput hoc inscripti-
mu: Non esse commentitum Christum iuxta hæ-
reticorum fabulas. Qui autem hæretici auctoritatem
Veteris Testamenti respuerint, vide supradictum
Catalogum Hereticorum sub finem libri de Prescripte
aduersi hæreti.

48. quia creatoris oderas nuptiarum coniun-
ctionem, &c.] Hic proprie agit aduersus Marcionem,
quippe quum eius haec hæretim oppugnet Tertullianus
non semel, & maxime supra sub finem lib. 1. aduers.
Marcionem.

49. qui in imagine fuit, nō in veritate, &c.] Istud
pertinet ad hæretim Saturnini, Basilidi, & Gnostico-
rum, qua (uti legitur supra quid Tertullian. Tom. 3.
lib. de Carne Christi cap. 1.) putatiuam carnem Christi
introduxit.

50. neque eum qui nihil in se nostri corporis
gessit, &c.] Istud ad Marcionem, qui (uti ibidem legitur)
vt carnem Christi negaret, negavit etiam nativitatem, & econtrario.

51. Neque illum qui ætherea sive sydereā, &c.]
Istud ad Apellis, sciat patet eiusdem lib. cap. 6.

52. nec ullam omnino alterum, &c.] Istud de-
nique ad Valentinianorum figura, de quibus ibidem
cap. ac 16. ac sequentibus.

53. Quoniam quum caro & sanguis, &c.] La-

tissimè eandem hanc scripturam, sicut hic Auctor, ex-
plicat Tertull. supra Tom. 3. lib. de Refut. carn. cap. 49.
50. & 51.

CAP. XI.

54. Verum ne ex hoc, &c.] Caput hoc inscripti-
mu: Quod non tantum homo, sed & Deus sit
Christus, ex scripturis Novi Testamenti.

55. alii hereticis, &c.] Carpocratem intelligit,
quo supra Tom. 3. lib. de Prescript. adu. heret. c. 48. her. 9.
num. 311. ac Cerinthum, de qui ibi her. 10. num. 312. &
Hæbionem, de quo ibidem her. 11. num. 313. Aqui de
Proverbio manus dedidit, vide nostra Prolegomena.

56. diuinitate sermonis in ipsa coetatione per-
mixta, &c.] Relecte adnotatis Latinis debet istud intel-
ligi per mixtione uniorum, quam P. Les Pap. serm.,
de Natiuit. pulcrè explicat. Nam in fin. Auctoris cap. 14.
vocatur coniunctio verbi & carnis, cap. 16. adiun-
ctio hominis, ac Dei & hominis co-federatio, con-
nexio, & sociatio; iten. cap. 19. Dei & filii hominis
adnexio. Quod pertinet ibidem similes phrasē, dum dicit
filium Dei filium hominis in se fulceps ipsa per-
mixtione co-federatum, & Iesum Christum ex vitro
que connexum, contextum, concretum, concordia & cohabitatione sociatum. Qui omnes iei simili-
ter de unitate persone, non substantia, commode debent
intelligi. Eodem etiam modo intelligendis Tertul-
liani loci supra Tom. 3. lib. adu. Præsan, quemadmodum
inter Paradoxa eius inter Prolegomena nostra latius, si-
cut etiam de illo quod subditur: ante quem nihil pre-
ter patrem; nam Catholica fides credit: filium patri
co-ternum. Si qui post aliquot linea legimus ex Ang.
cod. MS. ex ipsis, pro: ab, eo quod praedat: ex virtu-
tibus.

57. Quoniam non tenebit perfectam verita-
tem, quicquid aliquam veritatis excluderit portio-
nem, &c.] Pulchra sententia, contra eos, qui dum aliquot
Articuli fidei Catholica credere nolunt, tamen Ca-
tholica adhuc se veritatis adsortores conantur dicere. At-
qui scripturas complures, ad quas paulopōst adludit, recens
ad marginem, sicuti ubique alibi, adnotantur.

CAP. XII.

58. Cur ergo dubitemus dicere, &c.] Titulum
huius capituli impossumus: Quod Deus Christus, ex
scripturis Veteri Testamenti, etiam id agnoscat
Sabellianica hæreti.

59. Iam non saluabo, &c.] Verba Osee 1. transponit
ad institutum suum magis acc. mode; omittens etiam
intermedia illa iuxta editiones omnes: neque in gladio, ne-
que in bello. Iterum autem legimus cum Gigno: quic-
quis illum agnoscit esse Deum, & recognoscit
esse Deum, pro eo quod erat utrilibet: & Deum; ac
quam alibi nisi in Christo Deo inueniri, pro: quo-
niā, & eam inuenire. Rorsum etiam I. sa. 7. omis-
tit: in vtero.

60. & genua debilia consolamini, puillanimes
senfu cœualescite.] Sic istud iuxta editiones omnes I. sa.
36. distinximus. Et vero vel hinc patet librum hunc
esse Tertulliani, qui verius supra Tom. 3. lib. 4. aduers.
Marcionem cap. 10. Conualescite manus dimi-
ssi & genua dissoluta; quod semel de plesisque scri-
pturis insinuasse sufficiat. Ille autem in hoc hic differt,
quod legat Tomo 1. libro aduersus Iudeos: & mu-
torum

TERTULLIANUS
Com. Annotationib[us]
PARMELLI.

A.V.
J. 6.

terum lingua soluetur, pro eo quod hic Auctor, &
supr̄ cap. 9. & diferta erit lingua mutorum; pro quo
longe aliter hodie ex Greco apud LXX. & expedita erit
lingua mutorum aperta, ubi alterum adiectum su-
perficiuum esse videtur, nec olim lectum etiam Gracē, usque
ad eō ut superflua sit vñc avēcōdōn. Et quod verti-
tur: aperta. Et vero rectius ab aliis transfertur, lingua
bleorum, nam Gracē est: μογλάδων. Castigamus ve-
riō MS. Angl. cod. Si in aduentu Dei, pro Sin.

61. in alteram haeresim ruentes, &c. patrem il-
lum esse confitebuntur, &c.] Vocat mox hanc Sabellianam haeresim, de qua cap. 18. latius; eandem autem
confutat Auctor infra cap. 21. & 22. Castigamus autem
necessariō, & supplemuſ ex MS. Angl. cod. Christus
qualiter accipiunt Deum, pro: Dominum (Deum
enim iam negare non possunt) quā patrem? aut
quā filium? Si quā filium, cur Dei filium Deum
negant? Si quā patrem, cur, &c? Nisi, &c? Con-
futat autem mecum Latinus legendō quater: quā, pro:
quasi.

62. Deus ab Africo venit, & sanctus de mon-
te opaco & condensō, &c.] Quoniam haud absimiliter
vertat B. Hier. Comment. in Abacuc cap. 7. (addens a solo
Theodotione versum: ab Auctro) pro quo Auctor ab
Africo, quod ventus ille spiret ab Auctro (quod Gracē le-
gitur ἐν τῷ θεῷ) videtur a LXX. postimum: ἐξ ὁρα-
τούσις τῷ θεῷ, id est: de monte umbroso & con-
denso, pro eo quod alij etiam hodie non recte LXX. ἐξ
ὅρατος τῷ θεῷ φάσκου.

63. Sabelliana haeresis, &c.] vel hinc, & ex eo
quod mox iterum fit mentio Sabelliū (vnde non potest
verisimiliter dici, quod ex margine in textum istud irre-
pserit) patet non esse hunc librum Tertulliani, utpote qui
sub Antonino Caracalla (vti in Vita eius latini) extre-
mum diem clauserit, sed Novatianus patim, cuius tem-
poribus sub Decio Imperatore Sabellius haeresim siam
capisse tradidit, vel Eusebii teste hisp. Eccles. lib. 7. cap. 5.
qui temporibus Dionysij Alexandrinī Sabellianos in
lucem prodidit scribit Ptolemaeus Pentaplos, atque adeo
in Africa, contra quem, idem Dionysius librum scrip-
serit; in quo illi consentaneum Theodoretus haer. fab. lib. 2.
sub finem, & B. Hieronymus Catalogo Script. Eccles.
Qui omnes (quomodo etiam Epiphanius, Augustinus, Phila-
strus, Damascenus, Isidorus, Hrabanus & Honorius
in Catalogis haeticorum) haeresim illi impingunt can-
dem quam hic Novatianus, quod eundem facerent pa-
trem & filium, immo & spiritum sanctum, quem omis-
sum hic miror; aduersus quam haeresim infra late
disputatur (vti etiam pauloante diximus num. 61.) cap. 21.
22. & 28.

64. Bethleem, cuius metaturæ regio ad meridi-
anam respicit plagam cœli, &c.] Istud sic expressis
Poen. Beda Tom. 3. lib. de Loto sancti cap. 16. Bethleem
sex milibus in Austrum ab Hierusalem.

C A P . X I I I .

65. Ac sic & Ioannes, &c.] Inscriptiōnēm fecimus
buic capiti: Christum Deum esse, rursum ex Noui
Testamenti scripturis.

66. Neque enim, inquit Auctor, throni, &c.]
Neque ordinem verborum Apostoli, Colossi 1. Auctor
sequitur, & quod mirum est, legit: virtutes (quarum
Epheſ. 1. solūmmodo sit mentio) pro eo quod editiones
omnes & Tertullianus quoque supra Tom. 3. lib. aduers.
Marc. cap. 19. principatus; idque non hic modō, sed

etiam capite sequi.

67. & viisque ad summum regressio eius, &c.]
Paraphrasticōs sic verit, pro eo quod alij omnes Psal. 18.
Et occursus eius usque ad summum eius; nec tamen aliena
est vox Graeca καὶ ταρτυφα, scilicet nec ab eo quod verit
alibi supra Tertull. deuterio, & B. Cyprian, lib. 2. Te-
stimon. adu. Iud. cap. 19. decursio.

68. Apostolum non ab hominibus, aut per ho-
minem, &c.] Sic ex MS. Angl. cod. iterum supplemuſ,
iuxta quod legebant Gagnau, quia sic etiam Aposto-
lus Gal. 1. In eo vero quod sequitur ex eodem cap. & hic
ab aliis differt, quod veritas iterum ab hominibus, &
aliij secundum hominem.

69. quoniam Deus ante omnia est, &c.] Hic
magis correspontet Gracē exemplarib⁹, quam vulgato
Interpreti Latino (cum quo alijs ferre consentit) aut Ter-
tull. loco iam citato, qui veritas: ante omnes illud, etiam
infia legitur cap. 17.

C A P . X I V .

70. Et tamen, adhuc dubitat haeticus, &c.]
Caput hoc inscriptissimum: Ex aliis etiam Noui Testa-
menti scripturis Christum Deum probari. Sine au-
tem legas: animaduerit cum exc. ad sive animaduer-
terit iuxta Gagnau, perinde est.

71. quomodo adest vbique inuocatus, &c.]
Videatur adiudicare ad illud Rom. 10. Dives ap̄ omnēs quis
innocent illū.

72. Qui post me venit, ante me factus est, &c.]
Vox Graeca ἐπέχεδρος ances est, tum ad hanc verbo-
num, sicut ad illam vulgati Interpretis: qui post me ven-
turus est.

73. Ego sum panis vita æternæ, &c.] Paraphra-
sticōs sic verit, pro eo quod editiones Graeca, Latina,
& Syriaca: Ego sum panis viuus, & B. Cypr. lib.
de Grat. Dominica: Ego sum panis vita, dumtaxat.
Sicut etiam illud: quia patrem Deum nemo vidit
vñquam, pro quo alij dumtaxat Patrem.

C A P . X V .

74. Ex quo manus ponere, figuram & for-
mat futuram passionis ostendens, &c.] Titulum
huius capiti impossumus: Quod Christus, quum an-
gelus licer improptie vocatur in scripturis, etiam
Deus appelletur. Est autem multius illud capitis
initium, quod tamen ad sequentia referri, ex eo patet
quod sequitur: per sacramentum passionis digelitum
in figura manum.

75. & Domum & angelum, &c.] Adiudicat, si-
cute verbis iam adductis ad illud Gen. 48. Extendens
autem manū, & communis manū; ita hic
ad illud ibidem: Deus cui placuerunt Pateres mei, &c.
Angelus qui liberavit me ab omnibus malis, benedi-
cat pueros istos.

76. Ac si aliquis haeticus, &c.] Sic legimus ex
MS. Angl. cod. pro: At si; quia & antea & postea illud
hoc lib. Auctori visitatum est. Intelligit autem haeti-
cos, tum Simonem Magum & Menandrum, qui se-
ipso & summam virtutem (id est archangelum) diceret,
& apud Indos quasi passo esse; vt supra patet Tom. 3.
lib. de Prescript. adu. haer. cap. 46. Her. I. num. 301. ac
her. 2. num. 302. tum maxime Apellem, de quo ibidem
cap. 51. her. 19. num. 324.

77. Nam si, omnibus cœlestibus, &c. erit ipsi
OOO ij

angeli, &c. dicuntur Dij iure & Deus Christus. Et si quis angelus, &c.] Sic prorsus legimus & supplemus, partim ex editione Gagnae priori. Quum autem alij non occurrant loci scriptore, quibus angeli dicuntur Dij; adnotauimus ad marginem I sal. 81. quod videatur illud paulopost citatum de angelis interpretari.

78. cui sunt omnes angeli subiecti, &c.] Hic adludit ad illud Hebr. 2. In eo enim quod omnia ei subiecta, nihil dimisit non subiectum ei, sicut mox ad illud Hebr. 1. Tanto melior angelis effectus.

79. Ac si stetit Deus in synagoga Deorum, &c.] Recitatione verborum Psal. 81. differt in eo, quod legitur in medio autem Deus Deos discernit, ubi alij non habent: Deus; & ordine transposito: Vaquequid personas (Gracē & Graecā) hominum accipitis, non exercentes iulta iudicium; pro eo quod illi: Vaquequid iudicatio iniquitatem, & facies peccatorum sumis?

80. Deum te posui Pharaoni, &c.] Sic rectius dicitur vocem Grecam φαραώ, quam Latinus hodie LXX. Interpres: Pharaonis.

C A P . X V I .

81. Et poteram quidem, &c.] Inscriptio nesciunt huic capiti: Diuinam maiestatem in Christo aliis item scripturis probari. De Proverbio autem: ingenitum suum commouere, vide nostra Prolegomena. Sive autem paulopost legatur: quia Dei filius compotatur, cum ex. sive comprobetur, non refutetur. Africana voce pignerata etiam alicubi sūprā vīsū est Tertullianus.

82. vt exitus carnem potestates dehonestauit, &c.] Haud aliter B. Hilarius lib. 9. de Trinit. & B. August. lib. 16. aduers. Faustum cap. 29. & legunt hunc locum Coloss. 2. & explicant; quos adeò oportuit illud ἀπέκριναι. Dicos accepisse reciprocē pro: exuens scīsum (ubi alij vertunt: exfolians) & adiaceisse carnem paraphrastōs. Quod vero Author ed. 17. p. 21. transpositum dehonestauit, eodem sensu Interpres Latinus traduxit, ac B. Hilarius: ostendere esse fecit; B. August. exemplavit, ac si dicat Apostolus spe fundam proposuit; utpote (scitur) palam triumphatis illis (ad verbū ex Graeco) in femeptō.

83. & in sanguine vix, &c.] Sic supplemus ex MS. Angl. cod. locum Gen. 49. Igitur mox cum eodem: amictum ipsum Corpus est, pro: amictus ipse; & paulopost: amicti susceptor, pro: amictus, quia etiam secundum exc. cod. legitur: cuius corpus amictum est, & amictum quod lauantur; neutro genere; ac si dicas cum Varone, amictum, id est circumiectum. Est autem locus ille obcurus, & quantum appareat mutius, aut corruptus: quique sanguine, id est, vino, &c.

C A P . X V I I .

84. Cur autem liceat ad alien partem, &c.] Caput hoc inscriptissimum: Id ipsum comprobari ex loco Apostoli Philipp. 2. Atqui in scriptura: Qui quum in forma Dei esset, &c. quam late & pulcre explicat, non differt à vulgato interprete, nisi in eo quod vertit: superexaltauit, ex Graeco επεξελεγεται. Quod vero hic: vt in nomine Iesu omne genu flectatur, secundum lectionem Latinorum; infra ex Graeco sub finem cap. huic transtulit: vt omne se in nomine eius genu flectere. Secundum omnes autem editiones Apostoli supplemus ex Angl. MS. cod. & dedit illi nomen. Ex quo etiā paulopost castigamus: Si homo, pro: Sin.

85. post ipsam præterea resurrectionem, &c.]

Obedientia Christi erga Patrem post resurrectionem, innoteat tum ex verbis illis Matth. 28. Data est mihi omnis potestas in celo & in terra, tum ex illis Ioh. 20. Ascendo ad patrem meum & parrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum; ac si misit me pater, & ego mittio vos. Legimus autem paulopost rursum phrasē: Adoratis: Ac si pro: At si, ex Angl. MS. cod.

C A P . X V I I I .

86. Hoc in loco licebit mihi, &c.] Capitulum impostum: Christum Deum etiam ab hereticis agnoscere. Ad quod pulcam profert sententiam: Firmum est genus probationis, quod etiam ab adversario sumitur, &c. Quo pertinet imprimis, quod B. Paulus ex ipsis erat. Poësis Atheniensis ad fidem convertit, Act. 17. quem in hoc imitati sunt B. Iustinus Martyr, B. Anaxagoras, Theophilus Antiochenus, Tatianus, Clemens Alexandrinus, Tertullianus, Minutius Felix, B. Cyprianus, Arnobius, & Lactatius libris suis aduersum Gentes, denique etiam Origenes aduersus Celsius, Eusebius lib. de Preceptis Euang. & B. August. lib. de Civitate Dei. Et vero de hereticis quoque testimonia veritatem probari posse, his verbis indicat Dionysius Alexandrinus apud Euseb. hist. Eccl. lib. 7. cap. 6. tertia versionem Roseni: Ego, inquit, & tractatus hereticorum lego, & tradiciones eorum perscrutor, etiam si videar ad horum verbis eorum polli. Sed multum mali cōfert hoc ipsius: quod ex ipso verbis agueret eos polli. Denique quum aliquis ex fratribus & presbyteris prohibebat me, ne heretica lectio rāquam carni aliquis fatore poluerer, visio mihi quadam a Deo ostenditur, que me confirmaret. Et ferme ad me factus est, hac mihi evanđelie prelegens: Lego omnia quecumque in manus tuas venerint, quia probare singula queque & discernere potes, quandoquidem ab initio hec tibi causa credendi fuit. Amplexus sum visionem, quia & Apostolica sententia concordabat dicens: Omnia legit, quia bona sunt tenete. Quibus verbis habes; tum occasionem qua permitti possit dicere hereticorum liberos legere, & prouide etiam ad fidem confirmationem citare; tum, quod solis illis id permittendum, qui norint singula queque probare & discernere, iuxta itaq. Apofol. 2. Thess. 4. iam citatum. Quam autem nō sapiat in propria causa, recte a Pio Papa 111. statutū est Catalogo librorum interdictorum iuxta Concilium Tridentinum; non cuius id permitendum, sed illis quibuscum sedes Apostolica, ad quam pertinet de prudenter & discreciōne etiam Doctiss. virorum iudicium ferre, id speciale prerogativa inducerit. Eodem vero pertinet illud B. Orelli Alexandr. Epist. 30. illud dicendum est, non omnia quia heretici dicunt, figura est & recusanda; nam multi ex illis ea confitentur, quae & nos confitemur. Similes etiam sunt loci apud Originem hom. 9. in Numeris (qui etiam hom. 16. in Lucam adlegat innumerabilem hereticos pro autoritate Euangeli. Luca adu. Marcionem) & B. Hieron. Epist. 75. adu. Vigilant. & Epist. 152. ad Miner. & Alexandr. sub finem. Legimus autem etiam cum Gagnae: in scriptura esse Deum tradi; & supplemus paulopost: Astiment ergo an hic sit Deus, ex Angl. cod. MS.

87. vt plerique hereticorū, &c.] Ad Sabellianos adludit, contra quos insīpia agit cap. 21. 22. & 28. quibz vero dicit: vt diximus superius, ad cap. 12. sūprā.

88. Alij quoq; heretici, &c.] Eos omnes intelligit: qui Christi nativitatem negabant, ne diuini nominis potestati derogarent, quales recenserentur quatuor heresi

heresies initio libri Tertull. de Carne Christi, supra Tom. 3.
ubi de his latius.

89. ut in semei plo concordiam confibularet,
&c.] Adiudicat ad illud Ephes. 2. qui fecit utraq. vnu;
ut duos condat in semei plo in uno uno homine faciens
pacem. Et vero simili vno confibulationis uitetur etiam
infra cap. sequ. sub finem.

CAP. XIX.

90. Sed erroris istius hereticorum, &c.] Inscriptio
nem huic capiti fecimus: Quod erroris sui mate
riam illi sumptuerint, quia inter filii Dei & filium
hominis nihil interesse putabant, ob scripturam
Luc. 1. male intellectam. Supplemus autem mox: fi
lium Dei esse proposuit, ex Angl. cod. MS.

91. sed adiecit Coniunctionem. Ait enim: Pro
pater & quod ex te nascetur sanctum, &c.] Qua
doquidem contra dictos hereticos virg. Coniunctionem:
&c. quam habent omnia exemplaria. Luc. 1. (qua ad eō
addi debet ubique supra, quando haec scriptura à Tertull.
citatur) ut respondent ad illud quod virgabat: ex te pa
ter (quantumvis omitti malit Erasmus) illius iam alim
ab ea atate semper lectu fuisse. Supplemus vero ex Angl.
cod. MS. non principaliter, &c. filium Dei esse, sed
consequenter & in secundo loco; principaliter
autem; & non multo post: ut hominis filium, quia ho
mo est, eundem & Dei & hominis filium; denique:
id est, Dei verbum.

CAP. XX.

92. Ergo, inquit, si Christus, &c.] Caput hoc
in scriptis suis: Non tamquam propterea Deum mortuum
dici. Quod ipsum tractavit etiam Tertull. supra Tom. 3.
lib. aduers. Praxean cap. 29.

93. Sed erroris tempus est abrupta dementia,
&c.] Pulchra sententia: quod qui fidem legitimam
reliquerunt, vnde ad periculosa (de minori nem
pe ergo in alterum maiorem) descendunt. Supplemus
autem paulopost ex Angl. MS. cod. quando. & in cer
teris hominibus, qui non sunt caro tantummo
dò, sed caro & anima; caro quidem sola, &c.

CAP. XXI.

94. Sed ex hac occasione, &c.] Titulum capiti
huc imponimus: Aduersus Sabellianos, quod aliis
sit Pater, aliis filius, ex scripturis. Quod ipsum tra
ctatur à Tertulliano, (speciativo libro adu. Praxean) à quo
virus suum hauerunt Sabelliani) potissimum cap. 4. II.
12. & 21. ac sequentibus, ex iisdem que hic citantur &
aliis compluribus scripturis.

95. Aut quoniam inter manus teneat: Pluit Do
minus super Sodomam, &c.] sic prorsus legitima ex
MS. Angl. cod. pro: Deus, cum LXX. Gen. 19. & Tertul
liano. De Proverbio vero inter manus tenere, vide no
stra Prolegomena. Supplemus vero ex eodem MS. cod.
filius meus es tu, quia sic Psal. 2. legitur ab omnibus. Item
mox: Aut quoniam ille desideratus scriba ait: Di
xit Dominus Dominus meo; vbi iterum legitimus: Di
xit pro: Dicit, quia Psal. 109. omnes, etiam Tertull. illud
legant. Iterum: inuenit positum sic: Hoc dicit Dom
inus Christo meo Domino; tum quod sic legit
tur Psal. 45. etiam iuxta Tertull. tum quod, nisi sic leg
gatur, ad institutionem nihil saceret. Denique: Aut dum
inuenit positum: Quoniam qui me misit, maior
me est.

96. Eo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, &c.]
Hic ab aliis omnibus & Tertulliano differt, (ex quo etiam
convinetur illius hunc librum non esse) quod legit: Eo,
pro eo quod illi: Ascendo; scilicet etiam in eo quod veritas
Et honorificau & honorificabo. Denique quod le
git: quoniam hoc tibi non reuelauerit caro & san
guis.

CAP. XXII.

97. Sed quia frequenter, &c.] Inscriptio huic
capiti fecimus: Nihil pro illis facere: Ego & Pater
vnum sumus. Quod ipsum tractatur à Tertulliano dicto lib.
aduers. Praxean cap. 24. Sive autem leges cum exc. At
discernit atque distinguunt sive cum Gagnac: disser
nit atque distinxit, non refert.

98. Vnuus enim neutraliter positum, &c.] In
hoc non satis circumferte scribere, quod nullum esset Pa
ter & filius &c. Quod in hoc Tertullianus, imitatus, praterquam quod adserat etiam exemplum ex
Apostolo 1. Cor. 3. vniuersitate sententia veluti contrarium
in quo certe hallucinatum fuisse. Autem non vereor
dicere, quum postea Ecclesia in diversis consilii diuer
sum definiuerit. Legimus autem cum Dn. Latine: Vnum
autem quod ait, ad concordiam, &c. pertinet,
pro: pertinere. Castiganus etiam post aliquot lineas: dum
idem sentiunt, ipsum sunt: pro: iphi, ex 145. Angl. cod.

99. Dum ergo accipit sanctificatio sine à Pa
tre, minor Pater est, &c.] Debet etiam commode iste
intelligi: locus, ut illud: minor Pater, ad humanam
referatur naturam. Supplemus vero mox: Et nunc au
tem proficito se accepisse sanctificationem à
Patre, hoc ipso, quo Pater se minorem, accipien
do ab ipso sanctificationem, probat; filium sc. esse,
ex cod. Angl. MS.

CAP. XXIII.

100. Quod si de celo missus, &c.] Caput hoc in
scriptis: Verbis aliis Christi, Deum ipsum pro
bari. Acqui etiam ibi: vt diximus, adiudicat ad cap. 14.
supra, vbi latius citauit locum foni. 3.

101. Etsi ego de me testificor, &c.] sic castiga
mus ex cod. MS. Angl. pro: Si, quia illud legitur secun
dum editiones omnes Ioan. 8. 1n qua scriptura varias ab
aliis, legens: Vnde venerim & quod eam; vbi supple
mus: vos ignoratis vnde venerim, aut quod eam;
vos secundum carnem iudicatis, quum mox id ipsum
explicatur. Item in illo: vos ex inferioribus estis, ego
de iuriu sum, differt à vulgato Latino Interpretate. Sive
autem leges post aliquot lineas: vnde non Deus tantum
est Christus, sive exc. sive cum MS. Angl. sit Christus;
perinde est.

102. Sed idcirco nunc hic Christus in una par
tem, &c. incubuit, &c.] De hoc proverbio vide nostra
Prolegomena.

103. Ego ex Deo prodij & veni, &c.] Truncatim
citat, retinens quod pro instituto faciebat, illud Ioan. 16.
Ego à Deo exiui, exiui à patre, & veni in mundum.
Supplemus autem: Quodque quia non otiosè pro
latum est.

104. Ante Abraham ego sum, &c.] Etsi etiam non
integre citat ex cap. 8. Ioan. sicut etiam illud Ioan. 10.
nulla omnium mentione facta, de quibus agitur Christus:
& ego agnoscam eas, &c. Differt vero ab aliis in
illo Ioan. 10. ad quos verba facta sunt, quoniam illi le
gent: ad quos sermo Dei factus est.

OOO iii

C A P . XX I I I .

105. Si homo tantummodo Christus, &c.] Titulum nouum non addidimus, quia eiusdem est argumenti caput istud. Atque neque etiam ad verbum citat illud Christi Ioan. 6. Et omnis qui videt & credit in me, non morietur in eternum, quia ibi legitur: *Vt omnis qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam eternam;* & postea: *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in eternum.*

106. Sed si à Christo accepit quæ nuntiat, &c.] Gagnass substituerat, & ab heresi Prolegomenach in Autorem adsererat: Sed si à Christo accepit quæ nuntiat, non est homo tantummodo Christus, à quo accepit Paracletus Deus non minor, quoniam nec Paracletus à Christo accepit, nisi Deus esset Christus; Christus ergo te Deum esse hoc ipso probat, quod ab eo accepit Paracletus quæ nuntiat, vt testimonium Christi diuinatis grande sit, dum ab illo Paracleus sumit quæ certis tradit. Verum lectionem excusorum codicim, quam edidit Gelenius, habet etiam Anglicus codex; & nominatum propter hunc locum (vii in Argumento adnotatum) hereticus vocatur hic liber à B. Hieronymo.

107. Nec prædestinatione ista dicatur, &c.] Non negat Christi prædestinationem, quum legatur Roman. 1. Qui prædestinationis est filius Dei; sed dumtaxat vñf. Ioan. 17. illud: *Et nunc honorifica me gloria quam habebam apud te antequam mundus fieret, ad prædestinationem Christi propriæ non referri;* & vt illa intelligatur, tamen aq[ue] ex eo loco probari Christum Deum esse, non hominem tantum; quod eius prædestinatione precedat prædestinationem Adam, Abel, Enoch, Noe, & Abraham, qui ramen ante hominem Christum censentur. Prinde rectius Anglicus MS. cod. minor enim ex istam destinationem (seu potius prædestinationem) Christus ceteris, intelligetur, quam ex. intelligitur. Ex eodem legimus: aut si haec tolli non possunt, pro eo quod ex. aut si haec in prædestinatione tantum dici non possunt.

C A P . XX V .

108. Quid si Moyses hanc eandem regulâ, &c.] Huic capiti inscriptionem fecimus: Christum Deum probari, etiam ex initio Genesios Moysi, & Euangeli Joannis. Castigamus autem ex Angl. MS. coll. quod discimus, pro: dicamus.

109. Quid si idem Moyses vbiq[ue] introducir, &c.] Quum nullum peculiarem locum Pentateuchi citer, queras Lettor curiosus, unde potissimum omnia haec de sumpta sint.

110. Venite, & mox descendamus, &c.] Hic iterum variat ab edit. LXX. Gen. II. apud quem non reperitur: mox, neque illuc. Sicut etiam in illo Deuter. 32. Quam disseminaret.

C A P . XX VI .

111. Ecce idem Moyses, &c.] Caput hoc inscripsimus: Christum Deum etiam inde probari, quod Abrahæ & Agar Deus visus legatur; nempe Gen. 18. iuxta LXX. ubi legitur apparuuisse Deus Abrahæ ad querum Mambræ, de quo hic sub medium cap. latius, & de Agar, Gen. 16. & 21. cuius unam partem non multo post, & alteram sub finem cap. tractat. Supplemus autem post aliquot lineas ex Angl. MS. cod. qui et modis Deus intelligitur adprobari.

C A P . XX I I I .

112. Ac, si & Agar, &c.] Quum legal Gen. 16. in via Sur, quod hodie non habetur in edit. lxx. patet illum plus olim legisse. De Proverbiali vero formula: ex vufo que ostere nos veritas in istam concludit sententiam, vide nostra Prolegomena. Supplemus mox: quoniam Patri subditus & adiutor patrem voluntatis est, ac Ergo si hic locus.

113. Abrahæ visum Deum apud querum Mabrat, &c.] In hac scriptura Gen. 18. prætermitti mentionem virtutum quem fecit Abraham, & illis etiam videntur apposuit.

114. Quoniam pluit Dominus, &c.] Sicut supra cap. 21. & hic castigamus: Dominus; & paulopof: Dominus à Domino, pro: Deus, quod erat utrunque, tum quod illud ab omnibus legatur Gen. 19. tum quod mox subiungat: sed in subversione Sodomorū Dominus pluit ignem à Domino. Hic autem Dominus, visus est Abrahæ Deus, nempe ut premissemus est.

115. Subverti vos, inquit, sicut subvertit Dominus Sodomam & Gomorram, &c.] Posterior quidem huic scripture pars inservit lxx. & Hieron. 50. apud quos legitur: Deus; sed integra hac scripture legitur Amos 4. v. 11. quum iuxta LXX. legitur xii. 10; id est Dominus, id etiam hic legitimus, pro: Deus, & quod addat Author: Dominus ergo Sodomam subvertit, id est Deus. Interim Hebreæ vox qf Tarammaton.

116. Adhuc, inquit (nempe Moses) idem angelus & Deus, &c.] In hac scriptura variat etiam à LXX. quod legat ipsam Agar, & exaudiuit enim vocem pueri, pro eo quod illi: Exaudiuit enim Deus; & quod omittat: manum eius. Item in illo: & impluit utrum de puto, & dedit puer.

117. dum exponit sinum patris, sicut Joannes edicit, &c.] Hic biu variat ab Euangelijsa Joanne, vñpi quum legatur Ioan. I. qui est in sinu patris, ipse enarravit. Legimus autem proprj, ut sensu confet: Si enip ipse Joannes, & pro: Sed, & supplemus: sed & angelus, ex MS. Angl. cod.

C A P . XX VII .

118. Quid si & alio in loco, &c.] Titulum huic capiti impossumus: Quod etiam Jacob apparuerit Deus Dei filius.

119. Nam, quum apud vxores suas, &c.] Huic scripture verba melius distinxit & vertit ex Graeco: Vide hircos & arietes ascendentis super oues & capras variatos albos, & varios, & cineritos & adpersos, quoniam hodie vertit Latinus LXX. Interpres: super oues & capras subalbas & variatas & cineratas sparsas. Castigamus vero: ynxisti, ex MS. Angl. cod. pro: exixisti.

120. Remansit enim, inquit, Jacob solus, &c.] In hac scripture Gen. 32. omittitur hic illud: & emarginat laudo semioris eius; & vertitur en: iam nunc, pro eo quod Latinus LXX. Interpres: vñrà, & ñðos bñb, visio Dei, pro quo secundum illum: facies Dei, minuti apte.

121. Ac, si Israël est homo idens Deum, &c.] De hac interpretatione nominis Israël, vide aliubi supra Adnotaciones nostras.

122. Deus, inquit, qui pascit me, &c.] Sicut in hac scripturam, quoniam idem Deus & angelus Christus, tractauit latius Author cap. 15. supplemus autem:

PIERULLIAN
Com. Annotationib.
PARMELLI.

A. V.
J. O.

autem: benedicat pueros hos; qu
48. sed etiam hic paulo post sic legitur.

C A P. X X V I I I .

123. Adhuc addiciam illam quoque partem,
et c.] Inscriptionem hanc capiti fecimus: Pro Sabellianis nihil facere illud: Philippe, qui vident me, videt & Patrem, &c. Quid probat, partim ex eis quod scriptura divina, quae nondum facta sunt, pro facilius adnuntiat; partim ex verbis sequentibus Iean. 14. ubi aperta est distinctio Patris & Filii. Quid postremum etiam uerit Tertullianus dicto lib. aduersus Praxeum cap. 24. Et 25.

124. Philippe, qui vidit me, vidit & Patrem,
etc. Etiam hinc colligitur Librum hunc non esse tertium.
ut pote se quis dicit lib. aduersi. Præxan cap. 20. 24.
& 25. legerit: videt, vibrobique; illud interim etiā logia
habent Graci codices. vide ibidem Adnot. nostras n. 143.
Vterque tamen consenit in illo: Si me cognouisti, &
Patrem meum cognouisti, pro eo quod ali: cogno-
uisseris vibrobique.

125. Quia puer, aiebat, natus est vobis, &c.] In hoc differt I^{sai}. 9, ab omnibus aliis, quod legat; vobis, pro nobis; & quod I^{sai}. 9. Et accessit, ubi alijs: accessi; omittens etiam: in utero.

126. Quoniam sicut pater operatur, ita operatur & filius, &c.] Adiudicat, parvum ad illud Iean. 6. Pater meus v̄isque modo operatur, & ego operor, partim ad illud Iean. 14. Pater autem manens in me, ipse facit opera; quod maximè reflexis, inde patet, quod paulop̄ h̄abetur: confitemit adiicit & dicit: Qui credit in me, opera, &c. quod inuenitur Iean. 14. sicuti etiam que deinceps citat, ubi legit̄ filius: diligat, pro eo quid aī: diligat. Vertens bī: Aduocatum, Latine, quod ex Graeco alij transfuerint: Paralegum; sicuti etiam non fēmel cap. sequ.

127. Ego sum vitis vera, &c. In hac scriptura Ioan. 15. magis Graeca sequitur quam Latina exemplaria, legens: tolit, purgat, ac: fructum ampliorem Consequenter, iuxta Euangeliam ibidem ex MS. Angl. ead. sic supplemento: manete in mea caritate. Si mandata mea seruaueritis, manebitis in mea caritate; sicut ego, &c. Et rursum paulopst: proficere posit & crescere. Atqui de Proverbialibus formulis: Campalus et fulus aperietur, ac: effossis luminibus orbatus, vide nostra Prolegomena.

C A P. XXIX.

128. Sed enim ordo rationis, &c.] Caput hic inscriptissimum: De fide in SPIRITU SANCTVM; quamquam interim non satis exacte, vtpotè nondum per consilia scitis definita, hanc materiam trahat, ut latius admonimus in calc'e Argumenti.

129. erunt remissa, & quorum retinueritis,
erunt retenta, &c.] Hand alter B. Cyprianus ubique
verit: remittuntur, & tenebuntur de qua lectio vide
Annotations nostras in Epist. eius 73 ad Iubaian. Legi-
mus vero paulopost ex MS. Angl. cod. nec ex hoc ta-
men ipse diuersit, pro: diuiditur, quia sequitur: nec
alter est, & vnu: atque ipse est diuidens officia,
vbi adiuuit ad illud 1. Cor. 12, vnu atque idem
spiritus diuidens singulis prout vult. Item non multo
post: ibi parce datus, hic largè commodatus, pro:
dat, ac: commodat; quia praeedit: effusus, & se-
quitor: exhibitus.

130. spiritum veritatis, &c.] sic propositus castigauimus, pro spiritu, ex Angel. Ms. cod. illud enim legitur Ioan. 14. Legit autem per emphasm: Quum veneriter aducatos ille, tunc hic, tum in sequenti scriptura, Ioan. 14. Et bis: meo, quid tan Græc quam Latine desideratur. Ibi autem: vos diriger in omnem veritatem, Græca potius quam Latina sequitur exemplaria; sicut etiam quum iterum adludit ad Apostolum 1. Corinth. 12. legens: virtutes & sanitates, ac: discretiones spirituum, plurali namerio.

131. habitans in solo Christo plenus & totus, &c.] Videatur sic interpretari (atque adeo faciat insinuare dinquitatem Spiritus sancti) illud Colos. 2. Quia in ipsis habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Et etsi in illo replici. Regimus autem & supplemus ex Angl. MS. cod. cumulatè distributus & missus, pro eo quod erat dumtaxat: cumulatè admisimus. De Proterius vero formula: ut ex illo vena ducentur, vide nostra Prælegomena.

132. Et requiescit, inquit, super eum, &c. & impleuit eum, &c.] *Poziliarius* est etiam bac *Auctori lectio*, pro eo quod editiones omnes *Isaï. II.* & *Tertull.* ac *B. Cyriani*. requiescerat, ac: implebit; nisi forte mendum subficit. Placet autem distinctione *Auctoris* in scriptura *Isaï. 61.* Euangelizare pauperibus misericordia mea, pro eo quod perperam hodie apud LXX. Graecè & Latinè misit me, sequentibus admetitur maxime quum illud Christus citauerit *Luc. 4.* *Auctor* etiam propria est versio *I. P.* 4. 4. a confortibus tuis, pro eo quod aliij omnes sp̄a, vertunt; sed ad virumque accepit est vocalis *narrat.*

133. Hic est enim qui contra carnem desiderat, &c.] Mira est interpretatio illius: *Spiritus concupiscit aduersus carnem, de spiritu sancto hominem inhibatur; quum alij malum referre ad spiritum hominis.* Atqui consentit cum vulgato Latino Interpretate, legens 1. Cor. 4. Et spiritus Prophetarum Propheticus subiectus est, quantumvis hodie Graecē plurali legitur numero. Et econtra Græcis exemplaribus correpondet magis, 1. Tim. 4. vertens spiritibus seductoribus, idque non hic modo, sed etiam insī Epist. de Cibis Iudacis c. 5. Item & in eo quid veritat 1. Cor. 12. In hoc spiritu positus (quod nulli peculiare est, pro: loquuntur) nemo quam dicit anathema Iesum, pro: Iesu; quamquam illud elegant etiam quidam Latinos.

134. In hunc quisquis blasphemauerit, &c.] Partim istud reperitur Marc. 3, nempe illud: blasphemauerit, partim Matth. 12, illud nempe: non tantum in isto saeculo, verum etiam nec in futuro.

CAT. XXX.

134 Et hæc quidem de Parte & Filio & Spiritu sancto, &c.] Titulum huius capiti impossumus: nihil praeditius obstat fidem vnius Dei. Atque quam non semel hic virgat duos Deos non dici, ita Pater Deus, & filius Deus dicatur, nulla reperita mentione Spiritus sancti; etiam bac de causa hunc librum profecit tamquam B. Cypriani citare solebant Pneumatomachos verum non tam cante scriberant Veteres. Et vero quum idipsum argumentum tracteret super Tom. 3. à Tertulliano lib. aduersus Prætecan., cap. 13. c. 18. etiam de Spiritu sancto; & hinc patet, non esse hunc librum Tertulliani. Legimus autem modo ex MS. cod. Angel.

qua vnum Deus & per scripturas promittitur, pro eo quod corrupte legebatur: vnum Deus.

136. Tam enim illi, &c.] De duobus his generibus hereticorum, cap. 8. paulopost autem legimus: Si vnum Deus, Christus autem Deus, &c. omisso superflua voce: Christus. Supplemus etiam ex Angl. MS. cod. Christum esse contendunt.

137. Ego sum, inquit, Deus, &c.] Hic differt, quod veritatis: & non est prater me iustus & saluans, pro eo quod Latinus Interpres LXX. Ioseph. 45. iustus & salvator. Deinde: & memoria in statuta, quoniam legitur Graeci τοῦ γένους, quod veritatis ille Ioseph. 40. ut prius sed utrumque vox Graeca significat, & magis proprium quod habet Author. Item: ut faciant omnes, propulsant omnia regna terre, iuxta editiores omnes. 4. Reg. 18. ex Ioseph. 77.

138. sed humani erroris presumptione, qua haeretici esse voluerunt, &c.] Sic ex MS. cod. Angl. pro: quia. Adiudicat autem Author ad significationem vocis: haereticus, que ab electione derivatur, atque adeo non nisi voluntate suscipitur, sicuti supra latius Tom. 3. lib. de Prescript. adu. haeret. cap. 6. Supplemus vero ex MS. Angl. cod. paulopost: vnum in scripturis bonus dictus est Deus, & deinde legimus: Ac, si non propter, &c. pro: At, si.

CAP. XXXI.

139. Est ergo Deus pater, &c.] Inscriptio huic capiti secimus: Epilogus libri: De Deo Patre & filio. Vbi iterum nullam Spiritus sancti mentionem facit, quod pro se rapiebant Pneumatomachi. Supponamus autem ex Gagnae: qui non in sono percussi aeris.

140. cuius sacrae & diuinae nativitatis, &c.] Adiudicat ad illud Ioseph. 3. Generationem eius quis enarrabit? Quod de eterna nativitate eodem proposito modo, interpretantur B. Ambro. lib. 1. de Fide ad Gratian. cap. 5. B. Cyriacus in Ioseph. 3. & B. August. Epist. 150. ad Elpidium.

141. quia & pater illum etiam quadam ratione praecedit, &c.] Sic legimus ex MS. Angl. cod. pro: quin; qui etiam omisit illa, quia explicatio causa, ne Arrianus videatur fauere, addidit Gagnae, nempe: quadam ratione, quodammodo, & aliquo patre; verum alium in contextu reliqueru, ut neemo hinc errandi ansam sumat. Quoniamque interim controllis sufficit illud quod premisit: Semper enim in patre, ne pater non semper sit pater, & quod haud procul a fine huic cap. habet: principium nativitatis ante omnem tempus accepit. Ex quo constat, quoniam dicit: patrem praecedere, priorem esse, & antecedere, id scilicet intelligere, ut fabiungit: quoniam pater sit. Eodem modo itaque intelligendum quod iterum dicit: cur patre postmodum fuit, & quod habet MS. cod. Angl. Eadem de causa etiam a nobis pretermissa: & merito ipse est ante omnia, sed post patrem; ac: secundam personam efficiens post patrem, quem filius. Et qui non potius non supplere ex MS. Angl. intermedium periodum antea desideratum post illud: illa qui originem nescit, nempe: Similiter ut hic minor sit (quod etiam causae legendum)

dum in illo esse se seit, habens originem, quia nascitur, & per Patrem quodammodo, quamvis originem habet quam nascitur, vicinus (vox corrupta) in naturitate, dum ex eo patre qui originem felis non habet, nascitur.

142. Hic ergo quando pater voluit, processit ex Patre, &c.] Impropiè hic processionem filii tribuit, quam Patres posteriores ad distinctionem personarum soli Spiritus sancti. Legimus vero, & distinguimus paulopost ex eodem MS. Angl. cod. Si enim natus non fuisset, innatus comparatus cum eo qui esset innatus, & equatione in vitroque ostensa, C. 6. 71: ostensi, quod corruptissime legebatur. Supponentes paulopost ex eodem codice duas periodos & dimidiad, quae desiderabantur post illud: & idcirco duos approbat etiam Deos, emittentes illud: Christus autem non in natus est. Idque in hac verba: Si inuisibili fuisset, cum inuisibili collatus par expressus duos inuisibilis ostendisset; & idcirco duos comprobasset & Deos. Si incomprehensibilis, si & cetera quæcumque sunt Patris; merito, dicimus, duorum Deorum quam isti confingunt controversum lucifatasset. Nunc autem quidquid est, non ex se est, quia nec innatus est; cui addendum ex excusis, sed ex patre est, quia genitus est.

143. Situe dum verbum est, &c.] Scripturas antiquiores, quibus dicitur Christus: verbum, virtus, sapientia, filius Dei, unigenitus, & primogenitus, ad marginem adiunxit. Castigamus autem & distinguimus ex Angl. cod. MS. Quo genere dū, &c. ex illo est qui (pro: quia) originem non habet; vnum est; & cum Gagnae supplemus: Idcirco vnum Deum adseruit (nempe scriptura) & ex MS. id, Angl. initium potius & principium. Legentes iterum cum Gagnae: Filius autem nihil ex arbitrio suo gerit, pro eo quod subficitur Gelenius: Idem est deinde quod nihil, &c. Est autem etiam hoc camilegendum, quod paternæ voluntatis ministerium gest, quod solummodo verum est de Christo secundum humanam, non vero diuinam naturam. Atque ex MS. id, Angl. iterum supplemus parentes interclusi: Nam quoniam id sit principium ceteris quod innatum est, quod Deus solus pater est qui extra originem est, ex quo hic est qui natus est) dum qui ex illo nascitur, &c. Item paulopost: Cuius sic diuinitas traditur, vt non aut dissonantia aut inæqualitate diuinitatis.

144. Subiectis enim ei quasi filio omnibus rebus à Patre, &c.] Adiudicat ad illud Apolloli Rom. 8. qui subiectis ei omnia. Et vero hic iterum supplemus post hec verba ex MS. Angl. cod. dum ipse cum his quā illi subiecta sunt, Parti suo subiicitur. Legentes max: dum, &c. rursus Patri (pro: illi) remittit; (mittere: vocem: unde, intermedium) vnum Deus ostenditur, verus & eternus pater. Supponentes paulopost: & principiū ipsius quoque filij sui. Ceterum valde obscurum est, & quantum appetit, corruptum aut multum: manente in illo quod etiam auditus est, sicut etiam quod ante legebat Gagnae: manentem in se quod audiuit ab illo. Sed sicuti alia multa, ita & hoc alii castigandum relinquimus,

AR.GV.

CONFESSORI
CONVENTUS
PAMELDI.

A.V.
J.6.

ARGUMENTVM EPISTOLÆ DE CIBIS IUDAICIS,
PER IACOBVM PAMELIVM.

NO VATIANVS Presbyter Romanus (seu quisquis alius huius Epistolæ Auctor) in secessu suo, tempore persecutionis Deciane, variis fratrum literis provocatus, aduersus Iudeos post superiores duas Epistolas DECIRCUMCISIÖNEM ET SABBATÖM etiam hanc de CIBIS IUDAICIS edidit.

Imprimis autem legem spiritalem esse tradit; & proinde quam cibis primus hominibus solus arborum fructus fuerit, & usus carnis accesserit; legem postmodum subsecutam, qua cibos discernens, quedam quasi munda concessit animalia, quedam interdixit quasi non munda, spiritualiter esse intelligendam. Præsertim quum pronuntiata sint omnia valde bona, & etiam immunda animalia ad sobolem in Arca Noe referuata sunt, quæ alioqui possent auferri, si propter inquinamentum suum debuissent aboliri.

Non culpanda itaque immunda animalia, ne in auctorem culpa renogetur; sed quando irrationale animal ob aliud reicitur, magis illud ipsura in eo qui rationalis est hominem damnari, in animalibus proinde mores humanos & actus & voluntates depingi.

His accessisse & alia causam, cur multa à Iudeis ciborum genera tollerentur, ad coercendam intemperantiam populi uni Deo seruitur.

Et verò fuerit tempus aliquod, quo istæ umbræ vel figuræ exercenda; postquam finis Legis Christus superuerit, omnia iam dici ab Apostolo munda mundis; & cibum verum & sanctum esse, fidem rectam ac immaculatam conscientiam.

Sed non ex hoc, quia libertas ciborum concessa, luxuriam permisam esse, nec continentiam sublatam aut ieunia. Hæc enim vel maximè decere fideles, oraturos scilicet Deum, & acturos ei gratias, non diebus tantum, sed & noctibus.

Cauendum etiam esse, ne quis licentiam istam in tantum proficeret profusam, ut ad immolata idolis possit accedere.

Ceterum huius Epistolæ quedam verba cap. III. descripta sunt à Hrabano nostro (de quibus ibi latiùs) Comment. in Leuiticum; verū neque MS. cod. Leodiensis, neque excusi, ad marginem pro more illius adnotatum habet Auctor, ex quo desumpsi, nomen. TERTULLIANI autem hanc Epistolam (quantumvis ei adscribatur in Catalogo Bibliothecæ Corbeiensis) nō esse, tum ex stylo & scripturis aliter translatis, satis constat; tum etiam quod secessus sui persecutionis tempore memiperit, qualem Tertullianus ubique impugnat, & maxime Libro de Fuga in persecutione. B. CYPRIANO adscribendam aliquando existimauimus ob similem inscriptionem & initium cura libro illius de Spectaculis; sed in reliquo stylo illius non conuenire animaduimus. NOVATIANO itaque adscribere maluimus; tum quod B. Hieron. Epist. 123. ad Damasum de s. quæst. scribat, Latino sermone à Novatiano editas quæstiunculas, De animalibus mundis & immundis; tum quod idem Catal. Script. Eccles. & eius Interpres Sophronius, & post eos Honorius Augustidunensis ac Trithemius, inter eius scripta unum De CIBIS IUDAICIS recenscant. Quod etiam titulo EPISTOLÆ insignitum fuisse colligitur ex Epist. eiusdem B. Hieron. 21. ad Paulum Concordensem, ubi opuscula illius Epistolæ nuncupantur. Atqui hanc primus edidit Gagnaus Theologus in editione sua Parisensi, castigauit deinde Gelenius ad Britannicum codicem MS. Nos denique ex conjectura quibusdam Dn. Latinij & nostris iterum recognovimus, & Argumentum ac Adnotationes recens adiecimus.

NOVATIANI ROMANÆ
ECCLÆSIAE PRESBYTERI, DE CIBIS
IUDAICIS. EPISTOLA.

NOVATIANVS PLEBI IN EVANGELIO
PER STANTI SÄLVTEM.

CAP. I.

Nisi mihi, fratres sanctissimi, exoptatissimus dies ille, & inter preciosos beatosque referendus est, quo litteras vestras & scripta suscipio (quid enim me aliud nunc faciat liberiorem?) tamen non minus egregium diem & inter eximios arbitror computandum, quo similes vobis adfectu debitæ caritatis remittens, & ego ad vos compari voto litteras scribo. Nihil enim me, fratres sanctissimi, tantis constrictum vinculis tenet, nihil tantis curarum ac solicitudinum stimulis excitat & exagitat; quam ne iacturam vobis quandam per absentiam meam putetis illatam, qui remedium connitor dare, dum elaboro vobis me presentem frequentibus litteris exhibere. Quamquam ergo, & officium debitum, & cura suscepta, & ipsa ministerij imposita persona hanc à me litterarum scribendarum exposcent necessitatem; tamen vos illam plus exaggeratis, dum me adscribendum frequentioribus litteris prouocatis, & pronum me licet, ad ista caritatis sollemnia magis impellitis, dum sine cessatione in Euangelio vos perstare monstratis; ex quo efficitur, ut & ego vos litteris meis non tam instruam iam eruditos, quam incitem paratos. Nam qui sincerum Euangelium & excretum ab omni peruersa labe doctrinae non tantum tenetis, verum etiam animosè docetis, magistrum hominem non queritis, qui rebus ipsis vos doctores esse monstratis. Currentes igitur vos exhortor, & vigilantes excito, & aduersus spiritualia nequitæ dimicantes alloquor; & ad brabium cursu vocationis in Christo tendentes impello: ut tam haereticorum sacrilegis calumniis, quam etiā Iudeorum otiosi, fabulos calcatis & reiectis, traditionem solam Christi doctrinamque tenatis, ut condigne auctoritatē vobis eius nominis vindicare possitis. Quam vero sint peruersi Iudei, & ib intellectu sua legis alieni, & duabus epistolis superioribus, ut arbitris, plenè ostendi; in quibus probatur est, prorsus ignorare illos, quæ sit vera circuncisio, & quid verum sabbatum, quorum adhuc magis ac magis cœcta reuincitur in hac epistola, in qua aliquid de cibis ipsorum breuiter disseritur: hinc etenim se solos sanctos, & ceteros p omnes estimant inquinatos. [Itaque in primis illud colloquandū est, legem spiritalem esse: quam si spiritalem negant, vtique blasphemant: si deuitantes blasphemiam, spiritalem confitentur, spiritualiter legant. Diuina enim diuinè sunt recipienda, & sancta sancta & vtique ascerenda. Ceterum culpa grauis inuritur, si terrestris & humana sacris & spiritualibus litteris doctrina praestatur, quod vt ne fiat caendum est. Caueri autem potest, si quæ à Deo praæcepta sunt sic tractentur, ne auctoritatem eius immunitum assumpta, ne dum quedam impura & non munda dicuntur, institutio illorum infamem reddiderit in stitorē. Videbitur enim reprobando quæ fecit opera propria damnasse, quæ quasi bona probauerat & in vitroque inconstans, quod haeretici quidem volunt videri, denotabitur: dum aut quæ non erant munda benedixit, aut quæ benedixerat, quia & munda & bona, postea reprobauit quasi non bona: quippe quia nō munda: cuius consequenter enormitas perpetua manebit & controversia, si perseuerat ista Iudaica doctrina, quæ omnibus viribus amputata est, ut dum quid enormiter ab ipsis traditur, à nobis tollatur: & operum suorum competens dispositio & diuinæ legis congruens, & spiritualis illatio remittatur. Sed vt ab exordio rerum & vnde oportet incipiā, cibus primus hominibus solus arborum fuit fortis & fructus. Nam à pomis vnum postea ad fruges contulit culpa, conditionem conscientiæ ipso situ corporis approbante. Nam & innocentia decepturos alimenta ex arboribus, adhuc sibi bene conscos homines, ad superna subrexit: & commissum delictum ad conquirenda frumenta homines terræ soloque deiecit. Postea etiam vñus carnis accessit diuina gratia humanis necessitatibus competentia ciborum genera prorsus opportunitis temporibus porrigit, nam & teneros & rudes homines alcere debebat mollior cibus, &

Ephes. 6.

philip. 3.

CAP. II.

Rom. 7.

Gen. 1.

Gen. 3.

Gen. 9.

A & non sine labore confectus, ad emendatorem scilicet, ne iterum liberet delinquere, si innocentiam impositus labor non admoneret. Et quia iam non paradiso custodiendus, sed mundus totus fuerat excolendus, robustior cibus carnis offertur, ut ad emolumenta culturæ plus aliquid humanorum corporum virtibus adderetur. Hæc omnia gratia (vt dixi) & dispositio, ne diuina, ne aut minus redderetur robustior cibus, quo referti ad opera marcescerent, aut amplius tenerior, quo modo virium oppressi ferre non possent. Lex autem postmodum subsecuta cibos carnis cum discretione disposuit: quædam enim ad usum, quasi munda contribuit & concessit animalia, quædam interdixit quasi non munda, & ipsos edentes inquinatura, & mundorum quidem hanc formam dedit, ut quæ ruminatio ruminet, & vngulas findant munda: immunda quæ neutrum horum vel alterum faciant: Sic in pescibus quoque eadē munda essent, quæ cooperata squamis & armata remigii, at quæ contraria esse non munda. Aliud quoque discrimen induxit, quidque aut reprobum iudicaretur, aut mundum. Ita lex soleritatem maximam facienda animalium separationis instituit, quæ in unam benedictionis formam constitutio antiqua contraxit. Quid igitur dicemus? immundane ergo animalia? quid est enim aliud, non munda, quam quæ lex à ciborum usibus separauit? Quid enim & illud quod iam diximus, ergo institutor non mundorum Deus, & culpa factorum in artificem redundabit, qui non munda produxit: quod utique dicere extremæ summae dementiae est, Deum accusare quasi instituerit immunda, & Iuinxæ maiestati crimen inferre, quasi fecerit reprobæ præsertim cùm & pronuntiata sint valde bona, & qua bona vt crescerent & multiplicarentur, benedictionem ab ipso Deo sint consecuta; insuper etiam in area Noe præcepto creatoris ipsorum ad sobolem resuata, vt & necessaria probarentur dum custodiuntur, & bona dum necessaria probarentur, licet ibi quoque crimen sit adiectum. Sed tamen vel tunc institutio istorum non mundorum funditus potuisse auferri, si propter inquinamentum suum debuisset aboliri. [8] Quatenus ergo (vt Apostolo auctore monstrauimus) spiritualis lex ista spiritualiter recipienda est, vt legis ratio diuina & certa praefetur? Primo credendum est; quicquid est à Deo institutum, mundum esse, & ipsa institutionis auctoritate purgatum: neque culpandum, ne in auctorem culpa reuocetur. Deinde legem ad hoc filiis Israël datam, vt per illam proficerent & redirent ad mores bonos, quos cùm à patribus accepissent in Ægypto, propter consuetudinem barbaræ gentis corruerant. Denique & decem sermones illi in tabulis nihil nouu docent, sed quod obliteratum fuerat, admonent: vt iustitia in illis ignior more, quasi adflatu quodam legis so pita recusceret, proficeret autem poterant intellecto plus in hominibus vita fugienda, quæ lex damnasset etiam in pecoribus. Nam quando irrationale animal ob aliquid reuicitur, magis illud ipsum in eo qui rationalis est homine damnatur. Etsi in eo quod ex natura aliquid habet quæ inquinamentum notatur, plus culpabile, cùm illud contra naturam in hominem conqueritur. Ergo vt homines mundarentur, pecora culpata sunt, scilicet vt & homines, qui eadem viae haberent, aequalibus pecoribus estimarentur. Quo pacio factum est, vt nec animalia damnarentur ab institutore sui culpa, & homines in pecoribus eruditæ ad immaculatam institutionis suæ possent redire naturam. Confederandum enim quomodo lex munda & non munda discernit: Munda, inquit, & ruminant & vngulam findunt, immunda neutrum faciunt, aut ex duobus vnum aliquid. Omnia ista vnum artifex fecit, & qui fecit ipse benedixit. Institutionem igitur mundam, utriusque conspicio, quia & qui institutus sanctus est, & quæ instituta sunt, culpam non habent, dum hoc sunt quæd facta sunt. crimen enim nunquam natura, sed voluntas peruersa excipere confusuit. Quid ergo est? in animalibus mores depinguntur humani & actus & voluntates, mundi si ruminant, id est, in ore semper habeant quasi cibum præcepta diuina, vngulam findunt, si firmo gradu innocentia, iustitia, omnisque virtutis itineris conficiant. Eorum enim quae in duas vngulas pedem diuidunt, robustus semper incessus: dum lubricum partis alterius vngula firmamento fulcit, & in vestigijs soliditatē retinetur. Sic qui neutrum faciunt, immundi sunt: quorum nec in virtutibus firmus ingressus est, nec diuinorum præceptorum in ore vlli ruminatio teritur cibus. nam & qui alterum faciunt, nec ipsi mundi, dum sunt ex altero debiles, nec in virtute perfecti. Hi autem sunt aut vtrumque facientes, vt fidèles qui mundi: aut alterum, vt Iudei & hæretici qui sunt inquinati: aut neutrum, vt ethnici qui sunt consequenter immundi. ita in animalibus per legem, quasi quoddam humanæ vitæ speculum constitutum est, in quo imagines sanctionum considerent, vt plus

*Leui. ii. 8.
Deut. 14.*

Ibidem.

*Gen. 1.
Gen. 7.*

*Cap. III.
Rom. 7.*

Exod. 20.

*Leui. ii. 8.
Deut. 14.*

TERTULLIAN
Cen. Annotationibus
PAMELLI.

A.V.
J.6.

vitiosa quæque hominibus contra naturam commissa damnentur, dum etiam naturaliter in peccatis constituta culpantur. Nam quod in piscibus squamis apera pro mundis D
habentur: asperi, & hispida, & hirti, & firmi, & graues mores hominum probantur. Que autem sine his sunt, immunda: quia leues, & lubrici, & infidi, & effeminiti mores improbantur. Quid enim vult sibi lex cum dicit,¹⁰ Camelum non manducabis, nisi quoniam de exemplo animalis vitam damnat eneruem & criminibus tortuosam. Aut cum suem cibo prohibet alium, reprehendit utique coenosam & luteam & gaudentem vitiorum foribus vitam, bonum suum non in animi generositate, sed in sola carne ponentem: aut cum leporem, accusat reformatos in feminam viros. ¹¹ Quis autem multelæ corpus cibum faciat? sed fulta reprehendit. Quis lacertam? sed odit vitæ incertam varietatem. Quis stellæ? sed maculos execratur p̄ sedam de aliena morte querentes.¹² Aut quis coruum? sed versicas execratur voluntates. Passerem quoque cum interdicit, intemperantia coarguit: quando noctuam, odit lucifugas veritatis: quando cygnum, ceruicis alta superbos;¹³ quando charadrium, garulam nimis linguae intemperantiam: quando vespertilionem, querentes tenebras noctis simul & erroris. Hæc ergo & his paria lex in animalibus execratur, que in illis quidem non criminosa, quia in hoc nata sunt, in homine culpata, quia contra naturam non ex institutione, sed ex errore quæstæ sunt. [14] His igitur ita se habentibus accesserunt & aliae cauæ, quibus multa à Iudaïs ciborum genera tolerentur: quod vt fieret, immunda multa sunt dictæ: non vt illa damnarentur, sed vt illi coegerentur seruituri vni Deo, quia ad hoc assumptos frugalitas decebat, & gula tempestantia, que semper religioni deprenditur esse vicina, immo (vt ita dixerim) conanguinea potius atque cognata: sanctitati enim inimica luxuria est. Quomodo enim per illam patetur religioni, cum non parcatur pudori? non recipit luxuria Dei timorem, dum precipitantibus illam voluptatibus in solam fertur cupiditatem temeritatem: effusis enim habenis sine more admotis sumptibus quasi pabulis crescit exedens patrimonium cum pudore, aut vt torrens aliquis è montium iugis cadens non tantum opposita transcendent, sed illa ipsa in aliorum ruinam secum rapit. Ad coercendam ergo intemperantiam populi, remedia sunt ista questra, vt quantum luxuriae demeretur, tantum bonis moribus adderetur. Nam quid aliud merebantur, quam vt ne omnibus escarum voluptatibus vterentur, qui diuinis manna epulis vilissimos Ægyptiorum cibos præferre ausi sunt, carnes iurulentas inimicorum atque dominorum ante libertatem ponentes, digni sane quos optata fecerunt saginaret, quibus male displicerit & melior & liber cibus. [15] Fuerit ergo tempus aliquod antiquum, quo istæ vmbrae vel figuræ exercenda, vt abstinentiam esset à cibis, quos institutio quidem commendauerat, sed lex interdixerat. Verum iam finis legis Christus superuenit, cum & a legis obscura referans, omnia quæ sacramentorum nebulis antiquitas texerat. Magister enim venit insignis, & doctor cœlestis, & institutor consummatæ veritatis, sub quo meritò iam dicitur: Omnia munda mundis; iniquitatibus autem & in delibus nihil mundum: sed polluta sunt eorum & mens & conscientia. Item alio loco: Quia omnis creatura Dei bona, & nihil reiciendum quod cum gratiarum actione percipitur: sanctificatur enim per verbum Dei & orationem. Rursum alibi: Spiritus manifestè dicit, quod in nouissimis diebus recedent quidam à fide,¹⁶ attentes spiritibus seductoribus, doctriniis demoniorum, in hypocrisi mendacio quorum cauteriam habentium conscientiam suam, prohibentium nubere & abstinere à cibis quos Deus creavit, ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognoverunt Deum. Adhuc in altera parte:¹⁷ Omne quod in macello valet, manducate, nihil requirentes. Ex quibus constat, omnia ista suis esse benedictionibus redditia iam lege finita: nec ad solennitates ciborum esse redeundum, quæ & certa imperauerat causa, & iam suffulit libertas Euangelica manumissionem reuocata. Clamat Apostolus, Non est regnum Dei potus & cibus, sed iustitia & pax & gaudium. Item alio loco: Esca ventri & venter escis, Deus autem & hunc & hanc euacubit: corpus autem non fornicationi, sed Domino: & Dominus corpori. Deus ventre non colitur, nec cibis; quos Dominus dicit perire, & in lecessu naturali lege purgari. Nam qui per escas Dominum colit, propè est vt Dominum habeat ventrem suum. Cibus inquam verus & sanctus & mundus est, fides recta, immaculata conscientia, & innocens anima: quisquis sic pascitur, Christo conuescitur, talis epulato conuia est Dei, istæ sunt epulae quæ angelos pascunt, istæ sunt mensæ quæ martyres faciunt. Hinc est vox illa legis,¹⁸ Non in pane tantum vivit homo, sed in omni verbo quod

A quod proficietur ex ore Dei. Hinc illa Christi, Mea es ea est ut faciam voluntatem eius *Ioan. 4.*
 qui me misit, & ut consummum opus eius. Hinc: Quæritis me, non quæ signa vidistis,
Ioan. 6.
 sed quia manducasti de panibus moiis, & saturati estis. Operamini autem non eam escam
 quæ perit, sed escam permanentem in vitam æternam, quam filius hominis vobis dabit.
 hunc enim pater signauit Deus. Iustitia, inquam, & continentia & reliquis Deus virtu-
 tibus colitur. Nam & Zacharias refert, Si manducetis, inquit, aut bibatis, nonne vos *Zach. 7.*
 manducatis aut bibitis: exprimens cibos aut potus, non ad Deum peruenire, sed ad ho-
 minem: nec enim carneus Deus est, ut carne placetur: nec in has voluptates attonitus,
 ut nostris gaudeat cibis. Deus sola gaudet fide nostra, sola innocentia, sola veritate,
 solis virtutibus nostris, quæ habitat non in ventre, sed in animo, quæque nobis acquirit
 diuinus timor & coelestis metus, non terrenus cibus.¹⁹ Ex quibus congruenter inflecta-
 tus est A postolus superstitionibus angelorum seruientes, inflatos à sensu carnis suæ, ca-
Coleff. 1.
 put Christum non tenentes, ex quo omne corpus per nexus consuetudinum & similitudinem
 charitatis membris mutuis innexum atque concretum crevit in Deum. sed illa seruan-
 tes, ne tetigeritis, neque contrectaueritis, quæ imaginem quidem videantur habere re-
 ligionis, dum corpori non parcitur: nullum tamen emolumenatum omnino iustitia, dum
 ad elementa quibus per baptismum mortui sumus, voluntaria seruitute reuocamus. [20] Sed *CAP. VI.*
 non ex hoc statim, quia libertas ciborum concessa, luxuria permissa est: Nec quia libe-
 raliter nobiscum Euangeliū gesit, continentiam sustulit. Nos inquam ex hoc ventri
 procuratum est, sed ciborum forma monstrata est: ostensum est quid iuris esset, non quo
 in gurgitem cupiditatis iretur, sed quo legis ratio redderetur. Ceterum nihil ita tem-
 perantiam coercit quæ Euangeliū: nec ita constrictas quisquam gulæ leges, quæ
 Christus; qui beatos legitur pronuntiasse, sed egenos, & felices esurientes atque litien-
 tes; miseris diuites, quibus ad imperium ventris & gulæ seruentibus, voluptatum num-
 quam posset mater desidere, ne desinere seruitus posset; argumentum felicitatis putan-
 tes, concupiscere quantum possint, nisi quod & sic minus possint quæ concupiscunt.
²¹ Nam & Lazarus in ipsa fame ipsisque viceribus & canibus diuitis perfersens, carnicies
 salutis ventrem & gulam coercet exemplis. Apostolus quoque: Habentes, dicendo, *Luc. 16.*
 victum & vestitum, his contenti sumus; frugalitatis & continentiae legem dabant; parum
 existimans profuturum esse quod scriperat, etiam exemplum scriptorum suorum da-
 bat, subiectis non immerito: esse omnium malorum avaritiam radicem. Sequitur enim
 præcurrentem luxuriam; quidquid hæc per vitia consumperit, illa per scelerum restituit,
 orbi criminum recurso, ut rursus luxuria eximat, quidquid avaritia congeserat. Nec
 tamen desunt inter ista, qui quum sibi nominis Christiani vocem inuerint, exempla pra-
 beant intemperantiae & magisteria; quorum usque ad vitia venerunt, ut & ieiunij matu-
 tino tempore bibant; non putantes Christianum esse potare post cibum, nisi in vacuas &
 inanes adhuc venas infusa statim per somnum vina defunderint; minus enim qui bibunt,
 sapere videntur, si inter vina cibi permisceantur. Videas ergo tales, nouo genere adhuc
 ieiunos, & iam ebrios, non ad popinam currentes, sed popinam secum circumferentes;
 C quorum quisque salutat, non oculum dat, sed propinat. Quid isti post cibam faciant,
 quos ebrios inueniunt cibus? aut quales istos sol in occasu relinquunt, quos iam marcidos vi-
 no oriens aspicit? sed quæ detestanda sunt, non sunt nobis exempladucenda. Sumenda
 sunt enim ea sola, quibus animus noster melior reddatur. Et licet in Euangeliō per om-
 nina ciborum redditus nobis unus sit, tamen intelligitur redditus, sed cum lege frugalita-
 tis & continentiae. Hæc enim vel maximè decent fideles, oratores scilicet Deum, &
 acturos ei quidem gratias,²² non diebus tantum, sed & ipsis noctibus; quod fieri non po-
 terit, si somnum grauem, & molem pectori impositam mens cibo vinoque sopita non
 valuerit excutere. [23] Sed quod in sum ciborum vel maximè custodiendum sit; cauen-
 dum est, ne quis licentiam istam putet in tantum profusam, ut & ad immolata simulacra
 possit accedere. Quantum enim ad creaturam Dei pertineat, omnis munda est, sed cum
 demonis immolata fuerit, inquinata est tamdiu, quamdiu simulacris offeratur; quod mox
 atque factum est, non est iam Dei, sed idoli; quæ dum in cibum sumitur, sumentem dæ-
 monio nutrit, non Deo, conuiciam illum simulacro reddendo, non Christo, ut meritè fa-
 ciunt & Iudei; quorum ciborum ratione perspecta & consilio legis considerato, & Euan-
 gelica gratia beneficio cognito, & temperantiae rigore seruato, & simulacris immolato-

rum inquinamento repulso, regulam veritatis per omnia custodientes, Deo gratias agere debemus, per Iesum Christum filium cuius Dominum nostrum, cui laus & honor & clari-tas in secula seculorum. Amen.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN
EPISTOLAM DE CIBIS IUDAICIS.

1. Novatianus, &c.] Quis Audorem suum libri Tertullianum negatur, omnino oportet illud substituere, pro eo quod erat: Tertullianus, maxime quoniam ultima syllaba in idem recidat; unde factum coniucio, ut cum praetextu MS. codicis, priores dictio-nis littera legi non possent, ex conjectura hoc scriptum fuerit. Eft autem, scilicet iam diximus satis simili inscrip-tio libri B. Cypriani de Speciebus: Cyprianus plebi in Euangeliō stanti salutem; sed quoniam eadem estate uterque scripferit, non mirandum, maxime in persecu-tione Deciana tam dicta, in qua quoniam multi Iaphi inueni-entur si hoc titulo ad Stantes vidi videntur ex proposito; quos adeo hic Anctor cap. i. in Euangeliō perstat congruat.

CAP. I.

2. Et si mihi, fratres sanctissimi, &c.] Caput hoc inscriptissimum: Epistola argumentum, sicuti latius ex ipsius eius verbis in Argumento nostro videtur est. Et vero quedam etiam similia sunt initio dicti libri de Speciebus, ad sensum quod admittit, sed stylo diverso.

3. per abentiam mea, &c.] Hinc patet, sicuti ibidem ad regnum, in secundo conscriptam hanc Epistolam; sortaf-si sequid diuinare licet, quoniam vix scribit Cornelius PP. Epist. ad Fab. Antioch. apud Eusebium lib. 5. hist. Eccl. c. 35.) in domo se conclusum occulere metu perfectionis. Quid quoniam in illo tandem reprehendetur a Diaconis Romanis, & rogaretur, pr̄ ingressus, quantum presby-te-rolicet, quantumque situm esset in eius potestate, fra-tres in periculo confititos uiuaret; tantum dicit ut illis obtinperaret, ut etiam non sine somnaclo discederet, se nolle amplius esse presbyterum adserens. Quo factum, ut Moses beatus Martyr & illi & quinque alii presby-te-ri, qui una cum illo feso ab Ecclesia segregauissent, fide-lium communione interdixerit. Atque hoc ipsum est quod B. Patianus deo scribit Epist. 2. ad Sympron. Nam & ideo ab Ecclesia Christi recesserat, ne illum labor con-fessionis urgeret. Hanc itaque primam occasionem illi fuisse schismatis, deinde & heresos, admississe sufficiat, sed quantum apparet, post scriptam hanc & similes Epi-stolas.

4. duabus Epistolis superioribus, &c.] De his la-tius post Adnotationes humana libri.

Lib. Coll. Soc. Iesu CAP. II. Paderborn. a. 1610.

5. Itaque imprimis illud colloquendum est, &c.] Titulum huius capituli imponimus: Legem spiritualē esse; & proinde spiritualiter eam intelligendam, que discernit inter munda & immunda animalia. Pertinet autem ad phrasim Africanam libri precedentis illud: denotabatur. supplementum autem cum Latino: Nam à pomis vīlū poftea ad fruges. Atqui mū-tilla est illa periodus: Nam & teneros & rudes ho-mines alere debebat mollior cibus, vnde desideretur

aliquid tale, ac si dicat: Ne prouertiores non sine labore confectus. Legentes iterum cum Gagno: quo re-femī ad opera marcesserent, pro eo quod Lugd. edidit.

6. vt quæ ruminazione ruminent, &c.] sic rā-ſtule tum hic, tum cap. sequ. quod Grace apud L. xx. Leuit. 11. & Deuter. 14. & ἀναγνωριζομενον, quod vertit Latinus illorum Interpres: & reducens ruminacionem. Quoniam autem addit: immunda que neutrū horum vel alterum faciant; intelligent de ru-minantibus, sed vngulas non findentibus. Erant paraphrastis translatis ordine transposito illud: que cooperta squamis & armata remigis, pro eo quod dimitaxat est Graec, Hebreice & Latine quibus sunt ale (quea remigia vocat, eo quod illi tanquam remis vi-tant ad volandum) & Squamæ; quod postremum dimi-taxat legit cap. sequ. Atque supplementum cum Latino: Quid est enim aliud, non munda, quam que Lex aci-borum vībus separauit?

7. licet ibi quoque sit crimen adiectum, &c.] Non accipit crimen, ac si dicat: licet etiam ibi quoniam animalia crimina sunt, tanquam immunda, vīpūt quoniam Gen. 7. inter munda & immunda distinguat ani-malia.

CAP. III.

8. Quatenus ergo, &c.] Inscriptio huius capiti fecimus: Quod ut homines mandarentur, pecora culpata sunt, & in animalibus mores depingantur humani, & actus, & voluntates. Multa autem huius capituli transcriptis Hrabanus noster in xxi. cap. Deuter. ex quo prouidebat, iam olim in manibus Do-ctorum veritatem fuisse hanc Epistolam. Imprimis vero illud: Primum credendum est, quidquid est a Deo institutum, mundum esse, & ipsa institutionis au-toritate purgatum. Legimus autem & supplementum cum Latino, omissa voce: quos, secundo loco superflua: quos quoniam à Patribus accepti in Egypto, pro-pter consuetudinem, &c.

9. Quid ergo est, &c.] Erant istud cum illo quid praedicti. Ergo ut homines mandarentur, & tra-ſcriptis Hrabanus, verbis tamen transpositis, ex qua tam ex exc. quoniam MS. castigamus: & voluntates. Mu-tilla est illa periodus: Nam & teneros & rudes ho-mines alere debebat mollior cibus, vnde desideretur

10. Camelum non manducabis, &c.] Sic prō-ſus refutuimus, pro: manducabis, qui illud legitur plurali numero Leuit. 11. & Deuter. 14. Atque etiam longe diuerſam expositionem adferat ubi supra, ordine ver-borum Moysi probè seruato, Hrabanus: camelī, sulī, & leporis.

11. Quis autem mustela, &c.] De mustela, lacer-

ta, & talpa, que immunda declarantur ex reptilibus, L-
nit. 11. nihil adnotauit Hrabanus, quod mirum,

12. Aut quis coruum, &c.] De cornu, noctua
cygno, charadrio, & vespertilio, utroque legi-
tur, quod immunda iudicata sunt inter anna generazat pa-
seris nulla ibi mentio, neque etiam apud Hrabanum. Ve-
rum tamen in eo hallucinatus videtur. Autem, quod
quodam passerem verterit, quem alij omnes : struthio-
num, eo quod utrumque vox Graeca significet, sed auctem
mundam sive existimatum passerem, vel inde pater,
quod in sacrificio offerri precipiuntur passerem duo in e-
mandatione Leprosi, Leuit. 13.

13. quando charadrium, &c.] Pro charadrium,
hodie Graec est apud LXX. χαράδριον, non recte; χα-
ράδριον auicula est, de qua Proverbium legitur: chara-
drium imitans, ex numero voracium. Maximè quum
idem Hrabanus lib. 7. c. 6. de Rerum & verborum signis.
de Vnusso, etiam charadrium appelleret, sic scribens: Ibis
& porphyron, & quem LXX. nominant pelicanus, &
cynicus, & herodius, & charadrius, longo esse collo, fra-
herique cibum ex altitudine terre atque aquarum, dicun-
tur.

C A P . IIII.

14. His igitur ita se habentibus, &c.] Caput hoc
inscripsimus: Multa à Iudeis ciborum genera su-
blata, ad coicendam populi intemperantiam.
De Proverbio autem: effuso, habenis, vide nostra Pro-
legomena. Legimus vero propositum cum Latino: ante li-
bertatem ponentes, pro post, quia precedit: praferre;
& saginaret, pro: signaret.

C A P . V.

15. Fuerit ergo tempus aliquod, &c.] Titulum
buic capiti impussum: In noua Lege omnia esse mu-
da mundis iuxta Apostolum, & cibum sanctum
esse fidem rectam ac immaculatam conscientiam.
Confidamus autem max cum Latino: quæ sacramen-
torum nebulis antiquitas texera, pro: nobilis.

16. adtententes spiritibus seductoribus, doctri-
nis dæmoniorum, &c.] Vel hinc confirmatur eiusdem
Authoris esse Epistolam cum L. de Trinitate precep. exp.
29. quia etiam ibi sic legitur iuxta Graeca exemplaria 1.
Timoph. 4. præterquam quod hic legit ad institutum pla-
ra quam ibi, verens, quod mirum est: & his qui con-
gnouerunt Deum, ubi alij omnes habent: verita-
tem.

17. Omne quod in macello venit, &c.] Differt
à vulgato Latino interprete, quod transferat 1. Cor. 10.
nihil requiretes, & B. Ambros. disquirentes, pro eo
quod ille: interrogantes. Cum quo contrariò legit 1. Cor. 6.

Esca ventri & ventre escis, Deus autem & hunc
& hanc, &c. Atqui iterum legimus cum Gagno:
quisquis sic pascat, pro: pacificatur.

18. Non in pane tantum vivit homo, &c.]
Quam Graec sit Matth. 4. & Hebraic Deus. 8. viuet, in
illo iterum cum vulgato Interpretate conuenit, differens ab
omnibus, quod legit Ioan. 6. sed quia manducastiis
de panibus meis.

19. Ex quibus congruentier insectatus est Apo-
stolus superstitionibus angelorum seruientes, &c.]
Etiam hinc constat neque Tertulliani esse hanc Epistolam,
qui longe alterius vertit hec verba Apostoli, Closs. 2. su-
prā Tom. 3. lib. de Resurr. carn. cap. 23. & lib. 5. aduers. Marce. cap. 19. neque B. Cyriani, qui pro eo quod sic legi-
tur sed illi seruantes, legit. Vana sectamini, id que
l. 3. Testim. ad Quirin. cap. II. Quamquā interim hic Au-
tor magis sensum exprimens quam verba, neque cum vul-
gato Interpretate Latino, & que cum Græcis exemplaribus a-
liisque consentiat.

C A P . VI.

20. Sed non ex hoc statim, &c.] Inscriptianem
huic capiti fecimus: Ex eo quod ciborum luxuria
permisla est, non tolli eorum contingentia, aut
ieiunia. Locus autem est in signis aduersus hodiernos ha-
reticos, qui ex scripturis cap. precep. citantur con-
suevere ieiunia, & in iis quorundam ciborum abstinen-
tiam.

21. Nam & Lazarus, &c.] Locus corruptus, cui sine
ope MS. codicis mederi non licet, idque sinecum Gelenio
legas: in ipsa fame, ipsiisque ulceribus & canibus diutinis
perferens; sinecum Gagno: & carnis diutinis praæ-
ferens. Legimus autem iterum cum Gagno: quidquid
haec (nempe luxuria) consumperit, pro: contemperit,
& cum Latino: ieiunij matutino tempore, proie-
ciunij matutini; denique cum codem: si inter vina cibi
permisceantur, pro: si intestina cum cibis permi-
seantur.

22. Non diebus tatu, sed & ipsis noctibus, &c.]
Periclitum hoc ad ritum Ecclesiæ antiquiss. de antelucanis
cœtibus, de quibus suprà latius Tom. I. Apolog. ca. 39.

C A P . VII.

23. Sed, quod in usum ciborum, &c.] Caput hoc
inscripsimus: Quod caendum ne quis liceatiam
ciborum etiam ad immolata idolis træferat. Ad-
ludit autem ad illud 1. Cor. 8. Quidam autem cum con-
scientia usque nunc idoli, quasi idolothixum mandu-
cant, & conscientia ipso cum quum sit infirma, inquina-
tur; & illud 1. Cor. 10. Sed quæ immalant gentes, dæ-
monii immolant; nos: vos seruos fieri dæmoniorum,

NOVATIANI ROMANÆ
ECCLESIAE PRESBYTERI EPISTOLARVM
DE VERA CIRCUMCISIONE ET VERO
Sabbato Notulae.

NVAM vero sint (inquit Novatianus Epistolam precedenti) peruersi Iudæi, & ab intellectu suæ Legis alieni; duabus EPISTOLIS superioribus, ut arbitror, plenè ostendi; in quibus probatum est, propterea ignorare illas, quæ sit VERA CIRCUMCISIONE, & quid VERVM SABBATVM.

Sed. JESV Paderborn.

ADNOTATIVNCVLA IACOBI PAMELII.

Inter scripta Novatiani à B. Hieron. & Sophronio eius Interpretate Graeco, Flonori stem & Trithemio in Catalogo scriptorum Ecclesiastiorum, recensentur DE CIRCUMCISIONE & DE SABBATO. Meminit & idem Hieron. Epist. I. ad Damatum, Questionum NOVATIANI DE CIRCUMCISIONE, As titulum harum Epistolarum fuisse: DE VERA

CIRCUMCISIONE & DE VERO SABBATO, ex verbis ipsius Novatiani iam præmisso plus scilicet confitatur. Et tamen librum illum, qui inter Opera extitit B. Hieronymi DE VERA CIRCUMCISIONE, neque Tertulliani esse neque Novatiani, supra ostendimus. 4. ad Notulas Ques. Tertull. de Circumcisione.

FINIS TOMI QVINCTI OPERVM

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

Presbyteri Carthaginensis, cique adscriptorum,
atque adeò totius operis Tertullianici.